

AL LIAMM 162

TAOLENN

Emaint o talmiñ c'hoazh gant Y. B. PIRIOU	3
Kudenn gant Y. B. PIRIOU	4
Hon amzerioù gant PER DIOLIER	5
Bisig gant PER DIOLIER	6
Troidigezhioù	7
Anjela gant REUN MENEZ-KELDREG	9
Istor Breizh gant LA BORDERIE (tr. R. Hemon)	33
Adarre Barzhaz-Breizh ! Gant P. ar M	44
A-hed an deizioù gant Y. OLIER	47
Ar film TI PRI	56
Skingomz ha skinwel gant P. AR MAENOUR	60
Labouradegoù Doux gant T. KERHOAZ	63
Notennoù	65

Emaint o talmiñ c'hoazh

Emaint o talmiñ tro-war-dro
engroez brizhellet ma kaver ennañ
 stok-ha-stok
peorien hael ha noblañsoù e pilhoù
klaskerien-bara ha kaverien-furnez
 tro-ha-tro
 mezhek pe rok
 eleveziek pe hudur
O c'hlevout a reer c'hoazh o hiboudiñ
o c'hrozmolat pe zoken o taraniñ
Dougen a reont en o c'hreiz
ar gwirionezoù-stur a ren en diamzer
Dont a reont eus don ar c'hantvedoù
Dont a reont eus don ar c'halonoù
 ar gerioù-se
 a zistagomp hep ober van
 ar gerioù-se
emeur o klask dichafantrañ diganimp.

Ha ma teufed a-benn un deiz
penaos ' gomzfemp a garantez ?

KUDENN

Na diaes didoueziañ bremañ
 ar pezh zo din
diouzh ar pezh zo dit

Astenn a ra va eñvor
d' ar plac'h bihan out bet
An huñvreoù a ran
a zo ganet ez hun
Va c'hezekened foll
a zarlamm a-dreuz dit
 feuls ha bagol
ha kantren a reont
 dispont
ez liorzhoù kuzhet
 ha klet
da vlazañ war ziweuz an noz
glizh an turkantin hag ar roz.

Hon amzerioù

Bez ez eus e stalioù ar c'hêrioù
delwenoù Sent kozh

e koad, plastr, maen, arem zoken ;
an dud o fren 'vel kinkladur
da dier cheuc'h.
Hon amzerioù n' int ket reoù an harozegezh
ha koulskoude, Harozed, ' zo moarvat,
met kollet en engroez louet
a leugn ar straedoù hag ar marc'hallac'hioù.

Ha Sent a zo c'hoazh marteze
o sammañ poanioù ar re all,
Sent gant pennoù soñjus ha daoulagad don.
Komz a reont, met n' o c'hlever ket.
Ha ma teufe ar Mesiaz
ur wech adarre
dindan stumm den
e vije gwall nebeut o vont war e roudenn.
Kement a dud a dreuz herrek ar plasoù
ha ken pouezus o c'hefridioù.
Hon amzerioù n' int ket reoù ar Sent
na reoù an Diskuliadur.

St-Servan, 18.11.73

6

Per DIOLIER

BISIG

Bisig bihan liv kistinenn
marellet ha flour foulinenn
o ruilh evel ur bolotenn
en e c'hoari dilammadenn,

bisig bihan glas e lagad,
e vourroù e-giz re va zad,
o peurlipat e volenn laezh
buan gant ar brasañ evezh,

bisig bihan o kousket klok
puchet war e gofignon blot
o tihuniñ gant c'hwez ar rost
hag o c'hoari gant penn e lost,

bisig bihan penn estonet
o souezhiñ ouzh liesstumm ar bed,
o risklañ a-hed an diri
hag o viaoual e ganiri,

bisig bihan e gofig ront
o c'houlenn boued an aluzon
hag o pufal ouzh penn ar c'hi
pa zeu hemañ davet an ti,

bisig an hañv mignon an tan
enebour ar bolotenn c'hloan,
bisig bouteg plaen e vuhe,
dous eo da groc'hen d' am ene.

TROIDIGEZHIOU

Pa grogas da gomz e yezh
E paouezjont da selaou anezhañ.
Eus e c'henou e tiskennas ar gounnar
Betek poull e galon.
Ur yezh evit an naon
Erfin e walc'h da zebriñ.
Ha pa vefe fall ar bara,
Gant an daouarn o deus e veret
Emañ ar gwir d' e rannañ.
Ur yezh hep arc'hant ebet,
Un divrec'h heñvel ouzh ur vilin-avel
Un den gant e c'henou brevet.
- Kac'hat a reomp war da reuzeudigezh
Ha ma ra dit re a boan,
E vo tu da droc'hañ da deod diganit
Evit lakaat anezhañ er mirdi.

Joan-Maria PETIT (Poèmes a la carrière)

(tr. Loeiz GWILHOU)

8

Ankounac'haet int bet, ar gerioù a fell din kaout,
E traoñ islonk kig ur bobl
Ar mor a lak da greañ mogerioù an ankounac'h,
Er sioulded en em guzh ar sioulded.

An noz teñval a wel anezho o klask en he zomder
Dour ar skinoù emañ-hi o c'hedal,
Tra ma 'mañ an avel o c'hoari war grec'h
Evit dranted c'hwerv an erered.

Un huñvre a loc'ho anezho, va mestrez,
Ster-veur serr, huñvre ur sklav
Hag en ur wazhig gouloù dichadennet
Steredenn, ha peoc'h, ha levnez : an holl beadra oa bet kollet.

Enric ESPIEUT (Osca Manosca)

(tr. Loeiz GWILHOU)

ANJELA

Soñjal a reas en e genkiz. Alies he devoa-hi goulennet digantañ tra pe dra diwar he fenn. Lezel a rae da zont war-wel ar c'hoant-gouzout a oa ouzh hec'h aloubañ abalamour d' an ti-se. Petra a soñje kavout ennañ ? He faltazi sur a-walc'h a vounte en he fenn her gwelout gant livioù diwirion. « Hogen, » a brederie-eñ, « ne gred ket goulenn diganin lakaat anezhi da ober ur bizit dezhañ. Re vat e oar, emichañs, peseurt ster a rofen d' he goulenn. »

Pemzektez 'oa bremañ ma oa bet sevenet e venoz. Hogen fall a-walc'h e troas an traoù evitañ. Sanket a ziwar holl bouez e gorf en e azezenn, e zaoulagad o parañ, dievezh, war ar raktresoù a-stlabez war an daol, ec'h adwelas an droidad diboell-se. An hevelep sae a zouge hag an hini a oa ganti hiziv. War-dro teir eur, evel boaz, e oa tremenet dirak he zi evit he sammañ. E garr dizolo a oa gantañ. Dispar e oa an amzer. An aer a oa klouar, un dudi. Diouzhtu goude ar Vadalen e sankas tizh. A-boan ma tigreskas e lañs evit kemer troioù-korn Luskanen, gant ar mall a oa warnañ da dizhout Lokmariakêr. An avel a sanke er c'harr en ur droidellañ ; c'hoari a rae gant he blev fuilhet. Hi en em leze da vont. He divrec'h a oa astennet a bep tu war-c'horre kein hec'h azezenn. Ur wech an amzer e teue he dorn kleiz da flourañ kerc'henn ar blenier. Hemañ, e selloù riñvet war an hent - nadoz ar c'honter a grene war ar c'hant hanter-kant -, e selloù stag war linenn deñval an ter-du o teredek, evel lonket, dindan e garr, ne verzas ket, e-pad pell amzer, hec'h emzalc'h. O santout unan eus he flouradennoù, e taolas warni ur sell. He gwelout a reas o 'n em lezel da vont ; he daoulagad hanter serret, ur mousc'hoarzh a eurvad o parañ war he muzelloù, par d' ur vleunienn nevez-digoret prest da vezañ kutuilhet. An avel a c'hoarie ivez gant he sae, o kinnig d' e zaoulagad diskredik noazhder he morzhedoù.

10

N' hellas ket en em virout da astenn e zorn evit o dorloñ. A-gorn e selle outi. Ne fiñvas ket ; he daoulagad a chomas serret. Ne seblante ober van ebet, na gant e vezañs, na gant e zorloadenn. Pennfolliñ a rae gant c'hwekted he c'hroc'hen. D' ar fin, he dorn war e gerc'henn a restaolas e allazig...

Pa harzas ar c'harr, Anjela a reas ul lamm war hec'h azezenn. War lein un dorgenn en em gavent. Dirazi un ti dianavez. An den a lennas ar souezh en he daoulagad. E galon a darlmmas gant an aon d' he gwelout o kemmañ he menozioù. Lammat a reas diouzh e garr ha mont da zigeriñ dezhi an nor. Astenn a reas e zorn en ur ziskouez an ti : « Va c'henkiz, » a lavaras. Chom a reas azezet ; desevet e seblante-hi bezañ. Empentet he devoa emichañs un dra bennak brikemardet o vezañ ma oa eñ tisavour. Er-maez eus an heolienn gounezet gant ur winienn-ouez o redek en he hed, ne oa netra ouzh e ziforc'h diouzh an tier all, ha den biken n' en devije soñjet e oa bet savet seurt ti gant un tisavour evitañ e-unan. Goude bezañ o lakaet da barañ war an ti e troas he selloù davet an den en e sav dirak dor digor ar c'harr. Heuliañ a reas er memes amzer an tu a gemere e selloù. Merzout a reas e oa he divesker noazh tost-tre betek laez he morzhedoù. Ur bouilhad gwad a savas betek he divjod. Lammat a reas raktal diwar he skabell. Hogen, ne nac'has ket lezel he fouez da vont war ar vrec'h a ginnige dezhi. En em lezel a reas da vezañ bleniet betek an ti. Dindan an heolienn, un daol aozilh, peder c'hador en-dro dezhi. Pounner e sante he zreid dre ma tostae ouzh al lojeiz, dres evel pa vije bet morz he divesker. Kenderc'hel a reas koulskoude da vont, hogen kavout a rae dezhi ne oa mui ken kreñv ar galv he bounte tra ma oa en e gichen er c'harr. En hevelep amzer e verzas e oa ur seurt diaezamant par, ne ouie ket re vat, pe d' ar vezh pe d' ar c'heuz, o c'hounit war he youl pa soñjas gant pegement a lez-ober en em laoske da vont, harpet war e vrec'h. Sklaer e paras en he meiz, pe gentoc'h, asantout a reas meizañ, evit pe abeg hec'h ambrouge betek an ti. Mouskanañ a rae. Seblantout a rae dezhi merzout en e vouezh ton an trec'h. Skrijañ a reas, hag en em c'houlenn : «

Daoust hag-eñ ez on deuet da vezañ ur c'hast ? » - Skeudenn he gwaz a baras dirak he daoulagad, gant e zremm habask aroueziet gant roufennoù don. Heugañ a reas gant he skañvadurezh. Hep prederiañ en em santas o sachañ he dorn er-maez eus hini he c'heneil. Redek a reas etrezek un azezenn ; enni en em lezas da gouezhañ en ur lavarout : « Dispar eo ar gwel ! » Hogen, ton an digarez a verzas hec'h-unan en he mouezh...

11

E gwirionez, dispar e oa ar gweled. Diaes e vije bet dibab ul lec'h plijusoc'h. Ne oa netra o troc'hañ ar selloù. War an tu dehou, an Dreinded ha Karnag ; ha, ledet war-c'horre an dour, evel un tres, gant tour-tan an Tagnous ouzh he foentaouiñ e kreiz ar mor, gourenez Kiberen. En dremmwel pellañ, e kreiz ar Su, dramskeud torgennoù ar Gerveur. War an tu kleiz, Porzh-Noaloù, ha penn-tir Lokeltaz... Un dudi d' al lagad.

Goustadik, dre ma veze-hi ac'hubet gant ar gweledva, an den en devoa en em lakaet a-dreñv he c'hein. Merzout a reas Añjela e oa eno. Nebeut goude e santas e zaouarn o flourañ dezhi he blev, hag o tiskenn dre gaerik war groc'hen noazh he divskoaz. Tintañ a reas he fenn evit kutuilh e selloù. Stouet e oa warni. En hevelep amzer e santas e vizied o flourañ he gouzoug hag o tiskenn betek he brennid. En ur gavout e selloù, e kavas en-dro en un taol he spiswelerezh. Tec'hout raktal, pe neuze, asantiñ ha kinnig he divrec'h, he c'horf a-bezh...

Evel bountet gant un nerzh gwriziennet e don-donañ he bezoud, e reas ul lamm diwar he zorchenn hag e redas da gaout ar c'harr.

« Añjela ! » a glevas. Dispi, rann-galon, disouezh a verzas er vouezh he galve. Ne harzas da redek nemet dirak ar c'harr. En em deurel a reas ennañ a-barzh treiñ he selloù war-dreñv. E verzout a reas neuze evel ur peul war lein an dorgenn, e zivrec'h a-ispilh a-hed e gorf, nec'het, divarc'het. Dilec'hiañ a reas nebeut goude, ha mont betek e di. Ne zaleas ket ennañ. En ur zont er-maez e strakas an nor war e lerc'h, hep kemer ar boan d' hec'h alc'houezañ. Pa dizhas ar c'harr d' e dro e weled kerse livet war e zremm prenet. Sellout a reas outi ; karet en devije kutuilh he selloù. Hogen he daoulagad a oa o parañ war ar pellder.

Loc'hañ a reas. Tavedek e chomjont o-daou betek kêr.

Pa c'houlennas diganti pelec'h e plijfe dezhi bezañ digarret, e pedas anezhañ d' he lezel dirak an ti-kêr.

*

Ur wech diskennet eus ar c'harr en em gavas hec'h-unan war ar riblenn-straed, kollet evel ur veajourez en ur gêr estren. Añjela en em c'houlennas outi hec'h-unan : « Perak em eus lavaret dezhañ va lezel amañ ? »

12

Divizout a reas mont d' he zi war droad. Hogen ne fiñvas ket. Un dra bennak o tiflukañ eus he c'hreizig-kreiz a oa o tifenn outi distreiñ d' ar gêr. Seblantout a rae dezhi he devoa ezhomm eus aer ar ruioù, kollet e-touez an engroez, evit gwalc'hiñ hec'h ene. Evel saotret en em gave pa gounae an daouarn o devoa he flouret. Selloù braouac'het a daole en-dro dezhi evel m' he devije santet e kengreizenne warni selloù an dremenerien da arvestiñ ruzder ar vezh oc'h aloubiñ he bizaj. Kerzhout a reas. Hep pal. Pell amzer. Kollet en he frederioù. Ne verzas talbenn stal ebet. Ne daolas evezh ouzh nikun. Hec'h-unan-penn en em gave o stlejañ goulloled he buhez...

He fazioù he dougas dre anien betek an ti a oa ennañ burev-mezeg he gwaz. Chom a reas a-sav dirak an nor. Diskredik e chomas da sellout ouzh ar skritell peget ouzh ar voger. Petra e teue da ober aze ? Er pellder, horolaj an ti-kêr a zistage taolioù un eur bennak. Sellout a reas ouzh he montr. Seizh eur. Tarlamant a reas he c'halon. « Daoust hag aze emañ c'hoazh ? » en em c'houlennas. Mont a reas en trepas. Harp a gavas ouzh ur speurenn. Tremenn a reas

he dorn war he zal. Gleb e oa he bizied p'o zennas. Pigosat a reas he brennid gant ur frilien. Hep gouzout re perak en em gave e surentez, daoust d' he sempladurezh, gant ar peoc'h a oa o ren en-dro dezhi. Karet he devije menel aze, rannet diouzh pep tra. Aon a grogas enni nebeut goude. « Aet eo kuit, » a soñjas. Evel ur respont d' hec'h enkrez, setu ur c'hoarzhadenn o tregerniñ a-us d' he fenn. Skrijañ a reas. Droug a rae dezhi ar c'hoarzhadenn-se. Klask a reas gouzout a belec'h e teue. Diaes e kave prederiañ. Re drefuet e oa. Al levezese o tridal a zeue d' he fennfolliñ. Ne zeue ket a-benn da adkavout he c'hempouez. Soñjal a reas koulskoude ne c'helle dont eus neblec'h all estreget burev he fried peogwir ne oa nemetañ o feurmiñ an ti. Pignat a reas gant an diri. Pa dizhas ar pondalez a zigore warnañ ar burev e klevas hiboud kaoz en tu all d' an nor. He c'halon a dalme. Re a from he devoa bet da c'houzañv e-pad an deiz-se. Santout a rae he gwad o skeiñ war he fanelloù ha seblantout a rae dezhi e tistone talmoù he c'halon evel taolioù morzhol en he fenn. Chumuchu untonek ur vouezh o tezrevell pe o lenn a zeuas betek enni. Ret e oa dezhi gouzout petra oa eno e kuzh a-dreñv an nor. Sevel a reas he dorn ha mac'hañ trumm war an dornikell. Gwintañ a reas an nor. An arvest a beoc'h a 'n em ginnigas d' he selloù bamet he lakaas da bennfolliñ : he gwaz en e gador-vrech, ur strobard paperioù ledet dirazañ, a oa da vat gant e labour. En he sav en e gichen, e sekretourez a oa o kemer notennoù. Gourlammat a rejont o-daou ouzh he gwelout dirazo ken dic'hortoz. Ar sebez a c'holoas o dremm. Dirak an daou-se ken habask e peoc'h ar burev en em sante evel ma vije bet test da vuhez tud estren n' he devoa bet biskoazh darempred ganto. Ur c'hoant spontus da gilañ ha da dec'hout alese a ziwanas enni hag a aloubas he c'horf a-bezh. Ha koulskoude e chome evel ur peul, he dorn o krenañ war zorn an nor. Digomz. En ur welout ar vaouez-se en he sav ken tost d' he fried e teuas d'en em c'houlenn : « Piv, anezhi pe ac'hanon, eo a lodenn ar pep gwellañ eus e vuhez ? » Evel ur ouel a yenijenn a santas o tiskenn war hec'h askre.

13

Tremenet e sebezenn gentañ, e lavaras he fried dezhi : « Deus tre 'ta, Añjela. Echuet hon eus tost da vat gant ar paperioù-mañ ». Sellout a reas ouzh e eurier. « Tremen seizh eur ! » a lavaras, souezhet. Ha troet war-du e sekretourez : « Ho talc'het em eus adarre re ziwezhat, Itron. Va digarezit. Dastumit ho teulioù ha kerzhit buan d' ar gêr ».

Amzer da deurel ur sell war draoùigoù 'zo, ha da serriñ an nor, e loc'hent o-daou, d' o zro, nebeut amzer goude.

En traoñ, tangarr he gwaz a oa ouzh o gortoz. Gant ur blijadur dianzavus en em silas war an azezenn tra ma alc'houeze he fried dor an ti. Hi a gave hir an amzer. Rak, gant he youl kreñvañ he devoa c'hoant d' en em gavout er gêr. Soñjal a rae e kinnigfe dezhi mogerioù tolzennek an ti, ar bod, ar repu a oa he c'halon vrevet hag he spered trefuet o klask. Prenestroù ar c'harr a oa digorfrank. Diouzhtu goude ma oant aet en hent e verzas an avel o c'hoari gant he blev hag en dro d'he gouzoug. He gwaz a daolas warni ur sell leun a deneridigezh. Ruziañ a reas dindan e selloù betek gwrizioù he blev, rak n' helle ket mirout da gounaat ar selloù a oa bet o parañ warni p' en em zalc'he, dres en hevelep stumm, en ur c'harr all. Klask a reas bezañ mestr war hec'h esmae, hogen re fuilhet e chome he frederoù.

Dilavar ha seder edo he fried o vleniañ ar c'harr. Gouzout a rae Añjela ne gare ket kaozeal pa veze o vleniañ. Huanadiñ a reas ha soñjal e chome ganti amzer a-walc'h da adkavout he c'hempouez a-raok tizhout ar gêr. Mac'hañ a reas he c'hein ouzh hec'h azezenn. Serriñ a reas he daoulagad. Strivañ a reas da lakaat prederioù all en he spered, traoù evel petra ober da goan. Dindan he malvennoù kloz e kavas c'hoazh mousc'hoarzh ar sekretourez stouet a-us da skoaz he fried. Evel un dae en he c'heñver-hi.

14

Ar morc'hed hag an trefu a aloube he spered e sell an endervezh-se a rouestle he mennozioù. He c'houstiañs a enebe ouzh ur seurt doare-barn, hogen, evel un esmae a oa ouzh he lakaat da dridal, rak kavet he devoa un digarez da ziarbenn ar rebechoù a rae dezhi he c'houstiañs, en ur lakaat ar samm war unan

all. En em douellañ a rae, ha gouzout a rae ec'h en em douelle. Dre forzh hetiñ kement-se e teuas a-benn da grediñ, e oa kenlodek gant he gwaz er santadoù hen douge d' he sekretourez. Ur from a warizi a aloubas he spered ha dont a reas, a-benn ar fin, da gounaat hec'h endervezh e kompagnunezh an tisavour gant ur spered habaskoc'h.

Ar c'harr a chomas a-sav dirak an ti. Digeriñ a reas an dorikell. En he sav e chomas, he selloù o parañ war ar Rabin. Ar porzh en em astenne dirazi e peoc'h an abardaez klouar. Lanv a oa. Bourbouilh an dour war gouc'h ur vag a zeue ingal daveti. C'hwezh bevaus ar mor a floure dezhi he fronelloù. He spered nijet pell, he c'hasas dirak an donvor he devoa hirarvestet peder eurvezh bennak a oa, diwar c'horre krec'hienn Lokmariakêr. En he divskouarn e klevas resis ar galv taolet gant he c'heneil pa oa o tec'hout dirazañ. Ur mousc'hoarzh leun a deneridigezh a vleunias war he muzelloù. He fried, souezhet ouzh he gwelout difiñv, he galvas : « Añjela, petra a c'hortozez ? »

*

Pemzektez a oa abaoe. Evel bemdez, he gwaz a yeas kuit war-dro eizh eur evit mont d' e vurev-bizit. Tra pe dra a gemere ennañ a-raok kregiñ gant bizitoù e glañvidi. Alies e c'hoarveze gantañ distreiñ d' ar gêr war-dro dek eur pe zek eur hanter, diouzh ma oa e droiad, rak c'hoarvezout a rae gant hini pe hini pellgomz d' e di-annez etre eizh ha nav eur, eur ma tegouezhe e sekretourez er burev.

Habaskaet en em gave Añjela, daoust d' ur restad strafuilh chomet skoachet e don hec'h ene. Gouzout a rae e vije deuet a-benn da adkavout he c'hempouez ma n' he devije ket bet, tost bemdez, an tu da vezañ galvet gant ar sekretourez he fede da gemenn d' he fried anvioù ar glañvourien o devoa e c'halvet goude nav eur. Nep poellad ne zeue a-benn da ziverkañ diouzh hec'h empenn ar skeudenn he devoa merzet, pa zigoras dor ar burev, pemzektez a oa.

15

Er gegin en em gave, o tiazezañ listenn an traoù a felle dezhi prenañ er marc'had, pa dregernas son ar pellgomzer. Diouzhtu e ouezas eus pelec'h e teue ar galv. Tagnous ez eas d' ar burev hag e krogas er benveg. N' he devoa ket faziet. Ar vouezh he fede da reiñ da c'houzout d' he fried e oa bet galvet da vont da Gerino. Hep prederiañ, douget emichañs gant an droukrañs a gendalc'he da vagañ en he c'heñver, e troc'has d' ar vaouez he c'homz gant ur « ya » sklaset ha sec'h. Imoret, e stlapas goude ar benveg war e forc'hell. Mouskanañ a reas en ur zistreiñ d' ar gegin. Vad en devoa graet dezhi bezañ diseven e-keñver an hini a gendalc'he da welout evel hec'h enebour. Echuiñ a reas gant he listenn. Alc'houez he c'harr a yeas goude da gemer. Prest e oa da vont er-maez pa dregernas, a-nevez, galv ar pellgomzer. Talmañ a reas gant an disouezhenn. « Da sutal he c'hasin ! » e tistagas a vouezh uhel. Kemer a reas ar selaouer. He bizied a grene. Diskredik, e chome hep gallout distagañ ur ger. Mouezh an tisavour a oa o tregerniñ en he divskouarn. C'hoant a begas enni da droc'hañ krenn ar galv, hep ur ger. « Goude e zoareoù e-tal ar genkiz ! » a soñjas. Hogen, en hevelep amzer, e c'houzañve evel un dieubidigezh o c'hounit hec'h ene, rak ne oa ket ar sekretourez eo e oa. Hegarat-tre e oa ar vouezh, ha leun a guñvelezh. En em zigareziñ a rae. Kalon Añjela a darlamme. Luziet e oa en un taol pep mennad en he spered. Simudet e chome. Re vras e oa bet he strafuilh evit ma c'hallje ankounac'haat ken buan all. Er benveg e teue ar vouezh da vezañ azgoulennus. Respont a reas a-benn ar fin. Goude ur gerig bennak a sevended e roe an den dezhi da c'houzout e oa ret-mat dezhañ he gwelout e-sell ar genkiz hag he fede da zont d' e gavout, evel boaz, war-dro unnek eur, en ostaleri " An Trevadoù ". Asantiñ a reas. Tavedek e chomjont e-pad ur pennad. Er penn all, ar vouezh a c'houlennas erfin : « Atav brochet ? » Kuñvaat a reas he mouezh evit respont : « Ya ! Atav ! » - « Karout a rafen daoulinañ dirazoc'h evit gwelout ur mousc'hoarzh o vleuniañ a-nevez war ho tiweuz, » e tistagas, hag e vouezh a oa dres evel ur flouradenn, ur c'huzut karantezus e skouarn ar muiañ-karet. Ne resevas respont ebet. Nebeut goude e c'houlennas c'hoazh : « Añjela ? » - « Ya ? »... Hep re gouzout dezhi, he devoa kemeret an hevelep mouezh izel ha kuñv. Trawalc'h e oa evitañ evit gouzout e c'helle a-nevez kaout goanag.

Divarc'het e chomas Añjela goude ar galv-se, evel ur peul war ar plañchod, he bizied peg ouzh ar benveg. Dibreder en em gave he selloù oc'h heuliañ un dra bennak diwelus. Evel keuz a sante o sevel en he c'hreiz. Hogen ne ouie ket re vat da betra he doa keuz : pe da vezañ respontet d' an den-se, hag asantet e adwelout, pe, er c'hontrol, da vezañ chomet keit all hep huchal dezhañ he devoa ezhomm anezhañ. Bizied he dorn dehou a oa o c'hoari gant alc'houezioù he gwetur. Un diviz a reas, trumm. Stlepel a reas an alc'houezioù war ar burev ha redek d' he c'hambri-kibellañ. Ret e oa dezhi en em gempenn evit adwelout anezhañ. En ur sevel gant an diri e vousekane. Ur skeudenn a oa dija o parañ e goueled he daoulagad : hini ar sae skañv ha treuzwelus a zouge pemzektez a-raok.

Da unnek eur en em gavent e saloñs ostaleri " An Trevadoù ", dres dirak ar porzh, el lec'h m' en em gavent bep yaou, bloaz a oa.

Er mintinvezh-se ne ginnigent ket bezañ en o bleud. Raktresoù a oa ledet war an daol dirazo, a-strew ; hogen ne bledent ket ganto. Adalek momed kentañ o emgav, e oa kroget an den da gomz e-pad pell amzer, o tibunañ a-stroll, gerioù war-lerc'h gerioù, evel m' en devije klasket beuziñ en ur morad frazennoù al levenez a oa evitañ hec'h adkavout. He gwelout aze dirazañ e lakae mezv. N' eo ket he gwelout aze dirazañ eo a oa bet o c'hortoz e-doug ar pemzek devezh tremenet, met kentoc'h ul lizher, ennañ ur chekenn, o taolenniñ dezhañ e c'hoproù gant ur bennoz sklaset.

He simud emichañs eo a droc'has dezhañ e lañs a-benn ur pennad. Tevel a reas ha tanañ ur sigaretenn. En em harpañ a reas war gein e skabell evit butuniñ. « Gourvenn a vag em c'heñver, » a soñjas en ur gounaat an eil yaouvezh a-raok. « Perak neuze eo deuet ? »

Evel dismegañset en em gave ganti. Biskoazh n' en devoa gouzañvet seurt tra dirak ur vaouez. E pep momed all e ouie re vat petra en devije graet : mousc'hoarzhin ha treiñ kein. Hep morc'hed. Hogen dirazi, daoust dezhi menel mut, e kave evel ma vije grad vat bezañ aotreet da chom. Ne gomprens ket petra a c'hoarveze gantañ. Gwir eo ne oa ket boas da gavout seurt skoilh war e hent pa felle dezhañ seveniñ e c'hoantoù. Aon da goll un afer a oa tost da vat kaset da benn ? Nann, rak gopret e vije bet n' eus forzh penaos. Un dra all kreñvoc'h, donoc'h, a rae dezhañ chom abaf. Kounaat a reas pegement en devoa termet e-doug ar pemzektez tremenet a-raok he gervel. E gwirionez, ha diaes e oa dezhañ anzav kement-se : teoget e oa ganti. Yaouvezh goude yaouvezh en devoa santet o kreskiñ en e greiz an hoal en dedenne daveti. Ha penaos mogañ ar virvidigezh a groge ennañ bep gwech m' en em gave en he c'hichen ? Penaos lazhañ an tan he devoa lakaet da gregiñ en e wazhied ? Tamm-ha-tamm, e derou o emgav, e oa deuet da bellgomz dezhi diwar-benn netraigoù, sañset, da gantañ, evit kaout hec'h ali war dra pe dra o sellout ouzh ar genkiz. En em douellañ a rae e-unan da gantañ. Hogen buan e teuas da anzav ne glaske netra all estreget klevout he mouezh. A-wechoù en em c'houlenne ha divinout a rae, pe ne rae ket, e abegoù gwirion. Diwezhatoc'h ne glaskas mui digarezioù a seurt-se, ha liesoc'h a c'herioù lorber a zeue gantañ eget a c'herioù micher. Ne gave ket dezhañ faziañ pa soñje e kemere-hi kement a blijadur hag eñ gant o eskemm divizoù hedro. Dont a reas da verzout e teufe ur mare ma ne c'hellfe mui herzel hag e rankfe, koustet a gousto, seveniñ e c'hoantoù.

Aze, en deiz-se, en em gave divarc'het dirazi. Ur fazi a reas, e rambree, p' en devoa he renket e rann ar re na gilent dirak netra, na gwallskouer, na gwallvrud, p' o deus taolet o **ch**oaz war ur c'henc'hoarier. Disheñvel e oa. Bez' e oa da vezañ gounezet, ha n' eo ket trec'het. Re drumm e oa aet ganti. Ha c'hwitet en devoa war e daol...

War hec'h azezenn, he selloù kollet war ar porzh, e chome Añjela tavedek. Ne ouie ket petra en devije graet evit gouzout peseurt prederioù a oa oc'h aloubiñ he spered. Anken, efreiz, dic'houst en he c'heñver hec'h-unan ?

Ha fraziañ a rae, rak ar skleur a bare war he dremm ne oa nemet un adsked eus ar stourm he devoa gouzañvet outi hec'h-unan a-raok asantiñ dont a-nevez d' o emweladenn. M' en devije gallet lenn en he spered, en devije kavet kentoc'h abegoù d' en em frealziñ rak, eñ e-unan, eo a aloube he spered. En em c'houlenn a rae penaos e oa deuet dezhi en em gavout aze e foñs saloñs un ostaleri, azezet ouzh taol, e darempred tost un den ne oa eviti, bloaz a oa, nemet un estren.

18

He simud a badas hirvunutennoù. He dievezhded a roe tu dezhañ da lezel e selloù da barañ warni, dichek. Gant e zaoulagad lontek he fiaoue. Santout a reas pouez e selloù oc'h ergerzhout a-hed he c'horf evel m' en devije flouret he c'hroc'hen gant e vizied, evel er yaouvezh all. Ne ouie mui, e gwirionez, ar pezh a felle dezhi ober : asantiñ d' ar galv a verze o tarnijal en-dro dezhi hag en he c'hreiz, hag a dizhe anezhi betek e don hec'h askre ; pe enebañ outañ. Ur bern mennoziou a oa o veskañ en hec'h empenn. Klask a rae o diluziañ ; pe da nebeutañ, soñjal a rae dezhi e klaske hen ober. Hogen, seul vui ma pleustre war he c'hudennoù, seul welloc'h e verze ne vage nemet damc'hoant gwelout sklaer enni hec'h-unan.

Soñjal a reas en trid a savas enni pa anavezas e vouezh, un eur bennak kent, er pellgomzer. Ar strafuilh he gounezas. En hec'h asant dibilpous da zont d' an emwel graet hep termal, hag en amzer a dremenas en he c'hambr-kibellañ evit en em gempenn. En em welout a rae o vont ha dont dirak he fres digor, o seblantout bezañ en arvar war be sae ez oa da wiskañ, pa ne rae nemet argredañ kemer an hini dibabet eviti gant he c'hoant hoalañ. « Perak en deus krenet va dorn p' he diskrogis ? » a soñje. An hini skañvañ, digor-frank eus krec'h, danvez lien tanav a weled a-dreuz dezhañ he dalc'h-brennid, he devoa paket. Gouzout a rae, d' ar momed m' he gwiske, ez ae d' en em skeiñ a-youl-vat er roued n' he devoa ken c'hoant nemet bezañ tapet e-barzh.

Difiñv, teoget, daoulagad hoalus a oa o parañ war hec'h askre. He sell a yeas en e selloù. Ruziañ a reas, heuet. Hogen ne ouie ket re vat gant piv e oa heuet. Gantañ ? Ganti hec'h-unan ? Rak war un dro en em gave eürus ha fuloret o vezañ en e gichen. Fromet e oa. Tremenas a reas he dorn war he zal evel ma vije bet fellet dezhi skubañ kuit ar mennoziou kontrol a oa oc'h en em verniañ en hec'h empenn. Re vat e wele pegen diboell e oa. Santout mat a rae e ranke gallout kaout en he c'hreiz nerzh a-walc'h da enebañ, da stourm. Anat e oa dezhi ivez n' he devoa ket adkavet he c'hempouez goude ma oa bet tec'het er yaouvezh all. Ha dont a rae d' en em c'houlenn ha ne oa ket he mennad stourm un abeg, un digarez ha netra ken, dezhi da c'hallout kouezhañ hep re-holl a vorc'hed.

Kreskiñ a rae enni, dirak an den-se, ne ouie ket perak, ar c'hoant da vezañ trec'het. Stouiñ a reas he malvennoù war he faezhadenn degemeret hep gouzout dezhi, ha prederiañ : « Daoust hag-eñ e kavin disoc'h all ebet d' am argad er maez eus e zivrec'h ? »

19

Sevel a reas he selloù davetañ, doñvaet. Mousc'hoarzhin a reas dezhañ ha lavarout : « E pe stad emañ an ti ? » - Gwelloc'h e vije bet gant an den lezel ar gaoz war un sujed all. Hogen, soñjal a reas ne oa esper ebet da gaout war ar poent-se evit ar mare. Displegañ a reas eta dezhi al labour a oa an embreger o peurechuiñ. Goude breutaat war veur a dra e lavaras e spi da c'hallout kinnig dezhi an alc'houezioù dindan bemzektez. Divizout a raent, evit echuiñ, en em gavout da deir eur enderv evit bizitañ an ti. Astenn a reas dezhañ he dorn, ha sevel. Hec'h ambroug a reas betek an nor.

Pell e chomas an tisavour en e sav war dreuzoù an nor, troet war-du ar Rabin, e-keit ha ma oa he zankarrig o teuziñ a ziwar wel. Ur minc'hoarzh leun a laouenidigezh a sklerijennas e zremm. Hep gouzout dezhañ perak, ec'h en em gavas o c'houlenn outañ e-unan : « Pe oad e c'hell-hi bezañ ? » - « Ur bloavezh bennak war dregont, diouzh he gwelout. Lakaomp tri pe bevar ha tregont, pemp d' ar muiañ. Dres an oad m' eo ar risklusañ evit ur pried lezel e wreg re arouarek, pe re zigabestr. Hag eñ ? » en em c'houlennas en ur heuliañ e vennoziou. « Pemp ha daou-ugent ? Gwir eo e c'hell hañvalout bezañ koshoc'h eget ne deo e gwirionez,

abalamour d' ar skuizhder ; rak ar vrud en deus ne deo ket gwall arboellus gant e boan, o c'haloupat noz-deiz da gentañ galvadenn e glañvourien. » - Ne chomas ket da bouezañ war ar mennoz-se, rak e zoare-gwelout a vire outañ da reiñ muioc'h a dalvoudegezh eget ne oa ezhomm, da seurt keñveriadennoù. Ouzhpenn-se, re dost e oa e-unan d' e zaou-ugent evit tennañ diouzh an oad un abeg bennak gouest da reiñ harp d' e c'hoantoù. Ha goude e soñjas er pezh a selle ouzh o stad : rouez-tre e ranke bezañ e kêr ar re o devije gallet kinnig dezhi ur renk dreist d' an hini bet tizhet gant he gwaz.

Distreiñ a reas d' an ostaleri, aloubet e spered gant ar c'houn anezhi. Ur sell dievezh a daolas war e deulioù strewet war an daol. O lezel a reas. Amzer en devoa da bleidiñ ganto. En em lezel a reas da gouezhañ war e dorchenn. E benn harpet war gein e gador e klozas e zaoulagad evit gallout bezañ en e aez gant e brederioù. Disammet en em gave. Eus a bell e teue. Prest e vije bet da douiñ ne zeue d' an emgav-se nemet evit goulenn digantañ sevel e goun-skrid. O zroiad diwezhañ a ranke bezañ chomet war he c'houstiañs. Graet en devoa e vennozh e oa echu evit mat gant an darempredoù sizhuniek o lakaas nebeut-ha-nebeut d' en em voazañ an eil ouzh egile. Soñj a zeue dezhañ. Miz goude miz en devoa troet endro dezhi a-raok dont a-benn da grediñ en devoa kavet tu da c'hounit he fiziañs. Un dra bennak a oa en hec'h emzalc'h, o tennañ a-wechoù da ziaezamant, a-wechoù all da yender pe zoken da aon, pa veze dirazañ. Tamm-ha-tamm koulskoude e teuas e zalc'husted da drec'hiñ war he disfiz. War-dro derou miz Mae en em gavent gant an eskemm kuzutoù. E labour pervezh e skoazellas kalz da dizhout e bal. Fellout a rae dezhi tremen an ehanou en he zi nevez, zoken ma ne c'hellfe anezañ eno nemet tamm-ha-tamm.

20

Gourc'hemennet en devoa d' an embreger ha d' e baotred poaniañ hep ehan. Graet en devoa rikamaniñ pep tra evit seveniñ he dezo : netra nemet evit plijout dezhi. Laouen en em gave, eñ ivez, bep yaou, dirak al levenez a veze o parañ war he dremm pa wele al labour o vont war-raok... Evitañ e sante, e don e ene, ur gouloder o vont war gresk seul vui ma tremene an amzer. Gant fin ar miz e vije tost peurechu pep tra, sevenet gantañ e bromesa. Daoust hag ez echufe en hevelep amzer an darempredoù a oa etrezo ? Petra e teufe da vezañ an tenergan a vevent o-daou abaoe mizvezhioù ? Er stad m' en em gave e c'helle lenn e goueled he daoulagad, evel en ur meleour, asked ar garantez he bounte davetañ. E derou miz Gouere e oa graet e ziviz. Ne chome gantañ nemet teir pe beder sizhun evit he gounit. Ret-mat e oa dezhañ tizhout e bal. Un ezhomm korfel a vage en he c'heñver.

Da deir eur, pa zeuas d' he c'herc'hat, he c'havas en he gwetur, ehanet war ar riblenn-straed, prest da loc'hañ. Kontañ a rae war ar veaj-se evit tostaat outi a-nevez. « Ne zeuit ket ganin ? » a c'houlennas, an nec'h o taskrenañ en e vouezh. Mousc'hoarzhin a reas outañ. E zisouezhenn he lakae laouen. « D'hoc'h heul ez in, » emezi ; « hogen fellout a ra din bezañ distro a-raok pemp eur. Ho lezel a rin da weladenniñ ho chanteroù. Gortoz a ran va c'hemenez... »

*

Da bemp eur nemet kard en em gave a-nevez en he zi. Laouen. Dereat-tre e oa bet an den. Hag ouzhpenn, peurechu e oa ar genkiz, war-bouez nebeut. Dindan bemzek devezh e c'hellfe kregiñ da anezañ. Mouskanañ a rae en ur vont-ha-dont en he saloñs. Kavout a rae dezhi e oa bet troet ur bajennad eus he buhez.

21

War-dro pemp eur hanter, taolet evezh ganti war an traoùigoù a gav atav ur vaouez d'ober, en em daolas en ur gador-vrec'h. Hogen ne reas nemet treiñ ha distreiñ pajennoù ar c'helaouenn-giz he devoa kemeret, hep dont a-benn da greizennañ he reiz war netra. Didalvoud e kave ar skeudennoù. N' en em gave ket en he bleud. Hec'h emskiant, emichañs, a oa o labourat. Evel un enlouc'had skuizhder a sante enni hec'h-unan. Serriñ a reas ar gelaouenn, ha sevel. Mont a reas da gemer ur bladenn. " Adagio " Albinoni a zibabas. Spi he devoa e lakafe ar sonerezh hec'h ene badaouet da sioulaat. E don he c'hador-vrec'h ez eas

adarre d' en em souchañ. Blot e kavas an herberc'h-se d' he c'horf. Dastum a reas he divesker dindani ha klozañ he daoulagad. Un enlouc'had surentez he gounezas oc'h en em gavout evel-se, tamolodet e don hec'h azezenn. Mouez ar bioloñsoù a strinke dre an aer hag a luskelle he soñjoù. Hogen ne ziskennas ket ar peoc'h en hec'h ene. Evel un dra guzh, pe marteze evel un dra damspurmantet, e teuas da verzout ne zeufe ket a-benn da adkavout ur peoc'h gwirion keit ha ma kendalc'hfe, evel diagent, da chom aheurtet enep dezhi hec'h-unan. Tro a fellas dezhi ober betek dre oueled he c'houstiañs, betek gwelout sklaer enni. He selloù a lezas da barañ en-dro dezhi. Evel goull e kavas he zi. Dres evel m' en devije falvezet dezhi tra pe dra. Ha yen. Dilezet en em gave. Skrijañ a reas en ur welout seurt mennoz o c'hounit he spered. Rak he zi e oa. Graet he devoa anezhañ an ti, ar minic'hi m' en em gavent eürus o-daou. Karout a rae, betek-hen, e vogerioù kreñv ha ledan, an aergelc'h klouar a oa ennañ. E surentez e oa boas da vevañ ennañ dres evel etre divrec'h he gwaz...

22

Talmañ a reas he c'halon en ur soñjal en he fried. En un taol e voe anat dezhi e oa an dra-se eo a falveze dezhi. Skañvbenn e oa bet o tigeriñ ur skouarn evezhiek da gomzoù unan all. Soñjal a reas er memes amzer er sekretourez. Ha mousc'hoarzhin a reas. Anzav a reas outi hec'h-unan n' he devoa bet biskoazh netra wirion da rebech dezhi. Pelloc'h ec'h asantas mont donoc'h en he frederioù. Asantiñ a reas ne dalveze dezhi seurt enebiezh krouet ganti hec'h-unan nemet evit kaout un digarez d' en em wennañ hec'h-unan. Netra ne oa o reiñ aotre dezhi da grediñ e oa un darempred all bennak etre he gwaz hag ar vaouez-se, estreget hini o labour. Ne oa ket heñvel eviti hec'h-unan. Gouzout a rae ne oa netra didorrus etrezi hag an tisavour. Da nebeutañ betek neuze. Hogen gwelout a rae, e donder hec'h ene, he devoa kemeret un hent link, hag e vije ul lamm er penn anezhañ. He daoulagad, digor-bras bremañ, a oa o parañ war ur skeudenn peget ouzh ar voger dres dirazi. Ne wele netra. Re zalc'het e oa gant ar pezh a verze en he diabarzh. Santout a rae n' he devije ket nac'het, pemzektez a oa, al lamm-se. Skrijañ a reas. Dont a reas d' en em c'houlenn evit pe abeg e oa tec'het er yaouvezh-se, pa oa oc'h hetiñ bezañ trec'het. Ul lamm a reas en he c'hador-vrec'h en ur anzav kement-se. Fromet-dreist e oa. Sellout a reas ouzh an troer-pladennoù ehanet. Estonet en em gavas, rak ,n' he devoa ket selaouet ar frazenn eus an " adagio " a gare kement. Hec'h eurier a verke c'hwec'h eur. Lammat a reas war al leurenn. Hep prederiañ e krogas gant he diviz. Diouzhtu e oa o vont da gerc'hat he fried. Tost da un eur a chome ganti. Mont a rafe war droad. Vad a rafe dezhi bale, hag aveliñ he fenn en ur gerzhout dre gêr. E berr amzer en em gavas prest da vont en hent. Un disterañ dale a reas en trepas dirak he melezour. Krediñ a rae he devoa adkavet en taol-mañ ar peoc'h, a oa o redek war he lerc'h meur a zevezh a oa. Mouskanañ a rae en ur gempenn he blev, ha mousc'hoarzhin d' he skeudenn, pa veizas e oa o kanañ. Keit all a oa, a soñjas, n' he devoa ket klevet he mouezh hec'h-unan.

Dres d' an ampoent, setu tint sonerez an trepas o tregerniñ. D' he matezhig, a zerede da vont d' ober digor, e lavaras mont en-dro. Sichant ez eas hec'h-unan da welout piv bennak a zeue d' he gwelout. Bamet e chomas, gwisket ha prest da vont kuit, dirak he c'hemenez. En he zrabas, he devoa disoñjet krenn e tlee dont. Evel just ne c'helle ket en em zislavarout.

Kalz pelloc'h eget na hete e padas ar gaouz etrezo o-div ; ha tost da seizh eur e oa pa c'hellas en em zizober diouti.

Digalonekaet en em gave o vezañ bet kontroliet. Hogen, pennek e oa. Divizet he devoa mont da gerc'hat he fried, ha mont a rafe. Gant ar c'harr, kuit d' e lezel e karrdi ar burev ha da zont en-dro en hini he gwaz. Ur mennoz a savas en hec'h empenn dre ma vlenie he gwetur a-hed ar Rabin. Termal a reas, e gwirionez, un disterañ a-raok ober degemer mat d' ar mennoz-se. Lezel a rafe he fried da vont d' ar gêr gant e garr ; sammañ a rafe ar sekretourez en hec'h hini ha mont a rafe d' he c'has betek he zi. Un diodez e oa bet ouzh he zamall. Gant plijadur ec'h adwelfe he bugale. Abaoe pell n' he devoa ket bet ar blijadur da boket dezho...

23

Ne zibabas ket hec'h hent. Dre al lisoù ez eas. Hep gouzout perak. Divoaz e oa da vont dre eno, hag hiroc'h e vefe an hent eviti. Hogen plijus e kave ar rann-se a gêr ha soñjal a reas ne dae ket alies a-walc'h d' he bizitañ.

Habask ha didrabas en em sante, en ur vleniañ he c'harr.

Dirak an " Ostaleri Roueel " e kavas ur skoilh war ar straed. Ur strobard tud strewet war an hent he redias da herzel a-dreñv pevar pe bemp karr all. Er memes amzer e klevas korn-boud daoudon ur wetur o pellaat. Nebeut ha nebeut e krogas an engroez da fiñval. Ar c'hirri a oa dirazi a loc'has d' o zro, an eil war-lerc'h egile. Diblas a reas d' he zro. Goustadik. He selloù a leze da barañ war an ostaleri, o klask gouzout petore tra a oa c'hoarvezet. E-keit-se e taole evezh ivez ouzh an hent. Ar c'harr a oa harzet dirazi a oa bremañ o kemer e lañs. Bez' e oa he zro da vac'hañ war ar buanaer. Evel divec'hiet en em gave, rak kalz re a zale he devoa bet, war he meno. Dres d' ar memes amzer e tapas korn he lagad trolinenn daou stumm e trepas an ostaleri. Ul lamm spontus a reas he c'halon. Mac'hañ a reas war he starderez. En ur lakaat he c'harr da sac'hañ krenn e kreiz ar straed. Genaoueien a chome c'hoazh e-kichen an ostaleri ha diaes e oa dezhi merzout resis ar pezh he devoa damwelet. A-dreñv he c'hein, ur c'horn a vlejas. Ne reas van ebet outañ. Fellout a rae dezhi gwelout, hag evit un tenn n' he devije ket fiñvet a-raok gouzout. Ur momed goude en em rannas an engroez. Gallout a reas neuze gwelout pizh ar pezh n' he devoa nemet spurmantet. En o sav an eil dirak egile en em zalc'he he gwaz hag e sekretourez e trepas an ostaleri...

Ur c'hoarzh diroll, ennañ en hevelep amzer rannalon, dieubidigezh ha droukrañs, a zeuas er-maez eus he genou hep na c'hallje bezañ mestr warnañ. Ken trumm e vac'has war ar buanaer ma reas ar c'harr ul lamm. Ken bezañ tizhet fabourzh ar Vadalen ne dorras ket war he lañs. Hep gouzout re vat war be du e oa o vont he devoa bleniet he c'harr. Ne sante en he c'hreiz nemet ur c'hoant. Tec'hout. Hag ar pellañ ar gwellañ. Pa vezas pe hent he devoa lakaet he c'harr da gemer e sioulaas. Ur mennad kriz d'en em veñjiñ a aloubas he c'horf a-bezh. « Her c'hoantaet ac'h eus ! » a silas a-vouezh-uhel etre he dent.

Un tizh dall a lakaas he c'harr da ober. Un hantereur goude hen lakaas da chom a-sav dirak kenkiz an tisavour. An den a oa-hi tec'het dirazañ diriaou all.

24

Lezel a reas he gwetur dres en hevelep lec'h m' en devoa an den lezet e hini. Diskenn a reas. Troet war-du he c'harr en em adwelas war azezenn e hini gant he morzhidi dizolo, daoulagad lontek an den o parañ warno. « Diodez ma 'z on ! » Kaout morc'hed abalamour da dud a c'hoarie ganti abaoe piv 'oar pegeit ? « Dezhañ e vezin. En noz-mañ ».

Etrezek an ti ez eas. Digor e oa an nor. Mont a reas tre. Goullo e oa. Soñjal a reas e tlee bezañ unan bennak el liorz, pe tro-war-dro. Gervel a reas. Respont ebet. Digeriñ a reas dorioù. Er saloñs e kavas ar pellgomzer.

Neuze e teuas da soñj dezhi en devoa ankounac'haet prenañ an nor war e lerc'h en deiz all. E c'hervel a reas en e vurev. Evit gouzout. Bez' e c'helle bezañ c'hoazh du-hont oc'h echuiñ ul labour bennak. Ar vatezh a rae war-dro an ti a respontas. Ganti e ouezas e oa moarvat e kafedi " An Trevadoù ". Nebeut amzer goude e oa-eñ e penn al linenn. Anavezout a reas he mouezh. Diouzhtu e c'houlennas :

« Un dra bennak a-nevez 'zo ? »

- « Ya, » emezi. « Soñj ac'h eus eus ar pezh ac'h eus goulennet ganin er mintin-mañ ? »

- « E-keñver petra ? » a eilgerias egile, war evezh.

- « Hag-eñ e oan atav brochet ? »

- « A ya ! Evel just, » a respontas, aesaet dezhañ en un taol.

- « Ha ma lavarfen deoc'h : ne don ket ? »

- Ur c'hoarzh oa ar respont e penn all al linenn. Goulenn a reas goude : « Hoc'h-unan emaooc'h ? »

- « Ya ! » a respontas Añjela, « divinit e pelec'h. »

- « En ho ti, sur a-walc'h. »

- « N' emaoon ket ! »

- « Em burev marteze ? »

- « Ket muioc'h ! »

- « Setu me tapet berr ! » a anzavas-eñ en ur zirollañ da c'hoarzhin. Ha goude : « Me ho ped, n' am lezit ket da zizeriañ ! »

Ar peoc'h a renas er selaouer. Aon a grogas en den ne vije bet a-nevez c'hoariet gant ardoù ar vaouez. Er penn all, ur c'hoarzh skiltr a dregernas. Ne ouie mui petra soñjal. Daoust hag-eñ e vije oc'h ober goap ? Pe neuze...

« Añjela ! » a zistagyas. Ur spi dianav a dregernas en e vouezh. « Daoust hag-eñ e vijec'h... » a zeuas a-benn da valbouzat.

« Ya ! Diod, » a voe ar respont.

« Em... » a lavaras c'hoazh. Tevel a rae gant ar souezh. Añjela eo a gendalc'has :

« Ne doc'h ket dieub marteze ? »

- « N' on ket dieub ? » a respontas en ur vlejaden. « Nijal eo a ran ! »

25

*

A-raok kuitaat an " Ostaleri Roueel ", ar mezeg a bedas e sekretourez da vont ar buanañ ma c'hellje betek e di da gemenn d' e wreg dont d' e gavout d' an ospital. Diouzhtu goude e sanke tizh diouzh e du etrezek ar c'hlañvdi. E vignon Perig Eveno a oa eno ouzh e c'hortoz gant e skipailh, prest da oberata. Ambroug a reas anezhañ er sal goude bezañ digontammet e zaouarn hag en em wisket. Un eur goude, digalonekaet gant an dic'halloud, an daou vignon a zeue er-maez eus ar sal, ar c'horf brevet astennet war ur c'hravazh ouzh o heul. Ne oa mui netra da ober nemet gortoz an tremenvan.

E-pad an eur a dremenas er sal-oberata ne soñjas ket en e wreg. Re zalc'het e oa gant jestroù e geneil. Marteze ivez e sante re vat pegen dister e oa ar striv a oant oc'h ober enep an Ankou evit gallout soñjal e netra all. Souezhet-tre e chomas o welout e sekretourez ouzh e c'hortoz. « Ha va gwreg ? » a c'houlennas. « N' emañ ket er gêr, » a oa respont ar vaouez yaouank. Hag e kendalc'has : « Kemennet em eus d'ar vatezhig lavarout dezhi dont diouzhtu d' ho kaout pa vo distro. Nemet, dale a ra 'm eus aon. » - Sellout a reas ouzh e vontr. Eizh eur ha kard. Petra bennak a oa c'hoarvezet ganti ? Ne oa ket boas, e mod ebet, da zilezel he zi hep reiñ dezhañ da c'houzout da belec'h ez ae. Da bellgomz d' e di ez eas diouzhtu goude bezañ trugarekaet e sekretourez ha lavaret dezhi mont d'ar gêr hep mui dale, a-raok na zeufe he bugale da vezañ nec'het dre ne oa ket erru. Mouezh ar vatezhig a glevas er benveg. Ur c'hard- eur goude e c'halve en-dro, daoust dezhañ bezañ lavaret d' ar vatezh e c'helver er c'hlañvdi raktal pa vije en em gavet he mestrez er gêr. N' helle ket delc'her war e c'hoant d' he c'hlevout. Ha buan. Ar vatezh eo a gavas adarre. Truez a gemere ouzh ar plac'h, a sante difronkadennou en he mouezh. Lavarout a reas

dezhi mont d'ar gêr. Perak e lavaras dezhi chom en he zi ken na 'z afe he mestrez d' he c'herc'hat ? Ne ouie ket. Ur raksant bennak marteze o tiwan en e greiz.

En e gichen, er gambr, ar glañvdiourez a yae hag a zeue. Nec'hiñ a rae ouzh he gouzout aze, tost d' e anken. Lavarout a reas dezhi lezel anezhañ. Beilhañ a rafe war ar glañvourez e-pad an noz ; he golver a rafe mar bije ezhomm anezhi. E-unan penn e chomas gant an hini doc'hor...

26

Neuze, e peoc'h an noz, en aergelc'h brevus ar gambr, dirak ar vaouez war he zremenvan, e krogas e gwirionez da bignat gant e galvar...

Bep kardeur e pellgomze. Pell amzer e laoske ar sonerez da skiltrañ. En aner. An dorn a c'hortoze ne oa ket aze evit kregiñ er selaouer. Sabatuet e oa. An aon hag ar gounnar a oa o 'n em gemmeskañ en e empenn. Da nav eur hanter e reas tro e vignoned. E pep ti e veze graet dezhañ ur respont heñvel : den n' en devoa he gwelet. A-benn ar fin, divarc'het, e c'halvas ar c'homiserdi. « Marteze ez eo aet ar fiñvskeudenndi, » a lavaras dezhañ ar c'homiser. Sederat e voe un disterañ gant ar respont-se. Ar spi - a ouie bezañ diot - a vouetas e spered betek unnek eur hanter. War-dro div eur ec'h aeseas a-nevez. Pell amzer e lezas ar sonerez da dridal. Empentiñ a reas an trouz a ranke ober en e di. En e di goullo. Dic'hoanaget, ankeniet, e-kichen ar vaouez o vervel, e chomas da brederiañ, o klask dont a-benn da entent petore tra spontus a c'helle bezañ c'hoarvezet gant e wreg.

Ar glañvourez a yeas hec'h anaoudegezh diganti war-dro teir eur. E holl evezh a daole war ar paour kaezh stumm brevet o tiwaskañ e boanioù diwezhañ. Ur bikadenn morfin a reas dezhi. Hag adalek neuze, gounezet a-nevez gant e vicher, ne oa mui tra all o kontañ evitañ.

Da c'hwec'h eur e varvas ar vaouez. Trist meurbet en em gavas. Doaniet. Serriñ a reas dezhi he daoulagad ha pokat d' he divjod parch. Ur mell daeraouenn a gouezhas war he zal. He lezel a reas hep he sec'hañ. « E koun va c'harantez ! » a voe e breder.

Mont a reas d' ar gêr.

Ne gemeras ket amzer da renkañ e garr er c'harrdi. Lammat a reas war dreuzoù e zor, ur goanag foll oc'h aloubiñ e gorf a-bezh. Moustrañ a reas gant e viz war nozelenn ar c'hloc'h tra ma sanke e alc'houez er potailh. Ur burzhud diwezhañ a c'hortoze pe, da nebeutañ, a felle dezhañ esperout. Daoust d' e arvar. Rak, e don e ene e ouie re vat e kavfe goullo e di.

Ha goullo e oa.

D' ar saloñs ez eas. En em lezel a reas da gouezhañ en ur gador-vrec'h. Ne sante ket e gorf brevet, ha ne c'houzañve tamm c'hoant kousket ebet. Evel diodet e oa. « Perak ? » en em c'houlenne. « Perak ? » Respont ebet ne zeue en e spered. Hep gouzout dezhañ e tennas ur pakad sigaret diouzh e chakod. Vad a reas dezhañ butuniñ. Nebeut goude e save hag ez ae d' ar ganastell da gerc'hat ur voutailhad kognak hag ur werenn.

27

*

Da nav eur e tregernas galv ar pellgomzer. Lammat a reas evel dindan nerzh ur winterell. E vuhez, a gave dezhañ, a oa stag ouzh ar benveg a gasas, brell, d' e skouarn. Bez' ez ae da c'houzout, a-benn ar fin. Ne oa netra all en e soñj. Mouezh e sekretourez a anavez. Un taol morzhol war e glopenn n' en devije ket e vrevet washoc'h...

« C'hwil an hini eo ! » e teuas a-benn da valbouzañ. Ha d' he goulenn : « Nann ! n' eo ket deuet d' ar gêr ». Difronkañ a reas. Dont a reas da gemenn

dezhi goulenn gant ar C'hergoad ober pep tra ret er maerdi hag en iliz. Evit al lun. Ret e oa gortoz. Ne dafe ket d' e vurev. Peditañ e geneil Paveg da ober war-dro e glañvourien...

Evel ur pezh en em lezas da gouezhañ goude-se en e gador-vrec'h.

Da greisteiz e oa goulonderet ar voutailhad. Distouvañ a reas unan all.

*

D' al lun vintin, da zek eur, e oa distro Añjela.

Trouz hec'h alc'houez a anavezaz er potailh. Nebeut goude e voe digoret dor ar saloñs.

Kilañ a reas. Flaeriañ a rae ar saloñs gant c'hwezh put ar butun, ar moked, an alkool. En deñvalijenn e oa beuzet ar gambr. Ar stalafioù a oa kloz. Enaouiñ a reas ar goulou. Neuze e welas anezhañ. Heuguiñ a reas dirak an dizurz hag al loustoni. Peder boutailh c'houllo, div gognak ha div whisky, a oa war an daol. Ludu ha begoù sigarettenoù a welas strewet war al leur-di pe o tic'hlannañ diouzh ar c'hlogorennoù. War-nes pennfolliñ e oa o kavout he zi troet da graou. Hogen, kavout a rae dezhi he devoa traoù pouezusoc'h da reiñ dezhañ da c'houzout. Dont a reas tre ha serriñ an nor war he lerc'h, ha chom a reas harpet outi. E don e gador-vrec'h e oa he fried o sellout outi, dilavar. Evel-se e chomjont ur pennadig, daoulagad pep hini o sankañ, yen, e re egile. Luc'h an trec'h a welas an den e daoulagad e wreg. Ouzh e welout tavedek dirazi, hag abaf, en em lezas Añjela da vont gant ur c'hoarzh diroll ; ul levenez kriz e mab he lagad.

28

He fried ne fiñve ket. Kenderc'hel a rae da vutuniñ. Ha gortoz. Mestroniañ a reas Añjela he c'hoarzh.

« Ne c'houlennez ket diganin eus pelec'h e teuan ? » a lavaraz, « goude peder nozvezh ha tri devezh er-maez a gêr ? Fentus eo da welout evel-se, e kreiz an deiz, a-dreñv stalafioù serret, par d' ur paourkaezh emzivad ! Diriaou n' az poa ket an aer beuzet-se p' edos, te ha da vestrez, o c'hrougousat e trepas an " Ostaleri Roueel ", war-dro seizh eur. Brav-tre ho poa dibabet ho-taou ho devezh, dres p' edon dalc'het en ti gant va c'hemenez ! Hag abaoe pegeit e pade hoc'h abadenn ? Daou viz ? Bloaz marteze, pe vuioc'h ? Komprenet em eus perak e oa ken prederiet an doktor madelezhuz gant ar paourkaezh intañvez yaouank hag he zri bugel. Peadra da c'hoarzhin a zo ! Ha me, diodez ma 'z on, a oa sot a-walc'h, bep mintin, da respont d' he demat gant va c'hwekañ mouezh : « Penaos emañ ar bed, Itron ? Hag ho pugale ? Ma ! Terzhienn en deus an hini bihan ? Pregit d' an doktor. Kement e kar ac'hanoc'h hag ho pugaligoù ! » - Nag a c'hoap hoc'h eus gallet ober ouzhin ! Nag a c'hoarzhadeg a-dreñv kein an hini zroch a oa ac'hanon ! Pa soñjan em bije gallet chom evel-se n' ouzon ket pegeit ma ne vije ket bet degouezhet ganin, pemzektez 'zo, mont betek da vurev. Na pebezh arvest a zarempred tost hoc'h eus kinniget din ho-taou... Ha me, e-pad an amzer-se ? Ha va c'halon ? Ha va ene ? Ha va c'horf ? Ya, va c'horf ! Rak ur c'horf am eus-me ivez ! Disoñjet ac'h eus anezhañ ? Disoñjet ar blijadur ac'h eus bet gantañ ? War-lerc'h kroc'henoù teneroc'h e fell d' an Aotrou redek ? Ha pa vi skuizh gant hounnezh evel ma 'z out skuizh ganin-me e kavi unan all ? Ha setu out bet dilezet ganti ! N' he deus ket fellet dezhi reiñ bod d' he muiañ-karet e-pad teir nozvezhig ? A ya ! Evel just ne ouie ket az pije kavet da di goullo en abardaez-se ! Pe marteze ne felle ket d' an Aotrou reiñ da c'houzout d' e vestrezig e oa bet rentet dezhañ gant e wreg kern evit kern ? Pe marteze he deus kilet an intañvez frealzus rak digeriñ dit he dor ? Ar Vrud marteze. Pe marteze he bugale, daoust da seurt gisti bezañ dichal gant brud ha bugale. Pe marteze c'hoazh ho poa tennet ho kwalc'h an eil diouzh egile e kambrou cheuc'h ar " Roueel " ? Champagn; pe borto ac'h eus kinniget dezhi goude ar c'hoari ? Karout a rafen gouzout ar boazioù. Gallout a rin evel-se goulenn an hevelep tra en ur ober orbidgezh ! »

Tevel a reas. Aet skuizh, pe ranngalonet. Ar fulor a verve en he daoulagad. Kreñv e tic'hwezhe. Ar ruz a c'holoe he divjod. Edo o c'hortoz ur respont. Hogen he fried a gendalc'he da vutuniñ, hep rannañ ger, e zaoulagad harpet war he re. Oc'h huñvreal e seblante bezañ. Pell diouzh pep tabut. Ur peoc'h sklaset a oa o ren er saloñs. Diaes e kave bremañ Añjela tennañ hec'h anal. Ar c'hwezenn a berlezenne war he zal, ha war he brennid. Estonet e oa gant an den-se a oa dirak he daoulagad, warnañ neuz un tasmant gant e vlev a-fuilh hag e varv pevar devezh o c'holo e zremm.

Daoust hag-eñ e teue da santout un doare truez outañ ? Daoust ha kavout a rae dezhi he devoa e c'hloazet a-walc'h ? Nann ! Amzer dezhi da denañ da vat hec'h anal, edo ouzh e dagañ a-nevez. Re he devoa gouzañvet hec'h-unan. Goustadik e komzas en taol-mañ. Mestrez e oa war he from. « Pebezh kalonad am eus gouzañvet ! Peadra da vervel ! Hogen, n' eo bet an dra-se nemet ur momedig gwander. Divizet em eus, raktal ma 'm eus gouezet, reiñ dit taol evit taol Ha da douellet em eus. Ya, da douellet. Emaon o tont a dre divrec'h un den. Peder nozvezh ha tri devezh leun am eus tremenet gantañ. En e di ! En e wele ! Ha n' em eus tamm keuz ebet. Klevout a rez ? Tamm keuz ebet. Ha dogan out. Dogan ! Dogan ! Bouzar out ? Dogan, a lavaran. »

Digalonekaet marteze, pe c'hoazh heuet gant seurt komzoù o tont evel ur bern loustoni er-maez eus he genou evit ar wech kentañ en he buhez, e tavas.

Ar peoc'h a renas a-nevez er saloñs. E-pad hir vunutennoù ne gleved nemet anal halpet Añjela. War vantell ar siminal, tint sklintin an horolaj a sonas un hantereur. Evel dihunet gant un dra voutin hag a oa perzh en e vuhez, he gwaz a fiñvas. Skarzhañ a reas e werenn. Ha tanañ ur sigaretenn all. Astenn a reas, evit kaout harp evit he butuniñ, e arvrec'hioù war vrec'hioù e azezenn.

Neuze e krogas da gomz. A vouezh izel. Hep gourvenn. Evel evitañ e-unan. « Digor led o fenn e oa ar prenestroù. Ur mouchig avel o tont eus ar Su a gasas betek ennon tint an Añjelus. Lavar a ris dezhi : Arabat eo deoc'h ankounac'haat an eur hiziv. Lezit pep tra evel m' emañ. Deiz a vezo warc'hoazh. Mousc'hoarzhin a reas. Dindan verr amzer e lakaas urzh er paperoù. Ha goude ez eas kuit.

« E peoc'h an abardaez e chomis va-unan. Karout a ran en em gavout evel-se gant va mennoziou-me ur wech an amzer. Va mad a ran diouzh ar momedoù-se evit kounaat em c'hlañvourien. War stad pep hini e c'hellan prederiañ. Muioc'h a soursi eget na gav da dud 'zo, e kemer ur mezeg gant e glañvourien. Dreist ar c'hleñved e wel en e spered buhez un den, anken ur wreg, glac'har ur bugel. Petra eo, e-keñver seurt soursi, ar gopr a restaoler dezhañ ? Va eil sigaretenn am boa tanet pa dregernas galv ar pellgomz. Diegi am boa o kregiñ er selaouer. Eürus en em gaven. Karet em bije echuiñ va sigaretenn hep bezañ direnket. Rak ne vutunan ket kalz. Hogen, pa vez goullo va burev, d' abardaez, e karan tanañ unan bennak en ur brederiañ. Sellout a ris ouzh va eurier. Seizh eur. Astenn a ris neuze va dorn. Mouezh va sekretourez a glevis er benveg. Trefuet he devoa doare da vezañ, gwashoc'h zoken, ankeniet evel m' he devije redet gant ar spont. Hopal a rae, ha diaes e oa din he c'hompren. Dont a ris koulskoude a-benn d' he entent.

« Buan, buan, Doktor ! » am galve. Deuit betek an " Ostaleri Roueel ". Ur vaouez c'hloazet war an hent dres dirazon. Gant sikour arvesterien eo bet douget ganin betek an trepas. »

« Lammat a ris. Peder munutenn goude e oan em gavet d' am zro e trepas an ostaleri. War ur gourvezvank e oa bet astennet. Ur sell a ris warni. Gwelout a ris diouzhtu ne c'hellen netra evit he saveteiñ. Un eonenn damruz a oa dija o klogorenniñ e korn he muzelloù. Ha koulskoude e oa ret aesa. Pediñ a ris va sekretourez da bellgomz d' ur c'harr-klañvdi da zont buanañ ma c'hellje. En ur lavar e oa evidon. Galvet em eus va-unan an ospital goude-se. E berr gomzoù em eus displeget da Berig Eveno ar pezh a oa c'hoarvezet hag ar stad m' en em gave ar vaouez c'hloazet.

« Nebeut goude e chome ar c'harr a-sav dirak an nor. Pa voe aet kuit em eus daleet, e-pad ur pennad, da c'houlenn digant va sekretourez penaos e oa c'hoarvezet an darvoud. Gant un nebeut gerioù he deus displeget pep tra din. Ul lamm he devoa paket ar paourkaezh maouez hag hi o vale war ar riblenn-straed. Moarvat e oa bet sachet he botez en ur maen bennak. Kouezhañ a reas a-dopez da ruilhal war ar straed. Dres dindan rodoù ur c'harr-chalbot o tremen. Brevet e oa bet en un taol.

« Setu perak en em gaven e trepas an " Ostaleri Roueel " gant ar sekretourez. »

31

Tavedek e chome Añjela. Harpet he devoa he skoaz ouzh post an nor tra ma komze he fried. Dre ma tibune hemañ e c'herioù e sante ar spont o c'hounit he bezoud a-bezh. Hanter zigor e oa he genou. He blev fuilhet a c'holoe he divskoaz. E foñs he daoulagad, ma tec'he tamm-ha-tamm he spered anezho, e weled o parañ nebeut-ha-nebeut, ar spont, an anken, an diskred. He fried, e zaoulagad savet war lein ar saloñs, e selloù o parañ war un arvest kuzh, a dave.

Pell e chomjont evel-se, dilavar o-daou. Spontet, a vije bet lavaret, dirak dismantrou o buhez. War zremm varvek an den, roudennet don gant ar skuizhder, ar rann-galon hag an heug, e c'helle Añjela merzout, livet eviti, skeudenn druezus an dizesper. Hogen, an taol a oa o c'houzañv goude lavarou he fried a oa re greñv. N' helle ket, betek-hen, meizañ c'hoazh re vat ar pezh a c'hoarveze ganti.

Bizied he fried a oa o taboulinañ war aspledou e gadorvrec'h. Nebeut goude e savas e zorn a-rez e zaoulagad. Pell amzer e chomas da sellout ouzh e vizied.

« Pa soñjan, » e kendalc'has, « en niver a dud am eus saveteet gant an dorn-se ! Ha me chomet berr da saveteiñ hounnezh ! Da seizh eur ha kard e oa war an daol. Hogen dic'halloud omp chomet, Perig ha me, dirak he c'horf brevet. Ne oa mui netra d' ober. Ur bikadenn bennak a vorfin am eus graet dezhi evit divec'hiañ anezhi. Adkavet he devoa hec'h anaoudegezh. Va anavezet he deus. Dalc'het em eus he dorn etre va daouarn betek ar momed diwezhañ. Hag an dorn-se, » a lavaras gant an daeloù o ruilhal diouzh e zaoulagad, « en deus klozet dezhi he malvennoù. »

Tevel a reas, ken fromet e oa. Ne soñje ket sec'hiñ an daeloù a zivere goustadik a-hed e zivjod.

Añjela, pennfollet, a selle outañ, he c'halon o tarlammat, o skeiñ evel taolioù morzhol en he c'hreiz hag en he fenn. Gouzout a rae ne oa ket echu e lavar. Raksantout a rae e oa c'hoazh ur ger hag a zlee dont. N' helle ket kavout ar ger-se en he fenn, ha koulskoude hec'h emskiant a-bezh a roe dezhi da c'houzout e teufe. Helpiñ a reas. He daoulagad dispourbell a chome riñvet war muzelloù he fried. Sec'h e oa he staon evel stoup. Hetiñ a rae bremañ klevout ar ger diwezhañ-se he feurgasje. Gwelloc'h e vije, n' eus forzh penaos eget seurt gortoz.

« Komz ! » a c'hopas dezhañ en ur gemer he fenn etre he daouarn.

Komz a reas.

32

E vouezh a zeuas, a-nevez, da vezañ unton, evel hini ur barner o lezel da gouezhañ ur gondaonidigezh. Unton ha didruez.

« E-pad nav eur he deus galvet he merc'h. Hogen ne ouie ket n' he devoa merc'h ebet ken. Ha marteze e oa gwell evel-se, rak aet e oa he merc'h da c'hastaouiñ.

« Ha gouzout a rez piv e oa ar vaouez-se, Añjela ?

Gouzout a rez ?

« Da vamm, Añjela.

« Da vamm ! »

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

troet gant ROPARZ HEMON

Warlerc'hidi Yann Rous

AN DUG YANN II
(1286-1305)

kendalc'h)

Sant Erwan a Gervarzhin

Ur sklerijenn o parañ war Vreizh.

Evit pezh a sell an danvez, ne oa ket fall eta ar stal gant Breizh e dibenn an 13-vet kantved. Daoust avat hag e oa koulz, war un dachenn uheloc'h, hini enor ha klod ar vro ?

Diskrediñ a c'hallfed da gentañ.

D' ar mare m' edo ar Saozon o lakaat gwad da redek gant o mac'homerezh, e oa bet nerzh gouenn ar Vrezhoned en e splannañ. Harozed a oa bet, evel Eozen Pourc'hoad, Raoul Felger, dibleg dirak ar blanedenn, o terc'hel uhel ha sonn banniel ar vammvro. Neuze e oa bet an dug yaouank Arzhur, ar bugel-merzher, e gurunenn wadek war e benn, o tremen prim en hon Istor, e-giz un tasmant galvet gant mouezh diouganerezhel Merzhin. Per Brizhkloareg, leun a ijin hag a gadarnded, hogen hep muzul na skiant-varn, a gasas ar Vrezhoned d' an trec'h a-enep un aloubadenn nevez (hini Amaouri Craon), hag e savas dirazañ enebourien hael, difennerien galonek hensavadurioù Breizh : Gwionvarc'h Leon, Herri Avaogour, Andrev Wizhurieg. E-pad ren Yann Rous, avat, e vab, ne voe ket a zarvoudoù meur, ne voe ket a dud veur. Ha ma ne voe ket a dud veur ez eo marteze dre ziouer a zarvoudoù meur rak diouzh an darvoudoù e tarzh an dud.

Lakaomp evezh koulskoude.

34

Setu, e dibenn an 13-vet kantved, ur sklerijenn vras o parañ war Vreizh, o c'houlaouiñ an dremmwel penn-da-benn. Un den, ur mor stank a dud ouzh e heul o kenyouc'hañ dezhañ, a gerzh war-raok, leun a uvelded ha skedus-holl e glod. Hennezh n' eo ket ur priñs nag ur brezelour, nag un eskob, nag ur manac'h. Ur beleg eo, person ur barrez diwar ar maez. Hogen ar beleg-se a vezo adalek neuze sant-paeron bras, galloudusañ gwarezour Breizh : Sant Erwan a Gervarzhin.

N' omp ket evit dezrevellañ amañ e vuhez varzhus. Ret eo dimp avat merkañ e lec'h en hon Istor.

Personelezh Sant Erwan.

Ganet e voe e 1253, e maner Kervarzhin e-kichen Landreger, mab d' un denjentil bihan anvet Tankred pe c'hoazh Trankoed Helori. N' eo ket, Doue ra vezo meulet, an hini diwezhañ eus sent hor bro. Gantañ ez echu koulskoude pezh a c'haller envel marevezh harozel sent Vreizh, marevezh patromed kozh hor gouenn, a sav dirazomp gant o rodoù-heol aour, o nerzh hag o vertuzioù bras o teurel bannoù, ken pouezus ha ken rekis o labour broadel ma ne vefe ket tu da veizañ hon Istor paneveto.

Sant Erwan a zo an diwezhañ ganet eus al lignez veur-se. Ne voe ket, evel

ma kreder alies, un den deol a chome en e gorn, o c'hounit santelezh tammig-ha-tammig dre e bedennoù, e emgastizadurioù, e aluzennoù, evit e vad e-unan ha mad an nebeut tud a veve en-dro dezhañ.

Ne oa ket Sant Erwan evel-se. Da gentañ, ur gouizieg hag ul lenneg a oa anezhañ. Pevarzek vloaz eus e vuhez a ouestlas da studi al lizhiri, al lezenn, an doueoniezh e skolioù meur brudet Pariz hag Orleañs. Neuze, e-pad ugent vloaz, e talc'has ur garg en uhelvarnerezh an Iliz, hag an holl amzer, evel ma oa aotreet d' ober, e vreutaas gant sked, dirak an holl lezioù-barn nemet e hini, evit ar beorien, hep bezañ paeet hep mar, - ha dre se e voe niverus e guzulidi.

Dalc'hmat, d' ar mare-se ivez, ez ae don e studi skiant ar gwir, o kemer zoken e levrioù-gwiraouriezh gantañ da c'houbenner e-pad an noz. Evel alvokad hag ofisial eskopti Treger, ez ae da heuliañ ar prosezou hag ar barnerezhioù dirak lezioù-engalv Teurgn ha Pariz. E oberoù evel gwiraour meur ne c'hounezjont ket dezhañ brud e Breizh hepken, hogen ivez e Frañs a-bezh.

35

E-pad trizek vloaz, - bloazioù diwezhañ e vuhez, adalek 1291 betek 1303, - e prezegas, o vont dre Vreizh hag o lakaat fiñv e pep lec'h. En-dro d' e gador e terede selaouerien, ugent, tregont gwech muioc'h eget en-dro da hini nep prezegour all, « ha pa vije bet un eskob ». Ken dudiet e oant gant e gomzoù ma 'z aent ouzh e heul, a barrez da barrez, ne vern pelec'h e plije gantañ ober e brezegenoù.

Ha dizale, pa voe gwelet ar prezegour helavar, ar gwiraour gouiziek o vale dre ar maezioù gant e vantell vras burell gwenn, arouez e vuhez penedour, gwisket gantañ a-ratozh « evit degas aesoc'h deñved an Aotrou da garantez ar Christ », pa voe gouezet ne oa e ouiziegezh, e helavarded hogozik netra e-skoaz burzhudoù dispar e emgastiz hag e garitez, ne voe mui harz da estlamm an dud, hag an holl Vrezhoned, « noblañs ha partabl, paour ha pinvidik, a zeuas da gehelañ an Aotrou Sant Erwan evel o zad, hag e kement lec'h ma 'z ae, e savent dirazañ gant doujañs » (Dielloù istor Sant Erwan).

Goude e varv, - 19 a viz Mae 1303, - n' eo ket Breizh hepken, hogen ouzhpenn roue ha rouanez Frañs, skol-veur Bariz, un niver a eskibien hag a arc'heskibien, Frañs a-bezh, pa lavarin mat, a bedas hag a aspedas an Tad Santel da lakaat Erwan war an aoteroù. En un taol-kont e voe enoret dre ar bed kristen : skeudenn ar Reizhded, skeudenn Vreizh. Dre-holl diwar neuze e lakaer warnañ erminoù, dre-holl ez embanner ez eo skedusañ ha klokañ personeladur ar ouenn vrezhon.

Setu aze, - merket e berr gomzoù, siwazh ! - lec'h, perzh, meurded Sant Erwan.

Un darvoud en e vuhez.

Evit lakaat an dud d' e anavezout ervat, e rankfed liva darvoudoù e vuhez dre ar munud, ha n' hallan ket. Ne gontin nemet unan. Peurliesañ ar re a gonter a ziskouez e emziouer, e garitez, e garantez d' ar reizhded. An darvoud a zanevellin a zo nebeut anavezet. Ur sklerijenn nevez hag arouezius a daol war ar sant.

« E-pad ren Fulub Kaer, » eme ar Benead gouiziek Montfaucon, « e voe muioc'h a dailhoù, a daosoù, a valtouterezh eget e-pad an holl renoù diagent. »

36

E-tro 1295, evit kenderc'hel gant ar brezel ouzh ar Saozon hag ar Flamanked, en doa bet ar roue-se digant ar Pab aotre zoken da lakaat taosoù war dud-a-Iliz e rouantelezh. Hogen, pezh a oa direizhek, bez' e felle dezhañ astenn an aotre-se da Vreizh, a oa distag-krenn diouzh rouantelezh Frañs e-keñver an tailhoù, ha na dlee da Frañs truañ ebet.

E Breizh eta e voe nac'het paeañ an taosoù-se, hag ar toue a gasas

serjanted ha rekordet, harpet gant ur floc'h ha tud armet evit lakaat ar re zisent da blegañ. Ar bagad lakepoded-se a zegouezhas eta e Landreger evit goulenn groñs, etre traoù all, digant an eskob hag e guzul-chalonied an taos war ar madoù loc'hus, - un taos a c'halle, hervez an doare anezho, bezañ ur gantvedenn, un hanterkantvedenn, pe zoken un ugentvedenn eus o zalvoudegzh.

An eskob, gant aon da vezañ gwallgaset, a oa aet er-maez eus kêr, o lezel e ofisial, - da lavarout eo Sant Erwan, - da zerc'hel penn ouzh goulennoù direizh Fulub Kaer, a yae a-enep frankiz Vreizh, hag ivez frankiz an Iliz.

Erwan a oa en em serret en iliz-veur, hep mont er-maez na noz na deiz, ha lakaet en doa holl vadoù loc'hus, teñzorioù ha traezoù prizius an eskob hag ar c'huzul da vezañ kaset di, evit o difenn dispont. An iliz-veur ha zoken ar palez eskobel (a oa e-barzh klozadur an iliz-veur) a oa lec'hioù minic'hi, ha serjanted roue Frañs n' hallent ket mont e-barzh hep kouezhañ dindan anaoue. Diazezet edont avat war ar blasenn tro-war-dro, evit ober kaeladur, pa lavarfed, ha kregiñ e kement tra a vije degaset er-maez hag a vije diouzh o grad.

A-greiz-holl, ne ouzer ket perak, setu dor ar palez o tigeriñ, hag ur palafrigner o tont, gantañ ur brav a varc'h glas-marellet, na dalveze ket nebeutoc'h eget 40 lur eus an amzer-se. Likizien Fulub Kaer a lam warnañ kercent, hep damant ouzh ar palafrigner, a glask herzel.

Gant an trouz, Erwan a zibouch eus an iliz-veur, ha pa wel unan eus ar Frañsizien o kregiñ e rañjenn al loen evit e gas gantañ, en em laka a-ispilh diouzh an tu all hag e ra d' ar marc'h chom a-sav dre bouezañ war ar wesken. Ar rañjenn a dorr. Hag ar serjanted da sailhañ war an ofisial d' ober dezhañ dispegañ. War se, o verzout e oa gwallgaset « an Aotrou Erwan », ar beorien a zered, ar re gamm, ar re zall, ar re seizet en doa sikouret ha pareet, hag holl dud kêr en diwez. Ar serjanted, bountet a bep tu, a rank tec'hout. En ur skampañ e reont ouzh Landregeriz gourdrouzoù spontus.

37

Erwan, gounezet an trec'h gantañ, a zistro d' ar palez gant ar marc'h glas-marellet. Oc'h erruout en iliz-veur, avat, e kav ur bagad kloer ha bourc'hizien, spouronet, - zoken Gwilherm Tournemin, teñzorier ar c'huzul, - gant komzoù ar serjanted. E letaat a reont.

« Fallakr ma 'z oc'h, » a griont. « Ni a zo lakaet ganeoc'h war var da goll hon holl vadoù. C'hwi ne rit forzh, rak n' hoc'h eus netra da goll. N' oc'h nemet ur palod, ur c'horker, un hailhon ! »

Ne reas Erwan nemet c'hoarzhin gant kounnar ar vordoked-se, ken aonik, hag e tisklerias dezho :

« Lavarit pezh a garit. Keit ha ma vevin, netra ne viro ouzhin da zifenn gant va holl nerzh frankiz an Iliz. »

E-pad noz, edo Erwan astennet war daroù sakristiri an iliz-veur ur mevel anvet Olier Lannuig en ur gwele en e gichen. Dihunet e voent o-daou gant ur barrad-arnev braouac'hus, kêr Landreger a-bezh hejet gant an taolioù-kurun. Lannuig a anzavas diwezhatoc'h e kuzhe e benn dindan al liñselioù, darev da vervel gant an aon. Erwan avat a savas, a c'hourc'hemennas dezhañ kemer ur piled-koar ha dont gantañ er chantele.

Lannuig a yeas en ur grenañ ouzh e heul hag a chomas e-tal ur bez dirak an aoter-veur. Erwan a gerzhas e-unan betek ar c'hev, ma edo ar relegoù, en o zouez re Sant Tudal. Lannuig a gredas dezhañ e kleve div vouezh, unan o komz evel ur mestr, hag eben, hini Erwan, o respont doujus. Ar vouezh kentañ, hervez Lannuig, a dlee bezañ hini Sant Tudal.

A-benn ur pennadig, Erwan a zistroas hag a lavaras da Lannuig :

« Deomp da gousket. Peoc'h a zo ! »

Hag antronoz vintin e oa peoc'h e gwirionez. Serjanted ar roue, spontet hep mar gant ar barrad-arnev, a yeas kuit hep kas netra ganto ha ne voent mui gwelet.

Relegoù Sant Erwan.

Penn Sant Erwan ha darn eus e eskern a vez miret gant karantez en iliz-veur Landreger.

Daou releg prizius all eus ar sant bras a zo tammoù eus e vreviel, en ur skritur gaer eus an 13-vet kantved, miret e sakristiri ar Vinic'hi, - hag ar gazul gwiadenn vizantat ma rae ganti e-pad an unnek vloaz diwezhañ eus e vuhez, pa oa rektor Louaneg, a weler en iliz ar barrez-se.

38

Ur releg eus an hevelep seurt, ken prizius all, a chome c'hoazh un nebeut bloavezhioù 'zo : nev romanek an iliz-se e Louaneg. Eno e oa bet klevet e-pad unnek vloaz sant-paeron Breizh oc'h embann gant e vouezh kreñv kelennadurezh an Aviel. Eno e oa bet gwelet bemdez o seveniñ kargoù santel al liderezh, o kensakrañ pep maen gant e bedennoù, ouzh o binnigañ, o lakaat frond e vertuzioù hag e garitez dispar er savadur a-bezh. Tri bloaz 'zo e voe distrujet an nev-se, diskaret evel ur gozh lochenn. Vandalerezh eo, ha disakrerezh ouzhpenn. Ar re o deus graet an torfed-se, pe o deus lezet e ober, pa c'hallent mirout, ne oa ket ur galon vrezhon en o c'hreiz. Ha me, n' eo ket hepken evel istorour nag hendraour, hogen muioc'h c'hoazh evel Brezhon ha Kristen, ma tamallan an taol difeiz-se dirak an holl.

Sioulded ha peoc'h.

Evel m' emamp o paouez gwelout, Sant Erwan ne gile ket dirak ar stourm pa veze ret difenn ar gwir. Ha koulskoude, ar peoc'h, ar peoc'h doueel eo a gare dreist pep tra hag a skigne dre-holl. E levezon vadelezhus a reas kalz, hep mar ebet, da zegas ar sioulded, ar spered a dreuzvarc'had a welimp bremaik o tont er rendaeloù hir ha mantrus a lakae strafuilh hag enebiezh etre an eskibien hag ar veleien diouzh un tu, an dug, an noblañs hag ar bobl diouzh an tu all.

Beaj an dug Yann II da Lion evit gwelout ar Pab Klemañs V

Yann II a ziviz mont da Lion.

Ar rendaeloù-se, kompezet e 1256 en amzer an dug Yann Rous, evel hon eus lavaret, a oa savet adarre pa oa deuet e warlerc'hiad war an tron, hag o doa graet reuz bras e bloavezhioù kentañ e ren, dreist-holl etre 1288 ha 1291. Neuze o doa an div gevrenn douget klemm dirak ar Sez Santel, hag e oa bet habaskaet an traoù, hervez ar gwel da vihanañ. E gwirionez n' o doa ket an enebourien diskroget diouzh o goulennoù, pezh a veze anataet gant darvoudoù a zegouezhe bep ar mare.

39

Goude emgann Mons-en-Pévèle (18 Eost 1304), e oa distroet Yann II da Vreizh, mennet-start da echuiñ an tabutoù. Marteze e komzas gant an eskibien, hep dont a-benn d' en em glevout ganto. Ne ouzer ket.

Sur eo da vihanañ e reas e venoz, ar bloaz war-lerc'h (1305) da vont da welout ar Pab nevez Klemañs V, a dlee bezañ kurunennet e Lion, evit kaout digantañ ur varnedigezh reizh, kreñv a-walc'h da vezañ sentet outi gant an holl, ha diskoulmañ en diwez ar gudenn a bade abaoe keit amzer.

Doare-buhez an duged.

Roll an dispignoù graet e-pad ar veaj-se a zo deuet hogos en e bezh betek ennomp. Warnañ e kaver, a-zivout buhez, doareoù, lez duged Vreizh en 13-vet

kantved hag ar 14-vet, munudoù dudies a vefe aner klask e lec'h all, hag a zellez bezañ meneget.

Kestell ha kenkizoù.

Priñsed lignez Dreux, dreist-holl Yann Rous hag e vab Yann II, a vourre kalz o chom en aod kreisteiz ar vro. Gwelet hon eus en doa Yann Rous lakaet liorzhoù kaer en-dro da gastell Karnoed war al Laita, izeloc'h eget Kemperle, kastell an Enezenn war ar Wilun, uheloc'h eget Ar Roc'h-Vernez, ha kroget en doa gant adsavidigezh Susinio.

Ledenez Ruiz a blije dreist pep tra dezhañ ha d' e vab. Ne oant ket hepken perc'henned da greñvlec'h Susinio. Gant e dourioù hag e vurioù tev, e oa mat a-walc'h ar c'hreñvlec'h-se er goañv hag en amzer a vrezel, evit derc'hel penn ouzh an enebour hag an avel-vor. En hañv avat e oa trist ha teñval evel un toull-bac'h. Da dremen ar mizioù tomm, an duged o doa lakaet sevel, amañ hag ahont el ledenez, kenkizoù freskoc'h, laouenoc'h, goudoroc'h, hag evel-se e c'hallent kaout un tañva tro-ha-tro eus pep lec'hiadur er c'hornad kaer-dreist-se.

40

Unan eus an hañvdioù, tre war ribl ar Mor-Bihan, war ar beg-douar eus parrez Sarzhav a ya pellañ etrezek ar gwalarn, e Bernon, - ma voe lakaet diwezhatoc'h, e 1458, ur gouentig Santfrañseziz gant an dug Frañsez II, - a selle ouzh ar morig-se, e dri-ugent a enezennoù, e gerreg, e wazhioù, e wagennoù glas-gwer, e vigi o gouelioù ruz ha gwenn. Dres diouzh an tu all, en aod kreisteiz Ruiz, er reter eus Sarzhav ha Susinio, e oa ur c'henkiz dugel all el lec'h anvet Benester, dirazañ paludenn vras Pennerv displeget evel un daolenn. - Hanter hent etre an daou genkiz-se, e-kreiz al ledenez, er c'hoadoù en em astenn en hanternoz da Susinio, - a-boan ma chom roud anezho e-kichen kêriadennig Kalzag, - e oa kuzhet un tiig giz-ar-maezioù, ma teurveze hon duged dont da gemer ur pred, hag anvet hepken " Koad Susinio ".

An dug Yann II a dremenas e ledenez Ruiz un darn vat eus miz Eost 1305. D' ar 5 e kouskas e Bernon, hag e chomas eno betek ar 15. D' ar 16 e kemeras penn e hent etrezek Benester, hag e verennas e " Koad Susinio ". Eno, dindan ar gwez, e voe graet ur fest fonnus war an ton bras, anvet gant ar sekretour Rolant Auberi ur " pred bras ". En deiz-se end-eeun e kouskas an dug e Benester, ma chomas betek ar Sadorn 21 a viz Eost. Eno eo e reas e venoz mont da gaout Klemañs V e Lion, hag evit kemenn e zonedigezh ha kaout asant ar Pab e kasas ac'hano ur c'hannad uhelouenn anvet Yann Aradon. Pa edo hemañ, sevenet gantañ e gefridi, war hent an distro, e kavas an dug, n' en doa ket gortozet anezhañ evit loc'hañ.

Ar veaj da Lion.

D' an 21 Eost, war-lerc'h ur " pred bras " adarre, an dug a guitaas Benester, a dreuzas paludenn Bennerv, hag a yeas da dremen an noz war ar ribl all, e prioldi Ambon. Daou zevezh goude, edo e kastell an Enezenn, uheloc'h eget Ar Roch-Vernez. E-pad dek devezh e chomas eno oc'h aozañ e veaj vras. D' an 2 Gwengolo, eus kastell an Enezenn ez eas da gastell Gavr, ma vanas pemp devezh (3-8 Gwengolo) oc'h analañ an aer vat e gwasked ar c'hoad en em astenn tro-war-dro. D' an 10 Gwengolo e treuzas al Liger e-kichen Kouerun, hag ez eas dre barrezioù Boue ha Gwaled e Breizh. D' ar 14 e lakaas e droad en Anjev, e Montfaucon, o reiñ bemdez " predoù bras " d' an Anjeviz a zeue d' e saludiñ. D' an 18 e tegouezhas e manati brudet Fontevrault. E verc'h Alienor oa an abadez, hag e tremenas pevar pe bemp devezh ganti.

Eno e kejas gant ar c'hannad en doa kaset d' ar Pab, Yann Aradon, a lavaras dezhañ e vije degemeret gant Klemañs V war-lerc'h e gurunidigezh.

41

Kalz amzer en doa an dug eta da vont da Lion, ha beajiñ e reas divall, a dennadoù-hent berr, o weladenniñ ar santualioù brudet, pa blije dezhañ ar vro. Ne daimp ket pelloc'h war e lerc'h. Ne vern penaos, e vefe diaes, rak toulloù a

zo e diell Rolant Auberi. Krediñ a c'haller e vageas war al Liger etre Chinon ha Bleaz. Amañ ez eas gorrek dre zouar a-dreuz Bro-Vleaz ha Bro-Verri, da gemer ur vag adarre e Nevers evit mont a-hed al Liger betek Charlieu. Edo eno, d' an 29 Here, o reiñ ur " pred bras ".

Ne chome mui nemet triwec'h lev d' ar muiañ dre an hent eeun evit tizhout Lion, hogen ret e oa mont dre zouar. An dug a guitaas e vag eta gant e ambrougerien e Charlieu, ma vanas e-pad tri devezh diwezhañ miz Here, o tremen eno ivez Gouel an Hollsent. Ne loc'has war-zu Lion nemet d' an 2 a viz Du, o vont dre dTizi, Saint-Clément-sous-Valsonne hag abati Savigny, ma kouskas d' an 3, ha ma vanas daou zevezh c'hoazh. D' ar 6, diouzh ar beure, e reas buan ar c'hwec'h lev a chome, hag ez erruas e Lion abred a-walc'h evit ober ur " pred bras " all da lidañ e zonedigezh.

Koskoriad Dug Breizh e 1305

A-raok kontañ pezh a c'hoarvezas gant an dug **e** kêr Lion, lavaromp e berr gomzoù penaos e veaje war al Liger.

Yann II a oa ouzh e heul ur bagad niverus a dud, ma komzimp anezho bremaik. Evit kas an holl dud-se war ar stêr, e ranked kaout un nebeut listri bras, pe c'hoazh ur strollad bagoù bihan. Ne vije ket bet tu d' an holl da gousket en o aez el listri pe er bagoù-se. Bep abardaez eta, e tiskenne ar veajourien d'an douar, hag ez aent da goaniañ pe da glask bod en abati, er vourc'h pe er gêr dostañ. Un deiz pe zaou diagent e oa bet kaset fourerien evit pourchas boued ha lojeiz. Anez e vije bet diaes kavout war an taol herberc'h d' an ambrougadedg hir-se a ergerzherien. Bep mintin e lested adarre evit sevel pelloc'h gant red ar stêr.

Ouzhpenn an dud uhel a heulie an dug, e oa gantañ e " goskoriad ". Ar roll anezhi a zo deuet betek ennomp, dek den ha pevar-ugent en holl.

Ar " robenn ".

Bep bloaz, a ouzer, da geñver daou eus gouelioù bras an Iliz da vihanañ, an aotrounez, ha dreist-holl ar renerien c'hlladdalc'hel evel dug Breizh, a roe da dud o zi ur " robenn ", da lavarout eo un tamm mezher bras a-walc'h evit en em wiskañ penn-da-benn.

42

War roll-dispignoù beaj Yann II da Lion ez eus ar pennad-mañ :

« Amañ robennoù koskoriad an Aotrou a Vreizh, d' an Hollsent er bloaz MCCC.V. »

Dindan an titl-se e teu listenn an dud a voe roet dezho " robennoù " e-pad beaj ar priñs. Renket int e pemp rummad, an dalvoudegezh o klotañ ouzh an dere :

1) Ar skrivagnerien, a roer ur robenn 20 lur d' ar penn pep a robenn 5 lur d' ar re all.

2) skoedourien hag ar serjanted, 4 lur.

3) Ar vevelien-vicher, ar balafrignerien, ar vesajerien, 3 lur.

4) Ar baotred-varchosi, 50 gwenneg.

5) An eilerien hag ar bajed, 40 gwenneg.

1. Skrivagnerien.

Ar skrivagnerien a oa sekretourien ha kuzulierien-voas an dug. Seizh anezho a oa gantañ e Lion : « An Aotrou Jalm Saint-Lou, an Aotrou Gwilherm

Mantes, an Aotrou Ch. Roso, Auberi, Perrinet, Jafrez Ar Veier, Mestr Erwan ». Hemañ a dlee bezañ beleg, ar re anvet « aotrounez » tud a noblañs, an tri all tud partabl stag e giz pe c'hiz ouzh ar minoraj.

Penn ar skrivagnerien oa « an Aotrou Gwilherm Monceaux », un den a bouez, a lakae an dug e fiziañs ennañ, un doare ministr, a oa aet (hervez roll Auberi) e Flandrez, e Champagn, e Pariz evit seveniñ kefridioù an dug.

2. Skoedourien ha serjanted.

Ar skoedourien hag ar serjanted, unan ha tregont anezho, hag i strollet en ur rummad evit ar robenn, o doa kargoù disheñvel a-walc'h.

Ar skoedourien, a vefe lavaret hiziv, a oa eiled-a-gamp an dug. O c'harg oa bezañ en e gichen, kas e urzhioù, ober an holl gannadurioù a fiziañs hag a enor. Tudjentil e rankent bezañ. Er rummad-se eta e kaver ur pemzek bennak a anvioù nobl, evel « Jafrez Chalonge, Olier Talkoad, Gwilherm ha Per Baden, Yann Aradon, Perrot Penmur ».

43

Ar serjanted, tud eus ar werin peurvuiañ, o doa darempred strizh gant ar servijerien. Gourc'hemenn a raent war ar re-mañ. Dezho e veze roet urzhioù ar priñs. Pennoù-servij e oant. War roll Rolant Auberi, er pennad a-zivout « ar skoedourien hag ar serjanted », e kaver, da skouer, menegoù berr, evel « ar Mañsoner », a oa tisavour ha mestr-micherour an dug, « ar Pesker », « Jakou ar Marichal », ha zoken « Yannig eus ar gegin ».

3. Mevelien-vicher, palafrignerien, mesajerien.

Pa erruer gant rummad ar vevelien-vicher, ar balafrignerien hag ar vesajerien, e tiskenner a un derez.

Gwelet hon eus e-touez ar serjanted penn ar varichaled ha penn ar geginerien. E-touez ar vevelien-vicher e kavomp, - gant ar balafrignerien hag ar varichaled, « Herri ha Rojer eus ar c'hovel », - ar re karget da skoazellañ ha da bourchas er gegin : « Jafrez an Hilienner, Alanig eus an hiliennerezh, ar Yaraer, ar C'hlujaraer, Yann eus ar vugaderezh, h.a. ». O anvioù a zo hogos holl anvioù bilened.

Er rummad-mañ e kaver farouell an dug, Alanig Foilhot pe Fouilhet. Aet e oa da heul e vestr, nemet ar farouell kaezh a gouezhas klañv hag a rankas chom en abati Asnières en Anjev. Re griz e vije bet e rediañ da vont pelloc'h. An dug a roas dezhañ aotre da zistreiñ da Ruiz, gant ur c'harr hag ur yalc'had vat a arc'hant evit ober ar veaj.

4. Paotred-varchosi.

Ar baotred-varchosi, c'hwec'h anezho, a oa o c'harg ober war-dro ar c'hezeg-samm hag ober hent gant ar pakadoù. Amañ e kaver anvioù a glot mat a-walc'h ouzh o dere : « Riboul, Bouzar, Isore, Tabardig ». Souezhus eo kejañ en o mesk gant « Konan Timeur ».

5. Eilerien ha pajed.

An eilerien hag ar bajed a oa adkargidi, a felle dezho diwezhatoc'h mont, darn da skoedourien, darn da serjanted. Un hanter dousenn a oa anezho.

* * *

Evel lavaret, war-dro dek ha pevar-ugent a dud. Hep mar, pa veze an dug e Breizh, e oa niverusoc'h c'hoazh e gskoriad. Sur a-walc'h ne oa bet kemeret nemet ar pep retañ evit digreskiñ ar mizoù. Ha padal, bras e oa an dispign : etre 20 hag ouzhpenn 30 lur bemdez.

Adarre Barzhaz-Breizh !

Tud 'zo hag a ra poan dezhe, evit doare, gwelout e kendalc'h ar Vretoned muioc'h-mui da vezañ dedennet gant ar Barzhaz. Ret eo eta ober brezel a-nevez da Gervarker !

Setu ma voe klevet un deiz Fañch Morvannou oc'h ober ur pennad kaoz e Radio-Brest war an ton pismigañ. Pennadoù gwelloc'h ha pouezusoc'h a zo bet gantañ alies koulskoude. Ha bremañ setu ma c'heller lenn e " Le Peuple Breton ", niv. 121 miz Du, ul lizher oc'h en em gemer ouzh ar Barzhaz, war zigarez ur frazenn bennak en ul levr bet savet gant ur Gall diwar-benn ar ganerien vreizhat a-vremañ. Hag en un doare gwall zisplijus her gra. Ma teu d' ur skriver gall faziañ ne deo ket un den aet da anaon abaoe ar c'hantved tremenet eo a zo da damall moarvat. Perak klask ober eus ar Barzhaz ul levr istor peogwir ez eus anezhañ un dastumad kanaouennoù ? Ha setu rener Brud, rak eñ eo a gasas al lizher, o klask afer ouzh ar Pontkalleg, Doue 'oar perak ! Ne deo ket bet buhez ha marv an den-se tre evel ma vez lavaret er ganaouenn vrudet ? Ha neuze ? Pezh a gont aze (ouzhpenn kaerder an ton hag ar son) n' eo ket penaos eo tremenet an traoù e gwirionez, met penaos int bet gwelet ha santet gant an hini pe ar re o deus savet ar werzh. Ha kavout a ra deoc'h ez eo gwirionekoc'h an istor a vez desket deomp er skolioù ? Rak n' eus ket a istor, n' eus nemet penaos e vez gwelet an traoù tremenet gant hini pe hini.

Ha p' en em gemer rener Brud ouzh Kervarker evit ar pezh a sell " ar Rannoù " ne deo ket sur-mat Kervarker eo a vo tizhet. Krediñ a rafed n' en deus biskoazh klevet skriver al lizher kanañ Gousperoù ar Raned. Ma ne deo ket bet fromet gant ar c'han-se ez eus peadra da souezhiñ. An anv " Gousperoù ar Raned " ? Ne deo moarvat nemet ur c'hoari-ger lu, un tamm evel ar c'hoarzhadennoù pe ar skrigadennoù a zeu gant selaouerien ur pezh-c'hoari ankenius, pa vezont war-var da zirollañ da ouelañ. Bremañ e vez tu da glevout kanañ an aridennad-se dirak an holl, met n' eus ket c'hoazh gwall belloù n' ho pije ket lakaet ar re a ouie ar c'han-se da zibunañ anezhañ e pep lec'h hag e pep amzer. Rak doujañ a raent c'hoazh d' an danvez a oa e-barzh. Mar deus unan hag a " faosa " an traoù, ne gav ket din e ve aotrou, Kerañsker eo hen gra, eñ hag en deus santet kalz gwelloc'h an donder a oa e-barzh eget ar re a gav abeg ennañ. Fentus a-walc'h eo gwelout tamall d' ur c'han bezañ hepken " une mélodie populaire " gant tud ha n' o devez ket peurvuiañ a veuleudi a-walc'h evit ar " populaire ".

D' an neb a fell dezhañ barn en un doare gwelloc'h doare-ober Kervarker ec'h alifen kentoc'h lenn pennad R. Daniel e Bulletin de la Société Archéologique du Finistère, XCIX, 1972-2, diwar-benn an naontek bloavezhiañ m' eo bet Kervarker rener ar gevredigezh-se, eus an deiz kentañ a viz Gouere 1876 betek deiz e varv d' an eizh a viz Kerzu 1895 (pajennoù 452-461). Diskouez mat a ra eno R. Daniel pebezh den a galon, pebezh " aotrou ", e perzh mat ar ger-se, eo bet Kervarker e-pad an amzer-se ma veze ken garv an tabutoù etre an " dud a skiant ".

Met pismigerien Kervarker ne deo ket gouzout, e gwirionez, pe wir pe c'haou eo danvez ar Barzhaz, eo a fell dezhe. Ar pezh o laka diaes eo brud ar Barzhaz, hag e kendalc'h ar vrud-se da vont war-gresk c'hoazh ur c'hantved hanter dizale goude m'eo bet embannet evit ar wech kentañ. Ar pezh ne blij ket dezhe eo en em anavezje Breizh ennañ evel en ur meleour, tra ma ne c'hoarvezo biken kemend-all gant " Ma C'horn-Bro " Fañch an Uhel. Kement-mañ ne deo ket evit izelaat talvoudegezh labour dastum an Uhel, tamm ebet. Salv hor bije bet kalz ha kalz a re all eveltañ, salv en devije da skouer Anatol ar Braz embannet testennoù brezhonek e " Vojenn an Ankoù ". Ar pezh a gavont da veuliñ e Fañch an Uhel eo bezañ bet an hini kentañ o lakaat disfiz war labour Kervarker. Ma vije bet an Uhel un den kizidik hag awenet en devije kavet ivez en e zastumad gwerzioù ha sonioù peadra da sevel ul levr ken kaer ha Barzhaz-Breizh, pe dost.

Arabat deomp tamall dezhañ bezañ bet un dastumer aketus, met arabat war an tu all, tamall da unan all bezañ graet un dibab.

46

Marteze e c'hellfed tostaat ouzh emzalc'h pismigerien ar Barzhaz, hini an harzherien-se hag o deus kavet e 1973, ur bern traoù da damall da Alan Stivell, p' o deus gwelet an dud a viliadoù o tont d' e selaou dre Vreizh a-bezh, hag e vrud o 'n em skignañ zoken en ul lodenn vat eus ar bed. War un dachenn all ez eus c'hoarvezet gantañ ar pezh a c'hoarvezas gant Kervarker gwechall. An hini a skriv kement-mañ a zo pell eus kavout disi kement tra a ra Alan Stivell, heuliañ a ra a-wechoù marteze betek re gizioù eus hon amzer, evel ma oa bet levezonet Kervarker gant ar " romantelezh ". Met Alan en deus degaset brud bras da Vreizh hag entanet ar c'halonoù e Breizh, ha meur a hini eus ar re a gav abeg ennañ pa ne ve brud Stivell, na zeujent a-benn da sachañ evezh den ebet war o anv. Brud Alan Stivell hag ar re o deus poaniet araozañ, da virout da gantañ, da astenn ha da ledañ goude, danvez Breizh.

P. ar M.

A-hed an deizioù

Eost 1973.

War a seblant e teu an dud e bed ar C'hornog da vezañ heñvel ouzh gouenn al laboused tremeniat. Bep hañv o gweler o tilec'hiañ a vandennadoù divent, o kuitaat o meurgêrioù dreistpoblet evit en em verniañ a vilionoù war an aodoù. Evel-se, bep bloaz e vez aloubet Breizh gant kantmiliadoù ha kantmiliadoù estrenion a vordilh war hon traezhennoù. Milliget eo bet pell 'zo « poblad ouez ar Douristiked » gant Roparz Hemon e-barzh " An Aotrou Bimbochet e Breizh " a damalle dezho, e-touez traoù all, bezañ Gallaoued ha degas o yezh ganto ; kavout a ra din koulskoude e vije chomet yac'h ar yezh ma n' he dije bet da c'houzañv nemet diwar vezañs ar c'hallegerion-se gwall zinoaz peurvuiañ. Hogen daoust hag an tamall-se zoken a c'heller ober d' hon troiadourion a hiziv en hor bro ? E Gwaien, er bloaz-mañ da vihanañ, e oa un drederenn pe un hanter eus an hañvourion-se germanegerion - alamanegerion pe izelvroegerion - ambrouget gant un toullad Saozon. A-benn ar fin en em c'houlennan ha n' em eus ket klevet muioc'h a alamaneg eget a vrezhoneg e Gwaien e miz Gouere diwezhañ. E-barzh stalioù 'zo, da eurioù 'zo, ne veze komzet nemet ar yezh-se gant an ostizion. Moarvat n' eo ket bet ken stank ar c'hermanegerion hag ar saoznegerion en holl rannvroioù Breizh hevlene ; emichañ eo dedennet ar re-mañ gant « monumant an natur » ez eo Beg-ar-Raz, 'keta, ha di, sur-mat, ez aent d' ober o firc'hirinaj, e penn ar bed, bed ar C'hornog da nebeutañ.

Bezef pe vezef, na glemmomp ket re evelkent. Ar birc'hirined giz nevez-se n' o deus ket graet re a zroug d' ar vro ha n' eo ket warc'hoazh e vo amsavet gant an alamaneg ar brezhoneg a chom c'hoazh war vaezioù Breizh-Izel. Gwir eo a-hend-all n' eo ket bet aloubet gourenez ar C'hab gant tiadurioù a lorc'h ar savaozerion (1) m'emañ an noueañs anezho o neradiñ war arvor kreisteiz Kernev. Digailhar eo manet pennoù-tir ar C'hab ha bourret em eus adarre en hañv-mañ oc'h ergerzhout Beg-ar-Vann, Brezheleg, Kastell-Beuzeg, gant o zornaodoù uhel ha digevannez o valirañ a-us da bleg-mor Douarnenez, gant ar begoù-douar lemm ha louet o vont warraok en tonnoù, ha ledenez Kraozon ha Menez-Hom o tamanadiñ a-dreuz al lusenn war ar glannoù enep.

48

Setu ouzhpenn ugent vloaz ma tistroan bep hañv da Waien gant an holl vugale da gentañ ha bremañ gant ar re yaouankañ anezho hepken ; tremen a ra ar vuhez hag a-barzh pell marteze e vin va-unan koulz lavaret o tistreiñ du-se. E-giz-se, padal, em bez muioc'h a amzer vak evit kuriuziñ a-gleiz hag a-zehou. Gant an damsoñj da glokaat ha da reizhañ ur wech bennak va eñvorlevr " O sellout war va c'hiz " em eus boulc'het warlene un enklask diwar-benn tiegezh va mamm a zo genidik alese (ganet eo bet va zad e Kleden-ar-C'hab, e penn all ar C'hab) ha war an arbenn-se em eus furchet e paperoù kozh ar maerdi ; betek-hen em eus kavet roudoù eus ar rumm-se betek derou an triwec'hvet kantved hep gellout resizañ pe da vare e vije deuet d' en em staliañ e Gwaien ; klevet em eus unan eus va eontred o lavarout e tenne an tiegezh Piton e orin eus Enez-Sun, ha gwir eo e kaver an anv-se ivez en enezenn ; ur Piton genidik alese a voe ezel eus ar Gorsedd a-raok ar brezel kentañ. Hogen en em c'houlenn a ran a-benn ar fin ha n' eo ket ar c'hontrol eus pezh a gonte va eontr a zo c'hoarvezet ha ne vije ket deuet kef ar rumm-se eus Gwaien da wriziennañ en Enez-Sun.

(1) " promoteurs ".

49

Kement-se n' en deus ket kalz a bouez moarvat ha n' on ket gwall breset da ziskoulmañ ar gudenn-se. A-benn ar fin, o follennata dielloù poultrennek ar

maerdi, ez on bet dedennet dreist-holl gant istor kêr Waien hec'h-unan. Petra oa eta buhez Waieniz er seitekvet hag en triwec'hvet kantved ? Ouzh un dra am eus taolet pled, da gentañ : koazhet eo ment ar boblañs e Gwaien en triwec'hvet kantved. War ur c'haier parrez eus 1682 em eus notet un hanter-kant bennak a c'hanedigezhioù hag ur pemzek bennak a euredoù. E-kerz an triwec'hvet kantved avat ne niveran mui, well-wazh, nemet un tregont bennak a c'hanedigezhioù ha pemp eured bennak. Kement-se moarvat a glot gant diskar ar c'henwerzh e Gwaien da heul lezennoù gwarezelour ar maodiern gall Colbert. Ret eo lavarout ivez evit diskleriañ koazhidigezh ar boblañs e oa stank-tre - evel maz eo kaer gortoz - ar c'hrouadurioù a varve nebeut amzer war-lerc'h o ganedigezh, un drederenn bennak marteze. A-hend-all ez on en em c'houlennet ha bevañ a rae poblañs Waien warni hec'h-unan en un amzer ma oa diaesoc'h un tamm beajiñ eget bremañ. Moarvat a-hed ar seitekvet hag an triwec'hvet kantved e kaver tost-da-vat an hevelep anvioù tiegezh a zo dreistpadet betek derou ar c'hantved-mañ. Hogen skoulmet e veze euredoù etre merc'hed eus Pleiben, da skouer, ha gwazed eus Gwaien : anvioù a Vreizh-Uhel en em ziskouez e lec'h pe lec'h. Ha tro am eus bet da zezrevell a-hend-all istor ar bourc'hiz a Garaez, Guezno e anv, deuet d' ober e annez e Gwaien, bet dileuriet da Bariz er « Convention », mouezhiet gantañ ar marv a-enep da Loeiz XVI hag harluet evit ar peurrest eus e vuhez war-lerc'h distro ar Vourboned da Bariz.

Dres em eus bet etre va daouarn danevellskrid bodadennoù ar « c'h-Corps politique d'Audierne » da vare an dispac'h gall, ha n' em eus gellet lenn nemet an derou anezhañ. Savet e oa ar « c'h-Corps politique » -se - e-lec'h ez en em gave ur Piton bennak ha na c'hoarias roll heverk ebet a-hend-all - a-du gant an dispac'h gall adal ar penn-kentañ. Ret eo krediñ e oa bet skignet tezennoù ar « filozofed » betek penn-pellañ Kernev pa verzer penaos e klemme « keodedourion » Waien diwar-benn an noblañsoù o devoa skrapet evito an holl wirioù politikel hag an holl enorioù kevredigezhel. Ouzh an enorioù-se e oa kizidik dreist-holl bourc'hizion Waien peogwir e tamallent d' an noblañsoù, e-touez traoù all, mirout ur bank a-ratozh evito en iliz parrez ! Pa ouzer e oa ar vourc'hizion-se meur a wech pinvidikoc'h eget noblañs pe noblañs o vevañ war vaezioù ar C'hab e soñjer ne hiraezh an dud d' an arc'hant nemet diouzh ma tegas dezho un enor hag ur galloud kevredigezhel bennak. An armerzh n' en deus ster ebet dioutañ e-unan, nemet an hini a vez roet dezhañ gant an dud hervez o meizadur eus ar gevredigezh.

An iskisañ zo eo e teuas ar vourc'hizion waienat-se da c'hoari roll an noblañsoù war-lerc'h an dispac'h. Unan eus ar re a oa e penn « Korf politikel Gwaien », Delecluze e anv - n' oa ket Gwaienad abaoe pell marteze - a reas aferioù mat gant an dispac'h moarvat rak e ziskennidi a savas e-kreiz pe e dibenn an naontekvet kantved ur mell kastell e Lokeran, a-zioc'h Pont-ar-Marc'had a gas da Boullgwazeg, ur c'hastell aotrou seurt n' oa bet savet gant noblañs ebet er C'hab er c'hantvedoù kent.

50

Me 'gred em eus merket e lec'h all n' oa bet biskoazh chouanterezh ebet e Gwaien nag er C'hab e dibenn an triwec'hvet kantved. E gwir, diwar lenn an danevellskrid am eus meneget e komprener penaos « Korf politikel Waien » - renet gant daou pe dri den evel ma c'hoarveze en holl strolloù - en deus sevenet a-hed ar wech holl zisentezioù ar gouarnamant republikan gall e Pariz. Ne oa, evel just, buhez politikel vrezhon ebet e Gwaien ha moarvat e oa ar wech kentañ d' ar gêrig-se kaout ur vuhez politikel bennak. Rak-se moarvat ez eo padet an hengoun anezhi betek hiziv. Izili ar P.C.F. bet stummet gant ar skolaerion a-berzh-stad gall hag a ren kuzul-kêr Waien abaoe meur a zek vloaz o deus roet d' ar straedoù anvioù « harozed » an dispac'h gall : Le Chevalier de la Barre, Danton, Robespierre h.a. Lavaret em eus e lec'h all n' em eus ket komprenet mat biskoazh an albac'henn-mañ. Bourc'hizion a oa eus an holl « harozed »-se hag ivez eus ar re a oa e penn korf politikel Gwaien ha n' int ket chomet er c'horn-bro. Estrenion e oant er vro, aotrouion a zisprize ar werin ha na raent nemet gant ar galleg ; daoust d' o anvioù brezhonek a-wechoù e oant heñvel moarvat ouzh an drevadennerion c'hall a zalc'he ar galloud en Aljeria war-lerc'h an aloubidigezh. Selloù ar re-mañ ivez a chome stag ouzh Pariz ; ha, sur-mat, n' o devoa ket an disterañ istim evit ar gouerion dizesk hag unyezh a veve war ar

maez tro-war-dro. Heugus a-walc'h eo eta reiñ da boblañs ar vro hiziv an deiz seurt mac'homerion da gehelañ.

*

Hogen estreget lenn danevellskrid korf politikel Gwaien am eus graet en hañv-mañ. Evel boaz em boa kaset un dornad levrioù da lenn, ar re n' em boa ket bet amzer da zigeriñ e-doug ar bloaz. En o zouez e oa eñvorennoù Sperr, unan eus maodierned Hitler : " E-kreizig kreiz an Trede Reich ". Dija em boa bet tro da lenn ivez danevell an amerikan Shirer " Istor an Trede Reich ", en devoa dispaket dirak va daoulagad gwir zremm an darvoudoù am boa bevet e-pad ar brezel hag a oa kuzhet a-dreñv ar c'hinkladur stignet gant mistri an darvoudoù-se o-unan.

51

Kalz am boa desket evel-se a-zivout gwir abegoù an degouezhadennoù a c'hoarveze hag a hañvale bezañ marzhus ha mojennel d' ar mare-se (ne c'hellen ket evel just fiziout en diskleriadurioù ar genvezelerion a neuze). Hogen n' oa ket gouest Shirer da reiñ ur poltred gwirion eus pennañ oberourion an drama divent-se daoust d' an holl zielloù en devoa dastumet hag implijet, evit darn, moarvat dre ma n' en doa ket tostaet ouzh renerion an Alamagn kenelwerinat hag ivez - se a c'heller kompren aes a-walc'h - dre ma ne oa ket tuet dezho e nep doare.

Degouezh Albert Sperr avat a zo disheñvel-krenn ; anavezet en deus Hitler hag e genseurted eus ar Strollad kenelwerinat ha buhezek-kenañ eo ar poltred en deus treset eus lod anezho, eus Hitler pergen. Gwir eo ehañval Hitler bezañ deneloc'h el levr-mañ eget e nep buhezskrid all savet diwar e benn.

Ha dres, e ser lenn an oberenn-mañ ez on en em c'houlennet ur wech ouzhpenn petra a yae d' ober meurded ha kiriegezh un den politikel hag ur rener stad. Komzomp eus ar veurded, da gentañ. Lakaomp en dije Napoleon ar c'hentañ c'hwitet gant taol an « 18 Brumaire », daoust ha tu a vije bet da zizoleiñ an disterañ roud a ijin hag a veurded er vuhez kargiad en dije renet moarvat ? E gwirionez n' emañ ket meurded politikel un den en e ijin (nouspet a dud d' an hevelep grez a c'hellje bezañ diskouezet kement a ijin hag int) hogen el lec'h a aloubont, er roll a c'hoariont, er galloud a zalc'hont, dre zegouezh. Kemend-all a c'heller lavarout diwar-benn o zorfedoù ha n' int ket frouezh o c'hrizder, hini ar « Raison d'Etat » ne lavaran ket, ur « Raison d'Etat », a zo degemeret en holl gevredigezhioù hag a ra eus ar galloud stadel ur galloud sakr hag eus ar rener stad un doue (rak-se e hiraezh kement a dud d' ar galloud gant ar spi, moarvat, da dizhout un doare doueeladur). Aze emañ an dalc'h : enkorfadur ur galloud nevet, ur galloud doueel eo ar rener-stad ha pep rener-stad a wisk eta un natur doueel, koulz lavaret. Kement-se gant asant an dud, rak ar Stad hag ar gevredigezh ne chomont en o sav nemet dre asant an dud. E gwir ez eo bet degemeret doueelezh ar stad gant ar pobloù a-hed ar c'hantvedoù hag hiziv c'hoazh ez eo degemeret daoust d'an nagennezh en em led e-mesk ar re yaouank hag a zo yac'hus e keñverioù zo da vihanañ. An neveted-se eus ar stad a zo miret c'hoazh muioc'h marteze er renadoù marksat pe hollveliek dre vras eget er re a zo brudet da vezañ frankizour. Hogen daoust ha n' eo ket ar c'hehelerezh hag an azeulerezh asantus ha gouzañvus-se eo a zo kiriek da walleurioù ar pobloù o-unan ? An Alamaned o deus graet un doue eus Hitler hag e heuliet o deus betek an ifern (ha penaos henn tamall dezho pa weler ar C'hallaoued a-hed o istor oc'h ober doueed eus o levrierion, adal Loeiz XIV betek Napoleon ar c'hentañ pe De Gaulle ?).

52

Netra ne ziskouezh gwelloc'h albac'henn an doueelezh a zo diavaezet gant Hitler a-wechoù en un doare lu eget e raktresoù tisavouriezh. E gwirionez ez eo dre an disavouriezh ez eo en em ziskouezet ar gwellañ youl d' ar galloud perc'hennet ar veli bolitikel a-hed ar c'hantvedoù adal ar Faraoned gant o firamidennoù betek Loeiz XIV gant e balez a Versailles. Hama ! Huñvre veur Hitler en doa fellet dezhañ bezañ tisavour en e yaouankiz, na zisoñjomp ket, a oa sevel dezhañ e-unan ur palez a vije bet dreist ha trec'h da gement palez all bet savet a-hed an amzerioù gant an holl renerion-stad gwitibunan. Da eo lenn ar

pajennadoù a zo gouestlet gant Sperr da vennadoù ha da raktresoù tisaverezh Hitler. Meizet e oa palez ar Prezidant Hitler evel un Iliz-veur kensakret da virout sakramant ar galloud kenelwerinat alaman a oa endalc'het hag enkorfet holl en e bersoniezh e-unan. Hag o soñjal moarvat ne c'helle bezañ er bed a-bezh nemet ur reizhveliezh hepken e felle da Hitler na vije tu biken da rener stad ebet sevel un ti-meur a vije bet e vent en tu-hont d' an hini a felle dezhañ reiñ d' e di-meur-eñ. Rak e spered tisavour Hitler e oa un hurlink : penaos e c'hellje Stalin bezañ savet ur palez prezidant a vije bet brasoc'h eget hini rener ar Stad alaman. Tro-spered ur bugel a fell dezhañ bepred kaout ul lodenn vrasoc'h eget hini e vreur ? Lu em boa kavet nec'h Hitler o soñjal e c'helle Stalin sevel monumantoù meurdezusoc'h eget e re. Ha, padal, petra oa albac'henn Hitler nemet eztaoladur ar youl c'halloud, ar youl bezañ un doue a zo gwriziennet don e spered pep den ?

53

Damantus eo bet an Iliz e-pad pell amzer ouzh ar youl c'halloud-se (gwelout a raimp perak : pleget he deus meur a wech a-hed hec'h istor d' an tentadur-se) daoust maz eo hiziv an deiz, e-touez kristenion zo, a gleiz moarvat, e vez taget an taerañ ar youl d' ar galloud a-berzh an Iliz. Hogen marteze ivez ez a ar re-mañ re bell. Un huñvre all o deus ar gristenion-se : hini ar c'hatakombou peurbadel, ar gristenion oc'h en em guzhat evel razhed e don o zoulloù, an oferenoù lavaret en ur c'haignol pe en ur c'hav, gant listri-pri, hanter dorret ha lous maz eus tu ; gwell eo, rak ar spered a baourentez a ranker kaout, na petra. Iskis meurbet em eus kavet bepred an tec'h-se diouzh ar bed a-berzh tud a erbed d' an Iliz a-hend-all an digoradur d' ar bed. Aze ez eus un dislavar ha n' eo ket merzet mat gant ar gristenion vorc'hedek-se. Hogen klaskomp kompren : gwir eo ez eo an Iliz en em zouget evel ur Stad pe ul led-stad abaoe nouspet kantved ; diorreet he deus ur rouedad stank a ensavadurioù liesseurt ha d' ur mare zo he deus tizhet un doare galloud hollvedel. Hogen daoust ha kement-se a c'heller rebech outi penn-da-benn ? Adal ar mare ma fell d' un Emsav tizhout ar boblañs en he fezh ha c'hoari ur roll hollek er gevredigezh e rank en em harpañ war ur framm. Gant ur si avat e vez breinet an holl frammoù : hini ar youl d' ar galloud adarre. Dres, n' eus mar ebet en em zikouez un tamm mat a youl d' ar galloud er meursavadurioù aozet gant ar Babelezh da vare an azginivelezh ; anat eo e oa bet taget an Iliz neuze gant ar spered impalaerelour roman a oa krog d' en em silañ er C'hornog abaoe un nebeut kantvedoù a-ziagent. Dreistdenel eo ment un iliz evel Sant-Per a Roma, da skouer ; ha ne gredan ket e felle d' ar pibion o deus he savet diskouez hepken meurbed Doue a chom un Doue kuzh, evel ma lavar E-unan - hini o strollad, an Iliz, hag o hini ivez moarvat, ne lavaran ket.

D' am soñj, koulskoude, e ranker lakaat a-ziforc'h ar savadurioù relijiel aozet da vare an azginivelezh hag ar babelezh politikel, a zoug testeni eus klod ur framm relijiel hag a oa neuze e barr e c'halloud, diouzh an ilizoù savet e bed ar c'hornog a-hed ar grennamzer ha dreist-holl en hor bro betek dibenn ar seitekvet kantved. Ouzhpenn o c'hened enno o-unan o deus ur perzh o laka da vezañ gwir grouadennoù arzel : savet int evit Doue moarvat hogen gant ar bobl hag evit ar bobl ivez, evel un testeni eus o feiz. N' o deus seurt monumantoù netra da welout gant « tiez-ar-C'hultur » hag ar « mil-kleuboù » a vez profet brokus da boblañs hor c'hêrioù hag hor bourc'hioù gant ur mererezh tadelour hag evezhiek a ra eus an arz un danvez beveziñ ouzhpenn pourchaset d' ar bobl evel un doare opiom d' he lakaat da gousket (iskis eo penaos hor gouarnamantoù kornogat a-vremañ a hañval bezañ kemeret evito o-unan ger-stur politikerezh an impalaered roman e-keñver ar bobl : « Panem et circenses »). E gwirionez avat ne c'hell bezañ arz meur ebet war dachenn an tisaverezh hep ma kemerfe perzh ar bobl a-bezh. Ar berzhiegezh hag ar genunvaniezh-se er feiz a zo en em gavet e Breizh d' ur mare ha rak-se he deus gellet hor pobl sevel an ilizoù hag ar c'halvarioù hol laka bepred da estlammiñ.

54

Lavarout a c'heller eta n' eus ket a arz broadel hep ur feiz lodet gant ar bobl a-bezh. Ha pa gomzan eus arz broadel ne fell ket din reiñ da intent ez eus ezhomm emell ur stad evit magañ hevelep arz. Moarvat e c'hell ar Stad diavaezañ, dre vonumantoù zo, mennadoù ar bobl en he fezh. (ha war an arbenn-se e c'hellfed

digareziñ savadurioù zo evel iliz San-Per a venegen uheloc'h) hogen petra a vefe arz ur bobl gant seurt monumantoù kefridiel, aozet gant amaezhidi hepken ? An dañjer a zo e seurt monumantoù avat eo bezañ savet gant kargidi ha gopriddi hepken, hep feiz na gred ebet ha bezañ eta diwirion en diwezh.

N' eus arz ebet hep feiz. Rak-se e kavan diboell arguadurioù ar re a garfe mirout monumantoù an tremened ur wech m' eo aet da get ar feiz he deus o awenet. Houmañ a zo dres albac'henn ar gall Malraux ha na wel en tisaverezh nemet youl vab-den da zreistvefañ, da lavarout eo, d' en em zoueelaat a-benn ar fin ; neuze e vefe pep savadur un testeni eus doueelezh vab-den e-unan. Kavout a ra deomp avat ez eo diaes degemer hevelep sellboent. Ar savadurioù ne c'hellont kaout ur ster nemet e par ar c'hevredigezhioù o deus o savet. Goude ma vez aet da get ar c'hevredigezhioù-se n' eus mui eus an oberennoù-arz o deus krouet nemet kelanoù. Peseurt ster a c'hell bezañ, da skouer, da viridigezh temploù an Ejipt ragaozet gant an UNESCO ? Ur mirdi, a-benn ar fin, a zo ken divuhez ha dizenel hag al loar hec'h-unan adal ma n' o devez mui an dud perzh ebet ken er sevenadur a zo diwallet ennañ evel en un armel-yen. Diwar n' ouzon peseurt morc'hed brizh-kravezel ez eus bet klasket reiñ da zilerc'hioù an tremened un dalvoudegezh hud, e giz pa ne vije nemet ur sevenadur hag un istor er bed a-bezh. Mervel a ra avat ar pobloù, ha war un dro ganto an istorioù hag ar sevenadurioù o deus engehetet ; n' on ket ali eta gant ar re a ra eus pep sevenadur enkorfadur an hevelep mojenn peurbadel. Hep keuz na morc'hed e welfen diskar holl ilizoù Breizh, ar re gaerañ zoken, en deiz ma kollfe ar savadurioù-mañ ar ster relijiel a oa bet roet dezho gant ar re o deus o diazezet.

*

Ne gredan ket avat ez eo degouezh al lennegezh par da hini an tisaverezh. Goulenn a ra hemañ kenasant ur strollenn ha kenlabour arzourion liesseurt. Al lennegezh, avat, en hec'h uhelañ, a zo diouganerezh ; stag eo ouzh lusk ur gevredigezh oc'h en em grouiñ ; savet e vez gant un hinienn dindan e atebegzh. Me 'oar ez eo stroll pe stroll techet da vurutellañ ar patrom-se eus al lennegour, e diabarzh an Emsav zoken. Klask a reer reiñ da grediñ ez eo ur skrivagner ezel ur stroll, atebek war-eeun dirak ar stroll-se, evel ma c'hoarvez e gwirionez er broioù faskour pe emanvet sokialour e reter Europa. Hogen goude ma klotfe kemennadurezh ur skrivagner gant uhelvennad ha steuñvoù ur galloud bennak ne c'hell hemañ koulskoude gwech ebet komz diwar urzh ur stroll ha bepred, er c'hontrol e ra evel m' hon eus lavaret, dindan e giriegezh.

Klask a rin displegañ ar c'heal-mañ hag e sell da se e kemerin ur skouer : hini Soljenytsin hag e genseurted e Rusia. Setu tud eta en o-unan dirak ur galloud bras dreistgoñvor ha na c'hellont komz nemet en o anv peogwir n' en em harpont war strollad nag Iliz ebet. Gwir eo e kav kelennadurezh ar re-mañ un heklev bennak e bed ar C'hornog hogen ret mat eo gwiriañ ne glot ket houmañ tamm ebet gant diazezoù ar Stadoù kevalaour emanvet frankizour. Aze, n' eus forzh penaos, n'emañ ket ar gudenn. Pezh a fell din lavarout eo kement-mañ : ar skrivagner a c'hoari roll un « aotrouniezh speredel » n' en deus da c'hortoz grad-vat ebet a-berzh nep stroll hag e-unan e vez o tougen pouez e oberoù.

Kemeromp adarre degouezh ar gefredourion direizhkredennek e Rusia hiziv : ne c'hellont kontañ war framm ebet evit o difenn hag o gwareziñ na sammañ zoken an disterañ lodenn eus o c'hiriegezh. Rak an dra-mañ a ranker spisaat mat : an hinienn an hini eo a assamm he zonkadur hec'h unan ; framm ebet ne c'hell henn ober en he lec'h bout ma ne c'hell an aotrouniezh speredel oberiañ er bed anez tremen dre hanterouriezh frammoù liesseurt. An hinienn hepken a c'hell talañ ouzh he foan hag he marv. Kement-mañ, a gav deomp, a rank bezañ lavaret hag adlavaret en ur bed a glask digareziñ e pep doare ur mac'homerezh pounneroc'h-pounnerañ bemdez.

GERIOU DIAES :

- maodiern : ministr.
- disentez : tra divizet.
- assommai : sammat warnañ e-unan.

Ar film TI PRI

War niverenn 47 Imbourc'h e kaver ur pennad-barn diwar-benn ur film anvet " Ti Pri ". N' hon eus ket gwelet ar film, met marteze e c'hellfe bezañ diskouezet er c'hampoù ha graet war e lerc'h pe a-raok un diviz. Setu amañ ar vurutelladenn graet gant Roc'h war niverenn diwezhañ Imbourc'h.

*

Ur film e brezhoneg eo TI PRI. Gant Philippe Cassard eo bet savet. Gant skoazell Alan Stivell ha Beethoven eo bet aozet : Stivell evit ar c'homzoù (lennet eo gantañ an destenn) ; ha Beethoven evit ar sonerezh.

E Montroulez ez eo bet diskouezet, en M.J.C., dirak 150 den. Tud yaouank a oa deuet dreist-holl, hag ivez tud o vevañ nepell diouzh an Ti Pri, e Lusividi, e parrez Plouigno. Diwar vuhez labourerion-douar paour eus Treger eo tennet danvez ar film bihan-mañ. Ugent munutenn e pad. Evit klokaat an abadenn e oa bet pedet strolladoù 'zo (CHDT, UDB...) da zont evit ren un diviz gant an arvesterion, met n' eus deuet nemet unan : Cardiles, eus ar C.D.J.A.

Hervez ali an holl e oa rebechoù da ober d' ar film. Re ziaes e oa frazennoù 'zo. Da skouer : « Divizet eo bet an diskoulm gant frammoù kevredigezhel ha politikel, gant doareoù hag emdroadur an arnevesaat : gouzañvelezh pe zispac'h ».

Poan o deus bet an holl da gompren ar gerioù-se distaget buan. Ar re zesketañ zoken a gave diaes kompren ar gerioù-se dic'hortoz en ur film. Setu ur skouer all : « Heuliañ a ra ar gevelouri evel al laezherezhioù prevez ur politikerezh a arc'hoproù diouzh ar c'hementad, o skoaziañ en doare-se ar bourchaserion laezh bras ». Ne vije ket bet ken diaes displegañ ar menoz-se gant gerioù all eeunoc'h. Ne oa ket anavezet gerioù ar frazenn-mañ gant an tri-c'hard eus an dud er sal.

57

Evel just, seurt bommoù lavar ne oant nemet un darn vihan eus ar film ; barzhoniezh a oa ivez :

« Hor mistri 'zo estrenion
ha ni a sent outo.
Int a lar deomp :
n' eus ket ac'hanoc'h-c'hwi... »

An darn vrasañ eus ar c'homzoù a zo frazennoù klevet digant tud Ti Pri, daou labourer-douar o tanevellañ o buhez. Met distaget e vez pep tra gant Alan Stivell. N' eus nemet un nebeut lavarennoù (e galleg !) a vez klevet war-eeun digant ar gouerion. Daoust d' he menozioù ne grede ket ar vaouez komz e brezhoneg dirak ur benveg fiñvskeudennañ : Kentelius a-walc'h eo an dra-se.

Istitlet e oa ar film ha galleg a oa skrivet e traoñ ar skeudenn, pezh a oa a-bouez-bras evit ar re na ouient ket ar yezh ; a-bouez e oa ivez evit ar re all dre ma oa distaget buan ar c'homzoù ha diaes a-wechoù, a-bouez ivez dre ma ne oa ket mat ar sonaozadur.

Ne oa ket dispar doare distagañ Alan Stivell a zibune ar c'homzoù un tamm re vuan ha gant ur pouezmouezh tenn da intent.

Rebechoù a zo bet graet ivez war zavez ar film : labourerion-douar o welout ar vro dismantret tamm-ha-tamm ; ur film trist eo.

Daoust da se e kav din ez eo mat ar film-mañ. Ur varzhoneg a zo anezhañ,

ken dre ar skeudennoù dispar, ken dre an destenn hec'h-unan. Barzhoneg marv pobl Vreizh. Daou gonikl a weler o vervel, an eil gwenn, egile du.

Gwelout a reer tud kozh o ren ur vuhez diaes o unan penn. Aet eo kuit ar vugale da Sant-Brieg, Brest, Roazhon, Montroulez, evit gounit o bara. Emañ tud Ti Pri o teurel ur sell war ar vro o koll he yaouankiz hag he yezh. N' eus ket kalz a labour er c'hêrioù. Ha koulskoude o deus kavet holl vugale an tiegezh-se labour e Breizh. Kalz a dud a zo o tilezel al labour-douar hag ar brezhoneg. Evit bevañ mat war ar maez ez eus ezhomm muioc'h-mui a zouaroù.

- Ya 'vat, kement-mañ a zo o vont da get...

- Hon atant a zo an hini diwezhañ er c'horn-mañ ; n' eus nemet tiez marv en-dro deomp...

- Ur paotr yaouank, bouilh kenañ, en deus prenet pep tra. Savet en deus al lab-mañ evit reiñ bod d' al loened a c'hell peuriñ war dachenn an teir mereuri...

- Tennañ a ra d' ar Far-West...

58

Holl skeudennoù ar film a ziskouez an tiez o kouezhañ en o foull, ar vro didud, ar marv. N' eo nemet en dibenn e komzer eus ar stourm :

- Ha c'hwi, bugale, a zo ret deoc'h mont kuit da labourat d' an estrenvro, na c'hortozit ket dibenn ho puhez evit distreiñ d' ho pro. Hiziv eo e rankit stourm evit kaout labour amañ ha bremañ.

N' eo ket bet prizet kalz TI PRI e Montroulez gant an emsaverion o deus lavaret o soñj. C'hoant o doa e ve diskouezet dezho ur film stourm o kinnig un diskoulm. Evidon-me avat, ne gavan ket fall TI PRI. Ret eo e varn evel m' emañ ha n' eo ket evel m' hon eus c'hoant e vije bet. Evit tud ar bobl ha n' eo ket evit emsaverion hepken ez eo bet savet ar film-mañ. Dre se e c'heller rebech ouzh ar film e yezh re ziaes. Mat eo avat ar film dre ma tiskouez splann d' an dud emañ ar vro o vervel. Er vro e vevomp bemdez ha ne verzomp ket ar c'hemmoù a c'hoarvez tamm-ha-tamm. Ouzhpenn-se, ez eo aesoc'h chom hep soñjal en darvoudoù kriz ha klask ober evel pa ne vije ket anezho. An dra-se a c'hoarvez e Breizh bremañ.

Dre m' eo gwan an Emsav ha dre ma kav d' an dud n' eus netra d' ober evit kemañ an emroadur e chomont en un huñvre. N' eo ket fall lakaat dirak daoulagad an holl stad truezus hor pobl. Anat eo marteze ez a fall an traoù er vro. Met n' eo ket splann evit ar bobl rak ne fell ket dezhi gwelout. Diaes eo sellout ouzh ar wirionez. Ma komprener stad ar vro e tleer asantiñ pe stourm. Ha ne fell d' an dud ober nag an eil nag egile. Ne zeu ar bobl er-maez eus hec'h huñvre nemet pa vez rediet d' henn ober. D' an dra-se en deus servijet an F.L.B.

Aze e c'hell bezañ talvoudegezh TRI PRI : rediañ an tud da welout ar pezh a guzhont o-unan gant gevier gall ha digarezioù toull. Sellout ouzh ar wirionez avat a zo ar bazenn gentañ a-raok kregiñ gant ar stourm.

Dipitus eo TRI PRI evit tud 'zo, dreist-holl ar stourmerion a oar dija pegen fall eo stad pobl Vreizh hag o deus ezhomm startijenn, kentoc'h, evit kas da benn ar stourm.

« Les chants désespérés sont aussi les plus beaux... »
a lavare ur barzh gallek (ma ne gomprenit ket, klaskit e-barzh geriadur gallek-brezhonek Roparz Hemon...). Ya, brav eo TI PRI, trist ivez, siwazh.

59

Tu 'zo feurmiñ ar film TI PRI dre skrivañ da :

C.I.N.D.E.P. (Cinéastes indépendants de Paris)
103 ru Jean-Jaurès, 92170 Vanves

Ur priz en deus bet ar film en ur genstrivadeg etrevroadel e Oberhausen. Nac'het e oa bet gant ar C'hallaoued kinnig ar film-mañ. Ret eo bet da renerion ar festival divizout ne vefe film ebet eus " Frañs " ma ne vefe ket hennezh. Ouzhpenn 10,000 lur gall (ur milion) en deus koustet ar film-se da g-Cassard. Gant ar priz ma vez feurmet e c'heller bezañ sur e vo ur c'holl bras evit ar stourmer kalonek-mañ. 100 lur eo priz feurm ar film (war-dro 130 gant an T.V.A. hag ar mizou).

* * *

Sed ur vurutelladenn eus ar film Tl PRI hag a dalv ar boan, d'hor soñj, bezañ lennet.

Un nebeut evezhiadennoù koulskoude :

Da biv e c'hell talvezout, en tu-hont d' ar re a vo plijet gant arz ha kened ar skeudennoù - 'pezh a zo dija un dra gaer !

Da gouerien ar c'hornad-bro ? Bez e vo, siwazh, evito, evel ar melezeur d' an den mac'hagnet : servijout " d' en em startaat en o disesper, en o « 'vel-se 'mañ » mantret.

D' an dud all ? D' ar re yaouank dreist-holl ha ne gomprenont ket, mouchet maz int, emañ o bro o vervel ? Marteze. Marteze, gant ma ne chomo ket al labour-mañ 'vel testenn ar faezhidigezh, hep mui ; hogen, penn kentañ ha diazez ul labour kalonek ha poellek evit klask « cheñch penn d' ar vazh ».

Yac'haüs e vefe, da skouer, ober ur film all, keñver-ouzh-keñver, da vannañ en hevelep abadennoù, o tiskouez mereurioù kouerien Jersey. Pet e touez an emsaverien yaouank disouezhet gant tu-nac'h Tl PRI a glasko kompren gwir abegoù seurt diskar : Evit ul lodenn vat, enno eo emañ an diskoulm. Met kement-mañ 'zo un « istor » all hag a c'houlenn muioc'h tud kalonek, poellek ha barrek eget prezegennerien helavar, gant teoriennoù kaer, met dezho daouarn gwenn ha gwan.

SKINGOMZ HA SKINWEL

TOUD ! TOUD ! PREST ar YOUD !
pe : Un tammig doujañs, mar plij !

E-pad meur a vloaz omp bet laouen o selaou bep sizhun abadennad radio Charlez ar Gall. Anat e oa e lakae hemañ e holl breder da reiñ danvez dudi ha danvez deskiñ evit an holl. Da gentañ, pa ne veze kaset nemet war Gimerc'h e veze un tammig diaes da selaou amañ e Treger ; gwellaat a reas an traoù ur wech ma voe kaset ivez gant post Roazhon. Ha neuze, abaoe ma vez kaset bep sadorn da noz, da c'hwec'h eur hag ur munut bennak, war wagennoù berr-tre Roc'h Tredudon, e vez bremañ ur blijadur da selaou evit ar re a vez er gêr d' an eur-se hag a zo en o zi an degemerer ret evit se. Ha, ma teu deoc'h mankout ar gasadenn-se e c'hellit selaou anezhi d' ar sul goude kreisteiz.

Un hanter-kant munutenn vrezhoneg ar sizhun ne deo ket kalz a dra, gwir eo, hogen sizhun goude sizhun e teue Charlez ar Gall a-benn da ziskouez e c'heller reiñ un tamm saour bennak d' ar peuri treut ha berr. Hep kontañ an daou viz sec'hor vras a vez e-pad an hañv, miz Gouere hamiz Eost anezhi, pa vez troc'het dimp ar bevañs diwar an abeg ma vez serret studio an ORTF e Brest. Met deut eo Charlez a-benn d' her magañ gant boued-mir er c'heit-se !

Abaoe ur pennad 'zo e vez bep pemzektez tu da glevout un ugent munutenn bennak a vrezhoneg er skinwel, gant skeudennoù a-liv zoken abaoe an hañv tremen evit ar re o deus ar pezh a zo ret evit se. Breizh o vevañ ? Pe Breizh o skrijañ ? Un tañva. Ha bez ez eus ouzhpenn an tri munut a vez roet dimp div wech ar sizhun, mesket gant keleier Roazhon war-dro seizh eur hantez diouzh an abardaez ; d' ar Meurzh ha d' ar Gwener, pa ne gaver ket da nebeutañ e vez ret lakaat keleier " pouezusoc'h " da gemer lec'h an tri munut brezhoneg. Koulz e vije da vihanañ, pa zeuont, implij ar pennadig amzer-se eus ar gwellañ. Ma ! en deiz all en deus ar c'homzer karget ar pep brasañ eus ar pennadig aotreet o komz dimp diwar-benn ur pezh-c'hoari, bet skrivet, gwir eo, gant ur Breizhad, met e galleg ha c'hoariet gant ur strollad gall war ar marc'had. Ur c'heloù hag a ve bet dereat er c'heleier gallek - amzer a vez kavet evit ar re-se - met komz diwar ar pezh-se e brezhoneg a zo laerezh c'hoazh un tammig muioc'h eus ar c'hreun kalet a vez lezet ganimp da chaokat. Gwir eo ne wel ket marteze ar c'homzer an traoù war o rezh, rak abaoe daou viz 'zo da nebeutañ e komz dimp eus « glas » pa vez meneg eus « ruz » !

61

Daoust ha menegiñ a ranker an oferenoù a vez skignet da geñver ar gouelioù bras war gaser France-Culture Brest ha Roazhon ? Oferinier kuzh e rankont bezañ, rak ne vez graet meneg anezhe neblec'h. Ur chañs d' ar re a oar c'hoazh pa vez klevet un drailhenn bennak anezhe, rak skignet e vez an oferenn war ur wagenn hag a zo boutin da veur a gaser ; setu ma vez peurvuiañ war ar marc'had un oferenn c'hallek en a-dreñv. Tu a vije da vihanañ da skignañ ivez an oferenn-se war gaserien FM Roc'h Tredudon ha Moustoer Logunec'h evel ma vez kaset abadenn Charlez ar Gall d' ar sadorn da noz, peogwir e vez ivez un oferenn eno !

Gwir, a vo lavaret, met bez hoc'h eus c'hoazh bemdez war ar sizhun kasadenn Radio Brest eus un eur nemet seitek betek un eur goude kreisteiz ! Ya, gwir eo, bez' e vez ur gasadenn Rad-Yo kaset adalek ar Stud-Yo a zo « e-barzh Kêr Vrest » evit komz evel an hini a zo karget eus an abadenn-se. Siwazh ! war wagennoù Kimerc'h eo e vez skignet e gomzoù ha ne dreuzont nemet gant kalz a boan tosennoù Menez Are evit dont betek ennomp e Treger ! Ha pebezh radio truilhennek a glevomp pa zeu d' ar c'homzoù bezañ aes a-walc'h da gompren. «

Salud deoc'h toud ! » eme ar c'homzer. Lavaret e vije ur chalboter oc'h antren en un davarn, ha c'hoazh ! - « O komz ouzh ar mikro emañ Fañch Broudig ». - Kaer e vez komz outañ avat, ar paour kaezh mikro ne respont grik, disteurel a ra avat war ar vro komzoù an hini a vez dirazañ o trailhañ gerioù.

Darn eus ar pennadoù bet kaset evel-se war ar pemdez war wagennoù Brest a vez adkemeret gant Charlez ar Gall evit e abadenn sizhuniek. Meuleudi a zo dleet da Fañch Broudig evit ar boan a gemer da redek dre ar vro evit goulennata an dud diwar buhez ar parrezioù. Gwechoù 'zo e teu an taol da vat, gwechoù all disteroc'h, hervez ampartiz an dud en deus bet da ober gante. Ur soñj eus ar c'hentañ a zalc'han evel-se eus tud ar C'hastelnevez, Lannurvan, Berrien, Gwerliskin ha Brenniliz, pa na ve ken, mat-tre e oa bet ivez kuzulierien jeneral Gwitalmeze ha Landerne. Aes eo kompren e ve ur gwall labour prientiñ seurt emgavioù en un doare disi : klask an dud barrekañ dre o doare da gomz ha dre o gouiziegezh war o micher, krennañ hag aozañ ar vandenn a-benn ar gasadenn. N' eus forzh penaos ez eo kentelius-tre ar seurt kasadennoù en ur ziskouez dimp doare-komz ha doare-soñjal an dud goulennataet. Ne welan ket mat avat penaos e c'hell ar memes den bezañ bemdez o reiñ keleier e Brest hag o rankout redek ar parrezioù da zastum danvez kasadennoù.

En em c'houlenn a ran ivez ha ne zisc'hra ket « rener ar jeu » ul lodenn vat eus talvoudegezh e gasadennoù en ur gomz en un doare ken laosk ha ken distrantell ha ma ra. Dec'h da skouer e konte dimp e keleier kreiz an deiz eus ar mazout a oa o « poluiñ » rad Brest. Perak ne vefe ket hepken « louzañ » pe neuze « labezañ » ger anavezet-mat e tro Brest, a gav din ; poluiñ a zo ur ger brezhoneg mat met e dalvoudegezh a zo pell eus an hini a roed dezhañ amañ. Un toullad devezhioù 'zo edo o komz eus ur vodadenn dalc'het en Orient etre sosialisted Vreizh ha tud Strollad al Labour eus Kembre. Hag eñ da gomz eus « delegeed » Kembre, da lavaret eo « ar Pey deu Gal », hag ur pennad goude war an tu enep « ar Pey deu Gal, da lavaret eo Kembre ». Mat eo moarvat displegañ ur wech bennak penaos e vez lavaret e galleg anv bro pe vro, met ne deo ket un abeg evit ober evel ma vije ar ger gallek-se anv ar vro. Gwir eo e vez graet « Pays de Galles » eus Kembre gant ar c'hallegerien, met kement-se ne ro ket aotre da gomz eus Kembre, « da lavaret eo ar Pey deu Gal », rak biskoazh n' eus bet Kembre oc'h ober an anv-se eus e vro !

62

Hegasus eo ivez an doare ma komz F. B. ouzh e gendivizerien. Evel ma vije eñ ur c'hrennard o komz ouzh e gamaladed skol. Ne oar ket moarvat ez eus un drederenn vat a Vreizh-Izel m' eo dianav-krenn an doare prezeg dre « te » ! - Heugusañ ma zo bet eo marteze ar gasadenn diwar-benn Beilhadegoù Treger un nebeud mizioù 'zo. Diouzh un tu paotr ar radio o trailhañ komzoù a-dreuz hag a-hed, diouzh un tu all renerez ar strollad o respont dezhañ en un doare peurvat, a zlefe bezañ bet ur gentel. Ha pep hini eus ar strollad a oa kenkoulz all !

Un tamm bihan a evezh hag a zereadegezh ne raje ket a zroug eta. Un tamm bihan a zoujañs e-keñver ar selaouerien ne raje ket a zroug kennebeut. Hag e-keñver ar yezh a lavarar emañ o servijañ. « Toud » alemañ, « toud » aleze, biskoazh n' eus bet klevet kement a doudoù ! Ha nag a « rejionoù », a « environamant », ha nag a c'her hag a c'her all. Kuitaet gantañ ar gêr e vije lavaret en devije ankouaet krenn ez eus c'hoazh e brezhoneg gerioù evel « bro », « pep hini » pe « holl » !

Labouradegoù Doux

ur wech e oa un draonienn sioul

Sioul eo an draonienn. E-kichen ur wazh-dour e huñvre ur vilin gozh. Peoc'hus eo ar maeziou tro-war-dro. Eno e karfen chom ur wech an amzer, evit tañva sioulder ar pradoù hag ar parkeier. Un deiz eo bet dedennet un den all gant gwazh an draonienn didrouz, un den estren.

Ne oa ket dedennet avat, gant hiboud heson ar wazhig-dour ! Sevel a reas war an dorgenn e-kichen, ul labouradeg arnevez, brav meurbet. En uzin-se, meret en un doare amerikan, e vefe lazhet yer e-leizh, gwalc'het ha kaset da c'houde da bep korn Europa. Pep tra el labouradeg a oa urzhiet, aozet, evit lazhañ muioc'h-mui a yer, evit gounid muioc'h-mui arc'hant. Binvioù nevez a voe diazezet, evit buanaat al labour, evit kreskiñ an ampled. Un dra hepken a zo pouezus, neketa, er bed a-vremañ : an ampled, an arc'hant. Bevañ a reomp en amzer ar buander, an herr, ar c'harr-nij hag ar c'harr-dre-dan ! " Buanoc'h-buanañ ", setu ger-stur al labouradeg vrudet. Dont a reas da labourat eno paotred ha merc'hed ar vro, ar re n' o deus nag arc'hant, na skrid-testeni, ar re n' o deus ket gallet deskiñ a-walc'h er skol evit kaout ar gwir da azezañ en ur burev bennak, « Bretoned mat, ya mat, mat da sentiñ, mat da blegañ, mat da vervel », evel ma lavar ar barzh brezhon. Ar re-se, a soñje ar mestr estren, a labouro mat hep klemm. Breizhiz a zo bet atav tud kalonek ha sentus. Ho tadoù a zo marv war torgennoù Verdun, hep termal, evit ar Vro ! Ho preudeur a zo aet kuit pell, pell diouzh ar vro, ar gwir Vro da dreuzvevañ er c'hêrioù bras, kalz anezho, siwazh ! da vevañ eno evel mevelien disprizet. Paotred ha merc'hed Bro-Dreger zo deut da labourat el labouradeg arnevez, hag hep dale o deus komprenet ne oa el labouradeg-se diforc'h ebet etre ur benveg hag un den. Pa ne vale ket ur benveg, e vez lakaet un all en e lec'h. Pa ne blij ket ur plac'h pe ur paotr d' ar mestr estren ha d' e genlabourerien digalon, e vez kaset kuit diouzhtu. E Breizh Izel, evel e pep trevadenn, e kaver atav labourerien a-walc'h... paotred ha merc'hed a youl vat, prest atav da sentiñ, da c'houzañv evel hon tadoù kozh gwasket, dismegañset gwechall gant mistri deuet diouzh ar Reter.

64

Un deiz avat o deus paotred ha merc'hed Bro-Dreger kredet en em sevel ha lavarout : Nann ! Ne fell ket deomp ken bezañ bleniet evel deñved dister ha doujus. Ne fell ket deomp ken labourat evit ur mestr a wask ac'hanomp bepred. Breizhiz omp ! N' omp ket binvioù didalvez. Ne fell ket deomp ken bezañ etre daouarn un den kriz ha didruez binvioù ha netra ken. Ur Breizhad a zo un den ivez, Aotrou deuet eus an estrenvro ! Hag un den en deus muioc'h a dalvoudegezh eget holl teñzorioù ar bed-mañ. Mat, en deus lavaret an Aotrou, peogwir ne fell ket ken deoc'h labourat em labouradeg, e kendalc'hin da labourat hep sikour Breizhiz penn-kalet ha disentus, dispered ha dianaoudek. Va labouradeg a yelo en-dro war Douar Breizh-Izel, gant estrenien deuet eus an Turki, Bro-Spagn, Bro-Bortugal ! A re-se a deurvezo labourat. Breizhat, kae 'ta da Bariz, kae da Vro-Alamagn ! Eno e kavit labour. Estrenien a gemero da blas. Kae kuit Breizhad ! Da vro a vo va bro !

Tud lezirek, tud laosk n' int ket dellezek mui da vevañ amañ. Breizhad, kuita da Vro, peogwir n' ac'h eus ket komprenet eo deuet evit Breizh ivez amzer, maread an Doue Arc'hant !

NOTENNOU

Hor mignoned

Katell MAGON DE ST-HELIER, merc'h-vihan Ernest ar Barzhig a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh e c'hoar vihan Enora, Gwenola, Mari e Sant-Brieg, d' an 21 a viz Kerzu 1973.

Gwenn ha Bran JAUGEON a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh Garlonn, e Kyoto, d' an 11 a viz Kerzu 1973.

Hor gwellañ gourc'hemennou a gasomp d' hor mignoned.

Morwena DENEZ ha Nicholas CANNY a zo laouen o kemenn deoc'h int bet euredet en iliz Sant-Jermen Roazhon d' ar 5 a viz Genver.

Hor gourc'hemennou a gasomp da Vorwena hag a zo merc'h ar stourmer kalonek ma 'z eo hor c'henlabourer Per Denez.

Kañv

Glac'haret omp bet o klevout e oa aet da anaon ALAN AR BERR e Brest d' ar 15 a viz C'hwevrer. Graet en doa gwechall war-dro " Ar brezhoneg er skol " ha kenlabouret d' ar gelaouenn " La Bretagne ". Anavezet e oa evit e enklaskoù war an anvioù pesked hag an anvioù-lec'h war an aod. Dleet e oa dezhañ kinnig e dezenn doktorelezh d' an 9 a viz Meurzh.

Hor gourc'hemennou a gengañv a ginnigomp d' e wreg ha d' e vugale.

Profou

Degouezhet eo ar profou-mañ ganeomp e-kerz an daou viz diwezhañ 1973 :

Miz DU :

A. Le Fur, 5 lur ; Y. Bouessel du Bourg, 20 ; Y. Bonvallet, 10 ; J. Penneç, 30.
- War un dro : 65 lur.

Miz KERZU :

Pol Rolland-Gwalc'h, 20 lur ; L. Orhand, 16 ; H. Latimier, 20 ; Dr Le Gall, 40 ; Y. Chapel, 13 ; P. Gaborit, 10 ; Harvard College, 2,60 ; F. Tourmen, 20 ; Ph. Le Gouaille, 44. - War un dro : 185,60 lur.

4.411,16 lur hon eus bet e-pad ar bloavezh tremenet. Bennozh Doue d'an holl.

759 koumananter

E dibenn miz Genver hon eus tizhet ar sifrenn-se, hol lennerien o vezañ lodennet evel-hen : Aodoù-an-Hanternoz, 119 ; Penn-ar-Bed, 193 ; Il-ha-Gwinum, 80 ; Liger-Atlantel, 42 ; Mor-Bihan, 58 ; Rannvro Bariz, 124 ; Departamantoù all,

81 ; Afrika an Hanternoz, 2 ; Afrika Du, 3 ; Iwerzhon, 9 ; Kembre, 13 ; Skos, 3 ; Bro-Saoz, 3 ; Alamagn, 6 ; Helvetia, 2 ; Izelvroioù, 6 ; Belgia, 3 ; Bulgarie, 1 ; Stadoù-Unanet, 3 ; Kanada, 4 ; Haiti, 1 ; Aostralia, 1 ; Japan, 1 ; Ceylan, 1.

Disterik e seblant an araokaat c'hoazh daoust da strivoù meur a hini. Graet hon eus a-hend-all kont ar re zigoumanantet e 1973 : 81 a zo. Ouzhpenn, 3 eus hol lennerien (Doue d' o fardono) a zo set da Anaon. Neuze e welor ez eus bet kavet 116 lenner nevez e 1973 - pezh n' eo ket fall tamm ebet, peogwir e kontemp 727 koumananter e miz Genver 1973.

Tenn eo ar striv, evel a weler, ha trugarekaat a reomp start ar re o deus hor skoazellet er feur-se.

An Notennoù hag al Lennerien. - Lizhiri

An notennoù-mañ hag a blij kement d'hol lennerien hag a lenn anezho da gentañ-holl peurvuiañ, a zo, evel an teod, un dra mat ha fall war un dro. Mat dre ma roont buhez d'ar gelaouenn ha dre ma roont tro da bep hini da embann e soñj. Fall ivez dre ma tisplij lod anezho da dud zo. Da skouer, lod eus hol lennerien eus an " tu dehou " o deus digoumanantet dre ma oa re a gleiz darn eus hon notennoù. Al lodenn vrasañ avat, a asant o dije ar re all soñjoù disheñvel.

O vezañ m' hon eus bremañ muioc'h-mui a lennerien, peogwir hon eus tizhet 759 koumananter ez eus ivez muioc'h-mui a vennozioù disheñvel ha kement-se a vez merzet el lizhiri a zegouezh ganeomp. Da skouer, war lerc'h kemennadur Emglev an Tiegezhioù war an diforc'hañ-bugale hag ar bornografiezh hon eus bet meur a lizher ma vo kavet amañ arroudennoù anezho. Evel ma lavar ul lenner e chomo ar gelaouenn ul liamm etre ar vroadelourien, gant ma chomo an eskemm dereat hag hep kasoni. Da eo d' hol lennerien mirout al ledander a spered a zere ouzh tud erru hag a c'hell gouzañv frankiz ar C'helaouennerezh.

*

Digant B. K.

« Koumanantet on d' ho kelaouenn abaoe un nebeut bloavezhioù ha gant dudi e lenn anezhi bep daou vis ; e-touez an holl bennadoù e kavan an Notennoù mat-tre evit gouzout ar pezh a c'hoarvez e Breizh, dreist-holl p' emeur o chom pell diouzh ar vro. Evel se em eus lennet, en niverenn diwezhañ (niv. 161), kemennadur Emglev an Tiegezhioù a-zivout an diforc'hañ-bugale hag ar bornografiezh. Kals doujañs am eus evit Emglev an Tiegezhioù, an dud a zo bodet ennañ hag al labour a reont evit hor yezh ; a-du on ganto evit reiñ d' ar mammoù an tu da vevañ en un doare dereat o pourchas dezho lojeiz, labour, sikourioù arc'hant, medisinerezh hag all, hep ma vefent gwasket da lazhañ ar c'hrouadelled a zougont e-barzh o c'horfoù.

67

N' on ket a-du avat evit rediañ anezho da zougen ar c'hrouadelled-se ma ne fell ket dezho : d' am meno ez eo pep den, paotr pe blac'h e ve, mestr war e gorf. Evidon-me ez eo ar gwir-mañ unan eus pennañ gwirioù Mab-den ; ken pouezus e kavan anezhañ zoken hag ar gwir a dlefe kaout pep den da gomz e yezh-eñ !

Evit abegoù heñvel ivez ne c'hellan ket kondaoniñ ar bornografiezh evel ma ra Emglev an Tiegezhioù : pep den en deus ar gwir da lenn ar pezh a blij dezhañ, pegen lous ha ma ve ! Gant ar stadoù faskour e vez berzet, da gentañ ar skridoù pornografek ha goude e vez berzet ivez ar skridoù politikel, prederouriezhel pe relijiel. D' am soñj eta, ne zlefemp ket ni, Brezhoned an Emsav, a zo o stourm evit hor frankiz hag hor gwirioù, bezañ a-enep an diforc'hañ-bugale hag ar bornografiezh.

Kredet am eus skrivañ deoc'h-c'hwi, Aotrou Rener, o soñjal o deus moarvat emsaverien all an hevelep mennoziou war ar poentoù-se, setu perak e vefe marteze mat embann darn eus al lizherig-mañ en un niverenn da zont rak, evel m' hen diskouez he zalbenn, ez eo ho kelaouenn ul liamm etre an holl Vrezhoned, pegen disheñvel e ve o mennoziou. »

Evel lizher B. K. ez eo hini ur c'houmananter all a-enep da gemennadur Emglev an Tiegezhioù hogen a-enep eo ivez da bennadoù evel pennad Kivijer ha da gontadenn E. ar Barzhig Goleron. Setu pezh a skriv A. S. : « Abaoe ur pennad am boa c'hoant bras skrivañ deoc'h - ha n' eo ket evit distagañ gourc'hemenoù. Doñjer - n' eus ger all a glotfe gwelloc'h gant pezh a santan - a sav ennon a-wechoù pa lennan pennadoù 'zo el " Liamm ". Ar pennadoù zo re... ur rummad skrivagnerien hag a laka o foan, pajenn goude pajenn, en doare kendalc'husañ, da zisleberañ skeudenn an Harzerezh, ha koun an holl a zibabas an hent-se tregont vloaz 'zo. Se 'oa nemet hent an enor. Ya, harozed int bet ! A-gantadoù o deus " paotred ar strouezh ", evel ma rit anezho, roet o buhez, war hentoù Breizh, war un dunienn evel re Boullgwenn (Penmarc'h) em bro, pe er c'hampoù ma voent kaset - evit ma vefe dieubet n' eo ket Breizh hepken, met ivez an holl vroadoù flastret gant an Nazied. I, da nebeutañ, ne oant ket berrwel. Gouzout a ouient ervat ne dalveze da netra stourm (pe gentoc'h ober van da stourm) evit banniel Breizh hepmuiken, pa oa buhez degoù a vilionoù a dud eo a oa en arvar e Europa penn-da-benn !

Sur on, a-hend-all, ez eus kalz a dud e-touez koumananterien ar gelaouenn hag a zo ali ganin. Spi am eus e teurvez ganeoc'h moulañ arroudoù eus va lizher enni. Evel-se e vo anat d' an holl dud-se n' int ket o-unan o nac'h o grad ouzh dougerien-vanniel ar faskouriezh, breizhat pe nann... »

Lizhiri all. Digant R. C.

« Degemeret em eus mat ho lizher. Evit abegoù 'zo (dilabour on abaoe un tamm mat a amzer) n' on ket evit adkoumanantiñ da " Al Liamm ".
68

An nebeut a arc'hant am eus a viran evit traoù fetisoc'h (evit ar mare) eget lennegezh.

Goulenn a ran diganeoc'h chom hep kas din " Al Liamm " betek m' am bo tu da goumanantiñ en-dro, rak gwir eo « hep brezhoneg Breizh ebet » met a hep Bretoned en o sav en o bro Breizh ebet ».

Digant G. K.

« Emaon o paouez ober anaoudegezh gant " Al Liamm ", a-drugarez d' ur mignon. Ur gelaouenn dispar ez eo : n' eo ket re uhel ha lakaat a ra da wel ar pezh gwellañ a zo e kalon ar Vretoned. Koumanantiñ a ran eta. Studier war ar vezegiezh ez on, hag e-pad an nebeut amzer vak a lez va studioù din, e teskan skrivañ e brezhoneg (a gomzan). Ho kelaouenn a skoazello ac'hanon em labour. »

Digant G. R.

Plijet e vefen mar befe tu da reiñ er gelaouenn un tammig muioc'h a blas d' an testennoù a-zivout danvezioù evel an armerzh, ar politikerezh, h.a., alese danvezioù a zeskfemp dreze gerioù ar yezh " arnevez ", hag a ra kalz diouer dimp alies, pa fell deomp komz hep implijout ar galleg. Kalz gerioù n' eo ket aes o c'havout e-barzh ar geriadurioù boas. Setu perak e prizan kalz atav ar pennadoù-skrid gant Per Penneg, o vezan m' eo troet ar gerioù ned int ket e geriadur Roparz Hemon. Evel-se e c'hellomp pinvidikaat ha gwellaat hor brezhoneg, en ur lenn war un dro ur pennad dedennus.

Plijet on ivez pa c'heilan kavout en hor c'helaouenn testennoù pe studiadennoù diwar-benn broioù all ar bed. D' am meno ez eo pouezus-kenañ reiñ seurt testennoù, rak I hepken a ro dimp an tu d' en em zieubiñ diouzh spered Frañs ha da anavezout ar pobloù hag ar c'henelioù all, naren dre ar

c'helaouennoù gall ha gallek, met dre ur weledigezh vrezhon eus ar bed... »

Digant Y. B.

« Al Liamm a zeu er-maez ingal bep daou viz ha danvez a zo enni. Selaou a ran tost bemdez da 1 eur 1/4 diouzh an endervezh ar skingomz brezhonek renet gant Broudig. Biskoazh n' em eus klevet hemañ o lavarout ur ger bennak war " Al Liamm " na war levrioù Malmanche ivez. Daoust hag eñ ez eus bet kaset dezhañ ur rentañ-kont ur wech bennak ? Marteze ez eo un digarez evitañ da chom hep komz. Hor strollad pe gevrenn vruderezh n' eo ket gwall oberiant marteze ? »

RESPONT : Levrioù Malmanche, evel an holl re a embannomp, a zo bet kaset e koulz da rener Skinwel Breizh. N' ouzomp ket avat ha komzet ez eus bet diwar o fenn.

Digant M. K. en ur gas deomp e adkoumanant :

C'hwi hoc'h eus chañs da erruout da skoulmañ an daou benn gant 30,00 lur a goumanant. »

69

Digant M. J.

« Genidik eus Sant-Maudan, e-kichen Loudieg, e-lec'h ma ne gomzer ket brezhoneg, me ' c'hell lavarout 'm eus desket un tamm brezhoneg e kuzh da gentañ war-dro 1960-1961 ha da c'houde en harlu e Madagaskar. Studier war lizhiri gallek bremañ e Skol-Veur Brest, lenn ha komz brezhoneg a blij din. Abaoe ma 'm eus kroget da gompren " Al Liamm " - ne oa ket aes da gentañ - kavet 'm eus atav pennadoù dudius enni ! Echu va c'houmanant, kas a ran deoc'h ar chekenn-mañ a 30 lur evit adkoumanantiñ d' ar gelaouenn-mañ. Stourmomp evit hor yezh ! Kendalc'hit e-giz se. Bloavezh mat deoc'h ha da holl genlabourerien «Al Liamm ».

Digant D. P., Roma.

Ur studier italiat on ha studiet em eus brezhoneg dre al levr " Kentelioù Brezhoneg Eeun " gant Roparz Hemon.

War c'holo al levr-se ez eus anv hag adres " Al Liamm ". Krediñ a ran ez eo ret din lenn kalz brezhoneg ma fell din gwellaat anezhañ. Evit se, skrivañ a ran da ouzout priz " Al Liamm " evit studerien (koumanant evit ur bloavezh) ha da bediñ ac'hanoc'h, mar deo gallus, da gaout " en hommage " un niver eus ar gazetenn evit sellout ouzh ar pennadoù anezhi. Ho trugarekaat a ran. Spi am eus e c'hellit kompren va brezhoneg. »

(N' hon eus graet el lizher nemet ur reizhadenn bennak.)

Digant Y. E. H. -

« Setu gant al lizher-mañ ur paper-arc'hant a zaou-ugent lur da vezañ lodennet evel-hent : deg lur evit deiziadurioù godell eus ar bloaz o tont, un hanter anezho gant ar meneg " Bloavezh mat " ar peurrest gant bruderezh evit Al Liamm, tregont lur a chom, da lavarout eo ur c'houmanant evit ul lenner nevez.

Kavout ul lenner nevez setu an diaesañ tra, ul lenner barrek a-walc'h pe gentoc'h, a fell din laret, kalon ha c'hoant dezhañ dont a-benn da beurzeskiñ e yezh. Diaes eo kavout lennerien e Breizh-Uhel, e Breizh-Izel ivez hep mar ebet. N' eus nemet un nebeut tud amañ hag ahont a fell dezho deskiñ o yezh da vat. Evit ar pezh a sell ouzhin koumanantet on d' " Al Liamm " abaoe c'hwec'h vloaz, da lavarout eo abaoe 'm eus kroget da zeskiñ Brezhoneg pe dost. Spi am boa d' an ampoent dont da vezañ gouest da lenn Brezhoneg deiz pe zeiz, setu perak em eus koumanantet d' " Al Liamm " hag em eus prenet pe rakprenet levrioù ar bloavezhioù diwezhañ. Lenn a ran an notennoù bremañ en un doare aes a-walc'h, evit ar pennadoù-skrid koulskoude n' eo ket ken aes a-se, hevelep tra evit al levrioù. Kavout a ran souezhus ar pezh a lavarit e penn kentañ notennoù an niverenn 160, dont a rafe tud zo da vezañ gouest da lenn ha da gomz Brezhoneg a-

benn ur bloaz studi ! Evidon-me n' anavezan den ebet aet pell a-walc'h gant studi ar Brezhoneg hag a c'hellfe bezañ lenner nevez d' " Al Liamm ", tud o kregiñ ne lavaran ket. Dipitus eo 'ta n' em eus ket tu da gavout ur c'houmananter. Marteze ez eus tud eus oc'h anaoudegezh a blijfe dezho lenn " Al Liamm ", marteze n' eus ket. Neuze e c'hell ar gelaouenn kinnig koumanantoù skignañ pe d' an nebeutañ niverennoù evit netra evit tapout ul lenner nevez hep anaout unan.

Spi am eus evel doc'h ez ay war greskiñ niver ar vrezhonegerien ha war an dro niver ar goumananterien d' ar c'helaouennoù breizhek a boagn evit ledanaat tachenn ar Brezhoneg. »

70

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller c'hoazh ar skouerennoù-mañ eus ar gelaouenn : 1, 2, 4, 5, 6, 7, 16, 25, 28, 29, 30, 31, 32-33, 43, 53, 63, 64, 65, 67, 69 betek 161 (nemet an niverennoù 98 ha 100 ha n' eus ket ken anezho).

Priz an niverennoù a zo :

- 1, 2, 4, 5 : 4 lur ar pezh ;
- an niverennoù all : 6 lur ar pezh (nemet an niverennoù 32-33, 65, 216, 151 hag a goust 8 lur ar pezh).

Tu a zo da gaout avat ar bloavezhioù klok-mañ evit 30 lur pep hini :

- 1959 (72-77) ; 60 (78-83) ; 61 (84-89) ; 62 (90-95) ; 64 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161).

E niverenn 82 " Al Liamm " e kaver ur roll-gerioù eus trefodach Kêr Pont 'n Abad, savet gant Youenn Drezen dindan an talbenn LANGAJ-CHON AR VILAJENN GRAN. Ar gerioù-se ha ne gaver ket er geriadur, a zo implijet e levr ar skrivagner " Skol-Eouarn Veig Trebern ".

Ar goulennoù a zo d' ober da : P. Le Bihan, 16, rue des Fours-à-Chaux, 35400 Saint-Malo, c.c.p. 5349-06 Paris. - An niverennoù a vez kaset kuit ar vizoù-post.

Bruderezh

Ul lenner a skriv deomp :

Hag eñ e c'hellfec'h kas deomp chomlec'hioù ar goumananterien o chom e Bro-Naoned ? N' eus nemet 44 anezho ha moarvat ez anavezomp brezhonegerien all ha n' int ket koumanantet. Aesoc'h e vefe klask koumananterien ma ouifemp mat piv a zo koumanantet ha piv n' eo ket. Talvoudus-tre e vefe evidomp ivez ar roll-se evit aozañ bodadegoù brezhonegerien. Klask a reomp krouiñ ur vuhez vrezhonek en Naoned ha brudañ an embann brezhonek a zo unan eus hor palioù. Kentelioù brezhoneg a reomp en Naoned hag ur skodenn hon eus goulennet digant ar skolidi e derou ar bloaz. Gant priz an dorn-levrioù ha mizoù all ne chom ket kalz tra ganeomp met marteze e vefe tu d' ober un dra bennak da vihanañ gant skolidi an eil bloavezh, o deus diskouezet o youl peurzeskiñ ar brezhoneg. Daoust hag e vefe tu da gas dezho evit 10 lur ur c'houmanant-esaeañ a deir niverenn (161, 162, 163 da skouer) ? E miz Mae e vefe goulennet diganto kemer ur c'houmanant gwirion. Marteze ez eo lu pezh a ginnigan amañ ha kalz labour a vefe marteze evidoc'h, N' ouzon ket... »

B. an N.

A-du omp evit kinnig koumanantoù-esaeañ 6 miz (3 niverenn) evit 10 lur. Hor skoazellerien a c'hell ivez dastum koumanantoù-bruderezh a 25 lur ar bloaz. Bennozh Doue d' hon harperien galonek.

71

Ur gevredigezh nevez

E-kichen Emglev an Tiegezhioù hag a vod familhoù brezhonegerien gristen emeur o paouez sevel ur gevredigezh all neptu. Pal kentañ ar gevredigezh-mañ a vefe reiñ tro d' ar vugale brezhoneger d'en em gavout asambles, ha da gaout plijadur dre ar brezhoneg ha gant ar brezhoneg. Ar strollad ne vefe stag ouzh kostezenn bolitikel ebet nag ouzh relijion ebet. Ar vodadeg diwezhañ a zo bet graet e Menez Kamm d' ar 27 a viz Genver. Evit kaout muioc'h a ziskleriadurioù skrivañ da : Anna Evenou, Kerozeg, 56320 Le Faouët.

Ur c'heloù mat evit madoberourien ar Brezhoneg

Resev a ris an deiz all ur baperenn digant " Bank Breizh " o kemenn kement-mañ : « Ho prokusted a c'hell en em ziskouez gant ar brasañ fiziañs... Deuit da vezañ madoberour ha paeit nebeutoc'h a dailhoù... Ha lennet hoc'h eus war follenn ho tiskleriadur-tailhoù : Gallout a rit diskontañ donezonoù evit oberennoù... Skoazellit ar grouerien en holl domanioù an arz. Grit ma vo aesoc'h d' an niver brasañ a dud anaout furmoù liesdoare an arz hag ar sevenadur ».

Ha setu-me evel just o skrivañ raktal da rener an ti-bank e-vit goulenn hag-eft e c'helle bezañ diskontet an arc'hant roet d' ar c'hevredigezhioù a ra war-dro kelennadurezh ar brezhoneg.

Gortozet em eus ar respont ur pennadig ha, sklaer eo e soñjen e vije bet nac'het va goulenn, met n' eo ket bet hag al lizher emañ o paouez kaout a laver em eus ar gwir. Madoberourien ar brezhoneg n' ankounac'hait ket an draig-se, pa leuniot ho follenn-diskleriañ-tailhoù.

Ur paeer-tailhoù tregeriat.

Ar skinwel hag ar skoazell d' ar familhoù

Charlez ar Gall hag a rae abaoe 10 vloaz war-dro ar vunutenn hanter e brezhoneg, er pellwel bep eil sizhun, a zo o paouez reiñ e zilez.

E-doug ar vunutenn hanter-se e roe un nebeut keleier ha d' ar Meurzh 5 a viz C'hwevrer ez eo bet troc'het al lodenn ma kemenne e oa bet savet e Brest ur strollad-skoazell evit familhoù ar vroadelourien toullbac'het.

Tamallet zo bet dezhañ bezañ aet en tu-hont d' ar pezh a oa sañset lakaat er c'hasadennoù e brezhoneg.

Charlez ar Gall en deus diskleriet e oa gwelloc'h dezhañ ehan da gomz ouzh ar Vretoned e " Tele Bretagne " peogwir ne veze ket lezet da gemenn dezho en o yezh an darvoudoù a selle outo.

Keuz hor ho, sur, da Charlez ar Gall hag en deus atav diskouezet e ledander a spered en e gasadennoù.

72

Kelaouennoù

Degouezhet eo ganeomp ar c'helaouennoù-mañ :

- **Imbourc'h** niverenn 17. Koumanant 30 lur. K.R.P. 1534-25 Rennes. Y. Ollivier.
- **Lavar 05**. Kaier 159-160 Preder. Ar pennad pouezusañ a zo diwar-benn levr Elmar Ternes " Grammaire structurale du breton de l'île de Groix ". Savet eo bet gant Goulven Pennaod. Koumanant 12 niverenn : 60 lur. K.R.P. Preder, 16 093 13 Paris.
- **Hor Yezh** (89-90-91) 152 pajenn : studiadennoù gant 12 kenskriver, ur varzhoneg diembann gant Youenn Drezen hag ur skeudenn gaer eus Arzel Even. Koumanant 4 niverenn : 20 lur. P. Denis K.R.P. 1499-51 Rennes.
- **Barr Heol** niverenn 79. Koumanant : 25 lur. K.R.P. 2454-53 Rennes.
- **Wanig ha Wenig**, kelaouenn evit ar vugale.

An niverenn 77 a zo ur gontadenn gant Fañch an Uhel, lakaet e brezhoneg unvan gant Y. E. Abalan ha skeudennet gant Tudual Huon.

An niverenn 78 a zo anezhañ penn-da-benn bandennoù treset hag ijinet gant Tudual Huon (26 tresadenn gaer).

Priz an niverenn : 1 lur. Koumanant : 6 lur. K.R.P. Y. Troal 140-10 Rennes. Ret e vije d' ar rener lakaat priz ar c'houmanant war bep niverenn ha n' eo ket hepken priz un niverenn ha se war ur follenn distag a c'hell bezañ kollet aestre.

AR BROIOÙ BIHAN

Emrenerezh evit Bro-Skos ha Kembre.

Prometet en doa Edward Heath, p' edo en eneberezh pemp bloaz 'zo, krouiñ en dazont ur " convention " (Dael) skosat a votfe al lezennoù o tennañ da Vro-Skos. Ar gouarnamant Wilson en deus krouet e 1969 ur poellgor evit studiañ ar c'hemmoù da vezañ degaset e Bro-Skos, Kembre hag ar rannvroioù saoz evit digreizennañ renerezh politikel Breizh-Veur.

Diskleriadur E. Heath ha krouidigezh ar Poellgor a c'hell bezañ displeget gant lañs ar S.N.P. (Strollad broadel Bro-Skos) e votadegoù 1968 hogen kilet en deus ar S.N.P. e 1970, ha ne oa ket mui keal eus emrenerezh Bro-Skos abaoe.

Hogen d' an 11 a viz Meurzh 1973 en deus E. Heath diskleriet e vefe krouet un Dael skosat a-raok ar votadegoù hollek dazont, ha se daoust da eneberezh un darn vras eus ar gannaded mirour skosat. Degaset en deus E. Heath da goun en doa prometet reiñ da bobl Bro-Skos ur perzh gwirion en disentezioù a sell outi, o chom koulskoude « e-barzh unanded istorel ar Rouantelezh unanet ».

73

Ar galloudoù rakwelet evit an Dael skosat n' int ket gwall-ledan, rak al lezennoù a vefe votet da gentañ e Westminster ha kinniget goude d' an Dael skosat.

Kalz a gannaded mirour o deus koulskoude aon e stourmfed an Dael evit kaout muioc'h a emrenerezh evit Bro-Skos, pe aon o deus e vefe renet an Dael gant kannaded al Labour Party.

Hemañ n' eo ket gwall-chalet kennebeut gant an emrenerezh evit Bro-Skos ha Bro-Gembre - ha se daoust d' an diskleriadurioù graet alies gant renerien ar

strollad abaoe hanter-kant vloaz, da nebeutañ p' emaint en eneberezh. Rak ma vez krouet Daeloù ha gouarnamantoù emren e Bro-Skos ha Bro-Gembre, e vo krennet niver ar gannaded kaset gant an div vro da Londrez ; ar pezh n' eo ket gwall-spletus evit al Labour, rak meur a wech n' en deus gonezet ar votadegoù nemet dre bouez ar gannaded dilennet e Bro-Skos ha dreist-holl e Kembre. Evel m' en deus lavaret Gwynfor Evans, prezidant Plaid Cymru, nevez 'zo, o venegiñ emzalc'h kannaded al Labour Party « troet eo o selloù davet Whitehall ha tamm ebet davet Kembre ». Darn eus renerien al Labour a zo a-du evit rannañ Kembre ha Skos e meur a rannvro.

Ar poellgor Kilbrandon a zo deuet a-benn ar fin, goude pevar bloavezh, da ginnig ar c'hemmoù da vezañ degaset e Bonreizh Breizh-Veur. Ar c'hemmoù kinniget n' o deus ket bet asant an holl izili, ha daou anezho o deus nac'het sinañ an danevell. Diwar 13 ezel, 8 (en o zouez an 2 Skosad, an 2 Gembread, an Norzhiwerzhonad hag ur Saoz) o deus kinniget evit Bro-Skos ha Kembre un Dael gant ar galloud da votiñ lezennoù, ur gouarnamant dibabet gant an Dael ha renet gant ur Pennministr. Evit Bro-Saoz avat o deus kinniget Kuzulioù rannvroel hep galloudoù gwirion.

Ar pevar ezel all, an holl anezho Saozon, a nac'he e oa un diforc'h etre ar rannvroioù (e Bro-Saoz) hag ar broadoù (Skos ha Kembre) ; kinnig an hevelep ensavadurioù evit an holl, da lavarout eo Daeloù ha gouarnamantoù rannvroel gant galloudoù-seveniñ hogen hep galloud da votiñ lezennoù. E-touez an izili-se, daou anezho o deus koulskoude asantet sinañ an Danevell prientet gant ar muiañ niver. Daoust hag e vo lakaet kinnigoù an danevell Kilbrandon da dalvezout ? Ret eo da c'houarnamant Londrez lavarout bremañ e soñj ; E. Heath en doa lavaret e vefe embannet e derou 1974 ur b- « Paperenn Wer » o tiskleriañ menoz ar gouarnamant diwar-benn Kembre ha Bro-Skos, hogen daoust ha ne vo ket lezet a-gostez gant an enkadeg armerzhel o tont ?

Lavaret e oa bet e Westminster : ma fell da Skosiz ha da Gembreiz kaout an emrenerezh n' o deus nemet diskouez o youl er votadegoù. Setu dres ar pezh a zo c'hoarvezet hevelene e votadegoù Dundee, Govan ha Dunedin-Norz, dreist-holl ma lakaer ouzhpenn ar mouezhioù roet d'ar vroadelourien ar re roet d' ar frankizourien. Skrivet ez eus bet e " The Guardian " goude votadegoù an 8 a viz Du e oa ar S.N.P. an trec'hour gwirion, hag e oa ivez an « Danevell Kilbrandon ».

Kudenn an tireoul a c'hell evel just lakaat gouarnamant Londrez da soñjal ez eus traoù pouezusoc'h eget an emrenerezh, hogen bez' e c'hell ivez kreñvaat goulennoù Skosiz. Luganoù ar S.N.P. er votadegoù 1973 a zo bet « Scottish oil » (Tireoul Skosat) ha « Rich Scots or poor British ? » (Skosiz invidik pe Breizhveuriz paour ?), ha Skosiz e fell dezho muioc'h-mui e talvezfe ul lodenn eus gonidoù an tireoul da ziorren armerzh ar vro, tra m' o deus aon ouzhpenn e vefe drastet betek re an natur hag an doareoù-bevañ a-hed ar mor. Iliz Protestant Bro-Skos he deus zoken embannet an danevell « Scotland in turmoil » (Bro-Skos e trubuilh) e-lec'h ma veneg an holl gudennoù-se, o lavarout ez eo he dlead en ober, peogwir n' eus na Dael na gouarnamant evit komz en anv pobl Bro-Skos.

PER PENNEG.

74

Izili eil bodadenn Nerzhioù demokratel Katalounia toullbac'het e Barcelona.

D' ar Sul 28 a viz Here 1973 en deus harzet ar polis 113 den diwar 150 a oa bodet e-barzh iliz " Itron Varia Hanterourez " evit prientiñ eil bodadeg Nerzhioù Demokratel Katalounia.

Daou vloaz 'zo, d' ar 7 a viz Du 1971 e voe dalc'het ar vodadeg kentañ ; enni e oa 300 dileuriad kaset gant an darn vrasañ eus strolladoù politikel ha sindikadoù Katalounia, eus ar roueelerien frankizour betek an trotskourien. Kavout a raed, da skouer, dileuridi ofisiel eus ar strolladoù-mañ : Unio Democratica de Catalunya (strollad sokial-kristen ha rannvroelour) ; Front

Nacional de Catalunya (strollad broadelour krouet e 1940 hag en doa lusket ar stourm armet er Pireneoù e-doug ar bloavezhioù 1945-1948) ; Moviment Socialiste de Catalunya (krouet e Tolosa e 1945) ; Partit Socialista Unificat de Catalunya (krouet a-raok ar brezel-diabarzh gant ar Strollad Komunour hag un nebeut sokialourien gleizat) ; dileuridi a oa bet kaset ivez gant ar strollad Trotskour ha gant ar sindikadoù kuzh (C.N.T., U.G.T., Comisiones Obreres). Evezherien a oa bet kaset gant ar Partit Socialista de Alliberament-Nacional dels Països Catalans (P.S.A.N. : « Strollad sokialour evit dieubidigezh vroadel ar broioù kataloniat » , diazezet un nebeut bloavezhioù 'zo gant askellad kleiz ar F.N.C. fellout a ra dezhañ sevel ur stad dizalc'h ha sokialour oc'h unvaniñ Katalounia ez-resis, an inizi Balears ha Bro-Valencia).

An 300 dileuriad o deus aprouet an divizoù-mañ :

1. distaoladur an holl gondaonidigezhioù ha didoullbac'hañ an holl brizonidi politikel ;
2. ar frankizioù demokratel (da lavarout eo frankizioù-diskleriañ, -embann, -bodañ, hag all) ;
3. distro da lezennadur 1932 a roe ur gouarnamant emren da Gatalounia (Generalitat Catalunya) da c'hortoz ma vo gallet lakaat ar bobl katalan da zibab he flanedenn ;
4. kenurzhiadur stourmoù pobloù ar c'hourenez iberat evit diskar renerezh Franco ha sevel ur stad demokratel.

Dalc'het ez eus bet abaoe ur vodadeg all, d' an 13 a viz Mezheven 1972 ; deuet e oa ar wech-mañ, ouzhpenn dileuridi ar strolladoù meneget a-us, dileuridi gant ar Grups d'Accio Carliste (e Strolloù-ober Karlour », da lavarout eo Karlourien gleizat) hag ur strollad marksour-leninour. An eil emvod n' eo ket bet dalc'het neuze, hogen ar bac'hidigezhioù o deus roet lusk da emsavioù-enebiñ dre Gatalounia a-bezh.

75

An dud toullbac'het a zo tud a bep micher hag a bep renkad, lakaet ez eus bet warno telloù-kastiz pounner o sevel da 15 milion a besetas war un dro (1,2 milion L. N.) ; darn anezho a zo bet bazhataet ha boureviet zoken ; setu pezh a zo c'hoarvezet d' ar c'helenner Jordi Carbonell, dre ma nac'he respont d' ar boliserien e spagnoleg.

Da vare prosez Burgos en doa Jordi Carbonell nac'het ivez respont e spagnoleg pa oa bet goulennataet. Kaset e oa bet neuze da glañvdi an toullbac'h evit ma vefe evezhiet e emzalc'h gant bredvezeien. « Ur seurt emzalc'h (nac'hañ respont e spagnoleg) a zo ur gourdrouz grevus evit ar vuhez kevredigezhel, ha diskuilh a ra temz-spered un iriennet », a veze skrivet e-barzh un danevell kefridiel. Manifestadegoù a zo bet aozet a-enep ar bac'hidigezhioù, e-kerz miz Du, e oa 10.000 den e sell d' en em vodañ e Vich, hogen harzet int bet gant ar boliserien a-raok dont e kêr, milieroù a dud o deus graet manifestadeg e Ametlla-del-Valls hag e Granollers. Dastumet ez eus bet 4 milion a besetas e-doug tri devezh evit sikour ar brizonidi da baeañ an telloù-kastiz.

Pennoù Iliz Katalounia o deus ivez savet o mouezh : ar c'hardinal Jubani, arc'heskob Barselona, en deus goulennet ma vefe roet en-dro ar frankizioù-emvodañ, emgevreañ ha diskleriañ, heuliet eo bet gant daou eskob ha renerien Urzhioù relijiel Katalounia.

Dieubet eo bet an darn vuiañ eus ar brizonidi, hogen daou-ugent a zo c'hoazh en toull-bac'h dre ma nac'hont paeañ an telloù-kastiz lakaet war o chouk. Unan anezho, an Tad Luis Xirinacs, a chom hep debriñ abaoe ar 1-añ a viz Kerzu, o lavarout e chomfe hep kemer tamm, keit ha na vo ket dieubet an holl brizonidi. Kaset eo bet da ospital Carabanchel, e-kichen Madrid. Evezhiet gant ar polis, ne c'hell bezañ gweladennet gant den ebet na gant e alvokad zoken. Tamallet eo d' an Tad Xirinacs bezañ graet diskleriadurioù a-enep renad Franco ha barnet e vo

d' ar 26 a viz Genver 1974.

PER PENNEG.

AN DARVOUDOÙ E BREIZH

Pederneg.

Setu ouzhpenn daou viz o deus micherourien ha micherourezed labouradeg Doux e Pederneg ehanet da labourat.

Petra eo labouradegoù Doux a gaver pemp anezho e " Kornog Bro-Frañs " ? (Re Bederneg en em sant e Breizh, kazi-sur, n' eus nemet o selaou ha gwelout e peseurt yezh e vez divizet an traoù. Paour-kaezh Messmer, ma teufe da c'houzout, ha gant mikroioù ez eus tu da c'houzout ur bern traoù, ma teufe da c'houzout ez eo ar brezhoneg un arm politikel e Pederneg).

76

Labouradeg Pederneg a zo ul lazhd-ier. Al labour a zo diaes avat : ur micherour a rank lakaat 2.400 yar a-istribilh e-doug un eurvezh. An holl dud a chom en o sav. Met dañjerus eo ivez. Bemdez e vez un den gloazet (d' ar bizied dreist-holl) ha 220 volt (e-lec'h 24 evel ma vefe mat) a c'hell harlinkañ un den peogwir e lazhont ar yer ! ha darbet eo bet d' ur micherour mervel, n' eus ket keit-se. Ha dav eo lavarout emañ ar renerien war gein an dud, hep ehan. Menegomp c'hoazh an devezhioù labour dizingal, a-wechoù 6 eurvezh, a-wechoù 10.

Ha kement-se evit nebeutoc'h eget 1.000 lur bep miz.

D' ar 4 a viz Kerzu e harp al labour e Pederneg. Petra 'ra an Aotrou Doux ? Da gentañ ne deurez ket dont da gomz. (Perak e vlejont ? Daoust ha ne oa ket ret d' ar micherourezed e drugarekaat da vezañ roet labour dezho, panevet-se e vije bet ret dezho mont da c'hounit o bara e Pigoal !).

Kas a ra ul lizher d' « e » labourerien evit lavarout dezho e oa ret adkregiñ gant al labour diouzhtu pe a-hend-all...

A-benn ar fin e teu ar flied, setu !

Ar harzerien-labour, ar sindikadoù hag ar renerezh a zo en em gavet meur a wech met ne welomp ket an diskoulm evit ar mare. Prest eo labourerien Bederneg da genderc'hel gant ar stourm, ha re Bloure o deus ivez diskroget gant al labour. Stourmerien Bederneg o deus bet skoazell a bep korn eus Breizh, balioù ha festoù-noz a zo bet graet evit dastum arc'hant e Kerrien, Sant-Brieg, Bear, Roazhon, Gwengamp...

Hervez klevet ez int prest da ren o labour o-unan. Krog int dija da werzhañ ar yer o deus lazhed. Tud all o doa gwerzhet montrou ivez...

Stourm al labourerien-douar.

D'ar 17 a viz Kerzu en em gavas e Sant-Brieg 4.000 labourer-douar deuet eno da sevel a-enep priz ar c'hig hag al laezh. Mein a voe bannet ouzh ar prefeti ha freuzet e voe savadurioù dre ma oa bet prenet loened e broioù all tra ma ne oa ket gwall aes da gouerien ar vro gwerzhañ o re.

E Pondi e voe ur manifestadeg daou zevezh goude, da unnek eur-noz. War-dro 250 den en em gavas war blasenn kreiz-kêr eta. C'hoarzhet e voe zoken gant an diotachoù deuet er-maez eus genou eiler ar c'hannad Laudren.

An deiz war-lerc'h e c'hellas 200 labourer-douar aloubiñ prefeti Gwened ha ret

mat e voe d' ar prefed dont da gomz ganto eus priz al laezh hag ar c'hig. 600 den all a oa o c'hortoz er-maez e-keit-se.

Edouard Morvan, ul labourer-douar eus Bro-Wened, a zo bet barnet en Orient d' an dek a viz Genver. Paeañ 1.500 lur a ranko ober abalamour m' en devoa livet sloganou (evel ur bern labourerien-douar all) war kirri-samm laezh. Ar gouarnamant en deus bet c'hoant kastizañ ur stourmer anavezet-mat na vije ket chomet sioul a-walc'h e-pad brezel al laezh.

77

Un talbenn sevenadurel nevez.

D' an 13 a viz Genver ez eus bet dalc'het un emvod e Karaez hag a oa e bal sevel un talbenn sevenadurel breizhek. Prientet e oa bet an emvod-se gant unan all bet dalc'het e Mur d' an 2 a viz Kerzu. E Karaez eta e oa deuet izili eus Skol an Emsav, al Leur Nevez, Brezhoneg Bev, Emgleo Breiz, ar c'h-CAB (Kuzul Stourm Breizh), Kuzul stourm kevrenn geltiek Skol-Veur Roazhon hag ar Bleun Brug. Klasket zo bet termeniñ pal hag obererezh an talbenn. Divizet zo bet ne c'hellfe en em gavout aozadur politikel ebet e-barzh an talbenn nevez. A-benn ar fin e kemero perzh en e obererezh Skol an Emsav. Al Leur Nevez, Ar Falz hag hiniennou dedennet gant ar gudenn.

Stourm Oaled al labourer yaouank e Foujera.

E Foujera, bro ar ministr Cointat, ez a fall an traoù gant FJT (Oaled al labourer yaouank). Pennoù-kêr, tud eus an UDR dre vras, a fellfe dezho kaout ul levezon mougus e renerezh an Oaled, war zigarez m' o deus roet arc'hant dezhañ. Ur plac'h, a gase war-raok an traoù, a zo bet skarzhet kuit, daou baotr hag a oa lojañ eno ivez. Ne blij ket da labourerien an Oaled na d' ar re yaouank a zo chom eno e teufe da vezañ un ti boueta ha lojañ nemetken. An diaesterioù arc'hant a guzh c'hoant pennoù kêr hag a zo lazhañ ar vuhez a c'hell diwanañ e-barzh un oaled. Emzalc'h ar rener « neptu » hen diskouez dre ar furchadegoù a vez graet er c'hambroù, an difenn da gomz eus politikerezh, an dud skarzhet. A-hend-all e vefe kresket priz ar boued hag al lojeiz, diaesterioù ouzhpenn evit ar re yaouank na vez ket gwall uhel o gopr. Savet ez eus ur C'huzul skoazell, un dibenn-sizhun eo bet digoret an dorioù d' an dud ha festoù-noz a zo bet aozet.

Micherourien dilabour e Marcille-Raoul.

D' ar 14 a viz Kerzu e kinnige renerezh laezhdi Preval e Marcille-Raoul skarzhañ kuit e 55 micherour : prenet eo bet ar stal gant La Roche aux Fées (strollad Unilever) a fardfe en e labouradegoù ar pezh a veze graet e Marcille-Raoul a-raok. Al labourerien prest da goll o labour o deus savet a-enep an doareoù-se renet eus Pariz pe eus lec'h all.

Roll gwalldaolioù an FLB e 1973-1974.

1973 - 12 a viz Gouere : archerdi Fouenant.
12 a viz Here : delwenn-goun De Gaulle.
29 a viz Du : archerdi Kemper.
8 ha 9 a viz Kerzu : ti-tailhoù Gwengamp ha Sant-Brieg.
1975 - 7 a viz Genver : bungalowioù Porzh-Fouenant.
18 a viz Genver : bungalow Konk-Kernev.
29 a viz Genver : burevioù Doux (Meilh-ar-Wern).

Aozadurioù divodet.

D' an 30 a viz Genver ez eus bet divodet pevar aozadur : an FLB- ARB, an FLB- LNS, an FPLC (Front Paysan de Libération Corse) hag a zo tri aozadur kuzh. Ar pevare a zo bet divodet a zo ENBATA. Divodet int bet abalamour d' al lezenn eus miz Genver 1936 a-zivout ar strolladoù a vez armoù ganto.

An noz a-raok e oa bet lakaet ur vombezenn da darzhañ e burevioù an Aotrou Doux e Meilh-ar-Wern.

En noz etre an 28 hag an 30 en deus an FLB-LNS taget tiez Etat-Major an 33-vet rejimant.

Diaesoc'h-diaesañ e teu an traoù da vezañ evit ar gouarnamant hag ar pennoù bras : c'hoari ar moneizioù ha kresk ar prizioù a ziskouez kement-se. Tarzhadennoù an FLB hag an FPLC, evel stourmoù ha harzioù-labour ar vicherourien ivez. Dav eo eta d' ar gouarnamant gwaskañ war ar re a sav a-enep dezhañ.

Setu amañ ar pezh a zispleg " Sav Breizh " en ur gemennadenn :

« Asambles gant tri aozadur kuzh ez eus bet divodet gant ar gouarnamant un aozadur diskleriet, Enbata, ha n' en deus kaset gwalldaol ebet da benn. Un dro-widre eo eus perzh ar gouarnamant evit mougañ pobl Euskadi. Aze eo splann, ur wech c'hoazh, en em glev mat ar gouarnamant gall hag an hini spagnolat.

O tivodañ Enbata en abeg d' e vennozioù politikel hepken e ra ministr an Urzh ur c'hammed muioc'h war-zu ar faskouriezh.»

Stourmerien Vreizhat harzet.

A-benn ar Merc'her 30 a viz Genver e oa miret un ugent den bennak gant ar polis e Roazhon.

Diouzh an abardaez e oa un dibunadeg e kêr a-enep gwaskerezh Franco war ar pobloù spagnolat, katalanat hag euskarat hag ar waskerezh war ar repuidi euskarat eus Euskadi Norz. Tremena a reas an dibunadeg dirak ti ar PJ hag eno e voe lennet ur gemennadenn gant un ezel eus ar c'h-CAB. Sloganoù da harpañ ar Vretoned a voe huchet gant lodenn vrasañ an dud.

An deiz war-lerc'h e voe kaset d' ar polis kemennadennoù gant pep strollad a Vreizh.

Diwar-se e krogas ar polis da lezel da vont lod eus ar re doullbac'het. Pevar anezho, micherourien yaouank eus Konk-Kernev, a zo bet kaset da Bariz goude bezañ anzavet e oant eus an FLB-LNS ha bezañ klasket lakaat an tan e bungalow talaserapi Konk-Kernev.

Un nebeut devezhioù war-lerc'h ar C'huzul-Skoazell d' ar Vretoned toullbac'het a aoze un diviz gant kelaouennerien, setu amañ arroudennoù eus ar pezh a voe diskleriet gant ar re nevez lezet da vont :

« Un tañva he deus bet adarre Pobl Vreizh eus ar faskouriezh. Teir gwech, e 1969, 72 ha 74, war zigarez distrujañ aozadurioù kuzh o deus poliserien dihunet emsaverien beure mat, furchet en o ziez hag o c'haset da di ar archerien. Eno int bet dalc'het meur a zevezh ha goulennataet, hep kaout darempred ebet gant o zud pe o mignoned.

An taol-mañ ez eo stourmerien eus an tu kleiz hag an tu kleiz pellañ a zo bet harzet, pevar anezhe a oa en FLB-LNS, met ar re all, stourmerien bolitikel pe sevenadurel anavezet mat ne oant en aozadur kuzh ebet.

Ret eo deomp diskuliañ al lezenn fallakr-se a ro tu d' ar polis da virout emsaverien e-pad 6 devezh, evel ma fell dezhe. Dreist-holl d' ar mare m' emañ Marcellin ministr an Urzh (Aotrou Meur ar Morbihan hag a zo departamant paourañ Bro-Frañs) o reiñ aotre d' ar polis mirout n'eus forzh piv en toull e-pad 4 devezh war zigarez e c'hellfe bezañ ur ribler.

Setu perak e kinnigomp d' an holl stourmerien e Breizh pe e lec'h all en Hexagon hag a c'hellfe bezañ graet dezhe kemend-all, ar skrid-mañ da heul evel un tu d' en em zifenn e-touesk re all. Ar skrid, ur wech sinet, a c'hellfe bezañ roet da unan bennak ha brudet kerkent ha ma vije kaset an den gant ar polis :

Gant ar polis hag a vez bremañ o klask spontañ ha mougañ aozadurioù zo eus an Emsav, ne vefe ket souezh e teufent da gerc'hat ac'hanon. Un doare eo evito da furchal em zi ha da spontañ va familh ha va mignoned.

1° N' eus abeg ebet e vefen harzhet : ne ran netra kuzh, n' on ezel eus aozadur ebet hag a ra gant bombezennoù pe traoù all...

Diskuliañ a ran d' an holl al lezenn-se a ro tu d' an archerien da virout un den en toull e-pad 6 devezh hep abeg ha degas a ran da soñj d' an holl pegen divalav e vez graet dezho.

2° En tu-hont da se n' em eus netra da lavarout d' ar polis hag a ra gant al lezenn-se ha ne rannin grik ken, keit ha ma vin en toull.

Goude bezañ bet 12 eurvezh eno e nac'hin debriñ.

3° D' an holl re a zo a-du gant ar frankiz e c'houlennan enebañ ouzh ar mougadur ha stourm gant minorelezhioù bro-Frañs evit m' o defe ar gwir da vevañ hag evit ma vefe savet ur bed ma c'hellint bevañ ennañ. »

Kevredigezh skoazell.

« Ur gevredigezh 'zo bet savet e Kemper evit skoazellañ an dud harzet n' eus ket pell 'zo. Ar gouarnamant en deus difennet 4 aozadur, e Korsika, Euskadi ha Breizh. N'omp ket a-du gant an dra-se ha divizet hon eus stourm a-enep mougadur ar broadoù bihan. »

Kevredigezh Skoazell Kemper,
Ti ar Vro. Straed ar Froud.

Peul Roc'h Tredudon.

D' ar Yaou 14 a viz C'hwevrer, e-kreiz an noz, ez eo bet lakaet peul ar skinwel e Roc'h Tredudon da gouezhañ. Kavet 'zo bet war al lec'h ur skrid : " FLB-ARB evit ar brezhoneg ".

Da heul an taol-se, ur milion bennak a dud e Breizh ne zegemeront mui skingasadenn ebet.

Tu a zo da dabutal pell war an darvoud hag an doare da zedennañ evezh ar gouarnamant war gudenn ar yezh. Er radio, ur c'helaouenner gall a c'houlenne, eeunik, hag-eñ ne oa ket doareoù all ! Pa soñjer pet goulenn a zo bet graet ha pet miliad a sinadurioù a zo bet kaset d' ar gouarnamantoù abaoe hanter-kant vloaz en aner ! An dud, avat, ar re gozh da vihanañ, a zo fuloret evel ma 'z eo ar gouarnamant. Lod a zo fuloret dre ma 'z eo bet lamet o c'hoariell diganto, hag aze e weler pegen kontammet eo bet an dud, e-keñver bruderezh ez eo bet fall tagañ an Doue-Tele ! Re all a zo fuloret evel Gallaoued. Evito hag evit ar gouarnamant e komprenomp e vije kalz gwashoc'h distruj ur peul eget distruj hor yezh-ni, rak ar peul-se a zo arouez ar sevenadur gall. Evel ma lenner e " Ouest-France " ar skinwel n' eo ket hepken un diduadenn met ur benveg bruderezh. Emzalc'h an dud a zo alies hini ar c'helaouennoù parizian evel an " Humanité " hag a laver, hep kalz a ijin, e toug an taol-se « siell ar faskouriezh » pe evel " L'Aurore " hag a lavar e vefe ret « fuzuilhañ un nebeut anezho » !

80

Koulskoude kelaouennoù a wel pelloc'h hag a glask kavout an abegoù. War " Le Monde " (16.2) e skriv Viansson-Ponté kement-mañ : « Koulskoude, en tu-hont d'

an taolioù dreist-muzul-se, hag en desped dezho, daoust ha ret eo nac'hañ ez eus ur gudenn ? » hag e venneg ar 16 eurvezh pellwel e brezhoneg er bloavezh 1973. " Ouest-France " eus he zu a gomz eus abegoù niverus da vezañ dilaouen : an dilabour, an diouer a labouradegoù, diaesterioù ar gouerien, an hentoù hag all... Setu linennoù diwezhañ ar pennad : « Evit ar gouarnamant, avat, n' eus nemet un doare da derriñ ar gounnar-se o kreskiñ : seveniñ e bromesa ha difraeañ d' ober labourioù zo ».

An taol en deus graet trouzh, hag un doare sur eo da vrudañ kudenn Vreizh er bed a-bezh, met, evit ar mare, e seblant ivez bezañ un taol fall evit brud ar mennozioù breizhek e-touesk ar bobl.

AL LIAMM 163

TAOLENN

Rimadelloù evit an deiz kentañ a viz Mae gant YOUENN GWERNIG	83
Tonkad gant PER DIOLIER	86
Troidigezhioù	88
Breizh gant R. GELEVE	91
An ti kozh gant PER AR GALL	92
Hurlink e skeud an dremmwelioù merglet gant GWENDAL DENEZ	96
Ar Barbover gant F. AN UHEL	101
Va zroiad er Perou gant R. M. KELDREG	122
Istor Breizh gant LA BORDERIE (tr. R. Hemon)	139
Berregezh ha Keraouez gant P. AR MAENOUR	146
Notennoù	151

Rimadelloù evit an deiz kentañ a viz Mae

EURUS FO AN AOTROU MAER
 tud lous ar barrez zo aet da Bariz
 da gaout
 ur reor
 naet

eürus eo an aotrou maer
 ne gac'ho ken ar saout
 war hentoù sioul
 ar barrez
 hag e c'hello
 a-builh
 pourmen arme
 didrubuilh
 an douristed seven

eürus eo an aotrou maer
 rak gwerzhet e vo
 an douar
 da estrenien
 a voto mat.

84

TUD TRO-WAR-DRO TUD EM BRO
 ha traoù o kreskiñ
 traoù
 mat nemet da vout debret
 da vout
 flastret ha troc'het ha lezet
 da vervel
 tud ha traoù tro-war-dro
 ha nevez-hañv deut a-benn ar fin
 tud o tislonkañ o gwin
 lod-all eürus
 hep poan gof ebet eürus
 gant o leve
 gant o foan-ene
 ha lod-all
 o prenañ anduilhennoù
 evit koan vras
 an hini bihan...

*

PARKEIER E-LEIZH WAR-DRO DU-MAÑ
 douar mat douar druz
 traoù a gresk du-mañ ur bern
 traoù ha tud

kreskiñ a reont diwanet
 glas
 diouzh hon douar

hag an heol ne ra forzh
 tud ha traoù diwanet
 glas

ha c'hwennet didruez
'vit mat
ar Stad,

rak ar Vretoned a zo
- ouzhpenn berrboell -
tud sentus.

85

AN HINI GOZH GANT AR REMM

hag he foan
o vont gant he hent
ur mab dezhi (an hini koshañ)
deut da zen warnañ dilhad glas
ha war e c'henou pleksiglass
ur mab all dezhi an hini all
chomet er gêr
da labourat
e zouar

Morse n' ouio an hini gozh
'oa en em gavet he daou vab
an eil dirak egile
un abardevezh e Gwengamp

ha ne ra forzh
rak d' an hañv a zeu
e vo ret mat d'an daou vab
komz brezhoneg er gêr
rak ne gompren an hini gozh
yezh all
ebet.

Ar Majenn. Ebrel 1973.

86

Per DIOLIER

TONKAD

Marv eo
ha den n' hen goar c'hoazh.
En he c'hambred eo kempenn pep tra
o c'hortoz he distro dizale,
en ti,
seder, dibreder pep hini.

Nann,
den n' he gwelo ket ken
o vinc'hoarzhin d' ar beure laouen,
o stardañ gouriz he brozhioù,
o plezhenniñ he nac'hennoù.
Emañ he frond c'hoazh en ti
hag en o flas ar bokedi
ganti aozet.

Marv eo war gostez an hent
n' eo nemet ur gwallzarvoud

- kement anezho ' zo bremañ -
hag an dud ' dremen 'n o c'hirri,
n' eo ket o afer kemer re soursi.
Koazhet-mat eo an eneoù
ha lod ' zo paeet 'vit seurt traoù.

Bremaik en ti louet-hont
o tregerno son ar pellgomz
hag un noz na echuo ken
re zon evit kalon an den
a vo dre-holl alouberezh,
pep unan oc'h en em santout
didalvoud, didalvoudekaus,
kenkoulz hag he dilhad er pres
hag he c'hador hag he gwele.

87
Marv eo war hent un deiz mae
pa darzhe holl splannder ar bed,
dre un eilenn a zievezhted,
un eilenn nemetken.

Sant-Servan, 3-9-73.

88

TROIDIGEZHIOÙ

ARABAT MONT KEN BUAN !

Arabat mont ken buan !
A-raok e fell dimp gouzout
Gant petra eo marv :
Hag-eñ eo gant ar galon
pe gant an empenn
diouzh pelec'h eo bet tennet an taol
penaos 'mañ ar gouli
ha pet eur eo war e vontr
ha stad ar boued en e stomok
ha neuze a-benn ar fin
ha marv eo, pe get.

Goude vo graet war-dro an den kiriek
Hag eñ marteze vo intereset ganeomp.

Joan LARZAC (Refus d'enterrar)
(tr. Sylviane GUYOMARC'H)

GANT PETRA EO MARV ?

- Me a laver ez eo gant ar gozhni,
Ar brouenn : ober a rae barzhonegoù karantez.

- Me a laver ez eo gant ar gernez,
Ar brouenn : ne oa gantañ nemet gwin, frouezh, ed-Turki,
legumaj, keuz Rokafort, kig moc'h, gaz, tredan, boksit,
holen... (ad libitum).

- Ne gomprenit tra ebet : gant ar riv eo marv,
Ar brouenn : ne domme ket e di e-pad an hañv

- Gant ar c'hleñved, eme egile, gant ar c'hleñved :
Ne gomze ket galleg.
Hag an dra-se a lazh un den.

Joan LARZAC (Refus d'enterrar)
(tr. Sylviane GUYOMARC'H)

DINDAN AN ARMOÛ

Hor marv,
ken pell, emañ a-dreñv deomp,
keit all amzer zo
en deus ar beleg diouzh tro,
e-barzh bered kozh kêr,
taolet war hon arched
ar balad douar kentañ
ma ne c'hell an ankou
ober netra ken deomp.

Se zo evel
pa vijemp bet badezet
ket er spered
met er pri
ha bremañ ez omp douar.
Soul eo hor blev
ha koailh pe c'had hor c'halon.
Penn-kil-ha-troad omp
gwisket gant melchon
glas gant ar gounnar
armet e-giz gwez-kistin
intret gant eurvad an dluzh
e-kreiz redadeg vras an amzer -
an amzer-mañ ha forzh peseurt hini all
ma c'hoarvez d' un amzer all bezañ.

Ives ROQUETA (Roërgue, si)
(tr. Job KOTEL)

Ma bro n' ec'h eus nemet tud varv
'vit divorailhañ an amzer
met dindan an heol int deut da vezañ mein
ha tomm ha start, ah !
Na pet meilh-dorn ar gounnar !
Ma teuont bev adarre dre berzh
kement a garantez
te an hini eo, va bro,
a youc'ho gant al levenez
hag a vevo.

Neuze diouzh tu ar mor
e savo an avel da vevaat an douarou.
Hag an den a zeuio
hag e zaouarn a vo daouarn
graet 'vit tresañ an deiz en aer o c'hoarzhin.

En ok an amzer-nevez
en ok 'vel ar vuhez
hag e ouio, kalz pelloc'h eget istor Bro-C'hall,
kas war-raok ar c'houmoul

a ra d' ar vein louediñ.

André COMBETTAS
(tr. Makoto NOGUTI)

91
Roger GELEVE

BREIZH

troet gant ur skoliadez eus
COURS FENELON-KERSTEARS (Brest) (Skol Ober)

Eus liv da zaoulagad ne gomzin ket dit, Breizh !
nag eus da zaouarn don,
nag eus da oabl nerzhed, nann !
Ne gomzin ket dit eus da vugale, ar re anezho
a ya kuit diwar o douar evit bevañ 'tousesk ar simant
a ya kuit diouzh da aodoù, ha stêrioù ha kêriadennoù,
davit un nebeud pavezioù, taolennoù !

O gwelet em eus, Breizh, o gwelet em eus
o stlejañ o buhez-emzivad un tu bennak 'trezek Bro an Netra !
O c'hlevet em eus, Breizh,
o komz eus da zaoulagad, da zaouarn, da oabl,
evel biken ne ouezin-me komz dit anezho !
O selaouet em eus, Breizh,
o huñvreal, ya ! o huñvreal ennout,
en da c'hwez, da wez, da verc'hed !

Ha neuze,
o gwelan o vale war hentoù Landernev,
o gwelan o c'hoarzhin e porzh-mor Konk-Kernev,
o gwelan o 'n em garout war vrienn an Elorn.
Ha pa vez poent ar c'himiad, neuze, Breizh,
o gwelan o ouelañ
war da draezennoù melegan.

Breizh ! O ! nag e karan da vugale !
ha pegement da garan !...
Daoust ha ne vefe ket dre ma 'z on-me... Breizhad ?

AN TI KOZH

Plijet kenañ oa Mona Drebern gant he zi nevez savet nepell diouzh an aod.

Ne oa ket ur c'hastell, nann, brazik a-walc'h koulskoude ha koant gant e liorzbig kempennet brav en-dro dezhañ.

Bamet e oa chomet Mona, ar wech kentañ, gant kaoter arnevez an dommerez kreiz hag he c'horzennoù mailhuret aketus en o gwiskamant amiant, renket mat a-hed lein ar c'hav.

Ur c'hav ken sklaer, gant e brenester ledan a-rez an douar, hag ar c'hambrou a-us.

Ar c'hav, en ti ma veve Mona a-raok, a oa bras ivez, teñval ha yen avat, ken izel al lein anezhañ ma veze ret deoc'h soublañ ho kein da vont tre gant aon da faoutañ ho klopenn ouzh ar pikoloù treustoù koad-derv, debret gant ar preñved al lodennoù tenerañ anezho.

Gleb e veze ar c'hav-se e-pad an hañv zoken, ha da deurel evezh e oa da dremen hep flastrañ dindan an troad an tiegezh sourded a vatee gorrek-kaer war an douar kaledet.

Ha, moarvat, e pep korn-tro, e oa bet graet o annez gant kevnid euzhus, bepred o spiañ en deñvalijenn.

Amañ, un dra all, ouzhpenn, a rae enor ha levenez Mona : ar gegin !

Ar gegin gant hec'h armelioù-stag formika lufus, he mogerioù goloet a garzennoù feilhañs kinklet a vleunioùigoù lieslivet, ar fornigell dredan, an daroù gwenn-kann gant o zuellennoù nikel skedus, hep ankounac'haat ar yenez nevez-flamm !

Du-hont e oa c'hwec'h pe seizh gwech brasoc'h ar gegin, he daou brenestr bihan sanket don e mogerioù tev, he lein koad harpet ouzh treustoù ken pounner ha re ar c'hav, duet gant an amzer ha gant ar moked a save a-vouilhadoù, pa veze bras ar gwent, eus ar siminal divent ma teve ennañ, hañv goañv, un tan na zeue ket a-benn da dommañ ar sal a-bezh.

93

Amañ, ken plijus hag ar gegin e oa ar sal-debriñ hag ar sal-degemer sklerijennet-dreist gant dorioù-prenestr o tigeriñ war ar pondalez o valirañ a-us d' al letonennig ledet a-zirak an talbenn.

Hag eus ar burev kenkoulz hag eus an teir c'hambr e veze gwelet ar maezioù, ne ouzon ket pet lev a aod hag ar mor.

Du-hont, an ti a oa souchet en ul liorzbig kelc'hiet a vogerioù uhel goloet a iliav. Ar gwez, bras ha bihan, e kildroenne etrezo gwenodennoù strizh, teñval dindan an deliadur, nemet er c'hreiz-kreiz ma oa ur frankizenn leun a vleunioù gouez a bep seurt a-benn derou an nevez-amzer.

Ken stank oa ar gwez, ha ken uhel darn anezho, ma veze an ti, hogos atav, beuzet en o skeud ha ma veze taolet, e-pad an hañv, un doare skleur damc'hlas war vogerioù, pallennoù hag arrebeuri ar sal vras en traoñ.

Hag an deliadur-se a oa baradoz ar piged, ar pintiged, ar boc'hruzed hag ar golvini.

Ne oa ket bet savet raktresoù he zi gant Mona, evel just, met e welet he doa o tiwanañ tamm-ha-tamm eus an douar. Hep kevrin e oa eviti.

An ti all, goude bloavezhioù hir, e chome ennañ traoù kuzh na vezent kavet nemet dre zegouezh, evel ar voger-se, pemp metrad treuz dezhi, bet diguzhet ne ouzon ket penaos ken.

Petra oa ar voger-se ? Hag ur voger wirion e oa, goude holl ? Kit da c'houzout !

Ar genkiz, amañ - ya, ur genkiz an hini eo a oa - a ginnige un dremm digor-frank, daoulagad sklaer o sellout ouzhoc'h war-eeun, dalc'hmat o vousc'hoarzhin ha pa oa brav ha pa oa fall an amzer.

An ti kozh a vousc'hoarzhe eñ ivez, gant ur mousc'hoarzhig diabarzh avat, evel ennañ e-unan, evel unan hag a zo e spered o kantreal dre soñjezenoù n' int ket da vezañ diskuliet da zen.

O ! un degemer hegarat a oa bet graet gantañ d' e berc'hennez nevez... Distag diouzh he buhez-hi e hañvale ren e hini evelkent, prest d' ober an hevelep degemer da n' eus forzh piv all a vije deuet war he lerc'h ha pa vije chomet hi da vevañ eno betek hec'h huanad diwezhañ.

Ha setu perak ne oa bet biskoazh Mona en hec'h aes gantañ, sammet ma oa gant ur warizi espar.

94

O tont en-dro eus ur veaj bennak, an ti kozh, gant e stalafioù serret evel malvennoù, a ziskoueze dezhi bezañ morgousket, manet da huñvreal d' an dud-se, marteze, a oa skrivet o anvioù, dislivet al liv anezho, war ar paperioù dilezet er solieroù abaoe bloavezhioù ha bloavezhioù.

Pe daoust ha n' eo ket divizout gant unan anezho e oa oc'h ober ?... O komz eus o yaouankiz, eus an amzer dremenet, eus kuzhiadennoù na oa nemeto o-daou ouzh o anaout.

A-wechoù, kent digeriñ ar stalafioù, e rede Mona eus ar c'hav betek ar c'halatrez, evel unan, dantet gant an arvar, a glask kouezhañ war garedig e bried.

Morse ne gave netra.

Nemet, amañ hag ahont, an traoù e oa ganto un dilusk iskis, heñvel ouzh hini an den souezhet gant un darvoud dic'hortoz hag a zalc'h, a-greiz-holl, war e jestr.

Ha daoust ha ne oa ket an nor-se o paouez bezañ serret didrouz ?

Mont a rae Mona, goustad, war veg he zreid, d' he digeriñ a-daol-trumm... Netra, ne oa netra, kennebeut, er gambr-se, nemet an traoù boutin, gant o dilusk iskis.

Gwechoù all, o vountañ war dor ar gambr-se e veze en gortoz da gavout unan bennak azezet ouzh korn ar prenestr...

Treiñ a rae e benn war-du enni ; e selloù a bare pell a-dreñv dezhi hep he gwelout, a seblante. E vuzelloù a fiñve, son ebet na zeue diouto... Hag e veze un trouz mouget e donderioù an ti... prim, ar weledigezh a save he fenn ; evit selaou gwelloc'h, sur a-walc'h ; chom a rae ur pennad evel-se amzer da spurmantañ ar glac'har hag an anken livet war he dremm.

Ijinadennoù ! Ijinadennoù ne oa ken, rak, o tigeriñ an nor, ur gridienn vourrus o vont gant he livenn-gein, e kave goulllo Mona divrec'h ar gador e-kichen ar prenestr ; pep tra a oa en urzh, kempenn evel boaz, nemet ar stign

voulouz-se hejet un tammig gant un avel-sil...

Amañ, en ti nevez, ne veze kridienn ebet, bourrus pe get, da c'hortoz. An dorioù a oa dorioù onest, leal ha digevrin, ne serrent ket drezo o-unan - pe ne raent ket an neuz d' hen ober - hag an traoù a oa diflach da vat dindan sklerijenn an Aotrou Doue.

Nebeut ha nebeut e steuzie skeudenn an ti « du-hont » e later an tremened koulskoude, kaer he devoa Mona ober. Ha keuz a save enni.

Al luc'hskeudennoù, aze, war an daol, ne oant ket a-walc'h da zihuniñ he c'houn. Klask a rae e vroudañ oc'h adkavout un dra bennak... ur c'hwez, da skouer, c'hwez soutil an tiez kozh...

95

Pe un trouz... Un trouz, a-wechoù, a laka da sevel en ho spered eñvorennoù a-vandennadoù, evel ma ra ur c'hi-chase o kas da nijal bagadoù klujiri.

Selloù Mona a bare war he fellgomzer hep gouzout dezhi pa vleunias war he diweuz ur vousklenn un tammig goapaus... ken diot ha ma oa ar menoz o paouez tremen en he fenn : son ar pellgomzer, du-hont, a vo mat, emichañs, da flemmañ he faltazi evel un dram !...

Didud eo an ti kozh da goulz-mañ ar bloaz...

En ur ober an niverenn e wel Mona endeo, en un doare spis - un hud - an ti dizarempred sanket don en e gousk goañvel.

...Er maez e kouezh ar glav dibaouez, evel ma ra amañ, war ar gwez dizeliet, war an alezioù, war ar frankizenn goloet a zelioù sec'h...

Yen eo an diabarzh. Ha didrouz.

Un didrouz torret a vare da vare gant strakadennoùigoù un arrebeuri, ur planken eus al leur...

A ! Setu ar c'halvadenn, du-hont, skiltrus, a dra sur, evel bepred, peadra da stigmañ ar spont hag ar strafuilh er rummadoù logod a ren eno ur vuhez ingal ha sioul ha dizarvoud.

Sell 'ta !... Diskroget eo bet selaouer ar pellgomzer er penn all d'an orjalenn...

« Allo, eme Vona, trefuet holl, e-lec'h troc'hañ hep rannañ ger, allo... »

.

« Allo, amañ Mona Drebern, piv a zo aze ? »

Trouz ebet.

« Allo, allo... piv a zo aze ? »

Respont ebet... nemet, en diwezh, trouzig ar selaouer adstaget ouzh ar c'hrog.

Hurlink e skeud an dremmweliou merglet

darvoud kañvus e-doug an noz. noz du & ponner. boteier ler wiliaz ar sivienn a zo skarzhet kuit da greiznoz. dre ar prenestr. " ur burzhud " eme lomig ar gaouenn kere a vicher & danvez-kannad er mouezhiadegoù 'n ur lipat ur banne rom & eñ da gemenn ar c'heloù da beber an talabarder er marchosi & hemañ a gav kement-se reizh tre & son ar vombard a drid douget en avelioù du betek ar mor metalek goloet a stilhogenned skornet. paol ar pav-kaol katreer ramzel distro eus honk-kong a blant bleunioù mordan & a goroll ar rumba war ar gouelec'h e logodenn wenn stag ouzh ur sifelenn skoulmet tro-dro d' e ufern & wiliaz ar sivienn a zegouezh diarc'hen war e varc'h melen & ivez yann ar chilper o tougen penn troc'het ar priñs bzoñk mestr kozh laz-kanañ & sonazour brudet & c'hoari a reont troadig-kamm e-mesk an delioù sec'h... n'eus mui tan en oaled. ludu. gourvezet eo wiliaz ar sivienn war pallenn ruz e wele o chaokat un tammig kartoñs melenet gant un dakenn l.s.d. tec'h/kemm an amzer-vremañ dre weledigezh an dazont diziwezh & sorc'henn ar wirionez. emañ o lenn " murder in the cathedral " dispourbellet e zaoulagad & chom a ra difiñv & gwak & dinerzh da sellout ouzh follennoù moulet al levr hep gouzout re vat & ret eo dezhañ mont da lazhañ job an eskob & e bemoc'h sakr pe t. s. eliot treuzwisket e-giz un drouiz o chaseal balafenned emfiñv & liesliv er parkoù ed. en em c'houlenn a ra & ur c'hast pe ur vourc'hizez villiget e oa an itron bovari & daoust & n' eo ket memes tra & ne ra foutre kaer rak kavout a ray dibenn ar milendall & e vo neuze e new york o vutunañ h. gant ferlinghetti buddha barvek ar gourvarc'hadoù & o klask kerouak e-touez ar bernoù orañjez & daeroù gwad a vero war e zaouarn skoulmet & kejiñ a ray gant ginsberg amerikan kollet o verzout an devezhioù o tremen hir gorrek ingal en east-broadway & gregory korso dorn foll an amzer o tastum ar paper kozh el liorzhoù meur & doueez ar rokenrol o tiwiskañ war taolioù gleb an tavarnoù 'n ur lipat vodka & koka-kola & o vutunañ h. pe maric'hwana & o klask unan bennak da gousket & kavout a ra atav unan bennak & evit netra rak n' eo ket he micher met he flijadur rik rikk rikkk...

97

amerikkka

sailh-teil an everien gwad & ar varc'hadourien kig tud

amerikkka

douar naplezek an dud wenn en em walc'h gant persil-emit-kaout-ur-c'hroc'hen-gwennoc'h-ha-glanoc'h

amerikkka

paradoz tchouingom atomek

amerikkka

kreñvlec'h-dolar e-lec'h ma torcher ar revr gant bilhedoù bank

waspamerikkka

jorj jakson & malkolm iks o vreinañ en da garnelioù orgedus

waspamerikkka

milionoù tud brevet malet krevet

waspamerikkka

flaeriañ 'rez & c'hwezh ar gwad a vergl da zaouarn

waspamerikkka

mervel a rez en un hurenn uloc'h peurglok

waspamerikkkaoc'h

an noz du & ponner. frond an diskar-amzer o c'hoarzhin d' ar bed gweñvet. ar goskor asik o peuriñ war bezioù fraost dindan gwez aberzhet. beredoù kollet el latar divoull. tanioù hud o skediñ war lein menezioù krazet. ar stered o leñvañ & an avel wan o krenañ. *ar glav a skilf ar greunvaen gouez sanket en douar klouar.* klemm gleb ar reuz war loaiou-dour damzu al lennoù dilezet evel kan seiz an daeroù o krignañ fank ar gwenodennoù strouezhek ur beurevezh ludu pe holen ar c'hwezenn o kleuziañ roufennoù war dremmoù kalet ar gouerien. ar skramm lusenn o

wareziñ ar guped a glask preizhoù diverz. ar guped a vev & a varv e-doug an noz.
an avel yen o skrabañ ar c'hleuzioù gant yudadenoù hir & o tougen he c'hlemm
davet an dremmwel teñval & o vervel war ribl ar pellder pa c'han ar glav. hen
noz. klet divarvel an huñvreoù mil gwech ankounac'haet & adkavet & lazhet dre
ret & dre guzh. rouanez an amc'houlou a blav en deñvalijenn & a vev en
deñvalijenn & a varv. ARABAT EO MERVEL

98

kan noz ur c'hast o kac'hat orañjez neon e palezioù aour ar vatikan
kounnar ur morian alkolek o c'harmiñ e ambren en iliz ar pedennoù daonet
kitar tredan loui-loui o tregerniñ en engroez balzameget
kemenn luc'hed an tan o teviñ skeud an den diwezhañ
krogoù ar razhed rognec e feskennoù ar varkizez brihellet
karrigell an ankou o storlokat war bavezioù ar baradoz
kas ur werc'hez vietnamat evit he gwalladur-da-zont er rizegi napalm
kanevedenn ar goanag o skrabañ dremm skalfet un emzivad askornek
klemm an heol o sevel war douaroù erc'hek er pellder echu
kaieroù roget ur barzh drammet o plavañ war ec'honder c'hwek ar goursav
kammedoù rok beleien disperius o tamall ar pec'hedoù dic'hlan
kêriadenn dilezet war ribl ur c'harreg hep ribloù e-lec'h ma wad ur stivell
kalon krignet ur mezvier o kerzhout war hentoù lenkrus an tec'h

trizek tro war roñsed-koad ar reuz
er mintin doñv ha brell

*... hag ar paotr yaouank a ziskennas eus an tren etre daou boliser. Bevañ a rae
a-dreñv an dachenn mell-droad er c'habanenoù koad. E vamm a varvas un deiz glav
ha lusenn. Paket e oa bet o laerezh gwin ; aon he doa bet mont dirak al lez-
varn. Adkavet eo bet he marc'h-houarn merglet harpet ouzh aspled ar pont.
Adkavet eo bet he c'horf mistr e dour lec'hidek ar ganol. Hag ar paotr yaouank a
gerzhas war kae an ti-hent-houarn kefiet e zaouarn. Lazhet en deus e dad a
daolioù boc'hal. Kondaonet eo bet d' ar marv... Ha bremañ eo marv.*

morzet eo va memor
ha ma daoulagad skorn
aet da zruzoni rak
nijal 'ran en avel

99

kezeg
kezeg du
o deus redet
davet menezioù aour
ha teuzet int en o sked
doue a zo kludet
war ur peul tredan koad
o waskañ e empenn
gant sonerezh diaoulek
un den a leñv war beziou
'dan bolz ar vered
e nozvezh Eresk
ar marv
marv
chadennoù houarn berr
liammet d' an dorioù
a brenn an dud diyoul
e kambr an tremened

n' am eus mui soñj ebet
piv on pe piv oan
rak kousket on
da viken
er mor
du

sevel a rimp ar mein-bez marmor evit en em zieubiñ eus an douar & kerzhout er c'hêrioù-hunva koar moredet. hor c'horfoù brein a stlejimp war ter-douar ar straedoù torosennek o lezel war hol lerc'h eskern kig preñvedet bruzhunet flaerius & daoulagad linek melenet gant tarzh an nevez-hañv o luskellat hen huñvreoù an dud fur. birviñ a ray an amprevaned en hor bouzelloù douarek a-stribilh hor c'horfoù digor & e skuilhimp hon empenn-sug louet dre hon toulloù-lagad goullo. hor c'hlopennoù mordanus a sklerijenno digoll an nozvezh hud-se pa darzhimp gant hon ivinoù hir kofoù al loened lammet warnomp evit sunañ & tañva an drailhennoù kig kac'hus stag c'hoazh ouzh hon izili. trec'hiñ a rimp war an dud vev & ober balzamegennoù ludu anezho ken na teñvalaio o skeud an oabl da viken. ne vezo mui war ur bed faezh krazet nemet trouz iskis an avel yud o c'hwezhiñ gorrek gorrek gorrek.

100

bugel plastr ganet er bili-raz. zup su zup reter e-lec'h ma sked barrinier houarn ar savadurioù kenskeudennek. den kozh eoul-maen o stranañ e voteier toull war tachenoù c'hoari dilezet. ar stered a duf.

paotr mezevellet o lonkañ mogoù lart al labouradegoù-kazarn. maouez tasmant he heuzoù gell o skubañ ar san. plac'h skeud o redek war-lerc'h ur c'hi diwel. al loar a wad.

krañv treuzwelus o ruilhañ e pri an daeloù evit dastum ur gwenneg. ene gwallet ur sklav o krozmol er reuz. kleuzeurioù neon o sklerijennañ pazioù ouesk ur c'hast. ar glav a ver.

c'whitelladennoù un tren er pellder o tigeriñ ar c'houmoul louet. kleier c'hwerv un iliz o tasseniñ en aner. trouz ar glouedoù dir o stlakañ. ar vuhez a red.

HANV 1973.

E gwerzh e pep stal
YANN-BER PIRIOU
Mallozhioù Ruz
Barzhonegoù
Priz : 13,50 F (115 pajenn) J. P. OSWALD, embanner

Ar Barbover,

hag ar priñs a gollas e benn o c'hoari
hag a c'honezas anezhañ adarre.

Selaouet hag e klevfet ;
Mar karet e kredfet
Mar karet na gredfet ket
Setu 'r pezh am eus da laret :

Ur wezh (1) e oa ur roue en Frañs ha n' en devoa nemet ur mab, ha c'hoazh ar mab-se dezhañ a oa ur paotr diwezhat, ha ne ouie netra. Charlez e oa e anv. Ur c'henderv dezhañ, anvet Pezr, mab d' ar roue Spagn, hag un den desket-mat, a zeuas da welet anezhañ da balez e dad. Setu m' en devoa mezhañ Pezr eus e genderv, o welet penaos e oa genaouek hag azen. Ne ouie ket nemet chaseal ha redek ar merc'hed koant. Ma c'hoantaas ober un tammig skol dezhañ : met amzer gollet e oa kement-se.

Ma voe lakaet an deiz evit ober ur chase bras, ha pedet kalz a dud. Setu an holl chaseourien en ur c'hoad bras, hag e voe laret, a-raok mont pelloc'h, penaos e rankje an holl en em gavout da guzh-heol en ur prad kaer a oa en kreiz ar c'hoad, evit distreiñ d' ar gêr. An holl en em gavas er prad, d' ar c'houlz ma oa laret, nemet unan hepken, a oa Charlez. Kaer a oa hen gortoz, ne zeue ket, hag e lares neuze e dad:

« Charlez, me oar 'vat, a zo war-lerc'h ul loen gouez bennak, ha ne zistroio ket ken en devo lazhet anezhañ ; deomp eta d' ar gêr, dont a raio ivez un dro bennak, »

Hag ec'h ejont d' ar gêr war gement-se.

(1) En dornskrid e kaver " gwez " evit " gwech ".

Charlez, evel m' en devoa laret e dad, a oa war-lerc'h ur pikol porc'hell gouez, ha ne felle ket dezhañ distreiñ nemet gantañ. Dont a eure a-benn da lazhañ anezhañ, goude kalz a boan, hag hen sammas war e varc'h, hag e klaskas neuze an hent evit distreiñ d' ar gêr. Met allas ! ne ouie ken pelec'h e oa, ken pell ha ma oa aet ; kaer en devoa bale ha hopañ, ne gave den, ha mouezh ebet ne responte d' e hini. An heol a oa kuzhet, pell a oa, ha setu-eñ nec'het-bras. M' en em gavas e-tal lochennig ur glaouer, hag e c'houlennas da goaniañ ha da lojañ evit an noz.

« Allas ! Aotrou, a larañ ar glaouer, me n' on nemet un denig kaezh, a vev gant kalz a boan, ha n' am eus ket a aes da lojañ un aotrou eveldoc'h.

- N' hellan ket koulskoude tremen an noz er-maez 'barzh ar c'hoad ; ha neuze, me a raio gant ar pezh a vo.

- Deut em lochennig neuze, Aotrou, hag eus ar pezhig a zo ho po lod a-greiz kalon. »

Charlez a stagas neuze e varc'h ouzh ur wezenn, hag a ziskennas diwarnañ ar porc'hell gouez evit hen lakaat el lochenn. Pa zeuas e-barzh, e welas un den kozh, gwisket-kaer, o tommañ war an oaled, e-kichen an tan. Ma c'houlennas digant ar glaouer piv e oa, rak ne oa ket unan eus ar chaseerien.

« Ne ouzon ket piv eo, emezañ ; en em gavet eo amañ da c'houlenn lojañ, evel doc'h, hag en deus laret din ivez penaos ez oa en em gollet 'barzh ar c'hoad. »

Mab ar roue a laras noz vat d' an den kozh, hag ec'h azeas war ur skabell goad en tu all d'an tan. An den kozh a selle dindan e dav ouzh Charlez, hag hemañ a selle outañ ivez a-gorn, rak ne gave stumm vat ebet dezhañ. Gwreg ar glaouer a aozas koan. Ur c'had tapet gant he den, gant un tammig kig-moc'h ha bara segal ha dour sklaer, setu an holl friko. Met ar priñs en devoa naon, hag a gavas kement-se holl mat-kaer, hag egile ivez.

Goude koan. 'vel ne oa el lochenn nemet ur gwele, lec'h ma kouske ar glaouer hag e wreg hag o bugale, an den kozh a laras da Charlez :

« Penaos tremen an noz amañ ? Mar karet e c'hoarifomp d' an diñsoù, da c'hortoz an deiz da zont ? Berroc'h e kavfomp an amzer.

- Ne c'houlennan ket gwelloc'h, » a laras Charlez.

Hag an den kozh a dennas un diñsoù eus e c'hodell, ha setu-int da c'hoari. An den kozh a c'honezas an taol kentañ, Charlez a c'honezas an eil taol, hag an drivet, hag ar bevare, hag e oa stad ennañ, rak kalz arc'hant a c'hoarient bep taol. Met an den kozh a c'honezas neuze bep tro, kement ha kement ma oa aet gantañ holl arc'hant ar priñs.

103

« Ne c'hoariin ken, a laras hemañ neuze. N' am eus ken a arc'hant.

- Penaos, mab roue Frañs (1) n' en deus ket muioc'h a arc'hant eget se ?

- Penaos e ouzoc'h-c'hwi ez on-me mab roue Frañs ?

- N' eus ket a forzh, met gout a ran : n' eo ket gwir ? » Setu droug en Charlez.

« Me a c'hoario ganeoc'h, emezañ, kement ha ma karfet, war ma ger.

- A ! Ne c'hoarian ket war c'her, gant mibien rouanez dreist-holl.

- Petra a c'hoariin-me neuze ? Ma marc'h, mar karet ?

- Ta ! Ta !... Petra a rin-me gant da varc'h ?

- Petra eta, pa n' am eus ken a arc'hant ?

- An hanter da benn, mar karez !

- An hanter ma fenn ?... An diaoul ez oc'h eta ?

- Marteze... pe gar-tost dezhañ.

- Foeltr forzh ne ran, c'hoariomp ! »

Ha setu-int da c'hoari. Met allas ! Charlez a gollas arre.

« C'hoariomp bremañ an hanter all, a laras an den kozh, rak petra a ri gant un hanter da benn ? An dro-mañ e c'honezi, me oar 'vat.

- Gwelomp eta ! » eme ar priñs, na wele ken sklaer, gant an droug a oa ennañ.

Ma kollas arre Charlez. An den kozh a savas neuze en e sav, e zaoulagad en e benn evel div c'hlaouenn-dan, hag a laras :

« Da benn a zo din, mab roue Frañs ! Ha mestr on d' hen kas ganen pa garin ; met dre druvez ouzhit, hen leuskin ganit e-pad ur bloaz c'hoazh, mar larez hen degas din a-benn un deiz hag ur bloaz.

- Met piv ez oc'h, ha pelec'h ho kavout ?

- Ma anv 'zo ar Barbover, brasañ majisian a zo war an douar. N' az po netra da ober nemet ma c'hask, pa vo deut an amzer, ha mar n' am c'havez ket, me da gavo, met ne vo ket evit da vad. »

Ar priñs a laras mont, a-benn un deiz hag ur bloaz, da gas e benn d' an hini en devoa gonezet anezhañ, hag ar Barbover ac'h eas kuit neuze, hag a leuskas e holl arc'hant gant ar glaouer.

(1) " mab ar roue Frañs ", er akrid.

104

An deiz a oa o tarzhañ. Ar glaouer hag e wreg a savas eus o gwele, hag e-lec'h daou, ne gavjont ken nemet unan. Charlez a leuskas gante an arc'hant hag an aour a oa chomet war an daol, hag a laras d' ar glaouer ambroug anezhañ er-maez ar c'hoad.

Pa zegouezhas er gêr, e voe joa vras outañ, rak nec'het e oa an holl o welet ne arrue ket. Ma laras ez oa en em gollet o vont war-lerc'h ar porc'hell gouez a oa deut gantañ war e varc'h, hag en devoa tremenet an noz en lochenn ur glaouer, er c'hoad. Met ne laras ket petra a oa c'hoarvezet gantañ el lochenn-se. Den ne soñjas en droug, ha setu joa, ha festoù, ha c'hoarioù a-nevez. Met Charlez ne c'hoarzhe ket a galon vat. Adalek an deiz-se zoken e teuas da vezañ trist, ha den ne ouie perak. N' ec'h ae ken da welet ar merc'hed, evel kent, ha ne c'hoarzhe ha ne gane ken. Kaer o devoa e dad, e vamm, e vignoned, goulenn digantañ perak a oa kiriek dezhañ da vezañ evel-se, e lare bepred : « netra ». Ma soñje gant an holl ez oa dalc'het gant ur c'hleñved bennak ; met ar vedisined n'anavezent netra eus e gleñved.

Pa voe tremenet ar bloaz, war-vetek un nebeut deizioù, e laras d' e dad :

« Arsa, ma zad, ret eo din mont en hent, evit mont pell ac'han.

- Pelec'h eta a 't eus da vont, ma mab ? a c'houlennas digantañ ar roue.

- Ez an bremañ da laret holl deoc'h, ma zad : en noz ma 'z on bet en em gollet er c'hoad, bremañ a zo tost da ur bloaz, am eus kavet ar Barbover en lochenn ar glaouer lec'h em eus tremenet an noz. Goulennet en deus diganen c'hoari diñsoù gantañ, hag am eus c'hoariet, rak ne ouien ket piv e oa. Goude koll ma holl arc'hant em eus c'hoariet ma fenn siwazh ! hag em eus hen kollet ivez. Koulskoude en deus leusket anezhañ ganen, e-pad ur bloaz hag un deiz, gant m' ec'h ajen ma-unan d' hen kas dezhañ, pa vije deuet an amzer ; ha setu m' eo deuet an amzer !... »

Setu glac'haret ar roue kozh o klevet kement-se, hag e laras koulskoude :

« Allas ! ya, ma bugel kaezh : ret eo dit mont, pa 't eus c'hoariet gant ar Barbover, ha kollet. N' eus forzh pelec'h ez afes d' en em guzhañ, da gavout a rafe hep poan, ha ne vefe nemet wazh a se dit. »

105

Ma kimiadjont an eil diouzh egile, gant kalz daeroù, ha Charlez ac'h eas neuze en hent, hep gouzout etrezek pelec'h mont. M' en em gavas, an drivet deiz, war-dro kuzh-heol, en ul lanneg vras. En kreiz al lanneg-se e welas ul lochennig pri ha keuneud. Skuizh e oa, sec'hed en devoa, hag ec'h eas betek al lochennig evit goulenn ur bannac'h dour da evañ, ha diskuizhañ un tammig. El lochenn e kavas ur penitiour kozh, gwenn ha hir e varv, hag e laras dezhañ en nor :

« Demat deoc'h, Tad penitiour ; ha c'hwi ho pefe ar vadelezh da reiñ din ur bannac'h dour da evañ, rak gwall-sec'hed am eus ? »

- Demat dit, Charlez, mab roue Frañs, a laras dezhañ ar penitiour, deus em lochennig hag ez po dour da evañ. »

Setu souezhet Charlez o welet penaos ez oa anavezet gant ar penitiour. Mont a eure el lochenn, hag ec'h evas dour, hag ec'h azezas neuze war ur vilienn da ziskuizhañ :

« Pelec'h ec'h ez evel-se, ma mab ? a c'houlennas digantañ ar penitiour. »

- Da gastell ar Barbover e rankan mont, siwazh ! ma zad, ha c'hwi a oar pelec'h emañ ?

- Nann avat, ma mab, n' ouzon ket se : met chom da dremen an noz ganen em lochennig, ha warc'hoazh ar beure, me az kelenno evit mont betek ur breur penitiour am eus hag a zo o chom war ur menez uhel-uhel, pemp kant lev ac'han. Hennezh en deus daouzek kant vloaz oad, hag a zo gouiziek-bras, ha me oar vat e raio ur c'heloù mat bennak dit eus ar pezh a glaskez. »

Ma tremenas Charlez an noz-se en lochenn ar penitiour, hag an deiz war-lerc'h ar beure ez oa savet kerkent hag an heol. Ar penitiour kozh a leuskas neuze ur c'hwitelladenn en toull-dor e lochenn, ha kerkent en em gavas eno un dremedar.

« Sell amañ, a laras neuze da Charlez, o tiskouez dezhañ an dremedar, ul loen ha da gaso buan betek ma breur penitiour ; pign war e gein hag hen leusk da vont hep nec'h, gout mat a ra an hent. »

Charlez a drugarekaas ar penitiour, a gimiadas digantañ, ha neuze e pignas war an dremedar, hag honnezh, pa voe laret dezhi mont, a yeas kuit prim evel an avel.

106

Chom a eure ur pennad, war-dro hanter-hent, en ul lec'h ma oa eno menec'h o chom :

« Petra a zo a nevez ? » a c'houlennjont, pa weljont an dremedar, a anavezent mat.

Charlez a laras dezhe e zoare. Ma tremenas an noz er gouent-se. An deiz war-lerc'h, beure mat, ec'h eas arre en hent, war e loen. Da guzh-heol ez oant ouzh troad ar menez lec'h ma oa an eil penitiour o chom. Ma savjont war-c'horre, gant kalz a boan, hag en em gavjont dirak un denig bihan, kozh evel an douar, gwenn e varv evel an erc'h, ha ken hir, ma tape betek an douar :

« Demat dit, dremedar ma breur, a laras ar penitiour, petra a zo a nevez ? Ouzhpenn kant vloaz a zo n' am boa da welet. »

Ha neuze e laras da Charlez :

« Demat dit ivez, Charlez, mab roue Frañs. »

- Demat deoc'h, ma zad penitiour, eme Charlez, c'hwi ma anavez ivez eta ?

- Ya, ma mab, ha gout a ran ouzhpenn petra a glaskez : te, ma bugel kaezh, a zo o klask kastell ar Barbover evit kas dezhañ da benn en deus gonezet warnout, o c'hoari diñsoù, bez' a zo bremañ ur bloaz.

- Gwir eo, siwazh, ma zad penitiour.

- Ac'hanta ! n' out ket pell ken eus kastell ar Barbover ; met diaes eo mont di ; chom ganen amañ betek warc'hoazh ar beure, ha me az kelenno, ha mar sentez ouzhin penn-da-benn, mar grez pep tra eeun evel ma larin dit, e c'halli mont betek kastell ar majisian, ha zoken gonit c'hoazh da benn warnañ. »

Ma chomas Charlez eta da dremen an noz gant ar penitiour, hag an den kozh hen kelennas hag a gomzas outañ evel-hen :

« Ar Barbover, ma mab, eo ar gouiziekañ majisian a zo bet biskoazh ; met me n' on ket un azen ivez : selaou mat : e gastell a zo dalc'het diwar-bouez peder chadenn aour 'us d' ar mor, ken uhel, ken na weler ket anezhañ eus traoñ. Teir merc'h en deus, hag ar yaouankañ anezhe, anvet Finettig, he deus studiet levrioù he zad, hag a oar keit pe hiroc'h egetañ. Honnezh da denno a reuz, mar gallez en em gemer ervat. Ur stank vras a zo dre amañ, en traoñ ar menez, ha ne oar den nemedon pelec'h emañ. Bemdez e teu teir merc'h ar majisian d' en em walc'hiñ er stank-se. War an nij e tiskennont eus kastell o zad, rak dilhad o deus gant divaskell ha pluñv gwenn, hag e nijont gante evel elerc'h. Ar stank a zo pavezet en arc'hant, hag en he c'hreiz a zo teir c'hador aour ar c'haerañ lec'h ma ec'h aze an teir flac'h yaouank e noazh, a-raok en em lakaat en dour. N' eus ket kaeroc'h egete dindan lagad an heol.

107

Kerkent ha ma vefont diskennet war lez ar stank, en em ziwiskfont hag e laoskfont eno o dilhad pluñv evit mont da azezañ war o c'hadorioù aour. Te en em guzho mat dindan ar bodennoù lore hag haleg a zo eno en-dro, evit na vi ket gwelet, ha pa vefont war o c'hadorioù aour, en kreiz ar stank, e krogj en o dilhad pluñv. Kerkent ha ma welfont kement-se, e tiredfont er-maez an dour, o krial : « Ro dimp hon dilhad ! Ro dimp hon dilhad ! » Met n' o ro ket dezhe. Peditañ, gourdrouz, gouelañ a rafont : met dalc'h mat bepred.

Finettig, ar yaouankañ, a ouveo da betra e vi deut, a laro neuze : « Ro dimp hon dilhad pluñv, ha ni a lakao hon zad ar Barbover da lezel ganit da benn, a zo dezhañ ». Lar dezhi neuze penaos mar kar da gas war he choug bete toull-porzha kastell he zad e roi an dilhad dezhi ha d' he c'hoarezed. Ma laro ober, ha neuze e c'halli diskregiñ eus an dilhad, ha pa vefont en em wisket, e pigni war gein Finettig, hag a savo ganit en aer, uhel-uhel, ha da lakao e toull dor-borzha kastell he zad. Bez neuze hep nec'hamant, rak dont a raio c'hoazh d' az sikour, pa az po ezhomm. Klevet a 't eus mat ?

- Ya, klevet em eus mat ?

- Ma, dalc'h soñj neuze hag eomp bremañ da gousket. »

Hag ec'h ejont neuze da gousket, hag e-pad an noz Charlez ne eure nemet soñjal er pezh en devoa laret dezhañ ar penitiour kozh.

An deiz war-lerc'h ar beure, ar penitiour a laras c'hoazh d' ar priñs holl kement en devoa da ober, ha neuze e tiskouezas dezhañ pelec'h e oa ar stank, diwar c'horre ar menez.

Charlez a drugarekaas ar penitiour hag e tiskennas diwar ar menez, hag e kavas ar stank, hep poan. En em guzhañ a eure neuze dindan ar bodennoù, e-kichen an dour. Ur pennad goude e klevas trouz a-us d' e benn, ha hep dale e welas tri evn bras ha gwenn, evel elerc'h, o tiskenn war vord ar stank. Kerkent en em lakajont d' en em ziwiskañ. Met Finettig a laras :

« Me am eus aon e vefe tud amañ un tu bennak.

108

- Petra a larez ? eme an div all, a belec'h e fell dit e teufe tud amañ ? Biskoazh n' hon eus gwelet den ; ha neuze, den ebet ne oar doare d'ar stank-mañ, nemet ar penitiour kozh a zo war lein ar menez, ha n' eo ket hennezh a zeufe d' hon gwelet oc'h en em walc'hiñ. »

Finettig a oa majisianez hag he devoa lennet levrioù he zad, hag he c'hoarezed ne ouient ket se, nag ar majisian kozh kennebeut.

En em ziwiskañ a ra an teir flac'h. Setu-int en o c'hoazez war o c'hadorioù aour en kreiz ar stank. Ken kaer e oant eno, ken kaer, ma vanas mab ar roue ur pennadig da sellet oute, digor-frank gantañ e c'henou hag e zaoulagad. Ne ankouaas ket koulskoude ar pezh en devoa da ober, hag e teuas eus a-zindan ar bodennoù hag e lammas war an dilhad pluñv. Pa welas kement-se an teir flac'h, e tiredjont er-maez eus an dour, o c'harmat hag o laret :

« Ro dimp hon dilhad ! Ro dimp hon dilhad !

- Ola ! eme Charlez, n' o roin ket evel-se evit netra.

- Ro dimp hon dilhad buan, krozet e vefomp gant hon zad, eme unan.

- Me ne ran forzh a se, eme Charlez.

- Me a roio ur pok dit, eme un all.

- Ta ! Ta ! n' eo ket pokoù a fell din.

- Petra a c'houlennet eta evit roiñ dimp hon dilhad ? a laras Finettig.

- Netra nemet bezañ kaset bete toull-dor kastell ho tad.

- Ma ! Kaset e vi, pa eo ret, eme Finettig. »

Neuze Charlez a roas dezhe o dilhad pluñv, hag en em wiskjont prim-ha-prim.

« Deus war ma c'hein, » a laras neuze Finettig dezhañ.

Hag ec'h eas war gein Finettig, ha kerkent e savjont en aer, uhel-uhel. Lakaet e voe en toull-dor ar c'hastell ha laret dezhañ gortoz ur pennadig a-raok mont e-barzh. Dilerc'het e oa un tammig merc'hed ar majisian, hag ec'h eas da sellet en e levr da c'hout petra a oa kiriek da gement-se. Lenn a eure eno penaos ez oant bet gwelet en noazh gant roue Frañs, hag o devoa renket hen dougen bete toull porzh ar c'hastell, hag e oa droug ennañ. Krozañ a eure un tamm d' e verc'hed hag ec'h eas neuze da doull-dor ar porzh.

« Demat deoc'h, Aotrou Barbover, a laras Charlez dezhañ.

- Demat dit, mab roue Frañs ; na 't eus ket ankoueet, war a welan, ar pezh a zlees din, ha den a c'her ez out ; mat a 't eus graet o tont.

- Kollet em eus, ret eo paeañ.

109

- Mat eo kement-se. Kalz a 't eus graet o vezañ deut betek amañ, met kalz a 't eus da ober c'hoazh, a-raok gonit da benn ; met ur paotr mat ez out, war a welan.

- Ne c'houlennan nemet labourat ; laret din petra am eus da ober.

- Kerzh da gentañ da zebriñ un tamm, ha da evañ ur bannac'h, evit kemer nerzh ; goude ec'h i da gousket, ha warc'hoazh ar beure e larin dit petra az po da ober. »

Charlez a goanias mat, ha goude-se ec'h eas da gousket en ur gwele pluñv, hag e lare ennañ e-unan : « N' eo ket ken gwazh den ar Barbover ha ma soñje ganen ».

An deiz war-lerc'h, kerkent ha sav-heol, ar majisian a zeuas en e gambr hag a laras :

« Er-maez ! War-sav prim, ha d' al labour ! Ne garan ket an dud didalvez. »

Hag e savas Charlez prim-ha-prim, hag e tebras un tamm hag ec'h evas ur bannac'h, hag ar Barbover a roas dezhañ neuze ur bal, un trañch hag ur vouc'hal, hag a yeas gantañ en un alead gwez derv bras, hag a laras dezhañ :

« An holl wez-se e renki da ziskar, hag ouzhpenn ober fagod gante, ha kement-se holl a-raok kuzh-heol hirie. Sete da labour hirie : warc'hoazh e vo gwelet arre. »

Hag ec'h eas kuit neuze.

Charlez a chomas ur pennadig da sellet ouzh ar gwez, souezhet-bras gant ar pezh en devoa klevet, hag e lare ennañ e-unan : « Ret eo e ve kollet e skiant-vat gant an den kozh-se ! »

Hag e harpas e gein ouzh ur wezenn, hag en em lakaas da vutunat. Ne oa ket dinec'h koulskoude.

Da greisteiz, e teuas Finettig da zegas e lein dezhañ :

« Petra, emezi, pa hen gwelas en doare-se, hag al labour ? N'eo ket evel-se e vezo graet, me oar vat.

- Ret eo e ve kollet e holl skiant-vat gant ho tad, pe e ra goap ouzhin, a laras dezhi.

- Allas ! emezi, ret eo d' al labour bezañ graet, evel en deus laret ma zad, pe n' eus nemet ar marv evidoc'h.

- Ma feiz, neuze e varvin eta.

- Marteze : fidel e vefet din, ha me ho tenno c'hoazh eus ar pleg-se ?

- Ya, betek ar marv, mar gret kement-se evidon.

- Ha ma c'hemer a refet da bried ?

110

- Ya, a-greiz ma c'halon. » Hag e pokas dezhi.

« Roet din bremañ ar vouc'hal-se. »

Charlez a roas dezhi ar vouc'hal goad, hag e skoas ganti un taol war droad ur wezenn, ha kerkent ar wezenn-se a gouezhas war an hini dostañ dezhi, homañ war un all, homañ war un deirvet, hag evel-se penn-da-benn an ale, ken e voe deut d' an traoñ ar gwez holl. Charlez a selle, souezhet-bras, ha ne ouie ket petra e oa kement-se. Pa oa ar gwez holl astennet war an douar, ez oant c'hoazh da fagodiñ. Met kement-se a voe graet arre hep dale. Neuze Finettig a laras :

« Setu graet al labour hirie ! Bremañ, da guzh-heol, e teufet d' ar gêr, ha n' ho pet ket aon dirak ma zad, komzet outañ divergont zoken. »

Hag ec'h eas neuze d' ar gêr.

Da guzh-heol, Charlez a zeuas ivez war e bouez, hag o c'hwitellat. Ar majisian a zeuas d' hen ambroug, hag a c'houlennas digantañ :

« Peurgraet eo al labour ?

- Ya, pell a zo : pa n' ho po nemet c'hoarioù bugale evel-se da reiñ din da ober, n' am lakafet ket nec'het.

- Penaos ? Diskaret a 't eus holl gwez ma ale ?

- Ya, pa laran deoc'h ; it da welet mar na gredet ket.

- Ha drailhet ha fagodet ivez ?

- Ha drailhet ha fagodet ivez, evel m' ho poa laret din ober.

- A ! Ma glac'haret a 't eus neuze ! Me a werzhe ma c'hoad da ober listri, hag am bije kalz a arc'hant evite ; setu-me graet paour bremañ, mar eo gwir a larez ?

- Penaos, genaoueg kozh, da betra laret din diskar ho koad, mar n' ho poa ket c'hoant e vije diskaret ? Evit ur bugel ma c'hemeret, me oar vat ? »

Hag ar majisian kozh a redas da benn e ale, ha pa welas ar bernioù skiliav ha fagod a oa graet gant e wez kaer, en em lakaas da vallozhiñ ha da dennañ ar blev eus e benn. Koulskoude ne gredas ober droug ebet da Charlez, dre m' en devoa aon e vije kreñvoc'h majisian egetañ, rak gwelet a rae sklaer penaos ne c'halle kement-se bezañ graet nemet dre hudouriezh.

« N' eus forzh, a laras, n' out ket c'hoazh en penn da boan ; me a gavo labour all dit.

- Kement-se a zo mat ; me ne c'houlennan nemet labourat ; met ec'h an d' am c'hoan bremañ, rak naon am eus. »

111

Ha keit ha ma oa ar majisian kozh oc'h estlammiñ, glac'haret-holl, Charlez a zeuas d' ar c'hastell hag a goanias, hep nec'hamant bremañ, hag ec'h eas da gousket goude.

An deiz war-lerc'h, beure mat, ar majisian kozh a oa arre en e gambr, hag a laras :

« War-sav ! War-sav ! Ha d' al labour !

- Ya, ya, eme Charlez, pa garfet. »

Hag e savas kerkent, hag e tebras un tamm, hag an den kozh a laras dezhañ neuze :

« Deus war ma lerc'h. »

Mont a eure war e lerc'h, hag e tiskouezas dezhañ ur garrigell gant un trañch hag ur bal goad e-barzh, hag e laras :

« Degas ganit ar garrigell-se, ha heuilh ac'hanon. »

Charlez a grogas er garrigell hag a heuilhas ar majisian a gasas anezhañ betek troad ur menez uhel, hag a laras dezhañ :

« Sell aze ur menez hag a harz an heol da barañ war ma c'hastell, hag am eus c'hoant e vefe kaset a 'l lec'h-se a-benn kuzh-heol, hirie.

- Ma, graet e vo, a laras Charlez ; deut da guzh-heol hag e welfet graet al labour. »

Ar majisian, souezhet o klevet anezhañ o komz evel-se, hep tamm nec'hamant, ac'h eas kuit, o hejañ e benn, o laret dezhañ e-unan : « Daoust ha

dont a rafe a-benn da ober kement-se ? Majisian e rank bezañ neuze : met ne raio ket. »

Ar menez a oa bras hag uhel ; teir lev a oa da ober an dro dezhañ. Charlez a azezas dindan ur wezenn hag en em **lakaas** da vutunat, da c'hortoz Finettig da zont.

Da greisteiz e teuas, evel an deiz a-raok :

« Petra, emezi, hag al labour ? N' en em c'hraio ket e-unan, me oar vat.

- Ma feiz, n' eo ket me a raio anezhañ ivez, ha met dont a rafec'h arre d' am sikour, ne welan ket gallout biken dont a-benn anezhañ.

- Fidel e vefet din ?

- Ya, betek ar marv.

- Ha ma eureujiñ a refet, mar ho tennan a nec'hamant ?

- Ya, a-greiz ma c'halon. » Hag e pokas dezhi arre.

Neuze Finettig a gemeras an trañch koad gant un dorn, ar bal goad gant an dorn all, hag e skoas gante war droad ar menez, o laret : « Dre nerzh an trañch hag ar bal-mañ, ma vo kaset pell ac'han ar menez, ha ma vo en e lec'h ur blaenenn gaer ».

112

Ha kerkent ar menez a voe savet ac'hane, ha kaset na ouzer pelec'h. Finettig ac'h eas neuze d' ar gêr. Da guzhheol, Charlez ac'h eas ivez, o kanañ hag o c'hwitellat.

« Graet eo al labour ? a c'houlennas digantañ ar Barbover, pa hen gwelas o tont er porzh.

- Ya, graet eo, emezañ.

- Se n' eo ket gwir ; gaouiat ez out !

- Deut un tammig er-maez ar porzh, ha sellet ha c'hwi a welo ar menez. »

Hag ec'h eas ar majisian er-maez ar porzh, hag e savas e fri ouzh krec'h, ha ne welas ket ar menez.

« Pezh den ez out eta ? a laras neuze : setu-me glac'haret a-walc'h ! Diwar-c'horre ar menez-se, me a wele, kant lev tro-dro, holl kement a dremene war an douar ha war ar mor, ha, gant ma hudouriezh, e harzen ma enebourien majisianed da zont betek ma c'hastell : allas ! bremañ n' o gwelin ken, ha ne c'hallin o herzel da zont. »

Hag ec'h estlamme, hag e c'harme, hag e tenne ar blev eus e benn.

« Met n' eus ket a forzh, a laras c'hoazh, ul labour all, an diwezhañ, am eus da reiñ dit da ober, hag ac'hane n' en em denni ket ken aes

- Gwelet e vo, a laras Charlez, met eomp bepred da goaniañ, rak naon bras am eus, goude ober ul labour evel henezh. »

An deiz war-lerc'h, evit diverrañ, ar Barbover a laras da vab roue Frañs :

« Sell amañ al labour az po da ober hirie, ha mar deuez a-benn anezhañ, n' emañ ket da bar war an douar : met amañ, ma faotr, e vi souc'het : bez' a zo war-dro mil bloaz, ma zad-kozh en devoe un emgann bras war vor, hag eor e lestr

ac'h eas da foñs ar mor, hag a voe kollet... Ret e vo dit kavout eor ma zad-kozh, hag hen degas din, hirie a-raok kuzh-heol. Al labour diwezhañ eo, ha mar ne zeuez ket a-benn anezhañ, da benn a gouezho warc'hoazh ar beure.

- Mar n' eus kan, eme Charlez, kavet a-walc'h e vo deoc'h eor ho tad-kozh, bezet hep nec'hamant war se. »

Mont a ra neuze Charlez da aod ar mor, hag ec'h aze war ur garreg da sellet ouzh ar mor. Trist e oa ha morc'hedus un tammig, rak poan en devoa o krediñ e vije gallet biken ober ar pezh a c'houlenne ar Barbover, an dro-mañ.

113

Da greisteiz e teuas arre Finettig, hag e laras dezhi petra a c'houlenne he zad.

« Feal e vefet din ? a c'houlennas arre.

- Ya, betek ar marv, a laras Chariez.

- Ha ma eureujiñ a refet, mar ho tennan c'hoazh eus ar pleg-se ?

- Ya, a-greiz ma c'halon. » Hag e pokas dezhi arre.

« Setu petra ho po da ober, an dro-mañ ; selaouet mat : - Da gentañ, ret e vo deoc'h troc'hañ din ma fenn diwar ma divskoaz...

- Troc'hañ deoc'h ho penn !... Biken n' am bo ar galon da ober kement-se.

- Ret eo, pa laran deoc'h, pe ez oc'h kollet, ha me ivez... Setu amañ ur sabrenn da droc'hañ din ma fenn, hag ur skudellig pri, evit dastum e-barzh an holl wad a vo skuilhet. Taolet pled mat e teufe takenn wad ebet da gouezhañ war an traezh, ha da vezañ kollet, hag ivez e teufec'h da venel kousket (rak c'hoant kousket a zeuio deoc'h) pe ez aio an taol da fall. Pa ho po dastumet er skudell an holl wad a zeuio eus ma fenn, hag ivez eus ma c'horf, e taolfet ma fenn er mor, ar pellañ ma c'hallfet. Met, a laran deoc'h c'hoazh, diwallet da venel kousket ha da leuskel takenn wad ebet da vont da goll.

Pa ho po taolet ma fenn er mor, pellañ ma c'hallfet, ec'h aio d' ar foñs hag e kollfet ar gwel anezhañ. Met ur pennadig goude-se e teuio arre war-c'horre an dour, hag hen gwelfet neuze o neuñviñ etrezek an aod, lec'h ma vo chomet ma c'horf, met gorrek ha gant kalz e boan, rak an eor a sach war e lerc'h. Mar be kollet eus ma gwad, n' en devo ket a nerzh a-walc'h, hag e vo beuzet, ha neuze e vo kollet holl.

Mar deu ma fenn betek an aod, hag an eor gantañ hen tapfet prim, e lakafet e-barzh an holl wad en devo kollet, hag hen lakafet neuze war ma c'horf, evel bremañ. Neuze e skuilhet ar vuredad dour-mañ (hag e roas dezhañ ur vuredad dour a vuhez) war ma fenn ha war ma c'horf hag e teuio a-nevez ar vuhez enne, evel bremañ. Met, - a laran deoc'h c'hoazh -, gant na gollfet ket eus ma gwad, ha na zeufet ket da venel kousket. Klevet mat hoc'h eus holl kement am eus laret ?

- Ya, klevet mat am eus holl.

- Graet neuze, dioc'htu, pep tra evel am eus laret. »

114

Charlez a eure holl kement a oa laret dezhañ gant Finettig - troc'hañ he fenn diwar he divskoaz, dastum ar gwad er skudellig pri, ha teurel neuze ar penn ar pellañ ma c'hallas 'barzh ar mor. Ar penn ac'h eas kerkent da foñs an dour ; met ur pennad goude e teuas arre war-c'horre hag en em lakaas da neuñviñ etrezek an aod. Met ar mor a oa rust hag e oa stlapet ha distlapet gantañ, hag e teue gorrek ha gant kalz a boan.

Setu ma teu neuze da Charlez ur c'hoant kousket ar gwashañ. Menel a ra

kousket. Dihuniñ a ra koulskoude, hep dale ; met allas ! pa sell er mor, ne wel ken ar penn ! Setu-eñ ankeniet-bras. E-pad e gousk, en devoa skuilhet ur bannac'hig gwad eus ar skudell. Gwelet a ra arre ar penn o tont war-c'horre an dour hag o neuñvial gant poan vras etrezek an aod. Mont a ra en dour, hirañ ma c'hall, hag e krog en blev ar penn, hag e sach anezhañ war an aod. An eor a zeu ivez da heul. Allas ! Kazi-marv e oa ar penn. Buan, buan, e skuilh ennañ un darn ar gwad a oa er skudell, an darn all e-barzh ar c'horf, hag e laka anezhañ war ar c'houg, e-lec'h ma peg, evel a-raok. Neuze e skuilh e vuredad dour a vuhez war Finettig, hag e wel anezhi o fiñval un nebeudig. « Doue ra vo meulet, n' eo ket marv c'hoazh ! » a laras. Met ur pennad mat e voe c'hoazh hep komz, ha ne oa ket hep nec'hamant. Dont a eure ar gomz dezhi ivez, hag e laras, gant kalz a boan, ken dinerzh ha ma oa :

« Allas ! Manet ez out bet kousket ; ur bannac'h bennak eus ma gwad a zo aet da goll, ha setu perak ez on ken dinerzh, hag am bo poan vras o tont da vat. Pemp kant lev ez oa an eor ac'han, hag am eus bet gwall boan ouzh hen degas betek amañ. Eürusamant n' out ket bet chomet pell kousket : ur pennadig c'hoazh hag ez oamp kollet hon-daou. Met distroomp d' ar gêr bremañ, ha leuskomp amañ an eor. Ma zad a lakao hen kerc'hat, mar kar. Met me ac'h a a-raok ; te a zeuio ur pennad diwezhatoc'h, evit na ouveo ket ma zad ez on deut d' az sikour. »

Ha Finettig ac'h eas neuze d' ar gêr, dioc'htu, hag en em lakaas en he gwele, dre ma oa dinerzh-bras, hag hep na ouveas netra he zad.

Charlez a zeuas ivez, un tammig goude kuzh-heol, hag eñ oc'h ober van da vezañ skuizh-bras.

Pa welas ar majisian anezhañ o tont, e laras dezhañ e-unan : « Daoust ha deut e vefe arre a-benn eus e daol ? » Hag e laras neuze da Charlez :

115

« An dro-mañ koulskoude e kouezho da benn, rak ne zegasez ket din eor ma zad-kozh.

- Eor ho tad-kozh ? Un dra gaer c'hoazh, debret gant ar mergl evel ma 'z eo ! It d' an aod, hag hen gwelfet eno !

- Kement-se n' hall ket bezañ ; gaou a larez.

- Ma ! It da welet, pa laran deoc'h, hag e-keit-se me ac'h a da zebriñ un tamm, rak naon bras am eus. »

Ha Charlez ac'h eas d' ar gegin, hag ar Barbover da aod ar mor. Pa welas eor e dad-kozh eno, war an traezh, e voe souezhet-bras, hag e laras : « Me a soñje din ez oan ar gouiziekañ majisian a oa en pep lec'h, hag e welan bremañ n' on ket, rak biken n' am bije gallet, me, ober kemend-all. An den-se a rank bezañ kelennet gant unan bennak kreñvoc'h egedon : daoust piv eo ? »

Hag e tistroas d' ar gêr, leun e galon a dristidigezh :

« Ac'hanta, paeron, a c'houlennas digantañ Charlez, p' hen gwelas, gwelet hoc'h eus eor ho tad-kozh ?

- Ya, gwelet em eus anezhañ. Trec'het a 't eus warnon, ha da benn a zo dit bremañ.

Ya, met kement-se n' eo ket a-walc'h.

Petra eta a fell dit c'hoazh ?

- Ho merc'h yaouankañ Finettig da bried. »

Ar majisian kozh en devoa teir merc'h ; ar yaouankañ, Finettig, a oa ar

c'hoantañ anezhe, hag an hini a blije dezhañ ar muiañ, dre m' he devoa muioc'h a skiant eget an div all. Studiet he devoa levrioù he zad, na ouie ket se. Ma laras eta :

« Ola ! A-raok kaout ma merc'h Finettig da bried, e vo ret dit he gonit.

- Penaos ? Laret din petra a vo ret da ober.

- Evel-hen e vo graet : warc'hoazh e vo laket ma zeir merc'h en ur sac'h, troet en teir logodenn, hag e tibabi neuze, hag an hini a denni e-maez ar sac'h az po da bried.

- Hag a zo mat ! » a laras Charlez, hep diskouez tamm nec'hamant, dre ma soñje e teuje arre Finettig d' e sikour. E-pad an noz, homañ a gavas an tu da vont da gomz gantañ en e gambr hag hen kelennas evel-hen :

« Warc'hoazh, evel en deus laret ma zad, e lakao ma div c'hoar ha me en ur sac'h, en stumm da deir logodenn, hag e laro neuze deoc'h : « Dibab, ha tenn a 'l lec'h-se danvez da bried ». Me a vo ar vihanañ, dre ma 'z on ar yaouankañ. Kerkent ha ma lakafet ho torn 'barzh ar sac'h, ma div c'hoar, o deus c'hoant bras deoc'h, a lammo e-barzh. Met tastornet ervat, ha diwallet d' en em dromplañ : me a vo ar vihanañ, a laran deoc'h c'hoazh ; ha neuze en korn ar sac'h am c'havfet, ha ne lammin ket en ho torn. Soñj ho po eus ar pezh a laran deoc'h ?

116

- Ya, soñj am bo : c'hwi a vo ar vihanañ, hag en em zalc'hfet en korn ar sac'h.

- Evel-se ; met diwallet da gemer unan ma c'hoarezed.

- Bezet hep nec'hamant gant kement-se. »

Ha Finettig ac'h eas kuit neuze.

Setu eta an deiz war-lerc'h ma voe laket en ur sac'h teir merc'h ar majisian, troet en teir logodenn, hag e voe laret neuze da vab roue Frañs : « Dibab bremañ, ha tenn a 'l lec'h-se danvez da bried ».

Charlez a laka e zorn er sac'h, ha kerkent setu div logodenn en e zorn. O zastornat a ra un tammig, hag o leuskel neuze. Met setu-int arre en e zorn. O fellaat a ra arre, hag e kemer unanig vihan en em zalc'he en ur c'horn ar sac'h, hag e tenn anezhi er-maez, hag e lar :

« Homañ a vo ma fried !

- Mil mallozh warnout ! a estlammas kerkent ar Barbover, Finettig eo ! Pe ez out sorser da-unan, pe ez out kelennet gant unan bennak. »

Ma voe neuze dimezet hag eureujet mab ar roue Frañs da verc'h ar majisian, hag e voe gouelioù ha festoù ar c'haerañ.

An noz kentañ o eured, pa voe deut ar c'houlz, ar majisian kozh o c'hasas betek o c'hambr, hag a laras dezhe :

« Setu amañ, ma bugale, ar gambr hag ar gwele lec'h ma kouskfet : ha n' int-i ket kaer ? »

Kaer a-walc'h e oant, en gwirionez ; biskoazh n' en devoa gwelet tra mab roue Frañs ken kaer hag ar gambr hag ar gwele-se. En pep korn ar gwele un aval aour, hag a-us dezhañ e oa un eostig aour a gane laouen.

Pa voe aet kuit ar Barbover, Finettig a laras da Charlez :

« Dizoloet ar gwele un tammig, ha savet ar c'holc'hed. »

Ha pa en devoe dizoloet ar gwele ha savet ar c'holc'hed, e souzas gant an euzh. Dindan ar gwele e oa un toull don hag e-barzh ur vilin aotennou ! Ha ma vijent en em lakaet er gwele, e vijent kouezhet war ar rod goloet a aotennou, hag e vijent bet drailhet munut evel kig silzig !

117

« Setu aze, a laras neuze Finettig, ar gwele eured en devoa lakaet ma zad aozañ dimp !... Selaouet mat ar pezh ec'h an da laret deoc'h, ha graet holl pep tra evel ma larin : - Pa vo kousket an holl 'barzh ar c'hastell, ha ne glevfomp trouz ebet ken, e tiskennfomp er porzh, war-bouez liñselioù hon gwele, skoulmet penn ouzh penn. Neuze ec'h efet da varchosi ma zad (dre ma hudouriezh, me a lakao ar baotred marchosi da chom kousket) hag e welfet eno daouzek a gezeg, a zo kaer ha flour ha div dremedar, a zo treut ha kastiz. An div dremedar a zegasfet ganec'h, rak ar re-se a zo buan evel an avel, hag e pignfomp neuze war bep a hini anezhe, evit mont kuit ac'han. Pemzek kant lev hon eus da ober evit mont diwar douarou ma zad, lec'h ma n' en devo ken beli ebet warnomp. War lein an tour uhelañ ar c'hastell, a zo ur c'hog aour a zo abaoe ma 'z eo krouet ar bed, hag a bado betek ar fin, hag ar c'hog aour-se a wel ac'hane holl kement a dremen war douarou ma zad, hag en e gastell, hag a strak e zivaskell hag a gan, kerkent ha ma ve un dra bennak a-nevez, ha ma zad ac'h a neuze hen bete, da c'hout petra a ve a-nevez. Ret e vo, da gentañ, gonit ar c'hog-se, pe ne refomp netra a vat. Chomet aze d' am gortoz, hag ec'h an betek ar c'hog, hag hervez ma laro din, e refomp. »

Mont a ra Finettig betek ar c'hog aour, hag e lar dezhañ :

« Kogig kaezh, ma c'halonig, c'hoant am eus da vont kuit ac'han gant ma fried, mab roue Frañs, ha da zilezel kastell ma zad, na glask ober nemet pep seurt droug dimp ; ne larfet netra d' am zad ?

- Nann, nemet degouezhout a rafe deoc'h dont war ho kil, a lamas ar c'hog.

- Trugarez, kogig kaezh. »

Hag e roas ur pok dezhañ, hag e teuas neuze bete Charlez a oa ouzh he gortoz en e gambr. Neuze e lakaas war vantell siminal he c'hambur teir c'hraouenn, ruziet gant he gwad, hag e laras dezhe respont eviti d' he zad a c'houlenne bep beure, eus e wele, kerkent ha sav-heol, eus he c'heloù.

Neuze, pa ne glevjont trouz ebet ken 'barzh ar c'hastell, e tiskennjont 'barzh ar porzh, diwar-bouez liñselioù o gwele : « It bremañ goustadik d' ar marchosi, a laras Finettig, ha degaset ganeoc'h an div dremedar. »

Mont a ra Charlez d' ar marchosi, lec'h ma vije sklerijenn e-pad an noz, hag ar baotred marchosi a oa kousket holl hag a ziroc'he. Gwelet a ra eno daouzek marc'h, ken kaer, ken flour, ma chom souezhet ur pennadig da sellet oute. Un tamm pelloc'h e wel ivez an div dremedar. Met ken treut ha ken kastiz e oant, ma oa un druez o gwelet, hag e laras ennañ e-unan : « Al loened-mañ n' int nemet bernioù eskern, ha n' ez afemp ket a-bell gante ; ec'h an da gas ganen daou eus ar c'hezeg kaer a welan aze ».

118

Hag e tegasas gentañ daou varc'h, e-lec'h an div dremedar.

« Graet fall hoc'h eus, siwazh ! a laras Finettig, pa welas kement-se ; laret em boa deoc'h degas ganeoc'h an div dremedar... Met n' hon eus ket a amzer da goll, rak ec'h a an deiz da darzhañ. Pignet buan war unan ar c'hezeg-se, me ac'h a ivez da bignat war egile, hag eomp kuit, prim !... » Ha setu-int o vont d' an daoulamm ruz. Pa zihunas ar Barbover, eus ar beure, e laras :

« Demat deoc'h, ma merc'h Finettig ; penaos hoc'h eus tremenet an noz, ma

c'halonig ?

- Mat, ma zad, a laras ar graouenn gentañ. »

Ma voe souezhet o klevet kement-se, hag e laras ennañ e-unan : « N' o deus ket tremenet an noz er gwele am boa graet aozañ dezhe ! »

« Aes e oa ho kwele, ma merc'hig ? a c'houlennas c'hoazh.

- Ya, ma zadig kaezh, aes-kaer e oa, ha trugarez deoc'h, a laras an eil graouenn.

- Savet eo an heol, deut eo ar c'houlz da sevel ivez, ma merc'h, a laras c'hoazh ar majisian.

- Nann c'hoazh, ma zad, n' en deus ket kanet ar c'hog aour, » a laras an deirvet kraouenn.

Ar Barbover a soñje mat e oa e verc'h a gomze outañ. Souezhet o welet ne gane ket e gog aour, e savas ur pennad goude. An heol a oa uhel war an oabl.

« Allas ! Tapet on arre ! » a estlammas, pa welas kement-se. Hag e redas da gambr Finettig.

« Aet int kuit, a estlammas, pa welas ne oa den er gambr ; met n' eus ket a forzh, me o zapo hep dale, hag e kousto dezhe. »

Pignat a ra neuze war-c'horre an tour, betek ar c'hog aour :

« Petra kog, ne gomzi ket hirie eta ?

« Eo ! eme ar c'hog.

- Pelec'h emañ Finettig ha mab roue Frañs ?

- Aet int kuit, eme ar c'hog.

- Penaos, ha na 't eus laret netra ? Ha pell emaint-i ?

- N' emaint ket gwall-bell c'hoazh.

119

- Pe dre an douar, pe dre an Ejipt ez int-i aet ?

- Dre douar, war bep a varc'h eus ho marchosi.

- Mar n' eo ket aet gante an div dremedar, n' eo ket bras an droug c'hoazh. »

Redek a ra d' e varchosi, distagañ a ra e levrini hag e zogezed, hag e pign war gein un dremedar hag ac'h a en hent evel ur c'hurun.

Finettig a glev an drouz a ra he zad gant e heul o tont, hag a lar :
« Ra zegouezho amañ, dioc'htu, ur c'harroñs dimp-ni da vont dre an Ejipt, e-keit ma tremeno ma zad dindanomp. »

Ha kerkent en em gav ur c'harroñs kaer ; hag ec'h eont e-barzh, hag e sav gante uhel en aer. Ar majisian kozh a dremen dindane, hep o gwelet ; mont a ra bete penn e zouarou, hep kavout ar re a glask, hag e tistro neuze d' ar gêr, ha droug ennañ.

« Setu ma zad o tistreiñ d' ar gêr, ha droug ennañ, » a lar Finettig, p' hen gwel o tremen dindani.

Degouezhout a ra ar majisian er gêr, hag ec'h a kerkent da gavout e gog aour, hag e c'houlenn digantañ

« Pelec'h emañ Finettig, kog, ne welez ket anezhi ?

- Eo, eme ar c'hog, emaint o-daou en ur c'harroñs, uhel en aer ; tremenet oc'h bet dindane.

- Ha pell emaint-i bremañ ?

- Tremen hanter-hent emaint. »

Ha setu neuze ar majisian da vont ivez en ur c'harroñs a sav en aer, ha war o lerc'h, evel ur barr-avel.

« Me a glev ma zad o tont arre, a lar Finettig ; emañ en ur c'harroñs ac'h a en Ejipt, evel hon hini ; met diskennomp war an douar, hag e tremeno a-us dimp, an dro-mañ. »

Diskenn a reont d' an douar, hag e klevont ar majisian o tremen a-us dezhe, gant un drouz vras. Mont a ra arre bete penn e zouaroù, hep gwelet ar re a glask, hag e tistro neuze d' ar gêr, dre zouar, ha droug en e gorf !

Finettig a glev anezhañ, a-bell, hag a lar da Charlez :

« Setu ma zad o tistreiñ d' ar gêr arre, dre zouar, ha droug en e gorf avat ! Dre nerzh ma hudouriezh, ra vo amañ dioc'htu ur chapel nevez, ra vefet-c'hwil enni en stumm d' ur sant, ha me en stumm d' ur santez, unan a bep tu d' an aoter. »

Ma voe graet kerkent evel-se.

Ar Barbover, o tremen, a wel ar chapel, hag ec'h eo souezhet. Mont a ra e-barzh :

120

« Sell amañ avat, emezañ, ur chapel gaer ha ne anavezen ket anezhi ! »

Ha pa wel ar sant hag ar santez, unan a bep tu d' an aoter :

« Sell bravañ da sant ha da santez ! Ar santez a zo heñvel ouzh ma merc'h Finettig : c'hoant bras am eus d' he c'has ganen... »

Ez oa o vont da lakaat e zorn warnezhi, pa soñjas : « Ba ! Ret eo din bezañ diot evit krediñ e vefe aet ma merc'h Finettig da santez en ur chapel ! Gwelloc'h eo din mont d' ar gêr. »

Hag ec'h eas e-maez ar chapel, hag e tistroas d' e gastell.

« Penaos, ma c'hog, a laras d' e gog aour, daoust ha te a rafe goap ac'hanon ? N' am eus gwelet neblec'h na Finettig nag egile ; pelec'h emaint-i eta ?

- Bet oc'h tost a-walc'h dezhe, hag o gwelet hoc'h eus ivez, a laras ar c'hog.

- Penaos se eta ?

- N' oc'h ket bet en ur chapel nevez lec'h ma oa ur sant hag ur santez koant a bep tu d'an aoter ?

- Eo, avat, hag ar santez a oa ken heñvel ouzh Finettig, m' am eus bet c'hoant d' he degas ganen.

- Ma ! Ar santez-se a oa ho merc'h Finettig, hag ar sant a oa he fried, mab roue Frañs.

- Mil mallozh warne o-daou ! Met ec'h an c'hoazh war o lerc'h, ha mar o zapan !.. »

Hag ec'h eas arre en hent, kounnaret evel ur c'hi, hag oc'h ober un drouz spontus. Met Finettig ha Charlez n' o devoa ket kollet a amzer. Pa oa o c'hezeg o lammat er stêr a oa etre douaroù ar Barbover ha re ur roue galloudus na oa ket eus e vignoned, ez oa ivez ar majisian kozh war o seulioù, hag o vont da deurel e zorn warnezhe.

« Re ziwezhat un tammig, tad-kaer ! a laras Charlez dezhañ ; it d' ar gêr pa garfet, ho merc'h Finettig a zo ganen, ha bremañ me a ra goap ouzhoc'h ! »

Ar majisian kozh a anavezaz neuze penaos ez oa e verc'h Finettig he devoa graet an holl labourioù evit mab ar roue Frañs. Ma tistroas neuze d' ar gêr, glac'haret-holl, hag oc'h ober tan ha kurun evel un diaoul kounnaret.

Finettig ha Charlez a zalc'has da vont etrezek Pariz, war o nañ bremañ, pa ne oa ken netra oc'h ober dezhe nec'hamant.

121

Pa zegouezhas ar priñs en Pariz, e voe degemeret mat gant ar bobl, a soñje ez oa marv. Ar roue kozh a oa bev bepred, hag a lakaas son an trompilhoù ha holl gleier kêr, hag embann ar c'heloù mat en pevar c'horn e rouantelezh. Kemeret e voe ivez deiz evit ma vije eureujet Charlez ha Finettig.

« Me, a laras neuze Finettig, am eus c'hoant da vont da bediñ ma zad ha ma c'hoarezed da zont ivez d' an eured.

- It eta, mar karet, a laras dezhi Charlez, met hoc'h unan ec'h efet neuze, rak evit me, n' in ket ken da gastell ho tad. »

Finettig, dre hec'h hudouriezh, a eure dont neuze ur c'harroñs kaer, hag ec'h eas e-barzh, hag e savas gantañ en aer, ha ne voe ket pell o vont bete kastell he zad. Ar majisian kozh a bardonas holl d' e verc'h ar muiañ karet, hag e teuas ganti da Bariz, hag e ziv verc'h all a zeuas ivez. Ma voent badezet holl neuze, ar majisian hag e deir merc'h, rak ne oant ket kristenien, hag e voe graet teir eured e-lec'h unan, rak kavet e voe aes priejoù da div verc'h henañ ar Barbover e-touez ar re gentañ eus ar rouantelezh, dre ma oant merc'hed kaer.

Eno avat e voe neuze gouelioù, ha c'hoari, ha festoù ! Ha pa ven ac'han da warc'hoazh ar beure o kontañ, ne c'hallfen ket dont a-benn da laret holl. Ur miz penn-da-benn e padas ar festoù hag ar cholori !

Kontet gant un heskenner a barrez Pederneg, e troad Menez Bre - e miz Here 1871.

Va zroid er Perou

N' eus ket da lavarout, ar Perou n' emañ ket amañ kichen.

Penaos e c'hell diwanañ e spered unan ar c'hoant mont da vale bro keit all ? An enoe eus ar vuhez pemdeziek ne zegas mui dezhañ netra a dalvoudegezh ? Keuz d' an divizoù kantreal o deus leuniet e spered ha n' eo deut morse a-benn da seveniñ ? Ur seurt distabilded oc'h ober marteze diazez e bersonelezh ? Pe un herelezh o tont diouzh e ouenn ? Pe c'hoazh un doare terzhienn en poulz da dennañ ar muiañ mar gell diouzh ar vuhez e-doug ar bloavezhioù a chom gantañ a-raok bezañ rediet da vont da glouarañ e izili en un ti-retred bennak ?

Boazet on da reiñ degemer, bep bloaz, da estrañjourien. Roet em eus bod da Japaniz, tud eus Tahiti, eus al Liban, eus Siria. Morianed a bep orin am eus resevet. Hag Alamaned, Suised, Ejiptiz. Reoù Norzafrika ivez, niverusoc'h eget n' eus forzh pe re all. Gant Soudaniz em eus liammet darempredoù eus ar gwellañ, ha dreist-holl gant Mahmoud Yassin, eus Khartoum a oa deut da vezañ evidon ur mignon eus an tostañ. Bep tro ma pella e-pad miz pe zaou ne falveze morse gantañ pokat din pa zistroe d' am gwelout. Va fedet en deus da rentañ dezhañ bizit en e vro, pa ne vije ken, emezañ, evit reiñ dezhañ an tu da rentañ din an herberc'h en devoa kavet em zi. Hogen, n' in ket d' ar Soudan. Perak ? N' ouzon ket re va-unan. N' em eus c'hoant ebet d' ober anaoudegezh gant e vro daoust dezhañ bezañ chomet tost-tre d' am c'halon. Da Spagnoled, un hanter dousenn bennak ; da Bortugaliz, d' ur C'hanadian, un hanter dousenn bennak ; pikoupanezet gwashoc'h eget ur gozh armel tachoù kouevr ha d' ur bern tud all eus Suamerika em eus roet bod ivez. N' on aet nemet d' ar Perou da welout va mignon Augusto Vega-Salazar, hervez em boa prometet dezhañ a-raok e zistro d' e vro.

123

E krenn e oad emañ Augusto. Un denig bihan a zo outañ, ront ha reut gant liv toupek ar Spagnoled kemmesket gant liv kouevr an Indianed. E wreg a zoug un anv plijus-tre : Zoila. Tennañ a ra kalz muioc'h d' ur señora eus an Estremadura eget d' un Indianez, gant he bizaj hir he blev du-bran hag he daoulagad teñval. La " madre " eo, e splannder he daou-ugent vloaz. Tan he daoulagad a zo kuñvaet hag ur peoc'h leun a zouster a santer en he c'hompagnunezh.

Setu penaos em eus graet anaoudegezh gant Augusto.

Ijinour eo war al labour-douar, graet gantañ e studi e Skol-veur vrudet La Molina, e Lima. E karg dindan ar gouarnamant e oa abaoe un dek vloaz bennak pa oa kinniget dezhañ ur yalc'had-studi (profet gant ar gouarnamant gall) evit aozañ un dezenn doktorelezh war an arboellouriezh c'hounidigezhel. Dibab a reas Skol-veur Roazhon diwar vrud unan eus hor c'helennerien kalz anavezetoc'h 'vel boaz er broioù estren eget en hon hini.

E derou Here 1968 e tegouezhas e Pariz. Karr-nij A. F., n' em eus mui soñj en abeg da betra, en em gavas rediet da zouarañ war leurenn ar Bourget e-lec'h war an hini boas Orly. Ur c'henvroad da Augusto, nevez-degouezhet eñ ivez e kannati ar Perou e Bro-C'hall, ha pennfollet sur a-walc'h gant ar bern skritelloù e galleg peget war daolennoù lugernus an dachenn-nijal, hen gortozas e Orly e-pad tri devezh, o redek eus e vurev d' an dachenn, eus an dachenn d' e di, hag eus e di d' e vurev. En em c'houlenn a rae da belec'h an diaoul e oa aet ar berrsperedeg-se. Augusto, cheulk un tammig, o welout ne oa den oc'h e c'hortoz a reas, d' ar fin, ar pezh en divije graet n' eus forzh pe hini en e lec'h, kemer un taksi. Azezañ en un taksi, a gontas din diwezhatoc'h, n' eo ket diaes, met ober d' ur blenier gall intent urzhioù roet e spagnoleg a zo un afer all. Rak va mignon ne ouie ket ur begad galleg. Astenn a reas d'egile ur

follenn-veajiñ en em lede warni, splann, ar ger Roazhon. Aze ne oa ket da dortañ, ha da v-Montparnasse e oa bet kaset diouzhtu...

Setu penaos e tegouezhas Augusto e Roazhon, tra ma kendalc'he e genvroad d' ober e sirk war e lerc'h e Pariz.

P' hen degemeris, koulz eo din lavarout, ne oa ket fonnus ar gaoz etrezomp, rak va spagnoleg a oa dres par d' e c'halleg. Ar retañ a oa reiñ dezhañ bod ha boued. Antronoz e ris dezhañ daremprediñ un hanter dousenn Spagnoled pe Su-amerikaned degouezhet un nebeut devezhioù kent.

124

Teir sizhun bennak a dremenas hep din kaout an tu da doullañ kaoz a-nevez gantañ. E welout a raen ouzh taol pe o kantren dre al liorzhoù hep teurel muioc'h a evezh warnañ eget war nikun all eus va studierien. Un devezh e oa bet ret din goulenn gantañ n' ouzon mui pe baper a vanke en e zielloù. En gervel a ris d' am burev. Evel just, teir sizhun pe ur miz ne reont ket ur badelezh hir a-walc'h evit deskiñ ur yezh a-feson. Spi am boa koulskoude en devoa dastumet peadra a-walc'h evit va intent ha zoken va respont. Siwazh, ken dizesk ha devezh kentañ e zonedigezh, e kavis anezhañ. Eürus tre en em gave e kompagnunezh e geneiled a yezh spagnolek hag e ragachent etrezo en o yezh hep soursial ouzh netra.

Lavarout a ris dezhañ e vije fur en em lakaat da studiañ ar galleg da vat, rak un dra eo dont a-benn da heuliañ damdost displegadurioù ur c'helenner, kuit da c'houlenn sikour sklerijenn ar vignoned war ar poent-mañ-poent chomet en deñvalijenn, ha gallout skrivañ en un doare dereat ul labour d' ul live ken uhel hag un dezenn. Ur bregezenn a ris dezhañ 'ta gant un ton groñs a-walc'h. Echuiñ a ris en ur lavarout dezhañ e c'helle dont d' am burev bep arbardaez goude c'hwec'h eur ; e sikour a rafen. Setu pezh a reas.

Da Nedeleg e komze ur galleg ken a-feson ma oan estonet.

Setu penaos e teraouas hon darempredoù. Buan-tre e teujomp da vezañ mignoned. Dont a ris ivez a-benn da gavout dezhañ lojeiz nepell diouzh ar skol, pezh hen aotreas d' ober d' e wreg ha d' e vugale dont d' hen adkavout.

A-walc'h, a gredfen, o deus en em gemmesket an abegoù am eus meneget uheloc'h gant ar c'hoant endalc'hus adwelout va mignoned, evit ober din kemer an diviz da vont da dremen va vakañsoù d' ar Perou.

* * *

Va dezrevelladur ne vo ket ur rentañ-kont. Enoeus eo seurt displegadurioù. Ouzhpenn, n' en eus dalc'het deizlevr ebet, n' em eus kemeret notenn ebet. Gwelloc'h e kavan, e seurt degouezhioù, merzout, santout, tañva ar vuhez en-dro din. Ar santadurioù-se a garfen gallout resteurel, c'hoazh ma ouzon re vat e vank ar gerioù da-unan evit ober d' ar re all merzout ar pezh en deus santet.

Divizet em boa beajiñ dre vor evit mont, ha dont en-dro dre aer. Ret e oa din ivez deskiñ spagnoleg, pe da nebeutañ, dont a-benn da vestroniañ a-walc'h ar yezh-se evit gallout en em dennañ e-keñver ar pezh retañ er vuhez ma tegouezhfe din en em gavout va-unan e-kreiz an natur.

125

N' on ket donezonet evit ar yezhoù (nag netra all kazi sur) ha gouzout a raen re vat e stagen aze gant ul labour dreist d' am galloud. Hogen pennek on, ha chouket em eus gant ar spagnoleg ur bloavezh-pad evel unan diskiant. Div eur, teir eur, pemp eur bemdez a-wechoù am eus gouestlet d' ar yezh villiget-se, ken e oan deuet da heugañ bewech ma kemeren va levrioù. Pep tra am eus dilezet eviti. Goude c'hwec'h miz labour ne lannen mui nemet levrioù spagnolek. Ur bern spontus a draoù am boa desket : gerioù, troioù-lavar ; pleustret em boa gant ar verboù direizh (ur bern gripedoù-louarn a gaver aze) ; gant ar renadennoù personel, ha me oar. Siwazh, n' em boa disoñjet nemet un dra : va deskadurezh a

oa gwelidik, ken gwelidik. Va divskouarn n' o devoa kemeret perzh ebet em labour a varc'h dall. An hent etre va fanelloù ha va empenn a chome stanket. Va c'henbregerien am selaoue (ur wech degouezhet war al lestr) hegaret. P' am respontent, ne intenten netra. Ket ur ger. Seblantout a rae din e komzent ken buan ha ma tenn ur vindrailherez. Pa lavaren dezho : dre gaerik mar plij, e vousec'hoarzhent. Ne oant ket pell da grediñ e raen goap outo. Chom a rae ganin ur spi. Pa vezin er Perou a lavaren ouzhin va-unan, am bo tu da gomz gant va mignoned, ha sur a-walc'h e teuin a-benn da intent un dra bennak er yezh-se a-raok distreiñ. Hogen, kentañ tra a lavaras din Zoila (ar verc'h), p' edomp o vont eus Callao da Lima en o c'harr, a oa ar c'homzoù-mañ : « Tu veux bien Monsieur Autret qu'on fasse des analyses logiques ce soir ? » hag an tad : « Il était temps que tu arrives car nous commençons à oublier notre français ! ». Petra ober ? Evit o flijadur hag o mad, galleget em eus ganto. Petra ho pije graet em lec'h ? Ha ken divarrek hag a-gent, e choman hiziv an deiz, da intent ar spagnoleg.

* * *

N' eus mui paramanterezh gall ebet oc'h ober linenn Suamerika. Dav eo bet din ober gant an *Italmar*. N'em eus ket bet da geuziañ. Skoilh ebet em eskemmoù-lizher gant ar gompagnunezh-se. Un den hegarat-tre he deus e penn he burev, e Pariz. Kemer a ra amzer, n' eo ket ken da respont d' ar goulennoù, hogen da guzuliañ unan war boentoù kizidik na soñjer ket atav enno. Evel just, he listri a harz e porzhioù ar Mor-kreizdouarel, e Cannes, evit Bro-C'hall, ha ret eo bet din stlejañ va malizennoù leun-chouk betek ar gêr-se.

126

Al lestr am eus kemeret a zoug un anv brudet : Verdi. N' eo ket mui nevez-flamm ; ur pemp bloaz warn-ugent a dle kaout, hag un tammig bravoc'h eo ar skeudennoù a reer outañ war ar follennoù-brudañ eget m' eo e gwirionez.

Evel en ur bed estren en em gav unan treuzplantet pa lak e dreid war ul lestr. Ar c'haelioù avat a gouezh buan-tre. An darempredoù a'n em ziazez war ur sell, ur mousc'hoazh, ur ger. Buan em eus kavet an tu d' amprouiñ va spagnoleg nevez. Hogen trawalc'h am eus lavaret uheloc'h war ar poent-se. D' ar sadorn d' abardaez hon eus loc'het evit un devezh warn-ugent a vor. Un herr a c'hwezek pe seitek skoulmad hon eus sanket e-pad hor beaj.

Ar c'hentañ tra am eus klasket ober, ur wech degouezhet em c'hambr-lestr, eo bet troc'hañ va barv. Er sadorn d' abardaez e oamp hag abaoe ar gwener vintin n' em boa ket gallet en em walc'hiñ. Amzer am boa a-raok ar pred ha kement gant an ezhomm a c'houzañven d' en em zigammennin ha gant ar c'hoant bezañ dereat ouzh taol e felle din en em frotañ. Boas on da lemel va barv gant un ardivink tredan. Daou venveg am eus. Ur Philips hag ur Remington. Hemañ a vale war 220-180-160-127. Klokoc'h em eus kavet e gemer ha lezel er gêr an treutrig all. Siwazh, war ar Verdi ar c'hemeradigezhioù-tredan a oa graet holl evit ar benvijiri Philips ha netra ken. Setu perak on degouezhet, antronoz, e Barselona gant ur varvenn a dri devezh ken e oan mezhek. Abaoe pell ne oa ket aet ken brav din va anv-badez. Er c'hentañ stal bravigoù war ar c'hae em eus prenet ur Gillette " hag un hanter eur goude, koantik (sañset) evel ur poupig, e tiskenn a-nevez eus ar Verdi da vont da saludiñ Christobal Colombo a c'hed, diouzh uhelder e sichenn, war vonedone al listri.

Tri deiz goude, pa oa o noziñ, e paras dirak hon daoulagad gouleier Teneriffe en enezennoù Kanarias.

127

Seizh devezh plaen hon eus lakaet da dreuziñ ar rest eus ar Mor Atlantel, evit tizhout La Guaira, porzh-mor Caracas, kêrbenn ar Venezuela. Aze hon eus deraouet tañva c'hwezh Suamerika. Rak ur c'hwezh Suamerika a zo. Ul liv Suamerika a zo ivez. Hogen, evidon, ar c'hwezh en deus trec'het war al liv. C'hwezh ar poultr, c'hwezh ar brein, c'hwezh ar gramenn, c'hwezh an dienez, c'hwezh ar baourentez. Un dra all am eus deraouet dizoleiñ aze, youl an dud e-kret da guzhat ouzh an estrenien dremm vantrus ar vizer a ren en o bro.

Diskouezet ez eus bet deomp ostalerioù modern, tiez meur a-vremañ, a oa tu da geñveriañ ouzh ar re a gaver er broioù araoketañ. En em c'houlennet em eus hag-eñ e teue ar youl-se eus ur seurt devez pe, er c'hontrol, eus ur rogoni fals-lec'hiet a glask kuzhañ an digompezder a ren etre an daou rummad tud a zo oc'h ober ar gevredigezh. Taksioù hon gortoze war ar c'hae evit hor c'has betek Caracas. Hogen, nikun ac'hanomp n' en deus gallet tostaat ouzh ar "barriadas" a gelc'h ar geoded evel lorgnez. Stlejet omp bet dre hentoù-meur, dre straedoù ec'hon, ledan o riblennoù bevennet a diez-kenwerzh eus ar c'haerañ, karget o zalbennoù-stal a varc'hadourezh a bep seurt. Hogen evit piv ? Dirak letonnennoù-geot flour touzet a-ratozh, dirak delwennoù diniver jeneraled, strewet dre gêr a-bezh, hor bize gallet chom bamet. Hogen eus pep kroazhent e welemp er pellder lochennoù, laboù, o krimpañ gant ar menezioù. Kleuzeurioù-tredan, kinklet eus ar gwellañ, a sklerijenn straedoù e-lec'h ma ruilh tankirri elfennus e-pad ma vev re ar "barriadas" en hakrañ dilezidigezh. Bannoù dour a strink en ogleannoù, perlezennoù liesliv ar ganevedenn o vezañ un dudi d' an daoulagad. Gwezennoù a bep gouenn esparoc'h an eil eget eben a zedenn ar selloù. Dirak bleunioù iskis e chomer alvaonet. Ha koulskoude, dindan builhder un natur ken kaozeüs, ne c'hell ket unan chom hep gouzañv diaezamant ponner. Re a boan ha re a zudi. Re a zienez ha re a fonnusted. Re a ezeved ha re a builhder a verz war un dro.

E kant lec'h all em eus bet an hevelep santad. Deuet on goude peder pe bemp sizhun da vezañ nebeutoc'h kizidik ouzh direizhder ar bed-se, hogen e kondon va ene on bet merket, a gredan, evit pell.

Porzhiet hon eus antronoz e "Curaçao". Hervez unan eus hon touez, kaerderioù an natur en enezenn-se a lez unan da estlammiñ. Evidomp n' hon eus gwelet nemet listri kofek ha ramzel o vont hag o tont diouzh ar porzh gant o c'hargioù eoul-maen, rak abaoe pell en deus trec'het al likor-se war an hini all, brudet gwechall dindan anv an enezenn. E "Cartagena" omp bet stlejet a-nevez e kirri-tan evit bizitañ kêr. Toufek ha tomm-spontus e oa an amzer. Da bark ar redadegoù-roñsed, lec'hiet e-kreiz kêr, hag a hañval bezañ ur gwenva gant e rummoù gwez hag e vleunioù dispar - en o zouez orc'hidoù burzhudus - omp bet kaset. Dirak ogleannoù dour fresk ha richanus hon eus en em astennet en azezennoù bouk, un hanter kant bennak, da sunañ chugon sklaset, e-skeud deliaoueg gwezennoù dianavaez.

128

Noziñ a rae p' hon eus, war an distro, adtreuzet kêr. Ar Verdi, e holl c'houleier war enaou, a ginnigas d' hor c'horfoù mouest, aer a "ziwar-ziviz", e saloñsoù. Pell omp chomet, niverus, goude koan, harpet ouzh ar plabourzh da sellout ouzh gouleier kêr o pellaat a-rez an dour, e teñvalded an noz. Aon am eus e tlee en em guzhañ dindan ar vantell veurdezus piket a aour a rae dimp estlammiñ, an hevelep buhez truezus hor boa spurmantet e Caracas. Hogen n' hon eus ket he gwelet. A-dreñv va c'hein, soñj am eus, ur Perouad a rae d'e fleüt leñvañ war an ton brudet "el condor pasa". Aezhenn domm an trovan a floure hon dremmoù diwar lañs al lestr, hag en em sile dindan hor rochedoù. Er bed e-lec'h m' edomp o vevañ ne vanke netra. Ne oa ennañ na doan na poan. Koaniet mat hor boa. Er saloñs, laz-seniñ al lestr a c'hoarie.

Du-se, er pellder, klozet gant an noz, e oa tud o kreviñ gant an dienez hag an naon.

Posubl.

An devezh war-lerc'h e tizhemp kanol b-Panama.

N' em boa keal ebet eus an doare m' en em ginnige ar ganol-se d' ar gwelad. Gouzout a raen o devoa tennet an ijinourien o mad gwellañ eus ul lenn dour-brein evit treuziñ ar strizh-douar a unan an div Amerika. Hogen netra ken koulz lavarout.

Da c'houlou-deiz e loc'hemp eus Colon. Kleuzeurioùigoù Fort Davis a oa c'hoazh war enaou p' edomp o sankañ er ganol. A-boan ma 'z on deuet a-benn da luc'hskeudenniñ labour ar stlejerezed ramzel staget a bep tu d' hol lestr. Bras-

tre eo ar skluzioù. Ar Verdi, daoust dezhañ da vezañ un M/S a 13.000 tonellad, en em gave muioc'h eget en e aez, etre o mogerioù divent. Tri derez he deus ur vag da bignat - pe da ziskenn, evel just - e pep skluz. Ar stlejerezed a grap an derezioù dre zrezennou. Ar skluz kentañ tremenet, e c'hell al lestr merdeñ hag en em levian drezañ e-unan.

Kaer-meurbet eo treuziñ al lenn. Korn-troioù niverus a renker ober, ha pep unan a ginnig d'an daoulaqad ur gwel disheñvel diouzh an hini kent. Gwer ar c'hoadeier oc'h en em soubañ en dour, enezennoùigoù o seblantout bokedoù glasvez lakaet a-ratozh war-c'horre al lenn evit dudi daoulagad ar verdeidi ; hag, a-us dremmwel glas ar c'hoadeier, an heol o sevel a rae ul livadur dispar ha meurdeus. Kosteziat war ar plabourzh, an dreizhidi o tic'henaouiñ, mut ar pep brasañ ac'hanomp, o leuniañ hon daoulagad gant kaerder dic'hiz hag un disterañ enkreus ur seurt gweledva. Ur wech an amzer, diskrogig ur benveg-luc'hskeudenniñ a dizhe an divskouarn.

129

Peder eur hon eus merdeet evel-se, tremenerien gollet en ur bed divezout.

Gant ur seurt dishualerezh hon eus kavet Gamboa, ur gêrig a netra gant he ziez izel ha ledan strewet war letonnenou. Aze emañ renadur ar ganol. E Gamboa e teraou ar gwir ganol, an hini a zo bet keviet a-bouez n' ouzer ket pet buhez den. Milieroù ha milieroù a zo bet enkeviet dindan disac'hadegoù pri brein ar menez " Culebra ", pe daget gant an derzhienn velen, goude bezañ bet debret gant ar pikerezed. Ar re o devoa ar chañs da achap diouzh ar c'hleñved a golle ar pep gwellañ eus o yec'hed en ur skarzhañ o yalc'h en tavarnioù e-lec'h ma rede an alkool, hag a rae lid d' ar gisti - alkool ha gisti o vezañ perc'hentiezh renerien ar chanter meur.

Skluzioù Pedro Miguel ha Miraflores hon eus tizhet eizh eur bennak goude hon disparti eus Colon.

Dirazomp ar Mor Habask.

D' an eil a viz Eost, da 19 eur 58 e tremenemp ar c'heheder. En enor d' an darvoud-se e vlejias, ken a vlejias, korn-boud hor c'hozh Verdi. Ur banvez-a-enor hon gortoze ivez en abardaez-se.

E " Guayaquil " sanket don en un aber dour priek, n' hon eus daleet nemet nebeut.

Daou zevezh war-lerc'h, d' ar bemp a viz Eost, enezenn " San Lorenzo ", ki-gward " Callao " ha Lima, a 'n em zrese war an dremmwel. Hec'h emziskouezidigezh a verke termen va morredadenn.

* * *

Va mignon, e wreg hag e vugale a oa ouzh va gortoz war ar c'hae.

En o c'harr, dre ma kerzhemp davet " Barranco " (gwechall-dost, ur gêrig diamenik diouzh Lima, ma oa disrannet diouti gant parkadoù kotoñs, legumajoù, ed, ha deuet da vezañ bremañ ur c'harter, divalav a-walc'h anezhi) a rae din va mignon da c'houzout e teraoufemp dre d-Trujillo gant hon troiad kerkent hag antronoz.

130

Kement evit ober din ober anaoudegezh gant Lima hag he flasenn San Martin, lec'h meur ar geoded, evel evit kemer hor bilhedoù karr-nij, em blenias davet kreiz kêr.

Tu am boa bet da weladenniñ kêrbennou eus Suamerika a-raok. Soñjal a raen eta gwelout ur gêr c'hoar d' ar re all-se. Hogen mantret on chomet. An hini ne welfe nemet Lima er Perou, ne c'hellfe biken krediñ emañ en ur vro isdiorroet. Keñverius eo ouzh n' eus forzh pe gêrbenn a Europa, kement dre he savadurioù, he

straedoù - lod anezho digor-frank, un eston ! - evel dre he bividigezh. Da nebeutañ d' ar c'hentañ gwel. Goude, pa gemerer amzer da bourmen enni e kemmer buan a ali. Hogen, war ar poent-se, e vije kalz re da lavarout en un dezrevelladur evel hemañ.

Penaos em eus bizitet ar Perou ?

Ur chañs dreistkred am eus bet, ha ne gredan ket faziañ pa lavaran n' en deus ket bet meur a hini hevelep hini. Lavaret en devoa din va mignon : ho pizitoù a vo aozet en doare ma c'hellot gweladenniñ ar vro a-bezh. Ne ouien, e mod ebet, penaos en devoa divizet en em gemer. Aes-tre. Kendalc'het en deus gant e labour pemdeziek dres evel pa ne vijen ket bet aze. " Supervisor Nacional " eo. E labour a gas anezhañ eus ur penn d' egile eus ar vro, hervez an enklaskoù fiziet ennañ. Aes e oa dezhañ 'ta dibab evit e droiadenoù al lec'hioù a gentgloffe gant e labour ha gant va bizitoù. Lojet hon eus en hevelep ostalerioù, hag en em gavet hon eus ouzh taol bep abardaez. Eurvezhioù hon eus tremenet o varvailhañ goude koan e kompagnunezh ijinourien all karget d' e skoazellañ en e enklaskoù. Displeget o deus din buhez o bro, komzet o deus din diwar o fobl, e c'hizioù, boazioù-bevañ an dud, o labourioù, o gonedigezhioù. Alies, e-pad m' en em guzulier va mignon gant an dud karget eus ur rannvro ez aen gant " Land Rover " ar mererezh, da vizitañ ar vro e kompagnunezh ur strollad o vont d' e labour. Perzh am eus kemeret evel-se e vuhez wirion al labourerien-douar ; gwelet em eus marc'hadoù, gweladennet am eus parkeier-esa, tropelloù dindan gontrollerezh, ha me 'oar. En ur ger, bizitet em eus ar Perou, hag ur Perou er-maez eus an hentoù kemeret gant an douristed. Ha gwelet em eus ouzhpenn al lec'hioù brudet. Gallout a rafen komz amañ eus kaerder meurdezus ar vro-se, eus braventez he gweledvaou, lod ec'hon ha divent, lod all gwasket e donder stankennoù boemus ; pe eus splannder he c'h-" Cordillera ".

131

Eurvezhioù-nijal am eus graet dreist ar " sierra " pe dreist koadeier divent Amazonia. Un devezh-pad em eus ergerzhet ar stêr-se pe hec'h adstêrioù. E kompagnunezh va mignoned em eus bizitet kêrioù a bep ment, a bep orin, eus ar re gaerañ evel Arequipa, betek ar pennkêrioù reuzeudikañ kollet war an " Altiplano avelek e-kichen al loc'h " Titicaca ". E pep lec'h em eus merzet bernioù traoù talvoudus da vezañ meneget. Keñveriet em eus doare-bevañ tud Lima (lod eus an dud-se) hag hini re ar c'hêriadenoù paourañ. Displeget eo bet din gant va mignoned pennsturioù politikerezh ar strollad a c'houarn bremañ ar vro.

Gwelet em eus tud gwasket a-zoare, spilhoù aour flipet en o c'hravenutoù seiz, melloù nozelennoù aour d' o ribezennoù-roched, o kejañ gant rummadoù " bougreed " goloet a bilhoù n' en divije ket teurvezet, gant ar vezh, ar paourañ eus hor bro-ni kemer etre begoù e vizied evit o stlepel en toull-teil.

Gwelet em eus tud a bep oad o firbouchañ er bernioù lastez ingalet war ar riblennoù-straed e-kichen tankirri trellus harzet, da vezañ karget, dirak stalioù pourvezet eus ar gwellañ. Kant gwech eo bet astennet din an dorn evit un aluzen. Kant gwech all ez eus bet kinniget din bilhedoù lotiri pe draoù eus ar souezhusañ dastumet pe laeret ne oar den penaos na pelec'h. An dic'hoanag am eus merzet livet war dremmoù, lod yaouank, lod kozh.

Gwelet em eus maouezed diarc'hen o stlejañ bugale kramennek ken diarc'hen all. Neuze an naon am eus merzet war o dremmoù ael. Meur a wech em eus en em c'houlennet, n' eo ket penaos e vevent, hogen, penaos e c'hellent ober evit chom hep mervel. En o c'hichen em eus baleet, em zreid ur rumm botoù dibabet gant evezh ; brageier lien fin disi o fleg a oa ganin ; ur porpant a-feson ha rochedoù tanav am boa war va c'hroc'hen gwalc'het, rimiet, graket, dindan strinkadenoù dour zomm. Er Perou em eus kemeret ar boaz da lezel va selloù da barañ war ar pellder evit chom hep gwelout ar pezh a fiñve em c'hichen. Du-se ivez em eus kavet ur pouez divoas d' ar binvioù fiñvskeudenniñ ha luc'hskeudenniñ a zougen ouzh va skoaz. A-raok loc'hañ diouzh ar vro em eus prenet bravigoù-aour d' am merc'hed. Muioc'h a voneiz am eus lezet kazi sur war gontouer ar braviger eget ne welo biken dastumet en o dorn ar peurvuiañ eus ar

geizh-se. Evel-se emaomp. Hag evel-se emañ ar vuhez.

Ya, talvezout a ra ar boan bizitañ ar Perou. Hogen, rentañ kont eus seurt beaj ned on ket re sur e talvezfe un dra bennak. Ha kazi sur n' em bije ket kendalc'het ma ne vijen ket aet d' ar c'h-" Callejon de Huaylas ".

132

* * *

E San Martin un disouezhenn hon gortoze. Ne oa mui azezenn diac'hub er c'harr-nij. Ret eo bet deomp kemer ar c'harr-beajourien. 545 km a hent hor boa d' ober ennañ, pe Vrest-Pariz war-bouez nebeut. Soñjal a raen e tegouezhfen e Trujillo brevet. Hogen, gallet em eus kousket mat-tre, a-drugarez d' an azennoù a dint, ur blijadur. Evel war ur gourvezvank, treid astennet ha korf distennet en em gavis.

Kozh ha niverus eo ar sevenadurioù o deus bet o andon en douar-se. Hep komz eus roudennoù ar re a spluj e teñvalded ar ragistor, e c'heller teurel ur sell a-ziforc'h war reoù anvet sevenadurioù Chavin, Nazca, Mochica ha Chimu. Ar brudetañ, evel just, a chom hini an Inkaed kalz anavezetoc'h peogwir tostoc'h ouzhomp diouzh un tu, ha peogwir he deus kavet gouizieien da gontañ deomp e istor, en o zouez Garcilaso Vega, kentañ skrivagner awenet gant Suamerika, eus tiad an Inka e-unan. Sko e Trujillo emañ dismantrouñ meur Chan-Chan. Ne c'heller ket tremen dre ar Perou, a lavaras din va mignon, hep bizitañ Chan-Chan. - kêrbenn gozh ar sevenadur Chimu eo. - Ober a reas din un daolenn ken birvidik eus an dismantrouñ ma oa mall warnon baleadenniñ en he ruiou, estlammiñ ouzh he savadurioù pri kriz sec'h, ha luc'hskeudenniñ a-dro-vrec'h he c'haerderioù milvloaziek kouezhet en o foull. Hogen, n' em eus ket gallet bizitañ Chan-Chan. Diwezhatoc'h e lavarinn perak.

D' al lun vintin e oamp degouezhet e Trujillo. Krediñ a rae va mignon e vije deuet a-benn ar c'huzul-enklask, a genreizhe gant daou ijinour all, da ziluziañ ar gudenn fiziet ennañ. Hogen ken luziet e oa an traoù m' int bet rediet da empennañ ur raktres nevez o c'hasfe antronoz da Chimbote (d' ar meurzh, dres an devezh hor boa soñjet Augusto ha me gouestlañ da Chan-Chan) hag an tri devezh all (merc'her eta, yaou ha gwener) da Huaraz. Keuz am boa da Chan-Chan evel just, hogen ret e oa deomp distreiñ da d-Trujillo d' ar gwener, ha chom a rafe ganeomp goar a-walc'h da ouestlañ ar sadorn ha zoken ar sul d' an dismantrouñ brudet.

Setu perak hon eus kemeret, antronoz, hent Chimbote, porzh-mor brudet peskerezh ar Perou. Ne vefen ket gouest e stumm ebet da zezreveliañ stad vantrus ar gêr-se, dres an hini a oa kreizenn ar c'hren-douar, e 1969, a freuzas kement a draoù er Perou. Tri devezh goude, e oa bet peurechuet labour spontus ar c'hren-douar, gant froudad foll ar Rio Santa a vezzas milieroù ha milieroù a dud. Lavarout a rin penaos.

133

Antronoz vintin, e teraouemp gant hor beaj da Huaraz. Sanket eo ar gêr-mañ e strad ur stankenn veur anvet " Callejon de Huaylas ". Ne gomzin ket eus an ehanoù hon eus graet a-hed an hent, ehanoù en abeg da enklask va c'heneiled. Ned eo nemet war-dro teir eur goude kreisteiz m' hon eus gallet sankañ tizh da vat. Ha pa lavarinn sankañ tizh eo ret va intent. 143 km a chome ganeomp da ober eus Casma betek Huaraz. Seizh eur hon eus lakaet d' o ober, da lavarout eo 20 km an eur. Pignat a ranker diouzh rez ar mor betek tizhout an ode lec'hiet e 4.225 m a aotre tremen a-us da Gordillera Negra. Ar c'h-" Callejon de Huaylas" a zo aze etre an div g-Cordillera, an hini Blanca hag an hini Negra.

An hent, roc'hellek evel ma ne c'heller ket empentiñ, a bign en ur gammigellañ a-hed kostezioù ar menezioù, o tremen, a-us da reier, war bontoù a rafe da-unan skrijañ bale warno, hag oc'h ober troioù krenn e kogennoù spontus. Skrapañ a ra ar c'hirri war riblennoù islonkoù meurdezus dezho un donder a gemm etre 500 ha 800 m. Ur wech an amzer ur c'houer bennak o turiañ rahouennadoù douar gounezet war savennoùigoù ar menez, e-kichen ul loñch graet gant pri, eo

tout ar pezh a weler. E-pad hor seizh eur beaj n' em eus ket bet a-walc'h eus va daoulagad evit sellout ouzh pep tra en-dro din. Va c'heneiled a gouske.

Noziñ a rae abaoe pell p' hon eus tizhet Huaraz.

134

Strizh eo ar c'h- " Callejon de Huaylas " ken e seblant da unan gallout spinañ, gant beg e vizied, mogerioù divent an div g- " Cordillera ". E foñs seurt hent-dall meur, dezhañ 150 km a-hed, ar froud Rio Santa, bouetet gant doureier ar g- " Cordillera Blanca " a ruilh herrus e zour, en ur दौरtañ bili ha reier. Er stankenn-se emañ Huaraz, kêrbenn ar rannvro. Seizh pe eizh kêriadenn a 'n em led ganti a-hed riblenn ar Rio. Warno holl e kouezhas gwallzarvoud spontus Mae 1969 gant un trummder diempentus, o lazhañ, o flastrañ, o frikañ milieroù ha milieroù a dud e nebeutoc'h a amzer eget teir munutenn. Koun merzhererezh Huaraz, Recuay, Monterrey, Marcarâ, Carhuas, Mancós (ouzh troad Huascaran, ar menez meur peurbadel e skorn, dija muntret e 1962, 5.000 lazhet), Ungay kêr nesañ Mancós, ha Carraz, a chomo pell amzer kizellet don en eñvor tud ar vro. Etrezo, Mancós, 6.000 a dud, Ungay, 16.000 a zellezo ul lec'h dibar. N' eus ket ur c'hristen chomet bev er c'hêriadennou-se. Dres evel gant aotenn vras un tourter galloudus o sammañ ur grugell verien eo bet rezet an div gêrig gant ur stêriad vouilhenn. Lec'hiet e oant o-div e 2.200 m a uhelder e strad ar stankenn.

Ar c'hren-douar a horellas skornredenn veur an Huascaran lec'hiet hi etre 5.500 ha 7.000 m. Empentit. Un dolzenn skorn divuzul o risklañ eus un hevelep uhelder hag oc'h en em strinkañ gant un herr dall e naoz ar froudig a gas e zour d' ar Rio Santa, o rakañ, o tiframmañ pep tra war e hent. Ar skorn o trailhañ, o skubañ douar, mein, reier, o tibennañ torgennoù, tolzennoù, o razhañ ar riblennoù betek un uhelder a hanter-kant metr hag o kondonañ d' ar fin tier an div gêriadenn soublet e deltoni un endervezh klouar a viz Mae hag o vont da echuiñ he red war gostez ramzel ar g-Cordillera Negra. Hag o stankañ en hevelep amzer naoz Rio Santa. Ar bern spontus a gailhar a reas ur chaoser divuzul m' en em strinke dour ar stêr daveti en ur darzhañ evel gwagennoù ur mor dirollet. Eur goude eur e kreskas donder al lagenn dirak ar fardell betek tizhout hanter-kant metr. Nebeut ha nebeut labour an dour hag e bouez a zigoras hentoù er fardell betek dont a-benn d' he sammañ en ur boulzadenn spontus hag o tinaouiñ gant un nerzh dirollet a-hed ar stankenn. Savadennoù, mogerioù, tiriennou, loened, tud, gwez, reier a ruilhas, kemmesket, brevet, malet, chiket... betek Chimbote, ar gêr reuzeudik e-lec'h m' en devoa deraouet ar c'hren-douar. 40.000 a dud a oa pe lazhet gant ar c'hren-douar, pe veuzet gant ar stêriad vouilhenn a ziskennas a-hed 200 km hirder naoz ar Rio Santa.

Nann, Mae mantrus 1969 n' emañ ket prest da vezañ ankounac'haet er vro.

Baleet em eus a-us an tregont metr a zouar a c'holo bremañ Mancós ha Ungay. Mut e chom unan, diskredik, saouzanet, digalonekaet. Houarnach ur c'harr beajourien a weler oc'h astenn davet an neñv plakennoù follennoù-houarn treuzet gant korzennoù-houarn ar pezh a oa azezennoù. Ruilhet eo bet gant e gargamant kig bev war-hed daou c'hant metr bennak. Friket, chiket, drailhet eo bet an holl gorfoù, reoù vugale, reoù dud kozh, reoù dud yaouank pe dud en o oad-gour o tont d' o zi, pe o vont da welout mignoned pe da dremen ar sulvezh d' abardaez d' ar gêrig. Un druez. Eus Ungay ne chom mui nemet peder baludenn. Hag ivez, war un dorgenn bet espernet, delwenn Hor Salver e zivrec'h astennet dres evel pa vije bet spontet e-unan gant seurt dismantr. Eus Mancós ne chom netra. Netra. Ket ur maen war unan all.

135

Gant unan eus an ijinourien a ambrouge va mignon eo bet kontet deomp dirolladur an darvoudoù c'hoarvezet er c'-Callejonde Huaylas.

Ganet eo e Huaraz hag e vamm a oa o chom c'hoazh enni. E wreg yaouank gant o merc'hig triwec'h miz a oa aet da weladenniñ he mamm-gaer. Eñ a oa chomet e Lima e-lec'h ma oa o labourat. Antronoz vintin an darvoud, d' al lun eta, e klevas keloù dre ar radio eus an dismantrou c'hoarvezet en Huaraz. Gallout a

reas kemer ur c'harr-beajourien betek Cosma. Hogen, Cosma ne deo pell diouzh Chimbote, kreizenn ar c'hren-douar, nemet a hanter-kant km. Ha Cosma a oa ken freuzet ha Chimbote. Den n' en em soursie da selaou e glemmoù. Ar c'hirri-tan ha na oant ket bet brevet, a servije holl da gas da Lima ar re c'hloazet. Ne chomas gantañ nemet un dilenn : mont war droad betek Huaraz. 143 km. Graet em eus an hevelep hent en un Land Rover ha gallout a ran empentiñ an doare kalvar a chome gantañ da bignat. Daou zevezh ha div nozvezh e kerzhas hep ur begad boued en ur evañ dour eus an andonioù a zivere diouzh ar menez, a-raok degouezhout e kêr. Ne zante mui e dreid. N' en deus ket dalc'het soñj eus an niver a wech o deus freket e zivesker dindanañ, na pet gwech en deus strebotet a-hed e hent, da noz dreist-holl. Dav e veze dezhañ talmeta moger gleiz e hent, en deñvalijenn, evit gallout kerzhout hep kouezhañ en islonkoù. Diwadañ a rae e vizied, diwadañ e benndaoulinoù, faoutet e oa e dal. Echuiñ a reas e veaj en ur drabidellañ evit degouezhout d' ar fin e Huaraz dirak ur bern dismantrou m' en en em gave beziet dindano ar re nemeto a rae un dalvoudegezh d' e vuhez. Mamm, gwreg ha merc'h. Aze e semplas.

Hogen, er gwallreustl ne varvas nemet e vamm. Eizh devezh goude ec'h adkavas e verc'h bet degemeret gant tud a galon, teneraet gant tonkad dinatur an emzivadig kaezh. Redek a reas gant teñzor e vuhez da Lima. Hag aze, kentañ tra a gavas a oa ur galv da vont d' an ospital e-lec'h ma raed war-dro e wreg. Diwezhatoc'h e ouezas penaos e oa bet hi savetaet.

136

D' an hej ramzel sanket en ti gant ar c'hren-douar, e kouezhas e vamm war al leur-di brevet dindan atredoù daou estaj hag an doenn. He genou troet war-du an douar. Mervel a reas daouzek eur bennak goude, kement gant he gloazioù evel gant ar boultrenn a leunias he skevent. E wreg en em gave azezet war ur gador, he babig war he barlenn. Un treust a gouezhas war he choug. Dindan an taol, e frekas he c'hador dindani, kouezhañ a reas war he fenndaoulin. Un treust all a dorras dezhi he divhar. Dre anien, dindan an taol, e tastumas he merc'h etre he divrec'h. Evel-se e chomas, hanter-lazhet hag hanter-vouget gant ar boultrenn. (An holl diez a zo graet e pri kriz disec'het ha nann poazhet.) Garmoù he mamm-gaer a davas ar c'hentañ. Pa verzas e wanae leñvadennoù he merc'h dastumet en he barlenn ha tostoc'h egeti diouzh an douar e komprenas ez ae da vougañ. Kavout a reas e donder he c'horf nerzh a-walc'h da sevel he brec'h a-us d'he fenn. Gant he biz-yod en em lakaas da grafignat ar bern lastez a c'holoe anezhi, hag a boueze war he choug. Eurvezhioù e poagnas, par d' ur vleizez o tifenn he ganadur. Dont a reas a-benn - goude pegeit a amzer ? - da gleuziñ un toullig. Hep dezhi en gouzout, an toullig-se e saveteas o buhez dezho o-div. Pa oant tennet eus dindan an dismantrou biz ar vaouez a oa noazh betek an askorn. Uzet he devoa ar c'hroc'hen, uzet ar c'hig hag uzet ur penn eus an askorn. He skoaz a oa drailhet, ha drailhet he divhar. Evel ur verc'hodenn vrenn o devoa tennet anezhi ar savetaerien eus dindan an dismantrou. N' em eus ket gwelet ar vaouez-se, hogen he gwaz en deus lavaret deomp e chom e foñs he daoulagad ne oar ket pe efreiz.

E Ungay, e lavaras deomp hor mignon, e oa ur mezeg. Galvet e oa bet da vont betek un tammig mereuri lec'hiet war grec'h ur menez dres dirak kêr. En ti en em gave da vunutenn ar c'hren-douar. Echuet en devoa bizitañ ur gozh klañvourez, hag azezet e oa war ur skabell-drebez o skrivañ e urzhiadoù. Toenn an ti, graet e raosklenn, a gouezhas war an tiad. Hogen droug ebet. Er memes amzer an holl a glevas un trouz spontus par, a lavaras diwezhatoc'h ar vestrez, d' an hini e c'hellfe ober mil tren foll oc'h en em sankañ a-gevret en ur riboul. Holl ez ejont er-maez. Dirak o daoulagad diskredik, diwar an uhelenn ma oa savet al lochenn warni, e weljont ar steriad vouilhenn o tiskenn gant un tizh digredus, o skubañ dindan he lañs pep tra dirazi. Dindan o daoulagad a steuzias Ungay diouzh dremm an douar.

137

Pegeit int chomet dirak o dor, saouzanet, spontet, hep gallout teurel ur ger, ha zoken hep gallout fiñval ? Ar medisin eo an hini a fiñvas ar c'hentañ. Treiñ a reas davet al loñchig. War dreuzoù an nor, ar gozh klañvourez, savet diouzh he gwele, a oa kluchet, kouezhet en he foull. Marvet gant ar spont.

Herzel a reas da sellout outi. Goude un hej d' e skoaz e c'haolias anezhi hag az eas tre. Diouzhtu goude e teue er-maez. Kemeret en devoa e dog ha netra ken. Hep ur ger, hep ur sell e pellaas. N' eo bet gwelet mui abaoe, e nep lec'h, daoust d' ar c'hilask bezañ graet war e lerc'h. Lezel a rae e Ungay, pe gentoc'h er pezh a oa bremañ bered-veur Ungay, e wreg hag e bemp bugel.

Betek tost div eur noz omp chomet da selaou hor mignon. Komz a rae deomp gant ur vouezh izel ha mougañ a rae alies ar c'homzoù en e c'hourlañchenn evel p' en divije bet aon pe geuz, n' ouzon ket, o tezrevell deomp darvoudoù ken mantrus. Ur bern traoù all en deus kontet deomp evel distro-se ur mab en arme, o tont da welout e vamm intañvez. Prenet en devoa ur wastellenn. Eurvezhioù e chomas azezet war ur maen, diskiant, o c'hoari gant ar seizenn a gelc'hie e wastellenn. Hag hini an tad-se a zlee lidañ e Ungay dimeziñ e vab hag a oa bet rediet d' ober ar veaj war velo, dre faot lec'h er c'harr dre-dan en devoa furmet evit an degouezh. E holl diad hag hini an danvez-pried a oa lazhet. Ha dek ha dek all holl mantrusoc'h an eil eget egile.

* * *

Lavaret em eus uheloc'h e tleemp distreiñ gant al Land Rover da d-Trujillo, d' ar gwener da noz. Hogen, n' hon eus ket gallet hen ober, da nebeutañ va mignon Augusto ha me. Ret eo bet deomp lezel hor c'heneiled da vont o-unan, rak klañv e oan kouezhet diwar ur c'hontammadur bouedel. D' ar yaou e oa. E-doug an abardaez en em gavis gwall dizhet. Ar c'hwedid am c'hemeras war-dro nav eur, hag an noz-pad n' em eus bet ehan ebet kement diouzh al laez ha diouzh an traoñ (salokras !). Antronoz vintin eo bet ret va c'has d' an ospital. Kentañ tra a reas ar mezeg goude bezañ va selaouet (ha krediñ e c'hellit e teue ganin ur spagnolek diouzh an dibab) a oa bet va fediñ da bignat war ur bouezerez. Daouzek lur am boa kollet e trizek pe bevarzek eur bennak. Poan am boa o krediñ. Ul louzaouadur nerzhek a zeuas a-benn d' am fareañ. Setu perak n' hon eus ket gallet distreiñ da d-Trujillo gant hor mignoned, ha perak ivez n' em eus ket gallet bizitañ Chan-Chan.

138

D' ar sadorn en em gaven drant a-walc'h da gemer al Land Rover (unan all evel just, roet deomp gant mignoned da Augusto). Evel-se em eus gallet pirc'hirinañ war lec'hiadurioù Ungay ha Mancós. Dezrevelladur hor mignon a oa bev-buhezek em spered ha fromet-dreist on bet gant ar veaj-se.

Antronoz (da sul) omp aet da vizitañ Chavin. A ! Chavin ! Ur bern traoù a c'hellfen lavarout war he fenn. Meurdezus eo ar Machu-Pichu. Marzhek ar Pachecamac. Ramzel ar Sacsayhuaman. Hogen ne vijen ket pell da grediñ ez on bet tizhet donoc'h gant Chavin eget gant an holl varzhennoù-se brudet dre ar bed holl

Gallout a rafen komz e-pad eurvezhioù pe leuniañ pajennoù ha pajennoù diwar-benn an traoù am eus gwelet. Hogen ne rafen nemet dezrevellañ traoù bet dija dezrevellet gant kement a dud kalz barrekoc'h egedon da gontañ doare teñzorioù hendraouriezhel ar Perou. Seurt oberennoù n' int ket diaes da gavout er c'henwerzh.

Ur ger c'hoazh koulskoude a-raok echuiñ. Daoust d' am yec'hed bezañ laoskik a-walc'h goude an taol divalav em boa tapet en Huaraz, n' em eus ket gwelet an amzer o tremen, e-pad ar seizh sizhun em eus tremenet er Perou. Gwir eo n' em boa ket kemend-all a amzer da brofañ d' am yec'hed, pe d' am gwander, gant ar mall a oa warnon redek diouzh ur penn d' egile ar vro. Iquitos. Trujillo, Puno (an Titicaca), Ouzco ha me oar.

Ur veaj eus an dibab am eus graet eta, kement abalamour d' ar vorredadenn plijus-tre e penn kentañ va vakañsoù, evel d' ar c'havadennoù diniverus ha bamus am eus gallet ober.

Ne gredan ket ez in ur wech all d' ar Perou rak ur rivin eo bet ar veaj-se evit va yalc'h. Gouzout a ran em eus graet, er c'heñver-se, un taol-

diskianterezh. Hogen, krediñ a ran, ez eus diskianterezhioù a c'hell unan ober
ur wech en e vuhez.

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

troet gant ROPARZ HEMON

Warlerc'hidi Yann Rous

**AN DUG YANN II
(1286-1305)**

(kendalc'h)

Yann II e Lion

E varv hag e obidoù

Dug Breizh a oa degouezhet e Lion d' ar Sadorn 6 a viz Du 1305. Lojañ a reas gant e ambrougerien en un ostel bras. E vevelien a gouske en un ti e-kichen. Feurmet en doa pep tra, gant an arrebeuri, evit pevarzek devezh, d' ar priz a 5 florin pe 10 lur bemdez.

A-vec'h erruet, e reas e ziarbennoù evit ren e kêr Lion, keit ha ma chomje enni, buhez largentezus ur priñs. E " glujaraer ", karget da bourchas klujiri ha jiboez a bep seurt, en doa degaset kargadoù bras a gig-gouez, ha prenet e voe kig-moc'h, morzhedoù-hoc'h, gwin kozh, h.a.

An dug a lakaas ober evitañ ur sae vezher " marbret-louet ", diouzh ar c'hiz diwezhañ, ur chupenn hag ur c'habell feuret.

Adaozet e voe ar sternajoù war-benn gouel ar gurunidigezh.

Kurunidigezh ar Pab.

An deiz bras a zeuas erfin, d' ar Sul 14 a viz Du. En iliz Sant-Just e voe graet al lid, gant ur brosesion hir evit echuiñ. Ar Pab nevez, Klemañs V, a voe gwelet e-kreiz un amheuliadeg splann, o vont d' e balez dre ar ruioù strewet, pallennet, garlantezet evel d' an deizioù brasañ. Evit enoriñ ar Beleg-Dreist, an dud uhelañ a oa e Lion en deiz-se a gasas, pep hini d'e dro, e varc'h dre ar rañjenn : da gentañ roue Frañs, Fulub Kaer, neuze e vreudeur, Charlez kont Valois ha Loeiz kont Evreux, ha goude dug Breizh.

140

Hemañ a sevene ar garg-se pa zibunas an ambrougadeg dindan murioù kêr, un engroez stank a dud war o lein. Dres d' ar c'houlz m' edo ar Pab o tremen, an dug Yann krog e rañjenn e jav, e tisac'has trumm ur pennad-moger bras gant pouez an arvesterien, hag e kouezhas en un taol. Stlapet e voe ar Pab d' an douar diwar gein e varc'h. Un dousennad tud uhelouenn, en o zouez kont Valois, a voe gwall c'houllet. A-zindan ur menezriad mein hag atredoù e voe tennet gant bec'h dug Breizh, hanter flastret e gorf.

Marv Yann II.

Re skoet e oa bet evit e gas d' e lojeiz. Douget e voe en un ti e-kichen. Gant mall e wiskjod dezhañ dilhad ledanoc'h hag aezetoc'h eget e re, ur gorfkenn vezher du hag ur chupenn feuret gant " kofoù konikled ". Ur surjian, ampartañ hini Lion hep mar, Leroy de Malines, a reas war e dro, harpet gant un oberataour, Mestr Pierre Sortais, a aozas an traetoù, an drammoù, a brederias ar

priñs e-unan, hag a chomas gantañ betek ar poent diwezhañ.

Daoust d' o strivoù, Yann II a varvas, d' ar 16 pe d' an 18 a viz Du (d' ar 16 hervez roll Auberi).

Balzamet e voe e gorf gant ur surjian all, Mestr Jean de Béthisy. Goude se e voe lienet, gwriet ur golo ler war e gorf, ha neuze e voe lakaet en un arched plom.

Ofis an anaon a voe lidet da gantañ e Lion, en iliz Sant-Just. Dindan ur chapel-c'houlou goloet gant sendal du e voe savet ur volz-kañv, kinklet gant eizh a ballennoù aour turkiat ha daou warn-ugent a ballennoù aour veneziat bevennet gant sendal du. Eno e voe lakaet an arched. Un nebeut merc'heien en o harnezioù-brezel en em renkas tro-war-dro, en o zouez an Aotrou Simon de Montbourcher.

An distro da Breizh.

Goude an ofis e lakajod an arched war ur c'harr pallennet-du, stlejet gant pevar roñse. Er penn-araok e teue daou skoedour harnezet penn-da-benn, war gein daou varc'h-kad, o tougen ardamezioù Breizh ha skoedoù ar priñs marv, livet-splann.

141

D' an 20 a viz Du, ez eas an holl ambrougadeg-se da abati Enez-Varba. Antronoz e loc'has ac'hano, oc'h ober hent, dre dTarare ha Saint-Symphorien-de-Lay, etrezek Roanne, ma tegouezhas d' ar 24. An arched a voe lakaet war ur vag, da vont war ar stêr betek Breizh. D' an 3 a viz Kerzu, edo e Beaugency. Atav o tiskenn gant ar stêr, e tegouezhas e Champtoceaux.

Da gantañ e oa bet divizet kas ar c'horf a-hed al Liger betek Naoned, hag ac'hano, gant lid bras, betek Plouarzel-Breizh-Uhel, ma tlee an dug bezañ beziet, hervez e destamant, e kouent ar Garmeziz, a gare kement. Aozet oa bet zoken kastell Boufe evit degemer an arched. Kemmet e voe menoz d' ar poent diwezhañ. Hir e oa bet ar veaj doanius-se. Goude harz Champtoceaux e touaras an ambrougadeg war ribl dehou al Liger, evit mont etrezek Plouarzel dre an hent berrañ, dre Gastell-Brient ha Louzieg.

An obidoù.

Ne lavar ket hon istorourien da be zeiz e voe lidet obidoù Yann II. Hervez roll-dispign Rolant Auberi, e voe d' ar 16 a viz Kerzu 1305, e Plouarzel.

Ur mor a dud a oa deuet, aes kompren, d' an douaradur. Ouzhpenn tiegezh an dug hag hogos e holl goskoriad, e weled er renk kentañ aotrou Ar Roch-Kreñv, itron Laval, beskontez Thouars, Yann Maour, Olier Ar Forest, Robin Ragenel, P. Morzel, Renaot ar C'hastell, h.a., hag erfin Maoris Aradon, a oa bet e garg « bodañ ar varc'heien ha re all d' ar sebeliadur ». Eskibien hag holl veleien ar vro a oa eno, hag ivez abad ar Pedennoù gant e venec'h, abadez Fontevrault, Dominigiz Vontroulez ha Kemperle, h.a.

Dirak ar c'harr-kañv e teue war varc'h daou varc'heg harnezet-klok, Lanselod Andigne ha Yann Chalonge. War an arched e voe lakaet un helm alaouret, deuet eus Pariz, hag ur c'hleze alaouret a voe kinniget d' an aoter.

Ouzhpenn 600 lur a voe dispignet e-pad an obidoù gant ar goulaouennoù hag an aluzennoù. Gant an ofis a voe graet ar sizhun war-lerc'h, anvet « ar seizhved », e voe dispignet ouzhpenn 350 lur, hep kontañ aluzennoù a-ziforc'h, div anezho da « di-Doue Plouarzel-Breizh-Uhel, evit ar beorien ».

142

Hag ivez, tud ar c'hañv, pe gentoc'h an holl dud deredet da Blouarzel evit al lidoù glac'harus-se, da zeiz da douaridigezh ha d' an ofis goude, a voe roet dezho da evañ ha da zebriñ o gwalc'h, evel diskouezet gant roll Auberi. Da zeiz

an ofis ez evjod peder zonellad win e chaoser Stank an Dug, e-kichen Plouarzel.

Ur servij deiz-ha-bloaz a voe c'hoazh e Plouarzel, ha kalz arc'hant a voe dispignet adarre.

Ar wech kentañ eo ma kavomp e dielloù Breizh un nebeut notennoù a-zivout obidoù un dug, ha ne vo ket kavet abeg ennon, spi am eus, evit bezañ roet an diskleriadurioù dre ar munud.

Goude mare Yann II E destamant hag e deñzor

An teñzor.

Yann II na vije ket bet mab e dad ma n' en dije ket karet dastum arc'hant.

Daou renabl hon eus eus e deñzor, unan eus 1303, diembann, hag unan eus 1306, bet embannet gant ar Veneadiz. Rannet e oa e teir lodenn : unan a oa e Naoned, e kastell an Tour-Nevez, ma chome duged Vreizh abaoe kreiz an 13-vet kantved ; an eil a oa e kastell Susinio ; an trede a oa e prioldi Longjumeau, e-kichen Pariz, hep mar evit bastañ da ezhommoù an dug pa ranke mont d' ober kefridi pe gefridi e kêrbenn Frañs.

Lodenn an Tour-Nevez a oa, a galz, an hini vrasañ. Hervez renabl 1303, klokoc'h eget egile, e oa enni 117.534 lur tournez e pezhioù-moneiz, hag en arc'hant nanmoneizet « 4.042 a varkoù arc'hant, pep mark o talvezout 60 gwenneg, war-dro 12.126 lur », en holl 129.660 lur. Ouzhpenn se e oa listri arc'hant, a boueze war-dro 750 mark hag a dalveze 2.250 lur tournez. En holl eta 131.910 lur.

E Susinio, hervez renabl 1306, e oa 29.482 lur tournez e pezhioù-moneiz, 336 mark en arc'hant nanmoneizet, o talvezout 1.008 lur. En holl 30.490 lur.

143

E Longjumeau e oa 3.500 lur tournez.

O kendaspugn an teir lodenn-se e kaver e save teñzor Yann II da war-dro 165.910 lur tournez.

An testamant.

Petra a felle da Yann Ier ober gant an teñzor-se ?

Gwelet e vo o sellout ouzh e destamant, a zo seul bouezusoc'h ma 'z eo ar goshañ diell eus ar seurt savet gant un dug Breizh, deuet en he fezh betek ennomp.

Da gentañ e ro an dug urzh da efedourien e destamant da baeañ e zleoù ha da beurzigoll ar re o dije gouzañvet droug eus e berzh pe a-berzh e implijidi.

Neuze e tarzhe splann ar preder bras, birvidik, a seblant bezañ bet en e benn adalek e ergerzhadenn e Tuniz hag e Siria e 1270-1273 : Brezel ar Groaz. Laesañ a ra 30.000 lur evit harpañ ar groaziadeg da zont. Pa na c'hell ket mont e-unan, e lavar e tle e vab Arzhur Breizh, pe Yann e eil mab mont en e lec'h. Pe anez, eme an dug, « me a venn hag a c'hourc'hemenn ma vezo anvet gant va efedourien ur marc'heg-bannielek pe zaou, eus ar re ampartañ a c'hellint kavout, ha ma vezo roet dezho an tregont mil lur evit mont d' an Douar Santel em lec'h er gentañ kroaziadeg a vezo, gant tud armet, evel ma vezo dereat diouzh ar c'hementad arc'hant-se ».

Ar c'hristen, ar marc'heg eo a zispleg amañ c'hoant taerañ e ene. Neuze,

an tad eo a lez e galon da gomz. Yann II a gare kalz e verc'h Alienor, « leanez e Fontevrault », ha keuz bras en doa d' he disparti. Kreskiñ a ra he leve-bloaz, a oa dister a-walc'h evit ur briñsez, hag e laes dezhi, evel tra-eñvor brizius, « va c'hroazig-aour », emezañ, « a zougan em irc'hier, hag am eus degaset eus an Douar Santel ». Sterniet e oa war ur grusif graet gant koad eus ar Wir Groaz.

Goude ar groaziadeg, goude e verc'h karet, e tro an dug d' an diazezadur tostañ d'e galon, e gwirionez, un eñvoradenn vev eus an Douar Santel, kouent Plouarzel, krouet e 1273 evit ar Garmeziz deuet gantañ eus Palestina. D' an ampoent, edont o sevel un ti kaer-tre na oa ket c'hoazh echu. Evit e echuiñ, e laese an dug dezho 1.000 lur, ha ma ne vije ket a-walc'h, ar c'hementad a vije ret da gas al labour da benn.

144

E spered a garitez, a druez vras ouzh an dud reuzeudik a sked, a c'haller lavarout, el laesioù niverus graet d' ar beorien : 6.000 lur evit « menajerien » baour Breizh, an ezhec'h a vuhez dereat a vije en dienez, rannet eskopti dre eskopti, ha 500 lur peurgetket evit re ledenez Ruiz, - 2.000 lur « evit ar merc'hed nobl a Vreizh e paourentez, evit reiñ skoazell dezho da zimeziñ, e kement lec'h ma kavo va efedourien e vezo ar gwellañ implij », - 1.500 sae vurell ha 1.500 re votoù da ingalañ etre 1.500 den paour a Vreizh, er bloaz ma varvin, - evit ar chapalaned paour a chom e Breizh, 200 lur, - 30 kalir arc'hant, a ur mark pep unan, da ingalañ en ilizoù ha chapelioù paour Breizh gant va efedourien, - 1.000 lur da ingalañ etre peorien Vreizh, ouzhpenn ar pezh a zo bet merket a-raok.

Laesioù a zo, bihan a-walc'h, evit hogos an holl diez relijiel a Vreizh.

Neuze e soñj an dug en e gerent, e servijerien hag an dud eus e di, a oa deuet da vezañ e vignoned, rak chomet e oant gantañ an darn vuiañ anezho, e vuhez-pad.

Da gentañ e wreg, an dugez Beatriz, merc'h Herri III roue Bro-Saoz, marvet e 1275 ha beziet en iliz Santfrañseziz Londrez. He c'halon avat a oa miret e Frañs : « Da abadez ha kouent Fontevrault, ma emañ kalon va fried karet Beatriz, Doue d' he fardono, 100 gweneg sterling leve-bloaz, evit ober un ofis e koun ac'hanon hag e koun va fried da zeiz-ha-bloaz va marv ». Hevelep laes da Santfrañseziz Londrez.

An dug a bled neuze gant e goskoriad, gant holl dud e di, eus ar re gentañ d' ar re ziwezhañ, adalek e varc'heien, keneiled ha tud-a-fiziañs a veze peurvuañ war e dro, Yann Maour, Steven Ar C'hrañj, Yann Chalonge, Gwilherm Monceaux, adalek e chapalaned, Tomaz Roson, Jalmig Sant-Lou, Gwilherm Mante, betek e servijerien izelañ, da skouer e varverien Gwionig hag Herriig, e geginer Gwilhou, e balafrigner Rualan, e wanner, e besker (an hini karget da bourchas pesked d'e gegin), hep ankounac'haat e zen-a-gambr (" Mestr Erwan eus va c'hambr ") nag ar paneter, nag ar boutailher, nag ar gwenaer hag ar falc'huner, nag ar gov, nag ar mañsoner, nag Erwan ar surjian, na Gwilherm ar bieller. Hemañ, ma ne save ket kurwerzioù, a salme anezho dirak an dug, oc'h en em eilañ gant ar viell, a oa violoñs an amzer-se. Yann II a vourre eta kalz pe nebeut en henzanevelloù marc'hegiezh.

Dre aon da vezañ ankounac'haet unan bennak pe da vezañ prizet re izel dellid e servijerien, e skriv : « Me a venn ma vezo roet gant va efedourien ul lodenn eus va madoù d' ar re all o deus va servijet ha n' int ket meneget amañ, ha ma vezo kresket ar pezh a roan d' ar re a zo meneget, mar deus abeg mat d' ober ».

145

Ne zisoñj nag an ilizoù nag ar beorien eus kontelezh Richmond, nag eus e zouaroù e broioù Perch ha Belez.

En diwez, goude ar roll hir-se eus karantezioù hag eñvorioù an dug kozh, e tarzha adarre ar soñj a verve dalc'hmat en e spered, ar groaziadeg, hag e ra ur

galv diwezhañ :

« Evel ma 'm eus karet atav an Douar Santel tramor, evel ma 'm eus poaniet atav da zastum madoù loc'hus e sell d' ober ganto evit mad an Douar Santel-se, mar chom tra pe dra goude seveniñ an holl laesioù am eus graet, me a venn hag a c'hourc'hemenn ma vezo lakaet an nemorant, pe droet evit gounid an Douar Santel-se da adsevel ar c'hêrioù, ar c'hestell ha lec'hioù all, ha dreist-holl adaozañ iliz an Itron Varia e Nazared. »

Setu aze eta testamant Yann II, brudet en Istor Breizh. Sklerijenn a daol war bennlinennoù temz-spered e aozer. Ar priñs-se, tad a familh er penn kentañ, a ranker anavezout evel gwir vab Yann Rous, - gwelloc'h koulskoude eget e dad, dreist-holl dre e drugarez hag e largentez e-keñver ar beorien, e garantez padus ha birvidik ouzh an Douar Santel, a ziskuilh e oa en e ene un uhelvennad kristen ha marc'hegel a vefe diaes kavout an egin anezhañ en ene e dad.

Berregezh ha Keraouez

A bep tu e klevet komz eus ar verregezh a c'hell bezañ war ar petrol da heul ar brezel nevez adkroget etre Arabed ar Reter-Tostañ hag Israeliz. N' eus forzh penaos, ma ne vez ket troc'het dimp hor pourvezioù ez ay kalz ar prizioù war-grec'h.

Marteze avat e vez klevet trouz ar brezel, met kalz tud n' o deus ket taolet kalz evezh ouzh ar pezh a dremen un daou vloaz bennak a zo. Ez eo krog priz ar petrol da vont war uhelaat da vat abaoe ur pennad mat a zo ; met, evel ma ne ra e gwirionez priz an danvez nemet ul lodennig vihan a-walc'h eus priz an esañz a implijer er c'hirri-tan, ur c'hresk war an hanter eus priz ar petrol o tont eus ar puñs ne vez merket alies nemet gant ur c'hreskig bihan evit danvez boueta ar c'hirri. Ne deo ket heñvel avat eus ar " fuel " pe " mazout " a vez devet a vilionoù a donelladoù e pikol kreizennoù ober tredan, evel da skouer en hini Chevre, e-tal Naoned. Ar gaz tennet eus an douar a ya ivez war geraat da vat. Ha goude ur pennad diaes evit koñvers ar metaloù e 1971, ez eo aet ar re-mañ kalz wa-grec'h e-doug 1972 ha dreist-holl 1973, da heul ar c'hresk a zo bet en ijinerezh er broioù diaraok evel Stadoù Unanet Amerika, hor broioù Europa hag ivez Japan.

Ha war un dachenn all ez eus bet gwelet e-keit-se ar menezioù gwinizh a oa berniet en Amerika an Norzh hag en Aostralia o koazhañ d' an daoulamm gant ar prenañnoù bras a zo bet graet gant ar stadoù ramz evel Unvaniezh ar Republikoù Socialist Soviedat ha Sina ar Bobl. - En hor broioù-ni e vez anv ivez alies eus gwrac'helladoù poultr laezh pe amann chomet diwerzh. Hag a-greiz-holl e teu ar c'heloù ez int ivez teuzet mat. - Hag e Breizh e oa gwall vrudoù o redek en hañv tremen pa oa en em gavet berregezh war ar soja o tont eus ar Stadoù Unanet. Rak ar fav soja, pe ar gwaskachoù a chom diwarne pa vez tennet an eoul er-maez a oa, hervez, ret o c'haout evit lakaat er boued loened !

147

Rak setu ! Erru omp ivez e Breizh en ur poent ma ne vez mui bevet al loened diwar drevadoù ar vro. Dilezet ar greun hag ar brouskon a veze graet gante gwechall, hag a-walc'h e oa bet arlene, kaout amzer re fresk e-pad an hañv evit ma vije aet da fall ar maiz en deus tamm-ha-tamm aloubet ar vro. Ha pa vez c'hoazh labouret an douar, ententet ouzh an trevad hag eostet, al labour-se a vez kaset da benn gant pezhioù mekanikoù bras a lonk ur bern petrol o tont a-bell. E-lec'h ober foenn gant nerzh an heol, an dud hag ar c'hezeg, setu bremañ ma 'z eur krog da vat da zisec'hañ ar geot hag, evit dont a-benn eus se, ez eus ezhomm kalz tommder, hag evit kaout an nerzh-se, setu ma 'z eus adarre ezhomm kalz petrol ; heñvel evit ar greun maiz, hag a lezed ar pennoù anezhañ, da vezañ avelet e doare kasedoù orjal dindan an amzer.

Ne glevet komz ivez nemet eus berregezh dour. Ha ret eo anzav ez eus meur a vloavezh bremañ ma n' eus ket bet gwelet a hañvezhioù gleborek, hag ar goañvezhioù zoken a zeu da vezañ dic'hlavoc'h eget ne oamp boas da welout kent. Soñjal a ra d' an den ez eo ar glav un eurvad - pe un euzhad evit ar re a blijfe dezhe gwelout an heol o lugerniñ bemdez - degaset dimp ingal gant an Aotrou Doue. Ne soñjer ket alies e c'hell an den kaout ivez da welout, n' eo ket er glav a gouezh warnomp un deiz-mañ-deiz, met er sec'horioù ha marteze muioc'h c'hoazh, en disgresk dour. Evit aesaat labour ar mekanikoù bras ez eus bet diskaret ur bern kleuzioù ha girzhier, plaenaet ar vro. Digoret e vez ivez hentoù-bras nevez, darn anezhe ledan mantrus evel " hentoù deu Gol ", darn all strishoc'h o kas da bep ti ha da bep kêriadennig war ar maez. Pep hini eus an hentoù-se a vez " godronet " evit ma vo plaenoc'h, naetoc'h ha padusoc'h. Kêrioù

ha bourc'hioù a gresk, gant muioc'h-mui a ruiou hag a blasennoù, pep hini anezhe godronet pe simantet ivez.

Pa gouezh glav war zouar labour, war zouar koad, war lanneg pe war zouar prad, ez a ar pep brasañ en douar, hag e chom eno da vagañ ar plant ha da reiñ dour d' an eien ha d' ar puñs. War ar godron pe ar simant avat e red an dour war-draoñ, etrezek ar gwazhioù, ar stêrioù hag ar mor. Ur barrad mat a c'hlav, ha setu diouzhtu e vo dour-beuz en traoniennoù. Hag en traoniennoù alies ez eus nebeutoc'h-nebeutañ a ziskarg d'an doureier, karget m'eo bet alies gant atredoù kêr, ar geunioù hag al lagennoù a vire an dour pa zic'hlanne ar stêr. Hag an dour a ziruilh evel-se etrezek ar mor ne day ket da vagañ feunteunioù na puñsoù. Seul vui e vez diskaret gwez, seul nebeutoc'h a zour a vez distaotlet en aer gant o delioù, seul nebeutoc'h a c'hlav a vo adarre ha, seul nebeutoc'h a c'hlav a gouezho, seul nebeutoc'h a zour a vo er vro. - Ur mantr eo gwelout pegen dievezh eo bet an dud o deus distrujet ar c'hleuzioù hag a vire en tu uhelañ anezhe an dour da sac'hañ ken e veze silet en douar. Bremañ e red war-draoñ, hag alies an douar mat da heul...

148

Kement-se hep kontañ an dispign-dour a vez graet bremañ dre-holl, koulz war ar maez hag e kêr. Un amzer a zo bet, n' eus ket gwall bell, ma ne veze implijet en ti nemet un nebeudig kelorniadoù dour bemdez. Al loened-korn hag ar c'hezeg a veze kaset o-unan da zoura en ur poull pe ur wazh. Bremañ e vez kaset dour tamm-ha-tamm da bep ti, ne vez nemet digeriñ an duellenn da ober ha setu ma red hep poan ebet. Hag e pep ti e vez ur bern mekanikoù da implij dour : da gannañ an dilhad, da skaotañ al listri. En tiegezhioù e vez gwalc'het tezh ar saout a-raok o goro gant ar mekanik. Muioc'h a zour bemdez a vez implijet eget ne raed gwechall e-pad ur miz. Hag ar gwashañ 'zo moarvat eo emañ an teil o vont er-maez a c'hiz. Ha flistret dour da gas kuit ar c'haoc'h-saout hag ar c'haoc'h-moc'h e pelloù simantet. Ha kemend-all a zo gwir evit an dud peogwir e weler bremañ dre-holl privezioù flistr-dour.

Gwashoc'h ! Dilezel an teil a zo bet dievezh ! An hañvoezenn dourek a vez graet en e lec'h a zo ur gwall dra. Dreist pep tra hini an uzinoù sevel moc'h a weler un tammig e pep lec'h bremañ. Ne deo ket hepken en abeg d' ar flaer spontus a vez pa vez skarzhet ar poullou ha ledet an hañvoezenn war an douar, daoust ma ne deo ket, anat, gwall blijus evit an amezeien, na kennebeut evit ar re a ra war he zro. Met tanav eo, ha kreñv, an hañvoezenn-se hag a-walc'h eo e redfe betek ur wazh evit ma vije kontammet an dour enni, ampoezonet ar pesked, her gwelet 'zo bet n' eus ket pell e Planiel !

Met n' eo ket hepken en hor bro e vez gwastet an traoù. Rak an den a zo diaviz ha dievezh. En Amerik an Norzh, un daou-ugent vloaz bennak a zo, e veze troet an douar e " pradennoù " bras. Ma ! Setu a-benn ur pennad e teuas da vezañ anat e oa bet graet ur fazi bras : er broioù kras-se hep gwez, e c'hweze an avel diharz. Ur wech torret an donenn c'heotek, e kroge an avel hag an douar aet da boultr a save gant an avel hag a nije ac'hane dindan stumm koumoul, koumoul douar ha neket koumoul dour. Ha gorreadoù bras eus ar vro a voe kaset da netra... Kemend-all a c'hoarvezas e Rusia pa voe torret an douaroù kras evit hadañ gwinizh enne. Kalz arc'hant ha kalz poan a bo bet dispignet goude en ur glask gwellaat an traoù dre blantañ bandennoù douar koadek da droc'hañ an avel ha da zigreskiñ ar c'hrog en devez war an douar.

149

En Afrika emañ dezerzh ar Sahara o vont war-raok muioc'h-mui etrezek ar Su. Ha moarvat hoc'h eus klevet anv eus ar sec'hor spontus a oa o ren n' eus ket gwall bell eus ar Senegal d'an Tchad. Unan eus abegoù ar gounid-se eus ar sec'hor eo an distruj a zo bet graet eus ar glasvezh hag ar c'hoadeier el lodenn ved en em astenn etre an trovanooù. Pell 'zo abaoe ma vez implijet dre amañ kalz koad eus ar broioù yen evit ober plenken (" koad an Norzh ") ha paper ; a-nevesoc'h 'zo e vez degaset ivez muioc'h-mui a goad eus ar broioù tomm evit ar c'hoata, pe evit an arrebeuri. Hag an holl o deus klevet anv evel-se eus koad-prenn dianav dezhe a-gent : iroko, sipo, aboudikro, sapelli, makore... Met evit

kaout ar c'hoad-se ez eus bet graet alies kalz distruj. Gwir eo e kresk buanoc'h ar gwez er broioù tomm eget er broioù yen, met er re-mañ e vez stank ar memes gouenn ivez, koad sapr da skouer. Er broioù tomm en enep ez eus kalz muioc'h a ouennoù gwez eget en hor broioù-ni ha dreist-holl eget er broioù yen. Ac'hane daou ziaester : ret eo redek pell evit kaout un niver a-zoare a wez eus ur ouenn anavezet-mat ; d' an eil ez eus bet soñjet ober implij eus gwez all ivez eget ar re a vez diskaret peurvuiañ, met ret eo studiañ perzhioù hag emzalc'h ar c'hoad anezhe : ha n' eo ket aes lakaat ar varc'hadourien da ober anaoudegezh gant re a seurtoù koad... Setu perak e vez drailhet, hep mad ebet, rannoù bras a goadeier evit tizhout ar gwez priziusañ, ha pell ez eur bet a-raok kompren e oa ret, duhont ivez, en em lakaat da adplantañ an tachennoù bet diskaret. Setu m' eo bet tamm-ha-tamm diboblet ar c'hoadeier a oa an aesañ mont enne ha diboullañ ar c'hefioù gwez er-maez anezhe, da lavarout eo ar re dostañ d' ar mor pe d' ar stêrioù bras. Tamm-ha-tamm ez eo bet ret eta mont pelloc'h e diabarzh ar vro, met evit se e oa ret toullañ hentoù pe hentoù-houarn, ha kement-se a goust arc'hant-bras. Un abeg da briz ar c'hoad da vont c'hoazh war-grec'h tra ma kresk ar goulenn warnañ.

150

Priz ar c'hoad estren o kreskiñ, hini ar vro a zo bet muioc'h a brez warnañ, ha war geraat eo aet buan. Setu un abeg muioc'h da briz an tiez nevez da vont war geraat, an tiez-se a gousto eta keroc'h ha keroc'h e vo o greiañ, keroc'h o zommañ, ha koustusoc'h eta bevañ enne.

KAMDRO AN ANKEU

Eñvorennoù-brezel rener dastumadenn wenedek " Dihunamb "

Priz franko : 45,00 lur

M. HENRIO. Presbytère de Kervignac, 56700 Hennebont

- CCP 1617 66 Nantes -

NOTENNOÙ

gant R. Hir, Per ar Bihan, Tudual Huon, Bernez an Nailh, Ronan Huon, Per Peneg, Studierien Roazhon.

Hor Mignoned

Loeiz MGULLEG ha Mari-Helen FRIANT a zo laouen o kemenn deoc'h ez int bet euredet e chapel Santez-Anna ar Palud d' an 30 a viz Meurzh.

Loeiz MORVEZEN hag e wreg a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet euredet o mab Patrig ha Catherine Dhellemmes, e Konk-Kernev d' an 20 a viz Ebrel.

J. QUATREOEUF ha Ivona SCAEROU e bried a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Lena d' an 29 a viz Meurzh, e Sant-Brieg.

Ganet zo bet ur plac'hig, Morganez hec'h anv, e ti hor c'heneiled Jakez ha Rejina BAUDIG, e Sant-Malo.

Yann TALBOT a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet beleget d' an 30 a viz Meurzh, e iliz-parrez Itron Varia Rostren.

Pediñ a reomp hor mignoned da zegemer hor gwellañ gourc'hemennoù.

Lidet eo bet tregontvet deiz-ha-bloaz marv Frañsez DEBAUVAIS e chapel skolaj Sant-Marzhin e Roazhon, d' ar sul 31 a viz Meurzh.

Kañv

D'an 8 a viz Meurzh ez eo aet da anaon hor mignon F. GOINARD. Bet e oa rener " Skridoù Breizh " ha digantañ eo hor boa prenet un nebeut bloavezhioù 'zo al levrioù a chome gantañ. Evel an darn vrasañ eus ar re a rae war-dro Breizh e oa bet toullbac'het e dibenn ar brezel.

Hor gourc'hemennoù a gengañv a gasomp d' e diegezh.

Hor c'hef evit 1973

DISPIGNOU	lurioù	
Moulañ :		
niv. 156	3.903,61	
niv. 157	4.764,08	
niv. 158	3.467,52	
niv. 159	4.095,94	
niv. 160	4.573,68	
niv. 161	4.225,75	
		25.030,58
bandennoù		183
Mizoù-post		141,60

Bruderezh 867,15
War un dro 26.222,33

ENKEFIADURIOU

	lurioù	
Koumanantoù	20.930,43	
Niverennoù gwerzhet	2.064	
Chomlec'hioù kemmet	26	
Profoù	4.411,16	
Diseurt	2,10	
War un dro		27.433,69

STAD AR C'HEF

	lurioù	
Gounid 1973	+ 1.211,36	
Dic'hounid ar bloavezh 1972	- 2.624,97	
Un toull er c'hef, d'an 31 a viz Kerzu 1978		- 1.413,61

153

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-kerz an daou viz diwezhañ :

Miz GENVER :

L. Bothorel, 20 lur ; Y. Bouessel du Bourg, 20 ; M. Gourlaouen, 10 ; P. Honoré, 20 ; Youenn Gwernig, 40 ; G. Bruneau, 10 ; J. J. Tilly, 20 ; J. de Lesquen, 20 ; L. Chapel, 20 ; J. Konan, 20 ; H. Le Lann, 100 ; Y. Ropars, 10 ; E. Conan, 30 ; T. Caulet, 36 ; Y. Daniel, 9 ; L. Bihannic, 20 ; J. Le Deunff, 10 ; P. Herbert, 10 ; G. Kernevez, 5 ; F. Nedelec, 10 ; L. Orhand, 10 ; A. Souffès-Despré, 90 ; M. Maze, 15 ; J. M. Tilly, 5 ; Y. E. Haspot, 50 ; G. Mahe, 20 ; M. Piron, 5 ; C. Le Brazidec, 10 ; N. Jegou, 4 ; J. Fuzellier, 10 ; Y. Bouessel du Bourg, 25 ; V. de Bellaing, 70 ; P. Queffeleant, 4 ; H. Le Floc'h, 10 ; F. Kervella, 30 ; J. P. Cloarec, 10 ; P. Aoustin, 10 ; A. Cornic, 10 ; M. J. Marot, 20 ; A. Cloître, 20 ; A. Bernachin, 40 ; R. Bizien, 10 ; A. Gueguen, 20 ; T. Pleyber, 23 ; H. Grouhel, 10 ; F. Vossen, 20,68 ; B. Assicot, 10 ; Y. ar Beg, 200 ; J. Morvan, 20 ; J. Conan, 50.
- War un dro : 1.271,68 lur.

Miz C'HWEVRER :

dizantv, 374,16 lur ; Y. Bouessel du Bourg, 20 ; A. Le Bihan, 30 ; J. Ducamp, 20 ; A. Berry, 70 ; L. Andouard, 20 ; C. Barbotin, 10 ; F. Le Calonnec, 5 ; V. Miniou, 10 ; R. Delaporte, 15.
- War un dro : 574,16 lur.

1.845,84 lur hon eus bet e-pad daou viz kentañ ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl !

839 koumananter

A-drugarez d' un toullad keneiled ha dreist-holl da Vernez an Nailh, kavet gantañ un 60 bennak a goumananterien e Bro an Naoned, omp aet dreist an niver a 800 koumananter a zo bremañ lodennet evel-hen :

Aodoù-an-Hanternoz, 119 ; Penn-ar-Bed, 202 ; Il-ha-Gwinum, 81 ; Liger-Atlantel, 99 ; Mor-Bihan, 59 ; Rannvro Bariz, 129 ; Departamantoù all, 83 ; Afrika an Hanternoz, 2 ; Afrika Du, 3 ; Iwerzhon, 11 ; Kembre, 13 ; Skos, 3 ; Bro-Saoz, 3 ; Alamagn, 7 ; Helvetia, 2 ; Izelvroioù, 6 ; Belgia, 3 ; Bulgaria, 1 ; Polonia, 1 ; Stadoù Unanet, 4 ; Kanada, 4 ; Haiti, 1 ; Aostralia, 1 ; Japan, 1 ; Ceylan, 1.

Notomp hon eus bremañ tost da 100 koumananter e Bro an Naoned hag ouzhpenn 200 e Penn-ar-Bed. Dastumet eo bet gant Bernez an Nailh koumanantoù bruderezh a 6 miz (3 niverenn), anezho koumanantoù-esaeañ ha ne vint ket adnevezet evit ul lodenn vat anezho. Kendalc'homp kalonek eta evit tizhout ar 1.000 lenner.

Poellgor Al Liamm

D' an 31 a viz Meurzh ez eus bet dalc'het e Menez Kamm ur vodadeg eus burev ar gelaouenn " Al Liamm ". War c'houlenn ar rener ez eus bet savet ur poellgor eus ar skridoù. Setu amañ an izili : Yann ar Beg, Per ar Bihan, Ronan Huon, Frañsez Kervella, Andreu Latimier, Herve Latimier. Evit disammañ ar rener ez eo bet divizet e vefe prientet, bep bloaz, div niverenn eus ar gelaouenn diwar c'hwec'h gant Andreu Latimier hag izili all eus ar poellgor. Niverenn Mae-Mezheven a vo graet war he zro eta gant Andreu Latimier.

154

Lizhiri

War-lerc'h embannadur lizhiri A. S. ha B. H. war niverenn diwezhañ " Al Liamm " hon eus bet tri lizher all ma embannomp arroudoù anezho amañ.

Al lizher hon eus bet digant Erwan ar Menga diwar-benn an diforc'hañ-bugale o tisplegañ menozioù heñvel ouzh re J.C. n'e embannomp ket amañ. Pedit a reomp Erwan ar Menga d' hon digareziñ.

Soñjal a reomp ez eo mat reiñ alioù hol lennerien war an holl gudenoù zoken pa n' int ket, dre ret, re ar gelaouenn. Mouezh pephini o vezañ bet klevet e vo klozet amañ an embann lizhiri war ar gudenn.

Digant J. C. hon eus bet al lizher-mañ :

« ... Evit ma vo reizhlec'hiet an traoù ha gant an esper e vezo degemeret mat gant A. S. Spered ebet a dabut en destenn-mañ. Klask a reomp ar wirionez hepken.

Lenn a ran e-barzh A. L. niv. 162, paj. 66, al lizher kaset gant B. K. Lavarout a rin dezhañ hepken n' eo ket reizh e breder diwar an diforc'hañ-bugale en anv « gwirioù mab-den », mestr war e gorf. Mat-tre ! Met, ar bugel, o vevañ en e vamm, a zo dija ur c'hrouadur-den, ur bezañs all ha n' eo ket bezañs ar vamm. Neuze emañ gantañ ivez ar gwir da vevañ ; ha setu perak e c'hell bezañ anvet torfed lemel d' an danvez-bugel ar gwir-se hag ar vuhez-se. « Un drouklazh bihan », eme Jean Rostand.

Paj. 67.

Doaniet eo A. S. gant pennadoù ar skrivagner-mañ-skrivagner de geñver an Harzerezh. Ma ! Hag e vefe atav da grediñ e chomo an Harzherezh un danvez « tabou » da virviken ? N' eo nac'het gant nikun e voe harozed e-touez " Paotred ar Strouezh " ; hag e veze ret amañ pe ahont kaout kalonegezh dreist evit dibab an hent-se. Met, e-kichen an daolenn dinamm embannet meur a wech, nag a dorfedoù anavezet pe zianavezet ! Pelec'h emañ an harozelezh pa zrouklazher ur c'horonal alaman hag e chomer hep lavarout tra pa 'z eo fuzuilhet 50 gouestlad goude-se ? Ankounac'haet eo gant A. S. an holl zroug graet gant an Harzerezh dre gasoni ouzh pep tra vreizhat. Diaes eo lakaat da nazied ar veleien Y. V. Perrot pe Lec'hvien, ar vreudeur Tastevin pe v-BOScher, Philippon, an Itron du Guerny, h.a. ; hag ez eo harozed pe dorfedourien ar re o deus o drouklazhet ?... Ha penaos e vefe ankounac'haet gant an Emsav labour reuzeudik " Strolladoù ar c'hlanidigezh " rak pep tra b-Vreizhat ? Piv oa er strolladoù-se nemet dreist-holl Paotred ar Strouezh ? Toullbac'het Roparz Hemon ha meur a skrivagner. A-walc'h e vefe da A. S. lenn an dezrevell savet gant ar strollad-enklask deuet

eus Bro-Gembre da studiañ pizh ar stourm heñchet e Breizh a-enep ar sevenadur breizhek... Ret e veze, en amzer-se, kaout ur galon dreist evit adsevel banniel Breizh en desped d' an argolloù ha d' ar c'hunujennoù, hag evit adsevel pe adkregiñ gant al lennadur brezhonek evel m' o deus graet Tir-Na-Nog, Al Liamm, Bleun-Brug h.a. Ma vije bet lakaet urzh en e di gant Harzerezh hec'h-unan, e-lec'h gwennañ an torfedoù, ma vefe siriusoc'h al levrioù ne roont nemet ar pajennoù brav, e vefe marteze kredet gwelloc'h hiziv ez eo dinamm gloar an Harzerezh.

155

... Evit istor Goleron, skrivet gant E. ar Barzhig, n' ouzon ket hag ez eo gwirion, met asur n' eo ket diwirheñvel diouzh tra pe dra tremenet e lec'h all. Fallagriezh ebet en destenn-se savet gant ur skrivagner saourus e zoare ha ne c'hell ket e-unan ober droug d' ur gelienenn. Dioueriñ a fentigell pe a « humour » ez eo kavout fall un danevell a-seurt-se. Met marteze ken sakr eo deuet da vezañ an Harzerezh ma ne voe biskoazh gantañ an disterañ kiriegezh ; ur wir a relijion, neketa ? Meur a veleg hag a vanac'h a zo sanket a-walc'h ennañ un tamm « humour » evit gouzañv ma vezo c'hoarzh et ur wech bennak diwar o fenn. A-dreñv d' ar stign-houarn, ez eo difennet-groñs pep enep-lavar rak ar Stad hag ar Renerezh. Un doare faskouriezh dindan un anv all !

Ma fell d' unan bennak lavarout ar wirionez, eo ret dezhañ lavarout an holl wirionez, brav ha divalav, an enor hag ar vezh. Niverus eo al levrioù o kanañ, e gwir, enor an Harzerezh e Breizh. Eürus eo ez eus ivez ur gelaouenn, evel " Al Liamm ", a c'hell lavarout en he fajennoù ne voe ket pep tra harozed el labour-se. »

Digant P. A. G.

« N' on ket bet souezhet gant lizher an Ao. A. S. (se a oa da c'hortoz) diwar-benn danevell E. ar Barzhig (" Goleron ", en niverenn 161) hag an Harzerezh : ar gwir a zo gantañ ; bez ez eus bet un toullad mat a harozed en Harzerezh, bet dibabet ganto hent an enor.

Hogen, hogen, petra eo an hent-se ? Hent an enor, din-me, a zo an hini dibabet gant an den a ren e vuhez hervez e goustiañs. En doare ma 'z eus bet harozed a bep tu.

D' an eil, " Paotred ar strouezh " ne oant ket harozed holl. Gwelloc'h c'hoazh, kalzig a dud hag a gred lavarout bezañ bet « er strouezh » a zo chomet sioul-kaer e korn an oaled, sanket don o zreid e kofignonoù tomm.

Un tammig re a harozed am eus gwelet ha me o tont en-dro eus ar brezel. Ul lanv eo a oa. Setu bremañ an tre. Setu Jean Yanne gant " Les Chinois à Paris "...

Momeder an Istor eo !

An Istor ! Ni, Bretoned, e ouzomp mat-tre peseurt talvoudegezh en deus ; hep menegiñ hon Istor-ni, ken displeberet a-viskoazh gant al levrioù skol dreist-holl, n' eus nemet teurel ur sell ouzh oberennoù 'zo, Napoleon gwelet gant J. Bainville ha Napoleon gwelet gant H. Guillemin... da skouer.

Memestra, pa fello din lazhañ va c'hi e rin ur faskour anezhañ. War un dachenn all, ne c'hellan ket bezañ a-du gant Y. Olier pa skriv : « Hep keuz na morc'hed e welfen diskar holl ilizoù Breizh, ar re gaerañ zoken, en deiz ma kollfe ar savadurioù-mañ ar ster relijiel a oa bet roet dezho gant ar re o deus o diazezet ».

156

Neuze... Bec'h d' ar vein-hir, bec'h d' an taolioù-maen aet diouto, abaoe keit-all, pep ster relijiel !

Savadurioù an den, ar re zivalav end-eeun (kasit d' ho soñj ar " pavillons de Baltard "), a zo un test eus buhez an denelezh, hag, evit kalz anezho, ul lodenn eus hor gweledvaoù, arabat lakaat ar " bulldozer " warno ma n' eo ket

ret-groñs ! »

Digant B. an N.

... Un dra all evit notennoù " Al Liamm " : an enklask diwar-benn kelennadurezh ar brezhoneg e 1973-1974. Betek-hen ez eus bet 57 respont digant kelennerien ganto war-dro 1.000 skoliad. A dra sur ez eus kalz a dud n' o deus ket respontet c'hoazh rak kaset ez eus bet ouzhpenn 120 roll-goulennoù. Mat e vefe lakaat war " Al Liamm " un notenn evit pediñ ar gelennerien da gas en-dro an abretañ ar gwellañ o follennoù-enklask leuniet ha goulenn skouerennoù ma n'o deus ket bet c'hoazh (Dl Anna ar Beg, 12 rue Astor, 29000 Quimper). »

Digant Bernez an Nailh, 927, 9 rue F.-Albert, 44200 Nantes.

Kalz a labour hon eus bremañ evit prientiñ ar C'HENDALC'H KELTIEK, a vo dalc'het en Naoned eus ar 13 betek an 19 a viz Eost. En hon touez n' eus den ebet evit bezañ kemeret perzh e Kendalc'hioù Landreger ha Felger. Ezhomm hor befe eus pennadoù, e brezhoneg pe e galleg, diwar-benn ar c'hendalc'hioù-se, hag ivez eus luc'hskeudennoù, evit embann anezho e kelaouennig ar C'hendalc'h, Kendalc'h keltiek hec'h anv, ha dreist-holl e kelaouennoù bras Bro an Naoned (Presse-Océan, L'Eclair, h.a.) evit diskouez d' al lennerien en un doare bev-buhezek petra eo ar C'hendalc'h Keltiek. Klask a reomp ivez pennadoù hollek diwar-benn Bro-Skos, Kembre, Iwerzhon, h.a., diwar-benn o istor, o buhez keltiek, sevenadurel, h.a., evit klask embann anezho er c'helaouennoù bras. Hag anavezout a rit tud a c'hellfe skoazellañ, zoken gant ur pennadig hepken war an dra-mañ-dra ? Prizius meurbet e vefe... Ur c'hinnig all, o tennañ c'hoazh un tammig d' ar C'hendalc'h Keltiek. Ur bern Kelted eus Iwerzhon, Kembre, Alba, Kernev ha Manav a zeuio da Vreizh e-pad an hañv. Marteze e vije mat embann war ar gelaouennig nevez Kendalc'h keltiek a vez kaset ur bern skouerennoù anezhi tramor, anvioù ha chomlec'hioù (ha niverennoù-pellgomz) an holl Vretoned a en em ginnigfe evit lojañ, pe bediñ d' ur pred pe hepken degemer en o c'hêr hag en o c'horn-bro, an holl Gelted-se. Ur galv a c'hellfe bezañ graet war " Al Liamm " ha kelaouennoù all evit goulenn digant an holl Vretoned a youl vat o chomlec'h. Kaset e c'hellfent bezañ da : Congrès Celtique International - Kendalc'h Keltiek Etrevroadel - Château des Ducs de Bretagne, 44000 Nantes. »

157

Digant M.B., paotr yaouank a Vro-Dreger.

« Gant aked ha diduamant em eus lennet " Al Liamm " a-hed ar bloaz. Dre se e kasan deoc'h a-c'hrad-vat peadra da adkoumanantiñ d' ho kelaouenn. Esperout a ran en em skigno ur seurt labour, gouestlet d' hor yezh, rak gantañ emañ promesaoù savidigezh ur wir lennegezh vreizhat. »

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

An niverennoù kozh meneget da heul a c'heller prenañ : 1, 2, 4, 5, 6, 7, 29, 30, 31, 32-33, 43, 53, 63, 64, 65, 67, 68, 69 betek 162 (nemet an niverennoù 98 ha 100 hag a zo diviet).

Priz an niverennoù a zo :

- 1, 2, 4, 5 : 4 lur ar pezh ;

- an niverennoù all : 6,50 lur ar pezh (nemet an niverennoù 32-33, 65, 116, 151 hag a goust 8 lur ar pezh).

Tu a zo avat da gaout ar bloavezhioù klok-mañ evit 10 skoed (40 lur) pep hini :
- 1959 (72-77) ; 60 (78-83) ; 61 (84-89) ; 62 (90-95) ; 64 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161).

Ar goulennoù a zo d' ober da : P. Le Bihan, 16, rue des Fours-à-Chaux, 35400 Saint-Malo - c.c.p. 5349-06 Paris. An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-kas.

Kelaouennoù

Degouezhet eo gmneomp ar c'helaouennoù liesskrivet-mañ e brezhoneg :

Imbourc'h. - Niverenn 50. Koumanant 30 lur. K.R.P. 1534 25 Rennes. Y. Ollivier. - Enni ur pennad hir a-walc'h gant Youenn Olier : « Mojenn ar werin ». « Lizher d' an doueoniourion a-gor » gant Jean Fourastié, troet gant Erwan Gwegen. « Un huñvre o vont da get : an drevadenn gembraek e Patagonia » gant Bernez an Nail. Ur varnadenn war levr Loeiz Herrieu « Kamdreu an Ankeu » .

Hor Yezh. Niverenn 94. - En niverenn-mañ e kaver 14 barzhoneg nevez gant Anjela Duval ha studiennoù war ar yezh gant F. Kervella, R. Delaporte hag Ani Kerembelleg. Koumanant : 20 lur. P. Denis. - K.R.P. 1499 51 Rennes.

Barr-Heol Niverenn 80. Koumanant : 25 lur. K.R.P. 2454 53 Rennes. - En niverenn-mañ e kaver meur a bennad gant Klerg, F. Kerrain, Armañs ar Kalvez, Anjela Duval, Andouard, Soaz an Tieg.

Preder, kaier 161-162, ennañ seizh kentel douaroniezh a voe graet gant SADED etre 1962 ha 1972. Ar broioù studiet a zo ar Stadoù Unanet, Kanada, Argantina, Brazil hag an Unaniezh Soviedel. Koumanant 12 niverenn : 75 lur. Preder K.R.P. 16 093 13 Pariz.

158

An Nerzh. Niverenn 9 (14 pajenn). Koumanant-bloaz 4 niverenn 16 lur. M.R.P. 754 82 Rennes. - An darn vuiañ eus ar pennadoù a zo diwar zorn ar rener Riec hag a bleustr peurvuañ war ar gouennelouriezh. Notomp ur barnskrid dedennus, fentus ha goapaus war un dro gant Goulven Pennaod.

" Mallozhioù Ruz " gant Yann-Ber Piriou

Hor mignon ha kenlabourer Yann-Ber Piriou a zo o paouez embann ur strollad barzhonegoù e ti P. J. Oswald e Pariz.

En darn vrasañ eus dastumadennoù an ugent vloaz diwezhañ e kaver barzhonegoù engouestlet e doare pe zoare, adalek « Evidon va-unan » (1955) en ur dremen dre « Kan an Douar », « Barzhonegoù » Youenn Olier, « 'Benn Goulou Deiz », « An toull en nor », h.a. E gwirionez, war a gredan, ez eo ar varzhoniezh, a-douez an holl stummoù lennegel, a glot ar gwellañ gant an doare-se.

Kinnig a ra Y. B. Piriou e levr d'e vignoned eus U.D.B. ha kement-se a ziskouez ez eo troet ar barzhonegoù-se war-zu ur stourm politikel resis. An danvez a zo ar yezh, ar bobl, an dud vunut, ar re wasket, ar vro dilezet gant he bugale rediet da vont da glask labour en estrenvro.

Yann-Ber Piriou en deus ur sav-poent dezhañ e-unan eus ar pezh e tlefe ar varzhoniezh ha zoken al lennegezh bezañ : ur benveg-stourm kevredigezhel. Evitañ « ar genedouriezh a zo un hent dall » ha setu perak en deus, moarvat, meneget a komzoù plaen » war c'holo al levr. Koulskoude ar varzhonegig « Kudenn » a zo e-touez ar re vrasañ :

Na diaes didoueziañ bremañ
ar pezh a zo din
diouzh ar pezh a zo dit

Astenn a ra va eñvor
d' ar plac'h bihan out bet...

Ar sav-poent-se a c'heller bezañ a-du gantañ hervez an awen hon eus ha hervez da betra e fell deomp e servijfe ar varzhoniezh, al lennegezh dre vras pe zoken an arz (evel e Bro-Rusia, da skouer !). Pe ez eo graet evit diduamant al lenner, evit plijadur an oberour, evit ar gened hec'h-unan pe evit servij ur menoz pe evit ar stourm kement ha ma c'heller stourm gant lennegezh (gant kanaouennoù zo ne lavaran ket ha Yann-Ber, e gwirionez, a ginnig meur a hini eus e varzhonegoù evel kanaouennoù).

An darn vuiañ eus barzhonegoù " Mallozhioù Ruz " a vo eta eus an doare diwezhañ. Prouiñ a ra, koulskoude, e c'heller lakaat barzhoniezh ha kened e barzhonegoù-stourm.

Trugarekaat a reomp Y. B. Piriou ha P. J. Oswald da vezañ lakaet bruderezh evit embannadurioù Al Liamm e dibenn al levr.

Priz : 13,50 lur. P. J. Oswald, 7, rue de l'Ecole Polytechnique, Paris, hag er stalioù.

159

Lec'hanvadurezh

Degouezhet ez eus ganeomp un enklask war anvioù-lec'h aodoù hanternoz Breizh etre ar Velevenn ha Plouvouskan. Ur mell roll eo peogwir ez eus anezhañ 205 pajenn. Ar studiadenn-se a zo bet savet gant Alan ar Berr (Doue d'e bardono) hag Abel Omnes.

Service Hydrographique de la Marine, Route du Bergot, 29283 Brest CEDEX.

Ichthyonymie bretonne

Embannet e vo dizale oberenn Alan ar Berr, karget a enklaskoù er C.N.R.S., marvet siwazh nevez 'zo e barr e vrud - Doue d' e bardono.

Teir levrenn al labour a c'helled rakprenañ betek an 30 a viz Ebrel evit 60 lur franko (50 lur evit an niverennoù 2 ha 3).

Gwerzhet e vint goude 80 lur an teir (al levrenn gentañ 25 lur, an eil 30, an teirvet 25).

Ar goulennoù a ranker ober da : Agence Comptable, Université de Bretagne Occidentale, rue Jean-Macé, Brest - c.c.p. 9402-15 V Rennes.

Keleier Naoned

" Keleier Naoned " a zo ur gelaouenn vizek e brezhoneg penn-da-benn, roneoskrivet, skeudennoù warni, o tont er-maez abaoe derou ar bloaz. En niverennoù e kaver keleier ha danevelloù hag anvioù ar re a ra war he zro a zo : Jakez Derouet, Gab ar Moal, Per Keribin, Job Abasq, Anna ar Beg, Bernez an Nailh.

Koumanantiñ a c'heller evit 10 lur, da gas d' ar merour, Jakez Derouet, 9, avenue de Tolède, 44100 Nantes. - Priz ar skouerenn a zo 2 lur.

Pladennoù

Teir fladenn a zo degouezhet ganimp. Unan vihan 45 tro gant ar Bilhaouerien. Ar sonerezh a zo mat hag ar c'han ivez met gwelloc'h e vefe bet e brezhoneg eget e galleg.

Div bladenn all 33 tro " Beilhadeg e Menez Kamm ". Un dibab bras a zo : ur bern kanerien hag ur bern kanaouennoù. Ar bladenn gentañ a zo gwelloc'h eget eben. Dav eo menegiñ mouezhioù dreist Dir ha Tan hag Andrea ar Gouil. Klevet e vez ivez strolladoù anavezet evel Kouerien Sant Yann, Diaouled ar Menez, ur c'han ha diskan entanet gant Job Heron ha Per Bourriken hag ar breudeur Losmek. En eil pladenn e kan Glenmor (an distagadur n' eo ket splann a-walc'h), M. Skouarneg, Chanig ar Gall, Youenn Gwernig, Joela Baron. Eil tu ar bladenn-se a zo gouestlet da ganerien Bro Euskadi hag Okitania (Patric). Holl int bet enrollet e ti ar Folk.

160

Gouel ar Brezhoneg e Gwengamp

Pedet omp da embann al lizher-mañ :

Kenvroiz kêr,

E Gwengamp e vo dalc'het daou zevezhiad gouel ha stourm, da vare ar Pantekost (1-2 a viz Mezheven). Roet eo bet anv " Gouel ar Brezhoneg " d' ar maread-se. Disoc'h kentañ un emglev etre Al Leur Nevez, Ar Falz ha Skol an Emsav eo. Un taol arnod eo, met a c'hell bezañ pouezus evit dazont ar stourm sevenadurel e Breizh. Ma c'hellfe dont ken kreñv e levezon hag hini an Eisteddfod e bro Gembre e vefe un trec'h bras, pa vefe barrek da vodañ bep bloaz holl Vreizhiz dedennet gant ar stourm evit Breizh hag ar brezhoneg.

Soñj hoc'h eus sur a-walc'h eus an emvod dalc'het e-kerz miz Du 1972 e Pondi. Prientet 'oa bet dre vras gant an hevelep aozadurioù sevenadurel a zo o soñj bremañ sevel Gouel ar Brezhoneg : Skol an Emsav, Al Leur Nevez, Ar Falz. Un diskleriadur a oa bet lennet e-doug an abadenn. Kinnig a rae an doareoù stourm ret evit lakaat da vleuniañ ur sevenadur gwirion e Breizh, evit adsevel da vat ur bobl moustret ha mac'hagnet betek-henn gant ar gwaskerezh. Displegañ 'rae 'oa e Breizh hag er bobl vrezhon e vefe kavet an nerzhioù barrek da zibradañ hor sevenadur diouzh ar c'heun ma oa kouezhet enni.

Gouel ar Brezhoneg a zo boulc'h kentañ ar stourm unvan dibabet e Pondi. Tennañ 'raio da reiñ ur skeudenn, un arouez hag ul lusk d'an adsav sevenadurel. Pep tra 'vo e brezhoneg e-pad an daou zevezh-se. Ur gouel e vo, bev-buhezek eta, ma c'hell bevañ enni pep elfenn eus ar sevenadur breizhat en un hollad unvan.

Ne fell ket deomp e chomfe ar gouel un diskouezadeg difetis eus kresk ar sevenadur breizhat e Breizh. Kanerien, sonerien, arzourien a vo ivez ; met evidomp-ni n' eo nemet unan eus dremmoù an adsav daoust d' ar berzh a zo ganto. Ret eo diskouez ur stourm stag ouzh ar pemdez, stag ouzh pep lec'h a zo e Breizh. Ret eo kinnig pep pazenn, pep stumm eus ar stourm. An oberoù a c'hell bodañ ha liammañ Breizhiz war du palioù boutin eo a fell deomp dispakañ a-wel d' an holl. N' eo ket hepken ur sell kaer eus an traoù e Breizh hon eus c'hoant bezañ barrek da reiñ.

Unan eus palioù kentañ ar gouel a zo diskouez d' an dud ar pezh a vez graet E BREZHONEG evit ar brezhoneg ; diskouez e vez skrivet, embannet, enrollet brezhoneg, implijet hon yezh evel ur benveg darempred ha stourm ha n' eo ket evel danvez-studi nemetken. Abalamour da se eo ret kinnig d' an dud a zeuio staligoù e-lec'h ma vo displeget en un doare sklaer ar pezh 'ra e brezhoneg ar

c'hevredigezhioù evel hoc'h hini hag a labour evit hon yezh. N' eus ket bet graet amañ dibaboù etre ar c'hevredigezhioù, ar pezh a vefe bet kontrol da spered diskleriadur Pondi met klasket e vez reiñ da c'houzout d'an holl ar pezh a vez graet gant an holl re a stourm war dachenn ar sevenadur breizhek.

Setu penaos e yelo lusk an arvestoù e-pad ar gouel. Ar Sadorn da noz e vo un abadenn seniñ, kanañ ha c'hoariva. D' ar Sul e pado ar gouel keit ha ma vo deiz anezhi. An arvesterien a c'hell pourmen etre ar " standoù " o kinnig birvidigezh an ober breizhat er mare-mañ, tra ma vo roet lañs d' ar gouel gant kanerien, sonerien ha c'hoarierien. Digor frank e vo dorioù sal-kêr Gwengamp evit an devezh-se. D' ar Sul da noz e vo ur fest-noz vras evit klozañ an traoù.

161

Prestet e vez dimp gant kêr Gwengamp taolioù ha kadorioù. Da bep hini, neuze, aozañ e stal 'n ur zegas traoù all (skeudennoù, panelloù gant displegadennoù warno, traktoù, levrioù ha traoù liesseurt da werzhañ...) evit diskouez ar pezh a ra danvez e labour evit ar yezh. Pouezus eo e vefe an holl draoù e Brezhoneg hag an dud a zalc'hfe ar standoù barrek da gomz mat o yezh. Tu vo memes tra da werzhañ levrioù pe kelaouennoù divyezhek met nikun e galleg penn-da-benn. Mar anavezit aozadurioù hag e vefe tu da bediñ anezho, grit.

Skrivit evit lavarout hag e teuit da Herve Latimier, 20 ru Viktor Boner, 35000 Roazhon - pellgomz : 59-19-05 - evit ma vefe tu da gas deoc'h skritelloù da begañ. Ha grit ar muiañ a vruderezh evit ma rafe ar gouel-se berzh hag e tiskouezfe youl ar Vretoned da virout bev-buhezek o yezh hag o sevenadur.

Spi hon eus start e c'hellot bezañ ganeomp 'vit ma vo Gouel ar Brezhoneg un trec'h evit Breizh, ar brezhoneg hag ar bobl vrezhon.

Evit Skol an Emsav : Erwan OLIER.

Bodadeg Nevez-amzer Kuzul ar Brezhoneg (e Menez-Kamm d' ar Sul 31 a viz Meurzh 1974)

Perzh o deus kemeret er vodadeg-se :

Yann TALBOT, kadoriad It. Vefa de BELLAING Yann ar BEG Per ar BIHAN Andreu LATIMIER Ronan HUON Per DENEZ Gwennole ar MENN Maodez GLANNDOUR KLERG Anna ar BEG Bernez an NAILH Yann DESBORDES Yvona MARTIN Gwendal DENEZ Anna-Vari TRELLU Per KERIBIN

STAD AN AOZADURIOU A YA D' ODER AR C'HUZUL

WANIG HA WENIG. - Trizek niverenn a zo deut er-maez abaoe marv an Ao. ar C'halvez. 150 koumananter a zo bremañ ha moulet e vez 300 skouerenn eus pep niverenn. Klask a ra an Ao. Troal kenlabourerien, dreist-holl tresourien evit ma chomo plijus da lenn " Wanig ha Wenig ". Evit lakaat ar gelaouennig-mañ da vezañ brudet e kinnig ar C'huzul kas ur skouerenn evit netra da holl goumananterien " Al Liamm ", gant ul lizher bruderezh.

SKOL OBER. - Bez e oa 744 skoliad enskrivet e Skol Ober e miz Here 1973. Abaoe zo deut 242 skoliad nevez, 220 er skol izel ha 22 e skol an Trec'h kentañ. Wardro 900 skoliad a zo bremañ oc'h heuliañ kentelioù ar skol. A-benn nebeut e vo ret kavout kelennerien ail, dreist-holl evit skol an Trec'h kentañ.

162

Bruderezh a zo bet kaset d' un nebeut kelaouennoù gant stadegoù ar bloavezh-skol diwezhañ : L'Avenir, Dihun, Charlez ar Gall, Ouest-France, Télégramme (en deus embannet ur pennad d' an 21 a viz Meurzh), Le Bretagne à Paris (en deus embannet ur pennad d' an 22 a viz Meurzh 1974), Armor-Magazine.

Savet e vo ur rummad kentelioù nevez dre lizher etre ar skol izel ha skol an Trec'h kentañ. Implijet e vo levr Per Denez " Kentelioù Brezhoneg Eil Derez " ha

savet e vo ul levrig-difaziañ ar poelladennoù evit ar vistri.

Arc'hant a oa bet goulennet gant Skol Ober digant ar pemp kuzul-departamant met nac'het eo bet ar goulenn-se gant an holl.

EMGLEV AN TIEGEZHIOU. - D' ar 14 a viz Here ez eus bet ur vodadeg e Kéranna ha deut zo 40 den.

D' an 13 a viz Meurzh ez eus bet un abadenn vargodennoù e Brest ha deut e oa 25 den.

SKINGOMZ HA SKINWEL. - Goulennet eo bet adarre gant Skingomz ha Skinwel ouzh rener an O.R.T.F. reiñ muioc'h a amzer d' ar brezhoneg er skingomz hag er skinwel ha reiñ ul lec'h enno d' ar brotestanted. N' eus bet disoc'h ebet.

KAMP ETREKELTIEK AR VREZHONEGERIEN. - Diaesterioù en deus K.E.A.V. evit kavout ur skol daoust m' en deus skrivet da 21 skol ha degemeret 12 respont. Diaesoc'h-diaesañ e teu bep bloaz da vezañ kavout ur skol ha daoust maz eo bet divizet an deiziadoù abaoe pell (14-28 a viz Gouere) n' eus ket tu da gregiñ evit mat gant ar bruderezh keit ha ma ne vo ket anavezet al lec'h.

Tu a vo marteze da vont d' ur skol e Pont-'n-Abad met ret e vo debriñ a-gevret gant tud un drevadenn-hañv aozet gant ar Bank BNP. Kinnig a ra Per Denez klask kentoc'h diouzh tu ar skol-veur o c'houlenn digant ar c'hCROUS. Skolioù meret gant an aozadur-se a zo e Kemper, Lannuon, Gwened hag an Oriant.

EMBANNADURIOU AL LIAMM. - Deuet eo er-maez nevez zo trede levrenn Skol-louarn Veig Trebern ha moulet ez eus bet 1.500 skouerenn anezhi (koust 13.000 lur). Dindan ar wask ez eus ivez 1.500 skouerenn eus Nenn Jani, Gwreg an Toer hag ar Salmoù. Evit ar pempvet gwech ez eo bet moulet ar Geriadur brezhonek-gallek. Tennet ez eus bet 9.000 skouerenn anezhañ (6.000 ar wech diwezhañ) ha koustañ a ray 70.000 lur. Ar geriadur gallek-brezhonek a zo ivez dindan ar wask.

Mont a ra mat gwerzh al levrioù brezhonek hiziv ha gwerzhet ez eus bet dija 1.000 sk. eus Kan an Douar.

KELC'HGELAOUENN " AL LIAMM ". - Evit skoazellañ ar rener ez eus bet savet ur poellgor, « poellgor ar skridoù ». Evit ar wech kentañ ez eo tremenet niver al lennerien a-us da 800. War-dro 840 koumananter a oa e dibenn miz Meurzh.

KEVREDIGEZH AN DESKADUREZH NEVEZ. - Un darn vras eus kelennerien K.D.N. o deus respontet dija d' an enklask war gelennadurezh ar brezhoneg rak kaset ez eus bet dija da Roazhon 63 follenn gant 55 kelenner a ra skol da 1.200 skoliad pe war-dro. Ret eo gortoz betek ma vo muioc'h a respontoù evit sevel stadegoù diwar an enklask-se.

163

BREURIEZH SANT-ERWAN. - Aozet e vo ur c'hamp dindan deltennoù gant Breuriez Sant-Erwan, goude ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel, eus an 20 d' an 30 a viz Eost moarvat. Ar c'hamp-se a vo evit krennarded ha krennardezed etre 13 ha 16 vloaz ha renet e vo e brezhoneg evel just.

EMBANNADURIOU AR BIBL. - Goude ma vo bet embannet ar " Salmoù " e vo pledet gant ar Pemplevr (" Pentateug pe levrioù Moizez ").

UNVANIEZH SPEREDEL VREIZH. - Emvod Unvaniezh Speredel Vreizh a vo d' ar c'hentañ a viz Mae evel boaz.

HOR YEZH. - 250 koumananter a zo bremañ da **Hor Yezh**. Prest an niverenn 93-94 ha war ar stern emañ dija an niverenn 95-96.

KUDENN AN DOARE-SKRIVAN. - Kenderc'hel a ra an emvodoù-labour da vont en-dro gant an dud a ra gant un doare-skrivañ all (Emgleo Breiz, Skol-veur Brest).

BARR-HEOL. - 222 goumananter en deus bremañ Barr-Heol.

KENDALC'H KELTIEK ETREVROADEL. - Diaesterioù a zo bet e-pad ur mare gant tud Skol-veur Naoned, na felle ket dezho degemer ar C'hendalc'h ken met a-drugarez da skoazell an Ao. Maer ez eo bet kompezet an diaesterioù-se d' al Lun 18 a viz Meurzh.

Gortoz a reer ur bern tud e Naoned evit ar C'hendalc'h eus an 13 d' an 19 a viz Eost.

Kaoz a zo da aozañ kentelioù brezhoneg e-pad ur sizhun e Naoned evit ar Gelted o dije c'hoant deskiñ buan ar brezhoneg hag a vefe prest da labourat start-kenañ e-pad ur sizhun (goude ar C'hendalc'h moarvat).

Ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel

(e Naoned eus ar 14 d' an 18 a viz Eost)

PETRA EO AR C'HENDALC'H KELTIEK ETREVROADEL ?

Setu ouzhpenn ur c'hantved abaoe m' o deus ar pobloù keltiek - Breizh, Kembre, Kernev, Iwerzhon, Manav ha Bro-Skos - kroget da aozañ kendalc'hoù etrekeltiek evit merkad mat al liammoù sevenadurel hag istorel a oa kenetrezo. Gant Kervarker e voe adskoulmet da gentañ an darempredoù etre ar Vrezhoneg hag ar Gembreiz kerkent ha 1838. E Sant-Brieg e voe aozet ar C'hendalc'h Keltiek kentañ e miz Here 1867. Stankoc'h-stankañ eo deuet da darempredoù e dibenn an naontekvet kantved ha dileuridi vrezhon a gemeras perzh e Kendalc'h Kêrdiz e 1899 hag e Kendalc'h Dulenn e 1901.

164

Aozet e vez ar bodadegoù-se abaoe tri c'hard kantved gant un aozadur etrevroadel, e anv KENDALC'H KELTIEK ETREVROADEL, en deus ur rann e pep bro geltiek, SKOURR BREIZH en hor bro da skouer. Pal ar Skourr-se a zo dileuriañ Breizh er bed keltiek, war an dachenn sevenadurel, reiñ lañs da studi ar yezhoù keltiek all e Breizh, diorren ha kendoniañ an obererezhioù sevenadurel keltiek liesseurt e Breizh. Ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel a zo un aozadur sevenadurel, digor d' an holl dud a fell dezho labourat evit ar yezhoù hag ar sevenadurioù keltiek. E brezhoneg e vez renet al labour gant Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel.

(Disheñvel eo ar C'hendalc'h Keltiek, anezhañ un aozadur sevenadurel, diouzh ar C'hevre Keltiek, anezhañ un aozadur politikel krouet e 1962 evit kas war-raok stourmoù-dieubiñ ar broioù keltiek. Darempredoù mat a zo etre izili an daou aozadur-se met disheñvel eo ar palioù.)

Unan eus al labourioù pouezusañ kaset en-dro gant Skourr Breizh, a zo aozañ ar C'hendalc'h Keltiek pa vez graet e Breizh, da lavarout eo pep c'hwec'h bloaz. Ur C'hendalc'h dreist a voe hini Landreger e 1962 ha gwelloc'h c'hoazh hini Foujera (Felger) e 1969. Hep mar ebet e vo brasoc'h c'hoazh pouez ha levezon ar C'hendalc'h e Naoned ar bloaz-mañ. Er bloavezhioù tremenet ez eo aet Skourr Breizh da zileuriañ hor bro er broioù keltiek all evel da skouer e Bangor, e Kembre, e 1972, pe e Cross Bhaile Choimin (Blessington), en Iwerzhon e 1973...

E-pad ar C'hendalc'hioù-se e vez graet prezegennoù diwar-benn stad an traoù e pep bro geltiek, prezegennoù dirak ar gendalc'hidi, an aotrouniezhoù, ar gelaouennerien... Skourr Breizh a ya da zisplegañ kudenn Vreizh ha da ziskouez sevenadurioù an emsav brezhon, er broioù keltiek all, o c'hoari eta roll ur c'hannadour.

Ar C'hendalc'hoù diwezhañ :

1960 Aberystwyth - Kembre - 8-13 Eost.

1961 Gaillimh (Galway) - Iwerzhon - 14-19 Eost.

1962 Landreger - Breizh - 18-22 Eost.
1963 Truro - Kernev-Veur.
1964 Douglas - Manav.
1965 Glascha (Glasgow) - Alba - 16-21 Eost.
1966 Kêrdiz (Caerdydd) - Kembre - 26-30 Gouere.
1967 Dulenn (Baile Atha Cliath) - Iwerzhon - 11-15 Ebrel.
1968 Felger - Breizh - 20-24 Eost.
1969 St Ives - Kernev-Veur.
1970 Douglas - Manav - 30 Meurzh - 2 Ebrel.
1971 Struitheann (Stirling) - Alba - 16-21 Eost.
1972 Bangor - Kembre - 14-19 Eost.
1973 Cross Bhaile Choimin (Blessington) - Iwerzhon - 13-18 Eost.
1974 Naoned - Breizh - 14-18 Eost.

165

PETRA A VEZ GRAET E-PAD UR C'HENDALC'H KELTIEK ?

Da gentañ holl ez eo ur C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel ul lec'h-emgav. Reiñ a ra da zileuridi pep bro keltiek an tu da anavezout gwelloc'h stad wirion ha kudennoù ar broioù keltiek all, dre gejañ ha dre zivizout gant emsaverien ar broioù-se. Brasoc'h eo e levezon avat rak degas a ra brud d' ar gudenn vroadel ha d'an darempredoù etrekeltiek er vro ha dreist-holl er gêr e-lec'h ma vez dalc'het.

Padout a ra ur C'hendalc'h Keltiek pevar pe bemp devezh peurliesañ ha graet e vez prezegenoù, divizoù, baleadennoù hag abadennoù sevenadurel (c'hoariva, sonerezh, h.a.) eus an dibab, gant arzourien vrudet.

Liesseurt-tre eo bet a-viskoazh an danvezioù prezeget diwar o fenn er C'hendalc'h Keltiek. Komzet ez eus bet da skouer eus kudennoù sirius-tre e Kendalc'h 1970, e Douglas (Manav), pa oa bet dibabet evel danvez labour « Ar C'helt evel saver-lezennoù », hag ivez eus kudennoù farsus a-walc'h evel da skouer e Kendalc'h 1971, e Struitheann (Stirling, Alba), Pa voe kaoz eus « ar sorserezh er broioù keltiek ».

War a hañval e teu bremañ ar C'hendalc'hoù keltiek da vezañ ul lec'h ma vez renet ennañ ul labour sirius. Gouestlet eo bet Kendalc'h 1973, dalc'het e Cross Bhaile Choimin (Blessington, Iwerzhon), d' « ar sonerezh er broioù keltiek » ha divizet eo bet studiañ e Naoned ar bloaz-mañ « Gwirioù sevenadurel ar broadoù ».

PENAOE E VO AOZET KENDALC'H NAONED ?

Padout a raio Kendalc'h Naoned eus ar Merc'her 13 a viz Eost, d' abardaez, betek ar Sul 18 a viz Eost da noz.

Renet e vo an emvodoù-labour e Skol-veur al Lizhiri, e norz Naoned, en un endro plijus-tre, tost eus ribloù ar stêr Erz. Tu a vo evit ar Gendalc'hidi da gemer o fredoù e ti-debriñ ar studierien (5 munutenn eus Skol-veur al Lizhiri) evit ar priz dereat-tre. Tu a vo ivez d' o lojañ evit ur priz izel a-walc'h e annezioù ar studierien (15 munutenn eus Skol-veur al Lizhiri). N' eo ket pell kennebeut tachenn-gampiñ Naoned evit ar re a fellfe dezho dont gant o zeltenn pe gant ur garavanenn...

E kreiz-kêr e vo graet avat an abadennoù sevenadurel en abardaez, e porzh ar c'hastell, e c'hoarivalec'h Naoned pe e lec'hioù all... E kreiz-kêr e vo sevenet ivez lidoù katolik ha protestant.

Dibabet eo bet evel danvez-labour evit Kendalc'h Naoned Gwirioù sevenadurel ar c'humuniezhoù denel. Yezhoù-labour ar C'hendalc'h a vo ar brezhoneg, ar saozneg hag ar galleg, pezh a dalv e vo troet en teir yezh-se an holl dielloù-labour hag an holl brezegenoù.

Embannet e vo program ar C'hendalc'h dre ar munud a-benn un nebeut sizhunvezhioù met gouzout a reer dija e vo rannet an danvez-labour e meur a boent :

- an deskadurezh hag ar gumuniezhoù bihan ;
- ar stlenn hag an araezioù-stlennañ (" mass media ") ;
- ar grouidigezh lennegel ;
- ar bihanniver hag ar melestradurezh-stad ;
- an " endro " hag ar bihanniver, h.a...

166

Evit ma vo prientet mat emvodoù-labour ar C'hendalc'h e c'houlenner digant an holl emsaverien stagañ da zastum stlennadoù he devoudoù diwar-benn o bro. Da skouer e c'hello an emsaverien vrezhon plediñ gant unan eus ar poentoù meneget a-us ha dastum fedoù, pennadoù, kelaouenn, luc'hskeudennoù, testennoù, ha... evit diskouez splann stad an traoù e Breizh hag evit sevel un doare " Levr Gwenn " war bep poent. Diwar-benn an deskadurezh e vefe tu da venegiñ an holl c'houlennadegoù savet abaoe ur c'hantved evit degas ar brezhoneg er skolioù, ar bruzhun roet deomp, ar strivoù evit kelenn ar brezhoneg daoust da se (Skol Ober, h.a.), ha kemend-all ivez evit douaroniezh hag istor Breizh, dre zegas dornlevrioù implijet e skolioù Breizh, hag a ra ac'hanomp diskennidi ar C'halianed, h.a... Studiadennoù a zo bet moarvat amañ hag ahont war ar poentoù-se. Gant ar C'hendalc'h Keltiek-mañ hor bro an tu evit ar wech kentañ da zastum en un doare skiantel ha klok holl elfennoù ar gudenn sevenadurel vrezhon. Graet e vo kement-se er broioù keltiek all. Setu perak ez eus ezhomm eus kenlabour pep hini ha setu perak e c'hell bezañ ken pouezus-se ar C'hendalc'h-mañ.

Ne vo ket ar C'hendalc'h nemet ur prantad labour avat, tu a vo d' en em ziduellañ kalz ivez, gant abadennoù sevenadurel eus an dibab, a gemero perzh enno kanerien vrudet eus Kembre, Iwerzhon, Breizh ha Bro-Skos.

" Skrid "

" Skrid " a zo ur gelaouenn nevez liesskrivet, savet e Kevrenn geltiek Skol-Veur Roazhon. Enni e vez embannet skridoù bet savet gant ar studierien. An niverenn gentañ a zo un niverenn-eñvor da Yann Jaouen, marvet e Bilbao e 1973. - 87 pajenn a zo en niverenn.

Koumanant : 20,00 lur peder niverenn. P. Denis, c.c.p. 1499-51 Rennes.

Kamp ar Vrezhonegerien

Kamp ar Vrezhonegerien a vo dalc'het moarvat e Pont-e-Kroaz etre an 28 a viz Gouere diouzh an noz hag an 10 a viz Eost. Digoret eo d' ar re a fell dezho peurzieskiñ ar yezh. Yezh ar c'hamp a zo brezhoneg nemetken. Ne vo degemeret nemet an dud o deus studiet betek live ar gentel 25 eus " Cours Elémentaire " R. Hemon, pe ar gentel 15 eus " Brezhoneg buan hag aes " P. Denez. Skrivañ da : V. de Bellaing, 28 rue des 3 Frères Le Goff, 22000 Saint-Brieuc (Tél. 33-26-66). Lakaat ur golo timbret evit ar respont.

167

Kamp-hañv e brezhoneg evit ar re yaouank

Ur c'hamp-hañv evit ar re yaouank, paotred ha merc'hed eus 12 da 15 bloaz, barrek da gompren ha da gomz, un tamm d' an nebeutañ, ar brezhoneg, a vo dalc'het eus an 20 betek an 30 a viz Eost, e Breizh, war vord ar mor e Bro-Dreger.

Aozet e vo ar c'hamp gant Breuriez Sant-Erwan ha gant Kuzul ar Brezhoneg. Ar brezhoneg eo a vo yezh nemeti ar c'hamp.

Pal ar c'hamp a vo lakaat ar re yaouank da gustumiñ derc'hel ur vuhez kevredigezhel e brezhoneg, ha da anavezout ha da garout gwelloc'h o yezh hag o bro, gant ur spered kristen.

Lojet e vo ar berzhidi dindan teltennoù, ha graet ar boued war al lec'h, evel er c'hampoù skaouted. Tu a vo da vont d' an aod da besketa ha da neuial. Darempredoù a vo aozet gant an dud a vo o chom en-dro d' ar c'hamp. Ur veilhadeg a vo bep noz goude koan.

Diskleriadurioù resisoc'h a vo kaset d' ar re a gaso o anv hag a vo e soñj dont d' ar c'hamp. Ne vo ket tu da zegemer ouzhpenn 20 a berzhidi er bloaz kentañ. Hastit buan da gas hoc'h anv eta.

Skrivañ da Yann Talbot. Presbytère. 22110 Rostrenen. Breizh.

AR BROIOU BIHAN

AN DILENNADOU E BROIOU KELTIEK TRAMOR.

Evit ar wech kentañ o deus ar strolladoù broadelour kembreat (Plaid Cymru) ha skoasat (Scottish National Party) gounezet meur a sez en ur vouezhiadeg hollek ; 2 sez gant ar « b-Plaid » ha 7 sez gant ar SNP, ha darbet eo bet da Wynfor Evans bezañ trede kannad broadelour Kembre, hogen 3 mouezh a vanke dezhañ. E Norz-Iwerzhon an Unanourien (Loyalists) a zo en em ziskleriet a-enep an emglev sinet warlene hag o deus gounezet 11 sez diwar 12.

BRO-SKOS. - Ar Strollad Broadel (SNP) o vont war-raok : 7 sez gounezet. Kinniget en doa ar SNP 70 danvez-kannad, da lavarout eo unan e pep pastell-vro nemet unan, rak n' eus ket fellet dezho lakaat un danvez-kannad a-enep Jo Grimond, unan eus renerien ar Strollad Frankizour (Liberal Party) hag a zo a-du gant emrenezh Bro-Skos.

Ar SNP en deus daougementet e vouezhioù etre 1970 ha 1974 ha gounezet 7 sez. Ne oa ket bet rakwelet an trec'h-se, rak ar bolitikourien hag ar gelaouennerien a soñje ne c'helle ar SNP ober berzh nemet er mouezhiadegoù distag. Winifred Ewing he doa gounezet sez Hamilton e 1967 hogen kollet he doa ar sez e mouezhiadeg hollek 1970, daoust d' an oberiantiz he doa diskouezet er Parlement. Graet en doa berzh ar Strollad broadel e mouezhiadegoù lec'hel 1968 (30 % eus ar mouezhioù er c'hêrioù) hogen kilet en doa e 1969-1970 hag an evezherien bolitikel a lavare ne oa dazont ebet evit ar vroadelourien.

168

Ar SNP en doa koulskoude gounezet ur sez e mouezhiadeg hollek 1970, hini Inizi ar C'hornog, aet da D. J. Stewart, a zo ivez maer Stornoway, kêrbenn an Inizi. Ar mouezhiadegoù distag dalc'het e 1973 a ziskoueze e oa adarre al lañs gant ar SNP. Darbet eo bet dezhañ gounit sez Dundee, ha dilennet e oa bet Margo Mac Donald e Glasgow-Gouan (kv. " Al Liamm " niv. Gwengolo-Here ha Du-Kerzu 1973).

Margo Mac Donald he deus kollet sez Gouan, gant 613 mouezh etrezi hag ar c'hannad dilennet, hogen D. J. Stewart en deus miret sez an Inizi hag ar SNP en deus trec'het e kreñvlec'hioù dalc'het mat gant ar strolladoù saoz.

An trec'h souezhusañ a zo bet hep mar hini Winifred Ewing e pastell-vro Moray ha Nairn, ur c'hreñvlec'h mirour : ar muiañ niver mirour a 6.109 a zo deut da vezañ ur muiañ niver broadelour a 1.817 mouezh, « an taol gwashañ a-enep ar strollad mirour e Bro-Skos », hervez " The Times ", rak ar c'hannad korbellec a zo M. Campbell, sekretour-stad evit Bro-Skos e gouamamant Heath, kannad ar pastell-vro abaoe 1955.

Ken souezhus eo bet trec'h Gordon Wilson e Dundee-reter, gant 39,5 % eus ar mouezhioù, tra m' en doa bet an danvez-kannad broadelour nemet 8,9 % eus ar mouezhioù e 1970. Gordon Wilson a ren stourmad ar Strollad evit an tireoul skosat. D. Henderson en deus gounezet sez Aberdeen-reter gant 50,8 % eus ar mouezhioù (29,8 % e 1970, 8 % e 1966), o trec'hiñ war Woldrige-Gordon, kannad abaoe 16 vloaz.

Ar SNP en deus gounezet mouezhioù dre Vro-Skos a-bezh, ha tregantad e vouezhioù a sav e pep lec'h a-us da 10 %, koulz lavarout ; dont a ra alies an eil renk pe en trede renk, hag e ra kalz muioc'h a verzh eget ar Strollad Frankizour (SNP : 9.000 mouezh dre zanvez-kannad ; Strollad Frankizour : 5.800 mouezh dre zanvez-kannad). Gounezet o deus mouezhioù diwar goust an holl strolladoù saoz.

An Itron Ewing he deus diskleriet ster trec'hioù ar SNP : « Ur vot groñs ha yaus evit ar mennadoù a lakaan war-raok :

- Dieubidigezh Bro-Skos gant an danevell Kilbrandon evel pazenn gentañ (1) ;
- Lakaat da dalvezout nebeut ha nebeut an tireoul skosat ha se evit mad Bro-Skos ;
- Eneberezh a-enep an emezelañ er C'henvarc'had Europat.

(1) Evit an Danevell Kilbrandon lenn " Al Liamm " niv. Genver-C'hwevrer 1974. Notennoù : Emrenerezh evit Bro-Skos.

169

An daolenn da heul a ziskouez araokadur ar Strollad broadel er mouezhiadegoù hollek dalc'het abaoe ugent vloaz.

Bloavezh	Niver an danvez-kannaded		Tregantad ar mouezhioù	
	Niver ar mouezhioù		Kannaded dilennet	
1955	2	12.112		0
1959	5	21.738		0
1964	15	64.053		0
1966	23	128.815		0
1970	65	301.135	11,4 %	1
1974	70	630.000	22 %	7

KEMBRE. - 2 sez gounezet.

Plaid Cymru n' en deus ket graet ul lamm war-raok evel ar Strollad Broadel Skosat. Kilet en deus zoken un tammig pa geñverier disoc'hoù 1974 gant re 1970 : 175.934 mouezh ha 11,8 % eus ar mouezhioù e 1970 (evit 36 sez), 154.202 (disoc'hoù diglok : evit 35 sez diwar 36) ha 10,8 % eus ar mouezhioù e Norz hag e Kornog ar vro, e-lec'h ma tizhe dija tregantadoù uhel er mouezhiadegoù, tra m' en deus kollet mouezhioù e pastelloù Reter hag ar C'hreisteiz, e-lec'h ma oa izel tregantad he mouezhioù. Kollet he deus ivez mouezhioù abalamour d' ar striv graet gant ar Frankizourien, o deus kinniget ar wech-mañ 32 danvez-kannad ha kalz anezho o deus graet berzh. Plaid Cymru en deus kollet mouezhioù, da skouer, e pastelloù-bro ma ne oa ket a zanvez-kannad frankizour e 1970 ha 1966.

Ar b-Plaid en deus bremañ daou gannad : Dafydd Wigley, 30 vloaz, armerzhour, unan eus politikerien wellañ ar Strollad, a zo bet dilennet e Caernarvon, gant 40,5 % eus ar mouezhioù (33,4 % e 1970, 21,7 % e 1966, 21,2 % e 1959, 16,5 % e 1955, 13,1 % e 1950, 5,4 % e 1945). Trec'het eo bet evel-se Goronwy Roberts, kannad abaoe 1945, unan eus renerien al Labour Party, bet ministr meur a wech ha bet, da skouer, Sekretour Stad evit Kembre e 1954-66. Sez

Merionnydd a zo bet gounezet gant Dafydd Thomas, 27 bloaz, arbennigour ar strollad diwar-benn kudennoù al labour-douar. D. Thomas en deus bet 34,6 % eus ar mouezhioù. Plaid Cymru he doa bet 24,3 % e 1970 hag 11,4 % e 1966).

Darbet eo bet da Wynfor Evans bezañ kannad Caerfyrddin. Gwynfor Evans, Prezidant Plaid Cymru, en doa bet 11,6 % eus ar mouezhioù e 1964 ha 16,1 % e 1966, dilennet e oa bet evel kannad en ur votadeg distag e 1966 ; ar wech kentañ e oa d' ar b-Plaid kaout ur c'hannad e Londrez ; hogen kollet en doa ar sez (evel an Itron Ewing e Hamilton) e mouezhiadeg hollek 1970, daoust m'en doa bet 30,1 % eus ar mouezhioù. Ret eo bet, ar wech-mañ, kontañ ar mouezhioù peder gwech, an en gwech en doa Gwynfor Evans 4 mouezh muioc'h eget Gwynoro Jones, kannad abaoe 1970, hogen an trede gwech e teue G. Jones gant ur vouezh ouzhpenn hag ar pevare gwech gant teir mouezh ouzhpenn.

Ur mor a dud a oa deuet evit youc'hañ da Wynfor Evans, hag hemañ en deus lavaret dezho : « Banniel al Labour Party a gendalc'h koulskoude da nijal a-us d' hor penn, daoust dezhi bezañ un tammig roget bremañ. Met an deiz a zeuio a-raok pell ma lakaimp d' an traoñ banniel al Labour evit lakaat en e lec'h an Aerouant Ruz. An disoc'h e Caerfyrddin a ro kalon deomp holl. Ur c'heloù splann eo evit ar gouarnamant saoz o kemenn dezhañ ne c'hortozimp ket pell evit kaout ur gouarnamant deomp-ni. Splannoc'h eo ar c'hemenn a zeu diouzh Merionnydd ha Caernarfon e-lec'h m' hon eus trec'het... »

170

An daolenn da heul a ziskouez araokadennoù plaid Cymru er votadegoù hollek dalc'het abaoe 1945.

Bloavezh	Niver an danvez-kannaded			
	Niver ar mouezhioù			
	Tregantad ar mouezhioù			
	Kannaded dilennet			
1945	2			
1951	6			
1955	11	45.119		0
1959	20	77.571		0
1964	24	69.504		0
1966	20	61.835	8,3 %	0
1970	36	175.924	11,8 %	0
1974	36	154.202	10,8 %	2

(*) Sifr diglok : talvezout a ra evit 35 pastell-vro hepken.

Armerzh Kembre.

Plaid Cymru he deus pouezet kalz war gudennoù armerzhel Kembre er stourmad dilennel. Diskouez a ra e vefe trawalc'h gant 250 milion a lurioù saoz evit lakaat war sav ur raktres armerzhel broadel hag a rofe labour da 200.000 a dud ; er c'heñver-se arc'hant Kembreiz, e-lec'h bezañ implijet da reiñ labour da annezidi ar vro, a ya da baeañ : Concorde : 1.000 milion lur saoz ; Nerzh-difenn : 3.700 milion hag a servijo da doullañ ar riboul dindan Mor Breizh (war un dro 10.000 milion a lurioù).

Pouezañ a ra ivez ar b-Plaid war binvidigezhioù Kembre e danvezioù-gremm : ar glaou (ar feur uhelañ dre annezad er bed a-bezh) ; an tredan (kenderc'h hollek e 1973 : 17.320 milion Kwe ; bevezet ez eus bet 13.905 milion Kwe e Kembre ha 4.145 milion Kwe e Bro-Saoz) ; an tireoul (puraet e vez e Kembre 28 % eus an tireoul bevezet e Bro-Saoz) ; pinvidik eo ar vro e danvezioù all : an houarn (30 % eus houarn Breizh-Veur a zo pourchaset gant Kembre), an dour (stankelloù a zo bet savet er menezioù, hogen an hanter eus dour Kembre a vez kaset da Vro-Saoz, hep gounid evit ar vro), al laezh hag ar c'hig (kenderc'het e vez a-walc'h anezho evit magañ Kembreiz). An holl binvidigezhioù a c'hellfe talvezout da sevel un armerzh broadel.

NORZ-IWERZHON (6 kontelezh).

Gounezet zo bet 11 sez diwar 12 gant an tri strollad unvanet er « United Ulster Unionist Council » (Kuzul Unanour Uladh [Ulster] unvanet), da lavarout eo gant ar brotestanted pellaour a-du gant an unvaniezh gant Bro-Saoz hag a-enep an emglev skoulmet warlene e Sunningdale gant dileuridi gouarnamant Londrez, gouarnamant Dulenn ha tri Strollad norz-iwerzhonat.

171

Ar strolladoù-mañ (ul lodenn eus an « Unionist », an « Alliance Party », a fell dezhañ unvaniñ protestanted ha katoliged, ar Social Democratic and Labour Party, strollad kempennour krouet gant katoliged) o deus asantet kenlabourat er vodadenn dilennet e 1973 evit sevel ur gouarnamant e Belfast. Faezhet int bet er votadeg. N' o deus dastumet nemet 38,5 % eus ar mouezhioù tra ma 'z ae 51,1 % eus ar mouezhioù da zanvez-kannaded an U.U.U.C. (Kuzul Unanour).

Mouezhioù ar gatoliged hag ar vroadelourien a zo bet dasparzhet etre meur a strollad : ar S.D.L.P. en doa kinniget un danvez-kannad e pep pastell-vro. Unan anezho, G. Fitt, a zo bet dilennet e Belfast. Dastumet en deus ar S.D.L.P. 160.437 mouezh (22,2 %). Kollet eo bet sez Fermanagh, rak mouezhioù ar gatoliged a zo bet rannet etre an danvez-kannad broadelour (Unity Party) hag an danvez-kannad S.D.L.P. Ar republikaned n' o doa ket lakaet kalz a zanvez-kannaded : 4 evit ar Republican Club (Sinn Fein ofisiel) hag o deus bet 15.152 mouezh, un danvez-kannad republikan dizalc'h (ezel ar Sinn Fein, « da c'hortoz ») en deus bet 5.662 mouezh. Strollad Labour Norz-Iwerzhon n' en deus ket graet kalz a verzh kennebeut (4 danvez-kannad, 15.483 mouezh).

P. PENNEG.

Kembraeg a zo marzh e glevout.

Setu amañ ur pennad tennet eus " Echos de Grande Bretagne " (31-1-74) :

« Hervez un niveradeg graet n' eus ket pell e Bro-Gembre niver ar gembraegerien unyezhek a zo o vont war gresk. Ar gont diwezhañ, souezhus a-walc'h evit ar re n' int ket boaz ouzh kudennoù Bro-Gembre, a zo ouzhpenn 17.000. Nerzh ar yezh kembraek hag he sevenadur a zo dispar keñveriet gant hini ar yezhoù bihan all en Europa.

War-dro 650.000 a dud a gomz kembraeg an deiz a hiziv.

Ar yezh kentañ eo ar c'hembraeg evit 70 % eus ar poblañs e korbrioù kornog Kembre.

Gant " Lezenn ar C'hembraeg " diskleriet e 1967 e vez roet an hevelep gwirioù d' ar c'hembraeg ha d' ar saozneg el lezioù-barn hag er stadvererezh. Graet e vez peurvuañ gant ar c'hembraeg en iliz, er bodadegoù hag e bodadennoù kuzul-meur Bro-Gembre.

Er rannvroioù ma vez graet peurvuañ gant ar yezh keltiek ar c'hembraeg a zo yezh an deskadurezh er skolioù-kentañ ha zoken e meur a skol-etre. Muioc'h-mui e reer ivez gant ar c'hembraeg er skolioù-meur.

Bez' o deus ar c'hembraeg hag ar saozneg bep a 15 eur pep sizhun e danvezioù-skignañ ar skingomz e Bro-Gembre.

Roet e vez 7 eur d' ar c'hembraeg ha 13 eur d' ar saozneg e skinwel ar BBC ha 6 eur er skinwel divoutin.

Embannet e vez war-dro 60 kelaouennoù-kelc'h, dek anezho o tont er-maez bep sizhun. Ur c'hant bennak a levrioù kembraek a vez embannet bep bloaz.

172

Daoust da gement-se kas a ra ar " Gevredigezh evit ar C'hembraeg " he bruderezh war-raok, o klemm « emañ ar yezh o vont da get ». Ret eo lavarout tost da zaou vilion a Gembreiz a gomz saozneg hepken ha gwir eo ouzhpenn-se n' eus ket bet graet stad eus ar c'hembraeg gant gouarnamant Breizh-Veur nemet e-doug ar c'hantved-mañ. Un abeg all evit ar gembraegerien bezañ war an difenn eo amezegiezh ha levezon pouez sevenadurel Bro-Saoz.

Daoust pe an abeg pe an arouez e ve eus oberiantiz ar " Gevredigezh evit ar C'hembraeg " hag hini ar Strollad Broadel (Plaid Cymru) e c'heller merzout ivez dihun an emskiant kembraek.

Keñveriañ a ra Dr. Howard Giles eus " University College " Kerdiz stourm ar gembraegerien ouzh hini Morianed Amerika an Hanternoz gant o ger-stur « black is beautiful ». E Bro-Gembre e teu da vezañ : « Welsh is wonderful ».

Dont a ra marteze ar ger-stur-se eus gwiriadurioù kaset da benn gant eneoniourien eus University College e Skol-Veur Kerdiz ha Bristol. Studiet o deus penaos Kembreiz a zizolo temz-spered o c'henvroiz diouzh o doare komz.

Sevenet e voe ar studiadenn en ur goulenn digant tri strollad tud klask skeudenniñ ar bersonelezh diouzh mouezhioù a gleved lenn an hevelep pennad-skrid e doareoù disheñvel : e kembraeg gant pouez-mouezh kreisteiz Kembre ; e saozneg gant pouez-mouezh kreisteiz Kembre hag e saozneg gant ar pouez-mouezh saoz.

Daoust na vez ket roet atav an tu koll d' an hini a gomz gant ar pouez-mouezh saoz e Bro-Gembre ar barnioù douget war ar pouez-mouezh-se o deus skeudennet un den rok ha snob, doareoù ur " mirour " gantañ hag e Bro-Gembre, kreñvlec'h an emglevioù-micher hag al Labour Party bezañ ur mirour n' eo ket atav ur perzh-mat.

Ar pouez-mouezh kembraeg, ha gwelloc'h a zo, ar yezh kembraeg distailet gant an enskriverez a live skeudenn un den a oa nebeutoc'h " mirour ", muioc'h speredek, kar e vro, broadelour, romantel ha fromus (an tri perzh-mat diwezhañ a voe graet " gourc'hemennoù " anezho en arroud ar studiadenn).

Ouzhpenn se, ar mouezhioù kembraeg, aes da anaout diouzh ar re all, a voe lavaret diouzh o ferc'henn e vefe plijus kaout anezho da vestr pe da rener pe c'hoazh e vefent dellezek a gargoù uhel.

N'eus nemet war un dachenn avat e c'hounezas ar pouez-mouezh saoz ur poent : hini an emfiziañs an hini eo. Ha c'hoazh, horellet e tle bezañ un tammig bremañ. »

Tr. R. HIR.

Pannelloù-hent e kembraeg.

Hervez " Echos de Grande Bretagne " (30-11-74) adarre en dije gouarnamant Londrez degemeret kuzul ar " Gomision Bowen " da lakaat en o lec'h pannelloù-hent divyezhek e Kembre a-bezh. An diviz-se e oa tu dija d' e gavout e lezenn 1967 war ar C'hembraeg, met ne oa bet morse lakaet da dalvezout betek-hen dre ma oa dreist-holl diwar-goust kuzulioù-kêr ha n' o doa ket atav peadra d'hen ober nag a-wechoù ar c'hoant d' e seveniñ. Lakaat pannelloù divyezhek a goustfe war-dro 3,28 milion a lurioù saoz (39,36 milion gall). Ar gouarnamant a baeo evit ar gourhentoù hag an hentoù bras hag a lodenno evit ar re all. Ar re a zo o chom e Kembre n' o deus ket bet c'hoazh tu da welout ar pannelloù-se avat.

173

Cymdeithas yr iaith Gymraeg.

Goude ar match Rugby Kembre-Bro-Saoz ez eus bet un emvod hag ur gerzhadeg aozet gant Gymdeithas yr Iaith e Hyde Park e Londrez. Kement-mañ a oa bet aozet evit goulenn ur chadenn kembraek er skinwel. Ar rener a oa Ffred Ffransis hag a oa o

paouez kuitaat toull-bac'h Liverpool (ur bloaz toull-bac'h evit bezañ taget savadurioù ar BBC). Goude bezañ azezet e straedoù Londrez, e voent skarzhet gant ar polis hag un nebeut anezho a voe harzet.

Cymdeithas yr iaith a stourm ivez a-enep ar Post. Fellout a ra dezho kaout ar " archeb Bost " (chekenn-bost) e kembraeg. Mont a reont en tiez-post, goulenn a reont ur chekenn-bost hag e nac'hont anezhañ peogwir emañ e saozneg.

Daou gannad Plaid Cymru o deus klemmet peogwir n' eo ket bet kanet pe sonet " Hen Wlad fy Nhadau ", ar c'han broadel, a-raok an abadenn rugby e Londrez. Respontet ez eus bet dezho ne oa morse bet kanet ! Koulskoude ez eo bet alies klevet e Kerdiz zoken a-enep Bro-Saoz er bloavezhioù tremenet.

T. H.

AN DARVOUDOÙ E BREIZH

Terzhienn gant ar saout hag ar moc'h.

Kleñvedoù-red zo kouezhet war al loened e Breizh er miz diwezhañ. Peurvuiañ e vez peadra gant ar bruseloz d'ambuzañ an dud a-hed ar bloaz, met an taol-mañ ez eo bet gwashoc'h : kouezhet eo an derzhienn " afteus " war ar saout hag an epizotiezh war ar moc'h.

Ur walenn eo. Pa zegouezh en ur feurm ar c'hleñvedoù-se ez eo dav lazhañ an holl loened. Un tamm digoll a vez roet gant ar gouarnamant met dister a-walc'h eo. Ne zigoll ket ar c'houer eus kement en dije gellet ar vuioù reiñ dezhañ.

Heñvel eo evit ar moc'h. Ha bremañ ez eo hanter seizhet marc'had al loened, dreist-holl hini or moc'h.

Klemm a ra ar sindikadoù labourerien-douar dre ma n' eo ket bras a-walc'h an digoll a vez roet dezho. Lod anezho zo en em savet ivez a-enep an doare ma 'z eo bet stourmet ouzh ar c'hleñvedoù-red-se gant ar melestradurezhioù. D' o soñj n' eo ket bet renet ar stourm-se en un doare reizh ha skañvbenn eo bet ar velestradurezh.

Pa zegouezhe d' ul loen bezañ klañv en un ti-feurm bennak e veze lazhet an holl loened ha pa na vefe darempred ebet etreze, hag ar c'hontrol, loened an amezeg ne vezent ket lazhet ha pa vefent bet fri ouzh fri gant ar re glañv. Al loened lazhet n' int ket bet daspugnet diouzhtu, lod zo chomet da vreinañ e-pad eizh pe zek devezh.

174

Ar melestradurezhioù n' o deus ket en em glevet da vat evit kleuziañ fozioù da zouarañ al loened : e " Guitté " eo bet toullet teir gwech a-benn kaout ur foz a zerefe d' an holl. E " Caulmes " hag e " Domagné " e oant o vont da gleuziañ fozioù e-tal mammenoù a vez implijet an dour anezhe hag e-kichen ur stank. Al labourerien-douar o deus miret outo.

A-wechoù n' eus ket bet lakaet trawalc'h a raz bev gant ar c'horfoù marv (311 kg raz gant un donenn gig ha padal, hervez al lezenn, e ranker lakaat kement a raz hag a gig).

Lakaet zo bet berz war marc'had Dinan met stal vras Leclerc a oa digor ha daou vil den a zo tremenet eno da welout Danièle Gilbert. Lakaet zo bet berz war marc'had al lisoù met n' eo ket bet serret ar Mammouth a oa koulskoude daou gilometr tostoc'h eus tachennad ar c'hleñved.

Labourerien douar a-enep an adlodennañ.

Dek labourer-douar eus Pont-ar-Veuzenn ha Plounevez-ar-Faou o doa talet ouzh an adlodennañ a oa sañset tremen dirak al lez-varn d' ar 15 a viz Ebrel. Daleet eo bet ar varnedigezh.

Dieubidigezh paotred an FLB.

D' ar sadorn 6 a viz Ebrel ez eo bet lezet da vont ar pevar den yaouank eus an FLB-LNS a oa dalc'het betek-hen e toull-bac'h ar " Santé " e Pariz. E Roazhon e oa un toullad tud ouzh o c'hortoz war gae ar gar. N' ouzer ket c'hoazh pegoulz e vo dalc'het o frosez.

Archerien en Enez Eusa.

Aet eo ar polis da Enez Eusa d' ar 25 a viz Kerzu da c'houlennata Yeun Gourvez, medisin an enezenn, hag a oa bet toullbac'het e 1972 dre ma oa eus an FLB.

Gourvez en deus respontet da c'houlennoù ar boliserien e brezhoneg hepken tra ma oa un tregont den bennak er-maez, deut da ziskouez d' ar paotr Yeun e oant gantañ. Daou c'hant den bennak a vije bet o sellout ouzh ar boliserien o vont kuit.

N' eo ket echu c'hoazh e Pederneg.

Abaoe ar pevar a viz Kerzu edo micherourien Bederneg e harz-labour. O fae a oa etre 900 ha 1.000 lur ar miz, gant devezhioù-labour dizingal, a-wechoù ouzhpenn dek eurvezh an devezh. Poanius e oa al labour ivez : buan e tleer labourat, eveshaet dalc'hmat ha kunujennet.

Goulenn a raent bezañ paeet 1.100 lur ar miz, gant 40 eurvezh labour bep sizhun. Goulenn a raent ivez e vefe aesaet ha netaet un tamm al labour ha roet un digoll evit ar mizoù-beaj.

175

Klasket en deus ar rener, an Aotrou Doux, terriñ an harz-labour kousto pe gousto : lizhiri gourdrouz zo bet kaset d' ar vicherourien evit lavarout dezhe e vefent skarzhet, galvet eo bet ar CRS-ed meur a wech, ha savet zo bet klemm gantañ dirak al lez-varn ouzh dileuriad ar sindikad.

A-benn ar fin eo bet ret da Doux plegañ dirak nerzh ha pennegezh al labourerien. Met fellout a ra dezhañ bremañ lezel ar vicherourien dilabour betek an 13 a viz Mae. Goude tri miz harz-labour e fell da Doux chom hep reiñ labour dezho e-pad daou viz. Ne vefe ket mui a yer da lazhañ, eme an Ao. Doux, ha padal aet eo an dud da welout kouerien e kevrad gant Doux hag o deus yer a viliadoù... Hogen an Ao. Doux, ur paotr " buhezek " ma 'z eus unan, e fell dezhañ reiñ kentel d' e vicherourien ha n' int ket fur a-walc'h.

Ar c'huzulioù-skoazell a zalc'h gant o labour ha goulenn a reont kas arc'hant da sikour ar vicherourien da : Crédit Agricole Guingamp - c.c.p. 7-66 Rennes (C.R.C.A. N 10.044.33.4 Soutien aux grévistes de Pedernek).

Echu e ti-moulerezh Goeland e Lanvollon.

En ti-moulerezh Goeland n' eo ket en em gavet gopr miz Genver gant ar vicherourien. Diskroget o deus eta gant o labour ha klasket enebañ ouzh an dispenn-stal a oa o tont, dre vrudañ an enkadenn. Rak ne fell ket dezhe evel just e vefe diwar o c'houst e serrfe ar stal. Met ne c'hellont kejañ gant den kiriek ebet ha gant red ar justiz e seblant e vint lakaet er-maez hep digoll.

Labouradeg Negobeureuf Meilh-ar-Wern serret.

Serret e vo labouradeg Meilh-ar-Wern gant Negobeureuf, trust bras al laezh. Al labourerien-douar e vo dav dezhe plegañ d' ar greanti nemetañ a zastum laezh er c'hornad : ar Gilap. 25 eus labourerien Negobeureuf a vo dilabour, ar re all ne

ouzont ket c'hoazh petra a zegouezho gante.

Trouz e Chanterioù Sant-Nazer.

E-kerz miz Meurzh ez eus bet forzhig trouz er " Chantiers de l'Atlantique ". Eno e labour 9.000 den hag a fell dezho kaout kresk dreist-holl abalamour d' ar prizioù o vont war grec'h er mare-mañ. Diskrog-labour zo bet hag ar Renerezh he deus klasket serriñ ar Chanterioù. Goude ur vanifestadeg vras e Kêr-Naoned ez eo bet dav addigeriñ al labouradegoù. Met hiziv an deiz, e penn kentañ miz Ebrel, n' eus bet kavet diskoulm ebet c'hoazh.

600 den dilabour ouzhpenn e Sant-Nazer.

Ar greanti SEMM Caravelair a oa bet adprenet e 1971 gant Trigano. Abaoe ur pennadig e oa keloù e vefe dic'hopret tud. D' ar 1 añ a viz Meurzh ez eo aet ar vicherourien da aloubiñ al labouradeg pa 'z eo bet kemennet dezhe e vefent lakaet holl dilabour.

A bep tu.

- Serret eo bet chanter merdeadurel ar SICCNA (Sant-Malo) abaoe an 29 a viz Meurzh gant ar Renerezh a felle dezhi evel se respont d' al labourerien a zo o paouez sevel ur c'haierad goulennoù.
- Diskrog-labour zo bet e ti Garnier, Redon.
- Harzet eo bet gant al labour en tiez-bank e Breizh evel e Bro-C'hall a-bezh.
- Holl skolioù Roazhon ha liseoù all e kêrioù all eus Breizh o deus ehanet da labourat p' eo deuet Fontanet da Roazhon e-kreiz miz Meurzh. Ur vanifestadeg vras a zo bet graet gant ar skolidi hag ar studierien da enebiñ ouzh lezenn Fontanet.
- E Brest ez eus bet harz-labour e ti " Art et Décoration ", e SEB (un ti bier) e Dourmap. Diskrog-labour ivez e ti Peugeot.
- E Brest ivez ez eo aet an trec'h gant micherourien Electricité Bord (pevar embregerezh). Fellout a rae d' ar vicherourien bezañ paeet evel re an AFO (Ateliers Français de l'Ouest). Dav eo bet dezhe ehan al labour d' an 20 a viz C'hwevrer. Ar renerezhioù n' o deus asantet nemet d' ar c'hentañ a viz Meurzh.
- Noe-Habillement (Roazhon-Janzé) a zo o vont da get : 90 maouez dilabour.
- E Lokmine e oa bet dic'hopret 65 plac'h gant ar SLC. Nac'het o deus an diviz-se a dalc'het o deus da vont d' o labour. Gant sikour ar sindikad e vo adkemeret 25 anezhe, 40 avat a chomo dilabour.

Un dileuriad sindikad dic'hopret e Foujera.

En embregerezh Barbier e Foujera eo bet dic'hopret un dileuriad sindikad CFDT war zigarez en dije falset e follennoù labour. Un nebeut fazioù eus e berzh a vije bet, met ar renerezh hec'h-unan a ra alies tre fazioù. Nac'het eo bet evel just an dic'hopraddenn gant an ensellerezh-labour, met ne fell ket d' ar renerien paeañ an devezhioù bet kollet gant an dileuriad.

AL LIAMM 164

TAOLENN

Evel galv un ene mut gant ALAN BOTREL	179
Turmud gant PER DIOLIER	180
Kad Luina gant ERNEST ar BARZHIG	181
Kastell al Lagennoù gant LANGLEIZ	187
Mari hag Ivan hag ar Vari-vorgan gant F. an UHEL	194
Istor Breizh gant LA BORDERIE (tr. Roparz Hemon)	204
Tabouliner diwezhañ Erraondo gant ARTURO CAMPION (tr. Youenn Drezen)	215
An nevez-amzer 'zo deuet endro war ribl ar stêr Ton-Kiang gant HONG CHAN (tr. Herve ar Beg)	225
Blaz ar Champagn gant LUKIAN KERGOAT	235
Ur staj war ar maez gant A. ar B	243
Notennoù	247

Evel galv un ene mut

Mouget ha gwenn, ar c'houlaouenn c'hlan
e noz divrall 'n iliz 'zo dialan,
en he hirc'hortoz, yen, o repoziñ ;

dezhi n' eus ken den o tougen bri,
ken kozh ha'r pileroù 'n hec'h ankounac'h
m' em sevene, barr, pedenn ar plac'h.

He mouchenn gwar ha dilavar, sec'h,
war he c'horf disliv bremañ 'zo divec'h,
lec'h 'teve 'n amzer, drant ha gant gred,
e kreiz ar flamm krenus, 'n e sked kuzhet ;

e sioulded uhel egor an aeled
koad, koun ur peoc'h kar, lent, a red
ma kred damglevout, dispis, kan izel
he spi, skañv evel soñj ur c'hañv pell.

Noz, don he zav - c'hwez an iliav-rez,
teñvalded dall, difiñv ha diziwezh -
a c'hortoz ar flamm gor, an dorn gwenn
'lakay neved an amzer e pedenn.

e Pecq, Ebrel 1973.

Turmud

Heol ruz, heol ruz ar beure
n' en deus ket devet hon dremmoù,
ken pout an dizesper e donder hon eneoù,
klasket hon eus hent ar stivelloù
o deus dourioù fresk 'vel ar spi.

Fic'het, fic'het hon eus kalz re
dirak sotoni ar re all,
chaoket hon eus gerioù o deus devet hor genou,
oa ket hon daoulagad an asked eus hon ene,
hogen ur melezour goullo.

Yun, yun hon eus graet 'pad sizhunvezhioù
'vit adkavout gwir vlaz an traoù,
talvoud dibar seurt donezon,
n' omp ket 'vit gouzañv 'benn ar fin
blaz an holen en hon halo.

Mennet, mennet hon eus mont d' ar parkeier,
met dre-holl 'n em lede ar gêr,
kozh liorzhoù serret en o mogerioù,
'vel an dud en o distervez

hag o c'hweziñ an dizesper.

Pirc'hirined hep ehan na didorr
o klask dre-holl ar gwir sec'hed
omp chomet a-hed hor buhez.
Marteze e tu all ar bed
hor bo ar gras ennomp d' e gavet.

Saint-Servan, 27.11.73.

KAD LUINA

Klevout a ran o sourral ar wazh, klevout a ran anezhi o kouezhañ a-hed ar roc'h, dindan an dervenn vras. Sikour ac'hanon, den yaouank, sikour ar barzh kozh da vont betek disheol ar skourroù hir astennet. Dindan koroll an delioù gell ha sec'h, e kavimp tri feulvan louet. Aze e kousk mignoned Oisin ; siwazh, int ne glevont ket kanenn sart an dour na huanadenn flour an avel er wezenn uhel. Met klevout a raimp ac'hanomp.

O den yaouank, niverus e oa ar wazed taer e-touez ar menezioù pa zeuas da c'hwezhañ avelioù dirollet ha didrec'hus ken e kollas hor c'hoadeier o delioù, ken e voe diskaret hor gwez meurdezus diwar hor menezioù glas. Goude e teuas kerkent ar goañv d' hor skornañ en hor c'henkizoù ha ne laoskjont nemet trubuilh war o lerc'h. Mare al levez hag ar plijadurioù en deus echuet evidomp, gouenn an harozed a zo aet da get. Ar gaouenn he deus kuzhet he neizh en hon dismantrou, ar c'harv a zeu da beuriñ war bezioù hor gourien.

An estren hag a zeu diouzh pell da c'houlenn sikour diganimp, a chom souezhet dirak salioù goullou hanter ziskaret. War al laneg ec'hon, e kav ar mesaer disourisi a lavar dezhañ n' eus ken harozed.

« Da belec'h eta ez eo aet diwallerien ar re wan ha dinerzh ? Pelec'h e kavin Fingal, skoed ar re vac'het ? »

Aet int, o estrañjour, aet int davet o gourdadoù. An avel feuls he deus skubet hon tud nerzhus kerkoulz ha korfoù kenedus koadeier Dora, an dud wan o deus kemeret o lec'h. War bep roz, e weli bezioù ar re a zifenne ar re wasket. O mein-bez a zo hanter c'holoet a c'heot. Ya, astennet int en douar, hag ar sioulder, evel ul lusenn, he deus beuzet ar menezioù.

O ! gwazed veur aet da anaon, telenn Konan a gano deoc'h meuleudioù a deurvezo marteze d' an estren selaou. Ya, chomet eo a-sav, harpet war e c'hoaf, hartañ a ra evel-se gwech ha gwech all. Diwel eo d' ar barzh, met klevout fraezh a ra hemañ e huanadenn. Desket gantañ ar werz, mont a ra en ur ouelañ d' hec'h adlavarout da wazhioù e vro. Ar varzhed yaouank he c'hlevo, stouet war o zelennou, hag he c'hano en amzerioù da zont.

182

Degouezhet omp e-tal ar vered vut hanter guzhet ar vein anezhi gant man. Savit ho pennoù, pezhioù mut, lavarit dimp piv eo an harozed goloet ganeoc'h. Me n' ho ankouain ket, mignoned va yaouankiz, ho prud a vo kavet em c'han, pa ne vo ken lennet netra war ar vein trouskanet.

Nag a wech omp bet trec'h dindan hor gwiskamantoù arem ; nag a wech hon eus strewet an marv er plaennoù ! Ya, c'hwi mignoned ken ankounac'haet bremañ a oa neuze ken balc'h ! Dre holl eo bet brudet hoc'h emgannoù, zoken pa veze etrezoc'h e veze kann.

Selaou, den yaouank, ha ra zigoro da galon.

Gwashañ gwazed ar vro e oa Goll ha Garno. O divrec'h a oa dir kalet hag o eneoù arem a oa ken divrall all. O daou e teujont a-gevret da skoazellañ Moran. Pa c'hoarvezjont en e gastell meur e-mesk gwez bras ha glasterioù Enez Luina, merc'h an ti a gemeras he zelenn hag a ganas klod d' an daou vrezelour gant he mouezh ken flour, ken ma waskas o c'halonoù betek teuziñ evel daou dornad erc'h. Raktal e voe karet Annir gant an daou baotr, met hi ne save he daoulagad liv an dour don nemet war Goll. Adkavout a rae anezhañ en he huñvreoù ha klevet e voe

gant gwazhioù Enez Luina e anv o titlipañ etre he diweuz evel ur c'hwezhadenn.

Graet e voe gouel ha cher d' an daou vrezelour tri devezh-pad. Met an deiz war-lerc'h, ez ejont da chaseal a-dreuz brugeier Luina. Merc'h Moran, gwisket e-giz un estrañjour yaouank, a heulias anezhe a bell evit klask lakaat glaouenn an aon en o c'halonou hag ober da C'harno skampañ.

Heol kreisteiz a luc'h a-us d' ar pennoù hag ar yourc'hed, berr warne, a glask disheol ar rec'hell. Garno a zo deut da azezañ war uhelenn Gaba. Laosket en deus da gouezhañ e c'hlaouier-biroù, pelloc'h emañ e wareg distignet hag e gi a zo manet kousket e-harz e dreid. Soñjal a ra dezhañ klevout ur c'harv p' en em gav dirak e zaoulagad ur paotr yaouank.

« Diouzh pelec'h emaut o tiplukañ evel-se ? e c'houlenn an hemolc'her e abrantoù fraost ha du. A betore bro ez out ?

183

- Me 'zo eus meuriad Duaran, roue bro-Gonnemara. Karout a ra merc'h Moran, met emañ o paouez klevout e troe Garno en-dro dezhi. Kaset en deus ac'hanon da zegemenn dit lezel Annir gantañ pe neuze e ouezi adalek fenez piv eo ar c'hreñvañ.

- Hopala ! hennezh avat a zo un tamm brav a sac'h c'hwezh. Lavar da baotr an aod-se eo ken start va brec'h ha dervenn Malla hag eo boaz va c'hleze d' en em sankañ e kalonou ar gadourien. E-touez holl re yaouank ar menezioù, ne laoskan den a-zehou din en emgannoù nemet Goll, dre ma lazhas ar pemoc'h-gouez a zaouhanteras va goaf din. Lavar da Zuaran sachañ e skasoù gantañ d' e vro ha paouez da soursial ouzh merc'h Moran.

- Sklaer eo, eme ar beajour yaouank n' ec'h eus morse gwelet Duaran ; kement eo hag un dervenn... n' heller keñveriañ e nerzh nemet ouzh ar gurun hag e gleze ouzh al luc'hedenn pa zrast ar c'hoadeier spouronet. Skarzh d' az rannvro gant aon, paour kaezh, a vefe bouc'hallet dizale da zivrec'h diganit ha ledet war ar brug.

- Gwelloc'h eo dit-te, gwaier, sachañ da reor ganit ha mont da gemenn d' az mestri ez an da grennañ e veg dezhañ. Damañ din va goaf, va skoed ha va c'hleze lufus. Gortoz ! Petra an diaoul a welan en oabl ! Daou vrezelour o skeiñ an eil war egile gant o holl nerzh... Un takad gwad a welan war o sae... Stlepet o deus o c'hlezeier deut da vezañ tougn... Sell 'ta ! Emañ bremañ an daou ziod-se oc'h en em boket evel mignonned... Ba ! skubet eo ar c'houmoul gant an avel...

N' eus forzh, ne blij ket din seurt arouezioù, met, n' em eus ket aon, na n' em eus. Ale, dav dezhi. »

Ar plac'h yaouank a ya kuit, dipitet dre ma ne fell ket da Warno tec'hel ; met lavaret mat en deus dezhi e oa Goll kreñvoc'h egetañ. Mont a ra war-eeun betek ar c'hrec'h emañ he muiañ-karet o hemolc'hiñ warnañ. Kavout a ra anezhañ oc'h ober un diskuizhadenn harpet war fust e c'hoaf. Ur c'harv a zo marv dirazañ hag en-dro dezhañ eo astennet ar c'hon o tialaniñ, pezhioù teodoù hir gante er-maez. O soñjal en Annir emañ ar paotr yaouank ha kanañ a ra meuleudi dezhi :

« An hini a garan a zo ken kaer hag ar ganevedenn. Treluc'hañ a ra he sae evel an heol beure. Ruzder da zremm. Annir goant, a zo ken flour hag heol an abardaez pa daol ur sell etre koumoulennoù aour Kornog ha kribennoù glas ar menezioù. O ! me 'garfe he gwelout en he splannder o tont war dosenn ar c'hirvi, heñvel ouzh gwezennig-pin traonienn Luina pa hej goustadig he fenn dindan un aezenn fresk pe pa vez he skourroù o lintrañ dindan ur barr glav klouar ! Koeñviñ a rafe va c'halon evel hini ar yourc'h pa adkav e wele brug sec'h dindan ar roc'h, rak te, merc'h Moran, eo holl zouster daoulagad Goll.

184

- Hañ ! te eo Goll ? eme ar plac'h yaouank treuzwisket, da Annir a c'hell

bezañ dispar, mab Ardan, met ne vo ket evit da veg, c'hoantaet eo ivez gant Duaran ha gantañ az po d' ober pleal. Emañ o tont dit. Laosk ar goantenn gant Duaran.

- Mardouen ne rin ket laouen. Lavar dezhañ evelkent dont da goaniañ ganin. Warc'hoazh e tegemero va frofoù pe e vo ret dezhañ gouzañv pouez ar vrec'h-mañ, eus a vo.

- Duaran ne azezo ket ouzh da daol, bannañ raktal e c'hoaf warnout, ne lavaran ket. Gwelout a ran anezhañ o tont er pellder, mac'hañ buan a ra ar brugeier ha teñvaloc'h eo egete er rouz-noz. Ne weler nemet e gleze o teurel luc'hed betek an oabl. Selaou, emañ o skeiñ gantañ war e skoed, echu 'zo d' ur c'hadour. »

Goll a wiskas e harnez a lintras evel torr ar menez dindan un tarzhan kurun. Kerzhout a reas etrezek penn an dosenn e-lec'h ma kleve egile. Ur ganaouenn lirzhin a zeue war e vuzelloù en ur soñjal en Annir hag ivez en e emgannoù kentañ.

Den yaouank, amañ eo en em gavas an daou c'hourener. Pep hini a soñje dezhañ e oa Duaran dirazañ, rak kouezhet e oa an noz war ar menezioù, ha dindan an dervenn-mañ e oa teñvaloc'h c'hoazh. M' ho pefe gwelet an daou enebour o lammat an eil gant egile ! Spontus e voe stroñs an daou gleze evel div luc'hedenn o tont diouzh ur c'houblad koumoul du. Dassoniñ a ra ar menezioù gant an taolioù o kouezhañ war ar skoedoù. Krenañ a ra koadeier ha brugeier Luina ; ar yourc'hed a zo spontet en o huñvreoù, evel ma vefe bet savet endeo an hemolc'herien, prest da gouezhañ warne. Ya, ya, kreskiñ a ra an trouz, emañ ar bagadoù kon hag ar c'hezeg o tont d' ar pevarlamm ruz ; zoken, soñjal a ra d'ar paour kaezh loened klevout stigmañ ar gwaregoù. Dihuniñ a reont spontet-mik ha ne welont nemet an deñvalijenn.

Hir ha start e voe an emgann... Met skoed Goll a zo daouhanteret, kleze Garno a dorr e daouzek ugent tamm gant kement a drouz ha dervenned Ardven pa vezont o frailhañ dindan ur barr avel Gornog dirollet.

185

Goll a chom difiñv evel ur morvarc'h sac'het war ar c'herreg. Garno, evel ur wagenn ramzel, a lamm warnañ hag o divrec'h nervus a zeu da vezañ ereoù ken start ha re morc'histi. Pa darzh gwashañ kurunoù an oabl, e vez spontet pennoù meinek ar menezioù hag al luc'hed a zev ar brouskoadoù. Ken drastus all eo an daou gorf krog an eil ouzh egile : ruilhal a ra dindan o zreid ponner ar rec'hell hag an douar hag ar spoue peget warne. Mesket gant ar c'hwezenn, o gwad a ziver dindane war ar geot hag a ya da ruziañ ar wezh.

En em gannañ a rejont a-hed an noz. Pa darzhas goulou-deiz, mab Ardan a voe taolet d' an douar ; kouezhañ a reas e dokarn : hanter faoutet e oa e benn. Anavezout a ra neuze Garno e vignon astennet e-harz e dreid, souzañ a ra glac'haret, dilavar, sonnet, gwenn evel dervenn Mora lazhet gant an tan kurun. Ne daol evezh ebet zoken ouzh gouli euzhus e vruched o tiwadañ a vouilhadoù. Erfin, kouezhañ a ra e-tal e geneil.

« Ra vezo binniget, emezañ, an dorn en deus skoet warnon ! Breur, va c'horf a ziskuizho gant da hini hag hon eneoù a nijo war lein an hevelep koumoulenn. Emañ hor c'hendadoù ouzh hon gortoz, digeriñ a reont o dorioù bras liv an amzer ; dont a reont, ur bern speredoù en-dro dezhe, da saludiñ o mibien. Erru omp, tasmantoù meur, met na c'houlennit ket diganimp penaos ez omp marvet. Perak e lavarfemp deoc'h hon eus dornet an eil egile evel enebourien ? Ne servijfe ket. Bet omp kadarn. Met penaos ma Doue hon eus graet evit mont evel-se an eil d'egile ? Emañ em skouarn anv Duaran, petra eo deut da ober en afer-se ? Me 'oar !... »

Goll a glevas mouezh e vignon, met e zaoulagad, beuzet evel en ur vorlusenn, ne welent ken :

« Ma Doue ivez 'ta, gant Garno ez on aet eta d' en em gannañ ha gloazet em eus anezhañ, va breur ! Ha me a soñje din e oa Duaran ! Ra zeuio Annir da sevel ur maen war va bez ! Gourdadoù ker, kuitait ha salioù latarek evit dont d' hon degemer. »

Ne voe nemet hanter zistaget ar gerioù-se. Ken gwan ha koar ec'h adkouezhas en e wad ken ruz.

Neuze e tegouezhas Annir, trefuet, dispourbellet he daoulagad, hanter gollet he skiant ganti : « Siwazh, Garno n' eo ket tec'het ! Allas ! Allas ! Goll a zo bet trec'het ! O nag a zroug am eus graet o komz eus Duaran ! »

186

Evel dinerzhet, e lezas da gouezhañ he gwareg hag he skoed. Gwelout a reas Garno anezhi, met treiñ a reas e benn ha serrañ e zaoulagad da viken. Tostaat a reas ar plac'h yaouank ouzh Goll ha kouezhañ kerkent war e gorf sklaset. Eno e voe kavet ar goantenn beuzet en he daeloù ha ne voe netra d'ober evit kas anezhi ac'hane.

Antronoz, en e droiad, pa bare an heol etre ar c'houmoul, e wele anezhi o vont war wanaat. E-pad an noz, tasmantoù ar bernioù rec'hell a respontas a vouezh izel d' he c'hlemmadeg. An deiz war-lerc'h, e serras he daoulagad ha tostaat a reas ar marv outi, goustadik-goustadik, evel ma ra un hunig ouzh ar chaseer skuizh ha dinerzhet, astennet war lein ar roz, kuzhet e latar an abardaez.

Tad Annir a selle a-hed an deiz etrezek ar brugeier hag a selaoue, e sioulder an noz, an disterañ aezhenn avel.

« Damañ din, emezañ, an drivet beurevezh, damañ din va fenn-bazh derv. »

Hag eñ war-du an torgennoù gant e wadgi gell hag en em laka raktal da yudal. Dizale e spurmant Moran trolinenn skañv e verc'h astennet war ar brug, ya, e verc'hig karet en hec'h holl gened, manet kousket evit he hun diwezhañ. Ar paour kaezh kozh a sell gant daoulagad beuzet a zaeroù.

Met paouez a ran, Moran gaezh, da gomz ac'hanout, re e c'houzañvan pa soñjan ez klac'har.

Den yaouank, amañ int bet douaret o zri ha setu aze o mein-bez. Trist-meurbet e oamp ha n' hon eus ket ankounac'het anezhe en hon gwerzioù.

O ! Garno, kadour dispont ! Goll, gourener hegarat ! Ha te, Annir goant marvet e-kreiz da gened, n' eus forzh pelec'h emac'h, war gribenn ar roz, e-mesk brouskadoù Luina, war askell ur goumoulenn pe e palez gwer ho kourdadoù, ankounac'hait ho karantez pe, da vihanañ, ho ranngalon. Ra vo degouezhet meulgan ar barzh ennoc'h ha peoc'h d' hoc'h eneoù.

*

Klevout a ran ur wazh o sourral, klevout a ran anezhi aze o lammat hag o trouzal a-hed ar roc'h... Adkas ac'hanon, den yaouank, ha dalc'h soñj.

Aozet diwar al levr gallek " Ossian ", barzhonegoù gouezelek gant James Mac Pherson, troidigezh gant P. Christian. Hachette, 1910.

Kastell al Lagennoù

D' ar mare rik ma roent an urzh da sevel an eor evit skeiñ trema an donvor, e chomas Ban ha Bohor gwall nec'het gant doareoù ur martolod estren a selle outo ken e selle, ur skleur goapaus en e zaoulagad, hep kemer an disterañ perzh e kenlabour ar voraerion all.

« Hopala ! paotr yaouank, eme Vohor, e petra an diaoul a soñjez ? Kentoc'h eget sellout ouzhimp er c'hiz droch-se, e vefe furoc'h dit kregiñ er chadennoù hag er c'herdin ha sachañ warno eus da wellañ.

- Sellout a ran ouzhoc'h dres evel ma sellit ouzhin, c'hwi hoc'h unan, aotrounez, a eilgerias ar c'hrennard. Ha, c'hoazh ! muioc'h a abegoù egedoc'h am eus d' hen ober o vezañ ma ouzon piv oc'h, e-lec'h ne ouzoc'h ket piv on. »

Ken fentus e seblantas dezho bezañ ar respont-se, ma ne c'hellas ket an daou roue en em virout a c'hoarzhin. Dirollañ da c'hoarzhin a reas ivez ar martolod yaouank ha, war-se, ec'h anavezjont Marzhin, en doa adkavet, ker prim all, e neuziou gwirion.

« Arabat deoc'h bezañ souezhet mar em eus kuitaet ar roue Arzhur hep kimiadiñ dioutañ a gendalc'has an Diouganour. Gouzout a raen ervat n' en dije ket en em chalet muioc'h gant va disparti eget n' en deus graet gant ho tiforc'h. Ha, neoazh, kalz a vignoniez a vag evidon kenkoulz hag evidoc'h, aotrounez ker. Met pa c'hoarvez gant unan bezañ dalc'het e lasoù ar garantez, n' eus mui evitañ na par na mignon na kerent... e-pad un herradig amzer, ac'hoel ! Tud furoc'h egetañ a zo bet skoet en e raok gant ar c'hleñved dibardon-se, ha reoù all a vo skoet d' e heul, daoust d' o furnezh... »

Distaget ar gerioù diwezhañ-se, e tavas e-pad ur pennadig mat. Na Ban na Bohor ne gredjont e c'houlennata diwar-benn abeg e veaj e Breizh Vihan... Piv, en o lec'h, a vefe bet hardizh pe ziskiant a-walc'h evit atersiñ Marzhin ar fur ?

188

Netra nemet o soñjal e chomfe Marzhin en o ser, betek diwezh o zroiad, e oa bet laouen tre an daou roue. Diaes e vefe bet dezho, gwir eo, kavout ur c'henveajour plijusoc'h egetañ. Hogen, goude en devout c'hoariet d' e vignoned an dro-hud, fentus ha dinoaz war un dro, emamp o paouez danevellañ, ne gemeras mui kalz a berzh en o buhezegezh.

Ankeniet e tiskoueze bezañ... Hag abeg en doa da vezañ ankeniet. Kalz a deneridigezh a vage evit Ban ha Bohor, ha, pa soñje en tonkadur a c'hortoze an daou roue, ne oa ket ret dezhañ aters pell e galon evit meizañ e gablusted en o c'heñver. Lod eus ar gwallzarvoudoù a waskfe e vignoned a zegouezhfe en abeg d' e laoskidigezh e-keñver Viviana. Kement a levezon he doa warnañ, koulskoude, ma ne c'helle mui an Diouganour en em zistagañ diouti.

A-raok dibenn ar veaj-se, e pec'ho ar roue Ban, en desped d' e youl e-unan, koulz lavarout, dre wall Marzhin e vignon. Selaouit hag e klevot penaos e c'hoarvezas an dra.

Goude o devout douaret e Breizh Vihan, e porzh Aleth - pe, ma fell deoc'h e Sant-Malo, evit reiñ da Aleth e anv bremañ - Marzhin hag e vignoned a zivizas kenderc'hel da veajiñ a-gevret betek en tu all da Roazhon. Eno e kemerfe Marzhin hent Brekilien, endra ma skofe an daou roue pep hini trema e rouantelezh : Bohor war-du Gann, ha Ban etrezek Benoig.

Un tammig a-raok errout e kêr Roazhon, neoazh, e krogas ar veajourion da vezañ skuizh-divi. Tefourek e oa bet an amzer. Hernet e oant gant tommdar an abardaez. O roñseed ne valeent mui nemet gant kalz a heug, o strebotiñ pep eil gammed. Serrnoziñ a rafe a-barzh nemeur.

« Un hir a dennadenn hon eus graet hiziv. Chomomp amañ. Anavezout a ran ur c'hastell e-lec'h e vimp degemeret eus ar gwellañ, Kastell al Lagennoù an hini eo ! a ginnigas Marzhin, berrwel evit ar wech pe, d' an nebeutañ, diaviz.

- E Kastell al Lagennoù e raimp eta hon annez fenez ; ha gant gwir levenez, a estlammas Bohor na oa tamm ebet en amc'hortoz eus an degemer a gavfe er c'hastell dianav-se.

189

Goude o devout marc'hekaet c'hoazh hed un hanter leviad, en em gavjont dirak ur c'hastell kelc'hiet gant lagennoù. Kreñv ha sonn e oa mogerioù e dourged, a save ken uhel er c'hogus ma n' he dije gallet saezh ebet tizhout beg e gern. Hag, evit treuziñ al lagenn ha mont betek dor-dal ar c'hastell-kreñv-se, ne oa nemet ur sav-douar a-serzh, gant un hent strizh kenañ. A-raok heuliañ an hent e oa ret tremen dirak ur pikol pinenn zu, ma istribilhe diouzh he skourr izelañ ur c'horn-boud olifant, gwenn-erc'h, a luskelle gant an avel.

« Pe seurt talvoudegezh en deus ar c'horn-boud-mañ ? a c'houlennas Bohor.

- Korn-boud Agravadenn, mestr ar c'hastell an hini eo, a eilgerias Marzhin. Da c'hervel e vestr e talv. Sonit gante, rak ne vefe ket seven mont en tu all da harzoù an douaroù a welit dirazoc'h hep aotre o ferc'henn. »

Bohor, na oa ket den da arvariñ muioc'h, a dapas krog er c'horn-boud olifant, hag a sonas ken taer ha ken hardizh ma nijas e c'halvadenn, a-rez d' an dour, a dizhas hag a dreuzas dor-dal ar c'hastell ha, goude he devout dihunet, en ur dremen, mil heklev bouzarus er porzh-enor, a darzhas er sal m' en em zalc'he enni Agravadenn ar marc'heg dispont.

« Va c'hleze ha va zokarn ! » a c'harmas hemañ. Hogen, endra ma wiske e harnez-brezel, e sonas adarre ar c'hornboud, kement e touje Bohor ne vefe ket bet klevet e c'halvadenn gentañ.

Re eo re, neoazh ! Bohor n' en doa ket peursonet e deirvet galvadenn ma terede d' an daoulamm, eus penn all ar sav-douar, ur marc'heg gwisket-houarn, e skoed oc'h istribilhañ diouzh e c'houzoug, hag e c'hoaf buket en e raok. Agravadenn, mestr ar c'hastell an hini e oa.

« Peseurt tud oc'h, evit bezañ ken dillo ha ken diseven-se ? a c'houlennas, reut, ouzh Bohor.

- Aotrou, a eilgerias Bohor, a zalc'he c'hoazh, en e zorn, ar c'horn-boud olifant en doa distaget diouzh ar binenn, aotrou, marc'heion omp, ha laouen e vefemp da dremen, gant hoc'h aotre, an nozvezh dindan ho toenn.

- Eus pelec'h emac'h, ha da biv ' oc'h ?

- Eus Breizh Izel emamp, ha d' ar roue Arzhur ' omp.

- Va aotrou eo ivez ar roue Arzhur. N' eus marc'heg ebet par dezhañ. Ra viot degemeret eta eus ar gwellañ er c'hastell-mañ. »

Ha kerkent en o fedas da zont war e heul. Hen ober a rejont, unan war-lerc'h unan, gant kalz a evezh, o vezañ ma n' o dije ket gallet mont a-zaouadoù gant un hent ker strizh ha ker serzh hep kinnig risklañ, ha marteze kouezhañ a-dorimell e fank ar palud.

190

Un degemer kalz tommoc'h ha kalz hegaratoc'h c'hoazh eget n' o dije kredet int o-unan a zleent kavout e Kastell al Lagennoù. Re domm ha re hegarat zoken, en un tu bennak, evit ar roue Ban !

Ur verc'h en doa Agravaden, koant e-touez ar re goantañ.

Pa zeuas mare ar pred-noz, Marzhin, hag en doa gwelet kerkent pegen plijet e oa bet ar roue Ban gant an dimezell, a c'hwezhaz da dad houmañ ar soñj da lakaat e verc'h hag ar roue yaouank kichen-ha-kichen e-pad ar goan.

Ha, sevenet e c'hoant, e kemeras, dre strobinnell, spesoù ur floc'hig.

Edo ar gouvidi war-nes kregiñ gant ar pred. Hervez giz an amzer-hont, e taoulinas Marzhin e-tal Ban, evel pa vefe bet eus e goskor, evit troc'hañ en e lec'h an tammoù kig a vefe servijet dezhañ. En doare-se e c'hellfe gwelout ha spiout pep tra hep tennañ an evezh warnañ.

Evit tud Agravaden, e tremenfe emichañs ar paotrig da unan eus mevelion an estrañjour ; hag evit tud an daou roue, da unan eus servijerion ar c'hastell.

Setu dres ar pezh a c'hoarvezas : den ne daolas pled outañ keneve evit e veuliñ. Gwir eo e oa koant, ur bam ! Diavaez ur melegan blev gell-aour en doa bremañ ; daoulagad gwer en e zremm, diweuzh ruz-kigvez, divjod voulouz liv ar pechez ; dezhañ ouzhpenn-se, ur c'horf mistr ha stummet brav, gant divhar hir moulet strizh en e zilhad-floc'h hanter gwenn, hag hanter lirzhin... A-walc'h evit lakaat an itronezed da sodiñ gantañ.

Ne oa ket eus ar floc'h en em chale merc'h Agravaden koulskoude. Eus ar mestr ne lavaran ket. Marzhin, hag a spie a gorn e skoaz an daou zen yaouank, a wele splann e oant ker strafuilhet an eil hag egile.

Tro-ha-tro, e ruzie hag e vorlive ar plac'h hep abeg, war a seblante... Eo ! abeg he doa da ruziañ gant an heug hag ar vezh, rak, a-wechoù, pa leze e spered da gantreal hervez e faltazi, en em wele en noazh - en noazh bev - etre divrec'h ar marc'heg estren-se a ziskoueze bezañ ker kreñv ha ma oa brav. Hag, un herradig goude, en em c'houlenne, sebezet ha spontet, penaos he doa gelllet kemer an disterañ plijadur gant seurt viltañsoù.

Ha ken trelatet hag hi e oa e amezeg yaouank.

191

C'hoantaet en doa plac'h ar c'hastell adal an damsall kentañ en doa taolet warni. Hogen evit holl aour Avalon, nep tro ne vije diskennet - eus e benn e-unan - betek saotrañ merc'h e ostiz : an den en doa roet dezhañ an aotre da azezañ e korn e oaled gant kement a fiziañs hag a garantez.

Ouzhpenn-se, dimezet e oa. Hag e kare e wreg...

Hervez ar c'hrennlavar a asur eo an asant, ha neket ar c'hoant, na zoken an ober, a ra grevusted ar pec'hed, ne oant ket kablus eta betek vremañ... Ra ziwallint avat ! Emañ ar Gwall Spered o troidellat en-dro dezho. Ha, pa glasko o dedennañ en e rouedoù, Marzhin, evit ar wech, e skoazello.

Disterniet ha lamet an taolioù, Agravaden hag e gouvidi a dostaas ouzh ar prenestri. Edo al loar o sevel, goustadik, a-us d' an dremmwel. He sklaerder damresis a astenne, betek o distresañ, skeudoù ar girzhier haleg ha gwern a greske war ribloù ar palud. An noz a oa anezhi bremañ. Un nozvezh re sioul hag o tasoniñ koulskoude, gwech pe wech, gant galvadennoù hag hopadennoù loened ferv o hediñ, a gleuz da gleuz pe a vod da vod, betek er strouezh donañ o freizhoù dizifenn.

Marvailhat a reas ar wazed, e-pad un eurvezh bennak c'hoazh diwar-benn emgann Klarans hag ar c'hoarioù kadarn aozet da heul kurunidigezh ar roue nevez ; endra ma klakenne ar gwragez, diouzh o zu, a-zivout ar gouelioù a oa bet lidet da geñver dimezenn Arzhur ha Gwenivar.

Na Ban nag ar plac'h ne gemerent avat an disterañ perzh en divizadeg-se, kollet ma oant en o huñvreoù.

E divizoù hag e ebatoù all e soñjent...

Pa zeuas, erfin ! mare an disparti evit an noz, e voe embrouget ostizidi Agravaden betek o c'hambrou gant floc'hed yaouank seven kenañ o tougen pep a c'houlouenn rousin da sklaeraat ar riboulioù ma tleent mont ganto.

En ul lod gant an daou roue en em dennas Marzhin.

Aet an holl d' o gweleoù, Marzhin, hag a oa skoet, evel ma ouzoc'h, gant ur c'hleñved langis damheñvel ouzh hini an daou garedig, a druezas outo. Strobinnellañ a reas tud ar c'hastell, a sankas, kerkent, en ur c'housked ken don ha ken don ma d' o dije ket klevet ar gurun o strakal. Nemet, evel reizh, Ban ha merc'h Agravaden a oa chomet war zihun, jahinet ma oant, int o daou, gant an derzhienn o loske.

192

Roet e oa bet da Van ha da Vohor kambr kaerañ ar c'hastell, rak ne oa nemeti a gement a zeree ouzh o renk uhel. Hag, evel dre arvar, n' edo ket pell kambr an daou roue diouzh kambr ar plac'h a ouzoc'h.

Kerkent ha ma voe moredet Bohor, ez eas Marzhin goustadik da gavout merc'h Agravaden. Degouezhet e-tal he gwele, ec'h hiboudas e pleg he skouarn :

« Deuit, koantenn, trema an hini ho kortoz gant kement a vall. »

Sevel a reas ar plac'h da vont war e heul, hep rannañ ger ; damziwisket, evel m' edo... Ban he gortoze amgredik, o krenañ. Astenn a reas e zivrec'h daveti d' he dedennañ betek en e wele, a-vec'h tamolodet ar plac'h yaouank etaltañ, en he briatas, en desped d' e youl e-unan koulz lavarout, rak doujañ a rae an Aotrou Doue ha nepred n' en defe kredet pec'hiñ a-enep d' an navet gourc'hemenn pa vefe bet en e skiant-vat. E-giz dalled e oant neoazh. Hag e-pad an nozvezh-se penn-da-benn, en em garjont hep an disterañ mezh, evel p' o dije en em anavezet a-holl-viskoazh.

Ar ruzell-veure a zlee o didouellañ da vat !...

Na mantret e voe an daou garedig, pa veizjont, re zivezhat siwazh ! pegen difur e oant bet. E-keñver ar Barner Meur, ne oa nemet Marzhin a oa kablus. Seizet gant e droidelloù, n' o doa ket bet nerzh a-walc'h evit stourm ouzh o c'hoant.

Hogen o-unan-penn en em gavent bremañ dirak o follentez...

« Koantenn, - eme ar roue Ban d' e vuiañ-karet, e-giz kimiad, a-raok pellaat diouzh Kastell al Lagennoù da viken moarvat, - koantenn, va c'halon a lezan deoc'h war un dro gant ar walenn-mañ. »

Ar plac'h a zegemeras ar walenn ; hep rannañ ger, da gentañ. Ur bravig a uhel-briz e oa, ma lintre warnañ ur maen glas a Vro Azia skoret gant div goulmig. En ur huanadiñ, e lakeas ar walenn ouzh biz-kalon he dorn kleiz. Re splann e oa diwar drubuilh ar marc'heg yaouank, ne oa ket dieub hag edo chadennet e lec'h all.

193

Merzet ganti keuz ha dic'hoanag Ban, ar verc'h a eilgerias dezhañ :

« Lakeomp e tlefe genel ur bugel, war-lerc'h ar pezh hon eus graet neizheur, a-gevret. Ne zisplijfe ket din e vefe ur paotr e vefe. Evel-se e c'hellfen, ac'hoel ! hoc'h adwelout ennañ, mui pe vui, e-giz en ur melezour bev. Pelloc'h e padfe, marteze, ar frealz a rofe din ar bugel-se eget ar blijadur am eus tañvaet etre divrec'h e dad... Rak biskoazh ne voe torret ker prim al liammoù a deneridigezh a eree daou garedig. »

War se, damvouget gant an daeroù, e tec'has kuit a-herr, hep distreiñ he fenn zoken. Hag a-vec'h tremenet en tu all da droellenn gentañ ar skalier a gase d' he c'hambr, ez eas diwar wel.

Un herradig goude, e kimiade an daou roue diouzh o ostiz.

Hetoù ar plac'h dilezet a vo selaouet gant an Neñv. A-benn nav miz e willioudo, hag ur paotr e vo ar bugel. Anvet Hektor gant e vamm, ha lezanvet, diwezhatoc'h « Hektor al Lagennoù », gant e gompagnuned, e vo desavet ha desket evel ma tle bezañ desavet ha desket mab ur roue : hag e teuyo da vezañ unan eus brudetañ marc'heion an Daol Grenn.

Meur a wech e roio tro d' ar gonterion da varvailhat war e zivout.

Hervez m' o doa diferet a-gent, didolpañ a reas an daou roue hag o c'hile, kerkent ha degouezhet war-droioù kêr Roazhon. Ban a zistroas da Venoig : hag e kavas eno, digant e wreg yaouank, un degemer ken eeun ha ken tener war un dro ma 'z eas e vev hag e vorc'hed war greskiñ c'hoazh. Bohor a skoas trema rouantelezh Gann. Marzhin, erfin ! a sankas e goudor koad-meur Brekilien, e-lec'h m' edo Viviana em amc'hortoz eus e zonedigoù.

(da genderc'hel)

Tennet diwar " ROMANT AR ROUE ARZUR ", a zle bezañ embannet hep dale gant AL LIAMM dindan stumm ul levr, a vent gant " Tristan hag Izold ".

Mari hag Ivon hag ar Vari-vorgan

Ur wezh a oa, ur wezh e vo,
Komañsamant an holl gaozo.
Na eus mar na marteze
En deus tri droad an trebe.

Ur wezh e oa daou bried, tud diwar ar maez, o anvioù Yann ha Janed, o terc'hel un tammig douar, hag o devoa lakaet ober ur vadeziant warn-ugent. Ur sul, pa oant o retorn eus an oferenn-bred, holl en ur bagad, e tegouezhas gante un itron gaer, ha n' anavezent ket, hag a chomas da sellet oute, hag a laras d' an tad ha d' ar vamm :

« Jezuz ! C'hwi avat hoc'h eus ur bagad bugale, ha bugale gaer !

- Ya sur, Itron, - a laras ar vamm, - met unan anezhe siwazh ! ar yaouankañ, ur plac'h, n' eo ket badezet c'hoazh.

- Jezuz, ha perak eta n' eo ket badezet ?

- Allas ! Ur vadeziant warn-ugent hon eus lakaet da ober bete vremañ, ma fried ha me, ha ne gavomp ken er vro na paeron na maeronez.

- Ma ! Distroet ganen diouzhtu d' ar bourk, hag e vo badezet ho pugel : me a vo ar vaeronez, ha Markiz Rozabaou a gavfomp eno hag a vo ar paeron. »

Hag e tistrojont d' ar bourk, hag e kavjont eno Markiz Rozabaou, na oa ket retornet c'hoazh d' ar gêr, goude an oferenn-bred, hag e voe graet ar vadeziant, hag anvet ar bugel Mari.

Markiz Rozabaou n' anaveze ket e gomer ; ma krede penaos ez oa ur briñsez bennak, pe d' an nebeutañ ur varkizez a bell bro, hag e laras dezhi :

« Eomp holl bremañ d' am c'hastell da bredañ.

- Nann, emezi, eomp da di an dud kaezh-mañ, da welet penaos emañ ar bed gante. »

195

Hag ec'h ejont da di Yann ha Janed, hag e kavjont un tiegezh paour a-walc'h.

« C'hwi, Markiz Rozabaou, a laras neuze ar vaeronez, a roio koad da ober tan, diwar ho touarou, ha me a roio ivez ma frof. »

Hag o lavarout kement-se, e tigoras un armel, hag e welas eno dilhad Yann ha Janed, ha reoù o bugale, na oant kazi nemet pilhoù holl. Lakaat a eure he dorn warne, ha setu-int troet kerkent en dilhad nevez ha kaer-meurbet ! Neuze ec'h eas da sellet drek an nor, hag e stokas gant he zroad skubadur an ti, a oa eno, ha kerkent e teujont ivez da vezañ loized-aour ha pezhioù daou skoed ! Araok mont kuit, an itron gaer a laras c'hoazh d' an daou bried :

« Ha bremañ, ma zud kaezh, n' eus forzh petra a c'hoarvezo ganeoc'h, droug pe vad, larit bepred : Youl Doue eo ! »

Ha neuze e kolljont ar gweled anezhi, hag e voent holl souezhet-bras.

Setu cheñchamant bras en ti Yann ha Janed ! Bremañ ez oant pinvik, eus a baour ez oant a-raok. M' o devoa bremañ pep tra d' o c'hoant, pa oa arc'hant a-walc'h. An holl a oa souezhet-bras o welet kement-se, hag e larent :

« Penaos ma Doue int-i deut da vezañ pinvik ken buan ? Ret eo o defe kavet un teñzor ! »

Ha koulskoude o bugale a varve holl, an eil soude egile, kement ha ken bihan ma ne chomas nemet an daou yaouankañ, paotr ha plac'h, Ivon ha Mari. Ha bep tro ma varve ur bugel dezhe, evit o glac'har da vezañ bras, e larent, hep klemm : « Bolontez Doue eo ! »

Yann ha Janed a oa deut da vezañ kozh, hag e varvjont, pa blijas gant Doue. Setu na oa chomet eus o daou vugel warn-ugent nemet daou, Ivon ha Mari. Ne vanke dezhe nag arc'hant, na dilhad kaer, na netra a-hend-all. Met skuizhañ a rejont koulskoude o-daouik o-unan, hag e kemerjont gante o magerez kozh hag ur verc'h he devoa hag a oa gwall zivalav. Mari a oa yaouankik c'hoazh, hag a voe lakaet en ul leandi, da zeskiñ skrivañ ha lenn, hag Ivon a chomas neuze gant ar vagerez hag he merc'h. Met skuizhañ a eure hep dale gant an div-mañ, hag e c'hoantaas mont da vale bro. Mont a eure da gentañ da gimiadiñ digant e c'hoar, a lavas dezhañ :

196

« Da betra kuitaat ar vro, ma breurig ? Chom er gêr, me a zistroio ivez, hep dale, hag e vefomp eürus asambles.

- Nann, ma c'hoarig, c'hoant gwelet bro am eus : ha neuze n' hallan ken bevañ gant da vagerez hag he merc'h.

- Ma ! Ma breurig, gra da c'hoant ; met gant ma ri, ne 'c'h a ket bepred da balez ar roue.

- Ma ! N' in ket ivez, pa ne youlez ket, ma c'hoarig.

- Sell aze ma foltred a roan dit, evit m' az po bepred soñj ac'hanon. Sell outañ alies, pa vi da-unan, met n' hen diskouez da zen ebet, taol pled mat. »

Hag e roas dezhañ he foltred, en ur voest. Mari a oa koantañ plac'h a vije gallet da welet dindan lagad an heol binniget. Neuze e kimiadjont an eil diouzh egile, an daeroù en o daoulagad, hag Ivon en em lakaas en hent.

Bale a ra, bale a ra, pell, pelloc'h c'hoazh, kement ha ken bihan ma tegouezhas ivez e Pariz. Mab ar roue a welas anezhañ un tu bennak, hag a laras :

« Kaerañ da zen yaouank ! »

Ma c'hoantaas kaout anezhañ da briñs-julod. Ma eure laret da Ivon dont da gomz gantañ, hag e c'houlennas outañ :

« Dont a rafec'h a-walc'h, den yaouank, da briñs-julod ganen-me ?

- Ho trugarez, Aotrou, a laras Ivon, - me ne youlan bezañ priñs-julod gant den ebet ; kavout a-walc'h a rafet reoù all, kement ha ma karfet ha na c'houlennfont ket welloc'h.

- C'hwi eo am eus c'hoant da gaout : n' ho po netra da ober bemdez nemet bale ganen, kemer ho plijadur e pep lec'h hag ober chervad. »

Kement a zalc'has ar priñs war Ivon, ma laras mont gantañ. Setu-eñ eta en palez ar roue, ankouaet gantañ ar pezh a oa bet laret dezhañ gant e c'hoar. Ar priñs hag eñ a zeuas prim da vezañ mignoned vras. Mont a raent bemdez d' ar

gouelioù, d' ar pardonioù, d' ar festoù, hag e kave Ivon e oa brav bezañ evel-se. Koulskoude ne ankouae ket e c'hoar. Bep noz a-raok mont en e wele, e selle ouzh he foltred, hag e poke dezhañ, hag e komze zoken outañ, evel pa hen klevje. Hag e lare :

« N' am eus ket sentet ouzhit, ma c'hoarig, met bepred az karan a-greiz ma c'halon ! »

197

Ur mevel d' ar priñs a oa e gambr e-kichen hini Ivon, hag a gleve anezhañ, hep noz, o huanadiñ hag o komz evel pa vije unan bennak gantañ en e gambr. Ma sellas un noz dre doull an alc'houez, hag e voe souezhet-bras o welet Ivon daoulinet dirak ur plac'h ar c'haerañ : rak evit ur plac'h e kemere ar poltred. Hag evel ma oa jalous eus Ivon, dre ma oa ken mat deut d' ar priñs, e laras ennañ e-unan : « Sell ! Sell eta ! Ret eo din laret d' ar priñs, hag e vo kaset kuit ».

Hag an deiz war-lerc'h ar beure, ec'h eas da gavout ar priñs, hag e laras dezhañ :

« N' ouzoc'h ket petra a zo, ma friñs ?

Petra a zo ? a c'houlennas ar priñs.

- Ivon a vez ur plac'h gantañ bep noz en e gambr !

- Ne gredan ket se : gwelet hoc'h eus ?

- Ya, gwelet am eus, ha biskoazh n' am eus gwelet ken kaer plac'h.

- Ret e vo din gwelet ma-unan, a-raok krediñ. »

Da noz, pa voe aet Ivon d' e gambr, ec'h eas ar priñs goustadik, war veg e droad, betek e zor, ha, dre doull an alc'houez, e welas anezhañ ivez daoulinet dirak ur plac'h ar c'haerañ, hag e komze outi, hag e poke dezhi... Setu-eñ souezhet, hag e vountas war an nor, hag e tigoras, dre ma ne oa ket serret mat. Ivon en em gavas nec'het, hag e klaske kuzhañ ar poltred, eus e wellañ. Met re ziwezhat e oa.

« Poltred piv eo hennezh ? a c'houlennas digantañ ar priñs.

- Hini ma c'hoar, Priñs.

- Petra hag hoc'h eus ur c'hoar ken koant-se ?

- Heñvel-mat eo ar poltred outi, Priñs.

- Pelec'h emañ ho c'hoar ?

- El leandi emañ, ma friñs, rak yaouankik ez eo c'hoazh.

- Ret eo din gwelet ho c'hoar ; warc'hoazh kentañ e renki mont d' he c'herc'hat din.

- O ! Ne dalv ket ar boan, ma friñs, rak ne youlo ket dont.

- N' eus ket da laret ; ret eo dit degas din da c'hoar, pe n' eus nemet ar marv evidout. »

Setu nec'het-bras Ivon. Mont a ra koulskoude en hent war-du e vro, pa oa ret dezhañ mont. Pa erruas, e kavas ar vagerez kozh hag he merc'h, a oa bremañ gwisket evel un dimezell. Mestrezed e oant war holl draoù an ti, rak Mari ne oa ket distroet c'hoazh eus al leandi. Ne weljont ket Ivon oc'h erruout gant

plijadur. Hemañ ac'h eas hep dale da welet e c'hoar. Mari he devoe ur joa vras outañ, hag a lammas da bokat dezhañ, o laret :

« Nag a joa am eus ouzhit, ma breurig kaezh ! Bremañ ec'h in ganit d' ar gêr, ha n' en em zilezfemp ken ! »

198

Met Ivon en em lakaas da ouelañ, hag e c'houlennas e c'hoar digantañ :

« Petra, ma breurig, a zo kiriek dit da ouelañ ?

- Allas ! N' am eus ket sentet ouzhit penn-da-benn.

- Daoust ha te a vefe bet en palez ar roue ?

- Ya, siwazh !

- Hag a zo c'hoarvezet petra ganit eno ?

- Gwelet en deus mab ar roue da boltred, hag en deus laret din e ranke da welet, hag ez on deut d' az kerc'hat, ma c'hoarig.

- N' in ket ! N' in ket ganit !

- Allas ! Ma c'hoarig kaezh, ret eo dit dont ganen, pe n' eus nemet ar marv evidon.

- Ma, neuze ec'h in, ma breurig. »

Hag e teujont o-daou d' ar gêr. A-raok mont kuit, e larjont d' ar vagerez :

« Ni ac'h a da ober ur bale, pell, bete Pariz, ha marteze ne zistrofomp ket d' ar vro, Doue hepken hen goar, hag abalamour da se e fell dimp reiñ deoc'h un darn hon danvez. »

Met ar vagerez a laras diouzhtu :

« Ya, ya, evel-se e vez graet d' ar re gozh ; me am eus bet kalz a boan ganeoc'h, en ho pugaleaj, ha bremañ, pa'z oc'h savet, e fell deoc'h ma dilezel ; met me a fell din ho heuliañ, n' eus forzh pelec'h ec'h efet, ha mont ganeoc'h ivez da balez ar roue.

- Lez-hi da zont ganimp, a laras Mari.

- Ma ! a laras Ivon dezhi, - deut ganimp ivez, ho merc'h ha c'hwi. »

Hag ec'h ejont neuze da lestrañ o-fevar d' ar porzh-mor kentañ.

An hini gozh a oa leun he c'halon a drubarderezh, hag e-pad ma oant war vor, 'vel ma oa brav ha kaer an amzer, e laras da Vari :

« Diredit, diredit, merc'hig ; deut da welet kaerañ da besked aour a zo amañ ! »

Mari a zeuas kerkent, hag en em blegas war vord ar vatimant evit sellet.

« Ne welit ket koantañ da besked aour ?

- Nann avat, ne welan ket ; pelec'h emaint eta ?

- Sed', dre amañ ; en em blegit muioc'h c'hoazh. »

Hag e krogas en he zreid hag he zaolas er mor, an drubardez villiget. Den n' he gwelas oc'h ober he zro. Ur vari-vorgan en em gavas eno hag a gasas Mari ganti da foñs ar mor, hag he stagas eno ouzh ur garreg, gant peder chadenn aour, unan war bep troad, hag unan war bep dorn.

Ar vagerez trubardez ac'h eas neuze da gavout Ivon, a oa ouzh traoñ, hag a laras dezhañ e oa kouezhet e c'hoar er mor, pa oa o sellet ouzh ar pesked aour.

Setu glac'haret-holl ar paotr kaezh ; na rae ken nemet gouelañ. Pa zegouezhjont en Pariz, ur porzh-mor ar c'haerañ hervez am eus klevet da laret, e oa ar priñs yaouank ouzh o gortoz war an aod, pell a oa. Kerkent ha ma welas Ivon, e redas hen betek, hag e laras dezhañ :

« Pelec'h emañ da c'hoar ?

- Setu-hi amañ, ma friñs, » a laras, o tiskouezhañ dezhañ merc'h ar vagerez.

An diaoulez kozh he devoa laret dezhañ ober evel-se, pe e vije lakaet d' ar marv, evel m' en devoa laret ar priñs.

« Honnezh ! a laras ar priñs, souezhet, pa welas ar plac'h.

- Ya, ma friñs, honnezh eo ma c'hoar.

- N' eo ket heñvel ouzh he foltred neuze, tamm ebet. »

Hag ar priñs a soñjas neuze : « Bourdet on ! » Hag e oa droug ennañ. Koulskoude n' hen diskouezas ket re. Kas a eure anezhe o-zri d' ar palez, hag e roas pep a gambr d'ar vagerez ha d' he merc'h, hag e laras ober mat dezhe. Ma oa stad kaer enne o-div. Koulskoude, evel na gomze ken ar priñs a zimeziñ, an hini gozh a c'houlenne digantañ alies :

« Pegoulz e vezo graet an eured, Priñs ?

- Amzer a-walc'h a zo, a lare ar priñs bep tro. »

Ivon ne lare netra, trist e oa meurbet. An drubardez villiget, gant aon na gomzje, a lakaas neuze en he spered en em zizober outañ evel eus e c'hoar. Ma 'n em glevas evit kement-se gant ur paotr a gambr ha na youle mad ebet da Ivon. Ar paotr a gambr-se a laras un deiz da Ivon :

« Mar karit ec'h aimp hon-daou da chaseal d' ar c'hoad ?

- Ya a-walc'h, » a laras Ivon, na soñje e droug ebet.

Ha setu-int da vont o-daou d' ar c'hoad, pep a fuzuilh gante. Goude bale ar c'hoad a bep tu, ha lazhañ kalz a c'hedon ha loened all, ec'h ejont en ur gozh chapel a oa dre eno, evit debriñ un tamm, evañ ur bannac'h ha diskuizhañ. Ar paotr a gambr trubard a lazhas ar paour kaezh Ivon gant un tenn fuzuilh, hag a zeuas kuit neuze, o lezel eno e gorf da zebriñ d' al loened gouez. Setu eta marv Ivon, hag e c'hoar dalc'het e foñs ar mor gant ar vari-vorgan. Ma soñje mat gant ar vagerez ez oa sur bremañ da zont a-benn eus he zaol.

Koulskoude ar priñs, 'vel ma ne wele ken Ivon, a c'houlennas pelec'h ez oa.

« Allas ! a laras ar paotr a gambr en devoa lazhet anezhañ, - aet e oamp hon-daou da chaseal d' ar c'hoad, hag am eus kollet anezhañ, o vont war-lerc'h ur porc'hell gouez, ha ne ven ket souezhet e vefe bet lazhet gant al loen-se. »

Ar priñs a gasas tud da glask anezhañ dre-holl 'barzh ar c'hoad, ha gante ar paotr a gambr trubard. Met hemañ a gasas anezhe en tu enep, ha ne gavjont ket ar pezh a glaskent. Setu glac'haret ar priñs o vezañ kollet e vignon, rak karout a rae anezhañ bepred. Ma teuas, adalek neuze, da vezañ grignous ha drouk zoken. Pa wele merc'h ar vagerez, en devoa laret kemer da bried, kazi e kolle e skiant.

Ar vari-vorgan a anaveze holl ar pezh a oa degouezhet (rak ar re-se a zo sorserezed), hag a laras da Vari penaos ez oa bet lazhet he breur, dre drubarderezh, hag ez oa e gorf chomet da vreinañ ha da zebriñ gant al loened en ur gozh chapel, e kreiz ur c'hoad. Mari a bedas ar vari-vorgan kement ha ken brav ma leuskas anezhi da vont e-pad teir noz, un eur bep tro, da frotañ korf Ivon gant ul louzoù a roas dezhi hag a oa mat da yac'haat an holl goulioù, ha zoken da reiñ a-nevez ar vuhez da ur c'horf marv.

Mont a ra ar plac'hig paour an noz kentañ, gant he louzoù, hag ar vari-vorgan a lar dezhi :

« Ar chadennoù a chomo stag ouzh da izili, ha pa vo deut an amzer da zistreiñ a sachin warne, ha hast dont kerkent, pe n' az leuskin ken da vont. »

Degouezhout a ra Mari er chapel gozh, dre un noz teñval, hag e sklerijenne an deñvalijenn gant he c'hened. Gwelet a ra korf he breur kaezh, hag en em strink warnañ da bokat dezhañ, gant kalz a zaeroù. Hen frotañ a ra neuze gant he louzoù ; ha dre ma frote, e sante ar c'horf o tommañ, hag o fiñval zoken un tammig. Met an eur a oa tremenet, ar vari-vorgan a sachas war ar chadennoù, hag e rankas distreiñ kerkent da foñs ar mor ha dilezel he breur paour.

201

An noz war-lerc'h e teuas arre d' ar gozh chapel, d' an hevelep koulz, hag e frotas arre korf he breur e-pad un eur, hag e teuas ennañ arre un tamm buhez. Digeriñ a rae bremañ e zaoulagad ; met re zinerzh e oa c'hoazh evit gallout en em zerc'hel war e zivhar. Ha Mari a frote bepred, start, hag a lare :

« O ma breurig, pebezh glac'har bezañ dispartiet an eil diouzh egile, ha marteze evit biken ! Krediñ a ra ganit, me oar vat, ez on bet kouezhet er mor, ac'hanon ma-unan ; mes gant ma magerez ez on bet taolet e-barzh, evit ma c'hallje dimeziñ he merc'h d' ar priñs, hag ober dezhañ krediñ penaos ez eo da c'hoar. Ur vari-vorgan en em gavas el lec'h ma 'z on bet kouezhet, ha kerkent ma zapas ha ma c'hasas ganti en he falez, da foñs ar mor, lec'h ma stagas ac'hanon gant peder chadenn aour, unan war bep ezel. Pa 'z out bet lazhet dre drubarderezh, ar vari-vorgan he deus gouvezet kerkent, hag he deus ma lezet da zont teir noz, e-pad un eur bep tro, da frotañ da gorf paour gant ul louzoù he deus roet din hag a zo mat da yac'haat pep gouli, ha zoken da zegas a-nevez ar vuhez en ur c'horf marv. Gant al louzoù-se am eus lakaet ar vuhez da zont a-nevez en da gorf paour, - rak allas ! marv-mat ez oas, ma breurig kaezh. Homañ eo an eil gwezh din da zont, ha warc'hoazh da noz e teuin evit an deirvet, an diwezhañ, - ha neuze n' en em welfomp ken biken, marteze. »

Ivon a greske e nerzh dre ma frote e c'hoar e gorf gant he louzoù, hag a selaoue anezhi, ha pa c'hellas komz, e laras :

« Ha ne vefe ket gallet eta, ma c'hoarig kaezh, da lemel digant ar vari-vorgan ?

- Allas ! Ma breurig, kement-se a vefe gwall ziaes : peder chadenn aour a zo o terc'hel ma zreid ha ma div vrec'h, hag ar chadennoù-se a astenn pe a ziverr ar vari-vorgan evel ma plij ganti ; ne glevez ket an drouz a reont ? Sell amañ petra a vefe ret da ober evit ma c'haout eus al lec'h-se : warc'hoazh da noz e teuin evit an dro diwezhañ, hag e vefe ret e vefe amañ, pa erruin, pevar marichal kreñv ha nerzhus, ha gante pep a vouc'hal trempet-mat, ha pep a annev. Pep hini ar varichaled a rankfe lakaat unan eus ma chadennoù war e annev, ha neuze skeiñ holl asambles, eus o gwellañ, ha troc'hañ c'hwek ar peder chadenn,

gant un taol. Mar befe gallet ober evel am eus laret, e vefen lemet eus a zindan veli ar vari-vorgan ; met allas ! penaos ober kement-se, ha piv a glaskfe ar pevar marichal, hag a larfe dezhe penaos ober, pa n' out ket kreñv a-walc'h c'hoazh evit en em zerc'hel war da zivhar, ha mont da glask sikour, ma breurig kaezh !... »

202

Er mare-se e sachas ar vari-vorgan war ar chadennoù, hag e rankas Mari distreiñ kerkent da foñs ar mor.

Ur paour kaezh klasker-bara, n' en devoa ket kavet da lojañ en ti ebet, a oa en em dennet er gozh chapel-se, da c'hortoz an deiz hag en devoa gwelet ha klevet holl, kuzhet en ur c'horn.

« Ret eo din, a laras ennañ e-unan, mont da laret holl d' ar roue, me oar vat am bo ur gopr mat digantañ. »

Mont a eure eta d' ar palez, hag e c'houlennas komz gant ar roue, rak ar priñs a oa deut da vezañ roue, dre ma oa marvet e dad.

« Ho rumm tud, a laras dezhañ ar porzhier, ne gomzont ket gant ar roue ; it kuit, prim ! »

Mes ar roue a oa o tremen er pred-se, hag a c'houlennas :

« Petra a c'houlenn an den-se ?

- Komz ouzhoc'h, Aotrou, a laras ar c'hlasker-bara.

- Petra hoc'h eus da laret din, ma den mat ?

- Traoù a dalvoudegezh ha n' anavezit ket, Aotrou, diwar-benn Ivon hag e c'hoar.

- Diwar-benn Ivon hag e c'hoar ? Deut ganen un tammig a-gostez. »

Hag en em dennjont un tammig a-gostez, ha neuze ar c'hlasker-bara a laras d'ar roue holl kement en devoa gwelet ha klevet er gozh chapel : penaos ez oa eno dilezet korf e vignon Ivon lazhet gant ar paotr a gambr trubard ; penaos ez oa bet taolet er mor c'hoar Ivon gant he magerez trubardez, ha penaos e tapas ur vari-vorgan anezhi kerkent, hag he c'hasas ganti en he falez, e foñs ar mor, lec'h ma oa dalc'het diwar-bouez peder chadenn aour. Laret a eure dezhañ c'hoazh penaos e leze ar vari-vorgan Mari da zont en noz da frotañ korf he breur gant ul louzoù a yac'hae pep gouli hag a zegase zoken ar vuhez a-nevez en ur c'horf marv, ha penaos e oa ret da ober evit lemel Mari eus a zindan galloud ar vari-vorgan.

Ar roue a roas un dornad arc'hant gwenn d' ar c'hlasker-bara, hag en em lakaas kerkent da aozañ pep tra evel ma oa dleet evit dieubiñ Mari. Klasket e voe pevar marichal, ar re greñvañ a oa e kêr, gante peder annev ha peder bouc'hal trempet ha blerumet-mat ; ha pa voe deut an noz, ec'h ajont d'ar gozh chapel, renet gant ar c'hlasker-bara. Ar roue ac'h eas gante ivez. En em guzhañ a rejont holl er chapel : teñval-kaer e oa an noz. War-dro hanternoz, e voe sklerijennet holl ar chapel, hag e weljont o tont e-barzh ur plac'h yaouank, ar c'hoantañ hag ar c'haerañ o devoa gwelet biskoazh, o stlejañ war he lerc'h peder chadenn aour. En em lakaat a eure da bokat d' he breur, da ouelañ outañ ha da frotañ e gorf gant al louzoù, hag e teuas buhez ennañ, hag e tigoras e zaoulagad, hag e komzas, hag e savas en e sav... Ar pevar marichal, a oa desket-mat o c'hentel dezhe, a lakaas neuze ur chadenn war bep annev, ha gant pep a daol bouc'hal skoet eeun asambles, o zroc'hjont c'hwek.

203

Ar vari-vorgan a dennas kerkent he chadennoù dezhi, met ar plac'h ne zeuas ket da heul, an dro-mañ.

Setu deut an taol da vat, hag an holl laouen hag evurus. Hag e tistrojont neuze d' ar palez.

Pa errujont, an drubardez kozh hag he merc'h a oa gwisket eus o c'haerañ, evel priñsez, rak ne ouient netra eus ar pezh a oa c'hoarvezet.

« Petra a vo graet eus an div ziaoulez-mañ ? a c'houlennas ar roue ouzh Mari, pa o gwelas, ha droug ennañ .

- O lezit d' en em dennañ hep droug, a laras Mari.

- Nann, nann, da bep hini hervez e oberoù ! » a laras ar roue ; hag en em droas ouzh e vevelien :

« Grit goriñ ur forn diouzhtu, hag o strinkit o-div e kreiz an tan, evel div ziaoulez ma 'z int, ha taolit gante ivez ar paotr a gambr trubard ! »

Hag e voe graet evel-se.

Ar roue a gemeras neuze Mari da bried, Ivon a voe ivez eureujet gant ur briñsez kaer, hag e-pad ur miz penn-da-benn e voe gouelioù, c'hoarioù ha festoù kaer.

Maeronez Mari, na oa ket bet gwelet abaoe ar vadeziant, en em gavas ivez en eured. Ma oa koant ha kaer Mari, he maeronez a oa kalz koantoc'h ha kaeroc'h. Ur gurunenn stered a oa en-dro d' he fenn, ha pa ziskennas er porzh, goude ar pred, e komzas ouzh kement paour a oa eno, ha pa stoke he biz ouzh o filhoù ha truilhoù, e troent kerkent e dilhad nevez ar c'haerañ.

Ar Werc'hez Vari e oa an itron gaer-se !

Kontet gant Barba TASSEL. Plouared - Miz Genver 1870.
Eilskrivet evit an embann gant Y.-E. ABALAN.

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

troet gant ROPARZ HEMON

Warlerc'hidi Yann Rous

AN DUG ARZHUR II (1305-1312)

Arzhur II, ganet e 1262, mab Yann II ha Beatriz a Vro-Saoz, en doa bet div wreg :

1) E 1275 e timezas gant Mari, merc'h ha pennhêrez Gwion VI, beskont Lemojez. Mari a varvas e 1291, goude bezañ roet tri mab d' he gwaz : Yann (a voe an dug Yann III), Gwion ha Per.

2) E 1294 e timezas gant Yolanda, merc'h Roperzh IV, kont Dreux, ha Beatriz, merc'h ha pennhêrez Yann, kont Monfort-l'Amaury. Yolanda a oa bet dimezet e 1285 gant roue Bro-Skos Aleksandr III, marvet hep bugel er bloaz warlerc'h. An eil gwreg-se, a vevas war e lerc'h, a roas dezhañ pemp merc'h hag ur mab, Yann kont Monforzh, a voe ganet goude 1298.

Dre an daou zimeziñ-se, lignez dugel Breizh a c'hounezas div aotrouniezh kaer e Frañs, beskontelezh Lemojez ha kontelezh Monfort-l'Amaury. Hogen en abeg d'ar gontelezh-mañ e tlee tarzhañ brezel-diabarzh e Breizh.

Berr e voe ren Arzhur II, un tamm nebeutoc'h eget seizh vloaz. Daou dra a bouez a c'hoarvezas :

1) Kompezerezh rendael an " trederannadur " hag ar " pred-eured ", un darvoud heverk drezañ e-unan, hag heverk ivez dre ar perzh kemeret ennañ gant an Trede-Stad.

2) Krouidigezh ur " gumun-douet ", an hini nemeti en hon Istor, un darvoud chomet dianav betek bremañ.

205

Disoc'h rendael an trederannadur

Arzhur II a adkrogas gant an divizoù deraouet dirak ar Pab, ha troc'het da heul gwallzarvoud Lion. An div gevrenn a asantas a-ziaraok plegañ da varnedigezh ar Sez Santel, dibabet da dredeog, ha pep hini a gasas kannaded da zifenn he c'haoz.

Deniel eskob Naoned ha Nikolaz Ar Gemene, rektor Sant-Meurzh en eskoptise, a zeuas en anv an Iliz. En anv an dug, an dudjantil ha « pobl an dugelezh », - a oa holl a-enep an dud-a-Iliz en afer-se, - e voe kaset da « brokulorien », da lavarout eo, da gannaded, « Yann Vreizh, mab henañ an dug Arzhur, Per Bail, skrivagner, ha Gwilherm Baden, den lik ».

Taolit evezh ouzh ar meneg « pobl an dugelezh », distag diouzh an dudjantil hag ar varoned. Ar wech kentañ eo ma kaver e Breizh un testeni kefridiel eus bezañs politikel an Trede-Stad, ha ma kas ur c'hannad a-ziforc'h da gemer perzh en ur c'henvreutaerezh pouezus a-zivout an aferioù boutin, rak amañ, hep mar ebet, Gwilherm Baden a oa ur c'hannad seurt-se.

Barnedigezh ar Pab.

Goude bezañ klevet abegoù an div gevrenn, ar Pab a statudas evel-hen :

1) Dre " Varn ar Re Varv ", e felle da veleien ar parrezioù, pa varve ur parrezian, kemer un drederenn eus e holl vadoù loc'hus : ac'hano an anv a " drederannadur " roet d' ar gwir-se. Klemañs V a zigreskas ar feur d' un navedenn, hag anvet e voe « navedennadur » diwar neuze. Pa ne dae ket talvoudegezh ar madoù loc'hus en tu-hont da 40 gweneg, ne vije netra da baeañ.

2) Dindan an anv « pred-eured », e lakae ar bersoned war sakramant ar briedelezh un dell a 40 gweneg. An dell-se a voe digresket da 3 gweneg evit ar priedoù nevez o doa 50 gweneg da nebeutañ e madoù loc'hus, da 2 weneg evit ar re o doa etre 40 hag 50 gweneg, da netra evit ar re o doa nebeutoc'h eget 40 gweneg.

3) An deogoù a dlee bezañ paeet ha dastumet evel d' ar mare ma embanne ar Pab e statud. Dre se e veze aotreet e fed an teogoù savet gant an dud lik, hogen ne felle ket d' ar Pab o reizhekaat hervez ar Gwir, nemet ar re harpet gant un teul a-ziforc'h.

206

4) En diwez e voe grataet d'ar veleien un taos bihan a 8 diner evit reiñ an nouenn, nemet ne vije ket paeet gant ar re anavezet evel peorien, ar re n' o doa ket 30 gweneg e madoù loc'hus.

Ar varnedigezh pabel-se, gant asant an div gevrenn, a voe embannet en ur builh graet en Avignon d'ar 27 Mezheven 1309, hag echuet e voe an tabut a bade abaoe keit amzer. An " navedennadur " hag ar " pred-eured " a yeas e-maez a voaz a-nebeudoù. Er 17-vet kantved ne veze mui paeet an navedennadur nemet e kêrioù 'zo, ha c'hoazh e talc'he lec'h an deog.

Stadoù Plouarzel.

Ret e oa koulskoude, evit ma teuje an treuzvarc'had dekredet er builh da vezañ lezenn evit an holl, hep eneberezh a-berzh nikun, kaout asant ar vodadenn a oa kannadez ar Vroad, da lavarout ar Parlamant-Meur pe Stadoù an Dugelezh. Dastumet e voe eta, e 1309, e Plouarzel-Breizh-Uhel.

Ne chom bremañ nemet un diell a-zivout ar vodadenn-se, ha ne ra meneg, gwir eo, nag eus an trederannadur nag eus ar pred-eured. Krediñ a dleer evelato, - pezh a zo diogelet gant hon istorourien Lobineau ha Morice, - e voe pal pennañ Stadoù Plouarzel reiñ asant da vuilh Klemañs V.

Pelloc'h ez a an daou istorour-se avat : hervezo, er vodadenn-se eo ez eus meneg « resis » eus bezañs an teir Stad. Da lavarout eo, e kaver evit ar wech kentañ an Trede-Stad en dalc'h broadel. Betek neuze ne oa bet nemet an Noblañs hag ar Gloer. Ur fazi eo koulskoude : n' eus ger ebet, en diell n' eus nemeti a ro dimp keloù eus bodadenn Blouarzel e 1309, a-zivout bezañs an teir Stad nag ar perzh he dije kemeret an Trede-Stad enni.

Krediñ a c'haller neoazh e voe galvet an Trede Stad d' an emvod. Pa oa bet lakaet dirak lez-varn ar Pab ar rendael vrudet diwar-benn an trederannadur hag ar pred-eured, - evit diskouez e oa broad Vreizh a-bezh, dug, baroned, tud-jentil, tud eus ar werin, unanet evit enebiñ ouzh ar gwirioù direizh-se, - ar priñs en doa roet ur c'hannad a-ratozh, Gwilherm Baden, « da bobl Vreizh », evit komz en he anv e Roma hag oberiañ a-gevret gant kannaded an noblañs hag ar veli dugel. An unvaniezh anat-se eo a lakaas ar Pab da asantiñ d' an darn vrasañ eus an traoù goulennet gant ar vroad, evit echuiñ ar rendael gant ar gloer. Da dizhout ar pal e oa bet implijet tud ar werin, ha diaes oa eta chom hep degemer o c'hannaded er vodadenn a dlee aprouiñ hag enskrivañ ez kefridiel an disoc'h en anv ar Vro.

207

Sur a-walc'h eo, dre se, e voe kaset kannaded a-berzh an Trede-Stad e Stadoù Plouarzel 1309. Seul vuioc'h ma oa bet gwelet, seizh vloaz diagent, e 1302, en un degouezhad tost heñvel, kannaded an Trede-Stad e Frañs o terc'hel o lec'h evit ar wech kentañ e Stadoù-Meur ar rouantelezh. Evit pezh a sell Stadoù

1309 e c'haller kendastum, diwar abegoù a bouez bras, e c'hoarvezas an dra-se. N' eo ket diarvar evelato.

Bezef pe vezef, ne vo ket ret gortoz pell, pemp pe c'hwec'h vloaz d' ar muiañ, evit gwelout, prouet da vat, donedigezh an Trede-Stad e bodadenn vroadel Vreizh.

Kumun-douet Sant-Malo

Douget e vefed da grediñ, diwar gresk dizehan nerzh an Trede-Stad, e oa e kêrioù Breizh pennelfennoù un aozerezh kêrel. Ur fazi e vefe. Zoken er c'hêrioù, ne oa aozerezh ebef nemef ar « barrez keodedel », houmañ diorroet-mat evit gwir. Ne vo savet ha ne zeuio stank ensavadurioù kêrel gwirion nemef er 15-vet kantved.

Ma vije bet e pep kêr gant an annezerien ar spered a emrenerezh, ar valc'hded taer hag uhelbal a oa gant bourc'hizien Sant-Malo, e vije bet e Breizh, ur c'hantved diaraok, kuzulioù-kêr dibar urzhiet-start.

Er bloaz kent Stadoù Plouarzel, da lavarout eo e 1308, e tarzhas e Sant-Malo ul luskad, a zeuas d' e heul savidigezh ur « gumun-douet » diwar skouer ar re a voe savet e kreiz hag en hanternoz Frañs, hag a zo bet danevellet o istor fromus gant Augustin Thierry.

(An anv a « gumun-douet » a veze roet da aozadurioù kêrel. Annezerien ur gêr en em unane a-greiz-holl, a save ur statud kumunel dezho o-unan, hag a doue mirout ar statud-se hag en em zifenn a-gevret ouzh neb a zeuje d' o argadiñ pe a glaskje ober droug da unan anezho.)

208

Un darvoud hep e bar eo an Istor Breizh, dellezek da vezañ studiet, seul vuioc'h ma n' eus ket un istorour en dije tennet evezh outañ. Hini anezho n' en deus e veneget, hini ne seblant zoken bezañ bet an disterañ keal anezhañ.

Evit ma vo anavezef e roin amañ an destenn gempred a zispleg an degouezhadennoù. Drezi he-unan, dre he orin hag he stumm, ez eo un diell dudius.

E derou ar 14-vet kantved, lezennourien roue Frañs a embanne dinec'h-kaer, gant re vras hardizhegezh, - hep bezañ harpet gant ar roueed, - e oa ilizoù eskobel Breizh, an eskibien hag o dalc'hioù, da lavarout eo an aotrouniezhoù terien stag ouzh an eskoptioù, war-eeun dindan veli roue Frañs, e-lec'h bezañ dindan veli dug Breizh. Dizale e welimp e voe dislavaret groñs, start ha resis, gant an eskibien o-unan, ar brizhvennad divezh-se, na voe ket degemeret a-zevri gant roueed Frañs a-raok Loeiz XI. Koulskoude, war a hañval, e touged bri dezhañ e Parlamant Pariz e 1308.

Hervez ar gredenn-se, savidigezh kumun-douet Sant-Malo, kêr eskobel war-eeun dindan veli ar roue (a lavared), a oa un torfed, n' eo ket hepken a-enep gwirioù an eskob, hogen ivez a-enep roue Frañs.

Ar Parlamant a gasas eta, en anv ar roue, d' an den a oa beli Kustentin, d' an 22 Gwengolo 1308, an urzh da ober enklask a-zivout kumun-douet Sant-Malo. Ur serjant pe rekord anvet Mikael Fourré a dlee, ma vije abeg mat, gervel ar re gablus dirak ar Parlamant ha sevel ur skrid-danevell eus ar pezh en dije kavet.

Skrid-danevell Mikael Fourré a zispleg penn-da-benn istor ar gumun-douet.

Setu amañ an destenn :

POENTOU A-ZIVOUT AR GWALLDAOULIOU HAG AN DIROLL A-ENEP AR ROUE E BREIZH ER BLOAZ 1308

« War ar poentoù-mañ eo bet kablus bourc'hizien Sant-Malo-an-Enez e-keñver an eskob, ar priol, ar c'huzul-chalonied ha re all, o fennaotrounez, hag e-keñver hon aotrou ar roue. Rak nag eskibien Vreizh nag o c'hêrioù n' o deus biskoazh sentet ouzh dug Breizh, hag e tleont sentiñ ouzh hon aotrou ar roue, ha Sant-Malo, ar gêr anvet amañ, he deus dalc'hmat sentet ouzh hon aotrou ar roue.

209

« Da gentañ : keniriennañ, kengevreañ ha kengavailhañ o deus graet a-enep o fennaotrounez, ha sevel ur gumun, gant ur maer ha touidi ; ur siell kumun-hamererezh a veze miret gant ar maer ; hemañ en doa un ti piaouet gant ar gumun ; hag Hamon Marichal oa e anv ; hag en em vodañ a raent da zerc'hel kuzul ; ha pa vennent ober kuzul hag emvod, ar maer pe un all dindanañ a lakae trompilhoù da seniñ dirak an holl evit en em zastum en ti-se, hag an douidi a yae dre gêr gant armoù dizolo, ken taer ma ne grede ket an eskob nag ar priol menel e kêr.

« Neuze, ar maer ha darn eus an douidi a c'houlennas digant dug Breizh kas un nebeut serjanted, a zeuas e kêr Sant-Malo hag a c'hourc'hemennas d' an eskob ha d' ar priol mogeriañ kêr diwar o c'houst o-unan ; hag ar maer hag an douidi o doa asantet daskoriñ kêr Sant-Malo d' an dug pa vije mogeriet, hervez e ezhom hag e youl.

« Ha neuze, ar maer hag an douidi a yeas d' ul lec'h anvet ar Be, e-kichen kêr, hag a ouëstlas d' ar serjanted oc'h ober evit an dug dougen gwazoniezh dezhañ ha reiñ dezhañ daou c'hant lur koar pep hini, ur gentr aour hag ur barre-lore ; ha neuze, ar maer hag an douidi a yeas da gaout an dug, hag a gadarnaas kement-se dre le ha liammoù all ; ha darn eus kannaded an dug o deus goulennet abaoe al leve-se digant ar maer hag an douidi, hogen n' o deus ket c'hoazh roet.

« Ar maer hag an douidi a zalc'h c'hoazh siell o c'humun-hamererezh, ha koulskoude an eskob hag ar priol o deus arc'het meur a wech ma vije restalet dezho.

« Dre se o deus graet meur a walldaol ha kalz diroll.

« Ha kement-mañ a vezo kavet gwir gant an eskob, ar priol hag ar c'huzul-chalonied eus ar gêr-se, hag anavezet eo er vro.

« Ha diwar gement a zo merket a-us, hon aotrou ar roue en deus gourc'hemennet da veli Kustentin kargañ Mikael Fourré, serjant ar roue e dalc'h Breizh, gervel an eskob ha tud Sant-Malo, evel prouet gant al lizheroù digant hon aotrou ar roue lakaet amañ da heul. »

War-lerc'h ar skrid-danevell-se e kaver un eilskrid eus an urzh pe ar c'hemennadur kaset en anv ar roue da veli Kustentin, deiziadet 22 Gwengolo 1308.

210

Hag ar serjant a echu evel-hen :

« Dre ar c'hemennadur-mañ em eus-me, Mikael Fourré, galvet an dud meneget amañ hervez tenor kemennadur hon aotrou ar roue. »

An eskob hag ar gumun.

Bez' e voe eta dispac'h hag emgann, pe da vihanañ ur gabal pe un emsavadenn bennak, peogwir, pa venne bourc'hizien Sant-Malo « ober kuzul hag emvod », ez ae an douidi « gant armoù dizolo, ken taer ma ne grede ket an eskob hag ar priol menel e kêr ». Un tammig larkoc'h, ar serjant a damall c'hoazh d' ar vourc'hizien « bezañ graet meur a walldaol ha kalz diroll ». Hep mar ebet, ne voe na muntr, na preizhadeg, na trubuilloù grevus, rak ar serjant en dije sur graet anv anezho.

A zo muioc'h : an eskob a reas ar peoc'h gant ar vourc'hizien hag o c'humun. Kemennadur Fulub Kaer, skrivet e latin, a damall groñs dezhañ bezañ

roet e asant d' an emsavadur nevez, ha zoken bezañ kemeret perzh war-eeun er groudigezh anezhañ. Tremena a ra an eskob da genwaller ar vourc'hizien, ha galvet eo evelto dirak Lez ar Parlamant.

An eskob avat a nac'he anavezout he doa ar gumun ar gwir da varn, ur gwir he doa aloubet diwar skouer kumunioù-touet Frañs. Ar siell, meneget a-raok, a ziskouez an dra-se difazi. Netra ne dae muioc'h a-enep ar mennadoù hag an emsavadurioù brezhon eget kemer ar gwir-barn. Ha setu perak e c'houlenn an eskob kaout siell ar vourc'hizien en ur asantiñ d' ar peurrest.

Ouzhpenn ar siell, e kavomp amañ holl arouezioù ur gumun-douet : kenstrollad an annezerien, kuzul-kêr, pennadurezhioù (maer ha chuined pe douidi), an ti-boutin, ar vourc'hizien galvet d'en em vodañ ouzh son an drompilh, hag erfin an erbedadenn war-eeun d' ar rener (dug Breizh) dre ar wazoniezh dezhañ, al leveoù gouestlet dezhañ, dreist-holl ar bromesa iskis da zaskoriñ kêr Sant-Malo dezhañ, goude m' o dije bet an eskob hag ar priol ar vadelezh d' he mogeriañ.

Buhez verr ar gumun.

Daoust ha pell e padas an aozadur kêrel-se, tarzhet diouzh un emsavadeg-pobl, stummet diwar batrom kumunioù-touet kreiz hag hanternoz Frañs ?

211

Ne gav ket din. Hep mar ne voe ket savet kalz amzer a-raok kemennadur Fulub Kaer (22 Gwengolo 1308), ha d' an deiz ma voe embannet ar c'hemennadur-se n' en em gleve mui re vat gant dug Breizh, peogwir he doa nac'het paeañ dezhañ leveoù gouestlet er vodadeg dalc'het war ar Be Meur. Taget e oa gant roue Frañs, dilezet gant an dug, ha n' eus ket da grediñ e vije bet difennet-start gant an eskob. Dre se ez eus lec'h da soñjal e voe mouget nebeud goude bezañ bet krouet. Istor Sant-Malo en hanterenn gentañ ar 14-vet kantved a zo anavezet ken fall, ken dizarvoud eo, ken diziell, ma n' haller bezañ sur eus netra.

E 1330 avat, pa gavas roue Bro-Saoz abeg da glemm, evel ma welimp pelloc'h, a-enep Maloiz o doa taget war vor unan eus e sujidi, e c'houlennas digoll digant eskob Sant-Malo. Ma vije padet ar gumun betek an amzer-se, en dije kaset e glemm d' ar maer. E-pad eil hanterenn ar 14-vet kantved e kavimp c'hoazh er gêr-se trubuילוù damheñvel, a gomzimp anezho d' ar poent rekis. Liamm ebet koulskoude, war a seblante, etrezo hag ar gumun-douet.

Eviti da vezañ bet berrbad, e tiskouez ar gumun-se e oa galloud an Trede-Stad o kreskiñ, dreist-holl gant bourc'hizien ar c'hêrioù, e derou ar 14-vet kantved.

Levr Kurioù Arzhur

An doug d' al lennegezh, a oa ken kreñv en ene Brizhkloareg, a hañval bezañ aet da gousk en ene e vab Yann Rous. Da vihanañ n' eus ket bet kavet roud anezhañ betek-hen. Hag an dug Yann II ne oa ket nemeur troet ouzh al lennegezh kennebeut. Ur bieller pe jangler en doa koulskoude, meneget zoken en e destamant, war ur renk gant e besker, e voutailher, e baneter, e c'hov, un tammig izeloc'h eget e wenaer.

Arzhur II, hervez doare, a oa gouiziekok'h hag a gare muioc'h eget e zaou ziagentiad an oberoù lennegel. Dindan e ren e voe savet gant un den dianav ur barzhoneg latin en enor d' an haroz brezhon Arzhur eus ar 6-vet kantved, ha dediet e voe d' an dug-se. Un nebeut lodennoù eus ar barzhoneg a zo chomet e dornskrid, peurgetket an dedi. Pouezus eo dre ar pezh a zesk dimp a-zivout ar prantad, a-zivout pal ha soñjezoù an aozer.

212

Setu amañ an droidigezh anezhañ :

« En hoc'h enor, Arzhur, hag ivez en enor an Arzhur a werso e anv ken

brudet, e fell din kanañ taolioù-kaer an haroz, a voe Breizh-Veur dindanañ ken uhel, ken kadarn, ken bleunius e-pad pell, o c'hounit dre galz trec'hadennoù ar veli war gant rouantelezh.

« Dug Arzhur galloudek, keneil doujus ar peoc'h, diskennad skedus an duged, dalc'hit koun penaos e sentas an div Vreizh gwechall ouzh an impalaer Maksimus, ha c'hwi hêr dezhañ e Bro-Arvorig, da heul kalz eus ho hendadoù. An dug brudet Budic en o zouez, meulet e reizhded, saouzanus e galonegezh, a zesavas war zouar Breizh-Vihan an daou vreur, Aorelian hag Uzher Penndragon, hag hemañ a voe tad Arzhur Veur. Diouzh al lignez-se, a gredan, e tennit ho kentañ orin.

« Ho pezet koun, dug, m' ho ped, eus kurioù splann an harozed-se. Taer ha divrall, adc'hounezit dre an armoù an domanioù bet lamet digant ho tadoù. C'hwi hepken, dre wir ar gwad, a dlefe ren war rouantelezh Albion a-bezh. Soñjit noz-deiz e tiframmas an den anvet Yann Dizouar gant e dad e-unan rouantelezh Vro-Saoz digant Arzhur yaouank e niz, ar vro-se a oa dezhañ dre hêrezh kenkoulz ha dugelezh Vreizh. Yann Dizouar a laeras an div vro. Hag, euzhusoc'h torfed c'hoazh, pa_grie Arzhur yaouank dezhañ : Truez ouzh ho niz, va eontr ! truez ! truez ! - al loen ferv-se a sankas e gleze betek ar groaz en e gorf, a stlapas leun-wad da dolpad an Nereidezed. Hag evel kastiz, ar roue Fulub a lamas digant ar muntre an holl rannvroioù a zalc'he a-berzh kurunenn Frañs.

« Dug, roit gwarez d' an hini a venn skrivañ emgannoù Arzhur Vreizh, diskleriit ez oc'h gwarezour ar barzhoneg-mañ, en e ditl un anv illur a ray enor bras d' al levr hag a ray dezhañ ober berzh dre ar bed. »

*

Pezh a zo dudiusañ er barzhoneg eo al lusk politikel a zo ennañ. Bez' e weler pegen bev ha lemm e oa chomet, goude ur c'hantved, e spered ar bobl koun aloubadegoù ar Saozon, ha dreist-holl torfed euzhus Yann Dizouar.

213

Ne oa ket menoz ar barzh hep mar kas an dug ma rae anezhañ ez reizh « keneil ar peoc'h » da aloubiñ Breizh-Veur. Mennout a rae avat advroudañ e gasoni ouzh Bro-Saoz hag e atizañ mui-ouzh-mui da chom kevredet gant Frañs. Hag e gwirionez, a-hed e ren berr, e chomas Arzhud II feal d'ar c'hevredad-se.

Ur barzh eus Bro-Leon ?

Ouzhpenn an dedi e kaver c'hoazh, en un dastumad dornskrivet eus kevrennoù skridoù istorel, graet er 15-vet kantved, war-dro 180 eus gwerzennoù ar barzhoneg latin-se. Ar Baot en deus troet darn anezho, ouzh o lakaat war gont « aozer Levr Kurioù Arzhur ».

Er pezh a chom avat, eus Arzhur Veur n' eus anv ebet. Ar barzh en doa danevellet da gentañ pennorin rouantelezh vrezhon Arvorig, en ur arallc'heriañ mojenn Konan Meriadeg evel m' emañ e levr Jafrez Menoe. Ac'hano e tlee diskenn betek Budic, ar pevare eus roueed vojennel Arvorig, meneget en dedi evel desaver Uzher Penndragon tad Arzhur Veur, ha neuze betek an haroz e-unan. An tamm bet miret a echu siwazh gant Konan Meriadeg, astennet e vojenn gant darvoudoù nevez lec'hel, a ro da grediñ e oa ar barzh eus Bro-Leon.

Lavarout a ra, da skouer, e oa en e amzer e parrez Plougouloum, e-kichen Kastell-Paol, war lez ur stêrig anvet " Guilidon ", ur c'hastell damziskaret anvet " Castell Meriadoch ", hag e kred ez eo bet savet gant Konan Meriadeg. Kontañ a ra burzhudoù e-leizh eus ur barrez a ra anezhi " Plebs alba ", nepell, emezañ, diouzh ar stêr " Doenna ", pe Aber-Ac'h. Ar barrez-se a dle bezañ Plougin, pe c'hoazh Plabenneg.

Konan, o tremen dre eno, « a vanas bamet o welout (hervez troidigezh Ar Baot) an doureier-red, ar pradeier glas, ar parkeier strujus, ar gwerjeoù leun a avaloù, al lennoù leun a besked en traoniennoù, ar feunteunioù boull, ar

c'hoadeier, hag e berr kement tra a c'haller kavout kaer ». Ar barrez eürus-se a oa « e-kreiz douarou plijus, hag an dud (n' eo ket e grez Konan Meriadeg, hogen en amzer ar skrivagner) a oa en o zouez ur bagad arzourien ha gouizieien a renk gant barzhed an Henamzer ».

Evit gwelout kement-se e Plougin, pe zoken e Plabenneg, e ranke an aozer kaout e-leizh a faltazi.

214

Perak avat kanmeuliñ ur barrez evel-se ? Daoust hag e oa lec'h genidik ar barzh ?

Marteze e oa ivez lec'h genidik ur barzh kalz brudetoc'h eget hon hini, rak en un notenn lakaet diouzhtu a-raok an dedi hon eus troet, e lenner :

« An hini en deus savet Kuriou ar Roue Fulub (da lavarout eo Gwilherm ar Brezhon, aozer ar " Filipidenn ") a oa arriagon Leon, eus parrez Ploebannoc, ha da c'houde e voe eskob ».

Krediñ a c'hallfed eta e oa deuet darn eus ar meuleudioù-dreist-se e penn aozer " Levr Kuriou Arzhur ", boemet ma oa bet hep mar gant ar " Filipidenn ". He c'hemer a eure da skouer hag he drevezañ divorc'hed.

KAMP ETREKELTIEK ar VREZHONEGERIEN
28 a viz Gouhere - 10 a viz Eost
Skol Sant-Visant PONT-e-KROAZ

Tabouliner diwezhañ Erraondo

Troidigezh vrezhonek savet gant Youenn DREZEN.

Diwar " El ultimo tamborilero de Erraondo ", kontadenn skrivet e spagnoleg gant Arturo CAMPION.

- I -

Bannoù heol ar beure a skuilhe ur sklerijenn aour war gorf teñval
Tetrikapolis-Alemanica : un heol vae laouenet gant geiz an neizhi ha c'hwez-vat
ar bleunioù.

Ker sart hag an heol hag al laboused e oa Pedro Fermin Izko o tigeriñ dre
zindan porzh Sant-Nikolaz. An hiniennoù a gave war e hent a droe o fennoù gant
ur beragenn. Kalabousenn, spadrilhoù ha dremm Pedro Fermin oa re ar vro, stumm e
wiskamant avat, ha liv an danvez anezhañ a roe dezhañ doare un diavaeziad, doare
ur c'houer eus ar broioù pell. An dud, avat, a oa sachet o evezh, dreist pep
tra, gant ar c'hwitell hag an taboulinig a oa istribilhet ouzh e gerc'henn.

« Sell aze ur paotr kozh laouen ! » a lavare pe a soñje an dremenidi.

Rak kozh e oa Pedro Fermin, ha koshoc'h eget ma vije bet kredet d' an taol
lagad kentañ. Anat oa ar gozhni diouzh roufennoù an dremm divarv, ar genou peuz-
dizant gant e vuzelloù sanket e-barzh, ha blevennoù gwenn ar penn disto. Hogen
ne boueze ket ar bloavezhioù war an diskoaz chomet sonn, ha n' eo ket hualet
ganto an divhar mibin, na dilufret sell glas an daoulagad bihan na gwasket anal
ar bruched na direizhet lammoù ar galon.

216

Dougen a rae ur pakadig dilhad a-ispilh ouzh ur vazh hag un disklavier en
e zorn dehou.

Pet bloaz en doa ? *Irugoi ta amar eta...* (dek ha tri-ugent hag...) en dije
respontet e yezh-e-gavell an hini nemetañ a deue gantañ a zoare. Ar bloazioù
skoachet dindan ar stagell eta (hag) a c'houlenne ur gont diaes ha skoazell
eñvorioù dianket : da lavarout eo ul labour dic'hounit ha skuizhus. N' oa
nemetañ o c'houzout talvoudegezh an *amarrekos*, ha gouzout a rae difazi n' oant
ket pignet c'hoazh evitañ betek eizh.

Anaout a rae ivez un-hag-un niver ar bloazioù en doa tremenet en Amerika,
hag e oa hanter-kant anezho, abaoe an devezh ma oa bet serret e zaoulagad gant e
dad ha mestr-soner, Martin Izko, *tchuntchunero* pe dabouliner an draonienn.
Kerkent ha kaset an tad d' ar vered e oa divroet ar mab du-hont diouzh e vourc'h
zister, rak ne felle ket dezhañ mont da soudard dindan Carlos V pe Maria-
Cristina.

Hanter-kant vloaz ! Luc'hedenn hañv tec'het dillo, bomm-nij sparfell, mare
hir er vuhez verr, teuzet en islonk distrad an amzer. Hanter-kant vloaz
koumanant e ti " Araluze ha kompagnunezh " a Buenos-Aires, kivijerien ha
salerien-kig brudet ha pinvidik-mor, perc'henned mereuri ramzel " Los Papagayos
" pe " Ar Perokeded " ma labouras war e vicher a vesaer, an hini nemeti a
anaveze.

Ober a reas an treizh diouzh e dammig kêriadenn navarrat betek kreiz
gouelec'h ar Pampas, hep pinvidikaat diouiziegezh e spered bugel gant menoz

nevez ebet, hep digeriñ hent nevez ebet da c'hoantoù e galon. Ganet e oa ha bevañ a eure war dachenn unton hag habask sevenadurezh ar vesaerien evel m' o dije padet atav deizioù biblel Kaldea gozh.

Poblet e oa ar vereuri gant Euskariz eus an daou du eus ar Pireneoù. Ganet e pennoù-tiez ar menezioù, divarrek da c'hounit o zamm kreun er c'hêrioù bras, en em dennent war ar maez, ouzh ret, ha gant ar c'hoant a vagent, hep gouzout dezho, da vevañ kenetrezo ; hag eno e veze skoulmet ganto adarre ar boazioù kemeret er vro gozh.

Maouezed, euskarat ha koueriadezed evelto, a rae war-dro labourioù niverus al laezherezhioù, ur bern anezho. Dimezioù e-leizh a veze aozet, hag an tiegezhioù nevez a 'z ae da chom e tiez diamezek, dres evel er vro gozh.

217

Holl e oant Euskariz a-hont, abaoe an is-vestr, an Ao. Jose ar barvek, ginidik a Goizueta, betek beleg an iliz vihan, " don " Fulgencio, ginidik a Vermeo, bet skoet gant ar c'hras goude buhez direol ur galouper, hag en em dennet er gouelec'h evit gounit e varadoz.

Ha pep tra ivez a oa euskarek : ar gizioù, ar c'hoarioù, an diduelloù, ar yezh ; perokeded ar c'hoadoù tro-dro o-unan a gomze euskareg ! Ur vro Euskal-Herria vihan, euskarek penn-da-benn, ha ne 'z ae ket dreist he harzoù stroñsoù euzhus ar politikerezh estren a oa, d'an ampoent, o tismantrañ Euskal-Herria vras.

*

Hanter-kant vloaz a vuhez yac'h, dizroug, hep torr-penn na si fall ebet, hep keuz da zanvez kollet, nag eñvorioù zoken. Dizouaret ouzh an dachenn c'hinidik, e sankas gwrizioù start en douar Arc'hantel. Ken na ankounac'haas a-grenn ar vourc'h hag ar vro gozh, ar gerent ha keneiled ar gêr. Skrivañ 'reas ur wech o lavarout pelec'h en em gave, ha skrivet e voe dezhañ ur wech all da reiñ keloù a varv e c'hoar nemeti. Neuze e taolas evezh gant souezh ne rae forzh ebet gant traoù an tu all d' ar mor.

A-benn servij aketus hag onest, ouzhpenn ma oa ar vicher en e wad, e teuas da vezañ, a-nebeudoù, mesaer bras war ar c'hraoù-deñved brasañ. Gounit a rae ur gopr kresket, a veze lakaet gantañ a-gostez, koulz lavarout hep ur gwenneg dispign. Keit-all du-hont a bep lec'h, n' oa nemet ar c'hoarierien hag o dije gallet drailhañ o argant. Ar fortun ne reas ket outañ ur fougeer. Evit dezhañ bezañ mestr-mesaer doujet, e kendalc'has da skeiñ, e kamp " Ar Perokeded ", war an hevelep " tchunchun " ma c'houneze ur pezhig ugent real ar bloaz war ar marc'had, pa oa bugul dister, un tamm paotrig nevez-degouezhet ouzh e vourc'h. Bremañ, avat, e sone evit netra, evit ar blijadur diduiñ ar yaouankiz, ha dreist-holl, dre garantez d' ar sonouriezh, d' ar " chistu " skiltr ha rust ; hag ar " chistu ", war e vuzelloù akuit, a oa dreist d' an eostig hag e ganaouenn.

Kerkent ha ma lakae un Euskarad nevez e droad er vereuri, ez ae Pedro Fermin d' e glask, hag hel lakaat a rae da ganañ pe da donigenniñ hollsonioù ha korolloù e gornad-bro. Ma 'z ae war gresk diehan roll-tonioù ar " tchunchunero ". A-benn un nebeut bloavezhioù, ez anavezaz penn-da-benn kement ton ha son euskarek a oa, en o zouez hendraezoù estlammus ha dudius, ha n' oa nemet tadigoù-kozh ar bourc'hadennoù ar c'huzhetañ evit o reiñ en hêrezh d' o diskennidi. An tonioù-se a weas goustad o neudennoù munut - nezet gant ar plac'h yaouank a c'hortoz, ar vamm a luskel ar c'havell, ar wreg a furch dremmwel ar mor dirollet, ar falc'herez a droc'h ar raden, ar yaouankizoù a goroll war al leur - en-dro da galon Pedro Fermin, betek e brizoniañ en o roued didorr.

218

Ar pezh a zo, Pedro Fermin, un deiz bennak, a-daol-trumm, hep abeg anat, goude bloavezhioù ankounac'h don, a zifoupas en e benn soñj e vourc'h, e di, e gerent, evel ma vije bet kemeret gant an euskarelezh strewet en tonioù, ur

c'horf stummet gant an traoù euskarek kentañ en doa anavezet, pa oa bugel. Herzel a reas outañ e-unan, klask a reas ober goap ouzh al loariad diveizus, reiñ un hent all da froud taer ar c'harantezioù deut bev en-dro, tennañ kuit broñson dic'hortozet an douar ginidik... Poan gollet ; hag a-benn an diwezh, hag eñ da gaout an Ao. Jose, ar barvek, da c'houlenn e gont.

Don Jose a reas dezhañ katekiz : « Peseurt buhez ar gurun emac'h o vont da vevañ en tamm touinell an tanfoeltr-se dianav war ar gartenn, ma n' oc'h nag anavezet na karet gant den ? Ho tud marteze a vo aet da get, - evel m' eo c'hoarvezet gant va re, " *caracho !* " - d'an hirañ holl ; e kavot un niz bennak, hag e vo ac'hanoc'h " eontr an hêrezh ", an eontr emac'h o c'hortoz e varv, a-hed ar bloaz, en ur ober navedoù da Sant Kleñved-Skevent ha da Sant Gwentrevit ma viot lakaet ar c'hentañ ar gwellañ en toull. Toull evidoc'h, nev evito. Hervez talvoudegezh an argant en Europa, e kollot ul lodig eus ho tammig danvez. Tammig danvez, ya ; arabat deoc'h ober ardoù da lavarout nann. Gouzout a reomp : bezañ 'viot, e Rahondo, e-giz Rothschild e Londrez...

« Aet oc'h skuizh o labourat ? Mat, mat ! Gounezet mat eo ganeoc'h ho repoz, " *caracho !* ". Sevel a raimp deoc'h un ti bihan er vereuri ; bevañ 'reot pinvidik e-kreiz ar familh vras-mañ, a ra kement a stad ouzhoc'h, ez reizh. Kendalc'h a reot da seniñ gant ar " *chistu* ", ha koroll a ray ganeoc'h bugale vihan ar re a goroll bremañ, rak da vevañ hoc'h eus pelloc'h amzer eget ar brini. Ha mar kavit gwelloc'h tañva buhez ar gêr vras, n' eo ket diouer a gêrioù ez eus er Vro-Arc'hantel ; daoust ma n' oc'h ket bet krouet gant Doue evit ar straedoù ; evit ar maezioù, ne lavaran ket.

219

- Kêrioù bras, nann ; kêrioù bras, nann ! - a voe respont Pedro Fermin. - Bourc'hioù ; va hini, avat, ar vourc'h m' on ganet enni ha ma fell din mervel. »

Ne voe tu ebet d' hel lakaat da zispegañ diouzh e venoz. Risklañ 'rae an abegoù war rusk didreuzus an empenn hep tizhout ar vouedenn. Paeet e voe e gont dezhañ ; lezel a reas e wenneien da ober interest etre daouarn " Araluze ha kompagnunezh " ; roet voe dezhañ gant ar re-mañ ul lizher-kred evit banker Iruña " Olaso ha mab henañ ", ha setu an den war al lestr. Kas a rae gantañ an taboulinig, dudi ha levez " Ar Perokeded ".

« Pedro Fermin a zo serret kloz e ene etre krec'hin ar benveg-se, » eme, en ur c'hoarzhin, an Ao. Jose ar barvek, o kimiadiñ. Hag ali a voe ar selaouerien gant ar seurt evezhiadenn lemm.

- II -

Bremañ emañ Pedro Fermin, nevez dilestret, o kerzhout, e zaoulagad o parañ war dolzennadoù Izaga hag Elo, harzoù natur an draonienn c'hinidik, glas-wisket gant an aer boull, hag alaouret gant heol an nevez-amzer.

Kerzhout a ra goustad a-ratozh, en aon erruiñ re abred. E venoz a oa degouezhout war leur-gêr Erraondo, goude ar gousperoù, da boent ar c'horoll, ha saludiñ e genvroiz gant tonioù flourañ an taboulinig, an tonioù gouezet a-viskoazh hag ar re desket gantañ abaoe. Mousc'hoarzhin a rae ouzh an daolenn, livet dre e soñj ; al leur-gêr beuzet en heol ; an aotrou maer hag ar re gozh azezet dindan delioù stank teir gwezenn graoñ kreiz ar blasenn ; ar baotred hag ar paotrezed, bodet e bandennadoù, o c'hortoz notennoù skiltr ar *chistu* da sevel war daolioù boud an *tchuntchun*, evel ur bagad drant a alc'houedered war an irvi louet... Hag eñ o 'n em gavout a-daol-trumm, an dud kurius ouzh hen diskouez an eil d' egile gant ar biz, o tennañ warnañ selloù an holl, hag eñ o tistagañ gant mouezh stentor : « Me eo Pedro Fermin Izko, a di Mandazain ». Hag, evit echuiñ, an *Inguruko*, ton broadel an draonienn, klevet nemet ur wech ar bloaz, hag ar yaouankizoù, o 'n em reiñ, taer an tamm anezho, d' ar *karrikadantza*, e-giz ma vez korollet a-viskoazh.

220

En hanter hent, kichen ur feunteunig eus ar brouskoad a oa Pedro Fermin o hedañ, evit pellaat diouzh an hent bras poultrennek, e tiskuizhas, e tebras e vitailhad boued hag e evas ur banne dour fresk-bev « da yec'hed Euskariz e gêr hag holl Euskariz ar bed ».

*

Berr war e anal un tammig, abalamour d' al laezenn bignet, e chomas a-sav war uhel an Mendinueta, da arvestiñ ouzh traonienn e dadoù, pell a-hont, hogen hewelus.

Enkaat a rae ar gompezenn etre ar menezioù, ma oa dastumet en traoñ anezho an unnek kêriadenn strewet e-giz ur c'helc'h en-dro d' ar gêrbenn, Erraondo, du-se e-harz troad torgennoù Bizkayeta, war vord ar wazhig-dour Izaga.

Pedro Fermin a lemmas e sell, a frotas e zaoulagad, evel evit o soubañ gwelloc'h er sklerijenn, a dennas kement ha ma c'hellas diouzh e eñvorioù kozh rouestlet... Diskrediñ a rae war e welout, diskrediñ a rae war e eñvor, diskrediñ a rae war gwirvoud e skiant-poell... gwelout a rae kerreg moal, naozioù gouerioù aet da hesk, bodadoù kozh gwezigoù evlec'h aet tro enno gant ar walarn : maezioù dilevenez, hep glasvez, hep evned ; un dremmwel hurennek gant savennoù douar melenek...

« Pelec'h emañ va gwez fav, emezañ ; ha va dervennoù ha va fradoù gant o c'hwez vat ? Gant piv eo bet disec'het va gouerioù, gant pe roued eo bet hemolc'het va driski, va c'hilheien, va mouilc'hi-argant ? Marteze on bet faziet gant va hent, ha dianket betek bro ar c'hokos ? »

Frotañ reas meur a wech e zaoulagad, hag ober a reas gant e sell tro an ec'honder dirazañ. Mil eñvor a ziskouezas dezhañ avat e oa deut gant an hent mat. Ma teuas soñj dezhañ eus an daou vrezel-diabarzh a zirollas etre e gimiad hag an distro. Dezho e tamallas abeg brasañ ar c'hemm.

« Troc'het o devo ar c'hoadoù evit paeañ an dle, ha gant ar gwez eo tec'het, war un dro, dour, laboused ha foenneier. »

En anv e garantezioù euskarek an donañ, e villigas ar brezelioù degaset, pep ar mare, war e vro gant an estrañjourien.

*

221

Mont a reas tre war leur-gêr ar vourc'h, didud ha goullo. Ur c'hi bennak a ebate, o 'n em ruilhal er bouldrenn. Troc'het a oa bet, rez ar gwrizioù, an teir wezenn graoñ, kador-roue ha stel ar maered. Ur vaouez, yaouank hervez he doare bale, a dreuzas al leur-gêr en he hed. Souezhiñ a reas Pedro Fermin ouzh gwiskamant du ar vaouez, ar mouchouer, du ivez, skoulmet dindan he chink, he brozh hir ha strizh. Dont a reas dezhañ soñj eus ar c'hoefoù o liv splann, ar blev plañsoned start, ar milginoù ledan e lien tiegezh, hogen gwenn-kann ; eus an hivizenn glas-wenn, ar mouchouer livet-splann war ar brennid, al lostenn ruz, betek hanter-gar, a veze douget gant merc'hed yaouank e amzer. Sellout a reas ouzh horolaj an tour ; peuz-tremenet e oa eur ar gousperoù ; an dud, eta, a oa deut er-maez eus an iliz. Erru oa poent da seveniñ ar mennad a vagas e zudi e-pad mizioù hir ; mougañ 'reus ar froudad tristidigezh a groge da veuziñ e galon, sevel a reas ar *chistu* d' e vuzelloù, hag eñ ha skignañ notennoù drant an "*Inguruko*" ha taolioù reizhmentet gorrek an daboulin tre ma kertzhe war riblenn-straed didud an ti-kêr gant ur bale kompez evel er brosesion.

Al leur-gêr, morvitellet ur pennad a-raok, a zihunas trumm. Digeriñ a reas prenester ha dorioù, dremmoù kurius a zic'houzougas, goulenn a reas an eil amezegez digant eben ar perag eus an abadenn-muzig, tregerniñ a reas c'hoarzhadennoù hag hopadennoù estlammet, youc'hadennoù ha c'hwitelladennoù goapaer, ha diouzh kement korn, diouzh kement banell a oa, e tifoupas, o redek hag o wic'hal divergont, paotredigoù hag a reas an dro d' ar *tchunchunero*, o

sellout outañ brasoc'h digor c'hoazh o genou eget o daoulagad, evel ouzh ul loen iskis.

War lerc'h ar vugale, e tostaas paotred ha merc'hed yaouank. Ar c'helc'h, stank-oc'h-stank, a vire ouzh Pedro Fermin da fiñval. Hep dale e verzas e komze an holl spagnoleg ; naren hini c'hwek, flour hag heson Amerika, chourer diskouarn gant taolioù-mouezh stlejer ha leun a allazigoù, hogen ur spagnoleg kalet, skarret, strishaet, distaget rust, evel gant chalboterien. Torret e voe ar chaoser skoret fall, gant froudad an dristidigezh. Ma voe beuzet e galon.

« Hounnezh eo va bourc'h ? » a soñje, dare da ouelañ. Seniñ a rae an daeroù er *chistu*, hag an *inguruko* ez ae war deñvalaat e skleuroù drant, evel an huñvreoù e-tal ar gwirvoud dic'hortozet. Digalonet, e laoskas div pe deir notenn skiltr, hag e tavas : tav berr meurbet, troc'het gant ur youc'hadeg gouest a-walc'h da vouzarañ. Ur paotr yaouank, du kenañ e zremm, a sankas hep ket a zoujañs sell e zaoulagad bliv e dremm glac'haret Pedro Fermin.

222

« Diwar un taolig-badaou, pe betra, emaut o sutellat, tadkozh ? » e c'houlennas, o c'hoarzhin, dizrouk.

Stagañ 'reas Pedro Fermin da zibunañ e gudenn en euskareg.

« N' omp ket menezidi, ni, rejones ! Diwall da euskareg evit re al laezioù ! » eme ar paotr, o troc'hañ dezhañ e c'her, hag o tiskouez gant e viz menezioù an Hanter-Noz.

« Ma ! petra oc'h neuze ? eme Pedro Fermin. " Gauchos ", morianed, pe betra ? Me, amañ on ganet, me : amañ, meneziad hag euskarad, meneziad eus ar menez. Dont a ran diouzh an Amerika ; va soñj kentañ, ho lakaat da gorolliñ gant an daboulin ha sonañ evidoc'h.

- Gwir, tad-kozh, te zo eus Rahondo ? Din-me, ne vez kontet bourdoù gant den ! Eus Rahondo, ha korolliñ en doare-se ? Gant " *chulubit* " ar spazherien ? Cenon, degas amañ ar viell ! Ma welo an tadig-kozh hon dañs-ni. Ha peogwir eo diouzh ar vourc'h, hag amerikad ouzhpenn, dav dimp reiñ degemer dezhañ. Hala, hala ! Deuit amañ, merc'hed brav ; te, Lorenza, Leocadia, Rosa... holl ! Koad dezhi, dav d' ar " jota " ! " arre " ! »

Kemer a reas ar paotr yaouank ar gitar astennet dezhañ gant Cenon, hag, en ur skrabañ ar benveg gant un dorn garv, eñ ha stagañ da ganañ a bouez e benn, ar sonig-mañ, korollet eskuit ha kempenn gant paotred ha baotrezed.

Ai, pe azen on, pe azen on.
Skornañ 'ra va ene !

Ai, pe azen on, pe azen on,
Digorit din ar c'hraouioù !

Ai, pe azen on, pe azen on,
Ar plouz war an douar,

Ai, pe azen on, pe azen on,
A vezo va gwele !

223

Harpet ouzh ar voger, e zivrec'h istribilhet dinerzh penn-da-benn e gorf, ez arvestas Pedro Fermin ouzh an abadenn dañs korventennel, dre-dreuz ar wabrennad pultrenn, a c'holoe hag a wenne ar yaouankizoù. Gouelioù-sul gwechall a save o zaolenoù en e eñvor, livet dre ar munud. N' oa ket a gemm er c'horfoù, en traoù, en dremmoù, e gobari an dud ; en doare, avat, er jestroù, e ton ar vouezh, er yezh, er gwiskamant, eo. An hanter-kant vloaz a oa bet kennerzhet ganto euskarelezh Pedro Fermin, o doa lamet a-grenn hini e vourc'h, ha n' oa ket evit dont a-benn da gompren, ouzh sklerijenn dister e spered dizesk, abegoù ur

c'hemm c'hoarvezet hep skoazell, hervez ar gwelout d' an nebeutañ, tud a-ziavaez ar vro.

Pa voe echu ar c'horoll e lakaas difrae ar baotred yaouank, kalon vat dezho, daoust ma oant dizouj un disterañ, d' ober degemer d' ar c'hozhiad ha da ginnig dezhañ merenn ha gwin. Kement ha ken kalonek e voe aspedet, ma sentas outo a-benn ar fin, hag ez eas d' o heul d' an ostaleri. Eno, dre ober goulennou goloet, e teuas da c'houzout ne chome mui den ebet eus e wad e ti an Izkos, nemet un nizez pell dimezet gant ul labourer-douar, ginidik eus un draonienn a gichen. Ar c'heloù-mañ a voe evel ar pouez diwezhañ a lakaas ar bouezerez da gouezhañ. Ma reas e venoz distreiñ da Amerika, da serriñ du-hont e zaoulagad, pa sonfe an eur, etre Euskariz ar vereuri Arc'hantel.

A gement a glevas ar baotred gant an " tad-kozh ", ar pezh a estlammjont ar muiañ gantañ a voe gouzout e oa un anv euskarek hini ti an Izkos pe di Mandazain, un anv a veze distaget ganto kellies ha bemdeiz. Ma voe desket ganto ur ger eus an trefodaj-se a veze komzet en o amzer, hervez ma kontent o-unan, gant an daou pe dri " dadig-kozh " a bevar-ugent vloaz eus ar vourc'h.

- III -

Pedro Fermin, hag a luske mintin abred divesker yaouank, a stleje tro mare an abardaez, daou droad aet kozh. Ne zalc'h ket sonn e benn, hogen stouet war e vruched diverzet, skarzhet eus e huñvreoù diwezhañ. Berr e anal warnañ, kentoc'h diwar ar gerseenn eget diwar skuizhder, e tegouezh war lein ar Mendinueta, ma kinnig un derwenn, chomet outi hec'h-unan, ur greskenn vunut etre ar skourrou treut, evel evit lavarout un nann klañvidik d' ar marv. Sellout a ra Pedro Fermin ouzh an derwenn gant karantez ha melkoni.

224

« EVELDON ez out, emezañ ; un test d' an traoù a zo bet ; sec'hor hag uloc'h a ra an dro dit, e-giz din-me. Dizale e varvi, evel ma varvin-me dizale, ha ne bado ket zoken e penn daou gozhiad all, eñvor an teñzor kollet. A ! kalonad war an holl galonadoù : na zoken an eñvor ! »

A-raok mont adarre gant e hent e fell da Pedro Fermin arvestiñ evit ar wech diwezhañ ouzh e draonienn, pellaet dija. Kribennoù an Izaga hag an Elo a zegemer war o c'hebell latar, skleurennoù stered an abardaez oc'h enaouiñ ; en em damolodiñ a ra, e mantilli du, menezioù pikernek an hanternoz ; ar Val de Orba, er c'hreisteiz, a droc'h gant e gribennoù glas-mor, oabl lugernus ar Ribera.

Distreiñ a ra Pedro Fermin da sellout ouzh an derwenn gozh distro.

« Marteze, emezañ, e teuio ul labous bennak, dedennet gant glaster da greskenn, da gludañ war ar skourrigoù mistr ha dibaot ; hag e roio dit gourc'hemennoù gant ur c'han, dres e-giz pa oas fichet gant delioù stank. Ra vin al labous a gano ar c'henavo d' am douar, aet tristoc'h eget ar wezenn - d' am douar dizoaret, hep mui a greskoù enni. » Evel ma lavar e ra. Azezet ouzh traoñ ar wezenn, gant un ampartiz n' oa ket bet trec'h dezhi biskoazh, peogwir n' en doa ket santet biskoazh ker don talvoudegezh ar sonouriezh euskarek, setu ma son an eil goude an hini all, an tonioù muiañ-karet, ken na voe gwasket gant ar glac'har ha dallet gant an daeloù. Sevel a ra neuze, ha mont a ra war-du traoñ ar menez, o tougen e-barzh e daboulin n' eo ket hepken e ene e-unan, evel m' en doa lavaret an Ao. Jose ar barvek, hogen ivez hini kêr-Rahondo hag e holl gornad-douar.

(Embannet e-barzh BREIZ ATAO e 1937)

An nevez-amzer 'zo deuet en-dro war ribl ar stêr Ton-Kiang

Ar pezh a vez anvet lennegezh a zo diforc'h hervez ar mareoù met, ivez, hervez an doare ma 'z eo aozet ar gevredigezh. Herve ar Beg en deus dibabet treiñ un danevell eus lennegezh Bro-Sina a vremañ evit reiñ tro da lennerien Al Liamm da dañva un oberenn savet gant ur sell war labour ar skrivagner ha n' eo ket marteze hini kalz ac'hanomp met a zo pouezus da anavezout.

Evit ma vefe aesoc'h kompren an traoù hon eus kavet gwelloc'h reiñ amañ berr ha berr, un nebeut titouroù war aozadur ar gounezerezh e Bro-Sina.

Abaoe derou an dispac'h ez eus bet meur a stumm kenseurterezh labour-douar e Bro-Sina ; n' eo nemet adalek 1958 e vez kavet ar " gumun werinel " krouet e-pad ar " c'hammed bras war-raok " ha deuet da vezañ un aozadur diazez er vro. N' eus ket tu da zisplegañ amañ ent-resis petra eo ar gumun-se na da ziskouez an traoù pouezus degaset ganti war dachenn ar gounezerezh sokialour ; setu, koulskoude, un nebeut traoù diwar he fenn...

En ur gumun werinel ez eus war-dro kant mil a dud pe ouzhpenn. Ur greizenn diazez eo evit ar c'henderc'h, pouezus-tre evit prientadur ar steuñv produiñ met, war memes tro, e-keñver ar vuhez politikel, kevredigezhel hag ar mererezh. En un doare ar gumun a c'hell peurliesañ bevañ drezi hec'h-unan (kavet e vez enni skolioù, klañvdiez, labouradegoù bihan liammet ouzh al labour-douar). He buhez a zo aozet war dri live :

- ar strollad produiñ a ver an douaroù, al loened labour, binvioù, h.a., kiriek eo eus e c'hounidoù, jediñ ha lodenniñ a ra ar goprou ;
226

- ar bagad produiñ a ver ar pezh a zo boutin d' un toullad strolladoù evel binvioù produiñ met ivez skolioù, tiez-louzaouiñ... ;

- ar gumun a ver ar peurrest : traktourien, labouradegoù tredan, labouradegoù binvioù, atelieroù kanouc'helladur, koadoù, kevrennoù enklask war al labour douar, skolioù eil derez, klañvdiez...

An divizoù a vez kemeret gant kendalc'h ar gumun (dilennet), kendalc'h ar bagad produiñ (dilennet) ha bodadeg veur holl izili ar strollad produiñ.

Tha-tchai a zo ur bagad produiñ arouezius, brudet abalabour d'e labour efedus roet evel skouer gant Mao Ze Dong d' an holl labourerien-douar e Bio-Sina.

Spi hon eus e sikouro an notennig-mañ al lennerien da welout e petore metou e tremen an istor emaint o vont da lenn bremañ...

N. a. R.

*

DA RAKSKRID...

« Ar gwir skrivagner, ne vern petra e skriv, a gomz en e anv, en e anv hepken. Mar c'hoarvez, hag alies e c'hoarvez, d' e soñjoù bezañ ives soñjoù re all, soñjoù un niver bras a dud, ur rummad a bezh, gwell a se dezhañ. Mar c'hoarvez kaout soñjoù na glotont ket gant soñjoù den, ra gendalc'ho, hevelep tra da skrivañ hervez e galon. »

" Ar Vuhez hag al Lennegezh " gant Roparz HEMON

GWALARN (Nevez-amzer 1925).

« Er bed a-vremañ kement sevenadur, kement lennegezh ha kement arz a zo perzhioù ur renkad resis. Stag int ouzh ur politikerezh resis. E gwirionez n' eus ket a " Arz evit Arz ", a arz a-us d' ar renkadoù, nag a arz o kreskiñ en diavaez d' ur politikerezh pe a vefe distag outi. Al lennegezh hag an Arz a zo unan eus perzhioù Dispac'h ar broletourien. »

" Pennados kaoz diwar-benn al lennegezh hag an arz "
distaget e Yen-an gant MAO-ZE-DONG
(Nevez-amzer 1942) .

227

AN NEVEZ-AMZER 20 DEUET EN-DRO WAR RIBL AR STÊR TON-KIANG

Na pegen dic'hortoz an degouezh-mañ ! Setu me adarre e menezioù glas Tchong-Pai war greiz an nevez-amzer pa vez an dud o pesketa dres evel ma raent c'hwec'h vloaz warn-ugent 'zo.

Ur gêriadennig pesketaerien eo Kiang-nan nemetken, war ribl ar stêr Tan-Kiang. Setu perak e vez graet " tiez en tu-hont d' ar stêr " anezhi. Eno emañ dibenn ma beaj.

Chomet e oan a-sav er gêriadenn-se e-pad un nebeut eurvezhioù e-keit ma vezemp o terc'hel penn ouzh ar Japaniz a lakae freuz ha reuz er vro a-bezh. Tud ar c'hontre ne zisoñjin biken, fromet ma oan bet ganto. Ha bev eo c'hoazh sekretour kozh ar Strollad ? Hag Eul-Wa, penaos emañ ar bed ganti ?

Hastañ a ran gant ma hent a gas ac'hanon betek ribl ar stêr lec'h ma taol o eorioù ar vageerien, dres pa ziskenn kreskenn al loar war lein ar menez. Unan anezho a lavar din e teuio an dreizourez d' am c'herc'hat pa glevo va hopadenn : « Ma ! C'hoar Ma ! ». En tu all d' ar stêr emañ ar gêriadenn. Gant al loar o sklaeriañ e weler mat he renkadennoù tier sklerijennet laouen. Ha ma daouarn dirak ma beg evit dougen ma mouezh e hopan : « Ma ! Ma c'hoar ! ».

Respont ebet panevet an heklek kaset gant ar menez. Petra 'rin neuze ? hag ostaleri ebet er c'hontre ! War-nes hopal adarre e oan pa glevis ur c'hoarzhadenn hag ur vouezh o huchal din : « Kement-se a dizh 'zo warnout ? Emaon o tont ! ».

Trouz chadennoù stlapet war bont ar vag ha neuze trolinenn ur vaouez o lammat diouti. Homañ a oar he micher diouzh gwelout he jestroù. Sellit 'ta penaos e pouez war ar goaf en ur soublañ he c'hein ha setu ar vag o vont prim gant an dour war-du an Norz. Kas a ra anezhi en ur vouskanañ :

War zaou ribl ar stêr eo deut an nevez-hañv
An heol a ro kalon da bep hini
Deomp war-raok gant an dispac'h
Ra vo miret spered Ta-tchai
A rumm da rumm, da viken.

228

Un drugar he c'hlevout o kanañ ! Tostaat a reas ar vag ouzh ar ribl ha gant un taol kreñv war ar goaf e tizhas ar c'hae. Sankañ a reas ar vazh da eor en dour.

- « Deuit 'barzh ar vag, me ho ped, » emezi seven, en ur sellout ouzhin.

Un netraig war-lerc'h he doa troet fri ar vag war-du ar C'hreisteiz. He daou zorn krog mat er goaf hir, ur soubladenn d' he c'hein, ha setu ar vagig o vranškellat goustadik ha da vont kuit adarre evel un tenn en ur regiñ ar

gwagennoù mouk.

Azezañ a ris dirazi da sellout ouzh he dremm e sklerijenn al loar. Ur vaouez a zaou-ugent vloaz, na bras na bihan, blev du ha berr dezhi. Petra eo ma 'z eo dilufr liv roz he divjod ? Avel ar stêr a vefe ? Ur vaouez leun a nerzh hag a youl, kreñv ha rust he daouarn. O tont eus ar parkeier emañ diouzh gwelet he dilhad hag he botoù saotret gant pri melen. Spurmantiñ a ris he daoulagad o klask gwelout ma dremm.

- « Kentañ gwech eo deoc'h dont emañ, me 'bari ! »

- « N' eo ket, an eil gwech eo. »

- « Gwir eo ? » Sellout a ra ouzhin a dostoc'h ha hejañ he fenn. Mourc'hoarzhin a ra diskredik.

- « Ne c'hell ket bezañ. Anavezout a ran an holl re a zo deuet dre emañ. »

- « Ouzhpenn ugent vloaz 'zo ! »

- « Kompren a ran neuze ! » Tennañ a ra ur gizennad vlev a-ziwar he zal. « Oc'h ober ur weladenn d' ho familh emac'h pe ur gefridi ofisiel ? »

- « N' emeon ket, emezon, dont a ran da welout mignoned. »

- « Piv int ? Anavezout a ran pep hini emañ. »

Un tamm nec'het e oan neuze. Ar wech diwezhañ n' em boa ket bet soñj goulenn anv ar sekretour kozh hag hini Eul-Wa, mallus ma oa an traoù d' ar c'houlz-se. Haketal a ris :

- « Sekretour ar Strollad an hini eo... hag... »

Dirollañ a reas da c'hoarzhin. « Ar sekretour kozh ! Meur a hini hon eus bet abaoe an Dieubidigezh. Pehini a fell deoc'h gwelout ? Pe anv eo ? »

Penaos 'ta e c'hellfen hel lavarout dezhi ? War-nes displegañ dezhi pep tra e oan pa zilmmas un nebeut pesked a-rez an dour. Hag hi da zilezel prim he goaf ha da gregiñ en un treant lemm ha stlepel anezhañ :

229

- « Ur garpenn a bevar pe bemp *jin* hep mar, » emezi sioulik.

N' he doa ket lavaret mat kement-mañ ma kouezhas war strad ar vag ar garpenn hag an treant war an dro. Ha setu hi o kenderc'hel gant he hent, adtapet ganti he goaf. Na tost ouzhin e oa ar jestroù-se. Hag hi a vefe an hini ?...

- « Diskleriañ ac'hanon a c'hellfec'h ober, ma c'hamaladez ? C'hwec'h vloaz warn-ugent 'zo, diouzh an noz, ur plac'hig a zaouzek vloaz he deus lakaet ac'hanon da dreuziñ ar stêr-mañ. Deuet e oa davedon en ur ganañ :

« Yenoc'h eo emañ an nevez-amzer eget ar goañv en e varr
Pevare e teuio an amzer vray war ribloù ar stêr ? »

Prederiet e sablante bremañ :

- « N' ouzon nemet hec'h anv bihan : Eul-Wa, » emezon.

- « Ah, emezi laouen. N' oc'h ket Tcheou-tse ? »

- « On, » a lavaris fromet.

C'hwec'h vloaz warn-ugent a-raok em boa bet da zont dre amañ diouzh an noz e-kerz an nevez-amzer evit ur gefridi a bouez. Sañset e oan kejañ gant unan bennak anvet Eul-Wa evit treuziñ ar stêr.

Degouezhet e-tal ar roudouz e voen spontet gant ar pezh a welis. En avel konnaret e teue ar gwagennoù diroll d' en em deurel ouzh ribl ar stêr evel kezeg foll, hejet ganto o moueoù eon. Du-se, a-us d' ar gêriadenn e oa tangwallet an oabl. Fraoñv ar boledoù, harzhadennoù ar chas, youc'hadennoù gouez an enebourien, pep tra a atize ac'hanon da gaout kas ouzh impalaerelerien Vro-Japan. Pobl Sina en em gave d' ar c'houlz-se en un enkadenn gwall risklus. Kuzhet e-touez ar geot uhel a greske war vord ar stêr ne greden ket fiñval. A-daol-trumm e tarzhas tennoù fuzuilh. Hor soudarded oc'h erruout ! emezon didrouz.

Neuze e welis o tostaat daou soudard japanad hag a vounte dirazo ur plac'hig a zaouzek vloaz. Diouzh gwelet o neuizioù e felle dezho treuziñ ar stêr.

Ar plac'hig a savas he fenn, balc'h, hag an daou soudard d' hec'h heul a lammas er vag. Homañ az ae war-raok gwint-diwint. Paket ganti kreiz ar stêr lec'h ma vez tizh mat gant ar froud e reas trumm ur stroñsad a-gleiz hag unan all a-zehou ha setu eilpennet ar vag. An daou Japanad a gouezhas en dour. Ar plac'hig, avat, a ouie neuial evel ur pesk, adlakaet sonn ganti e krapas er vag a dec'he gant ar red.

230

An daou Japanad, avat, a hañvale gouzout diouzh seurt degouezh hag un netraig war-lerc'h e voe gwelet ur c'hanol du war rez an dour. Met un treant lemm en doa tizhet dija ar soudard kentañ a-benn neuze. E gorf a neuias, ponner, ur pennadig er gwagennoù a-raok bezañ beuzet ganto. Egile a vuke kein ar plac'hig pa zifoupas un den a-dreñv dezhañ ha paket krog en e benn e stlepas anezhañ en dour.

Eul-Wa a droas he fenn. Kompren a reas e oa bet savetaet gant sekretour kozh ar Strollad.

- « Sekretour kozh ! » emezi fromet.

- « Na pegen dañjerus ar c'hoari-se, Eul-Wa ! » Ar c'hozhiad a bignas d' e dro er vag.

Neuze e teuas soñj dezhi he doa un dra a-bouez d' ober. Hag en ur sellout tro-dro dezhi e krogas da ganañ dousik :

« Yenoc'h eo amañ an nevez-amzer eget ar goañv en e varr Pevare e teuyo an amzer vray war ribloù ar stêr ? »

Ar frazenn-se a servije deomp d' en em anaout.

Diouzh an noz e oan degouezhet e dibenn ma beaj. Ganin e oa deut sekretour ar Strollad hag an dreizerez yaouank. En ur vont gant hon hent e varvailhen gant ar Sekretour kozh.

Souezhet ma oan bet gant Eul-Wa a oa chomet mut e c'houlennis ganti :

- « Ha da vamm, penaos emañ ar bed ganti ? » Ne respontas ket, he dent peg ouzh he muzell izelañ hag he selloù paret war an diabell.

- « Siwazh, » eme Sekretour kozh ar Strollad. « Goude bezañ bet o kantreal a-hed he buhez war hentoù Bro-Sina eo marvet gant ar c'hleñved. »

- « Hag he zad ? »

Eul-Wa a grogas da zifronkañ. Keuz am boe da vezañ graet seurt goulennoù.

« Marvet eo gant ar c'hleñved ivez daou vloaz 'zo, a respontas din ar Sekretour kozh, droug ennañ. Pesketour e oa bet a-hed e vuhez, o labourat evit an den vil a waske tud ar c'hontre. Pesk mat n' en doa bet tro da zebriñ gwech ebet hag eñ pesketour koulskoude. Ar c'hoant a zeuas dezhañ war e wele diwezhañ. Ur mell pesk a bakas Eul-Wa gant he zreant dindan sklerijenn al loar. Poazhet e voe en dour, hep temz-boued. Pa zegasas anezhi d' he zad, hemañ a oa marv dija. »

231

C'hoant gouelañ a zeuas din. An den kozh a zalc'has da gomz :

- « Setu ma tegouezhas gwasker ar c'hontre hag eñ da lavarout : Gwelout a rit da betra kas bigriañ. Ar bugel-se a rank bezañ kastizet, torret he deus lezenn ar stêr. Hag Eul-Wa da dapout krog er pod-houarn ha da stlepel ar soubenn tomm-berv e-kreiz e zaoulagad.

« Setu amañ da gastiz-dit ! Ha diouzh an noz e voe diac'hubet ar vro diouzh an den vil-se gant hor soudarded. Veñjet e oamp bet. »

Kaset da benn ma c'hefridi ganin e kimiadis diouzh ma mignoned a-raok goulou-deiz. O vont kuit e oan pa zeuas Eul-Wa da azpediñ kas anezhi ganin : « C'hoant 'm eus mont ganeoc'h en arme ! »

- « Ezhomm 'zo ac'hanout amañ, a respontis. Dav eo dit skoazellañ Sekretour ar Strollad hag ouzhpenn se emañ bet lakaet e penn Kevre ar Vugale... »

En ur chaokat beg he flezhenn hir e c'houlennas :

- « Pevare e vo tu deomp kas kuit ar Japaniz villiget-se? »

- « 'Vo ket pell ken » a respontis en ur dennañ diouzh ma sac'h ul levrig bet savet gant hor prezidant Mao, " Diwar-benn ar brezel a hir dermen ". Ennañ emañ pep tra.

- « Gwir eo. Ul levr digant hor prezidant Mao ! » Hag e stardas anezhañ ouzh he bruched. Daerou a veze gwelet o lugerniñ war he daoulagad...

Ha setu ma n' em gavomp adarre, dre zegouezh, e-tal an helevep roudouz c'hwec'h vloaz warn-ugent war-lerc'h. Etrezek ar gêriadenn e kerzhomp kaozioù laouen ganeomp.

- « Mont mat a ra ar Sekretour kozh. Goude marv e wreg daou vloaz 'zo, eo deuet da chom du-mañ. Ha n' eo ket bet un tad evidon ? » emezi.

Goulenn a ran ganti hag-eñ n' eus ket tud all en he familh hag hi da c'hoarzhin a greiz kalon.

- « Ma vez graet eus ma gwaz, aet eo d' ur vodadeg, ma mab a zo en arme ha ma merc'h eil-henañ er skol eil-derez... Evidon-me kemmet em eus anv abaoe an Dieubidigezh. Kiang Fan a vez graet ouzhin bremañ. »

- « Na pegen brav an anv-se (1) evidout ! »

(1) Kiang Fan = ar ouel war ar stêr.

Setu ni degouezhet e-tal an ti : « Tad, emezi a-bouez-penn, te 'oar piv zo aze ? »

Ar Sekretour kozh, blev gris dezhañ, start e droad ha lemm e lagad, skañv e zivskouarn. N' eo ket bet kollet e deod gantañ.

- « Tcheou-Tse ! te an hini eo, emezañ a vouezh uhel. Ne oan ket e soñj gwelout ac'hanout ken.

- « Tad, ur gwaz eo bremañ, eme Kiang Fan. Na gomz ket gantañ evel gant ur bugel. »

- « Ya gwir eo, seul goshoc'h, seul skañvoc'h eo ma fenn, » emezañ evit en em zigareziñ.

- « N' eo ket. Ar c'hontrol eo, jentil-kenañ eus ho perzh komz ganin evel-se, » emezon raktal. « Lieou Li-hsin a vez graet diouzhin bremañ. »

D' an ampoent e teuas tre ur plac'h yaouank en ur lavarout :

- « Sekretour Kiang Fan, bodet eo an holl dud. »

- « Ma ! emañ o tont. »

A-raok mont kuit e lavaras da Sin-hdia, he yaouaerez : Aoz ar garpenn-mañ, da Eontr Lieou ha da dad-kozh evañ un nebeut bannac'hoù en ur zebriñ anezhi. »

- « 'Rez ket biloù, Mamm, war an tan emañ dija ganin. »

- « Sekretour ar Strollad eo Kiang Fan bremañ ? »

- « Ya 'vat ! Sekretourez eo bremañ, a lavaras an den kozh lorc'h ennañ. Dellezek eo da vezañ bet dibabet gant ar beizanted paour hag hanter-baour. Bemdez emañ war he labour, glav pe heol. Ma oufec'h pegement a draoù a zo kemmet er gêriadenn abaoe ma 'z eo bet anvet. »

Santout a reer emañ an den kozh en e vleud gant ar gaoz-mañ, ha ne vo fin ebet ganti... E verc'h-vihan avat a droc'has e gomz.

- « C'hwi 'oar mat, tad-kozh, ne blij ket da Vammig e rofec'h kement-se a veuleudi dezhi ! »

- « Petra ouzez-te d' az oad ? a c'hinas an tad-kozh, displijet. Ha perak e vefe dav deomp kuzhat kement-se ouzh da Eontr Lieou ? »

« Goût ' ouzoc'h eo pesketourien a vev en hor c'hêriadenn. A-raok an Dieubidigezh e teue an holl urzhioù digant gwasker vil ar c'hontre, hag ar besketourien a ranke ober gant bleud mez mesket gant brenn maiz evit bevañ. Gwechall e veze kanet alies : « Bezañ ur pesketour eo bevañ en dienez ! Er pod-houarn tra ken nemet bleud mez ha brenn maiz. » Goude an Dieubidigezh avat e voe kemmet pep tra. A drugarez d' ar rener meur ar Prezidant Mao, omp deuet mistri war hor buhez. A-benn ar fin e oa tu deomp debriñ a-walc'h ha kaout dilhad dereat ha kuit ganeomp kaout aon rak an dazont. Ur bed nevez a zo ganet evit gwir !

233

« E-kerz an Dispac'h Sevenadurel Meur e voe anvet Kiang Fan da sekretourez ar Strollad. Un deiz e tiskouezas un dachennad douar fraost d' un nebeut labourerien-douar :

« Gant gwad merzherien an Dispac'h eo bet gounezet an douar-mañ emezi. Fiziet eo bet ennomp gant ar Strollad, ennomp-ni peizanted paour hag hanter-baour. Penaos 'ta hon eus dilezet anezhi, ha lezirek a vefemp ? N' omp ket ! Paotred Liou-Chao-chi eo o deus miret ouzhimp da labourat. Arabat deoc'h en em lezel da vont gant seurt touellerezh faltazius. Bezit laouen o pesketa, na glaskit ket pelloc'h. Keit ha ma vo pesked er stêr ho po ed o deus lavaret deomp. Kamaladed, ha n' eo ket sotonioù kement-se ? N' eo ket bet lavaret groñs gant ar Prezidant Mao e oa ret kreskiñ al labour-douar dre astenn an hadañ-edoù ? Dav eo deomp chom poellek ! »

« Yen eo c'hoazh devezhioù kentañ an nevez-amzer. Hogen Kiang Fan a zo bet an hini gantañ da gregiñ en he fal ha da vont da zifraostañ sachet d' hec'h heul

izili he c'humun. Ken kalet all e laboure ma tiwade he daouarn ha ma koeñve he divrec'h. Ne baouezas ket un devezh en desped d' he divskoaz gloazet. Kerkent ha ma voe teuzet an erc'h hag ar skorn e kuitaas ar gêriadenn, izili ar Gumun war he lerc'h, a-benn sevel stankelloù, toullañ stankoù, kompezañ ar Pradoù-riz en ur batouilhatac'h en dour sklasepad eurvezhioù. N' heller ket asantiñ goulenn skoazell digant ar Stad ha dilezel ar solier a rankomp sevel. »

Mouezh ar sekretour a sav uheloc'h-uhelañ. Gant beg e vizhier da zebrifañ riz e tiskouez ar volennad riz gwenn-kann : « Gwechall e veze graet " Kêr ar pesked " diouzh hor c'hêriadenn, emezañ, an anv-se n' eo ket trawalc'h en deiz a hiziv. " Kêr ar riz hag ar pesked " a ranker lavarout ! Ar riz-mañ bet hadet ganeomp a zo an hini gwellañ hag an hini kaerañ d' hon meno ! »

Gant al levenez e lugerne e zaoulagad.

- « Er bloavezhioù tremenet omp deuet a-benn da gaout trawalc'h a ed evidomp ha zoken da reiñ dek mil " jin " ouzhpenn d' ar Stad, ha kement-se en ur zerc'hel da besteta ! »

- « Brav spontus eo ! »

- « Ha n' eo ket echu ganti ! Alies e klevomp Kiang Fan o lavarout : Kaout trawalc'h a ed evidomp, n' eo ket tout ! Dav eo deomp ivez reiñ skoazell d' ar Stad, kuit a lorc'h ennoomp. »

234

Abred on aet da gousket, faezhet ma oan bet gant ma beaj. Tost da zek eur noz e oa, Kiang Fan avat a zalc'he da lenn.

- « N' hoc'h ket kousket c'hoazh ? » emezon.

- « Gwall ziwezhat n' eo ket c'hoazh. N' hellit ket kousket abalamour d' ar goulou ? »

- « Ret eo dezhi lenn un dra bennak bemnoz, eme ar sekretour kozh, ur gwir stultenn, me laver deoc'h ! »

- « Tad ! »

- « Perak ne levez ket ac'hanon da gomz. Ha n' eo ket gwir ar pezh a lavaran ? » Hag en ur vousec'hoarzhin ouzhin e lavar d' e verc'h : « Tav 'ta ! N' out ket bet o labourat a-hed an deiz war ar chanter, aet d' an emvod diouzh an noz ? ha setu ma 'z ez ganti adarre ha te ket deuet mat c'hoazh d' ar gêr ! »

Troc'het e voe e gaoz gant un hopadenn o tont eus ribl ar stêr : « Ma C'hoar Ma ! ». Ha hep rannañ ger, setu hi o vont er-maez.

- « N' hoc'h eus treizour ebet er vourc'h ? »

- « Eo, » a respontas din an den kozh. Met o chom pell diouzh ar stêr emañ ha ni tostik tost. Ha diouzh an noz e vez mall dalc'hmat gant an dremenidi. E kement ha m' emañ hi e penn ar bagad-produiñ ne c'hell chom da vakiñ.

Kompren a ran. Sellout a ris ouzh trolinenn Kiang Fan o vont e sklerijenn al loar, skeud bev ha skañv. Komzoù he c'hanaouenn a zeuas en-dro d' am spered.

« War zaou ribl ar stêr eo deuet an nevez-hañv.
An heol a ro kalon da bep hini.
Deomp war-raok gant an Dispac'h.
Ra vo miret spered Ta-tchai
A rumm da rumm, da viken. »

Ya 'vat ! Gant trec'h menezioù Mao Ze Dong emañ an nevez-amzer ganeomp hag

an nevez-amzer-se a zo peurbad !

Pennad skrid gant Hong Chan, embannet e :
" Littérature Chinoise " 1972/2.
Aozet e brezhoneg gant Herve ar BEG.

Blaz ar Champagn

Kemer ar straed e tal ar prefedti, treiñ a-zehou. Hag e voemp erru. Anavezet gant kement broadelour zo e Kemper, setu Ti Michou. Ne oa ket an dro gentañ ez aen di. Nag ar wech kentañ din kantren dre ar straedoù-mañ gant o zier bet amzer ganto daougrommañ abaoe ar Grennamzer hag o favez a lak ac'hanoc'h da vallozhiñ pa vezit gant ho karr.

Met ne oa ket poent mallozhiñ. Digustum oa din kerzhout an taol-mañ. Un dedenn iskis am douge d' ar plac'h a zeue ganin. O ! Ne oa ket seurt broud a lak ar baotred da darlaskat pa welont ur plac'h verrvrozhet o kinnig dindan dindan o frioù un divhar heneuz. Hep na vez aotre da douch. Daoust na oa ket divalav va c'heneilez. Pell ac'hano. Hogen pell oa em boa bet hevelep hoal dezhi. Studierien oamp bet asambiez. C'hwi oar dre forzh tañva ne gaver ket blaz ken. Un dedenn all oa : c'hoant gouzout ha doujañs war un dro. Ken ne ouien ket peseurt emzalc'h kaout dirazi. Kompren reot pa lavarinn deoc'h e oa anezhi Brec'hed Orwen, an detektivez.

Klevet hoc'h eus koulz ha me peseurt enklask divoas he deus kaset da benn. Ne oan ket e Breizh pa oa ar gazetennerien oc'h ijinañ o mil kelachoù diwar-benn an afer. Hogen dont a rae din mare-mare ur gelaouenn bennak eus ar vro. Trawalc'h e oa bet din goût he doa dizoloet ur muntrer. Lazhet en doa hemañ div vaouez kozh a oa o chom er Ru Deñval e Kemper. Ne oa war vannaù ar c'hazetennoù nemet meuleudi evit an dimezell aet da zetektivez torfedoù. Pa oa chomet berr poliserien o dilhad giz kêr.

Souezhet e voen avat o welout anezhi o tiskoulmañ hevelep kudennoù. Pa oa-hi ken boazet - komz a ran deoc'h eus un nebeut bloavezhioù 'zo - da gaout trawalc'h-leizh gant he c'hudennoù hec'h-unan. Betek mont da glask paotred d' o dibunañ. Ha feiz, hen anzav a ran, e vezemp gwall dechet d' o disoñjal kentoc'h eget d' o sammañ war hor preder pa vezemp a-gevret.

236

Soñjal a ris : he gwalc'h a yaouankiz he deus bet. En em glenket eo e-touez ar re a gaver o c'hazetennoù war dreuzoù o dor, botoù maoutig e penn o diri ha kadorioù-brec'h en o sal-degemer. Ha gwelloc'h eget lies hini : doujet e vo.

Souezhetoc'h oan c'hoazh ouzh he gwelet ar wech kentañ ma oan e Kemper abaoe ma distro d'ar vro. Ken heñvel oa Brec'hed an detektivez ouzh an hini am boa anavezet ha div gelienenn war beg ho fri. Penaos Doue ne oa ket kemmet, paneve ken gant trubuilhoù paotred o faperioù keleier ? Dalc'hmat ganti ar memes mousc'hoarzh gadal, an hevelep dilhad termaji, ardoù atav ken difoultre. Un harozez e kroc'hen un diaoulez.

« Gant youc'h ar re gozh,
War leurenn an argad,
Ar re yaouank 'varvo fenoz...»

Glenmor a gane er " juke-box ". War ar mogerioù, skeudennoù, paperennoù ha kartenn Gembre. Deut oamp a-benn da dizhout Ti Michou ha da gaout daou blas, an eil e-tal egile. Div blac'h o doa en em stardet evit ober lec'h deomp.

- Te 'labour gant ar flied bremañ ?

Komzet hor boa eus diotachoù a-hed an hent. Dalc'het em boa ganin ma c'hoant goût. Betek bezañ diouzh ma restenn.

- Gwel' rez.
- Koulskoude pa oas e Brest ne vefes ket bet lakaet er memes gwele ganto.
- Cheñch 'reer.
- Feiz... Paeet mat out bet sur.
- Gwerzh butun.
- Ha brabañserezh bepred. Met penaos an diaoul out aet a-du ganto ?
- Pep hini 'oar petra d' ober.
- ... A dra sur.
- Ac'hanta.

237

Peadra oa da vezañ dipitet gant respontoù ken krenn. Hegaset oan ouzhpenn gant ar strollad krennachoù a oa ouzh an daol e-kichen. Digeriñ a raent o seizh lagadoù dirak feskennoù dizolo ma c'hilez. Ken dic'hortoz oa bet din n' em gavout ganti ma n' em boa ket taolet evezh ouzh an dilhad a oa gant Brec'hed. Ur vrozh hir faoutet dirak. Ar faout hanter zigor war ur re zivesker eus ar seurt a ra deoc'h dont gwak war ho re hoc'h unan. Dont a rae brav ganti lakaat ar baotred da fistilhat. Hag e plije dezhi. Soñj am eus, pa oan e Brest, bezañ gwelet meur a hini o fuloriñ diwar boan gollet dre ma n' en deveze morse aotre da gemer pezh a veze kinniget. Ur goulmig figus.

- Bez 'rankan mont, emezi.
- Dija ?

N' em boa ket hanter c'houlonderet ma chopinad bier.

- Mont a ran ganit.

Ha ni er-maez. Dilavar hon daou. Ne rannjomp grik a-hed an hent. Ha treiñ.

- Leuskel 'ran ac'hanout, emezi trumm. Hag e chuchu-muchu : deus du-mañ da seizh eur hanter, an ti gwenn a zo e korn straed ar Providañs hag ar ru a ya da bakañ hent Douarnenez, an eil solier.

Hag hi kuit.

Hastet em boa da vont betek ar c'hafedi tostañ. Ezhomm bras oa warnon da lakaat urzh er menozioù a sailhe dindan ma fennad reun. Ma unan en em gavis ouzh ar bar. Merc'h an ti a stummas ur mousc'hoarzh ouzhin pa ziskennas din ma ficherad bier-gwask. Ne ris van. Alvaonet.

Petra oa da soñjal ? Petra an diaoul he doa da hejañ an dud ken dillo ? Peadra oa da vezañ divarc'het. Ar vrud he doa lakaet he faour kaezh boulienn da dreiñ, a dra sur. Ur gwall samm eo ar vrud da zougen, dreist-holl an hini vat. Ha bet he doa Brec'hed he gwalc'h. Kement ma oa deut betek ennon, ha me en estrenvro.

Kroget oa an afer, pe... tarzhet kentoc'h, un devezh a viz Mae diwezhañ. Gant kement kelaouenn a oa er vro o vrallañ he c'hleier bras. Souezhusat keloù : un heizez ugent vloaz deut a-benn da ziluziañ ur c'hevren o doa brasañ poliserien ar vro, gizez pe dic'hizet, tougnet o fri outañ.

238

Kavet e oa bet gant paotr al lizheroù, deut da zegas ur mandad, div vaouez kozh lazhet gant bep a daol pistolenn en o fennoù. C'hwi 'gompren ha diwar seurt taol e krogas bourc'hizien Gemper da ziskrapañ : ne voe trouz ha keloù nemet diwar-benn ar muntr euzhus-se e-pad ur boutad mat. Archerien vrudetañ Pariz a voe galvet. Dispac'het e voe, traoñ ha krec'h, kement pezh poultrennek a oa dre an ti. C'hwiliet pep korn tro ha didro. En aner. Ne oa aet netra gant ar muntrer. Ne oa chomet mann war e lerc'h. Ket un enlouc'had zoken war ur pezh-arrebeuri bennak ; da vihanañ gouez d' ar c'helaouennoù. Ha deut oa an torfedour da laerezh ha, pennfollet, tec'het kuit a-raok dont a-benn eus e daol ? Pe un diskiant oa ? Ne voe kavet respont ebet. Na roud. Na merk. Na diougan.

Tamm-ha-tamm e sioulaas d' an dud. Hag e voe ankounac'haet an div gozhiadez. N' o doa mui evel kerent nemet o bugale vihan aet da bell vro : re bel evit distreiñ. Ur boked a voe lakaet war o beziou gant div vaouez daoubleget all a oad ganto. Lakaet e voe an taol war gont ur fol bennak, tavet dezhañ. Pe unan all tec'het pell. Ha disoñjet. Ne oa gonit ebet ken d' ober evit ar c'helaouennoù.
Betek...

Skeudennet e voe Brec'hed diouzh pep kostez. Roet e voe da c'hoût he fouez, anv he c'helenner skol diwezhañ, ar seurt filmoù a blije dezhi. Un ti loeroù a reas berzh ganti. Pep kelaouenn a vralle he c'hleier en he doare. Diouzh he lennerien. Hag an eil a ouie atav muioc'h eget eben. Ankouaet oa an div gozh da vat.

Ne zeskis ket nemeur a dra diwar-benn enklask ma c'heneilez. Nemet e oa deut a-benn.

Strebotiñ a ris. An diri oa teñval. Un derez a strakas dindan ma fouez. Kavet em boa an ti hep diaezamant. Peder pe bemp solier oa dezhañ. Doare ar c'hantved diwezhañ warnañ. Ha gwennet. Ne oa tamm ebet e liv diouzh e stumm. En diabarzh e yae kuit a dakadoù livaj ar voger.

Seniñ a ris ouzh dor an eil solier. Uheloc'h eget nozelenn ar c'hloc'h e teuen a-benn da lenn, daoust d' an deñvalijenn : " Brec'hed Orwen ". Hevelep lizherennoù moul oa en traoñ war ar voest-lizheroù. Troc'het eus div gartenn-envel.

Klevout a ris trouz kammedoù. O hastañ. Deut oan un tammig abred.

- Te eo, deus tre.

Strizh oa an trepas. A-gleiz oa ar gegin. Ur boked bleunioù oa war an daol. Ar prenestr a daole war ar straed moarvat. Dont a rae ar sklerijenn betek an trepas. Mont a rejomp a-zehou. Ar sal-degemer moarvat. Ur gwele oa er foñs.

239

Azezañ a ris war an divan.

- Mont a ran da gerc'hat un dra bennak da evañ, emezi.

Bras oa ar sal. Kalz brasoc'h eget en hon tiez a-vremañ. Er penn-mañ an divan, kadorioù, un daol izel. Er c'horn ar burev. War an estajerenn oa un aridennad loened gloan. Anavezout a ris ar mell ki blevek am boa profet dezhi evit he zriwec'h vloaz. E Brest. Bloavezhioù aet hebiou. Profoù all he doa bet amzer da gaout abaoe. Ur c'hazh du daoulagad pilpouz oa e-kichen ma c'hi blevek.

- Setu...

- Diaoul ! Gwin Champagn. Peseurt fest zo ganit evel-se ?

- Ma buhez.

- Sed aze ur vuhez !

- Da vevañ diouti... Diwar ar vrud e teu arc'hant.

Ne oan ket deut d' ober seurt gouel. Met ne oan ket den da nac'h kennebeut.

- Te 'oar, emezi en ur zikenn din ur werennad leun tenn, n' eo ket an taolioù kaerañ a ya o brud ar pellañ.

Evañ a ris ur flipad.

- Pa voe lazhet an div gozh e oan o chom nepell diouzh o zi.

« Daou di pelloc'h. Strafulhet oan bet evel an holl. Hag e tisoñjis. Evelto. Un nebeut fedoù a chomas em eñvor evelkent. Sellet em boa a dostoc'h eget kalz eus ar boliserien. Paneve ken dre ma oant deut d' am goulennata meur a wech. Ti an div gozh oa heñvel-mik ouzh ma hini.

« Mizioù a yeas hebiou.

« Un devezh oan er c'hafedi a zo e-tal-kichen an iliz-veur er straed strizh a zeu da bakañ plasenn an ti-kêr. O tont eus an aod oan. Daoust ne oa c'hoazh nemet miz Mae anezhi. Ur c'hard eur bennak oan bet azezet en adsal ar c'hafedi. Gortoz a raen ur mignon.

« Tri den a zeuas tre. Betek neuze ne oa nemedon er sal. D' ar c'hentañ gwel ec'h anavezis unan anezho. Eñ ne daolas ket pled ouzhin. Lunedoù heol oa ganin.

« A-dal din ec'h azezjont. Teurel a ris, diseblant, ma sell warno. Hep tennañ o evezh avat. D' abuziñ ma amzer.

« Tennañ a raent da n' eus forzh peseurt bourc'hizien kravatennet o chupennoù ha brageier dibar. E kreiz o brud. An hini am boa anavezet, ur melegan lunedet, en doa doare da gas ar gaoz en-dro. Komz a rae herr. Gant ehanoù berr. Amzer o doa ar re all da lavaret " ya " pe da gadarnaat dre fiñval o fennoù. Ne oa ket eus ar vro. Iskis oa klevout unan na oa ket liv ar brezhoneg war e c'halleg.

240

« Diaes oa goût eus petra oa kont ganto. Komz a raent eus ur prof da vont da gerc'hat en un tu bennak. N' afe ket da goll. Hogen, ret oa mont a-raok na zeufe an ostizien nevez.

« - Ar gartenn am eus roet deoc'h n'hellfoc'h ket faziañ war hoc'h hent. Da aotre tremen...

« Lakaat a reas war an daol un dra bennak. An hini oa troet e gein ouzhin a blegas evit klask en e sac'h. Gwelet a ris pezh a oa war an daol : un alc'houez. Diouzh doare an alc'houezioù kozh a wechall. An dorn pleget ha kamm-bleget ha stummet kaer.

« Ne oa ket da faziañ. War an taol e voe anat din. Arabat oa din chom da luduañ eno pelloc'h.

« Div eur goude e oa an tri den en toull. An deiz war-lerc'h ar gelaouennerien du-mañ. Ha setu ! »

- Setu petra ? Ne gomprenan ket gwelloc'h.

Merzout a ris ur mousc'hoarzh damc'hoapaus war he diweuz. Ne oa ket mall warni displegañ he sekred. Bravoc'h e vez dalc'hmat ar vojenn eget ar gwirvoud. He mojenn oa. Savet gant ar gelaouennerien. Ken ne ouezas morse al lennerien gant peseurt taol kaer e oa deut a-benn. Plac'h e oa. Plac'h gant hec'h

emzalc'hioù lent, damwir. Ur c'hevrin zo gant pep plac'h. Ha disheñvel eo an eil merc'h diouzh eben dre m' he deus he c'hevrin dibar. Zoken p' en em ro deoc'h korf ha spered, e vir ganti donder kevrinusañ hec'h ene : dic'hallus e vo deoc'h kompren he soutilañ froudennoù. Hen goût avat a ra. Un darn eus he hoal ez eo. Anat eo ne oa ket prez war Vrec'hed diguzhat he hini. E-keit ma oan o komz em boa evet un eil gwerennad bier. Diskennet e voe din unan all.

- Yec'hed dit, emezi.

« Gwir eo moarvat n' ho peus ket komprenet muioc'h eget ar c'helaouennoù betek-henn. Koulskoude eo ken eeun an diskoulm.

« Lavaret em eus dit em boa anavezet unan eus an tri den a oa deut en ostaleri. Tud zo evel-se a virer soñj eus o eviriez. Ha pa n' ho pefe gwelet anezho nemet ur wech. N' eo ket dre m' int atav divalavoc'h eget ar re all. A-wechoù eo ar c'hontrol. Un doare bennak zo dezho - ha diresis eo - a ra ez int disheñvel diouzh ar re all. N' ouzon dare pehini. Ret e ve klask.

241

« Anavezet em boa anezhañ. Daou zevezh a-raok e oa bet du-mañ. Da welet konter an dour. Dont a reont evel-se bep miz. Ral a wech e vez ar memes hini.

« Un alc'houez o doa lakaet war an daol. Un alc'houez houarn goveliet. A c'hiz kozh. Ha kozh ouzhpenn. Aes int da anavezout peurvuiañ.

« Anavezet em boa ma hini. Hini dorioù diabarzh ma ranndi. Kollet daou zevezh oa. Abaoe ma oa bet paotr an dour. »

Lakaat a ris ma gwerennad champagn war an daol. Torret ma sec'hed. Peurevañ a reas-hi he gwerennad.

- Ne oa ket da faziañ. N' hellen ket faziañ. Lavaret em eus dit em boa heuliet an afer a dostoc'h eget n' eus forzh peseurt kemperad.

« Diaes e voe din lakaat an archerien da grediñ er burev polis. A-benn ar fin e teujont ganin. A-raok an noz e voe kemennet din o doa ansavet ma zri loustig.

« Me 'gred din 'teus mall goût perak. Te 'oar re eeun eo. Eeun da zesev. Laeret oa bet ma alc'houez gant kontroler an dour. Sklaer, peogwir oa gantañ. Ha dre m' en doa anezhañ. Da betra nemet evit mont war ur potailh bennak all. War behini ? Daou di oa heñvel er Ru Deñval, em eus laret dit bremaik. Hini an div gozh ha ma hini. Evit ti an torfed oa. Kompren a ris neuze ster " ur prof da gerc'hat ".

Gwir eo em dije gallet faziañ gant ken nebeut a brouennoù. Met, ijinus evel ma 'z on... Ne chomis ket da varc'hata. Fri 'm eus bet atav. Klevout a raen e oan war an tres mat.

« Da laerezh oa deut ar muntre. Ha degouezhet warnañ an div gozhiadez. Re zañjerus oa mont er-maez gant e samm goude. Kuzhet e voe an teñzor.

« E gweleoù houarn e kouske an div gozh. Dre baourentez hervez an amezeien. Pizh gagn oant evit gwir. N' eus nemet tennañ ar stouf kaoutchouk a zo war unan eus treid ar gwele. N' eus ket gwelloc'h kuzhadenn : toull eo barrennoù ur gwele houarn.

« Ne voe ket kavet gant ar boliserien. Dall e vezer gant ar vrud. N' eo ket an dra-se a glasken kennebeut. Forzh penaos, gouez d' an holl e oa rivinet an div gozhenn.

« Ret oa mont da gerc'hat en-dro danvez al laeroñsi. Dre freuzañ un nor ? Re ziboell e ve reiñ roudoù nevez d' an arc'herien. Dic'hallus oa kaout alc'houez an diavaez. Nevez oa ar potailh.

« A-dreñv ti ar muntr oa ul liorz. Daou brenestr bras oa diouzh an tu-se. Hag unan bihan. Hini ar sal-dour. Lezet e vez peurvuiañ digor prenestr ar sal-dour en hon tiez evit aveliñ ar privezioù.

« Pignat a reas un nozvezh unan eus ar baotred a-hed korzenn an doenn. Hag eñ er sal dre ar prenestrig. Hogen, abaoe enklask ar polis e oa bet prenet holl dorioù ar ranndi. Hag arabat oa freuzañ ar prenn !

« N' ouzon ket penaos e teuas da c'hoût hag alc'houezioù prennoù diabarzh an tiez a wechall a veze heñvel peurvuiañ pa veze bet savet an ti gant ar memes tisavour. Daou di heñvel oa er straed. Hag e teuas da gemer ma alc'houez... »

Treiñ a reas ouzhin he fennad blev gell. C'hoarzhin a rae. Goapaus. Evel unan a zo deut a-benn da dennañ evezh egile war un disterach evit ober al lu gantañ goude. Ma oan manet un tammig war ma c'hoant goût, estonet eus he ferzh ne oan ket. Ne oa ket kemmet evit daou wenneg. Ken disirius oa ar vuhez eviti atav. Ur farsadenn ha netra ken.

An dud diplomet a lavaro deoc'h e oa anarkour he spered, e oa chomet ar c'hemplezh-mañ-kemplezh ganti. Da re all e vez kavet techoù all. Evidon ne oa nemet ur geneilez, difur ha brell gouez d' ar re all, am boa anavezet e Brest. Lorberez diaoulek hor c'hoarioù noz.

Soñjal a ris er pet ha pet den a oa bet tapet evel-se gant he strobinnellerezh hud. Mousc'hoarzhin a rae bremañ, ha ne ranne grik. Sur, e soñje evel don. Tostaat a reas ouzhin pa lakais ma dorn war he divskoaz. Hervez he doareoù a wechall, ma teue goude he zaolioù argad da glask ur goudor sioul e pleg ur re zivrec'h, e stagas he muzelloù ouzh ma re. He c'hlod argad e oa.

Pe efed hon evaj. Kavout a ris blaz ar champagn gant he diweuz.

Merzout a ris neuze e oa bet tennet ar stalafioù a-raok ma oan deut. Ne dlee ket an heol bezañ aet da guzh c'hoazh. Ar troer-pladennoù a sone flour. He strobinnellerezh noz e oa.

An divan a reas ur strakadenn. Santout a raen he brennid o koeñvañ dindan flour ma dorn. Hag e soñjis e romantoù polis difennet va skol eil derez : n' eus ket a istor detektiv hep karantez.

Lazhet e voe ar goulou war bajenn ziwezhañ ar romant.

Ur staj war ar maez

(1)

E-pad ur pemzekteiz on bet degemeret en ur familh labourerien-douar. E Bro-Leon e oa, nepell diouzh Lesneven. Dudius-tre e oa, rak graet 'm eus anaoudegezh gant an doare-bevañ en un ti-feurm a vremañ.

An atant m' edon ennañ a oa modern-tre. Bez' e oa war-dro pemp kant pemoc'h. Bouetet e vezent div wech bemdez, ur wech abred diouzh ar mintin hag ur wech all war-dro seizh eur diouzh an noz. Al labour-se ne c'houlenne ket kalz amzer. Atav e veze roet ar memes boued : ed-turki mesket gant dour. Al labour-se ne oa ket displijus : diduellus e oa klevout ar moc'h o c'hrognal. Ha pa oa echu reiñ dezho da zebriñ e teuent da vezañ sioul en-dro. Ar c'hraou-moc'h plijusañ a oa an hini m' edo ennañ ar binvi gant ar perc'hell. En unan eus an tri c'hraou e oa lakaet ar moc'h a oa o vont da vezañ gwerzhet. Gant souezh em eus desket e oa moc'h a glaske debriñ ar re all. Ret e oa o dispartiañ diouzh ar re all hag ur wech lakaet ar re-se holl a-gevret, n' en em zebrent ket mui. Ne blije ket din kalz mont er c'hraou-moc'h-se rak, da lavarout gwir, e oa fall ar c'hwez. Ul labour all a oa naetaat bemdez. Ar pried a rae war-dro an aner-se. Kregiñ a rae abred diouzh ar mintin betek war-dro kreisteiz. Dont a rae da zek eur da evañ ur banne kafe evit diskuizhañ un tammig. Ur wech em eussikouret ar vaouez d' ober sankadennoù da bep porc'hell ha da verkañ anezho. Ret e oa din pakañ anezho ; da gentañ e oan un tammig pennfollet, ret e oa bezañ ampart ha prim. Muioc'h eget kant pemoc'h a voe merket.

(1) Ar pennad-mañ, savet gant ur plac'h yaouank o taremprediñ Skol-Veur Roazhon, Rann ar Studioù keltiek, a zo poelladenn un deskardez. Reizhadennoù a zo bet graet ennañ gant Per Denez, kiriek evit ar c'hentelioù. Ar staj a oa bet aozet gant Mikael Madeg, eus Kevredigezh AL LEUR NEVEZ ha 17 den yaouank o deus en hañv 1973 labouret war ar maez evelse e rannvro Lesneven e tiegezhioù a vrezhonegerien, evit klevout brezhoneg bev. Aes 'vo gwelout, en ur lenn pennad, an efedoù mat, e meur a geñver, eus seurt obererezh.
N. A. R.

244

En atant-se ne oa buoc'h ebet, ar pezh a oa souezhus. Ar vamm-gozh hag a oa o chom just e-kichen a rae war-dro darn eus ar c'honikled ha yer. N' he doa ket c'hoant kemmañ boazioù an amzer dremenet. Evel-se he doa graet, pezh a veze graet a rumm da rumm gwechall hag evel-se he doa c'hoant kenderc'hel, rak an doare-bevañ-se a blije dezhi kalz. D' ar re yaouank ne oa ket posubl dibab o doare-bevañ dezho o-unan. Ret e oa dezho disteurel an hengounioù kozh da c'hallout bevañ. Rankout a reont atav prenañ traoù (da skouer mekanikoù, boued evit al loened), mod all ez eont da get. Kalz a labourerien-douar a zo bet rivinet, rak n' o deus ket gallet paeañ an ardivinkoù o doa prenet. Ret eo ivez deskiñ traoù nevez (ar vaouez a rae war-dro kontoù an ti-feurm), heuliañ kalz a vodadegoù evit gouzout pezh a zo d' ober. Al labour-douar, e Breizh zoken, en deus bremañ re a liammoù gant armerzh Bro-C'hall hag ivez gant an armerzh etrevroadel. N' eus ket tu d' al labourer-douar d' ober diouzh e venoz peogwir ez eo rakstummet pep tra en un doare strizh. Da skouer, a-raok, e veze gwerzhet al loened d' ur c'higer eus ar vourc'h pe kaset da varc'had ar gêr dostañ. Bremañ e vez divizet ar prizioù er marc'had, merket ma 'z int gant biz un doare horolaj. Rediet eo al labourer-douar da vont en ur sindikad evit difenn e wirioù.

Koulskoude em eus kavet ne oa ket displijus ar vuhez-se. Me 'gav din ez eo aesoc'h bremañ al labour er parkoù eget en amzer dremenet. Kalz a mekanikoù a zo e dalc'h al labourerien-douar. An atant e-lec'h m' edon a oa pell a-walc'h eus ar vourc'h, pell diouzh safar ar vuhez, diouzh an aer kontammet. An dud a glaske kaout un tammig amzer evito o-unan, gwelloc'h ganto gounit nebeutoc'h a arc'hant

ha bezañ eürusoc'h. C'hoant o doa kaout ur vuhez vat e-lec'h bezañ dindan frammoù estren. Ur vuhez evel ar re all o doa memestra. Tizhet o doa zoken ur rez-bevañ uhel a-walc'h : ganto e oa ur c'harr, ar skingomz, ar skinwel. Ar vugale a yae d' ar skol evel bugale all. Ar pezh a blije din kalz a oa an aergelc'h. Tud laouen-tre ha digor-tre e oant, atav douget da c'hoarzhin. Kalz darempredoù o doa gant o amezeien. Skoazellañ an eil egile a raent evit dastum avaloù-douar. Ur wech on aet en ur feurm all d' ober simant evit sevel ur silo. Va labour ne oa ket diaes. Ne oa evidon nemet toulloù da stankañ gant ar simant. Met skuizhus a-walc'h 'oa memestra. Dreist-holl pa oa ponner an amzer, arnevus zoken. Bemdez e teue un den bennak d' an ti. Degemeret-mat e veze gant ur banne gwin pe ur banne kafe. N' o doa ket kollet ar boaz da zegemer mat an dud. Alies e veze ur rakstudiad : merc'hed evit deskiñ ober war-dro an ti, paotred evit deskiñ labour an douar. N' int ket serret warno evel re a dud o chom er c'hêrioù bras. N' o deus ket amzer da vezañ enoet, da goll eurvezhioù o sellout ouzh an diotachoù a vez ken alies war skramm ar skinwel.

Ne veze ket labouret kalet d' ar sul. Un digarez e oa da gaozeal gant tud eus ar vourc'h goude an oferenn. Ar maouezed a rae o c'hefridioù hag an teodoù da vont en-dro. En ur c'hortoz er stal e lavarent ar c'heleier : unan eus ar barrez e-kichen a oa o paouez mervel, merc'h ar maer a oa dimezet, hag ar mouezhioù o sevel, pep hini he doa c'hoant da fistilhañ. Ar wazed ivez ne choment ket digomz. Lonkañ a raent gwerennadoù gwin ruz pe sistr trenk er c'hafedi tost ouzh an iliz. Diaes e oa fiñval, rak leun-chouk e oa. An aotrou person a oa eno ivez : an diskuizh goude al labour. A-wechoù en em lakae unan bennak da gannañ a-bouez-penn. Ar familh a veze boaz da bourmen d' ar sul goude lein. An hañv e oa, setu perak ez aemp betek an aod. Plijus e oa neuial, c'hoari mell, klask kregen, kranked, sevel mogerioù traezh hag a oa diouzhtu distrujet gant tarzhoù al lanv ha dreist-holl plijus e oa bezañ astennet war an draezhenn o tamsellet ouzh an oabl digoumoul ha lugernus. Ar skuizhder berniet e-pad ur sizhunvezh a steuzie goustad. Siwazh ! Poent bras e oa mont kuit. En ur zistreiñ e kane pep hini a vouezh uhel. D' ar sul da noz e veze debret krampouezh hag evet te. Hep dale e teue c'hoant kousked d'ar vugale skuizhet gant an aer kreñv. Ar sul a zo evit gwir un deiz binniget evit al labourerien-douar, peogwir ne c'hellont ket kemer vakañsoù. Atav ez eus un dra bennak d' ober. Er bloaz-mañ o doa kemeret va ostizien ur sizhunvezh hepken evit diskuizhañ ; ar vugale a sikoure o zud, met yaouank-tre e oant c'hoazh, an hini koshañ a oa daouzek bloaz hepken. Ar vaouez a ranke ober war-dro pemp hini bihan, ha pa oan eno e sikouren ar muiañ posubl. Arabat krediñ e oan re sammet koulskoude !

245

Met ar gentañ hini e oan o tont da chom ganto evit deskiñ brezhoneg. Tout an dud a zeue a oa souezhet hag a c'houlenne diganin perak em boa c'hoant da zeskiñ brezhoneg. Ret eo din anzav em boa bec'h da gompren ur brezhoneg un tammig disheñvel eus an hini em boa klevet a-raok ; ret eo lavarout ivez ne oan ket barrek-tre war ar yezh. Ar vamm-gozh a gomze ur brezhoneg flour, met ret e oa distagañ kreñv evit bezañ intentet abalamour ma oa un tamm bouzar. Ar gerent a gomze atav gant plijadur etrezo : o brezhoneg ne oa ket ken pinvidik hag hini ar vamm-gozh. Gerioù gallek a veze implijet, met ur brezhoneg bev e oa c'hoazh. Evit ar vugale, un afer all e oa. An hini koshañ a gompren mat a-walc'h. E-pad ma staj en deus kroget da implijout un nebeut gerioù. E vamm he deus lavaret : « Eñ a zo barrek da gaozeal ». An eil a gompren un nebeut gerioù hepken. Met dedennet e oant ha kroget o deus da zeskiñ. Kalonekaet e oant o welout ac'hanon o strivañ. Diduella e oa gwelout anezho o klask divinout ar gaozeadenn ouzh an daol. Spi em eus evel just e c'houlennint digant o zud kaozeal brezhoneg ganto. Ne vefe ket dic'hallus, an darn vuiañ eus an dud o terc'hel da zivizout etrezo e brezhoneg. Bugale zoken er vourc'h a oa desavet e brezhoneg. Ur paotr eus hor strollad a oa en ur feurm e lec'h ma veze komzet brezhoneg ouzh div blac'hig vihan. Siwazh, ar skouer vat nemeti e oa. Ar vamm-gozh da skouer a gomze gwelloc'h ar brezhoneg eget ar galleg. Koulskoude he doa kroget da gaozeal galleg gant ar vugale. An dud a soñj ez eo ar brezhoneg ur yezh isdiorroet ne servij da netra. Talvoudus eo d' ar vugale anavezout mat-tre ar galleg a vo implijet ganto er skol, en o micher. Ar galleg a zo ar yezh ofisiel ha dreist-holl yezh ar vuhez a-vremañ. Dre vras ez eo chomet ar brezhoneg bev evel yezh hengounel hepken. Ar brezhoneg a zo yezh voutin an darempredoù pemdeziek etre al

labourerien-douar. Ne vez komzet nemet ouzh tud anavezet abaoe pell. Pa oamp aet d' ar vourc'h, he doa komzet mestrez an ti e-lec'h m' edon brezhoneg er stalioù gant tud hen anaveze mat, met souezhet e oant koulskoude, rak kollet o doa ar boaz da gomz e-giz-se etrezo. Da lavarout eo, ar brezhoneg a zo yezh an tiegezh ha n' eo ket mui yezh ar gevredigezh. Dre vras e komz c'hoazh ar re yaouank brezhoneg gant o zud, hogen mezh o deus d' ober gantañ er stalioù, er c'hafedioù.

War-dro ur milion a dud a zo brezhonegerien, met an hanter hepken a implij ar yezh bemdez. Grevus eo stad an traoù abalamour e vez an darn vuiañ eus an dud c'hoant ober gant ar brezhoneg pe lenneien a implij anezhañ etrezo, pe tud o deus hiraezh d' an amzer dremenet. Evit ma teufe ar yezh da vezañ bev, e vefe ret e teufe da vezañ arouez ha benveg ur vuhez kevredigezhel dibar ha ne vefe ket implijet en un doare strizh. Memes tra, muioc'h-mui a dud o deus kemeret emskiant eus ar gudenn. Klask a reont ober gant ar yezh ar muiañ posubl. Evito n' eo ket ur yezh a zo da virout evel ma virer traoù prizius en ur mirdi, en ur strollad serret warnañ e-unan.

246

Evel-se em eus komprenet gwelloc'h e-pad ar staj-se meur a gudenn : kudenn al labour e Breizh, kudenn ar yezh e Breizh ha dre vras kudenn ar vuhez e Breizh en ur gemer perzh en doare-bevañ pemdeziek al labourerien-douar.

A. A. B.

BEP MIZ LENNIT :
ARMOR MAGAZINE
kelaouenn ar vuhez e Breizh
Rener : Yann Poilvet
10, rue Vicairie - B. P. 540
22010 SANT-BRIEG
koumanant-bloaz : 40 lur
- C.C.P. 2691 70 Rennes -

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Tudual AODIG a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh e c'hoar vihan Morwena, d' an 10 a viz Ebrel, e Antony.

Lenaig hag Eneour ABIVEN a zo laouen o kemenn deoc'h eo kresket an dud en ti gant ganedigezh o c'hoar vihan Arzela, d' ar lañ a viz Mae, e Pleiber-Krist.

Jord KLER hag e wreg a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Gwendal, d' an 13 a viz Mae, e Aler.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d' an holl.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-pad an daou viz tremenet :

MIZ MEURZH :

Y. Bouessel du Bourg : 35 lur ; F. Nédélec : 50 ; M. Miniou : 10 ; P. Droguet : 20 ; R. Brisson : 26 ; J. Thomas : 10 ; Y. B. Piriou : 15 ; G. Kerouanton : 20 ; Disanv : 20 ; B. Audic : 20 ; Dizanv : 30 ; J. Rohou : 10 ; P. Queffeleant : 30.
- War un dro : 296 lur.

MIZ EBREL :

R. Pellen : 10 lur ; Y. Souffès-Despré : 10 ; P. Penneq : 250 ; B. Le Rallic : 20 ; Y. Bouessel du Bourg : 50 ; J. Creff : 70 ; J. Guillou : 14 ; R. Le Hir : 200 ; J. Gueguen : 70 ; E. Ropers : 50 ; M. Le Goff : 20 ; Y. N. Beaufrère : 20 ; Disanv : 1.000 ; C. Delalande : 20 ; P. Le Gall : 20 ; A. Le Marouille : 10 ; D. Guichard : 20 ; I. Rolland : 10 ; G. Omnès : 10 ; P. Roy : 20.
- War un dro : 1.894 lur.

4.035,84 lur hon eus bet abaoe penn kentañ ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl !

849 Koumananter

Nebeut a gemm evit pezh a sell ouzh sifrenn ar goumananterien, peogwir e tizhemp ar sifrenn a 839 e miz Meurzh diwezhañ. Resisaomp avat ez eus bet abaoe 24 c'houmananter nevez, hogen 13 lenner o deus nac'het adkoumanantid hag unan - Doue d'e bardono ! - a zo marvet. Kavet eo bet 2 goumananter nevez e-doug an diskouezadeg graet e Gwengamp d' an 2 a viz Mezheven, e-pad gouelioù ar Brezhoneg. Ret eo deomp menegiñ avat ez eo bet kaset gant unan eus hol lennerien, R. an H., 200 lur evit paeañ 10 koumanant-esae. Ra vo trugarekaet amañ, kenkoulz hag an holl re o deus graet strivoù da gas ar gelaouenn war-raok.

Lizhiri

Digant V. Huet :

« Ni a glask ober traoù 'zo evit ar Vro hag evit ar yezh amañ e Bourdell. N' omp ket niverus-tre ha n' hon eus ket a arc'hant, met labour mat a vo graet koulskoude d' am soñj, ma 'z eus un tamm harp o tont eus Breizh. Mignoned o terc'hel ur stal-levrioù a brest deomp ur sal. Ni a fell deomp ober kenteliou brezhoneg hag ur seurt diskouezadeg gant levrioù, pladennoù, kazetennoù amañ. C'hwi a c'hell reiñ un taol-harpañ deomp marteze :

1) en ur skrivañ e-barzh " Al Liamm " ez eus un emvod bep meurzh, da 21 eur, er stal-levrioù " LIB 33 ", rue St-James, Bordeaux, evit komz, lenn, skrivañ, deskiñ pe addeskiñ brezhoneg. Posubl e vo ivez kavout keloù, levrioù, hag all... e brezhoneg hag e galleg. Met n' eus amañ nemet tud hag a zo o teskiñ ar yezh (gant pladennoù Per Denez). Ret e vefe da vrezhonegerien a-vihanik dont d' hor skoazellañ, hag evit ar blijadur da gomz etrezo ivez. Merouriezh V. Huet, 106, rue de Terrasson, 33000 Bordeaux ;

2) en ur skrivañ deomp piv a zo koumanantet d' " Al Liamm " e Bourdell pe e-kichen ;

3) en ur gas deomp ur c'houmanant d' ar gelaouenn amañ, er stal-levrioù " LIB 33 ". N' hon eus ket arc'hant evit paeañ. Met ur bruderezh mat evit " Al Liamm " e vefe, marteze. Klask a raimp ivez skignañ levrioù " Al Liamm " ivez, evel just ;

4) en ur reiñ deomp alioù pe menozioù all, marteze.

Digarezit ar fazioù, mar plij. Deskiñ a ran ar yezh va-unan. Chañs vat d' AL Liamm. »

Digant Y. O. :

« ... An dro a gavan da lavarout deoc'h ez eo bepred plijus-tre ho kelaouenn. Hetiñ a ran e teufe un deiz da vezañ miziek ha da gemer ur vent brasoc'h c'hoazh. »

Bet hon eus ul lizher digant Y. C., kelenner war ar brezhoneg. Gourdrouz a ra digoumanantiñ ma ne asantomp ket embann e lizher. Kement-se a gavomp un tammig dichek ha direizh rak n' eo ket en ur zigoumanantiñ d' Al Liamm e wellao an traoù dreist-holl pa n'he deus ar gelaouenn tamm kiriegezh ebet en afer. Evel just emzalc'h hor mignon a c'hell bezañ lakaet war gont ar fulor ha peadra a vez da fuloriñ a-wechoù. « E dle on eus va c'houmanant, eme hor c'houmananter, didalvez eo gortoz he faeiñ a-raok n' am bo gwelet ar c'hlemm-se war " Al Liamm " pe a-raok m' ho po roet din ho ker e vo lakaet rak fuloret krenn on. » Ar gudenn a zo an doare m' eo bet goulennataet skolidi zo er vachelouriezh e Kemper, setu amañ arroudennoù eus al lizher klemm bet kaset gant Y. C. da unan eus an arnodennerien :

249

« ... Meizet am eus ne varnit ket al labour diwar an amzer skol resevet gant an arnodennidi hogen diwar ar skiant a dle kaout brezhonegerien a-vihanik. Spi am eus e komprenit pebezh tamall bras a ran deoc'h dre se. Va skolidi a resev etre 10 ha 25 eur a skol vrezhonek bep bloaz, ur skol gouzañvet e ti skol K., en diavaez an eurioù skol voutin, ha kelennet gant ar c'helenner dre zegouez m' emañ. Ar re oute o deus kerent kozh oc'h ober gant brezhoneg treut ar maezioù (hep bezañ bet studiet biskoazh) a oar un tammig hiroc'h, ar re all, avat, a rank deskiñ ar yezh evel yezh estren, hag e notit anezho evel komzerien a-vihanik. An doare gwellañ eo da votezañ ar skolioù brezhonek, dre zigalonekaat skolidi a youl vat ha kelennerien. Un torfed gwirion enep yezh ha sevenadur Breizh.

Setu ar fedoù. Warlene, e 1973, hoc'h eus ensellet ur skoliadez din,

peurzesket ganti kement a ouie war ar yezh, ha klasket hoc'h eus he c'hlaouiañ dre goulenn outi doareoù rannyezhel n'hell ket ur galleg anavezout...

Ur bellgomzadenn hag ul lizher all hon eus bet ivez digant skolidi. Setu amañ lodennoù eus al lizher : « Ni a zo skolidi eus lise X..., hag a zo aet da Gemper d' ar 6 a viz Mezheven evit brezhoneg ar " bac ". N' omp ket kontant eus ur gelenner... hag a oa re strizh evidomp-ni.

Setu perak :

- Goulennet he deus diganimp re a yezhadur, dre skouer : - Lavarout ur verb e pep amzer ha traoù all.

- Distagañ ar gerioù e stumm rannyezhel dre skouer : goût evit gouzout, hureal evit huñvreal, terjienn evit terzhienn.

- Ar zedacheg ne blije ket dezhi...

Setu perak un nebeut skolidi o deus paket un notenn fall-tre. N' eus ket tu da genderc'hel evel-se. An dud a zo skuizh gant yezh hor bro... Ni 'oar n' eo ket c'hoarvezet er memes mod ganeoc'h. Hag ar reizh a oa ganti ober an dra-se ?... »

Ne oamp ket eno evit gallout barn kement tra a gaver el lizhiri-mañ. Anat eo avat n' eus ket da c'houlenn digant ar skolidi stummoù rannyezhel pa n' int ket brezhonegerien a-vihanik, pe distagadurioù distummet, an holl a oar ez eo « gouzout » ken mat ha « gout » pe welloc'h ha diot eo goulenn diganto distagañ « hureal » pe « terjienn » ! Se a ziskouez spered strizh tud zo hag a chom enket en o brezhoneg du-mañ hag a zo enebourien ur yezh unvan. Mat e vije d' an holl arnodennerien lenn pizh al lizher-kelc'h a vez kaset dezhe. Er c'helc'h-lizher-se n' eus meneg ebet eus yezhadur ha goulenn a reer digant ar c'helenner bezañ hegarat gant ar skoliad evit ma ne vije ket spontet ha chom hep pismigañ. Ar gelennerien-int a rank gouzout e vo lakaet o skolidi da gomz. Ret eo dezho eta o boazañ da zivizout war ar pennad o deus lennet ha war ar vuhez pemdeziek. Arabat reiñ dezho pennadoù re ziaes pa n' int nemet deskarded ha n' o deus studiet ar yezh e-pad ur bloaz pe zaou nemetken.

250

Embannadurioù Al Liamm

Deuet eo er-maez an holl levrioù a oa dindan ar wask abaoe 6 miz. Daleet eo bet an embannadurioù-se alies evit kudennoù paper pe plastik evit ar goloioù. Setu eta al levrioù a zo deuet, a-benn ar fin, a-zindan ar wask :

- " Nen Jani ", romant gant Roparz Hemon ;

- " Gwreg an Toer - Marvailh an Ene Naonek ", daou bezh-c'hoarl gant Tangi Malmanche ;

- advouladur ar Geriadur nevez Brezhonek-gallek hag ar Geriadur Gallek-brezhonek gant goloioù boutin ha plastik. Ur mouladur distag a zo bet graet eus an daou c'heriadur-mañ keinet asamblez dindan ur golo plastik ruz (1 268 pajenn) war baper simili-bibl. Priz ar geriadur doubl-mañ a zo 42 lur.

J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, 22200 Guingamp - c.c.p. 1136 82 Rennes.

Eskemm Studierien

Ur studierez iwerzhonat a garfe dont da Vreizh da wellaat he brezhoneg. Emañ oc'h echuiñ he B. A. (aotreegezh el lizhiri) hag e kelenn war un dro en ur skol-etre.

C'hoant he deus da dremen ar bloavezh-skol a zeu (1974-75) o kelenn saozneg en ur skol-etre, ne vern pe unan stad pe unan dieub. Fellout a ra dezhi kavout ur skol e Breizh-Izel en ur gêr ma vo gouest d' en em gavout gant brezhonegerien a asantfe komz brezhoneg ganti hag he sikour da wellaat hec'h anaoudegezh eus ar brezhoneg hag he doare d' e gomz.

Ar galleg a zo unan eus an danvezioù hec'h arnodenn, setu ne vefe diaester bet evit he darempredoù er skol ; ar pezh a fell dezhi eo skoulmañ liammoù a vignoniezh gant brezhonegerien evit anaout gwelloc'h Breizh hag he yezh.

Skrivañ da rener ar gelaouenn : Ronan Huon, 2 Venelle Poulbriquen, 29200 Brest.

Ur Gembreadez yaouank o klask labour e Breizh

Ur Gembreadez yaouank, tremenet ganti aotreegezh Skol-veur Kembre, hag o komz kembraeg, saozneg hag un tammig galleg a fellfe dezhi kavout labour en un tiegezh o komz brezhoneg evit ur bloavezh, adalek ar c'hentañ a viz Gwengolo 1974.

C'hoant he deus da wellaat he galleg ha da zeskiñ un tamm brezhoneg. Skrivañ da : Gaynor Davies, 16 C Plâs Menai. Bangor Uchaf. Arfon North Wales (G. B.).

Kelaouennoù

Skrid. - En eil niverenn ar gelaouenn nevez e c'heller lenn, atav diwar zorn studierien Skol-veur Roazhon, barzhonegoù, pennadoù komz-plaen ha troidigezhioù. Bez ez eus ivez pennadoù e kerneveg Breizh-Veur. Mat e vije bet avat lavarout en un notenn e oa kerneveg ! A-hend-all n' omp ket a-du evit embann pennadoù e rannyezh evel ma'z eus bet graet en niverenn 2, peogwir hon eus ur yezh unvan.

Koumanant : 20 lur. Peder niverenn. P. Denis 1499 51 Rennes.

251

Studi hag Ober. - An niverenn 18-19 (105 pajenn) e kaver enni " An Oferenn interamant " hag " Oferennoù an Anaon " diazezet gant komision al liderezh evit Eskoptioù Sant-Brieg-Gwened. Tonioù sonerezh a zo gant ar c'han.

Koumanant da 4 niverenn : 20 lur franko. Dll St Gal de Pons, Louannec - c.c.p. 519 40 Rennes. An niverenn-mañ : 10 lur franko.

Bloaz-levr " La Presse Parallèle " - Ar bloaz-levr-se a ro ur roll eus kelaouennoù ha kannedigoù embannet e Bro-C'hall, e Bro-Suis hag e Belgia. Seizh kant titl a gaver e-barzh. Kaset e vez franko d' an neb a gar evit 5 lur. " La Septième-Aurore ", B. P. 253. 75024 Pariz. Cedex 01. - c.c.p. Paris 1159 08.

War niv. 51-52 **Imbourc'h** e c'heller lenn e-mesk pennadoù liesseurt ur studiadenn a bouez war ar gevredigezh vrezhon, diwar dorn Youenn Olier. Munudoù a gaver war ar c'hentelioù brezhoneg a vez roet e bro Roazhon, gant " Skol an Emsav " dreist-holl. Hir a-walc'h roll ar c'hreizennoù : Gemene-Penfao, Menez-Kreñv, Begnen, Plouarzel-Breizh-Uhel, Baen-Meur, Saozon, Bezon, Sant-Gregor, Pazieg, ar

Reuz, Gwezan, Redon, h.a. War an divout-mañ ez eus bet graet un enklask hollek gant Skol-veur Breizh-Uhel, a-benn dastum pep diskleriadur o sellout ouzh ar c'hentelioù a vez roet e pep lec'h : skolioù, kelc'hioù, kevredigezhioù a bep seurt (" A. L. " 163, p. 156). Dudius-kenañ vo studiañ disoc'hoù seurt enklask.

" Imbourc'h ", kelaouenn bolitikel. Koumanant-bloaz : 30,00 lur - c.c.p. Y. Ollivier 1534 25 Rennes. - Chomlec'h : 7, Bd Burloud, 35000 Rennes.

E-barzh **Brud** niv. 46, ouzhpenn barzhonegoù, kontadennoù ha keleiier a bep seurt war ar stourm sevenadurel kaset en-dro gant " Emgleo Breiz ", hon eus gallet lenn ur studiadenn fonnus (ouzhpenn c'hwec'h pajennad) war oberenn Anjela Duval " Kan an Douar ". Setu un arroudennad diouti : « Par eo - ha pouezañ a reomp hor c'homzioù - da " War an Daoulin " Yann-Ber Kalloc'h, alies gwelloc'h zoken. Ha bremañ e vo ret mat, da gement kelenner a zo, studiañ gant e skolidi d' an nebeutañ un dibab eus ar barzhonegoù-mañ . O lenn hag o adlenn a ranker, evel pep oberenn veur, rak n' eo ket en ur wech e c'hellfer sunañ ar boued, al likor a zo e-barzh. Aliañ a ran start kement hini a lavar eo prederiet gant amzer da zont ar brezhoneg d' en em lakaat diouzhtu da lenn " Kan an Douar " ha d' ober bruderezh en-dro dezhañ» . Sinet eo ar pennad gant rener ar gelaouenn, P. M. Mevel, 14, straed Breizh-Izel, 29300 Brest. Chom a ra c'hoazh skouerennoù eus " Kan an Douar ". Diaes vo, siwazh, gant kresk spontus ar prizioù, ober buan un embannadur nevez, gant se, gwelloc'h goulenn al levr diouzhtu, hep gortoz ma vo diviet !...

252

Evid ar Brezhoneg. - Ar Skol, ar Yezh, an darvoudoù bras a c'hoarvez er Vro e-keñver stourmoù an dud pe ar stourm evit ar brezhoneg, setu an danvez a vez kavet er gazetenn " Evid ar Brezhoneg ". Ur pennad-kaoz gant J. Philippe, unan all gant Bretoned hag a ya da labourat da Jerzenez (" Jersey "), un nebeud kanaouennoù brezhoneg, ur pennad diwar-benn ar Simbol, unan all diwar-benn Gouel ar Brezhoneg : kement-se e niverennoù diwezhañ " Evid ar Brezhoneg ".

Chekennoù-bank pe chekennoù-post da " Evid ar Brezhoneg " Beg Leger, 22300 Lannion ; goude ar c'hentañ a viz Mezheven : 6 lur ar c'houmanant, o talvezout betek fin ar bloaz.

Barr-Heol war Feiz ha Breizh, niv. 81, Mezheven 1974. Rener : M. Klerg, person Bulien. Priz an niverenn : 7,00 lur. Koumanant : 25,00 (Revue " Barr-Heol ", c.c.p. 24 54 53 Rennes). Pennadoù e brezhoneg yac'h, gant skrivagnerien a vro-Dreger dreist-holl (Klerg, Kalvez, Anjela Duval, Ernest ar Barzhig, Glaoda Jakez, Per Bourdellez, Soaz an Tieg, Herve Lanndiern, ha.). Hag ouzhpenn ar gelaouenn, ur bern embannadurioù evit al liderezh.

Pladennoù

N° 2 Dastum. - Ur mell labour ez eo krog Dastum d' ober. Embann a ra gant pep pladenn pe gant pep bandenn ul levr tev e gallek. Savet eo kempenn-tre ha skeudennet. Ennañ e kaver orin ar c'hanaouennoù, ur studiadenn war ar yezh, kartennoù ha dreist-holl an tonioù hag ar c'homzoù.

An niverenn 2 a zo gouestlet da gornad an Oriant-Henbont.

Ar bladenn vras a zo da heul al levr a zo dizingal hag enrollet fall a-walc'h a-wechoù. Ar ganerien a zo evel just tud kozh ha n' eo ket atav plijus o selaou, daoust ma 'z eus reoù mat en o zouez. Hogen ret eo derc'hel soñj pehini eo pal ar gevredigezh : dastum tonioù, hag un diell eus ar re dalvoudusañ e vo evit ar sonerien. Ar renerien avat a gemenn o deus prenet bremañ binvioù mat-tre hag e vo gwelloc'h an enskrivadurioù hiviziken. An niverenn a zeu a vo diwar-benn Bro-

Bagan.

Dastum, 8, rue du Rouergue. 29200 Brest.

Bleizi Ruz. - Ur golo brav, war skouer hini Diaouled ar Menez, met e galleg evel lodenn vrasañ ar pladennoù. Ar bladenn a zo plijus da selaou, buhezek, lusket mat. Souezhet e vezer da gentañ gant ar binvioù implijet hag an doare da c'hoari. Moarvat ne blijo ket d' an holl, dreist-holl da garourien ar sonerezh pobl glan. Klasket o deus avat ober un dra nevez. Ur bladenn vras eo, embannet gant Ar folk. E gwerzh e pep stal-sonerezh.

An Namnediz. - Setu trede pladenn an Namnediz. Ur bladenn vihan eo, 33 zro, 17 santimetr. War un tu ez eus ur ganaouenn savet gant Tugdual Kalvez. An ton a zo brav. Ar c'homzoù avat ez eo diaes o c'hompren dre ma 'z eo fall an enrolladur. " An Dro ", un ton dañs gwenedek hon eus klevet dija hag a zo bet kempennet, war e gredomp, gant P. Y. Moign. War un tu all ez eus ur ganaouenn e galleg hag un ton-bale skosat. Dipitus eo ne vefe ket enrollet gwelloc'h ar bladenn. Ret eo menegiñ ez eo an Namnediz ar strollad sonerezh-pobl kentañ savet e Breizh (1961).

Priz ar bladenn : 12 lur. BIP, 30, place des Lices, Rennes .. c.c.p. 1697 28
Rennes.

Gouel ar Brezhoneg, e Gwengamp

Bez' e voe d' ar 26 a viz Du 1972 un devezh bras evit ar stourm a daol da reiñ d' ar brezhoneg e lec'h reizh e buhez foran ar vro. 2 000 a dud o devoa respontet d' ar galv graet gant tri aozadur a bouez, Kuzul ar Brezhoneg, Emgleo Breiz ha Skol an Emsav. Eñvor ar vanifestadeg-se a zo chomet don e spered ar stourmerien, ha lakaet en deus da ziwan ar c'hoant da advevañ seurt degouezh fromus en un doare disheñvel, unanet gant skouer an Eisteddfod e roas GOUEL AR BREZHONEG, lidet evit ar wech kentañ er bloaz-mañ e Gwengamp d' an deiz kentañ ha d' an eil a viz Mezheven, da geñver Sul ar Pantekost. Berzh en deus graet ar gouel. Skol an Emsav, al Leur nevez hag Ar Falz o devoa kenlabouret da vrudañ ar menoz. Diaes eo c'hoazh, moarvat, gwelout sklaer petore tra a zo bet dreist, petore tra nebeutoc'h ; studiet vo ha tennet ar c'hentelioù. Pep tra a zo bet e brezhoneg, an darn vrasañ eus ar bruderezh ivez nemet pennadoù Ouest-France hag an Télégramme. Daoust ma oa ur bern gouelioù all disheñvel e kêr ha tro-war-dro, tri c'hant a dud a zo deut da arvestiñ ouzh ar pezhioù-c'hoari d'ar sadorn da noz (**an Ostizez vouchet**, gant Strollad Beilhadeoù Treger, renet gant Maria Prad, hag **Egile**, savet gant Per-Jakez Heliass ha c'hoariet gant Strollad c'hoariva Skol-veur Brest) ha da selaou an Dregeriz, Deri Dowlas, Jeff Philippe ha Youenn Gwernig. D' ar sul, leun oa chapel Montbareil evit heuliañ an oferenn lidet en un doare fromus-tre gant an Ao. Troal. «Burzhud ar Pantekost a zo klevout an Aviel, pep unan, er yezh desket gantañ war varlenn e vamm ». Pep tra oa renet aketus gant Per Even, ha dreist e oa klevout mouezh kaer-dispar Anna Aofred o kanañ ar c'hantikou.

Goude kreisteiz, war-dro 2 000 a dud a zo tremenet er sal vras lec'h ma oa bet savet stalioù evit diskouez an obererezhioù liesseurt sevenet e brezhoneg. Kavet e oa eno Dastum, Pobl Vrelzh (UDB), Yod Kerc'h, al Leur nevez, Emgleo Breiz, ar Falz, Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien, Skol an Emsav, Skourr Breizh ar C'hevren keltiek, ar C'hendalc'h keltiek etrevroadel, Keleier Naoned (gant taolenoù heverk o tiskouez lec'h ar brezhoneg e bro-Naoned a-hed an Istor), Kevrenn geltiek Skol-veur Breizh Uhel, Skol Ober, Evid ar Brezhoneg (o tastum ar savpoentoù disheñvel war gudenn ar doare-skrivañ), Skol, Hor Yezh, Barr-Heol hag Al Liamm.

Moarvat e teuo aozadurioù all c'hoazh d' an eil gouel, a vo graet, sur a-walc'h e Bro-Leon er bloaz a zeu. Marteze vo gwelloc'h dibab ur barrez bihanoc'h evit dedennañ muioc'h tud ar vro. Forzh penaos e c'heller lavarout hep c'hwezhañ an traoù eo bet yaus da vat Gouel ar Brezhoneg, ar c'henlabour evit un dra resis o

tiskouez ez eus tu da seveniñ a-gevret hag ivez o tiskouez nerzh ar re a stourm evit dazont ar yezh.

254

Ret eo trugarekaat ar ganerien hag ar sonerien, deut da gas ar fest-noz en-dro hep goulenn gopr ebet, hag ar re o deus, war al lec'h, labouret start abaoe mizioù evit treiñ da wir ar menoz. Souezhet eo bet meur a hini avat pa ne oa den ebet eus ar Skinwel pe eus ar Skingomz, koulskoude e oa tu aze da welout " Breizh o vevañ " !

Strolladoù politikel

Embannet gant Kevredad Gouelo-Penteür SAV, ul levrig savet gant Fañch Tremel : " Pour une gauche fédéraliste bretonne ". Munudoù pouezus e-keñver menozioù, ha dreist-holl emdroadur **Strollad ar Vro**. Siwazh, gwall dreut e seblant bezañ lodenn yezh ar vro e prederioù renerien ar strollad ; koulskoude diazez kentañ adsavidigezh ur bobl eo an doujañs ouzh he herezh. Priz : 5,00 lur. L'Avenir de la Bretagne, (r) c.c.p. 1132 86 Rennes.

Stourm Breizh : un aozadur hag a lavar bezañ war un dro « emrener ha dispac'her », prederiet kalz gant kudennoù an ekologiezh, ha bodañ war a seblant etre 100 ha 120 ezel. « Klanoù » (etre 3 ha 7 stourmer e pep klan) strewet amañ-ahont, un toullad a izili e-maez ar vro ivez. Difenn an Natur ha frankiz an den a seblant bezañ ar menozioù diazez. Chomlec'h : 88, straed J. Macé, Sant-Nazer, pe, e Roazhon, levr di " Le Monde en marche ", 37, straed Vasselot.

Dimp da c'houzout avat n' eus, e-touez ar strolladoù politikel nemet **Unvaniezh Demokratel Breizh** hag a embann ur gazetenn e brezhoneg : Pobl Vreizh (renet gant Loig Kerwaz), a zeu ingal bep miz hag a vez alies plijusoc'h da lenn eget gazetenn c'hallek an hevelep strollad. - Koumanant : 6,00 lur. Pobl Vreizh, c.c.p. 2746 79 Rennes.

(1) da lenn er gazetenn ar pennadoù sinet " ar Guedour " diwar-benn implij ar yezh.

Ali d'ar gelennerien ha d'ar skolaerien

Bez' e c'heller amprestiñ levrioù (levrioù e brezhoneg ha levrioù diwar-benn Breizh) digant levraoueg Kreizenn Imbourc'h ha Dielladur an Deskadurezh (C.R.D.P., 92, straed d'Antrain, 35000 Roazhon - Pg : 36 05 76). Skrivañ pe mont da c'houlenn.

Bandennoù treset

Embann a ra Ouest-France (Breizh-Izel hepken, hag ivez e *La Bretagne à Paris, en France et dans le Monde*, gwerzhet e-maez ar vro) kentelioù brezhoneg eeun plijus kenañ, graet dindan stumm bandennoù treset, LANIG an talbenn anezho. Graet ampart-kenañ eo al labour-se ha plijout a ra dreist d'al lennerien. Sinet eo an tresadennoù gant Nono, ha " D. Pernez " a c'heller lenn da anv oberour ar skrid. Da hetañ eo e plegfe renerien " O.-F. " da embann Lanig evit Breizh a-bezh, da c'hortoz ma vo embannet e stumm ul levr, a vo bras ar berzh a ray.

Bodadeg en anv Kamilh ar Merser d'Erm, barzh Kammermor

E sal Kuzul-kêr Maerdi Sant-Malo, d' an 20 a viz Ebrel, e oa deut ur 120 bennak a dud da enoriñ unan eus stourmerien galonek hor bro, Kamilh ar Merser d'Erm, barzh, istorour ha stourmer. Ar vodadeg a oa bet aozet gant Kevredigezh Vreizh, a gomzas en hec'h anv Per Vallerie hag ar c'hont Leonor a Rohan-Chabot. Kevredigezhioù sevenadurel all Sant-Malo a oa bet pedet ivez hag ouzhpenn prezegennoù o veuliñ buhez hag oberenn Kammermor, e voe klevet Myrddhin hag e delenn, ha barzhonegoù displeget gant Anjela Vannier, ar varzhez dall. E sal Kuzul-kêr e oa bet aozet ivez un diskouezadeg eus oberennoù Kamilh ar Merser d'Erm en doa graet war he zro an Ao. Dan Lailier, rener mirdi ar verdeadurezh e Sant-Malo.

Dael Skol an Emsav

Dalc'het eo bet Dael Skol an Emsav d' an 23 a viz Mae e kreizenn sevenadurel vrezhon kêr-Wengamp. Dleout a rae an Dael dibab ur politikerezh evit ar bloaz a zeu ha dilenn ur poellgor seveniñ nevez evit kas da benn ar politikerezh dibabet. Kinniget oa bet daou roll mennadoù gant daou rummad a bemp ezel. Diouzh ar beure eo bet roet d' an izili bodet un toullad keleier diwar-benn Gouel ar Brezhoneg dreist-holl, hag unan eus pep danvez poellgor en deus displeget dirak an izili penaos ha perak e oa bet savet ar roll mennadoù sinet gantañ ha roet ur verradenn anezhañ.

Goude ar pred, evel ma oa bet divizet, ez eus bet un eskemm menozioù sirius diwar-benn an daou roll mennadoù. Ma 'z eo bet start an daelerezh, morse n' eo bet an tabut difrouezh. Bet eo bet mouezhiet goude se, ur roll mennadoù a zo bet degemeret hag ur poellgor dilennet, ennañ Yann-K. Kernalegenn, Herve Kerraen, Dominika Jestin, Herve Latimier, Bernez ar Rouz.

Bremañ en deus ar poellgor nevez da gas da benn, gant sikour an holl izili, ar roll labour dibabet, troet da gentañ holl davet ul labour foran, ha d' en em ziazezañ gwelloc'h e-touez an dud. Setu perak e vo kaset ur wech an amzer keloù d' an aozadurioù hag a stourm evel Skol an Emsav evit adsav hon fobl hag he sevenadur, dreist-holl p' en devo ar poellgor nevez roet da bep hini eus e izili un dachenn resis. Evit ar re a fell dezho kaout resisadurioù war ar mennadoù hag ar roll labour dibabet gant Skol an Emsav, tu 'zo d' o goulenn digant Poellgor-seveniñ SAE, 30, leurgêr al Lisou, 35000 Roazhon, en ur c'hortoz ur chomlec'h nevez.

256

Un ensavadur sevenadurel breizhek e Breizh ?

Bet eo roet gant ar C'huzul " Rannvro " ur yalc'had a 30 000 lur evit lakaat war ar stern ur raktres « Ensavadur sevenadurel breizhek ». Al labour studi a zo bet fiziet e teir Skol-veur an Akademiezh (pevar departamant), ha dreist-holl en hini Roazhon, da heul un danevell savet gant ar Prefed-Rannvro.

Ur bodad-labour a oa bet krouet endeo, a-raok ne vefe divizet ent-ofisiel pleustriñ war ar gudenn. Ar bodad-se en devoa soñjet en ur greizenn-studi war :

- 1) an ekologiezh hag al labour-douar ;
- 2) an hendraouriezh hag an ti-savouriezh ;
- 3) an istor hag ar gevredigezh ;
- 4) ar brezhoneg ;
- 5) yezhoù Breizh-Uhel ;
- 6) sevenadur ha doareoù-bevañ.

Er greizenn-se e vefe graet labourioù enklask war an danvezioù-se hag ivez skignet e-touez an dud ur c'helaouadur diazez met sirius war an danvezioù meneget, ar greizenn o vezañ evel-se ur benveg buhezekaet evit ar gêr e-lec'h ma vo savet, hag e gwirionez evit buhez sevenadurel Breizh a-bezh.

Tri hent studi a vefe da vezañ heuilhet evit pep tachenn :

- studiañ ar pezh a oa Breizh a-raok ar c'hemmoù bras c'hoarvezet n'eus ket ken pell 'zo ;
- gwelout davet petore tu e vez heñchet abaoe ;
- an hent a vefe tu da gemer evit kas war-raok Breizh hep distrujañ ar c'hempouezioù-diazez e-keñver an natur hag an dud.

Ur bern labour 'zo, ha nebeut a amzer !

Hag e vo tu d' ar greizenn tizhout ar palioù-se ? Hag e vo savet zoken ? Mat 'vo heuilhañ an afer-se...

Buhez Loeiz Herrieu en esperanteg

Ul levrig esperantek liesskrivet a zo bet embannet nevez 'zo, savet gant an Ao. F. Le Magadure eus An Henbont.

Ennañ e kaver : 1) ur rakskridig a-zivout ar brezhoneg hag Emsav Breizh ; 2) istor buhez Loeiz Herrieu, hervez ur brezegenn graet gant an Ao. Armel Herrieu en Henbont d' an 21 a vis Kerzu 1973 ; 3) ur roll klok eus oberoù Loeiz Herrieu ; 4) un notenn : " Pri bretonaj problemoj " (a-zivout kudennoù Breizh) ; 5) un notenn all gant ur gartennig a-zivout hor yezh hag ar strivoù graet evit astenn an implij anezhi er skolioù hag er radio.

Dre an esperanteg eta ez a brud " Ar Barzh Labourer " hag ar brezhoneg e meur a vro.

An Ao. F. Le Magadure, 23, rue Jules-Ferry, 56700 Hennebont, a zo rener Kelc'h Esperantek An Henbont, anvet " Vekighu ! " troidigezh anv ar gelaouenn " Dihunamb ! ".

257

UI " lisañs " evit kelenn brezhoneg

A) Plas ar brezhoneg :

- er skolioù-mamm, C.E.G., C.E.T.,
- el liseoù, C.E.S. :

Graet e vez ar c'hentelioù n' eus forzh pegoulz, n' eus forzh penaos. Ne dalvont ket da galz tra evit ar BAK.

- er skolioù-meur :
- e Brest, n' eus nemet tri c'helenner ;
- e Roazhon, n' eus nemet tri ivez (er Gevrenn Saozneg ez eus war-dro 40 kelenner ;
- e Naoned : mann ebet !
- e lec'hioù 'zo ez eus kentelioù, en diavaez eus ar skolioù :
- Skol an Emsav hag Al Leur Nevez : Ne vez ket paeet ar gelennerien. Ne vezont ket sikouret. Ret d' ar skolidi reiñ un tamm arc'hant. Ar salioù ivez a zo da baeañ.

B) Goulennet e vez ul lisañs. Perak ?

- Evit ma vefe kelennerien barrek da gelenn brezhoneg er skolioù, e pep lec'h.
- Evit ma vefe ur a statut publik » d' ar brezhoneg.
- Evit ma vefe aesoc'h d' an dud deskiñ.

C) Nac'het e vez bep taol, ha n' eo ket 'benn arc'hoazh e vo graet al lisañs vrezhonek.

Respontoù ar Gouarnamant :

- koust a rafe re ger ;
- ne zeufe ket brav ar galleg gant ar vugale ;
- ret d' ar vugale kompren ar galleg (da skouer, evit mont da soudard, evit ober studioù uhel, evit kaout ur vicher a-feson 'barzh ar " Sosiete modern "
- arabat eo e vefe darempredoù etre ar stourm politikel ha sevenadurel,
- hag all, hag all, h.a.

Neuze...

D) Petra 'no d' ober en ur c'houlenn al Lisañs digant ar Gouarnamant ?

- Stourm da ziorren ar c'helenn brezhonek e pep lec'h.
- Dav d' ar re 'zo gouest da gelenn hen ober.

MET N' EO KET TRAWALC'H AL LISAÑS ! ! !

Ret eo ouzhpenn-se :

- klask gwellaat stad ar brezhoneg ;
- reiñ un deskadurezh vrezhonek d' ar Vretoned ;
- kaozeal brezhoneg bemdez (a-hend-all ec'h afe da get hor sevenadur) ;
- lakaat ar brezhoneg e pep lec'h (panelloù-lec'h, administrasion, da skouer) ;
- lenn ha skrivañ brezhoneg ;
- chom 'barzh ar vro !!!

258

Kenskrivañ

Ar re o deus c'hoant kenskrivañ e brezhoneg a c'hell reiñ o anv da Skingomz ha Skinwel, 18 bis, rue Duguay-Trouin, 22000 Saint-Brieuc (kas ur golo-lizher timbret ha chomlec'hiet). Resisaat ar c'hudennoù a gaver dudies.

Levrioù brezhonek

Levrioù brezhonek kozh ha nevez a c'heller prenañ e ti Giraudon, 30, straed Kerarpont, 22300 Lannuon - Pellg. 30 04 90.

Ardamezouriezh

Pedet omp bet da venegiñ :

- Bodad Ardamezouriezh Breizh, Keravel, Tregrom, 22420 Plouared.
- Koun Breizh, 33, straed des Frères-Amieux, 44100 Naoned.

" Le problème national catalan "

Emañ o paouez bezañ embannet ur pikol leur a 710 pajenn, gant kartennoù ha taolennoù ouzhpenn. Savet eo bet gant unan eus hol lennerien, Jaume ROSSINYOL, pried Gwenola AR BEG. Rakskrid an oberenn-se a zo bet aozet gant Gi HERAUD. El levr e vez displeget ar perak eus ar gudenn gatalanat, ha kinniget diskoulmoù. Deut eo er-maez e ti Mouton, La Haye, ha prenañ a c'heller anezhañ en ur gas 88 lur da : Librairie de la Nouvelle Faculté, 30, rue des Saints-Pères, 75007 Paris.

Un ensavadur nevez

Nevez 'zo eo bet krouet ur gevredigezh anvet " ENSAVADUR BREIZH " (graet 'vo diouti e galleg " Institut de Recherches bretonnes et celtiques ").

Ar palioù a zo :

- skoazellañ ar re a labour war dachenn ar brezhoneg hag evit ar brezhoneg, hag ivez war dachenn kement a denn d' ar sevenadur keltiek ;

- strollañ an dud a youl vat a roio tu da greskiñ ha da ledanaat labour an ensavadur.

Ur vodadeg a vezo graet da ziazezañ doareoù al labour.

Goulennet 'vez ur skodennig emezelañ : 10,00 lur, da gas da Léon Fleuriot, pe da Ber Denez, Section de Celtique, Université de Haute-Bretagne, 35000 Rennes-Villejean.

259

Oberenn Alan ar Berr (ichtyonymie bretonne)

Daleet eo bet betek ar 14 a viz Gouhere (e lec'h an 30 a viz Ebrel ; s.o. " Al Liamm " niv. 163, p. 159) diwezh ar mare ma c'heller rakprenañ oberenn bouezus Alan ar Berr. Ar goulennoù a zo da vezañ kaset da " Agence Comptable U.B.O., r. J. Macé, Brest - c.c.p. 9402 15 V Rennes ". Priz, adalek ar 15 a viz Gouhere : 80,00 an teir levrenn, e-lec'h 60,00.

Evit deskiñ brezhoneg

Testennoù enskrivet war vinikaser gant Lukian Kergoat, Gwendal Denez ha Jaklin Saliou.

Holl destennoù " Kentelioù Brezhoneg " (en derez) Per Denez.
Priz : 30,00 lur digant Hor Yezh (P. Denis c.c.p. 1499-51 Rennes).

Ti-labour keltiek

Digoret eo bet an ti-labour-se en Drenneg, tost ouzh ar Folgoad, gant Ronan Gaerleon, en deus dilezet evit ur mare e bluenn. Krouet en deus an arzour kroazioù, skeudennoù, piñsinoù, diwar pri poazh. An oberour a ra ivez war-dro an tresadennoù evit an tiez da sevel. An ti-labour a gaver war hent Brest. A-

hervez, dont a rafe er-maez dizale en oberenn diwezhañ savet gant Ronan Gaerleon
" Le rêve fou des soldats de Breiz Atao ".

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

An niverennoù kozh meneget da heul a c'heller prenañ : 1, 2, 4, 5, 6, 7, 29, 30, 31, 32-33, 43, 53, 63, 64, 65, 67, 68, 69 betek 163 (nemet an niverennoù 98 ha 100 hag a zo diviet).

Priz an niverennoù a zo :

- 1, 2, 4, 5 : 4 lur ar pezh ;
- an niverennoù all : 7 lur ar pezh (nemet an niverennoù 32-33, 65, 116, 151 hag a goust 9 lur ar pezh).

Tu a zo da gaout avat ar bloavezhioù klok-mañ evit 35 lur pep hini :

- 1959 (72-77) ; 60 (78-83) ; 61 (84-89) ; 62 (90-95) ; 64 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161).

Ar goulennoù a zo d'ober da : P. Le Bihan, 16, rue des Fours à Chaux, 35400 Saint-Malo - c.c.p. 5349-06 Paris. An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-kas.

AL LIAMM 165

TAOLENN

Ur gerig	263
Barzhaz Breizh	264
Sonedenn da V... gant DEVI	266
Rambre gant TUDUAL HUON	267
Paotred kozh gant ELUNED REES	268
An dra vurzhudus gant PER AR GALL	269
Ar wiz ouez gant FANCH AN UHEL	273
Lukaz Frelaut	276
Gouelec'h Doue gant F. CHOQUER	286
E Larzac gant AGNES BEAUGRAND	293
Istor Breizh gant LA BORDERIE (tr. R. Hemon)	295
Kudenn an dram (tr. Ifig SKIRIOU)	305
Nenn Jani gant I. M.	322
O paouez dont er-maez	325
Notennoù	327

Ur gerig

Nec'het e vezomp a-wechoù pa zegouez ganeomp lizhiri o tamall pennadoù pe notennoù zo. O embann a reomp memestra en ur soñjal e vo ledan a-walc'h a spered hor c'houmananterien evit kompren ne c'hell ket hon holl genlabourerien pe genskriverien kaout ar memes soñjoù.

Ret eo, ur wech an amzer eta, degas da soñj d' hol lennerien ez eo " Al Liamm " ur gelaouenn hag a glask bezañ dieub. En ur embann menozioù a hep seurt e kemer anv ar gelaouenn ur ster gwirion. Pa oa bet krouet e oa da vezañ ul liamm etrekeltiek. Deut eo bremañ da vezañ " Al Liamm " nemetañ etre an holl vrezhonegerien war-bouez nebeut ha krediñ a reomp ez eo kement-se un dra gaer hag a oa ezhomm anezhi.

Kavout a reer er gelaouenn pennadoù ha barnadennoù a bep seurt ha, dre ret, ne c'hell ket pep hini eus hon 850 koumananter bezañ a-du ganto holl. Ha gwelloc'h e vije kaout 100 pe 200 lenner hepken ha plijout dezho holl ?

Ne gredomp ket.

Evel ma weler, dre al lizhiri a resevomp, e plij d' an darn vuiañ e vije embannet menozioù disheñvel war " Al Liamm ".

Un dra a fell deomp lavarout amañ eo e chom pep hini eus hor c'henlabourerien kiriek eus ar pezh a skriv ha n' eo ket bepred menoz ar renerien.

Ur mignon a skrive deomp nevez 'zo : « Plijus-tre a oa lenn al lizhiri embannet e notennoù an niverenn diwezhañ (162). Hogen mantrus e kavan o defe tud zo digoumanantet dre ma kavont notennoù zo re droet a-gleiz. »

An notennoù o-unan a vez savet alies gant meur a genskriver ha diaes e vefe lakaat ur sinadur dindan pep hini, met mat eo e ouezfe an holl kement-se. En doare-se e vo tu da genderc'hel da embann pennadoù ha lizhiri a bep seurt hep ma kredfe al lennerien ez eo, dre ret, menoz ar gelaouenn, gant ma chomo pep kenskriver dereat e-keñver egile.

BARZHAZ BREIZH**KAN AR BEORIEN**

Sant Per da Jezuz a lare :
 - Da Vreizh-Izel it, va Doue ? -
 - Per, da Vreizh-Izel me ne dan :
 Tud divac'hagn, Per, ha dour skañv.

Sant Yann a lare d' ar Werc'hez :
 - Da Vreizh-Izel it, itron gaezh ?
 - Da Vreizh-Izel ez an warc'hoazh ;
 Pedet on gant va mignon bras. -

Antronoz e oa kaniri
 E Plouigno, ha cholori.
 Hag ar sonerien a sone
 E ti un ozhac'h a-zoare.

E ti un ozhac'h pinvidik,
 Oa mat ouzh an dud reuzeudik.
 Seul vui e rae aluzenou,
 Seul vui e kreske e vadoù.

Hag ur mab hepken en devoa,
 Ur paotr dibilh a driwec'h vloa.
 Hag en e benn en doa lakaet
 Ober 'n e enor ur banked.

Ur banked kaer, ur fest eured.
 E holl gerent en doa pedet,
 Pedet ivez, gant e gerent,
 Ar beorien, mignoned ar sent.

Pa edont oc'h ober chervad,
 'Teuas ur baourez, diwezhat,
 Hag hi truilhek ha diarc'hen,
 Ganti he mab ouzh he c'herc'henn.

265

- 'Vidoc'h da vezañ diwezhat,
 Paourez kaezh, bezit deuet mat. -
 Dre an dorn e voe kemeret.
 Da dal an tan e voe kaset.

Da dal an tan da repuiñ,
 Hag he mabig kenkoulz hag hi.
 Hag e c'hoarzhe ouzh tud an ti,
 Nemet ne brize ket debriñ.

- Debrit hag evit a gerfet.
 Setu dirazoc'h eo lakaet. -
 - Me n' em eus nag aon na sec'hed,
 Nemet ur garantez parfet,

Nemet ur garantez wirion,
 Pa 'z on pedet a wir galon,
 Pa 'z on pedet a galon vat
 Da zonet da eured ho mab.

Mil vad a ro d' am c'halon gaezh
Gwelout ho holl gompagnunezh.
Mil vad a ro d' am mab Jezuz
Gwelout tud ken karantezus.

Ne oamp anavezet gant den,
Mes bet hon eus an aluzen.
War an ti-mañ kant mil bennozh
Kenavezo er baradoz ! -

Ar c'han-mañ a zo bet savet
En Neñv, e parez an Drinded,
Dindan ur bod bokedoù roz,
A daol c'hwez-vat er baradoz.

266
DEVI

Sonedenn da V.

Seizh mil bloaz hag ouzhpenn ma tave
Ar menez savet a-ziwar ar mor.
Na petra 'ta seizh kant mil bloaz all,
Ken na gouezho ar stered eus an neñv ?

E galon avat 'zo deut da drouzal
E vrioù da dridal hag e reier
Divoredet, da lammad-dilammad
Betek ar mor, heñvel ouzh deñved foll.

Evel ma savfe ur goulou nevez,
N' eo 'met ur gouli o tanijenniñ,
Un toull o fennañ gwad ar menez kozh

Ar gwad ac'hanon o skuilhañ devus,
Va gwad, va buhez, o vont d' en em goll,
Gant klemmoù skrijus, e don an dour yen.

267

Tudual HUON

Rambre

Marteze c'hwi ivez a gred e pinvidigezh ar pri gwak ha lous o risklañ etre
ho pizied, en dremmwelioù kollet e morenoù limestr tarzhan deiz, er reier
goloet e veskl goude an dichal. Gwelet hoc'h eus ar c'hantadoù gwennili-mor o
nijal davet ar c'huzh-heol gant o garmadennoù skiltr, o zrolinennoù teñval o
steuziañ e-mesk ar c'houmoul glas. Sellet hoc'h eus ivez, un deiz ma oac'h
digenvez ha leun a fiziañs, ouzh al laboused munut-se gant o begoù hir o pigosat
diastal er fank, sourouc'haned war-lerc'h ar preñv. A-wechoù e savont o fennoù,
teurel a reont ur sell en-dro dezho. Fiñvet hoc'h eus hag an evned spontet ha

diskredik a zo nijet pelloc'h gant o c'hlemmadennoù gwan. Gortozet hoc'h eus pell ken na welfec'h ket mui ar bezhin o fiñval gant al lano, al laboused o redek en tarzhiou war-nes mougañ ar bili gwenn.

Neuze, goude bezañ dastumet ho porpant, an tamm bara boulc'het hag ar pezh a chom eus ar silzig ho poa prenet, hoc'h eus adkemeret hoc'h hent.

268

Eluned REES

Paotred kozh

Emañ ar baotred kozh
O sachañ o chas kozh
A-hed ar riblennoù kalet,
Leun a warizi
Dre ma 'z on yaouank
Dre m' emañ o redek
E-biou dezho.
Spiañ 'reont ouzhin
Eus a-zindan o zokoù melen
En o daoulagad ur seurt hiraezh,
Soñj o deus eus redadegoù,
Soñj eus merc'hed yaouank
A veze o sellout outo,
Soñj eus paotred kozh
O sachañ o chas kozh
Pa vezent-int o redek.

(Troet diwar ar c'hembraeg gant Mikael MADEG.)

An dra vurzhus

E koun an holl c'hoarielloù didalvez, koustus avat, savet da ziduellañ ar pennoù-bras.

An nor a zigoras.

« Amañ emañ an den, Aotrou Prezidant, » eme an urcher.

« Grit dezhañ dont tre, » a respontas ar Prezidant, un den brav, bras an tamm anezhañ, dilhad louet-rik gantañ, kribet kempenn e bennad-blev, lunedoù-aour eeun-eeun war e fri stummet-mat.

Azet e oa en ur c'horn eus e vurev divent, ouzh un daol divent, noazh-kaer he gorre lufrus a lakae anatoc'h c'hoazh gwennder an daouarn astennet warnañ.

An nor a zigoras evit an eil gwech hag un denig, kozh a-walc'h da varn diouzh e vlev gwenn, a zeuas tre hep teurel kement-se a evezh ouzh ar Prezidant, strobet ma oa e zivrec'h gant rolloù paper a bep seurt hag a bep ment.

« Demat, Aotrou, » emezañ en ur ziskargañ e rolloù paper war an daol.

« Demat, » a eilgerias ar Prezidant sabatuet un tammig o verzout ne seblante ket an denig ober van ouzh e ditl a Brezidant.

« Ho trugarekaat a rankfen marteze, a gendalc'has ar gweladenner, ken dichipot ha tra, da vezañ va degemeret. Hogen " marteze " a lavaran abalamour ma n' on ket sur e vo kavet talvoudus ganeoc'h an dra vurzhus emañ o vont da gomz deoc'h diwar e benn.

Degaset eo bet va raktresoù ganin, darn anezho da vihanañ, ar re bouezusañ.

Evel ma weloc'h... »

270

Ar Prezidant a laoskas un huanad truezus ha, da azezañ aesoc'h war e gador-vrec'h, e tistardas un tammig an emzalc'h reut a oa e emzalc'h ofisiel.

« ... evel ma weloc'h un dra vurzhus eo e gwirionez an hini am eus ijinet ha n' eo ket gevier emañ o livañ pa lavaran kement-se.

Setu amañ ar raktres kentañ. »

Hag ar paper kentañ a voe dirollet war an daol.

« Ur c'helc'h eo, » a verzas ar Prezidant.

« N' eo ket tre ur c'helc'h, Aotrou, ur voull eo. Ur voullig kentoc'h. Dek kantvedmetr treuz dezhi.

Ya, kaer am eus bet jediñ ha jediñ a-hed meur a vloavezh, n' on ket deuet a-benn da reiñ dezhi muzulioù all pe vihanoc'h pe vrasoc'h. Marteze... en dazont, gant un urzhierzh... ne vern !

Amañ, ha setu an eilvet raktres, e vo gwelet un alberz eus ar c'heflusker.

Evel just, ken rouestlet eo, ha ken niverus all ar pezhioù ardivinkel a zo ennañ, ma 'z eo ret o studiañ pizh, unan hag unan, ha, neuze, gwelout penaos e klotont kenetrezo.

Se, Aotrou, a vo displeget deoc'h gant ar raktresoù a heul. Ha da gentañ... »

« Mat ! mat ! a droc'has berr ar Prezidant, n' eo ket un ijinour an tamm ac'hanon ! Ho raktresoù a vo diskouezet da dud a vicher... diwezhatoc'h... Ar pezh a zo talvoudus din, hag ez oc'h chomet mut war e zivout, eo gouzout petra a ra a-benn ar fin ho poull vurzhodus, evel ma lavarit. »

« O va digarezit, Aotrou Prezidant. (« En diwezh ,» a soñjas ar Prezidant.) Skañv-benn ma 'z on !... Va boull ?... Mat !... TRE-IÑ A RA DRE-ZI HEC'H-UNAN ! »

« Bof, eme ar Prezidant disouezhet-krenn. Ho poull, ma komprenan mat, a ruih war un daol, da skouer, pe war al leur... »

« Tamm ebet, Aotrou, tamm ebet ! Hag eno eo emañ ar burzhud : treiñ a ra drezi hec'h-unan ha... WAR-NI HEC'H-UNAN, O CHOM ATAV WAR AR MEMES LEC'H. »

« Añ, » a zistagas ar Prezidant en ur dostaat e zorn goustad-goustad dindan an daol ouzh nozelenn ar c'hloc'hig a dalveze da c'hervel an urcherien kenkas... « Va digarezit, me ho ped, met... o vezañ ma chom ho poull war ar memes lec'h en ur dreiñ warni hec'h-unan penaos gwelout emañ o treiñ ? O lakaat ur pik tu bennak warni ? »

271

« Arabat, Aotrou, arabat ! Pe e vefe diverket an hanter eus kevrin ar voull vurzhodus. »

« Koulskoude ! »

« Koulskoude ? N' eus nemet kaout fiziañs.

GWELOUT n' eo ket ret, trawalc'h e vo GOUZOUT emañ ar voull o treiñ, setu. »

« Marteze, a adkrogas ar Prezidant, pennek an tamm anezhañ, un trousig o sevel diouti a lakafe an dud da gompren ez eus ur c'heflusker e-barzh ha... »

« Arsa, Aotrou, evit piv e kemerit ac'hanon ? Va c'heflusker-me ne ra trouz ebet. Hag a-ratozh eo. Paneve-se un hanterenn all eus ar burzhud a nijfe kuit ! »

Ken strafuilhet e oa deuet ar Prezidant da vezañ m' en em lezas da vont betek skrabat kil e benn evel n' eus forzh piv bennak.

« Ur c'hleflusker eus ar c'hentañ e tle bezañ ho keflusker hag ur marzh sellout outañ, evit doare, ur wech digor ar grogen. »

« Ne vo ket tu. »

« Mar plij... ? »

« Ne vo ket tu. Ne vo tu ebet da zigeriñ ar grogen. »

« Neuze, penaos ober ? Bez' ez eus ur winterell ennañ, moarvat, un eienenn nerzh... Ne da ket ho keflusker en-dro dre volontez ar Spered Santel, a lakaan. »

« Gant tomnder an Aotrou Doue ez a va c'heflusker en-dro. An Tomnder, gant

un T bras ha netra ken. N' he deus ket ezhomm va boull eus kalz a nerzh da dreiñ... da dreiñ e-pad kantvedoù ha kantvedoù...

Soñjit, Aotrou Prezidant, soñjit mat... ar voull... o skediñ... hec'h-unan-penn, war veg uhelañ ur sichenn varbr, e kreizig-kreiz ur sal divent, en ur savadur meurdezus !

Nag a Vrud ! Nag a Vraster evit ar Vro !

Peadra da lakaat ar Bed a-bezh da vougañ gant ar warizi. »

An Aotrou Prezidant a chome saouzanet mik. Prederiañ a reas ur predadig, evel kollet en e huñvreoù.

« Iskisat tra !... Evel difiñv hag hi o treiñ evelkent, hep na vo na gwelet gant den he zroadenn !

272

Ha... d' ho meno, pegement e koustfe an dra-se ? »

« Pegement e... ? 0, ne ran forzh na ne rin... Ne ouzon ket, me !... Dek milion... kant milion... ouzhpenn marteze.

N' eo nemet boulc'hed al labour. War ar paperioù-mañ n' eus nemet raktresoù, gant " rak " e-barzh. Da lavarout eo, eo dav din sevel da vat an tresoù a dalvezo d' ober ar pezhioù ardivinkel a zoken bras o niver evel m'em eus bet an enor hag ar blijadur da ziskleriañ deoc'h.

Neuze, anat, sevel ul labouradeg gant micherourien ampart... Pet anezho ? Ne ouzon ket kennebeut evit ar mare.

Ha, c'hoazh, ne ouzon tamm ebet - lavarout a ran : tamm ebet - pet bloavezh e pado an trevelloù.

Gwelout a rit ? »

« Y..a, » eme ar Prezidant goustadik, « met, ur goulenn ouzhpenn, mar plij.

N' on ket evit chom da bismigañ war an dra-mañ pe war an dra-se, koulskoude, lakaet a gostez Brud ha Braster ar Vro, da betra eo mat ho poull ? »

« Da betra eo mat va boull ?... Da betra ? Met, Aotrou, da netra ! »

Neuze, e selloù war-eeun e daoulagad egile, e savas gorrek en e sav an Aotrou Prezidant. Ober a reas tro an daol, bountañ e-unan ur gador-vrec'h betek dindan feskinier an ijinour bihan ha, sonn ha reut evel ur soudard dirak e goronal, en ur ziskouez ar gador-vrec'h d' an denig e vlev gwenn gant ur jestr meut ha ledan :

« Azezit, Aotrou Prezidant Rener Jeneral ar " g/ KESAVV ", lavaret em eus : Aotrou Prezidant Rener Jeneral ar " Gevredigezh Evit Sevel Ar Voull Vurzhodus ".

Ar Wiz Ouez

Ur wezh e oa un aotrou yaouank o chaseal en ur c'hoad, damdost d' e gastell, pa gavas ur wiz ouez. Ez oa o vont da dennañ warni, pa laras al loen dezhañ :

« Na denn ket warnon, rak me a vo un deiz da wreg !

- Petra a larit ? Am befe-me biken da bried ur wiz ouez

- Ya ; distro d' ar gêr pa gari, ha na ankounac'ha ket ar pezh am eus laret dit, me a vo da bried. »

Hag e tistroas d' ar gêr, leun e galon a dristidigezh.

« Petra a zo c'hoarvezet ganit ma 'z out ken trist, ma mab ? a c'houlennas e vamm digantañ.

- Allas ! Ma mammig, pa oan o chaseal er c'hoad, am eus kavet ur wiz ouez, ha pa oan o vont da dennañ warni, he deus komzet evel un den, ha laret din penaos e rankjen he c'hemer da bried !

- Allas ! Ma bugel kaezh, mar he deus laret kement-se dit, e c'hoarvezo evel m' he deus laret. Ar wiz ouez-se a zo o chom en ur c'hastell dezhi, er penn all d' ar c'hoad. »

Adalek an deiz-se, ar wiz ouez a zeue bemdez da welet an denjentil yaouank da gastell e vamm, hag en devoa kement a nec'hamant gant kement-se, ma oa darev da goll e skiant-vat. Un deiz, skuizh gant he gweladennoù hag he goulennoù, e laras dezhi :

« Ac'hanta ! Pa eo ret, eomp d' an iliz, da eureujiñ ! » Hag ec'h ejont d' an iliz, ha gante un nebeut tud. Ar person a voe souezhet-bras, ha ne c'houle ket eureujiñ ur c'hristen da ur wiz ouez.

« Hon eureujit hep aon, Aotrou ar Person, - a laras dezhañ ar wiz ouez, - rak mar am gwelit evel ma 'z on, ma mamm hepken a zo kiriek, hag un deiz a zeuio marteze am gwelot en ur stumm all. »

Ar person, pa glevas kement-se, o eureujas hag a laras an oferenn.

Ar wiz ouez a gasas he fried ganti neuze d' he c'hastell. He zad a oa marv, met he mamm a oa bev c'hoazh hag a chome ganti ; met ne oa ket ur wiz ouez, evel he merc'h. An denjentil yaouank en em gustumas ouzh e wreg, hag a garas anezhi evel ma oa.

War-dro tri miz goude an eured, pa oa o vale un deiz e jardin ar c'hastell, e welas teir fleurenn ha n' en devoa ket gwelet c'hoazh. Ha dre ma savent ha ma kreskent, o delioù a weñve hag a gouezhe war an douar. Kement-mañ n' eo ket ur sin mat, a soñjas ; daoust petra eo ?

A-benn nav miz goude an eured, ar wiz ouez a c'hanas tri mab war un dro, tri bugel ar c'haerañ. Ma voent badezet, ha neuze e voe klasket dezhe magerezed. O-zri o devoa blev aour, ha pa vijent kribet, e kouezhe pezhioù aour eus o fennoù.

Ar wiz ouez he devoa laret d' o zad n' en dije ket da douch oute, ha n' o gwele nemet dre doull an alc'houez, pa vije o magerezed ouzh o c'hribat.

War-dro c'hwec'h miz diwezhatoc'h, pa oa an tad o vale un deiz e jardin ar c'hastell, e welas arre teir fleurenn goant, ha dre ma savent ha ma kreskent, o delioù a weñve arre hag a gouezhe war an douar. Hag en devoe arre nec'hamant gant kement-se diwar-benn e wreg. A-benn nav miz, ar wiz ouez a c'hanas arre tri mab kaeroc'h eget an tri gentañ. Hag e voent ivez badezet, hag e voe roet magerezed dezhe. Hag ar re-mañ o devoa ivez blev aour, ha pa vijent kribet e kouezhe ivez pezhioù aour eus o fennoù.

C'hwec'h miz diwezhatoc'h, pa oa o vale e jardin ar c'hastell, an tad a welas arre teir fleurenn gaer, ha dre ma savent ha ma kreskent, o delioù a weñve ivez hag a gouezhe war an douar. Hag en devoe arre nec'hamant diwar-benn e wreg.

Hag a-benn nav miz, ar wiz ouez a c'hanas an dro-mañ teir merc'h, kaer evel an deiz.

Setu nav bugel e nebeutoc'h eget tri bloaz.

Ar wiz ouez a laras neuze d' he fried :

« Bremañ ez on dieubet ganit ! Ma mamm a gave bugale an holl wragez all divalav ha mac'hagnet, ha Doue, evit he c'hastizañ, a roas dezhi ur wiz ouez evit merc'h !... »

275

Ha neuze ar wiz ouez a zeuas da vezañ ur briñsez ar gaerañ !

Kontet gant Marivon GWEZENNEG, a Blouared - 1869.

Eilskrivet evit an embann gant Y.-E. ABALAN.

Ur Breur

O lenn ar pennad savet diwar e benn gant e vreur e ouzon ez eo e 1963 on en em gavet evit ar wech kentañ gant Lukaz Frelaut. Ar bloavezh am boa disoñjet, met an degouezh am eus soñj mat anezhañ. Bez e oan o c'houlennata skolidi war ar brezhoneg en ur c'hlas teñval a-walc'h eus ul lise. Lise Gwened, a soñj din. Plijout a rae din mont da Wened, ur gêr a anavezan mat hag a garan. D'ar mare-se avat ne oa ket deut c'hoazh an dihun bras. Rouez e oa an arnodennidi war ar brezhoneg. Ha n' o doa ket bet an darn vrasañ anezho kalz a gentelioù. Ur sebez - hag ur sebez plijus - e voe komz gant Lukaz Frelaut. Eus ar c'hentañ e vurutellas ur pennad-skrid gant Fañch Elies. Kas a ris dezhañ, goude-se, ur pakad levrioù. Din-me e oa unan eus stourmerien an amzer-da-zont.

Meur a wech goude-se e welis anezhañ goude ma oan bet anvet e Skol-Veur Roazhon. Dont a rae bep an amzer da gomz ganin. Ne oa ket ur paotr evurus. Gwir eo eo diaes d' ar Vretoned yaouank bezañ evurus. Met d' ur paotr kizidik eveltañ e oa tonkadur Breizh ur boan a grigne hep astal. En e zaoulagad teñval e veze lennet ar boan-se. Gwisket e veze e du, moanik e oa, un doare manac'h spagnol dezhañ. N' en em blije ket en e vicher. Ne c'helle ket gouzañv bezañ en harlu e Bro-C'hall. Dilezel a reas ar c'helenn evit bezañ levraouegour. Soñj mat am eus anezhañ o tont da lavarout din e zibab. Er broioù tramor e varvas, nebeut amzer a-raok an Ao. Kalvez ha diwar an hevelep kleñved.

Ur paotr o c'houzañv e oa Lukaz Frelaut. Klasket am eus, a-hed ar bloavezhioù, e lakaat da skrivañ. Krediñ a ran ez eo a-bouez, evito o-unan hag evit ar vro, kas tud yaouank war hent al lennegezh. Zoken o skrivañ, ne oa ket Lukaz Frelaut evurus. Lezel a ra un nebeut barzhonegoù war e lerc'h - a zo bet kempennet evit an embann, diwar an dornskridoù, gant Abalan. Un testeni int eus ar pezh en dije gallet ober. A-walc'h evit diskouez e oa unan ac'hanomp : evel ur breur aet kuit diouzhomp re abred e vo eñvoret. Ra vevo Lukaz Frelaut - dre e skridoù brezhonek - hag ivez bremañ dre labour e vreudeur, en hon eñvor hag en hon touez.

Per DENEZ.

LUKAZ FRELAUT

(1944-1972)

Ganet eo bet Lukaz Frelaut e Malastreg d'an 13 a viz Kerzu 1944. Diouzh tu e vamm e oa ginidik eus ar c'horn-bro-se, met e diegezh a-berzh e dad a oa eus Breizh-Izel. Ar Frelod a oa bet o chom pell en Uzel (Bro Sant-Brieg) a-raok dilec'hiañ da Vro-Wened e 1810.

Diwar meur a abeg eo deut Lukaz, pa oa yaouank-tre, d'ar brezhoneg. Paotr al levrioù eo, hag ur mailh e vo a-hed e studioù e kloerdi Kêranna. Gwechall e oa bet dedennet e dad gant ar yezh, ha gant Breizh ; ha da zigentañ e tenno Lukaz e vad eus levrioù e dud. Mamm e dad a zo Aodig hec'h anv, ur voereb da Roperzh Aodig, ha ma n' eo en em gavet Lukaz biskoazh gantañ, diouzh an tu-se eus e familh an hini eo ez eo deut dezhañ, war a seblant, e garantez evit ar brezhoneg. E Kêranna e stag da heuilhañ, er c'hwec'hvet klas, ar c'hentelioù brezhoneg evit an deraouidi, ha buan en em gav ar c'hentañ eus ar skolidi. Eno ivez ez eo levezonet gant hengoun ar skol-se troet-mat war ar brezhoneg. Gant ur bochad beleien, brezhonegerien anezho, e klev komz eus al lennegezh vrezhoneg, ha dreist-holl eus Y.-B. Kalloc'h, ma plije kement dezhañ e skridoù, ken tost ouzh e demz-spered-eñ, gant an elfennoù a speredelouriezh 'zo enno.

Deut barrek war brezhoneg Gwened, ha da c'houde war ar c'h-K.L.T., e tremen lodenn vrezhoneg ar vachelouriezh e 1963. Stagañ a raio neuze gant an aotreegezh saozneg, da zigentañ en Angers, ha goude-se e Roazhon. D'ar poent-se ez aio da gentelioù ar gevrenn geltiek, ha talvezout a raio an arnodenn " yezhadur ha filologiezh keltiek " evit e aotreegezh, e 1967. A-hed ar prantad-se e tarempred kalz a " gelc'hioù brezhonegerien ", ma c'hell ganto peurzieskiñ ar yezh. Heuliañ a ra kentelioù, mont a ra d' an devezhioù-studi, d' ar c'hampoù, hag e giz-se e tap an " Trec'h-Meur ", e Logivi-Plougraz e miz Eost 1966. Klask a ra sevel barzhonegoù, troidigezhioù, dreist-holl re testennoù al liderezh, hag ur geriadur saoznek-brezhonek ivez, chomet war ar stern.

278

D' ar gelaouenn Preder e ro ur studiadenenn verr a-zivout Kalloc'h. Broudet gant e spered a furcher ha gant e c'hoant-deskiñ, e stag da studiañ italianeg hag alamaneg. Met un den nec'het hag a chom war e c'hoant ez eo ivez : kalz a gudenoù relijiel a zo en e benn, ha klañv eo, dreist-holl, en e gorf hag en e spered, diwar welet ar pezh a vez graet eus ar brezhoneg hag eus Breizh er maremañ. Kelenn a ra e-pad un nebeud bloavezhioù e Laval, Pondi hag en Oriant, met, ne oa ket evurus e-giz-se, dreist-holl en askont d' an degouezh m' emañ ar gelennadurezh, da lavarout eo tamm ebet diouzh e zoare-eñ ; setu perak e klask tremen kenstrivadeg Skol-Uhel al levraouegerien, ha degemeret eo e miz Here 1969. Ur vuhez nevez e vije bet evitañ gant ar vicher-se, met, pa ne oa ket evit bevañ e Kêr-Bariz, e ro e zilez hag e stag en-dro gant e vicher a-raok. Skrivañ a ra e brezhoneg un tammig, eskemm lizhiri a ra, dreist-holl, gant kalz a vrezhonegerien, o kenlabourat war studiadennoù yezhoniezh vrezhonek, da droidigezhioù 'zo, en ur chom troet kement atav war ar yezh. O vezañ ma rank mont da ober e goñje, e c'houlenn ul labour er " c'hope ", hag en diskar-amzer, e 1970, ez a kuit evit daou vloaz, da Vro-Ejipt, e Kairo, ma 'z eo anvet evel kelenner war ar galleg e div skolaj evit ar bobl, er bannlev. Er vro-mañ e teu kempouez dezhañ adarre, ha gwelloc'h en em gav eno eget o kelenn saozneg e Breizh. Dedennet kenañ eo atav gant ar brezhoneg, evel ma oa bet a-viskoazh. Hogen, bezañ pell diouzh ar Vro, ha, dreist-holl, war a seblant, chom hep gwelet bemdez kudennoù Breizh hag, evel just, ar stuzioù ma vez lakaet ar yezh enno, kement-se a zegas dezhañ un doare peoc'h, un doare diskuizh speredel.

279

Du-hont e stag da zeskiñ arabeg. Dindan ur bloaz e vo gouest da gomz hag e krogo da skrivañ. Studiañ a ra tamm-ha-tamm istor hag arkeologiezh ar vro.

Strivañ a ra start ivez a-benn aozañ kentelioù diazezet war hentennoù hag a c'houlenn ur bern labour a-raok.

Ne oa ket kreñv a-walc'h e gorf evit derc'hel ouzh seurt doareoù-bevañ, ken kalet, ha gwashaet ma oant gant an hin. Gwanaet kalz eo gant ur zona e miz Kerzu 1971 da gentañ, ha neuze eo skoet gant un hepatitis diwar virus e miz C'hwevrer 1972. Taget en-dro gant ar c'hleñved, mervel a ra ar c'hentañ a viz Meurzh 1972, e-kichen e dud, deut en e vete adalek penn-kentañ ar c'hleñved.

(pennad-akrid savet gant e vreur, B. FRELAUT, ha lakaet e brezhoneg gant ABALAN.)

280

1. Garm

Outo avat na kas na kounnar.
Nemet an droukrañs
O deus i lakaet da sevel ennomp
(Ingal ha digeuz)
Int-i o-unan, an dud dreist,
An dud ledan o spered
Dre dagadennoù vil,
Brezel troidellek,
Ha mac'homerezh kuzh-muzik.

Outo enta nemet disfiziañs,
Dizoujañs ha digarantez,
Keit ha ma fello d' o emlorc'h direizh
E tiskounafemp-ni hon anv gwirion
Hon hendadoù pere int bet,
Ha ni hon-unan,
Da biv omp gouenn hag hêrezh.

Hiziv dalc'homp penn,
Warc'hoazh dalc'homp soñj,
Dec'h p' hon eus bet ganto, da heul pep stouadenn,
Gwashoc'h kabestratur.
Warc'hoazh ' vo ret dimp diskar ar gevier,
Ijinet en deñvalijenn,
Gant ebestel o brud, tud o enor,
Meulerien o skeud ha pompad
Evit ma ne daio ket hor pobl,
Laeret diganti hec'h ene,
Deut diyoul, dibal, chatalek,
Da skubell dindan o zreid.

281

2. Engalv

Ho taoulagad a ziouwelan enno
Holl ledander an amzer-dremen,
Egor dior an dazont,
Ha siouliezh he yezh ar bremañ.

Ho taoulagad n' eus mad na droug enno -
Parañ a reont sklaer, milourion daer
D' hoc'h eneb, melezour d' hoc'h hebreter,
Ardamez d' ho kened hep kenheñvel.

Parent, parent a-berzh hen-levenez,
Kannaded ur goanag, mirourion c'hlan
Ur splannder diziraez ha hiraezh den,
Engalvoudrien laouen d' ur gwenva flamm.

24/4/70.

3. Askoun

Andon va levenez peurbadus,
E pelec'h emaut-te,
Ma 'z kavin, ma 'z in davedout,
E gouloù dinamm ar beure ?

Da zremm a welan en oabl kannañ,
Da c'hoarzh a darzh er mintin glan,
Da vouezh a glevan en avel a-bell,
O c'hervel d' eurvad dianav.

Na ma teufe an noz ha koll he dalc'h,
Ma teufe ar beure ha padout mui,
Neuze e ve merzet da gomz dit-te,
En hiboud ar wazh-dour, e sourr ar gwent.

19 a Ebrel 1970.

282

4 Soñjenn

Klevet hon eus anv
Eus un hañv, un hañv didermen...
Soñj ac'h eus ? Ar bleunioù livrin,
O ruzder ken marzhus war deliad glas ar gwez uhel :
Evel-se penn-da-benn, met da viken,
Ur c'horoll heoliek, ur ganenn drant,
E park-meur an amzer arsavet-krenn.

19 Ebrel 1970.

5. Glav

Noz eo : n' eus trouz ebet,
Nemet an oabl o tinaouiñ
D' an douar skuizh kouzoumenn c'hlizh
An dour glav, manna neñvaouel.

19 Ebrel 1970.

6.

Arabat din boureviañ va spered
Gant prederiadennoù a zreist-naturoniezh :
Re dreut e vez ar vuhez ganin-me
Evit ma savjen diwarni adeiladoù bredoniel.

7.

Tud yaouank
Pa gano ar c'hilhog
Pignit war gern ar runioù glas
Ouzh taol ar beure flour, azezit
Pa vo deut da wenn an
dremmwelioù pell.

283

8.

Aloubet kêr, gwall-daget ar maezioù,
Ar gilstourmerien o devo
A-hed ar bloaz evel boaz fest ar vazh
Digant tud an Urzh ha re an Urzhaz.

Hogen te ' oar e vint diskaret
Deiz pe zeiz, warc'hoazh marteze :
Te ' oar ez ay d' an traoñ dizale
Delwenoù kleuz hag arouezioù faro
An emlorc'h deut da vezañ Stad.

Rak ni 'zo skuizh gant dispriz ar vistri
Ha kendruez ar c'halonoù tenerañ
Ar c'homzoù flour, ar garantez touet
War dreuzoù dor ar vered.

D' an Ankoù gall eet neb a garo
Eet Breizh davet an donvor, davet ar vuhez ferv !

9.

(Titloù diverket : D' ar Varzhoniezh.
D' an Awen, gant keuz.
Keuz d' an Awen.
Ur barzh d' an Awen, keuz ennañ.)

Da zilezet am eus, Barzhoni,
Da c'hortoz gwelloc'h amzerioù -
Ha sede serten testeni :
Mervel 'reer dre drouz ha tourni
Ar bed-hont, kalon genedus
Sujet-pizh da griz Prederi

284

10. Prederiadennoù

An arguzennoù kinniget gant sinerion Diskleriadur ar Strollad Broadel n'
int ket mat penn-da-benn.

Anat-mat, gouezet o deus ar sinerion pouezañ war traoù pouezus, evel gwir
ar pobloù d' en em ren o-unan (Mellad II), gwir istorel Breizh (M. IV, kentañ
lodenn, & M. VI), an emskiant o devez Breizhiz eus o dibarelezh (M. V) : gwall-
enkadenn speredel, armerzhel ha politikel ar mare.

Goulenn a reont e vefe anavezet ha kelennet ar brezhoneg evel yezh vroadel
(M. XIII) hag anavezet Breizh evel Broad (M. VIII) ha roet dezhi an Dizalc'hted
klok diouzh Bro-C'hall (M. X-XI).

Hogen degemer a reont en Diskleriadur traoù ha n' int ket ken pouezus all,
evite da vezañ talvoudus e-keñver Istor : ar boned erminig, al lenn wenn goloet

a erminigoù, pe ar gwiskamantoù. A-hend-all, re nac'hel dre vras e hañval an Diskleriadur bezañ : ret eo argas Bro-C'hall ha mirout " Bro Gozh hon Tadoù ".

*

Diwar studiañ Diskleriadur ar Strollad Broadel, n' eo ket anat o dije ar Vroadelourion klasket ober o mad eus emsavioù 'zo er mare.

Goulenn a raent e vefe miret yezh, gwiskamantoù, gizioù kozh broadel ha kristen ar Vro (hêrezh an tadoù), ha taolet pled ouzh an diaezamantoù a-vremañ, e-keñver spered, kenwerzh, ha politikerezh.

Meur a emsav a oa prederiet er mare-se gant mirout hêrezh an tadoù ha gwellaat stad danvezel ha mererezhel ar Vro. Douget e oa emsav ar Roueelourion c'hall da zoujañ ha da zifenn yezh, gwiskamantoù ha gizioù kozh Breizh evel kel lies perzhioù eus ar Stad kent.

Tu a vije bet, marteze, da lakaat o feleunded d' an amzer dremenet da dreiñ e lealded e-keñver Breizh, o pouezañ dreist-holl war gwirioù istorel Breizh.

Ne vije ket bet didalvoud-krenn kennebeut ober muioc'h a vruderezh evit menoz Breizh e-touez ar veleion, taget-kriz er mare-se gant ar gouarnamant gall. O vezañ ma anzavent o-unan e oa eus yezh ha gizioù kozh Breizh ar gwellañ moger a oa da zifenn ar Feiz, e vije bet mat diskouez dezho e oa mennet-start ar gouarnamant da ziskar ar voger-se, hag ar riskl a zeufe da heul evit ar relijion.

285

Fellout a rae d' ar sinerion enebañ ouzh Bro-C'hall hag ober kement a vefe ret evit tennañ an evezh war emgav truezus Breizh, e-keñver kenwerzh. Un dra vat e vije bet klask en em harpañ war an nerzh nemetañ na oa ket e gourc'hemenn ar broadoù kozh er mare-se, ar sosialisted.

O damant evit gwir ar werin, o menoz lakaat mad ar bobl da bal pennañ ar politikerezh, a oa kement all a abegoù dezho da gemer preder gant emgav diaes Breizh, m' o dije ar Vroadelourion diskouezet an hent.

Gouelec'h Doue

Ur manati kollet e-kreiz un dezerzh gouez. Ul lec'h santel evit yuzevien, kristenien ha muzulmiz. Unan eus pirc'hirinajoù souezhusañ ar bed : Santez Katell an hini eo. Eno war lein Menez-Sinai - Horeb ar Bibl - ar profed Moizez a resevas digant Yahweh, tri mil bloaz 'zo, Taolennoù al Lezenn.

Israeliz, gounezet ganto ar Sinai e 1967, war-lerc'h Brezel ar c'hwec'h devezh, o deus digoret da vat hent Santez Katell peuzankounac'haet da vare Ejiptiz. Niverusoc'h-niverusañ e oa ar weladennerien a-raok darvoudoù ar C'hippour : Israeliz, met ivez Amerikaned, Saozon, Alamaned, hag all, o tont rag-eeun eus Tel-Aviv pe Eilat, an ehanlec'h brudet e goueled pleg-mor Akaba, a-drugarez d' un dachennig-nij savet war-hed un tregont kilometr bennak diouzh ar manati. Tri c'hard eur e karr-boutin a roe d' an douristed un tañva eus e an Dek Gourc'hemenn, a-raok dezho tizhout Santez Katell.

Un nebeut bloavezhioù e oa un abadenn all dizoleiñ al leandi kevrinus, anezhañ un enezennig eus an disterañ beuzet en ur mor a venezioù garv. Blaz an avañtur a oa gant ar veaj.

Ar wech kentañ ma 'z is du-hont, hor bagad kazetennerien o tont eus Charm-el-Cheic'h, a gemeras penn e hent e porzh-tireoul Abu-Rodeis, war bleg-mor Suez. Evit heuliañ roudoù end-eeun Moizez hag e bobl war-du menez Doue.

Disheñvel eo hor c'harr-boutin diouzh ar re a gas an douristed da Venezia. Un pounner a garr eo, kalet e gadorioù ha poultrennet-holl. Ur seurt kañval c'hwec'h rod evit hentoù rust an dezerzh. Hon ambrougerien israelat a zo pep a bistolenn ganto en o gouriz hag ar blenier ur vindrailherezig a-dreuz e gein. N' ouzer kammed...

Hir e vo ar veaj. Bez' e tleomp kas hor bitailh ganeomp (a-hend-all n' eus ket a-walc'h da zebriñ e Santez Katell evit an ugent bennak ac'hanomp). Tombok-berv eo heol miz Here, met an " air-conditioner " a zistano ar c'harr. Hag evit terriñ hor sec'hed ur c'helorn en trepas a zo ennañ boutailhoù chug-frouezh ha koka-kola toueziet gant melloù skornennoù.

288

Loc'hañ a reomp trema ar reter. Spontus skoselloù an hent ! Stroñset eo ar c'harr e-giz ur jeep. Ne ra van ar blenier. Pouezañ a ra ken na bouez war ar buanaer. Treiñ-distreiñ a ra ar rod-stur evel er rodeo. War-raok, kousket a gousto ! Spontus ivez ar boultrenn en-dro d' ar c'harr. En em silañ a ra dre-holl. Hejañ a reomp hon dilhad. En aner. Gwell eo dimp gortoz fin ar veaj.

Dre ma pellaomp diouzh ar mor e tro an hent d' ur roud grouan oc'h heuliañ mui pe vui naoz disec'het un oued. A-wechoù, ur fust eoul kozh a dalvez da arouez-hent. Uheloc'h-uhelañ ar menezioù tro-war-dro, sabatuus an tevennoù maen-bazalt pe vaen-greun, ar c'hernioù ruz, gell, limestra, melen, ar reier kizellet iskis - peulioù, kestell, siminalioù, ograoù - evel en Arizona, an traoniennoù enk, ar bernioù krogailh ramzel. Soñjal a reomp e paotred " Apollo " o tizoleiñ al loar.

Met amañ hag ahont, kuchennoù askol arc'hlas - marteze ar mann ma en em vevas dioutañ an Hebreed e-pad 40 vloaz en dezerzh - a zegas da soñj n' eo ket divuhez-krenn ar vro. Un hent istorel a heuilhomp. War reier 'zo e lenner enskrivadurioù iskis, anezho arouezioù un henamzer dianav. E-kichen ur puñs - rouez-tre int - setu un ti-pediñ muzulmat gwenn-raz e vogerioù, ront e doenn, paour evel ur gourbi. Pedet ez eus bet a-viskoazh er menezioù-se m' en em sant ken bihan mab-den dindan galloud Doue. Souezhus eo spurmantiñ kroazioù bihan war

grec'hioù 'zo. Savet int bet gant menec'h o vevañ o-unan-penn er gouelec'h evit pediñ tostoc'h d' an Neñv dindan an heol didruez, pe er yenijenn. Rak an erc'h a gouezh a-wechoù war ar Sinai a-us da 2 000 metr. Tri ofiser israelat, kollet o hent gant ur barrad-amzer, a zo marvet e miz Genver diwezhañ nepell diouzh Santez Katell.

Hiziv an deiz e vev un eizh mil bennak a Vedouined e kreisteiz ar Sinai. A-feur ma tostaomp da oaziz Firan e verzomp amañ hag ahont telttenoù du ouzh tor ar menezioù. Ken du all en he brozhioù ledan, kuzhet he dremm, ar vaouez a dremenomp e-biou dezhi. « Mont a ra marteze da amprestiñ un volennad sukr digant ur vaouez all pemzek kilometr ac'han, » eme hor blenier. Ar wazed avat a zo sonn war o c'hañvaled. Aotrounez... Pegen disheñvel diouzh ar re a zo aet da labourat war chanterioù israeliz. Arc'hant a c'hounezont, simidi druilhennak n' int ken.

289

Firan. - Nag un distan evit an daoulagad ! Avaloù-palmez, orañjez, olivez, gwez-akasia, sarac'h an dour e kanioù an oaziz. Eno, pa veze anvet al lec'h-se Redifim, hervez ar Bibl, e voe trec'h Jozue war Amalekidi. Nepell diouzh lochennoù menec'h kouezhet en o foull ha dismantrou un iliz vizantat, e ra ar Vedouined o annez e foukennoù douar ha korz mesk-ha-mesk. Bugale en o " gandouraoù " pilhaouek, neuz ar yec'hed avat war o dremmoù bastrouilhet, a ginnig tammoù maen-kouarz evit un " agoroth " bennak (ar gwenneg israelat). En ul lochenn deñval, an ispisiri a-hervez, ur vaouez puchet en he saeoù etre ur sac'had piz ha boestadoù- mir renket war gasedoù kozh, a ginnig an te, dilavar...

An heol a ya da guzh pa guitaomp Firan. Trumm ar serr-norz. Ul latarenn vouk en em led war ar menezioù. En ur ober un nebeut munutennoù, ez int steuziet en amc'houlou. Dindan mantell an noz voull, steredennet ur bam, hor c'harr a droc'h hent, stroñs-distroñs. E bannoù e c'houleier e sav iskis ar reier, evel tasmantoù ur bed all.

A-greiz-holl, er pellder, un dolzenn garrezek : Santer Katell erfin. Ar gouent savet e 527 war urzh an impalaer Justinian. Ur gwir greñvlec'h eo. Goulou ebet, trouz ebet. Pep tra a seblant kousket. Diskenn a reomp moredet-holl ni ivez. Hag un huñvre eo kement-se ?

Gwechall n' oa dor ebet evit mont e-barzh ar manati. An dud a veze savet en ur baner war-bouez ur gordenn hag un traouilh. Hiziv an deiz, un nor a zo bet toullet evit ar birc'hirined. Sparlet e vez da 18 eur avat. Setu perak e rankomp goulenn digor.

Un taol ouzh an nor izel kinklet gant tachoù bras. Respont ebet. Gortozomp. Pikoù ruz ar sigarettennoù en deñvalded. Yen eo an noz hag e kridiennomp en hon dilhad skañv. Goude pemp munud e skoomp a-nevez. Den ne zeu. Al leaned - un dek bennak a c'hresianed reizhkelenn - a zo bet kemennet dezho koulskoude e teufe un toulladig estrenien da dremen an noz e Santez Katell, hogen mennout a reont merkañ ne vez ket roet bod en o manati evel en un ostalери bennak.

290

A-benn ar fin eo damzigoret an nor. Ur pop barvek, ur c'habell du gantañ war e benn hag ur gouriz ler en-dro d' e soutanenn dakonet, a gas ac'hanomp dre vanelloù ha skalieroù teñval betek ar sal-debriñ. Gant kleuzeurioù eo sklerijennet ar sal gwenn-raz rak lazhet e vez an tredan er manati goude 21 eur. Bedouined a zeuas o hendadoù eus ar C'haokaz kantvedoù 'zo, da zifenn al leaned, a ra war-dro ar pourvezioù degaset ganeomp. Brav eo terriñ e naon ha diskuizhañ. Hon ambrougerien israelat a stag gant kanoù-bale an arme.

Un nebeut soudarded israelat a zo lojet e Santez Katell, e kambroùigoù menec'h. Ar veajourien avat a dremen an noz e hunvaou, unan evit ar wazed, egile evit ar merc'hed, war gweleoù houarn o wigourat evel er c'hazarn. Na glaskit ket salioù-kibellañ...

Hogen n' eer ket da Santez Katell evit kousket c'hwek. Ar c'hiz eo sevel diouzh an noz ha pignat gant ar Menez Sinai (2 285 metr) da arvestiñ ouzh an heol o sevel el lec'h end-eeun ma resevas Moizez Taolennou al Lezenn.

Dihun da deir eur diouzh ar mintin. Ur bannac'h kafe hag en hent. Ur skalier tri mil bazenn serzh a zo bet kleuzet er menez gant al leaned. Spontusat krapadenn ! Un hent aesoc'h a zo hiziv an deiz, o kammigellañ e-touez ar reier, ma c'hell ar c'hañvaled tremen drezañ. Pa 'vez kañvaled. An hent-se a gas betek ur seurt kelc'hva anvet " An dek ha tri-ugent a Israel " e koun ar 70 den fur a lezas Moizez da vont e-unan-penn war arbenn da Yahweh.

Uheloc'hik, setu lein Menez Doue. Ur santual bihan a zo bet savet gant ar venec'h c'hresian hag ur voskeenn ken dister all gant ar Vuzulmiz. Rak ar re-mañ a ra ivez eus Moizez unan eus o frofeded. Djebel Musa a anvont en o yezh Menez Sinai hag o moskeenn, hervezo, a zo he sichenn er c'hav e-lec'h ma kavas Moizez repu.

Tarzh an deiz a zispak d' hor selloù ur gweledva dispar. Nepell diouzhomp an Djebel Katarina ma weler war e gern ur chapelig : eno korf Katell (pe Gatarina), anezhi ur verzherez yaouank eus Aleksandria, a voe kaset gant an aelez er IVvet kantved. Ha betek penn-pellañ an dremmwel, ur mor a venezioù ruz ha gell entanet gant bannoù kentañ an heol. Leun-barr eo an ene gant meurded ha peoc'h an arvestva, unan eus ar fromusañ er bed : amañ en em gavas mab-den a-dal d' E Grouer, amañ emañ kavell ar relijionoù undoue.

291

Penaos chom hep envoriñ levr an Ermaeziadeg.

« Moizez a bignas war-du ar menez hag ar goabrenn a c'holoas ar menez. Gloar Yahweh a chomas war Venez Sinai hag ar goabrenn a c'holoas anezhañ e-pad c'hwek'h devezh. Ar seizhvet deiz, Yahweh a c'halvas Moizez eus a-greiz ar goabrenn. Sked gloar Yahweh a oa ouzh daoulagad bugale Israel evel un tan loskus war lein ar menez. Moizez a yeas e-kreiz ar goabrenn ha pignat war ar menez ; ha Moizez a chomas war ar menez e-pad daou-ugent devezh ha daou-ugent nozvezh. »

En ur ziskenn gant pazennoù serzh ar skalier - se ne ra ket vad d' ar c'hofoù-gar - e tizolomp ar manati, e sklerijenn skañv ar mintin, evel n' hon eus ket e welet c'hoazh. Eus ar mogerioù gronnet gant un nebeut siprez hag olivez, e strink tourioù mistr a-us d' an toennoù roz ha gwenn. Ur blijadur eo bale dre straedigoù enk ha fresk ma sko warno kambrouigoù ar venec'h. Ar bed bizantat a-wechall-gozh a zo bet miret eston. E korn ur vanell e tiskouezer ar " Bod Entanet " hag a zeve hep bezañ pulluc'het. Dindan ar stumm-se ez emziskouezas Yahweh evit ar wech kentañ da Voizez hag e kemennas dezhañ e gefridi : kas e bobl en-dro trema an Douar Prometet.

Diwallet - o burzhud - diouzh gwalleurioù an Istor, ar benniliz - unan eus ilizoù koshañ ar bed, savet gant Justinian - a zo anezhi ur skrin prizius : murlivadurioù, marelladurioù-meinigoù, arrebeuri kizellet. Estlammiñ a reomp ouzh ar relegouer kinniget gant Katell Veur a vro-Rusi, ennañ penn ha daouarn Santez Katell. Ar bravañ-holl marteze, al levr di gant e ikononnoù n' eus ket par dezho er bed, ha miliadoù dornskridoù eus ar c'hantvedoù kentañ, en o zouez ar c'h " Codex Sinaiticus ", anezhañ ar skouerenn goshañ eus an Testamant Nevez. Kaset eo bet d' ar British Museum e Londrez, ha ne weler nemet ur " fac-simile ".

Ur baperenn en ur stern koad a zegas da soñj e teuas betek amañ 1799 Mameluk (marc'hegerien durk) ar jeneral Kleber, treuzet ganto ar Sinai en ur ober 17 devezh. Kas a rejont d' al leaned dekred Buonaparte a roe da c'houzout e vefe gwarezet gwirioù o c'humuniezhañ ha n' o defe ket tailhoù da baeañ. Pell a-raok, ar Groazidi a oa deut betek Santez Katell. War murioù ar sal-debriñ kozh e weler c'hoazh o anvioù hag o skoedoù engravet. Peadra da huñvreal...

292

Penaos chom hep prederiañ ivez er vered vihan : c'hwec'h bez noazh hep kroaz ebet. Pa varv ur manac'h e vez roet lec'h dezhañ dre zizouarañ ar relegenn goshañ. Naetaet er gwinegr, an eskern a vez renket gant miliadoù all er garnel. Ar c'hlopenn a ya d' ur c'horn all, war ur bern pennoù o sevel bremañ kement hag uhelder un den : 1 500 a zo anezho abaoe krouidigezh ar manati.

Ur relegenn hepken a zo chomet en he fezh : hini Sant Stefanios, ul lean digenvez a gofesae an dud en 8-vet kantved, war hent ar pirc'hirinaj, e-kreiz reier ar Sinai. Ne zebre nemet pezh a veze roet dezhañ gant ar benedourien. O veilhañ emañ da viken en e zilhad-beleg broudet, e-kreiz ar garnel, evel pa vefe prest da gofesaat ar beajour, dreist ar c'hantvedoù.

E Larzac

Larzac ! douar ar reier, douar an deñved, douar ar beizanted, douar na servij da netra... Derc'hel penn ouzh an alouberien a reont-i avat ; ne fell ket dezhe mont kuit.

E fin miz Eost 1973 o doa galvet d' o sikour tud a youl vat, ha miliadoù ha miliadoù anezhe a zo deuet, studierien, micherourien, peizanted evelto.

O tostaat ouzh ar gompezenn uhel e oa ret mont goustadik, ken niverus e oa ar c'hirri war an hent ! An holl evelkent a chome laouen, a c'hoarie, a gane, a gomze kenetreze. Noz e oa pa errujomp, d' ar sadorn. Ret e oa klask, harpet, evuruzamant, gant servij an urzh, ul lec'h da blantañ an deltenn hag en hent : un tammig pelloc'h edo an dachenn en em gaved holl enni, ur c'helc'hva bras e oa, bevennet gant reier. Bodet e oamp en-dro d' ul leurenn, en hor gourvez war an douar, goloet gant hor pallennoù pe hon seier-kousket. Peizanted, micherourien, dileuridi-sindikadoù, kanerien, a zeue dirazomp, an eil war-lerc'h egile, o lavarout en e yezh pezh a felle dezhañ displegañ.

Bamet-bras e voemp o tihuniñ an deiz goude, ar sul : n' hon doa ket merzet an derc'hent pegen niverus e oamp ; kirri ha teltennoù a oa strewet e pep lec'h, renket mat a-walc'h. Goude debriñ un tamm ez ejomp adarre war an dachenn. Strolladoù a oa bodet pep hini en e lec'h, o kaozeal diwar-benn Lip, ar broioù bihan, an arme... ne oa nemet ober an dibab.

Ar c'houlz e oa da leinañ. Prientet e oa bet gant tud al Larzac peadra evit an holl : bara, kig-yar, fourmaj-laezh, pechez, evajoù. Plijus e oa gwelout pegen hegarat e oa an dud kenetreze : ger feulz ebet ; ne oa ket re saotret an douar kennebeut gant paperioù ha loustoni.

Da deir eur e oa ar gerzhadeg war pennkêr La Baquiéra. War-dro un hanter- eurvezh bale e oa, dindan un heol berv ; erru e oa ar re gentañ pa ne oa ket c'hoazh aet en hent ar re a oa el lost. Bannieloù a bep seurt a zarnije a-us d' hon pennoù ; niverus-tre e oa re Vreizh. Amañ hag ahont, en-dro dezhe, e oa plijus din dizoleiñ mignoned, eus Breizh pe eus Pariz. Bez e oa daou soner o kerzhout en hon touez ; meulet-bras e voent pa grogjont da seniñ kan broadel Okitania.

294

E La Blaquiéra, e-kichen un ti-feurm, e oa c'hoazh prezegennoù : labourerien Lip, o reiñ d'ar beizanted un orolaj staget ouzh un dañvad graet e koad, maerez La Blanquiéra, hag all. N' on ket chomet da selaou ar wech-se re domm e oa eno war ar blasenn, ha skuizh e oan.

An noz o tont, poent e oa d' an holl mont kuit, war-du an norz pe ar su. Met ne zisoñjimp ket : galloudek emeur holl a-gevret : « Gardarem lo Larzac ! ».

BEP MIZ LENNIT :

ARMOR MAGAZINE

kelaouenn ar vuhez e Breizh

Rener : Yann Poilvet

10, rue Vicairie - B. P. 540

22010 SANT-BRIEG

koumanant-bloaz : 40 lur - C.C.P. 2691 70 Rennes -

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

troet gant ROPARZ HEMON

Warlerc'hidi Yann Rous

AN " DUG MAT " YANN III
(1312 - 1341)

E 1312, d' ar 27 a viz Du, war-lerc'h an dug Arzhur II, e savas e vab henañ Yann III war an tron.

« E ren, » eme Dom Morice, « a voe hiroc'h eget hini e dad, » - hag e gwirionez e padas betek an 30 a viz Ebrel 1341, - « hogen ennañ ez eus nebeut a zarvoudoù a bouez. »

Gwir eo ivez. Dibaot an dud hag an degouezhadennoù heverk, an darvoudoù bras e-pad an amzer-se. Lavaret e vefe un dachennad dic'hounid, kompez, diliv, etre toleadoù turumellek ha livus. Amañ, havregoù dindan eostoù alaouret, pradeier geotek, glasvezus. Ahont, menezioù kaniennek, reier serzh ha lorc'hus, koadeier gouez. Etrezo, ur gomezenn sec'h ha noazh.

Hogen, mar sav nebeut a dosennoù war ar gomezenn-se dirak an daoulagad, ar re a weler a zo da vihanañ diaz tachennoù nevez, leuriadoù nevez ma vezo dizale displeget warno gant an Istor ur rummad darvoudoù fromus. E-giz-se dreist-holl e tleer arvestiñ outo hag o imbourc'hiñ.

Dibenn rendael ar regalennoù

Da geñver donedigezh an dug Yann III war an tron, hon istorourien gozh ne lavaront ket hepken e voe touet dezhañ « leoù ha gwazoniezh » gant e varoned. Lavarout a reont ouzhpenn « e krogas da c'houarn keodedoù ha kêrioù Breizh ». Pezh a ziskouez anat e teue ar c'hêrioù hag ar vourc'hizien da gaout pouez tamm-ha-tamm er Vroad.

296

En unan eus bloavezhioù derou ar ren, e 1315, e kemeras en un doare diarvar an Trede-Stad he lec'h e-kichen an div stad all er vodadenn vroadel evit un darvoud a bouez.

Gwelet hon eus pegen gevrus e oa rendael ar " regalenn ", ken taer etre an dug hag an eskibien. Darn eus ar breladed, eskibien Naoned dreist-holl, a nac'he dougen gwazoniezh d' an dug, zoken evit an traoù bedel, pezh a lakae ar veli dugel en arvar, rak broudañ a rae al lezennourien c'hall da c'houlenn ma vije douget gwazoniezh d' ar roue, a c'hallje neuze emellout e kefridioù diabarzh Breizh.

An eskibien o-unan a gomprenas buan, a verzas e vije ur c'holl evito nac'h o broadelezh vrezhon e-giz-se evit en em reiñ da Frañs. Kerreizhded Yann Rous hag e warlerc'hidi, ken disheñvel diouzh feulster Fulub Kaer, a beurgompezas an hent. An eskibien, hep bezañ pedet, a zistroas da gemer o lec'h war skeul-renk politikel Breizh. Er " Parlamant Meur " dalc'het e Roazhon en Ebrel 1315 e c'hoarvezas an distro eürus-se.

Eno, dirak an dug hag ar Stadoù dastumet, an nav eskob ha kannaded eus an nav c'huzul eskobel en em ziskouezas. Diskleriañ a rejont gant lid e oant « izili Stadoù an dugelezh, evel ma tleent bezañ en abeg d' o dalc'hioù hag aotrouniezhoù ha regalennoù stag ouzh o ilizoù, savet gant rouaned ha duged

Vreizh », hag ez anavezjont « an dug evel o friñs hag o fennaotrou, ha dezhañ, n' eo ket d' ur priñs all, e tlee sentiñ ar regalennoù (da lavarout eo aotrouniezh an eskibien hag ar c'huzulioù-chalonied, ha dezhañ e oa ar gounidoù diwar frouezh terien ar regalennoù pa veze goull ar sezou, betek ma vije lakaet ha degemeret preladed enno gant an dug, hervez ar boaz heuliet betek neuze ».

Evit pezh a sell ouzh o galloud-barn, an eskibien a zisklerias splann e c'halled ober engalv eus o lezioù terien pe aotrouniezhel dirak Parlamant Meur an dugelezh (a oa e gwirionez lez-varn-dreist an dug), ha ne c'halled ket ober dirak nep rener bedel all. Mirout a raent avat ar gwir d' en em dreiñ ouzh « ar Sez Abostolek ». Hogen ar Pab n' en doa perzh ebet e pennaotrouniezh c'hladdalc'hel dugelezh Vreizh, ha ne c'halle hanterouriñ nemet evel an Tad doujet gant an holl gristenien evit lakaat ar peoc'h da ren pa veze tabut.

297

An diskleriadurioù-se, ken resis ha ken klok, a ziskare krenn dezoioù divergont al lezennourien c'hall da gaout beli war ilizoù Breizh, « a voe roet d' an aotrou dug ha marilhet en e Barlamant Meur dalc'het en e geoded a Roazhon, e lid an Teir Stad, d' ar Yaou war-lerc'h Misecordia Domini, MCCCXV (10 Ebrel 1315) goude bloaz Hor Salver, gant Lez ar Parlamant kentlavaret, dirak an Teir Stad » (Dom Morice) .

An Trede-Stad ha Stadoù-Breizh en amzer Yann III

Amañ, evel a weler, bezañs an Trede-Stad er Parlamant Meur pe Stadoù-Breizh n' eo ket ur vartezeadenn, zoken unan wirheñvel. Anataet eo gant un destenn resis ha gwirion. Lavarout a c'haller eta e kemere an Trede-Stad perzh er vodadenn vroadel adalek 1315 d'an diwezatañ.

Da grediñ eo e voe galvet ar vodadenn vroadel-se alies gant Yann III, hag a galon vat. Nebeut-tre a zielloù a zo bet miret a-zivout ar priñs-se, hogen meneg a gaver enno eus pemp pe c'hwec'h eus ar Stadoù, pezh a ro da soñjal e voe kalz re all.

E 1315, ouzhpenn hini Roazhon hon eus graet anv anezhañ, e voe daou, unan e Kemperle hag unan e Plouarzel-Breizh-Uhel. Ne ouzer netra, siwazh, eus danvez ar breutadennoù.

E 1330, Yann III a zalc'he e Barlamant Meur e Naoned. Chalonied kêr a glemmas, war zigarez e oa bet lakaet ouzh o ziez, hep o aotre, skoedoù hag ardamezoù an dug, pezh a yae hervezo a-enep o gwir. Kerkent, war urzh an dug, e voe lamet ar skoedoù gant urcher e di, roet da hemañ ar garg-se a-ratozh.

Evit digoll aotrou Derval eus douaroù bet kemeret digantañ ha staget ouzh koadeg dugel Gavr, ha diskouez anaoudegezh-vat en e geñver evit e servij, e fellas da Yann III, e 1332, reiñ dezhañ kastellaniezh Pontkaleg (a oa neuze darn eus domani an dug), hag aotren dezhañ lakaat ardamezoù Breizh war e skoed. An daou aotreadur-se a selle a-dost ouzh enor ha beli al lignez dugel, ha Yann III a soñjas e oa ret kaout asant ar Stadoù, evel diskouezet en e lizher savet d'ar 27 a viz Du 1332 : goude kaout « war ar poent-se kuzul ha breutadenn en hor Parlamant e Gwened, pa edo hor c'huzulierien o terc'hel Parlamant eno ».

298

Breizh roet da Frañs ?

Daou vloaz war-lerc'h (1334) e voe bodet ar Stadoù evit divizout war ur gudenn kalz grevusoc'h.

An dug, sammet gant prederiadennoù a vo meneget pelloc'h, o vezañ n' en doa ket a vugale, a felle dezhañ ma 'z aje dugelezh Vreizh goude e varv gant roue Frañs. Hemañ, en eskemm, en dije roet e dalc'h da hêr Yann III dugelezh Orleañs, a oa kalz disteroc'h e pep keñver eget hini Vreizh.

Roue Frañs ne c'houlenne ket gwelloc'h. Hogen seurt gra, a vije bet ken pouezus, en dije kemmet a-grenn lec'h Breizh ha diskaret en un taol he emrenerezh, n' halle ket bezañ sevenet hep ali ar vodadenn vroadel.

Ar Stadoù, galvet gant an dug, a savas a-unvouezh a-enep ar mennad, hag hervez un diell gozh, " Kronik Breizh ", « dre ma nac'has ar breladed, ar varoned hag ar re dindano e Stadoù ar Vro asantiñ, e chomas berr an embregadenn hag e troas da netra ».

Muioc'h hor bezo da lavarout diwar-benn kement-se.

Hervez Beltram Arc'hantred e vije bet galvet ar Stadoù ivez gant Yann III evit divizout war zimeziñ e nizez Janed Penteür. Faos eo avat, evel ma vo diskleriet pelloc'h pa gomzimp eus an dimeziñ-se.

Darempredoù gant Frañs ha Bro-Saoz

Yann III ha Frañs.

Yann III, evel e dad hag e dad-kozh (nemet e-pad ur mare ma fazias hemañ), a chomas feal d' ar c'hevredad gant Frañs. Seurt fealded, gwir eo, ne goustas ket ker dezhañ e-pad pell amzer.

E 1314 e kasas da Vro-Flandrez ur bagad Brezhoned, en o fenn an aotrou a Avaogour ha Rolant Dinan, evit skoazellañ roue Frañs en e stourm ouzh ar Flamanked, ur stourm na voe ket kalz muioc'h eget ur valeadenn. Er bloaz war-lerc'h, - ar roue Fulub Kaer a varvas d' an 29 Du 1314 - edo Yann III, d' ar 24 Eost 1315, e sakradur e vab hag hêr Loeiz ar Rioter. Neuze e kemeras perzh, ma n' eo ket a-benn person, da vihanañ dre gas ur bagad-soudarded, en un ergerzhadenn-vrezel all graet gant ar Frañsizien e Flandrez, ha na voe nag hiroc'h nag efedusoc'h eget an hini diaraok. Evit paeañ e servij, Loeiz ar Rioter a roas dezhañ, e miz Mae 1316, kastell ha kastellaniezh Sant-Jalm-Beuvron, ur c'hreñvlec'h a bouez evit difenn Breizh e tu Normandia diouzh ret.

299

Yann III ha Bro-Saoz.

Evitañ a vezañ a-du gant Frañs, Yann III ne dae ket krenn a-enep Bro-Saoz. Ar pobloù avat ne sellont ket ken pizh-se ouzh ezhommoù ar politikerezh, hag a ya dieub-kaer da heul o froudennoù a garantez pe a gasoni. E-pad ma klaske roueed Frañs ha Bro-Saoz ha dug Breizh bevañ e peoc'h etrezo, o sujidi, dreist-holl ar varc'hadourien vrezhon ha saoz, en em ganne start pa gejent an eil gant egile war Mor Breizh. Ar renerien, dug Breizh ha roue Bro-Saoz, o deveze bec'h o klask derc'hel war an arvellerien-se a varc'hadourien, ober dezho plegañ da arsavioù-brezel lerc'h-ouzh-lerc'h evit ma chomjent sioul.

Un arsav-brezel a zaou vloaz a voe graet e 1318, hag astennet e voe goude betek 1322, ha neuze 1325, 1327 h.a., ha koulskoude ne zeued ket a-benn da lakaat harz d' ar c'hannoù-se, a adkroge a-boan mouget, hag a bade c'hoazh e 1330, evel ma vo anataet gant an darvoud da heul.

Er bloaz-se, daou lestr eus Sant-Malo, ar " Sant Jalm " hag ar " Jouetenn ", a yae a-gevred e-tro beg Lokmaze, an hini kentañ renet gant Stefan ar C'hoch, an hini all renet gant Per ar C'hongr. Setu ma weljont o tont etrezek enno ul lestr a anavezjont hep poan evel unan sujet da Vro-Saoz : ar " Sant Bertele ", e berc'henn Gwilherm Arnaud, ur Baionad, war e zistro eus Lisbon gant ur gargad vras ha prizius a oa o vont da werzhañ e Flandrez. Al lestr baionat, taget gant an daou lestr brezhon, a dec'has betek stêr Vourdel. Ken tost e teuent war e lerc'h ma rankas teurel e gargad d'an aod. D' an 12 Gwengolo 1330, roue Bro-Saoz a skrivas da eskob Sant-Malo evit goulenn digoll d' e sujad, ha dre e lizher eo ez anavezomp an dra. Pezh a ziskouez e oa en amzer-se listri niverus e Sant-Malo ha warno tud her ha dilu.

Yann III e Flandrez.

Savet e oa Edouarzh III war dron Bro-Saoz.

Sourradoù a rede dre an douar, a ziougane euzh ar Brezel Kant Vloaz. Frañs ha Flandrez a oa krog adarre d'en em gannañ. Ar Flamanked, harpet e kuzh gant Edouarzh III, o doa argaset o c'hont Loeiz Nevers, mignon bras d' ar Frañsizien. Roue nevez Frañs, Fulub IV Valois, a-boan sakret (1328), a c'halvas e holl varc'heien da adc'hounit e gontelezh da Loeiz.

An div armead, flamank ha gall, bras-tre o-div, a stokas an eil ouzh eben dirak Cassel. Rannet oa ar C'hallaoued e nav c'hevrennad. An dug Yann III, feal atav da Frañs, goude bezañ bet e sakradur ar roue, a oa e penn an navet kevrennad, « gantañ pemzek bannielad Brezhoned hag un niver a varc'heien ha gwazed all ».

Spontus e voe ar c'hrogad (23 pe 24 Eost 1328). Flastret e voe ar Flamanked, hogen ar varc'hegiezh c'hall a c'houzañvas kalz. Konted hag uhelidi vras all, - en o zouez hon dug Yann III, - a voe douget gwall c'houllet da Sant-Omer, « hag e chomjont pell eno, rak ouzhpenn ar c'hloaz diouzh o goulioù e voent taget gant ur c'hleñved terzhiennus, a reas dezho kalz poan ».

Menec'h Lokmaze.

E 1332, o welout koumoul o tont war an dremmwel, hag o kaout soñj eus ar breizhadeg graet warno e 1296 gant ar Saozon, a lavare e oant kevredidi Vreizh, menec'h Lokmaze-Penn-ar-Bed a savas en-dro d' o abati ha d' o c'hêr ur gourizad kreñv a vurioù. Un dek bennak a diez a oa avat, ken tost d' ar murioù-se me vije bet diaes difenn ar c'hreñv-lec'h en abeg dezho. Kêriz a nac'he plegañ. Ar venec'h en em erbedas ouzh an dug. Hemañ, o kompren pegen pouezus e oa ar c'hreñvlec'h evit derc'hel penn ouzh ar vorlaeron saoz ha flamank, a zeuas e-unan da welout, ha d' ar 25 Mezheven 1332, dre un diell deiziadet e Lokmaze, e roas d' ar venec'h galloud da beurechuiñ o murioù ha da rezañ an tiez a oa ur skoilh evito, gant o adsevel diwar o c'houst un tammig pelloc'h.

Kontelezh Richmond.

Daou vloaz goude, d' ar 17 Genver 1334, Yann Breizh, eontr Yann III ha breur yaouañ an dug Arzhur II, a varvas. Arzhur, o sevel war an tron dugel e 1305, en doa roet d'e vreur kontelezh Richmond, ha Yann en doa miret anezhi betek e varv, o servijañ kalonek roue Bro-Saoz. Stourmet-taer en doa ouzh Bro-Skos, hogen ouzh Frañs n' en doa stourmet tamm ebet. Fellout a reas dezhañ kaout e repoz diwezhañ e douar Breizh, hag e tivizas bezañ beziet e manati santfrañseziz Naoned.

War-lerc'h ar marv-se, kontelezh Richmond a dlee degouezhout da Yann III. War a lavarer, e voe anv d' he reiñ da Vro-Saoz en eskemm ouzh ul leve-bloaz a 10.000 lur, a vije paeet da zug Breizh diwar madoù dugelezh Vienna. Ne voe ket graet avat. D' an 8 Mae 1334, an dug Yann III a douas al le a fealded da roue Bro-Saoz evit kontelezh Richmond dirak arc'heskob Canterbury, hag e teuas da vezañ perc'henn dezhi nebeut amzer goude, dre un urzh roet gant Edouarzh III d' ar 24 Mae.

Dug Breizh ha roue Bro-Saoz.

Ar roue-se a voe hegarat-kenañ e-keñver an dug, hag e 1335 e roas dezhañ dale, kement ha ma c'halle c'hoantaat, evit paeañ ar gwirioù dleet gant kontelezh Richmond da deñzor Bro-Saoz.

D' ar c'houlz-se, gwir eo, edo Edouarzh III e soñj goulenn e dimeziñ evit e vreur Yann, kont Kernev-Veur, Janed Vreizh kontez Penteür ha nizez an dug. D' an deiz diwezhañ eus ar bloaz 1335, e kargas daou gannad da ober ar gefridi. Da Vreizh ez ejont damc'houde. Pell amzer e padas ar c'henvreutaerezh, hogen c'hwitañ a reas. D' ar 4 Mezheven 1337 e voe dimezet Janed Vreizh gant un den all, niz roue Frañs.

Kounnaret-bras e c'hallje Edouarzh III bezañ bet gant Yann III. Padal ne voe ket. E miz Eost 1337 ez ae an traoù war drenkaat etre Frañs ha Bro-Saoz, hag Edouarzh III en doa dalc'het ha lakaet e tredeog an holl vadoù, an holl aotrouniezhoù piaouet gant sujidi pe wizien roue Frañs. Esevded a voe graet hepken evit kontelezh Richmond, madoù an dug hag e sujidi. Roue Bro-Saoz a yeas betek lakaat dindan e warez an alouer kaset d' e vro gant Yann III.

302

E 1338 e voe troc'het an darempredoù etre Bro-Saoz ha Frañs, hag edod oc'h aozañ prim ar brezel en daou du. Daoust da se, Edouarzh III a roas da Yann III aotre d' ober e gefridioù ha da zastum e leveoù e Bro-Saoz dre " atornañs ", da lavarout eo dre zileuriadur graet da Saozon, na c'hallent ket dont dindan ar reolennoù embannet a-enep sujidi ha gwizien roue Frañs.

Mar krede Edouarzh III dont a-benn dre seurt madelezh eus Yann III hag e zistagañ diouzh Frañs, e oa faziet. E 1334, er bloaz end-eeun ma toue an dug fealded da roue Bro-Saoz evit kontelezh Richmond, edo e soñj reiñ da roue Frañs dugelezh Vreizh. E 1339, Fulub Valois a c'halvas ar Frañsizien d' ar brezel a-enep ar Saozon, an Alamaned hag ar Flamanked kevredet. Sezizet o doa Cambrai en aner, aloubet Pikardia, ha war-dro Gouel-Mikael o doa kilet hep stourm, ur vezh ! dirak an arme c'hall e ged e Buironfosse. En arme-se edo an dug Yann III, gantañ 8.000 a Vrezhoned. Er bloaz war-lerc'h, 1340, e kasas ur strollad kreñv a listri brezhon da zerc'hel lec'h ar morlu gall bet distrujet e Sluis gant ar morluioù saoz ha flamank unanet. Ar roue Edouarzh III, evit tennañ e vad eus an trec'h, a zastumas en-dro dezhañ gant kalz a striv Saozon, Flamanked hag Alamaned, holl enebourien da Frañs, ha gant 120.000 a soudarded ez eas da sezizañ Doornik, ur gêr greñv. Hon dug Yann III, e penn e Vrezhoned, a zeredas kerkent d' en em unaniñ gant an arme c'hall, a sailhas taer war dolpad pennfollet ar Saozon, ar Flamanked hag an Alamaned, ouzh o rediañ da zic'hronnañ kêr ha da zistreiñ d' o broioù, kouezhet o meud en o dorn da heul an arsav-brezel bloaz skoulmet d' ar 25 Gwengolo 1340 en iliz Esplechin.

Ar skoazell-se roet a galon vat, dirak an holl, d' ar Frañsizien a vije bet abeg a-walc'h da roue Bro-Saoz evit lemel digant Yann III kontelezh Richmond hag an aotrouniezhoù all en doa er vro. Den ebet ne vije bet souezhet. Ar c'hronikour gall Froissart a lavar zoken en doa klevet e touge Roperzh Artez, an treuztrec'hiad brudet, an titl a gont Richmond. Ur fazi eo. Div ziell wirion, savet gant Edouarzh III d' an 11 C'hwevrer ha d' ar 16 Mae 1341, a ziskouez anat e chomas Yann III perc'henn da gontelezh Richmond betek e varv.

Penaos diskleriañ e vije bet ken hirc'houzañvus, ken hegarat ur roue lorc'husoc'h, gourvennekoc'h eget nep roue all eus e amzer ? Marteze e oa darempredoù personel etre an daou briñs, chomet dianav d' an Istor.

303

Lavarout a c'haller ivez e seblant Yann III bezañ bet damant d' ar varc'hadourien ha d' ar voraerien saoz a rae kenwerzh e Breizh, hep bezañ displeal e-keñver Frañs koulskoude. E 1335, d' ar 26 Mae, Edouarzh a erbedas ouzh an dug unan eus ar re-se, Yann Perbroun eus Yarmouth, a oa aet e lestr, ar " Pater Noster ", a-stok ouzh an aod e Breizh, ha dont a reas a-benn da gaout ar peñseoù, a oa bet laeret gant tud an arvor, atav prest da denañ o mad eus un hevelep taol-chañs. Ha goude seziz Doornik hag arsav-brezel Esplechin, ar roue a skrivas c'hoazh d' e genderv ker Yann, dug Breizh, kont Richmond, evit kemenn dezhañ o doa bourc'hizien ha marc'hadourien v-Baiona graet vad e-leizh dezhañ (Edouarzh), ha goulenn digantañ, « dre geneilded an dug gant roue Bro-Saoz », o gwareziñ hag ober brav dezho pa vijent e Breizh o kenwerzhañ ; hag ar roue a

bromete ober heñvel e-keñver sujidi an dug pa vijent o kenwerzhañ e Bro-Saoz.

Endra edo eta soudarded Vreizh unanet gant an arme c'hall o stourm kalonek e kompezennoù Flandrez ouzh bagadoù stank Edouarzh III, edo ar varc'hadourien hag ar voraerien saoz ha brezhon, war a seblant, o seveniñ o c'hefridiou e peoc'h en eil bro hag en eben. Marteze a-walc'h eo evit ma kendalc'hje an traoù evel-se e voe Edouarzh ken hegarat e-keñver Yann, hag e lezas anezhañ da vezañ perc'henn kontelezh Richmond.

Skolajoù brezhon e Pariz er 14-vet kantved

Oberenn lennegel ebet savet e Breizh e-pad ren Yann III n' eo deuet betek ennomp. Doug ar Vrezhoned d' al lizhiri-kaer en em ziskouezas avat d' ar mare-se dre ensavadurioù a badas meur a gantved.

Kalz Brezhoned a yae neuze da studiañ e skol-veur Bariz. Dre se e teuas e penn un nebeut tud ouizieki ha madoberus an dezo da sevel tiez evit herberc'hiañ ar studieren brezhon hag aesaat o labour.

Galeran Nikolaz lesanvet « eus ar C'hrae », ur beleg genidik eus eskopti Kemper, aet da Bariz, broudet gant e garantez d' al lizhiri-kaer, a laesas e 1317 un drederenn eus e zanvez, a oa bras-tre, evit skoazellañ ar skolidi baour eus e vro, c'hoant dezho deskiñ ar skiantoù, hag i didra, da zaremprediñ ar skol-veur. Gant an arc'hant-se e voe krouet un ensavadur, " Skolaj Kernev " e anv, hag ennañ e voe degemeret, da gentañ pemp, ha goude nav studier paour a Vreizh.

304

Damc'houde, Jafrez ar C'henkiz-Balison, genidik eus eskopti Sant-Malo, a voe arriagon Vire ha sekretour ar roue Fulub Hir, en em dennas war-lerc'h marv ar roue en un ostel en doa e krec'h ar ru Sant-Jalm, ha treiñ a reas an ostel-se da skolaj evit daou-ugent yalc'hour. Anvet e voe " Skolaj ar C'henkiz ", ha kadarnaet e voe an ensavadur d' an 30 Gouere 1326 gant ar Pab Yann XXII.

Gwilherm Koadmoc'han, ganet e parrez Pañvrid-ar-Beskont en eskopti Treger, kiniad-meur Landreger, doktor-rejant ar Gwir e Kevrenn Skol-Veur Bariz, h.a., a savas e Pariz ivez, dre e destamant deiziadet 11 Ebrel 1325, ur skolaj evit eizh studier eus e diegezh, ha ma ne vije ket kavet, evit eizh studier a Vro-Dreger. An ti-se a voe anvet " Skolaj Treger " evel reizh.

KUDENN AN DRAMM

Amañ da heul e vo kavet ur studiadenenn war gudenn bouezus an dramm. Savet eo bet gant or strollad " Committee of Concerned Asian Scholars " ha lakaet e brezhoneg gant Ifig Skiriou. Evel just ar menozioù a gaver amañ a zo re ar strollad-se hag e savpoent pe e varnadennoù a c'hell bezañ burutellet. Moarvat ne n' em gavo ket an holl a-du. Al lennerien avat, a c'hell skrivañ o soñj diwar-benn ar gudenn.

Commiftee of Concerned Asian Scholars

Heroin hag Impalaerezh

« Gwir eo, dindan levezon an dramm ha dre ar goursav a zeu dioutañ ec'h ankouaer an drist a wirionez. Met bez' eus un touell, ur pezh touell gaouiat ha spontus, a c'hortoz, didruez, an drammad yaouank hag hegred. Rak pa steuz an touell ken kaer degaset gant an heroin mezevellus, e steuz ivez ar gwarez ouzh ar gwirvoud a oa deuet dezhañ a-drugarez d' ar goursav chimikel. Ar vizer a glaske an drammad truezus tec'hout diouti gant kement a zizesper a bak anezhañ en-dro en he c'hrabanoù, a lonk anezhañ kerkent. Taget eo ar fronelloù gant flaer trenk ar ranndiez-karc'har intret a droazh. Garm kañvaouus leun a enkrez, mesk-ha-mesk gant yudadegoù c'hwitellerezioù kirri-polis an dourc'hed, o c'hlevout a ra bremañ, kreñv-tre, spis-tre, evel e-barzh un dasson-enroller ; ha santout a ra dindan e dreid lastez ar poubellennoù n' int ket bet dastumet hag a zic'hlann betek 'barzh ar straedoù...

306

Ober a ray kement tra a vo ret evit kaout ur flistrennad. Ret eo dezhañ rak sklav ar Walenn eo deut da vezañ. »

MICHEL TABOR bet drammad,
bremañ ezel Strollad ar Black Panthers.

An dramm en Amerika

Abaoe ma vez klevet komz eus Amerika ez eus bet eus kudenn an dramm ha deveradoù an dramm. A-hed an XLXvet kantved, a-raok na ve anavezet o efedoù kontammus, ez eus bet roet gant ar vezeien triakl-teogus, morfin peurvuiañ, evit diboaniañ an dud. El louzeier e gwerzh e pep lec'h, e kirri ar varc'hadourien-red hag en apotikerdiou, e veze alies etre 5 ha 10 % a zramm. Kalz a opiom, a gokahin hag a zrammoù all a veze roet d' an dud da lonkañ dre al louzeier burzhudus evel sirop an itron Winslow, louzoù an doktor Cole enep ar c'hatar pe c'hoazh meskaj Parkins enep ar red-kof. Ha kement-se a veze roet kenkoulz d' an dud war an oad ha d' ar vugale. Gant implij ar flistrennoù er bloavezhioù 1840, e kreskas buan-tre niver an dud kontammet gant an dramm.

E-pad brezel an disrannidigezh e veze implijet kaer ar morfin war an tachennoù emgann evit diboaniañ ar re c'hloazet. E dibenn ar brezel e oa ouzhpenn 45 000 soudard kozh o c'houzañv diwar " kleñved ar soudarded ", evel ma veze graet d' an ampoent diouzh ar gontammidigezh gant an drammoù. Soñjal a raed e oa kontammet war-dro 4 % eus ar boblañs. Se vefe bremañ eizh milion a zrammidi.

N' eo nemet war-dro ar bloavezhioù 1890 e voe anavezet gant ar vezeien hag ar pennoù bras nerzh-kontammañ meur a driakl implijet evit ober louzeier. Diwar neuze e tigoras klinikoù-digontammañ un tammig e pep lec'h dre ar vro. Pennadoù ha levrioù o tiskouez pegen euzhus oa an drammoù a voe skignet a-vil-vern. E 1898 e kredas ar ouizieien bezañ dizoloet un triakl nevez na vefe ket kontammus : an heroin. Un devedad diwar ar morfin eo an heroin ha kemer a reas lec'h an drammoù all el lod brasañ eus al louzeier (louzeier " startijenn " ha louzoù enep ar paz). Ne voe merzet efed kontammus an drammm nevez nemet e 1910 tra ma oa bet dija degadoù a vilionoù a dud o lonkañ anezhañ !

307

Savet voe ul lezenn (an *Harrison Narcotics act*) a zeuas diwarni kenwerzh an drammoù da vezañ un dra guzh. Savet oa bet, sañset, evit lakaat harp war pleg an dud d' en em zrammañ, dre zisteraat produadur ha dasparzh an drammoù, ha dre lakaat tailhoù warne. Met ar pezh drastusañ eo e voe difennet gant al lezenn kement a vije bet ret da louzaouiñ an dud kontammet. Mildegadoù a dud - al lodenn vrasañ anezhe tud ordinal, gant ul labour, ur familh hag un tremened didamall - a voe lakaet d' en em zigontammañ trumm, pezh zo poanuis spontus ha dre vras diefedus. Klask a reas ar vezeien hag an ospitalioù un diskoulm gwelloc'h evit an den en ur reiñ drammoù a gementadoù bihanoc'h-bihanañ. Hogen o menoz a reas ar gouarnamant hag al lezvarnioù jubennañ an *Narcotics act* en doare strishañ.

Kregiñ a reas mevelien ar gouarnamant da vont a-frapadoù e-barzh ar c'hlinikoù ha da rediañ anezho da serriñ. Tregont mil mezeg a voe klasket chikan oute ha tri mil tri c'hant anezho voe lakaet en toull dre ma talc'hent da reiñ drammoù d'ar glañvidi kontammet. Nac'het e voe selaou an nebeud medesined hag implijidi-gouarnamant a lavare kemer ur politik denekoc'h. E 1924 e oa serr an holl glinikoù ha ne oa tost mezeg ebet prest da lakaat e " enor" en arvar ha da risklañ trubuilhoù dre aotren un drammm bennak.

Abalamour da bolitik ar gouarnamant kevreadel ne oa nemet un diskoulm d' an drammidi a vane o-unan-penn : mont d' ar marc'had kuzh a oa o paouez sevel hag o vont mat en-dro dija. Milionoù a Amerikaniz o doa un ezhomm spontus eus ur flistrennad ha prest e oant d' ober tost n' eus forzh petra, da reiñ n' eus forzh pegement. Ha prest e oa ivez evel just Sindikadoù ar Riblerezha da bourveziñ diouzh ar goulenn. Keraouez a voe war an drammm ha ret e voe d' an drammidi louvigezhañ ha laerezh. Kreoniñ a rae trafik an drammm dreist-holl e getoioù kêrioù an hanternoz. Gant evezhierz ar polis e oa diaes ar werzh er c'harterioù gwenn, met keit ha ma oa du ar gouzañvad e serre ar fliked o daoulagad.

Ne voe ket lakaet kudenn an drammm da vont da get gant an *Harrison act*, met kuzhet e voe, evit mad ar bolitikerien, ouzh al lodenn vrasañ eus an dud. Ne voe ket sellet ken ouzh an drammm evel ouzh ur gudenn bolitikel bouezus. Met war washaat ez ae an traoù. Strewet e voe an heroin e-barzh ar getoioù, dreist-holl goude an Eil brezel bed. An nevez divroidi eus Porto-Riko hag ar vorianed a voe gouzañvidi pennañ ar Walenn. Gounidoù bras meurbet e voe evit tud ar Riblerezha.

308

War-dro fin ar bloavezhioù 1950 hag e-kerz ar bloavezhioù 1960 e krogas en-dro ar boblañs wenn da implijout an heroin. Kalzig a dud yaouank gwenn a oa heuet gant an dazoned kinniget dezho. Kas oa enne ouzh ar skolioù ken heñvel ouzh prizonioù. Erru oant faezh gant ar fliked, ar gelennerien, o zud, dalc'hmat war o choug. Kregiñ a rejont a-benn ar fin d'en em zrammañ, a-ziwar ar memes abegoù hag ar re zu : evit tec'hout diouzh enkrez ar vuhez pemdeziek. Krog oa Amerika d' an ampoent, er bloavezhioù 1960 'keta, da eostiñ pezh oa bet hadet ganti. Gouzañvet o doa ar re binvidik ha galloudus e raje an drammm e reuz er geto, ha setu bremañ o mibien pe o merc'hed o 'n em zrammañ. Ha du-hont en Indosina e oa breinet gant an drammm an arme a oa sañset o tifenn o impalaerelezh.

Pa grogas an heroin d' en em ledañ er c'harterioù bourc'hiz gwenn en em

lakaas pep hini da skandalat. Ar c'helaouennoù a voe leuniet adarre gant danevelloù euzhus diwar-benn an dramm. Lakaat a reas ar Prezidant Nixon ur brezel nevez, evel ma lavar, enep an dramm, da vont war raok. Hag er Vietnam e veze kemennet tost bemdez ur program nevez enep an dramm.

War washaat emañ o vont Gwalenn an heroin ha n' eo ket er geto hepken, met er c'harterioù gwenn ivez bremañ. Hag en tu-hont d' ur GI diwar dek a vez dindan dramm er Vietnam. Perak n' a ket war raok ar stourm enep an dramm ? Evit lod peogwir e vefe start-tre lakaat an trafik da vont da get, ha pa strivfe ar gouarnamant gant e holl nerzh.

* * *

E kalz a vroioù e vez gounezet pavod gwenn, ar plant ma vez tennet an opiom dioutañ. Pa vez distrujet ur rouedad en ur c'horn, ez a ar genwerzhourien dramm da glask e lec'h all. Er bloavezhioù 1950, pa voe berzet kenderc'h ar pavod en Iran, anezhi ar vro a brodue ar muiañ, e kreskas gounidigezh ar pavod e Bro-Durkia, en Afganistan, er Pakistan. Ha bremañ m' eo deut da vezañ dañjerus an hent Turkia-Marseilh-New York, e teu brasoc'h-brasañ dregantad an dramm gwerzhet en Amerika - 25 % marteze - o tont eus Azia ar Mervent.

309

Evit puraat an opiom ha tennañ dioutañ an heroin, n' eus ezhommet nemet eus binvioù eeun ha nebeut a zeskadurezh war ar gimiezh. Evel ur bouldrenn voutin eo an heroin hag aes eo 'ta enbroañ anezhi e kuzh. Anzav a ra implijidi kevreadel kevrenn an drammoù n' int bet gouest da dapout nemet un dregantad bihan tre eus an heroin enbroet. Ken bras eo ar gounidoù ma vez dalc'hmat tud prest da risklañ n' eus forzh petra evit sevel ur rouedad pourvezañ ha dasparzhañ.

Met bez' e c'hellfe d' an nebeutañ ar renerien ober diaes ar vuhez da bennoù bras an trafik ha mirout ouzh ar marc'had kuzh da greskiñ re vuan. Hogen peurvuiañ ne vez ket gwall nerzhus ar strivoù. War an dachenn etrevroadel da zigentañ, ne gred ket ar gouarnamant Amerikan pouezañ re war gouarnamantoù ar broioù estren. Rak en darn vuiañ eus ar broioù ma vez produet opiom enno, e vez difennet interestoù ar Stadoù Unanet gant Jeneraled ha paotred an aferioù, breinet betek mel o eskern, hag a denn gounid eus marc'had an dramm. Ne c'hell ket ar Stadoù Unanet diskar ar renadoù-se, na gourdrout anezho, rak hepte ne vije mui netra o virout ouzh an emsavioù pobl da gemer ar galloud ha da deurel e-maez an embregerezhioù amerikan ha kevrennoù an arme amerikan. E-lec'h redek war-lerc'h torfederien an dramm, e-lec'h distrujañ rouedad etrevroadel an heroin, emañ ar CIA o foranañ e nerzh hag o foetañ arc'hant Amerikaniz da sevel ha da harpañ ar gouarnamantoù-se.

Muioc'h a vrud c'hoazh zo bet graet en-dro d'ar stourm enep an heroin er Vietnam eget en-dro d' ar stourm renet en Amerika. Met goude c'hwec'h mizvezh labour, e seblant e vefe aezetoc'h gwerzhañ drammoù d' ar soudarded eget d' an nann-soudarded. Hervez ar gelaouennerien a zo du-hont war an dachenn, e vefe kinniget heroin d'ar soudarded tost dizehan. N' eus tamm kresk ebet war briz an heroin abaoe penn kentañ ar " brezel enep an heroin ", pezh a ziskouez e chom bras ar c'hinnig.

310

An hini bihanañ e-touez burevioù polis kevreadel Amerika eo hini an drammoù. An dud zo o labourat ennañ n' int nemet 2 % eus implijidi ar polis kevreadel hag an hanter eus o amzer emaint oc'h ober war-dro ar marijuana hag an LSD. En gortoz e vefemp e teufe skoazell digant dreist-flied an FBI betek burevioù an drammoù hag e vefe strivet ganto da reiñ lamm d' ar bourvezourien heroin. Met ur gudenn a eil pe trede renk eo kudenn an heroin evit an FBI. P' embannas ar " C'hengor enklask war an FBI " dielloù burevioù Pennsylvania, e voe dizoloet ne oa nemet 1 % eus an holl deulioù a-zivout ar muntrevezh ! Ouzhpenn an hanter eus an teulioù oa diwar-benn an enebiezh ouzh ar servij soudard, a-zivout diankadennoù GI-ed ha dreist-holl a-zivout an evezhierz war al luskadoù peoc'hgar, emsavioù dieubiñ ar re zu ha war ar gronnadoù politikel araogelour all. Seblantout a ra e plije muioc'h da Hoover e vefe e vevelien o tremen o

amzer o selaou prezegennoù ar bodadegoù kentoc'h evit o vont war-lerc'h pennoù-bras trafik an heroin.

War an dachenn lec'hel eo diefedus a-grenn ar fliked, divarrek int da dapout pourvezerien an heroin. Da zigentañ, hervez al lezenn eo ken grevus perc'hennañ drammoù hag ober ar c'henwerzh anezho hag e lodenn vrasañ ar c'hêrioù e vez adc'hopraet ar boliserien diouzh niver an dud a harzont. Ha kalz aezetoc'h eo mont e-barzh ar straedoù ha serriñ un nebeut kantadoù drammidi, evit diskoachañ ur marc'hadour bras kuzh. Nevez 'zo eo bet goulennet gant politikerien ha kelaouennoù frankizour e vefe klasket da gentañ penn pakañ ar werzhourien. Met n' eo ket kalz gwelloc'h : an darn vrasañ anezho n' int nemet drammidi o klask kaout peadra da vevañ hep laerezh. Ar wir dorfedourien zo paotred an aferioù ha mistri ar Riblerezha hag a laka ar gounidoù en o godilli hep touchañ ouzh an drammm zoken. Ma ne gred ket ar fliked mont oute, n' o deus chañs ebet da herzel ouzh an trafik.

Met pouezusoc'h eo c'hoazh kudenn ar breinadur. N' eus forzh petore drammad, paket gantañ un tamm skiant-prenet a anavez ur bern istorioù diwar-benn ar fliked. Gout ouier ervat ez eus tud e burevioù an drammoù hag a zo gwerzhourien dre guzh. Diskuliet en deus Vinnie Teresa, ezel kozh ar Mafia, an hini zo bet test dirak ar C'hongres, e veze prenet gant tud ar Riblerezha hag ingal, poliserien, barnerien ha politikerien. Ken bras gounidoù a vez graet diwar an heroin ma c'hell aes a-walc'h pennoù bras an trafik postañ kalz moneiz evit en em wareziñ.

311

Evit gwir eo marteze an heroin an afer a zegas ar muiañ a arc'hant, hiziv an deiz, en Amerika. Diaezamantoù zo gant armerzh ar Stadoù Unanet er mare-mañ, met derc'hel a reer d' ober gounidoù dreist-goñvor gant an heroin. Diwar ur c'hilo opiom prenet 6 000 dollar digant un enporzhier e c'heller gounit etre 200 000 ha 300 000 dollar en ur ober ur sizhun. Da veno ar gelaouenn Business Week e talv produad an opiom er bed tri miliard a zollarioù, goude diskontet ar frejoù. Ha lavarout kement-se n' eo ket mont dreist ar wirionez. Re a dud zo 'ta, a bep tu, o c'hounit diwar an trafik-se. Marc'hadourien opiom Azia, fliked breinet Harlem, arc'hantourien an drammm hag a zo dindan o galloud an trafik etrevroadel ; strivañ a ra an holl re-se a-heligentañ evit na vefe ket re nerzhus ar stourm enep an drammm. En ur gevredigezh kevalaour n' eus ket tu, pe dost, da herzel ouzh red ur varc'hadourezha a zegas kement a arc'hant da gement a dud.

Met ha pa ne zegasfe an heroin tamm arc'hant ebet e vefe c'hoazh eus kudenn an drammm. En ur gevredigezh diazezet war ar gwaskerezh, en ur gevredigezh n' eus enni hent ebet digor d' ar yaouankiz, eo ret kaout an tu da dec'hout. Ma ne vije ket eus an drammm evit o sioulaat, e vije, sur, kalz muioc'h a dud du e kounnar, kalz muioc'h a re yaouank gwenn o nagenniñ ha kalz muioc'h a GI-ed prest d' en em sevel. Met pa dremener an hanter eus ar vuhez dindan efed louadus ha laouenaus an drammidigezh hag an hanterenn all o klask, kousto pe gousto, ar bikurenn, ar flistradenn a saveteio dre louadiñ, penaos a soñj deoc'h e c'hellfed stourm da zistrujañ ar gevredigezh torfedour ?

An drammm er geto du : ur sklavelezh nevez

E-pad seizh mizvezh kentañ 1970, e karter Harlem nemetken, ez eus bet 700 den lazhet gant an heroin. Abaoe tregont vloaz e talc'he an drammm da lazhañ miliadoù a wazed hag a vaouezed du pe c'hell o c'hroc'hen, ha klozañ he daoulagad he doa graet Amerika wenn, mut ha diwar fae. N' eo nemet pa grogas an drammm da aloubiñ ar c'harterioù kaer e voe dibikouzet trumm he daoulagad. Adal neuze e oa eus kudenn an drammm.

312

Evit darn eus ar vorianed yaouank e seblant gwerzh an drammoù bezañ ar vicher nemeti digor dezho. Setu aze un obererezh a zegas kalz arc'hant, kalz a vrud ha drammm marc'had-mat. Met didouellet e vezont buan rak e gwirionez e

vezont da vat e dalc'h ar flied ha pennoù bras an drammm. Rastellat a ra ar bourvezerien wenn an holl c'hounidoù e-keit ha ma vez ar werzhourien, an drammidi o forañ o holl arc'hant o preañ drammm. N' eus nemet ar " mafia " he deus gallet, a-drugarez da c'hounidoù he zorfedoù, sevel un embregerezh " hervez lezenn ". An drafikerien du n' o deus morse gallet daspugn trawalc'h arc'hant evit lemel diwar ar gumuniezhañ du gwask tud wenn an aferioù.

Met n' eo ket c'hoazh ar c'holl " armerzhel " a ra ar muiañ a zroug d' ar gumuniezhañ du. M' o deus ar re wenn lezet trafik an drammm d' en em ziorren er geto, eo peogwir e van dinerzh krenn an drammidi. Abalamour d' an drammm e teu da vezañ digenvez ar re o dije dleet bezañ e penn ar stourm enep an direizhder en Amerika. Evel m' en deus skrivet un drammad n' eus ket pell : « P' out drammad eo dav dit diwall, soñjal ennout hag ennout nemetken. Den n' hen gray a-hend-all. Ha neuze emañ dalc'hmat o klask c'hoari troioù kamm d' an dud hag an dud o klask c'hoari troioù kamm dit. En ur stumm eo e-giz-se e chom ar Reizhiad en he flom. Pep hini o vont an eil enep egile. E-lec'h klask reiñ sikour d' az nesañ ne rez nemet ober war da dro-te ».

Roll ar relijion zo bremañ gant an heroin ha baradoz an drammm 'zo evel touell ar vuhez all. Lavarout a rae Michael Taylor, bet drammad ha bremañ ezel ar Strollad " Black Panthers " : « Setu ar walenn, an triakl marvus, ar poultr gwenn gwerzhet gant euzhveled, tud aet sot gant an arc'hant, d' ar vorianed yaouank a zo o klask, kousto pe gousto, un dra bennak, n' eus forzh petra, hag a skoazellfe anezho d' ankouaat ar gramenn, ar baourentezh heugus, ar c'hleñvedoù hag an displeberiadur ma vevont enno bemdez. Gant an drammm e teu karc'har ar geto da vezañ ur seurt baradoz du. Setu pezh eo e penn kentañ ar Walenn. Ne reer foutre ken eus c'hwez trenk ar ranndioù, flaer ar staot enno. Ne reer foutre ken eus garmoù truezus, leun a enkrez, ar wazed hag ar maouezed du aet tost foll gant ur sistem kevredigezhel dizenel. Ne vezer ket kizidik ken ouzh yudadenoù bouzarus kirri an dourc'hed, nag ouzh ar poubellennoù ma tic'hlan dioute al lastez brein a skign kleñvedoù. Ne reer van eus netra ken, nemet eus an heroin, eus ar Walenn... »

En abeg da vuhez spontus ar geto e krog kalz a vorianed d' en em zrammañ, met n' eo nemet ober droug dezho o-un a reont en o c'hounnar, tra ma tlefent ren o c'hounnar enep o gwaskerien.

Ul lazh-ouenn eo an opiom, ha d' ar c'houzañvidi eo da baeañ evit bezañ lazhed.

313

Ar yaouankizoù gwenn hag an drammm

Testeni Judy : « Krediñ a ra din e vez dac'hmat disheñvel kudennoù ar merc'hed diouzh re ar baotred. Ne vez ket desavet ar merc'hed memes mod. Desket e vez dezho kaout mezhañ eus kement tra a reont. Soñj 'm eus, ar wech kentañ 'm eus kousket gant ma den yaouank. Fallgaloniñ spontus am eus graet. Ne felle ket din e vije bet gouezet. Lodenn kuzhetañ ha sakrañ ma buhez oa. Mantret oan peogwir oa ret din bezañ gant ur paotr evit bezañ eus ar vandenn, met pep tra a zlee bezañ kuzh. Dav oa din bezañ dizonest evit padout. Rediañ a raen ma mamm da zispign kalz arc'hant da bremañ dilhad din. Pep tra a-ziwar ma gorre a zlee bezañ peurvut. Met ennon ma-un oa divalav an traoù, ne oan ket em aes gant ma c'hoari. Ha muioc'h-mui e pege an aon hag ar vezh ennon ; abalamour da se e plije din an drammoù. Keit hag e oan drammet e oa brav ar jeu ganin, a grede din, evel ma kred d' an holl re yaouank all. Da c'hwezek vloaz e yae dija kalzig a varijuana hag a LSD ganin. Bloaz goude, oan krog gant an heroin. Chañs 'm eus bet, n' eo ket bet ret din gastaouiñ pe ober traoù all a-seurt-se. Prestañ a raen ma ranndi d'ur bern tud d' en em zrammañ ha reiñ a raent drammoù din. An darn vrasañ eus ar merc'hed zo e dalc'h o gwazed, drammidi anezho. Louvigezhiñ a reont pe sinañ chekennoù dibourvez. Da gustum e vez miret an arc'hant gant ar gwaz. Den n' hell chom din o vevañ evel-se, hep gout piv vo en ho kichen pa zihunit diouzh ar beure. Hag an holl dud zo e kontañ gevier pe o laerezh. Unan eus ma gwellañ mignonezed zo aet da anaon em ranndi, hep gout din, ken drammet e oan. Ken goull e vez ar soñj ma reer foutre kaer gant pep tra, nemet en em

zrammañ. Gwasket e vezer gant an dramm, met ivez gant ar baotred drammet hag a zo kreñvoc'h hag en em gavout a reer dister-dister, ken ha ken, ar re zisterañ tout. Setu pezh eo bet ma buhez daou vloavezh-pad ».

314

E Bro-Sina : " ar fank estren "

« Ar ouenn wenn, dre vras, n' he deus graet nemet drouk d' ar gouennoù all, e-kerz an holl darempredoù he deus bet gante. Gwechall o deus ar re wenn gwallet Bro-Sina pa oa dizifenn hag heged. Kaset e voe da Vro-Sina milionoù a lurioù opiom gant kristenien. E 1839 e oa kement a zrammidi e Bro-Sina ma lakaas Gouarnamant Bro-Sina 20 000 kasedad opiom da zeviñ. Kerkent e krogas ar Re Wenn gant brezel kentañ an opiom. Soñjit 'ta ! Ober brezel ouzh unan bennak abalamour ma nac'h en em zrammañ ! »

Malcom X...

Ar fuzuilhoù, ar relijion hag an opiom zo bet a-viskoazh armoù pennañ ar re wenn abaoe m' int krog da drevadennañ. Anavezet e oa an opiom gant pobloù Azia, kalz a-raok donedigezh ar re wenn. Met tud ar C'hornog eo ar re o deus degaset kleñved an opiom. En Azia e oa an opiom ar varc'hadourezh nemeti a c'helle degas arc'hant d' ar varc'hadourien saoz hag amerikan.

Kerkent ha 1729 e oa difennet gwerzhañ ha butuniñ opiom gant lezennoù Sina. Dre guzh e kendalc'has ar re wenn da werzhañ opiom, gant sikour gouarnamant ar vro. E-kreiz an XIvet kantved e oa erru an opiom da vezañ e-touez an holl draoù gwerzhet eno, an hini a zegase ar muiañ a arc'hant.

Hep mont amplik ganti e c'heller lavarout e oa diazezet kenwerzh ar re wenn war ar " fank estren " evel ma veze graet eus an opiom gant Sinaiz d' an ampoent. Al lodenn vrasañ eus e c'hounidoù a zeue da c'houarnamant trevadenn saoz an Indez diwar an opiom. Evel ma tislepe ur flemm-skridour eus an XIXvet kantved : « Kompagnunezh doujet Indez ar Reter he deus graet gounidoù dreist-goñvor e-pad bloavezhioù, diwar an opiom. A-drugarez d' an opiom ez eus bet gant ar gouarnamant saoz spletou politikel hag arc'hantel bras-tre. En eskemmoù etre Bro-Sina ha Bro-Saoz e c'hounez an eil ouzhpenn 6 milion a lurioù bep bloaz ».

315

Goude 1830 e voe gennet Bro-Sina en un enkadenn armerzhel ha moral. Kresket en doa kenwerzh kuzh an opiom : 5 000 kasedad e 1820 ha 40 000 e 1839. Endra ma taspuge an estrenien gounidoù spontus e oa nebeutoc'h-nebeutañ a arc'hant e Bro-Sina. Un enkadenn c'hrevus e oa : diskouez a rae trafik an opiom e oa dic'houest ar stad sinaat da wareziñ ar bobl ouzh an estrenien. Koll ar c'hevalaoù a lakaas pounneroc'h ar wask a oa war ar gouerien. E 1839 e lakaas ur c'hargiad sinaat, e anv Lin, kemer ha deviñ 20 000 kasedad opiom saoz hag amerikan. Kerkent e skoas ar gouarnamant saoz, gwarezour ar Sevenadur, a-benn addiazezañ e aotroniezh. Distrujet-holl e voe merdeadurezh Bro-Sina e-pad brezel an opiom, ha neuze e krogas diplomatiezh ar c'hanolioù. Da heul brezel an opiom e voe ret da Vro-Sina paeañ 6 milion a zollarioù evit ar c'hasedoù devet hag asantiñ da zivizoù kriz Bro-Saoz, en o zouez, digoridigezh porzhioù ar vro d' an opium ha d' ar varc'hadourezh all.

Dek vloaz goude e voe un emsavadeg kouerien e Su Sina. Fellout a rae d' an emsavididi d-Taiping ne vefe ket a wirioù-dreist gant an estrenien. (D' ar ministr saoz e lavarent : « Breudeur omp dirak Doue ».) Er c'hornioù-bro dalc'het gant an d-Taiping e tigreskas ar gouerien priz ar feurmaj ha ne voe rediet ken ar merc'hed da gustumoù zo evel lienañ strizh o zreid. Butuniñ opiom a voe difennet groñs. Rener an d-Taiping a lavare : « Ur fuzuilh troet ouzh ho penn eo ar bipenn opiom, ne c'hell nemet mac'hagnañ pe lazhañ ac'hanoc'h ». Int hepen, pa voe savet Republik ar Bobl, a zisklerias e oant a-enep an opiom. Goude pemzek bloavezhiad emgannoù e voe flastret emsavadeg an d-Taiping gant skoazell ar Saozon hag an Amerikaned.

Lakaat milionoù a dud da vezañ drammet, hastañ diskar ar Stad sinaat ha krouiñ e Sina ur renkad nevez a varc'hadourien e servij an estren : setu pezh a reas trafik an dramm. Eus 1842 betek 1884 e voe enporzhiet e Bro-Sina 223 000 tonennad opiom. E 1906, diouzh a soñje gouarnour Shangaï, e oa trizek milion a Sinaiz a vutuniñ opiom.

Ma oa al lod brasañ eus ar c'henwerzh e dalc'h ar Saozon, en em zibabe an Amerikaned eus ar gwellañ ivez. E penn kentañ an XIXvet kantved e tegase ar bigi amerikan kement a opiom eus Bro-Durkia ha Bro-Bers da Vro-Sina ma krede da c'houarnour Kanton e oa Bro-Durkia un drevadenn amerikan. Un elfenn bouezus e voe an opiom e kresk armerzh Amerika hag en e emled war Azia. E 1839, just a-raok brezel an opiom, e oa ur gompagnunezh amerikan (Russel and Co) en trede renk e-touez ar re a zegase opiom da Vro-Sina. Fortunioù bras a zaspugnas tiegezhioù meur eus " Bro-Saoz Nevez " diwar an opiom. Unan anezho a sikouras da c'houde Franklin Delano Roosevelt da vezañ dilennet da Brezidant.

316

Da sevel hentoù-houarn ar Far West e servijas ivez ar gounidoù bras graet a-drugarez d' an opiom. Rak pa grogas ar gounidoù amerikan da zigreskiñ e Sina, e tennas John Murray Forbes, unan eus perc'henned kentañ ar " Russel and Co" e gevala alese evit postañ anezhañ en hentoù-houarn amerikan. Ouzhpenn ar genwerzhourien a veze o labourat war trafik an opiom. Meur a visioner a voe ivez. Evel jubennour e labouras ar reverant Charles Gutzleff evit ar Gompagnunezh Jardine Matheson hag a-drugarez d'e labour e teuas ar gompagnunezh-se da vezañ war-dro 1830 an hini greñvañ-holl. Evel just ne gaver meneg ebet eus an opium er pezhioù melloù levrioù savet gant an den santel-se diwar-benn Sina.

Meur a skouer all zo. Souezhet e voe an doktor William Gould, medisin misioner, o welout pegen buan e c'helle skignañ 50 000 tablezenn morfin. War-dro fin ar XIXvet kantved e oa ar morfin, enporzhiet hep reolenn ebet, unan eus ar marc'hadourezhioù gwerzhet an aesañ d' ar Sinaiz ; " opiom Jezuz " veze graet dioutañ gant ar gristenien sinaat. Da c'houde e savas kalz a visionerien a-enep an dramm, dre ma lakae diaes trafik an drammoù o labour avielañ. Sederadet e voe gant o c'homzoù brav koustiañs an estrenien n' o doa netra da welout en trafik, met tamm ebet ne voe digalonekaet ar werzhourien.

Evit dont a-benn eus an opiom estren e krogas Sinaiz da c'hounit opiom en o bro. E 1920 e produe Bro-Sina 90 % eus produad ar bed.

Hogen e penn kentañ an XXvet kantved o doa ar genwerzhourien estren adpostet en aferioù all ar gounidoù graet diwar an opiom. Deuet e oant da vezañ ar vistri war rannoù pouezusañ armerzh ar vro.

Ne badas ket pell an trec'h bihan ha forc'hellek-se war ar genwerzhourien estren. E daouarn ar Japaniz e kouezhas marc'had an opiom, e Mandchouria hag e Norz Sina. E 1919 e c'houneze Japaniz ur bern arc'hant gant gwerzh an opiom : 30 milion a zollarioù bep bloaz. Setu, da heul, pezh a skrive ur Japanad a-zivout trafik an opiom e Mandchouria e 1920 : « E Dairen, war ar c'haeoù hag er porzhioù-houarn, ez eus bagadoù koolied. Bez' eo an dra gentañ a weler o tegouezhout e Mandchouria : an dud-se, hanter noazh, du gant o c'hramenn. Aet on bet da welout Hekizanso, an oaled koolied. Ur vezh. Butunadegoù opiom zo bet aozet eno. Miret eo an opiom gant gouarnamant nann-soudardel Kwantugn, kement-se, sañset, evit gwareziñ ar boblañs ouzh ar poezon. E gwirionez e vez gwerzhet frank an opiom en Hekizanso. Diaes eo din kompren. Re drevadennelour e seblante kement-se bezañ. Un nebeut bloavezhioù goude, pa oan o veajiñ pelloc'h e Bro-Sina, e teuas splannoc'h ar wirionez d' am spered, dreist-holl o anavezout dre ar munud doareoù Japaniz : tennañ a raent implij eus o stad an traoù evit gwerzhañ morfin hag evit skignañ ar poezon ».

317

E 1940, pa zeuas Shangaï dindan o galloud e c'hellas Japaniz gounid 72 milion a zollarioù muioc'h a-drugarez da genwerzh an opiom e Bro-Sina a-bezh. Aotreet e oa gant Burev japanat enep an opiom digeriñ butundier ha tier da werzhañ an opiom, sañset evit pareañ milionoù a zrammidi. Ha daspugnet e voe

gounidoù dreist-goñvor.

E 1949 e voe skarzhet kuit an Impalaerourien estren eus Bro-Sina ha da heul e voe diskoulmet kudenn an drammm er vro. Ar vro nemeti eo e-lec'h m' emeur deuet a-benn da vat eus gwalenn an drammm. Diouzh un tu e voe distrujet rouedadoù an drafikerien estren ha sinaat gant ar gouarnamant nevez, diouzh un tu all - hag ar pep pouezusañ eo - e voe roet tro d' an drammmidi da cheñch : e lec'h lakaat pep tra war o gwall, lakaat anezho da vezañ kablus hag ober sarmonioù goull dezho, e voe sellet ouzh an drammmidi evel ouzh tud bet reuziet gant ar gevredigezh kozh. Klasket e voe kinnig dezho hentoù nevez da vont gante, louzaouet e voent dre zigreskiñ tamm-ha-tamm o drammmad en ur lakaat anezho da gompren abalamour da betra e oant bet kroget d' en em zrammañ. Pemp pe c'hwec'h bloavezh goude an dieubidigezh ne oa mui eus kudenn an drammm e Bro-Sina, koulz lavarout.

An diskoulmoù

En hañv diwezhañ e voe kaset ur soudard warn-ugent, martoloded ha " marines " anezho, da Sant Diego, asambles gant daouzek ofiser, en ur rañch kozh da selaou pladennoù ha da gontañ kaoz a-gevret. Junkied, drammmidi e oant, ha gante e oa embreget ur programm nevez enep an drammm, *Credo* e anv, renet gant aluzenerien.

N' eo ket ar skouer nemeti. E pep lec'h e Bro-Amerika e vez bremañ klinikoù, tier louzaouiñ, kreizennoù " dizuañ ". Pep hini a fell dezhañ bezañ 'barzh an taol : kuzulioù-kêr. ospitalioù bras, ilizoù.

318

Rak deuet eo ar stourm ouzh an drammm da vezañ ur gwir " vicher ", evel ar stourm ouzh ar saotradur. Un doare nevez da c'hounit kalz arc'hant eo hag an holl gevredadoù hag an holl ensavadurioù a fell dezho kaout o lod, ha pa vefent ar pennabeg da " gudenn an drammm ". Ar re a ra louzeier apotikerezh ha pilulenoù a bep seurt zo bremañ o klask gwerzhañ drammoù-burzhdus nevez a c'hell kemer plas an heroin. Un digarez eo evit ar polis da c'houlenn arc'hant ha tud evit kontroliñ gwelloc'h ar vro, tra m' o deus morse klasket da vat tagañ trafikerien an drammm.

Ne vern d' an dud 'zo oc'h ober gounid diwar ar medisinerezh, kudennoù gwirion an drammmidi, un digarez n' eo ken da c'houlenn skoazell arc'hant brasoc'h bras, sañset d' ober enklaskoù war an drammm ha da sevel kreizennoù louzaouiñ. Ha setu m' eo bet diskuliet gant Nixon ez eo an drammm ar gudenn bouezusañ en Amerika ha goulennet gantañ 155 milion a zollarioù digant ar C'hongres evit ar programmoù louzaouiñ. Met da belec'h ez a an arc'hant ? Petra eo ar programmoù-se ?

Al lodenn vrasañ eus an arc'hant nevez roet gant ar gouarnamant a ya da baeañ ar programm " louzaouiñ dre ar metadon ". Ur c'hleñved korfel n' eo ken kleñved an drammm da soñj ar re a ra gant an hentenn-se. Ne glaskont ket gouzout abalamour da betra eo deut ar glañvidi da vezañ drammmidi. Gwelout a reont hepken e teuer da voazañ ouzh an drammm : daskemmet e vez 'ta danvez kellidoù ar c'horf, ha ne c'heller dic'hoanta anezhañ nemet gant un drammm bennak, an heroin pe unan all en e lec'h, evel ar metadon.

Gant an Alamaned, e-pad an eil brezel bed, eo bet ijinet ar metadon (Adolfen e oa bet e anv da zigentañ, en enor da Hitler). An efedoù anezhañ zo tost ar memes re ha re an heroin. Lakaat a reont o-daou levnez en dud, dav eo d' ar drammmad kaout dalc'hmat muioc'h-mui a zramm, ha poanuis eo an diouer eus an eil pe eus egile. Evit gwir n' eus nemet un diforc'h etre ar metadon hag an heroin, unan a zo aotreet e werzhañ, egile n' eo ket. Netra ken.

E kalz ospitalioù ha klinikoù e vez roet metadon, atav en ur vont war nebeutaat, da zivoaziañ an drammmidi, evit na vefe ket re boanuis dezho. A-du emañ tost an holl evit lavarout e c'hell ar metadon sikour un drammmad o klask

pareañ.

319

Met disheñvel eo a-grenn pa louzaouer dre reiñ bemdez metadon d' un drammad. An dra-se n' eo ken nemet reiñ d' ar metadon lec'h an heroin. Morse ne c'hello un drammad pareañ da vat, a lavar ar re o deus ijinet al louzaouerezh-se, ha gant ar metadon n' o devo ket ezhomm an dud da laerezh evit bevañ, aezet e vo kontroliñ na vefe roet dezho kementadoù marvus. Spi zo gant ar re-se e c'hello an drammidi bevañ en un doare reizh, er gêr, war o labour, e-barzh ar skolioù.

.

N' anavezet ket kalz a dra diwar-benn efedoù ar metadon war hir dermen. War a seblant e c'hell bezañ dañjerus-tre, evit mel-askorn al livenn gein, da skouer, ha lakaat kleñvedoù poanius-tre da zont en eskern. Ha padal e vez gwerzhet en-dieub an dram-se da degadoù a viliadoù tud. Displegañ ra ur skiantour, hag eñ oc'h ober enklaskoù war ar metadon, eur bet kroget da implij an heroin evit pareañ drammidi diouzh ar morfin. « Ken heñvel eo an doare a zo d' ober bremañ gant ar metadon ma laka unan da skrijañ, » emezañ. A-benn ar fin n' eo al louzaouerezh dre ar metadon nemet ur cheñch dram-evit-dramm, met an drammad a zo ret dezhañ kaout « e dammig dram » pemdeziek da vevañ.

Gant al louzaouerezh-se e c'hell ar gouarnamant kontroliñ spontus buhez an drammidi. Dleout a ra an drammad mont ur wech pe ziv bemdez d' ur glinikenn, ha ne c'hell klask enebañ. Ha tu zo d' ar c'hlinikennoù da zibab an drammidi. E New-York eo bet nac'het louzaouiñ ar re a oa arouez ar " galloud du " gante. Evel ma lare Larry - ar soudard kozh - diwar-benn e gamaladed louzaouet gant ar metadon : « N' int ken margodennoù. Deuit amañ. Kit du-se... Pep tra 'vez laret dezho ober gant ar gouarnamant eo ret dezho hen ober ».

Marteze e c'hellfe ar metadon bezañ an diskoulm evit drammidi n' eus tamm spi ebet ken saveteiñ anezho, met ne zlefed ober gantañ nemet d' ar poent diwezhañ. N' emañ ket an traoù evel-se. E kalz klinikennoù ne glasker ket divoaziañ an drammidi zoken. Diouzhtu e vez roet metadon dezho. Ha dispignet e vez arc'hant forzh pegement gant ar gouarnamant a-benn sevel kreizennoù louzaouiñ dre vetadon. Splann eo n' eus keloù ebet gant Nixon hag e vignoned eus diskoulmañ ar c'hudennoù diazez o deus lakaet an dud d' en em zrammañ : pezh zo d' ober d' o soñj eo mirout ar gevredigezh en urzh vat, ha pa vefe ret d' un nebeut milionoù a dud kaout evit bevañ drammoù roet gant ar gouarnamant.

320

.

An doare-louzaouiñ a vez bremañ brudet ar muiañ - goude al louzaouerezh dre vetadon - eo ar " gumuniezh terapeutek ". An taol-mañ e loc'her a-ziwar ar soñj ez eo kleñved an dram ur gudenn hiniennel ha n' eo ket kevredigezhel, an abegoù bredel o vezañ kalz pouezusoc'h avat evit abegoù korfel. Klask a reer adlakaat an den klañv da ren ur vuhez " reizh " dre cheñch e bersonelezh.

Er c'humuniezhioù-se e vev ar glañvidi asambles e tier bras, renet gant ur strollad arbennigourien, tud bet drammidi peurliesañ. Eno e vez aozet ar vuhez diouzh ur genurzh strizh, rust hag al lezennoù moral strishañ : dram ebet, bannac'h alkool ebet, emgann ebet, berzet e vez an darempredoù etre paotred ha merc'hed. N' heller rannañ grik enep ar programm. Roll ar paotr hag ar plac'h zo a c'hiz kozh, hengounel. Ar baotred eo ar vistri, kas a reont da benn al labourioù kaletañ ; sentiñ a ra ar merc'hed, keginañ ha gwriat. Diouzh pezh a reont e vez kastizet pe gopraet an drammidi. Gourc'hemenoù a vez graet d' ar " re vat ", amzer vak vez laosket dezho, aotreet e vezont da vleniañ ur c'harr-tan hag ar gwir 'vez roet dezho da c'hourc'hemenn war ar re all. Ar re fall a vez diskennet o renk, a-wechoù touzet o fenn.

.

Dre vras n' eus ket kalz a dud a ve pareet, daoust d' ar bruderezh a vez graet diwar o fenn. Diskuliet en deus ur c'hargiad, e New-York, e oa bet « un nebeut kantadoù a dud pareet » marteze, a-ziwar a 11 000 drammad bet louzaouet gant e vurev. Fouge zo e Strollad Sikour an Drammidi dre m' o deus pareet 79 den etre 1967 ha 1970, a-ziwar 2 500. (E 1970 oa bet roet d' ar strollad-se 28 milion a zollarioù.) Sañset eo e New-York e vez louzaouet ar gwellañ an drammidi ha padal n' eus nemet 3 % anezho hag a ve sikouret.

321

Splann eo, goude bezañ damwelet an doareoù pareañ, eo dav atersañ war ar gudenn bouezusañ : perak en em zramm an dud ? Abalamour da betra ne c'heller pareañ nemetken nebeut a dud ? Er gevredigezh a-vremañ e vez poulzet pep hini, ha gant pep tra tro-dro dezhañ, da grediñ eo dre e faot, da grediñ eo kablus, ma ne ya ket mat an traoù gantañ, ma n' eo ket barrek d' aber berzh er vuhez, m' en em sant kollet pe ma ne gav labour ebet. Hag etre krediñ e vezer kablus hag en em zistrujañ ez eus nebeut a dra, n' eus nemet an heroin. Setu ne vez kavet programoù pareañ hag a ra berzh nemet gant aozadurioù politikel o stourm ouzh ar gevredigezh en he fezh. Lod eus ar c'humuniezhoù a oa o fal da gentañ stourm ouzh an dram hepken, a zo bet ret dezho mont war an tu politikel, evel da skouer an Daytop House e New-York e-lec'h ma teuer a-benn da bareañ ar glañvidi en ur lakaat anezho da stourm war an dachenn bolitikel. Met abalamour da se eo bet skarzhet ar rener ha 60 implijad. Da heul ez eo aet kuit eus ar gumuniezhañ kalz a glañvidi.

Ar Black Muslims o deus-int sikouret kalz ivez da ziskoulmañ kudenn an dram, dre m' o deus komprenet an abegoù a laka morianed ar geto d' en em zrammañ ha peogwir e kinnigont, evel klinikoù emveret zo, bet savet gant ar re zu en Harlem, un diskoulm a zinded : ar stourm dieubiñ.

*

A-stroll eo bet savet ar pennad-mañ gant ar c'helc'hiad studi eus " Committee of concerned Asian Scholars ".

(Lakaet e brezhoneg gant Ifig Skiriou.)

NENN JANI

« E gwir, ma tistagas Roparz Hemon ar brezhoneg diouzh an abostolerezh relijiel, diouzh ar furlukinerezh rannvroel ha diouzh ar vourc'hizelezh laosk, e voe dre un doujañs dreist ouzh gwerin gaezh, ouzh gwerin gasaet ha goapaet hor Bro : ar werin a zo ene, ha nerzh ha goanag ha yec'hed Breizh. »

Per Denez a skrive kement-mañ e 1950 (A. L. Nn 20.)

NENN JANI, romant diwezhañ Roparz Hemon, a zo evel " Saga " pobl vihan Brest. Un daolenn vamus, o lakaat da advevañ dirazomp ' pezh a zo bet ha ne vo mui. Kêr Vrest distrujet, aet e ludu 'pad ar brezel, a zo deskrevet, linennet gant munudoù ken resis m' emañ o sevel, difreuzh, dirak hon daoulagad, livus ha bev-buhezek. Evit ar re o deus anavezet Brest, ar Brest-se, ez eo un dudi. A-hed ar pajennoù, evel o tispakañ eus al latar, eus latar an eñvor, setu m'emañ adarre aze gant ar vuhez o virviñ enni, ha, a-hed daou vloavezh e welimp, o vont-dont, o labourat, o c'houzañv, o farsal, o karout, o kasaat, o stourm, tudigoù a bep seurt : micherourien, artizaned, kenwerzhourien, mitizhien, martoloded, arzourien, ha gisti ha bourc'hizien vihan... ken tost, goude tout, keit all goude, o frederioù ouzh hor re !

Evit daoulagad dizeblant ha dievezh, ne vije amañ nemet buhezioù louet, ingal, gant soursioù bihan dister. Met, pas ha pas, setu ma tizolomp ur bed liesliv a-dreuz ar frazennoù berr, sklaer, a lenner evel ma ever ur banne dour fresk - na soutil koulskoude - ger ebet a re, ger ebet na ve en e lec'h, o reiñ ul lusk heson evel ur barzhoneg.

Hep gout deomp, evel dre achanterezh, e kerzhomp dre Vrest gant an dud-se, o anaout a reomp, deskrevet ma 'z int dre ar munud, ken na welomp anezho, met, bravoc'h, enno ivez e welomp, ha n' ankounac'haimp mui hini, ken kreñv eo merket o fersonelezh. Daoust maz int disheñvel krenn, un dra avat a zo boutin etrezo : n' eus nikun a ve laosk, holl int stourmerien, pep hini en e vod.

323

A-hed an danevell, unan, ur vaouez, a ra al liamm etre an holl dudennoù : Nenn Jani, ar chikolodenn gozh, sart, taer, eeun, ha n' anavez nemet un hent : al labour, ul lezenn : hini ar galon. Pa vanker d' al lezenn-se, gouest eo d'en em ziskouez dichipot ha faeüs, ha pa ve gant ur polis imbesil pe gant ur vourc'hizez digalon. Enni e seblant melezoaret ene ar bobl-se : deol hep bezañ bigod, kalet d' al labour, espernus ha brokus, kalon dener ha genou frank, o karout ar peoc'h hag ar frankiz (a vo aberzhet ganti koulskoude, lezenn ar galon da gentañ), met nebeut gouzañvus ma klasker c'hoari troioù kamm dezhi.

324

Ur marevezh stabil, pe gentoc'h, dilusk a zo amañ o vont da get. Klevout a reer dija strakadennoù kentañ ur bed o vont da darzhañ. N' eo ket hep abeg ma krog an danevell gant un diskrog-labour-meur, an hini kentañ marteze ? Brestiz 'zo a gounnaio hini 1935 : mouezh Pariz o lavarout dre ar skingomz « An Urzh a ren a-nevez e Brest » e-keit ma klevod en noz kezeg ar warded, leun-kouch ar straed ganto, o pevarlammat war ar pavez.

Un oberenn a garantez eo houmañ a dra sur, se a verzer en ur lenn ha ret eo bet anavezout mat, ha karout ha kaout doujañs d' an holl dud-se evit dont a-benn d' hon lakaat da dommañ kement outo.

Dictionnaire Etymologique du breton ancien, moyen et moderne

(Origine et Histoire des Mots)
gant Christian-J. GUYONVARC'H
Mestr-Skoazellour e Skol-Veur Breizh-Uhel,

ennañ ur c'hentskrid gant an Ao. Jean GAGNEPAIN, kelenner war ar yezhoniezh, hag ur raklavar gant an Ao. Léon FLEURIOT, kelenner war ar c'heltieg e Skol-Veur Breizh-Uhel e Roazhon.

Ken pouezus eo al labour-mañ hag ar *Geiriadur Prifysgol Cymru* embannet gant skolioù meur Kembre hag ar *Contributions to a Dictionary of the Irish Language* embannet gant Akademiezh Roueel Iwerzhon. Gant skoazell Skol-Veur Breizh-Uhel eo embannet al levr.

Da gentañ holl e tiskleir-mañ en un doare diogel ha resis ar gerioù brezhoneg e-keñver ar c'herdarzhadurezh, an istor hag ar genyezhoniezh, adalek ar penn kentañ. Er geriadur-mañ eo savet evit ar wech kentañ roll an holl c'herioù, ar re ma 'z eo keltieg o orin kerkoulz hag ar re a orin roman pe latin. Diazezet eo dre se hep arvar kendarempredoù ar brezhoneg gant ar yezhoù keltieg all, a zo kar-nes dezhañ, ha gant ar galleg pe ar rannyezhoù romaneg, m' en deus amprestet diganto ul lod bras eus e c'herioù, boutin pe get.

Diskleriet eo ar gerioù diouzh un tu evel m' emaint bremañ er rannyezhoù, ha diouzh un tu-all hervez o emdroidigezh a-hed istor ar yezh, adal o emziskouezhidigezh kentañ, evel ma 'z int bet skrivet hag implijet er geriadurioù hag en testennoù a bep seurt (hep lezel a-gostez an dielloù, an anvioù lec'hioù hag an anvioù tud) en henvrezhoneg, e brezhoneg krenn hag er yezh a-vremañ. Bep gwech e vez meneget pajenn al levr pe ar skrid ma 'z eo bet implijet ar ger ennañ. Dre-se e tegas ar geriadur-mañ ur sklerijenn nevez war ar yezh. Dreist-holl e sklaera istor hag emdroidigezh ar brezhoneg krenn, na deo ket bet studiet kalz abaoe un daou-ugent vloaz bennak, hag e wella ivez hon anaoudegezhioù war stad hag istor ar yezh rakvodern, hini ar seitekvet hag an triwec'hvet kantved, na deo bet biskoazh studiet penn-da-benn betek-hen .

N' eo ket ul levr o tiskleriañ ur gelennadurezh bennak a yezhoniezh : an oberour - hag a gelenn e Roazhon ivez an iwerzhoneg ha sevenadur ar Gelted kozh - en deus graet e wellañ, gant aked bras, evit kinnig d' al lennerien darvoudoù ha traoù gwiriet hag amprouet hepken ; bihanaet en deus ar muiañ ma c'helle tachenn ar martezeadennoù. O vezañ dastumet ouzhpenn se skiant ha gouiziegezh war danvez ar yezhoniezh hag an etimologiezh abaoe meur a vloaz eo bet gouest da ziazezañ ha da ziogelaat studi ar c'henglotadurioù brezhoneg ha keltieg.

Betek-hen n' eo bet studiet aketus ar brezhoneg nemet gant un nebeudig a yezhoniourien, hag ar geltiegourien o-unan n' o deus ket pleustret kalz warnañ. A bouez bras e oa rak-se diskouez evit mad penaos ez eus er brezhoneg - hag a zo koulz lavarout, en abeg d' al lec'h ma vez komzet e Kornog Europa, ur goubledenn pe ul liamm etre keltieg an inizi hag hini an douar bras - an tu da binvidikaat pe da resisaat hon anaoudegezhioù war an hengeltieg. Dre ar munud eo bet studiet ivez evit ar wech kentañ an holl c'herioù a orin galleg ha romaneg, dre ma oa ret en diwezh sellout ouzh ar yezh, skrivet ha komzet, evel ma 'z eus bet anezhi, hag evel ma 'z eus c'hoazh anezhi. Pep lenner a ouezo hiviziken hag-eñ eo gwirion pe diwirion, marv pe vev, faltazius pe get, ger-mañ-ger kavet gantañ en ur geriadur bennak.

N' eo ket bet dastumet danvez ar geriadur eta evit ar geltiegourien hepmui, pe evit ar ouizieien oc'h ober war-dro yezhoù Europa. Savet eo bet da gentañ evit an holl vrezhonegerien a gar o yezh, hag o defe ar c'hoant da vont donoc'h er studi, dre c'houzout resisoc'h petra eo deut da vezañ bremañ ha petra eo bet en amzer dremenet betek hon amzer-ni.

Embannet e vezo ar geriadur a-rummadoù : pep rummad e vezo ennañ tri levrig (e-tro dek ha pevar-ugent pajenn pep hini). Moulet e vezo daou pe dri rummad bep bloaz, hag e-doug ar c'hwec'h rummad kentañ e vezo embannet roll al levrioù meneget. Ne vezo gwerzhet levrig ebet ez distag.

Er rummad kentañ ez eus :

levrig 1 :

PP. 7* - 8*, kentskrid an Ao. Jean Gagnepain,

pp. 11* - 63*, rakskrid an oberour,

pp. 65* - 79*, roll an diskleriadurioù diwar-benn an doare da implij ar geriadur ;

levrig 2 :

pp. 1-2, raklavar an Ao. Leon Fleuriot,

pp. 3-4, an difaziadurioù kentañ,

pp. 5-88, 1. A - 124. ACENSI ;

levrig 3 :

pp. 89 - 110, 125. ACERBITE - 291. AER.

Pep levrig a zo e ment in-8° bras, mouladur offset war baper 112 g, kaieret dindan c'holo " grandelf " gwenn 250 g.

Priz ar rummad kentañ a zo 90 L (estrenvro 110 L), da gas da : Pierre Le Roux, B. P. 574, 2, rue Léonard-de-Vinci, 35007 Rennes Cedex - KRP 293-68 Rennes ; Banque de Bretagne, compte n° 19-249-13145, Rennes.

Ne vezo degemeret nemet urzhioù-prenañ kaset a-gevret gante ur chekenn-bost pe bank evit ar paeamant.

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Françoise ar Gow ha Malo LOUARN a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh ul Louarnez vihan, Gwennyn-Noella-Maria, e Roazhon d' ar 27 a viz Mezheven.

Katell AUDIGER ha Loig JAOUEN a zo laouen da gemenn deoc'h ez int bet euredet e chapel Santez-Anna Fouesnant, d' an 31 a viz Gouere.

Youenn SOUFFEZ-DESPRE hag e wreg a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet euredet o merc'h Maela gant Yves DESHORS, e Rumengol, d' ar 24 a viz Eost.

Hor mignoned ha kenlabourerien Frañsez KERVELLA hag e wreg, Andrev LATIMIER hag e wreg a zo laouen o reiñ deoc'h da anaout ez eo bet lidet eured o merc'h Anna-Gwenola hag o mab Herve, d' ar sadorn 7 a viz Gwengolo en iliz Brelevenez-Lannuon.

Hor gwellañ gourc'hemenoù d' an holl.

Kañv

Klevet hon eus keloù marv ar Chaloni Frañsez GWIVARC'H, genidik eus Rosko ha bet e-pad ur mare koumananter d' hor c'helaouenn. Graet en doa an Ao. Gwivarc'h war-dro Feiz ha Breiz, savet pennadoù ha kantikoù, ha roet kentelioù brezhoneg e skol Sant-Sebastian Landerne d' ur mare ha ne oa ket kalz o reiñ seurt kelennadurezh er skolioù.

Gouezet hon eus e oa aet da anaon Isabelle de LANGLAIS, gwreg Mikael de Langlais. Pediñ a reomp hor mignon Xavier de Langlais (Langleiz) hag e diegezh da grediñ e kemeromp perzh en e c'hilac'har.

Mantret-bras eo bet Naonediz o klevout e oa marvet Vincent BOUTS, d' an 13 a viz Eost, da heul ur c'hleñved kriz. Vincent Bouts en doa krouet e 1972 Kreizenn Sevenadurel Keltiek Naoned (" Centre Nantais de Culture Celtique ") hag en doa labouret dibaouez evit Breiz hag e sevenadur abaoe bloavezhioù. N' en doa ket zoken 40 vloaz. Lezel a ra un intañvez ha tri bugel. Ur bern emsaverien o deus heuliet e veaj diwezhañ e bered Les Sorinières, e-kichen Naoned, d' ar 16 a viz Eost.

Profoù

Degouezet eo ganeomp ar profoù e-kerz an daou viz diwezhañ :

Miz MAE :

V. Le Caer, 9 lur ; Y. Oulc'hen, 20 ; J. Cormerais, 20 ; R. Radenne, 70 ; H. Calvez, 70 ; H. Cam, 20 ; A. Daniel, 20 ; M. Landivinec, 10 ; G. Thompson, 31,10 ; Y. Bouessel du Bourg, 20 ; A. Guilcher, 70 ; J. Quemener, 10 ; F. Quemeneur, 30 ; R. Tassel, 70 ; Dr Tricoire, 100 ; dizanv, 100 ; E. Leon, 29 ; A. Guillou,

100.

- War un dro : 799,10 lur.

Miz MEZHEVEN :

N. Peyr, 20 lur ; Y. Goarin, 20 ; J. Corbel, 30 ; A. Stivell, 469 ; Y. L'Heveder, 10 ; C. Gaonac'h, 45 ; Y. Bouessel du Bourg, 25.

- War un dro 619 lur.

5.453,94 lur hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d'an holl !

Niver ar Goumananterien

Kontañ a ra bepred Al Liamm 849 c'houmananter. Gonezet hon eus 9 c'houmananter nevez, hogen 9 a lennerien o deus nac'het a-hend-all adkoumanantiñ.

Priz ar c'houmanant

Ar mizoù-kas o vezañ keroc'h-kerañ ez eo ret deomp uhelaat priz koumanantoù ar broioù estren. Setu amañ priz ar c'houmanant :

- Breizh ha Bro-C'hall : 30,00 lur.

- Broioù all : 40,00 lur.

- Koumanant kaset dre garr-nij : 50,00 lur.

- Koumanant studierien, soudarded, kloareged : 20,00 lur.

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

An niverennoù kozh meneget da heul a c'heller prenañ : 1, 2, 4, 5, 6, 7, 29, 30, 31, 32-33, 43, 53, 63, 64, 65, 67, 68, 69 betek 164 (nemet an niverennoù 98 ha 100 hag a zo diviet).

Priz an niverennoù a zo :

- 1, 2, 4, 5 : 4 lur ar pezh ;

- an niverennoù all : 7 lur ar pezh (nemet an niverennoù 32-33, 65, 116, 151 hag a goust 9 lur ar pezh).

Tu a zo da gaout avat ar bloavezhioù klok-mañ evit 40 lur pep hini :

- 1959 (72-77) ; 60 (78-83) ; 61 (84-89) ; 62 (90-95) ; 64 (102-107) ;

65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ;

70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161).

329

An niverennoù da heul a zo bet gouestlet ul lodenn anezho da skrivagnerien pe tud vrudet eus an Emsav aet da anaon :

31 (Roperzh ar Mason), 73 (Jord ar Mee), 96 (Herve Maze), 99 (Abeozen), 112 ha 113 (Jarl Priel) ; 115 ha 116 (Yeun ar Go), 121 (Marsel Guieysse), 129 (Teo Jeused), 138 (Kerlann), 150 (Arzel Even, Armañs ar C'halvez), 151 (Youenn Drezen), 159 (Herve ar Menn).

Ar goulennoù a zo d' ober da : P. Le Bihan, 16, rue des Fours-à-Chaux, 34500 Saint-Malo, c.c.p. 5349-06 Paris. An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post.

Levrioù Al Liamm

Chom a ra skouerennoù war baper kaer niverennet eus al levrioù-mañ :

Daou-ugent pennad-lenn	12,00	lur
Merc'hed	17,00	
Barzhonegoù gant R. Hemon	22,00	
Kentelioù eil derez	20,00	
Kan an douar	25,00	
Ho kervel a rin en noz	20,00	
Diamantoù Keroulaz	25,00	
Skol-louarn Veig Trebern	30,00	
Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh	25,00	
Tristan hag Izold	32,00	
Ar Spontailh	6,00	
Aquis Submersus	5,00	
An Antekrist	5,00	
An Testament Nevez (II)	27,00	
An Intañvez Arzhur		
Geotenn ar Werc'hez		
Abrobin		
Goulenn digant Janed Keilhe pe Ronan Huon.		

Lizhiri

Digant R. M. :

«... Me ' gav din ez eo un dra vat koumanantiñ ur c'hamarad. Betek-hen em boa termet d' hen ober avat dre aon e kilje rak glander ar yezh alies. Me n' on ket a-enep nemet re e ouzon, o vezañ ma choman e Brest, penaos e vez kenteliet ar Studierien er Gevrenn Geltiek. Ha n' eo ket eno e vez graet bruderezh evit " Al Liamm ", ar c'hontrol-bev sur a-walc'h zoken.

Hama, en niverennoù am eus roet d' am c'hamarad 'z eus brezhoneg mat. Spi am eus e roio Gwernig ha F. an Uhel c'hoant d' am c'hamarad mont pelloc'h ganti... »

330

Digant S. M., koumananterez a Vro-Gembre :

« En diwezh e skrivan deoc'h evit adneveziñ va c'houmanant d' " Al Liamm " ! Choant am boa kas an arc'hant deoc'h pell 'zo, met chomet on hep skrivañ . Pegen lezirek on bet ! Digarezit ac'hanon, mar plij...

... Penaos emañ an traoù ganeoc'h e Breizh ? Dont a rin d' ar Skol-hañv e Pont-e-Kroaz hag ivez d' ar C'hendalc'h Keltiek, neuze e vo tu d'adwelout ur bern mignoned.

Pob hwyl i chi tan hynny. »

Digant D. B. :

«... Gwelloc'h-gwellañ e teu da vezañ an danvez, d' am soñj. Plijus eo ar pennadoù war an amzer-vremañ e Breizh, a gav din, ha pouezus ivez.

Kroget 'm eus da dreiñ levr Neill, ar c'helenner saoz, war e Skol " Summerhill ", e brezhoneg. Hag e vefe tu da embann tammoù eus an droidigezh e-barzh " Al Liamm ", a-benn un nebeut mizioù ? Kas a rin ar pennad kentañ deoc'h a-benn nebeut ma fell deoc'h... »

Digant hor c'houmananter G. K. :

«... Bloaz zo 'm eus resevet " Al Liamm " evit ar wech kentañ hag abaoe e lennan anezhi gant plijadur.

Dudius-kenañ 'm eus kavet meur a bennad, en o zouez : " Ur wech e oa un draonienn sioul ", " Tourist dre heg ", " Ar prizoniad ", " An tri oan ", " Eñvorennoù eus Breizh-Veur ", " Spered ar Vro ", " Istor La Borderie " ha meur a hini all.

D' am meno ur gelaouenn a lennegezh e tle " Al Liamm " bezañ da gentañ (gant pennadoù lennegezh, pennadoù-barn, barzhonegoù, troidigezhioù eus skridoù estren, h.a.). Met arabat ankounac'haat an tachenoù all. « Al Liamm a dle bezañ digoret war ar Bed»

- a-du on gant an hini a skrive an dra-se. Setu perak e kavan pouezus ar pennadoù diwar-benn ar broioù bihan hag an darvoudoù e Breizh. Un tammig a geleier hag a bolitikerezh a zo mat, hep ma vije re. Pouezus-kenañ dreist-holl ar pennadoù diwar-benn ar C'hoariva gant Loeiz Andouard, Kizellerezh Afrikan, Berregezh ha Keraouez, Pladennoù h.a., met blaz ar re nebeut a zo ganto. Ur gelaouenn vev e tle bezañ " Al Liamm " : mat-tre ar skridoù " Adarre Barzhaz Breizh ", " An Harzerezh " (al lizhiri a-du gant pe a-enep da skrid E. ar Barzhig).

A-zivout ar yezh implijet : diskouezet splann he deus " Al Liamm " meur a wech ne blije ket dezhi ar brezhoneg re uhel (ha n' en deus mui netra da welout gant ar brezhoneg), panelloù-hent, ar film Ti Pri, Kouli Kedez h.a. Diskouezet splann he deus ivez ne blije ket dezhi ar brezhoneg-saout (Tout, tout, tout prest eo ar youd !). Met, ret eo anzav, pennadoù zo a zo ur torr-penn o lenn a-wechoù. Lennet am eus en tu bennak e c'helle pep mennoz, ha pa vefe uhel e ster, bezañ displeget gant gerioù aes. " Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh " a zo ur skouer vat eus kement-se.

N' en deus ket plijet kalz din ho tiskleriadur diwar-benn peul Roc'h Tredudon : « Lod a zo fuloret dre ma 'z eo bet lamet o c'hoariell », a lavarit. Un tammig doujañs, mar plij, evit buhez an dud. Evit lod ez eo ur c'hoariell an tele, a dra sur, met soñjit er re gozh, er re glañv, er re o deus ur vuhez kalet da ren ha n' o deus netra evit o diduiñ. Gant ma cheñcho an traoù, gant ma vo kaset traoù all evit o diduiñ. Da c'hedal, ret eo ober gant ar pezh a zo, ha n' eus ket kalz a dra er-maez an tele.

331

Evit ar pezh a sell ar stumm, plijusoc'h e vefe da lenn ma vefe muioc'h a skeudennoù, a dresadennoù... met n' emañ ket en aour war ar raden, neketa ?

Daoust d' an tamalloù bihan-se ho kelaouenn a zo ur gelaouenn dreist. Gant ma kendalc'ho gant hec'h hent evit hor brasañ plijadur. Gant ma 'z aio war stankaat niver he lennerien (gounezet 'm eus ul lenner dezhi, spi am eus da c'hounit re all c'hoazh). »

Setu amañ ur reizhadenn kaset deomp gant hor c'houmananter Y. B. Boucher :

« War " Al Liamm " niverenn 164 em eus lennet kement-mañ en notennoù : lec'h ar brezhoneg er skolioù-meur, e Brest n' eus nemet tri c'helenner, e Roazhon tri ivez hag e Naoned hini ebet.

Arabat faziañ, e Naoned ez eus kelennerien. E Skol-veur ar Skiantoù emaint o zri : Bernez an Nailh, Jakez Derouet ha Yann-Ber Boucher. Evel just n' int ket gopraet evit o labour, hogen kelennet e vez ar brezhoneg d' ar skolidi. »

Digant Y. L. C. :

« Abaoe daou vloaz bennak e resevan " Al Liamm " ha kement a blijadur am bez atav o lenn anezhi. Pennadoù fromus a gaver enni hag ivez keleier ne gaver ket atav war gelaouennoù gall hor bro.

Va c'houmanant a zo echu ha c'hoant am eus da adkoumanantiñ, met prest on da guitaat Breizh evit mont d' ar c'h " Côte d'Ivoire " evit ar " C'henlabour " e-pad daou vloaz. Daoust ha gallout a rin degemer " Al Liamm " er vro-se ha pegement e kousto din ar c'houmanant ? »

Digant ur flandrezad yaouank, A. D. C. :

« Fellout a ra din koumanantiñ d' " Al Liamm "... Dudiet on gant ar c'heltieg rak oc'h aozañ un dezenn war gerioù kevrennet ar c'hembraeg-krenn, daoust din bezañ kelenner er kevrenn ar gresianeg. »

Pladennoù

Bep miz e teu er-maez bremañ meur a bladenn e brezhoneg. Ne vezont ket kaset holl deomp. Ne varnomp amañ eta nemet ar re hon eus resevet.

" **Ar Skrilhed** ", embannet e ti Velia, a zo bet savet gant ur strollad eus Sant-Brieg. Dipitus eo e vefe pep tra e galleg war ar golo nemet e anv. E galleg " Ar Skrilhed " a zo " Les Grillons " ! Gouzout a reomp ez eo diouzh ar c'hiz kaout un anv brezhoneg evit gwerzhañ mat pladennoù. Daoust da se ez eo homañ unan eus ar pladennoù gwellañ a zo degouezhet ganeomp.

332

Ar strollad a implij ur bern binvioù : banjo, gitar, mandolinenn, gourrebed boud, « vielle », fleütoù, bombard, akordeoñs, loaioù.

Ar c'haner, Paul Huellou, n' eo ket eus ar strollad, hag a zo moarvat ar brezhoneger nemetañ. An enrolladur a zo mat-tre, nemet en ul lec'h : ar bombard a zo enrollet fall a-walc'h, met gouzout a reomp ez eo diaes enrollañ ar binvioù-se.

War an tu kentañ n' eus nemet binvioù. An ton kentañ « E garnison » a zo un ton anavezet ha perzhioù mat ar c'hoarezed Goadeg (al lusk) a vez kavet ennañ. An ton da heul a zo bet savet gant unan eus ar sonerien. Mat-tre eo hag en em deuziñ a ra en un doare dispar gant an tonioù hengounel all. Ul liamm a zo etre an holl tonioù a gaver war an tu kentañ evel pa vije bet kempennet pep tra evit ur fest-noz.

War an eil tu ez eus kalz a gan. Ar c'haner en deus skiant-prenet ha gwelet e vez ez eo ur brezhoneger. Souezhus ha divoas eo e vouezh. Ar ganaouenn « Paotred Mael-Karaez » he deus plijet dimp. Ar yezh a zo mat ha klevet e vez ar c'haner dre ma chom ar sonerien un tammig en a-dreñv. An ton « Yannig ar mil vicher » a zo kaer ivez met an diskanerien, siwazh, n' int ket a live gant ar c'haner.

Bepred ez eo lusket mat ar sonerezh, splann, prim ha sklaer, diskouez a ra kalz a ampartiz. Bez ez eus ivez gourc'hemenoù da reiñ evit an tonioù nevez-savet ha dibab an tonioù hengounel ha n' int ket bet klevet alies, n' eo ket displett tamm ebet an tonioù eus Breizh-Uhel e-touez re Vreizh-Izel. Gwelet e vez ez eus bet kalz a labour evit sevel ar bladenn ma vez roet da bep soner an tu da ziskouez ar pezh a c'hell ober gant e venveg.

" **Kadig ha Kymry** ", setu adarre un talbenn e brezhoneg evel boaz, met ar wech-mañ e kaver war ar golo testennoù ar c'hanaouennoù gant un droidigezh e galleg. Ar bladenn zo bet graet e ti Arfolk. Ar strollad a zo eus Bro-Wened : tri faotr

hag ur plac'h. Kanañ ha seniñ a reont tonioù hengounel dastumet war an tach.

An enrolladur, siwazh, n' eo ket dreist. Arfolk a rankfe bezañ aketusoc'h evit pezh a sell ouzh an enrolladur (ar fleüt en ton diwezhañ, da skouer).

Mouezh ar ganerien a zo kizidik ha plijus da selaou (da geñveriañ gant hini Stivell a-wechoù). N' eus nemet ur plac'h hag he defe ur vouezh displijus, met marteze ez eo an enrolladur a zo penn-kaoz da se. Kement-se a vez merzet en eil ton an tu kentañ.

An dibab kanaouennoù a zo holl divoutin, ar pezh a ziskouez o deus graet ur striv evit chom hep adkemer tonioù re anavezet evel ma ra kalz a aozerien pladennoù. Skoet omp bet gant doare-seniñ ar violoñsour hag a zo barrek-tre. Fromet omp bet ivez gant ur pennad-lenn displeget en ur gwenedeg brav ha sklaer-tre.

GWENAEL, HERVE ha RIWAL.

333

Livadurioù Remont Riec-Jestin

Un diskouezadeg eus oberennoù hor c'heneil ha kenlabourer Remont Jestin a zo bet graet e Pariz er " Galerie Raspail ", eus an 10 betek 25 a viz Mezheven. Un tamm brud en deus gonezet Remont Riec gant e livadurioù, dre e zoare dezhañ e-unan da ziskouez un natur aloubet gant plantennoù ramzel, evel ur seurt enebadenn ouzh an distrujadegoù a-vremañ. Bed ar c'hentañ tud eta !

Salv m' hor bo un deiz ur mirdi breizhat da zastum lod eus oberennoù Riec, hag ivez reoù Langleiz, Garlon... ha meur a hini ken brudet-all.

Kelaouennoù

Deuet eo er-maez, embannet gant **Preder**, " eizhvet strobard ar geriaoueg brezhonek-gallek, gallek-brezhonek " dre fichenoù (Con - Diu).
Preder, kaier 163-164. Koumanant 12 niverenn : 75 L. - c.c.p. 16 903 13 Paris.

Lennet hon eus war **Imbourc'h**, niverenn 53-54, ur pennad dedennus gant Youenn Olier war an tiegezhioù hag ar stourm evit ar yezh.
- Koumanant-bloaz : 30 lur. c.c.p. Y. Ollivier 1 534 25 Rennes.

Levrioù

" **Bretagne et Bretons** ", gant Jeanne Laurent, embannet e ti Arthaud. Ul levr kaer ez eo, ennañ 96 luc'hskeudenn, 42 anezhe e liv. N' eo ket hepken ur levr folklorel evit an douristed met ul levr istor hag al linennoù kentañ a c'hell reiñ un alberz eus menozioù ar skrivagnerez : « Ar Vretoned a stourm evit un dazont gwelloc'h a vez alies kerseet dre ma n' int ket bet kelennet war o amzer dremenet. Er skol, ar vistri n' o deus dizoloet dezhe nemet tammoùigoù ha c'hoazh ar re-mañ a zo bet kinniget dezhe, n' eo ket gwelet gant daoulagad Breizhiz, met evel m' int bet barnet gant ur galloud kreizenner : hini ar roueed, an dispac'herien jakobin, Napoleon hag all... » Gwan eo, avat, ha berrik al lodenn sevenadurel hag emsav ar yezh.

" **Kanenn d' ar Vuhez** " gant Sten Kidna. Ul levr barzhonegoù ez eo hemañ, rannet e div lodenn. An hini gentañ " Pa drid ar galon " a zo barzhonegoù tener diwar-benn an natur, ar merc'hed hag ar vro. Bez ez eus a-wechoù menozioù ha

skeudennoù un tammig lu folklorel ha boutin met ivez taolennoù brav gant gerioù heson.

An eil lodenn " Labour ha stourm " a zo engouestlet evel dastumad Erwan Evenou pe hini Yann-Ber Piriou. Diskouez a ra kalz a vlizidigezh hag a garantez evit an den ha dreist-holl an dud reuzeudik o stourm evit bevañ en ur bed kriz.

334

Plijus eo lenn ar gwenedeg flour-se kar da hini Roperzh ar Mason, evel ma lavar Langleiz en e rakskrid. Aes eo da lenn, zoken evit ar re n' int ket gwenedourien, dre m' en deus Sten Kidna tostaet kalz ouzh ar yezh unvan hag he doare-skrivañ .

E gwerzh e ti Sten Kidna, 5, rue du Drezen, 56400 Auray - c.c.p. Sten Kidna, 591•83 Nantes.

An daou c'hant skouerenn gentañ a vo gwerzhet 8 lur franko.

Buhez ar brezhoneg e Bro-Naoned

Ur bern Brezhonegerien a chom e Bro-Naoned. Un darn vras eus Naonediz ha moarvat an darn vrasañ eus Sant-Nazeriz a zo o orin e Breizh-Izel. Daoust ma 'z a war vihanaat nebeut ha nebeut niver ar Vrezhonegerien a-vihanik en o zouez ez eo niverusoc'h-niverusañ e Bro-Naoned ar re yaouank dedennet gant danvez Breizh, ar sonerezh, ar c'horoll hag evel just ar brezhoneg.

Isdiorreet e chom c'hoazh ar vuhez sevenadurel vrezhonek e Bro-Naoned, siwazh : e 1973-1974 ne oa nemet un 12 skol vrezhoneg bennak enni gant war-dro 300 skoliad, pezh n' eo ket kalz evit 880 000 annezad (ur Breizhad war bevar a chom e Bro-Naoned, unan war eizh e kêr Naoned) ! Tu a vefe digeriñ kalz muioc'h a skolioù ma vefe muioc'h a gelennerien rak diniver eo e Bro-Naoned ar yaouankizoù, c'hoant ganto deskiñ ar brezhoneg.

Gwall skort eo an obererezhioù brezhonek all betek-hen. Ret eo menegiñ avat al labour graet gant paotred Ar Falz - Skol Vreizh (e galleg dreist-holl, dre ret) e metou an deskadurezh, hag al labour graet ivez gant Skol an Emsav. Re all a zo ivez evel just...

Abaoe ur bloaz o deus Brezhonegerien 'zo kemeret ar boaz d' en em gavout ur wech ar miz evit koaniañ a-gevret. Gwall-zister e c'hell seblantout seurt emvodoù rak anat eo n' eo ket gant banveziou e vo saveteet Breizh hag ar brezhoneg. E gwirionez n' eo ar pred miziek-se nemet un digarez evit en em gavout a vare da vare ha krouiñ derou ur vuhez kevredigezhel brezhonek e kêr vrasañ Breizh. Ret eo lavarout n' eus betek-hen kreizenn sevenadurel brezhonek ebet e Naoned.

Digoret eo ar predoù-se evel just d' an holl Vrezhonegerien. Ar predoù da zont a vo d' an 19 a viz Gwengolo, d' ar 17 a viz Here, d' ar 21 a viz Du ha d' an 19 a viz Kerzu, da lavarout eo trede yaou pep miz. Da 8 eur noz e krog ar pred. Lec'h an emvodoù-se a zo an ti-debriñ Sant Per, e-kichen an Iliz-veur (2, straed ar Roue Albert), e salig an estaj kentañ.

Evit krouiñ liammoù etrezo o deus savet ivez Brezhonegerien Naoned abaoe derou ar bloaz ur c'hannadig miziek **Keleier Naoned** e anv. Klask a reont ivez aozañ obererezhioù all a vare da vare : baleadennoù, prezegennoù, gweladennoù, h.a. Da skouer ez eo bet bannet d' an 19 a viz Genver ar film brezhonek " Ti Pri " en Oaled al Labourerez Yaouank dirak ur c'hant den bennak ; d' ar sadorn 6 a viz Ebrel ez eo bet aozet un devezh evit ar brezhoneg ; eus ar meurzh 23 d' ar sadorn 27 a viz Ebrel ez eus bet aozet un diskouezadeg levrioù ha kelaouennoù brezhonek er stal Mikael Kolumb gant an titl " Actualité de la langue bretonne " (ar brezhoneg en amzer-vremañ) ; d' ar sul 19 a viz Mae ez eus bet aozet ur valeadenn vras e norz Bro-Naoned a-hed an devezh, h.a...

Kuzul ar Brezhoneg

Mar fell deoc'h skoazellañ ar brezhoneg hag an embannadurioù brezhonek e c'hellit kas ho profoù da g-Kuzul Ar Brezhoneg.

- Sekretourva : 28, straed an Tri Breur ar Go, 22000 Sant-Brieg.
- Teñzorier : Yann ar BEG, 12, straed Astor, 29000 Kemper
(CCP J. Le Bec 30 70 20 T Nantes).

An arc'hant a gasit da g-Kuzul Ar Brezhoneg a servijo da skoazellañ ar c'helaouennoù brezhonek, skoazellañ an embann levrioù, da baeañ tud evit kas da benn labourioù e brezhoneg, da reiñ yalc'hadoù da studieren war ar brezhoneg, da rein prizioù da skrivagnerien vrezhonek, d' ober bruderezh evit skolioù dre lizher, bruderezh evit al levrioù brezhonek, bruderezh evit ar c'helaouennoù brezhonek, h.a...

Ar gwir hoc'h eus en ho tiskleriadur-tailhoù da dennañ diouzh ho koprou an arc'hant roet da g-Kuzul Ar Brezhoneg (betek 0,50 % eus ho koprou, pezh ne vir ket ouzhoc'h da rein muioc'h).

Ar gwir hoc'h eus ivez hervez al lezenn c'hall da legadiñ en ho testamant arc'hant pe madoù da g-Kuzul Ar Brezhoneg (kevredigezh diskleriet hervez lezenn 1901).

E Kuzul ar Brezhoneg e kaver an darn vrasañ eus an oberezhioù brezhonek a-vremañ : Wanig ha Wenig, Skol Ober, Emglev an Tiegezhioù, Skingomz ha Skinwel, Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien, Embannadurioù Al Liamm, Kelc'hgelaouenn Al Liamm, Kevredigezh an Deskadurezh Nevez, Hor Yezh, Barr-Heol, Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek, Breuriez Sant-Erwan, Unvaniezh Speredel Vreizh, Embannadurioù ar Bibl, Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel, h.a...

Breizh hag ar Broioù keltiek

Da geñver ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel ez eus bet moulet ul levrig 88 pajenn, ennañ skeudennoù, luc'hskeudennoù ha kartennoù. E galleg eo dreist-holl an testennoù. Kavout a reer ennañ ur bern titouroù ha chomlec'hioù talvoudus diwar-benn Breizh hag ar broioù keltiek all. Tennet ez eus bet 5 000 skouerenn eus al levrig-se. Gwerzhet e vez 5,00 lur ha prenet e c'hell bezañ e levrديوù 'zo pe dre lizher o kas 6,25 lur da Yann Desbordes, 1, place Charles-Péguy 29260 Lesneven - c.c.p. 1493-79 C Nantes.

Da geñver ar C'hendalc'h Keltiek e Naoned ez eus bet moulet ivez 9 c'hartenn-bost : unan evit pep bro keltiek gant banniel ar vro, kartenn Vreizh, kartenn ar broioù keltiek hag ar Vro Gozh. An 9 c'hartenn-se a vez gwerzhet 5,00 lur pe 5,65 lur dre lizher (0,65 lur evit ar mizoù-kas).

Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien

E Pont-e-Kroaz e voe dalc'het hevlene Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien eus an 28 a viz Gouere d' an 10 a viz Eost. Aozet e voe gant skoazell Skol an Emsav er skolaj Sant-Visant hag ouzhpenn 200 den o deus kemeret perzh ennañ.

Nav c'hlas a voe : unan evit ar vugale, teir c'hlas evit an deraouidi, teir c'hlas er skol etre ha daou glas er skol uhel. Bez e voe ivez kentelioù kembraeg bemdez gant Rhisiart ap SIOR er skol izel ha gant Sylvia MORGAN er skol uhel.

Er skol uhel vrezhonek e voe graet kentelioù liesseurt war an danvezioù-mañ :
Istor Israel, Istor an Armerzh, ar Moziou-produiñ, Emdroadur ar Gevalaouriezh,
Gwirioù Sevenadurel ar Bihanniveroù, Hol Lennegezh Kozh, al Lennegezh Vrezhonek
a-vremañ, Istor Breizh, ar Reverzhi C'hreantel, Gwikefreoù an Isdiorreadur,
h.a...

Prezegenoù a voe graet ivez a-hed ar c'hamp :

Fañch MORVANNOU : Prosper Merimee hag ar Vretoned dre e lizhiri.
Itron GALBRUN : As C'horoll e Breizh.
Loeiz ANDOUARD : Ur veaj en Danmark.
Paul KALVEZ : Kelenn vrezhoneg en ur skol c'hall.
Ao. BLANCHARD : Enklaskoù war ar sonerezh e Bro-Wened.
Bernez an NAIL : Chile da vare Salvador Allende.
Yann-Ber PIRIOU : Hol Lennegezh kollet.
Loeiz ROPARZ : Adlodennañ an Douar.
Gwennole ar MENN : Anvioù-lec'h hag anvioù-tiegezh e Breizh.
Vefa de BELLAING ha Mari-Noela an AMOULEN : Penaos furchal en ul levraoueg ?
Per BOURDELLES : Daoust hag e c'hell Breizh bevañ dieub ?
Frañsez KERVELLA : Un damsell war anvioù-lec'h ar vro vrezhonek.
Ronan HUON : Micher an Embanner.
Roje LAOUENAN : Anjela Duval, he Buhez, he Stourm, hec'h Oberenn.
Armand de COENE : Stad ar Flandrezeg.

" Skol "

- Evit ober skol d' ar re vihan, goulennit levr nevez Deneza Mager, kanaouenoù
toniet gant Y. Desbordes ; ul levr hag a zo en implij e 13 skol e Bro-Leon :
Skol ar re vihan, niv. 53-54 " Skol " (priz an niverenn-mañ : 12 lur).

- Gant an niverenn diwezhañ eus Skol, ho pezo tro da lenn pennadoù diwar levr E.
Ar Barzhig, " Buhez ha Faltazi ", ha peder danevell nevez (niv. 55 - 7,50 lur).

Koumanant : 20,00 lur ar peder niverenn. Kas ar chekennoù-bank da Yola Chariou,
16, rue Berlioz, 22000 Saint-Brieuc. Ar chekennoù-post a zo da vezañ kaset d' ar
c.c.p. 2616-33 Rennes war anv Yola Chariou (Skol).

Ha lennet hoc'h eus skridoù Anjela Duval ?

KOMZ-PLAEN :
" Hor Yezh ", niv. 75 : Kaier al Louarn (5,50 lur).
" Hor Yezh ", niv. 79 : Peder danevell verr (5,50 lur).

337

BARZHONIEZH:

Kan an douar, embannet gant Al Liamm (18,00 lur). Digant an Dim. Queillé, 47,
rue Notre-Dame, 22000 Guingamp. Ar chekennoù-post a zo da vezañ kaset d' an Dim.
Queillé, c.c.p. 1136 82 Rennes.

Hiboud al Leger, Skol niv. 51-52. Digant Yola Chariou, 16, rue Berlioz, 22000
Saint-Brieuc. Chekennoù-post : Yola Chariou, 2616-33 Rennes (Skol). - Priz :
12,00 lur.

(**Barzhonegoù all**), Hor Yezh, niv. 88 (7,50 lur).

Div varzhoneg all a zo bet embannet en niv. 86-87 : " Paour kaezh Plouk " hag "
Aspedenn ur wezenn " (an niverenn 86-87 a zo enni skridoù kinniget da eñvor

Arzel Even. - Priz an niv. : 13,00 lur.

Niverennou " Hor Yezh " a zo da vezañ goulennet digant P. Denis, Ri Ploare, 29100 Douarnenez. Niverenn gont-chek ar gelaouenn a zo : P. Denis, Le Ris, Ploare, Douarnenez, c.c.p. 1499-51 Rennes.

Respont da " Ouest-France "

« Santet em eus e vefe dav din skrivañ un dra bennak a-zivout Breizh hag ar brezhoneg, goude bezañ lennet " Le courrier des Lecteurs " war Ouest-France : " Le breton et le japonais " gant Annie Guehenno (11-5-74), ha " La langue française et les autres " (21-5-74).

Bez' ez eus tud hag a blij dezho goloiñ traoù eus ar seizh pouezusañ gant traoù all eus ar seizh trivliadusañ. Pa vez kont eus ur bobl drevadennet (e-keñver politikerezh, armerzh ha sevenadur) arabat lakaat e fri 'barzh ar folkloraj, ha chom difiñv war henc'hizioù ar vro (peogwir n' eo ket trevadennet ar vro dre ar c'halvarioù, ar chapelioù teñval nag an neñv-red koumoulek, avat) ma hon eus c'hoant diskoulmañ ar c'hudennoù-se, hag en em zieubiñ.

Ar brezhoneg a zo bet miret, a-hed an Istor, gant peizanted ha pesketourien (dreist-holl), da laret eo gant tud dic'halloud a labour hag a labour. Dindan bolitikerezh an drevadennourien (bourc'hizien) en deus ar brezhoneg bevet, evel tud Breizh a rae gantañ Buhez ur c'honikl dirak beg ur bleiz eo bet hag ez eo, evel m'emañ.

Abaoe an 19vet kantved dreist-holl e c'heller kavout ul lennegezh vrezhonek diazezet war ar sevenadurioù-pemdeiz, met al lennegezh-se ne dae ket betek diskouez d' an dud na diskoulmañ o c'hudennoù politikel, armerzhel ha sevenadurel ; ha ne oa ket nerzh a-walc'h ganti da vountañ war an dud d'en em lakaat da stourm a-enep d' ar Stad vourc'hiz a waske war ar Vretoned ha war o yezh (dre an deskadurezh, dre ar relijion ivez).

Gwir eo ez eo tost marv ar brezhoneg, n' eus nemet ar re gozh hag a zo barrek warnañ. Hogen, pezh 'zo... ; abalamour da betra ez eus, bremañ, en ugentved kantved, kement a dud yaouank, a vev 'barzh ar « sosiete modern » a fell dezho en em lakaat da zeskiñ yezh o zadoù (yezh ar blouked) ? Evit ma vefe dalc'het ar brezhoneg gant an oferenoù ? sur 'vat ! Droch immobil !

338

Petra eo, d' ar c'houlz-mañ, deskiñ ha kaozeal brezhoneg, dindan ar gwaskerezh war ar yezh graet arre gant ar Stad C'hall ; da skouer : an DEUG, lezennoù Fontanet, respont Giscard d' ar Peñseg a-zivout kelennadurezh ar brezhoneg (a-raok eil tro an dilennadegoù prezidantel...) hag all...

Arabat 'vefe d' ar brezhoneg chom ul langaj ha ne vefe fistilhet nemet evit derc'hel da « l'amour de la simplicité, et à sa manière poétique, la recherche de l'absolu ». Perak eo aet da get ar sevenadurioù breizhat ? Perak eo bet ar brezhoneg ker gallekaet ha ker plouk ? Perak n'eus ket labour e Breizh ? Perak 'vez labourerien Vreizh mac'het muioc'h evit el lec'hioù all (gant piv) ?

N' hon eus nemet sellet ouzh ar stourmoù zo bet, hag a zo, nevez 'zo : Joint Français, Brezel al Laezh, Kaolins, Gwern, Pederneq, Garaj Salvador Allende en Oriant, hag all... Ar Vretoned n' int ket ken evit leuskel ar vourc'hizien-se da gorvoiñ anezho. War o sav emaint e-keñver ar politikerezh kreizennet. Ne fell ket dezho gwerzhañ o nerzh-labour d' ar varc'hadourien-se, ha c'hoant o defe, dre rezon, bevañ diwar o froduioù, gant ma vefent dezho. Hag ouzhpenn-se 'vez merzet " Gwenn-ha-Du " -où a-us da zivskoaz ar stourmerien-se. « Ur stourm-renkadoù emaint oc'h ober », a vez laret gant tud 'zo. Met n' eo ket tout. Daoust ha gallout a reer laret emaint o vont betek kregiñ en emskiant ur bobl end-eeun ?

Deskiñ ha kaozeal brezhoneg 'zo d' ober, en ur stourm a-enep da bolitikerezh ar vourc'hizien-se, da laret eo armiñ ar brezhoneg gant ar stourmoù war ar politikerezh hag ar sevenadur ! Ne zlefe ar yezh bezañ nemet ur benveg hag a c'hellfe sikour ar Vretoned da grouiñ o frankiz. Gant ar brezhoneg 'vefe ret dieubiñ ar bobl a gomz anezhañ, ha sevel al lennegezh diazezet war vuhez an dud ha war o henc'hizioù sevenadurel, a servijfe d' ar stourmoù-se. »

MAKOTO NOGUTI.

« Un draig am eus c'hoant laret c'hoazh : bez 'zo bet ur pennad diwar ma fenn war Ouest-France (4-5-74), hag e oa merket ennañ : « Le breton c'est une langue vraiment difficile à apprendre ». Ar frazenn-se 'zo bet komprenet fall sañset, peogwir n' oa ket ma menoz displeget mat a-walc'h gant ar pennad. War ar frazenn-se em boa laret : « ar brezhoneg 'zo diaes tre da zeskiñ kaozeal gant an dud, abalamour ma cheñch alies a-walc'h ar gerioù hag an distagadurioù eus ur vro, ur gumun, pe ur vourc'h d'un all ».

M. N.

AN DARVOUDOÙ E BREIZH

Kerlouan : an arme er-maez !

D' an 10 a viz Mezheven ez eus bet barnet pemp den yaouank gant lezvarn-polis Brest : Denez Abernod, eus Plougernev ; Dan Chever, eus Plougernev ; Fañch Loæg, eus Plougernev ; Yann Appriou, eus Brignogan ; Kristina Roudaut, eus Kerlouan.

339

Skrivet o doa war an hentoù ha war ar mogerioù : « Kerlouan : An arme er-maez ! Ar Vro Bagan d' ar Baganiz ! Ar soudarded war o c'hiz ! Kaoc'h d' an arme, » hag all...

Aozet e oa bet ar skoazell gant al luskadoù o doa roet sikour evit ar prosezioù all e Breizh : 120 den a oa en em gavet er sal evit ar prosez. Ar breutaer a oa Yann Chouk hag en doa dija difennet labourerien-douar e Kemper hag en Oriant ar sizhunvezhioù a-raok.

Tri eus an dud yaouank o deus nac'het komz e galleg. Paouezet eo bet neuze gant an abadenn evit mont da gerc'hat ur jubennour. Hemañ a oa un enseller-polis hag a boanie evit komz brezhoneg. A-hed an abadenn en deus pouezet kement ha ma c'helle war an damallidi evit ma tisplegfent o soñj, da skouer :

- An arme he deus lakaet keraouez war an douar.

- An dra-se zo mat ! emezañ.

- Nann ! N' eo ket, peogwir e rank ar beizanted baour dilezel o douar, re ger dezho e breizhañ.

Ar prosez-man zo bet prosez an arme.

- Kalz a draoù a zo da lavarout diwar-benn an arme.

Ar c'hadoriad : - N' eo ket rebechet deoc'h bezañ graet enskrivadurioù a-enep an arme, met enskrivadurioù nemetken.

- An arme a skrap an douar digant ar beizanted, a dorr an harzoù-labour. Gwelet eo bet ivez o stourm ouzh pobloù Vietnam, Aljeria, Chili. Ha prestik a vo heñvel er vro-mañ ivez.

Er vro-mañ ez eus nouspet armera : hanter-kant e Penn-ar-Bed pe ouzhpenn. Gouestlet eo Breizh d' an arme ha d' an douristed. Dont a raio da vezañ ul Larzac all a-benn ar fin... (Ar jubennour n'en deus ket troet ar frazenn-mañ.)

Ar prosez-mañ a zo bet prosez ar sujidigezh.

- Rebech a reomp d' an arme distrujañ spered an dud a zo e-barzh hag endro dezhi...

- Barnet zo bet tud amañ, abaoe pevar c'hant vloaz zo ha ne ouient nemet brezhoneg. Ne c'hellent ket en em zifenn dirazoc'h.

- Implijet eo bet ar Breizhad evit mont d' ar brezetioù, evel chatal, evel kig brezel. (An archer : Je ne vois pas ce que la viande vient faire là-dedans !) Implijet eo bet evit trevadenniñ pobloù all... Ar sujidigezh a ziskleriomp amañ eo ivez hini ar gouerion kaset er-maez eus o douaroù hep gellout en em zifenn...

Gwelet hon eus e oa barnet an dud evit o menozioù. An alvokad en deus lakaet anat d' an holl ne oa bet degaset den dirak al lez-varn evit bezañ livet Giscard a bep tu war an hentoù.

Hag evit ar pemp den yaouank e lavar Gwegen Leon, maer Plougernev : « Dre ar skouer a roont hag ar bruderezh a reont, e vreinont spered ar yaouankizoù... » (P.V. 846/1973).

Souezhet e vezer n' en dije ket goulennet Leon Gwegen e vije lakaet ar pemp lampon da lonkañ beler, evel ma oa bet lakaet d' ober Sokratez, a oa ivez, sañset, o vreinañ ar yaouankizoù.

Ar prosez-mañ a zo bet un trec'h evit ar brezhoneg hag ar Vrezhoneg. Hogen n' int ket prientet a-walc'h, evit c'hoazh, evit mont dirak ar polis pe al lezvarn.

340

Moarvat ez eus bet graet ur c'hammed evit implij ar brezhoneg el lezioù-barn, peogwir, hon eus soñj mat, e oa bet difennet, dre nerzh, e 1972 ouzh un den ober gant ar brezhoneg.

Bretoned kaset kuit eus Breizh-Veur

Da heul afer an Dr Caro bet harzet e Rosslare, en Iwerzhon, ha rediet da zistreiñ da Vro-C'hall (Le Havre) pevar Breizhad all, daou anezho o vezañ izili eus U.D.B., a zo bet harzet ivez, gant ar Saozon ar wech-mañ, e Plymouth, ha rediet da adkemer diouzhtu ar vag evit distreiñ da Rosko. Trawalc'h eo bet dezhe diskouez o faperioù ha lavarout ez aent da Iwerzhon evit bezañ diforc'het eus ar re all ha furchet pizh.

Seblantout a ra e oa e kerz ar Saozon ur roll anvioù tud a oa ret nac'hañ outo mont da Iwerzhon, ar roll-se o vezañ bet roet da bennoù ar valtouterezh gant ar C'hallaoued.

Souezhus eo gwelout peseurt emglev a zo etre Bro-C'hall, ar gouarnamant saoz hag Iwerzhon a-enep da dud dinoaz o veajiñ. Daou anezho a oa o vont da gampiñ evit o beaj-eured. O soñj a oa koulskoude mont ivez d' ur vodadeg enep-impalaerel e Dulenn met ne oa ket aze peadra d' o rediañ da zistreiñ d' o bro a-boan dilestret.

F. L. B.

Goude tarzhadenn Roc'h Tredudon (14 a viz C'hwevrer) hag he doa graet kalz a drouz e Breizh hag er broioù all, goude tarzhadenn archerdi Brest, un devezh a-

raok disparti ar redadeg Tro Bro-C'hall (25 a viz Mezheven), en deus an FLB-ARB lakaet da darzhañ ur c'harr-nij hag a oa war dachenn aerborzh Pluguen e-kichen Kemper. Kement-se a c'hoarvezas d' ar 5 a viz Eost da 1 eur vintin. An darzhadenn a zo bet kreñv-tre hag an dud o chom tro-war-dro a voe dihunet. Ne oa lizher ebet eus an FLB-ARE war al lec'h. N' eo nemet an deiz war-lerc'h e resevas ar c'helaouennoù ul lizher o kemenn « e kemere an ARB warni kiriegezh an taol a-enep karr-nij-samm ar stad dalc'her ». Diskleriañ a rae ivez « e oa bet graet an taol-se evit enebiñ ouzh ar c'henlabour etre Prefed Kemper ha bourc'hizien Kemper evit dont a-benn eus ur mennad a noazfe ouzh kantadoù a labourerien hag a gouerien : kreskiñ an aerborzh kozh. Niver ar c'hirri-nij o tremen dre Bluguen a chomfe heñvel met aesoc'h e vefe dezhe douarañ ».

Tud ar vro hag ar maer a stourm a-enep met emañ dija ar c'hirri-samm a hag ur bern ardivinkoù all o tistruj ar vro.

AL LIAMM 166-167

TAOLENN

Ened Rosporden (Barzhaz Breizh)	344
Jenovefa Rustefan (Barzhaz Breizh)	346
An amzer, gant PER DIOLIER	350
Gwech a vez, gant PER DIOLIER	352
Ha ma 'z afemp, gant ANNA-MARI TRELLU	353
Kasadenn, gant P. H. JOUET	354
Fañch, gant L. KERGOAT	355
Ar vleunienn melen-ruz, gant L. KERGOAT	358
Ar seblant, gant E. AR BARZHIG	363
Ur gontadenn Nedeleg, gant Y. B. RIWALEN	369
Planedenn, gant J. ABASQ	372
Eñvorennoù ur c'hlasker-neizhi, gant KIVIJER	374
En hent, gant F. FAVEREAU	386
Kultur ha sevenadurezh, gant MAODEZ GLANNDOUR	396
Penaos renkennañ levrioù ha pennadoù, gant V. DE BELLAING	410
Priñsez ar Velandinenn, gant F. AN UHEL	417
Istor Breizh, gant LA BORDERIE (tr. Roparz Hemon)	429
Lennadur 1974, gant KENAN KONGAR	443
Esperañoù kaer, gant Ch. DICKENS (tr. F. Favereau)	454
Notennoù	464
Roll ar pennadoù embannet e 1974	480

Evel an holl gelaouennoù ez eo chomet sac'het " Al Liamm " gant diskrog-labour ar post. An diskoulm nemetañ a oa ober un niverenn doubl evit Nedeleg. Lod eus ar c'heleier, savet daou viz 'zo, a vo un tammig diamzeriet avat, met o vezañ ma oant moulet n' hon eus ket lakaet distrujañ ar plomennoù.

Daoust d' he dale, hag en abeg da se zoken, ez eo bet diaes-tre sevel an niverenn-mañ ha pediñ a reomp hor mignoned d'hon digareziñ evit ar fazioù a c'hell bezañ chomet e lodennoù anezhi savet buan-ha-buan adalek m' hon eus gallet kas skridoù d' ar mouler.

An holl a oar, a-hend-all, ez eo kresket priz ar paper (70 %), priz ar moulañ hag ivez hini ar mizoù-kas. Dalc'het hon eus d' ar priz kozh keit ha m' hon eus gallet, bremañ, avat, ne c'hellomp ket mui ha ret eo bet deomp ober evel ar re all.

Ar prizioù nevez a vezo kavet pelloc'h. Kresket eo ar c'houmanant boutin eus 5 lur, ar pezh n' eo ket spontus ha spi hon eus e chomot feal d' ho kelaouenn en desped da se. Hag en desped da se e hetomp deoc'h holl ur bloavezh mat hag e trugarekaomp ar brofourien a zo bet brokus-tre er bloaz-mañ.

ENED ROSPORDEN

D'ar seizhvet deiz warn-ugent dimeus a viz C'hwevrer
Eus ar bloaz mil pevar c'hant pevar-ugent ha c'hwec'h,
En devezhioù Méurlarjez, e kêr a Rosporden,
Ez eus c'hoarveet ur reuz bras. - Selaouit, kristenien :

Tri den yaouank dirollet oa en ostaleri,
Ha gant gwin leizh ar podoù oa o gwad o virviñ.
O vezañ evet a-walc'h hag o c'hofoù karget :
- Gwiskomp-ni krec'hin loened ha deomp-ni da redek ! -

An trede paotr anezho, ar paotr an disterañ,
O welout e vignoned o pellaat dioutañ,
A yeas raktal d' ar garnel. E benn en deus lakaet,
E benn 'barzh ur penn-marzo ; euzhus oa da welet !

E toulloù an daoulagad e lakaas daou c'houlou.
Hag e lamme 'vel un diaoul, e-kreiz dre ar ruiou.
Ar vugale a dec'he en ur spont bras razañ,
Hag an dud reizh o-unan a rede dirazañ.

Ober a rejont o zro hep dont d' en em gavet.
En ur c'horn eus ar gêr-se pa oant o-zri degouet,
Neuze youc'hal ha lammat ! Ha godisat o-zri :
- Aotrou Doue, pelec'h out ? Deus ganimp da c'hoari. -

Doue, skuizh ouzh o gwelout, a skoas un taol pounner,
Ken na roas ur grenadenn d'an holl dier e kêr.
Koufontiñ 'reas 'n o c'halon an holl vourc'hizien,
Ken na gredjont oa erru diwezh eus ar bed-mañ.

Distreiñ 'reas an disterañ, a-raok mont da gousket,
Da zegas ar penn-marzo en-dro 'barzh ar vered.
Hag eñ da vont d' e bediñ, 'n ur dreiñ e gein dezhañ :
- Deus d'am zi 'ta, penn-marzo, deus arc'hoazh da goaniañ. -

345

Neuze d' e di da gemer e baouez ez eas,
E sailhas 'barzh e wele, 'hed an noz e kouskas.
Tronoz vintin pa savas, eñ mont da labourat
Hep kounaat mui d' an derc'hent, kennebeut d' an ebad.

Eñ mont da grog en e forc'h, eñ mont da labourat,
O kanañ war-bouez e benn, o kanañ disoñj-mat.
Hogen, po oa 'n dud ouzh taol, war-dro an noz digor,
E klevas unan bennak a skoe war an nor.

Ar mevel a savas prim evit digor dezhañ.
Kement e voe estlammet ma teuas da gouezhañ.
Ha daou zen all a lammas raktal 'vit e sevel.
Kement e voent strafuilhet ha ma voe ret mervel.

Kerzhout a rae an Anaon 'kreiz an ti hep dale :
- Setu me deut da goaniañ, da goaniañ ganit-te.
Deomp-ni 'ta, va mignon kaezh, n' eo ket pell ac'hane.
Deomp-ni hon-daou d' am zaol-me, a zo savet em be. -

Ne oa ket e c'her gantañ, siwazh, peurechuet,
Pa yudas an den yaouank en ur spont garv-meurbet.
Ne oa ket e gomz gantañ, e gomz peurlavaret,
Pa gouezhas krenn ar paour kaezh hag e benn diframmet.

346

JENOVEFA RUSTEFAN

- I -

Pa oa paotr Yannig gant e zeñved,
N' en doa ket soñnj da veañ beleget.

- Ne vin, avat, beleg na manac'h.
Lakaet em eus va spered e plac'h. -

Pa zeuas e vamm ha larout deañ :
- Te a zo ur paotr fin, va mab Yann.

Iez al loened-se, ha deus d' ar gêr
Evit monet da skol da Gemper.

'Vit mont da skol da veañ beleget.
Ha lavar kenavo d' ar merc'hed.

- II -

Bravañ merc'hed a oa er vro-se,
Merc'hed aotrou ar Faou a-neuze.

Bravañ merc'hed a save o fenn
Oa merc'hed ar Faou war an dachenn.

I a daole sked dreist ar merc'hed
Evel ma ra 'l loar dreist ar stered.

Ha gante pep a inkane wenn,
O tont d' ar pardon da Bont-Aven.

O tont d' ar pardon da Bont-Aven,
Ma krene an douar hag ar vein.

Gante pep a vrozhañ c'hlas ha seizenn,
Ha karkanioù aour war o c'herc'henn.

Ar yaouankañ, hounnezh ar vravañ.
Yannig Kervlez a gar, a glevan.

347

- Pevar mignon kloareg am eus bet,
Hag o-fevar int bet beleget.

Yannig ar Flecher, an diwezhañ,
A laka va c'halon da tannañ -

- III -

Pa oa Yannig o vont d'an urzhioù,
Jenovefa oa war he zreuzoù.

Jenovefa oa war he zreuzoù,

Hag e wrie-hi dantelezhioù,

Hag o brode gant neudenn argent
(Da c'holeiñ ur c'halir e vent koant).

- Yannig ar Flecher, ouzhin sentet.
Da gemer an urzhioù na dit ket.

Da gemer an urzhioù na dit ket,
En abeg d' an amzer dremenet. -

- Distreiñ d' ar gêr me ne c'hallan ket,
Pe vin anvet ar gaouier touet. -

- N' hoc'h eus eta koun eus an holl draoù
A zo bet laret warnomp hon-daou ?

Kollet hoc'h eus eta ar walenn
'M eus roet deoc'h 'kreiz an abadenn ? -

- Ho kwalenn aour n' em eus ket kollet.
Doue 'n deus hi diganin tennet. -

- Yannig ar Flecher, distroit en-dro,
Ha me roio deoc'h va holl vado.

Yannig, va mignon, distroit en-dro,
Ha me yelo d' ho heul e pep bro.

348

Ha me gemero ur botoù-koad
Evit mont ganeoc'h da labourat.

Ma na sentit ket ouzh va goulenn,
Degasit din-me ar groaz-nouenn. -

- Siwazh, ho heuliañ ne c'hallan ket,
Rak a-berzh Doue on chadennet.

Rak gant dorn Doue emañ dalc'het,
Ha d' an urzhioù eo ret din monet. -

- IV -

Hag o tont en-dro eus a Gemper,
E teuas adarre d' ar maner.

- Eurvad, aotrou maner Rustefan,
Eurvad d' ho holl dud, bras ha bihan.

Eurvad ha joa deoc'h, bihan ha bras,
Muioc'h evit zo ganin, siwazh !

Me zo deuet d' ho pediñ, d' an deiz,
Da zonet d' am oferenn nevez.

- Ya ! d' hoc'h oferenn ni a yelo.
Kentañ 'brofo er plad, me a vo.

Me a brofo er plad ugent skoed,
Hag ho maeronez, va itron, dek.

Hag ho maeronez a brofo dek,
Da reiñ enor deoc'h, aotrou beleg.

- V -

Pa oan degoueeet e-tal Penn-al-Lenn,
O vonet ivez d' an oferenn,

349

E welis kalz a dud o redek,
Hag i en un estlamm bras-meurbet.

- Na c'hwi, gwregig kozh, din leveret,
Nag an oferenn zo echuet ? -

- An oferenn a zo deraouet,
Hogen hec'h echuiñ n' eus gallet.

Hec'h echuiñ n' en deus ket gallet.
Gouelañ da Jenovefa 'n deus graet.

Ha tri levr bras en deus treuzet, 'vat,
Gant an daeroù eus e zaoulagad.

Ken na zeuas ar plac'h o redek,
Ha kouezhañ da zaoulin ar beleg;

- En anv Doue, Yann, distroit en-dro !
C'hwi zo kiriek, kiriek d' am maro ! -

- VI -

An aotrou Yann Flecher zo person,
Person eo bremañ e bourc'h Nizon.

Ha me, am eus savet ar werz-mañ,
'M eus eñ gwelet meur 'wech o ouelañ.

Meur 'wech 'm eus eñ gwelet o ouelañ,
Tostik-tost da vez Jenovefa.

An amzer

An amzer,
 an amzer ' dremen, dibilh,
 dibilhoc'h c'hoazh
 pa 'z eo deut kozh ar bloavezhioù.
 Gwechall bez' oa, me ' oar,
 chas bihan, kizhierigoù,
 a chome 'giz-se e-pad pell.
 Bremañ o gweler o vrasaat
 ma chom warno difiñv hol lagad.
 Ehan-skol an hañv alaouret
 a oa pourvez diheskus-krenn
 a zevezhioù, plijadurioù
 hag a enoe didermen.
 Perak bremañ bezañ laouen
 o soñjal en hañv da zonet,
 en emwel gant ar re garet,
 perak, perak ivez.
 Asur ' vo an ehan ken berr
 ma yelo joa da zizesper.
 Warc'hoazh, er miz da zonet
 e vimp ponneroc'h oadet,
 gant red an amzer trechalet,
 ankeniet da dennañ frouezh
 buan
 eus risklusañ martezeadenn.
 Gwalleurus ar retredidi
 gant o broed pe o rami,
 aet da ludu o buhez krenn
 e sac'h difoñs ar falc'her yen.
 Goursezerien n' int ket zoken.
 Aner sevel kentrat beure,
 beilhañ da astenn an devezh,
 da vann ne dalvezo.

351

Seizh eur ha kard ez eo endeo,
 echu dibun ar c'heleier,
 tremenet tenn ar mintin sklaer.
 Berroc'h 'vo c'hoazh an endervezh.
 Ha keuz a ranker da gaout
 da sizhun ar c'hwec'h deiz labour ?
 Me, ne c'hortozan ket
 an eur da vont kuit,
 ne sellan ket ouzh va eurier,
 n' eus ket a hast warnon zoken
 da gas ar sizhun d' he dibenn.
 Mareoù diaes va labour
 a anavan gwall vat bremañ,
 met a aon ne vagan ken,
 ken berr e vo o fadelezh.
 An amzer a ya didruez,
 ezhomm ebet d' e lac'hañ yud,
 en em zistruj a ra e-un.
 Greomp difrae pezh a vennomp
 ober.
 Arc'hoazh e vo re ziwezhat,

anat.
An amzer,
an amzer a dremen
dibilh, dibilh.

St-Servan 7-10-72.

352
Per DIOLIER

Gwech a vez

Gwech a vez
e fell din bout heñvel
ouzh harozed filmoù
a-dreñv lunedoù du
pe dindan dogoù ledan,
ur segalenn sonn en o beg,
ar re greñvañ en emgannoù
ha na dizh ket ar boledoù.

Gwech a vez
e fell din bout heñvel
ouzh ar re dreistdonezonet
a zeu dezho arc'hant, enor,
mignoned a-vil-vern ouzhpenn
hep dezho ober strivoù tenn.

Gwech a vez avat
e laran ouzhin : ma vennfen
e vijen un den enoret
met pezh a zo keuzius-meurbet,
va soñj kentañ a zo bepred
servijañ ha bout talvoudek,
gwell din kerzhout en disheol
 eget menel er sklerijenn.

E gwirionez, me a blij din
bezañ heñvel ouzh ar re baour,
ar re uvel o mennadoù
hag evelto kaout joaioù
ha c'hoantoù eeun,
pourvez mat a virvidigezh
hag a garantez ouzh an dud.

Sant-Servan, 15.4.73

353
Anna-Mari TRELLU

Ha m'az afemp

Ha ma afemp

d' ober un dro
war ar c'herreg, du-se,
pelloc'h-pellañ
ha marteze e ouelin
ha marteze e kani
ha marteze e redimp
hor blev en avel
Met petra 'ra
gant ma vimp eürus ?

Ha ma 'z afemp
d'ober un dro
e kreiz kêr pe e lec'h all
war-bouezig
ha marteze e kejin gant tud
ha marteze e vi trist
ha marteze hon devo aon
diouzh ar c'hirri, diouzh an engroez
Met petra 'vern
gant ma vimp asambles ?

354

P. H. JOUET

Kasadenn

D' ar stourmer, e gouli an tirioù toullgofet,
A grog 'n e gorzailhenn lireu gwadek un hak,
D' e gig mouget er gwall, a bep gaou roget,
Marboan an Ebrel hag an dic'hoanag.

D' ar bugel raktonket e koad an alfo,
War roud an denelezh, a hemolc'h hep distag,
D' ar gwenaer yaouank, ' vac'h er wafleg varv,
Marboan an Ebrel hag an dic'hoanag.

Ha d'ur bed oc'h isfont war e hent gant pep sak
A nac'h, a lazh atav ar Gened en e vezh
D'e c'hoan reuzeudik e c'hwedenn e nozvezh
Follentez an Ebrel hag an dic'hoanag

FANCH

Dont a raent er-maez war o fouezig ha dilavar. Evit en em gavout a-vouchadoù a-boan ma oant aet en tu all da bavez an iliz parrez. Hag e save ar gaoz. Tra ma rontaent o c'hasketennoù, a-raok o gwiskañ war o fennoù, un tammig diouzh kostez, hervez giz kouerien ar vro. Unan anezho a lakaas e chik.

- Yenoc'h anezhi hirio.
- Ya 'hat. Hadet ganeoc'h an heiz ?
- Eizhteiz 'zo.

Hag int en o dilhadoù sul, ne oant ket c'hoazh distaget-krenn diouzh al labour ma oant gantañ un eurvezh kentoc'h. Pelloc'h en tu all d' ur regennad tier gwennet e luskelle gwez ur c'hleuz hervez faltazi avel an diskar-amzer. Ne oa ket gwall-bell ar parkeier. Gant ar re-se oa c'hoazh dalc'het o soñjoù.

Bez' e oant c'hoazh war ar gaoz-se pa dizhjont dor ar vur. Evit tevel. Pred ur gomz. Amzer diskenn an diri mein, digompez ezereziou, a daole war ar straed. Riskl ' oa da bakañ ul lamm.

Gortoz a rejont ar familh da dremen war-lerc'h ar beleg hag ar c'horf. Mut ha daougrommet gant o c'hañv e oa ar gerent. Unan a leñve en he gouel zu.

- Start eo koll unan d' an oad-se.
- Goude lakaat e seizh poan d' e sevel mat.

Naontek vloaz 'oa-eñ. Buhezek evel re e oad. Re evit darn. « Kalz re brim, » a lavarent. Ne oa ket gant e daol-imor kentañ. Ken trumm all e teuas an ankou d' e vetek. Marv oa disul.

Ar merc'hed a zeue war-lerc'h.

- Deuet oa e eur.
- Koulskoude...
- Gwall-ziouer a vo dezhañ. Micherour mat 'oa-eñ.

Toer diouzh e vicher. Pellik 'oa dija. Ne oa ket bet gwall-dechet, en e vugaleaj da chom da louediñ war skiñvier ar skolioù. Re virvidik 'oa-eñ da chom da goll amzer evel-se. Deuet oa bet d' ar gêr eus e skol eil-derez meur a wech. Da glask neizhioù. Memes pa ne veze ket ar mare. Ur wech e chomas da vat. Abaoe 'oa toer.

Ha kuit ar baotred d' o zro. Gant o safar. Pelloc'h e c'hortoze ar re o doa lidet an interamant en ostaleri dostañ. Stagañ a rejont ouzh lost an ambrougadedg a yae war-raok, plaen hag ingal evel tennad diwezhañ sonadeg o chuchu-muchu. War-lerc'h e teue daou gi. Kemend-all a ravolt 'oa ganto.

- Koulskoude e vez lâret dezho ez eont re vuan.
- N' eo ket, ne glevont nemet pa vez re ziwezhat... Re ziwezhat oa bet evit Fañch.

Ha ne ouient ket sur a-walc'h e oa mezv ouzhpenn. Hor boaz oa mont d' ar Sul d' an noz d' ur bal bennak. Dont a reas ganeomp e-pad pell, gant e fulenn. Abaoe bloaz e teue e-unan. Hag ec'h eve, evelomp, digarez marvailhat, hag a-wechoù ouzhpenn. Aet e oa re alies da glask harp ouzh an daol-gont an nozvezh-se. Bez' e vrasigelle stardik da fin an abadenn zañs.

Feiz Doue eo, 'oa-eñ gouest da vleniañ memestra. Anaout a rae an hent. Tri all a yeas gantañ.

- Douetet em boa en dije torret e c'houg deiz pe zeiz.

- Siwazh.

En ur c'horn-tro war hent ar gêr e voe kavet tri da gas d' an ospital. Fañch oa marv endeo.

Dre ma 'z aemp e veze gwelet ur fri bennak o 'n em silañ a-dreñv rideoz ur prenestr. Da welout hag-eñ oa tud en interamant.

Bez ' oa, ken e oa.

- Pa vez unan yaouank e vez tud bepred.

Ar re gentañ oa degouezhet e penn all an alez a gas d' ar vered. Grouan an hent a zraske dindan o c'herzh goustad ha pounner. Dre ma 'z erruent er vered ec'h izelae o frezeg. Ken ne veze ket merzet mui gant ragach dichek an avel er gwez ivin.

- *De profundis clamavi ad te, Domine.*

- *Domine exaudi vocem meam...* Me 'lar dit e oa hennezh kenderv da Ber ar C'hozhti.

- N' hell ket bezañ. Mari ar Prad-Ledan 'zo dimezet div wech. Marv oa he gwaz kentañ a-benn neuze...

357

- Mont a ran betek ar bez du-mañ. Kavet e vi e Ti ar Gwegen.

Gronnet oa an dud evit mont er-maez. Evit ar gourc'hemenoù. Kalz gwazed 'oa diouzh tu ar familh. Ne dae ket gwall vuan an dud kuit.

- 'Benn bremañ hon eus gonezet bep a vanne hini kreñv.

- Mar karit e troimp amañ.

Ti ar Gwegen oa. Kouch oa dija en ostaleri. Un devezh mat evit an ostiz. Ne oa ket fall an devezh-se kennebeut evit ar re a oa deuet d' an interamant. Plijadur a vez atav o em gavout etre mignoned na vezont ket gwelet bemdez.

- Ken n' anavezen ket ac'hanout ken.

- 'Vez ket gwelet alies mui.

- Pegeit 'zo out aet kuit ?...

Hag e teuas buan an abardaez-noz. Poent 'oa soñjal mont tramek ar gêr. Ar saout ' oa da gerc'hat d' o nask ha da c'horro.

- Ur banne diwezhañ a yelo ganeoc'h emichañs, eme Herve an Dourdi.

Pep hini en doa e vanne diwezhañ da baeañ.

Pa zegouezhas Herve er gêr e oa krog-mat an deñvalijenn da bakañ en he

roued mereuri an Dourdi.

Herve a yeas war-eeun d' ar c'hraou gant e votoù-ler sul. Evel-se e ouezas Filomen e oa bet ur mor a dud en interamant, e oa memes tud na oant ket anavezet gant nikun eus ar barrez, e oa ganet ul leue bihan e kêr an Haskoeded ha ne oa ket he gwaz mezc'hoed evit na veze boaz.

- Ha ne oa den eus Stank ar C'hoad !

- Chê, peseurt tud. Lod a zo deuet da vezañ e-giz 'barzh kêr bremañ...

Ne oa den eus Stank ar C'hoad pa 'm eus kaset ma mignon d'ar vered.

Ar vleunienn melen-ruz

- Tu veux bien me donner le thermomètre.

" Termometr " a gomprenas Lan hag e roas ar benveg en-dro d' ar glañvdiourez. Lan a welas an dimezell he saro wenn o vont tramek ar prenestr da sellout aketus ouzh an termometr e sklerijenn heol ar mintin. Goude-se e voe lakaet ganti en ur mell pod gwer war an daol e korn ar gambr. Hag hi dont en-dro ha stouiñ e-tal ar gwele da skrivañ un dra bennak. Tostaat a reas ouzh Lan da vordañ dezhañ e wele en-dro.

- Ça va mieux mon petit, emezi, en ur stouiñ davetañ.

- C'hoant staotat 'm eus, a lavaras Lan.

- C'est ça, tu guériras bientôt, tu verras.

Hi troiñ ha kuit. Lan a welas an nor o serriñ.

*

Ne voe mui nemetañ e sioulder ar gambr, ha bannoù kizidik heol an diskar-amzer. C'hoari a raent gant arrebeuri ar gambr, o luc'hañ an armel houarn, o tilammat war barvennoù an daol, en houarn ivez, stok ouzh ar gwele.

Lan a lakaas al levr tresadennoù, bet degaset dezhañ gant e voereb ar sizhun a-raok, war an daol-noz. Soñjal a reas e oa aze ar pod-kambr hag en doa atav c'hoant staotat. Soñjal a reas ivez e oa sonnet e zivesker ha n' helle ket fiñval.

*

Bez' e selle ouzh lufre houarnach ar gambr e sklerijenn an diavaez. Ouzh red ar c'houmoul en oabl dre doull ar prenestr. Ouzh ar mogerioù melen-sklaer hag an nor louet. Liv an hirvoudiñ. Hir e kave Lan e amzer.

359

- N' ouzez ket galleg, en doa laret ar medisin, ha me n' ouzon ket brezhoneg ; ni 'zesko an eil egile.

- O, neuze c'hwi 'zalc'ho ac'hanon amañ re bell, en doa kredet Lan respont, mezhik.

Abaoe miz e oa-eñ amañ hag ar medisin n' en doa ket desket c'hoazh an disterañ brezhoneg. Nag ar glañvdiourez kennebeut. Ne ouie ket Lan e oa ar c'hleñved warnañ evit ouzhpenn bloaz.

*

Bep sadorn e teue ul levr tresadennoù gant e dud. Diouzh an endervezh ec'h erruent ha mont kuit en-dro a-raok an abardaez noz. Al labour a reste er gêr ; ne oant ket evit chom pelloc'h.

Chom a rae Lan gant e levr skeudennoù ' danvez a veze da ebatiñ evit ur penn devezh amzer.

Selaou a rae a-hend-all. Selaou ur gelienenn bennak emsilet er gambr hag e klaske heuliañ anezhi gant e sell. Selaou trouz an dud o vont hag o tont dre an

trepas. Unan o leñvañ, ar re all o komz ur yezh ne intende ket. Betek dont a-benn da anaout kammedoù skilgamm ar seurez gozh a zeue ur wech dre vare da lavarout dezhañ traoù a oa gouest da gompren.

Gortoz a rae eta.

Ar sadorn evit gwelout dre werenn an nor ur sell tomm d' e galon, ha kerkent goude an nor o tigeriñ war e vamm hag e dad.

Al lun hag ar yaou evit mont d' ober un dro war ur garrigell betek ur batis ma veze lakaet ul lamp bras da dommañ dezhañ e zivesker.

Hirio, dres, 'oa da vont. Sellout a reas Lan ouzh gwerenn an nor. Ne welas mann. Kregiñ a reas da vorediñ, e zaoulagad paret war ar werenn-se dalc'hmat.

*

En un taol e voe goulou en trepas. Klevet e voe trouz kammedoù. Bez' e oa ar glañvdiourez gant ur garrigell war dreuzoù an nor. Kompren a reas Lan e oa dezhañ bezañ prest da vont war ar gwele-war-rodou. Azezet e oa dija en e wele pa grogas ar glañvdiourez da zistroñsañ ar pallennoù.

360

- C'hoant 'm eus bezañ lakaet da staotat, eme Lan. Ar glañvdiourez a sellas ouzhañ, souezhet. Ne gompren ket.

- C'hoant pichat 'm eus, a lavaras un eil gwech. Ne intende ket muioc'h ar plac'h. Houpañ a reas Lan d' e lakaat war ar garrigell.

« Pich, » emezañ c'hoazh en ur ziskouez an daol-noz. He sell a zedroas ar glañvdiourez. Kemer a reas al levr skeudennoù a oa war an daol hag hi larout :

- Bien sûr que tu peux l'emporter ton album.

*

Goustadik e yae ar garrigell dre an trepas. Gouleier al lein a zalle da Lan e zaoulagad ; en e gambr ne oa nemet goulou flour an deiz. Treiñ a reas e benn diouzh kostez. Gwelout a rae dorioù heñvel-mik ouzh hini e gambr o tostaat outañ, o vezañ tre e-kichen, o chom war e lerc'h. Pa vezent eeun dirazañ e c'helle gwelout un dra bennak treset warno. Met ne ouie ket lenn. Dleet oa dezhañ mont d' ar skol er bloavezh-se, hogen, kouezhet e oa-eñ klañv.

En un taol, e-lech un nor e voe un trepas all. O vont gantañ, davet ar penn all, ec'h anavezias Lan ar seurez gamm. Amzer dezhañ he anaout e oa-eñ aet e-biou ; ha mogerioù ha dorioù, a bep eil, en daou du dezhañ adarre.

Keuz bras en doa Lan ne oa ket deuet ar seurez gozh d' e gambr ar mintinvezh-se. « Honnezh he dije lakaet ac'hanon da staotat, sur, » a soñjas Lan, « ha ma vije bet en alez-mañ, em dije laret dezhi en ur dremen. Honnezh a gompren. » Lan a zalc'he gantañ.

*

Bez e voe er-maez. Gwall yen e kavas Lan an amzer. Hag an avel 'oa kaoz ? Lakaat a rae delioùigoù bresk ar gwez tilh da grenañ a-uc'h e benn. An delioù diwezhañ 'oant. Spi en doa Lan e kouezfe unan bennak war e wele en ur baseal.

Degouezhet e penn all an alez, n' en doa paket hini ebet, siwazh.

361

Ne oa nemet un trepas berr d' ar batis nevez me yeas tre ; bez e voe en ur sal vras. Un den, ur medisin, 'oa e toull an nor. Lakaet e voe karrigell Lan stok ouzh ur gwele a oa e-kreiz ar sal. Dibouezet e voe diwar ar garrigell hag

astennet war ar gwele. Un tammig e veze trellet e zaoulagad, bep taol ma teue amañ. Muioc'h a c'houleier war elum oa ouzh al lein. « Abalamour eo nevesoc'h ar batis, » a soñjas Lan.

Pa voe boazet e zaoulagad ouzh ar sklerijenn, e welas Lan ar glañvdiourez o vont un tammig pelloc'h da doullañ kaoz gant ar medisin.

War an ton izel e komzent. « 'Fell ket dezho e klevfen, » a soñjas Lan. Ne soñjas ket : « 'Fell ket dezho e komprenfen ».

Ar medisin a zedostaas ouzh Lan, ur mousc'hoarzh war e vuzelloù. Un dra bennak a lavaras dezhañ. Lan a vousec'hoarzh as ivez, met ne gomprenas ket. Lakaet e voe ul lamp bras, glas e liv, da ziskenn a-uc'h e c'har gleiz.

*

Gwrez a voe a-greiz-holl en e c'har. Ul lamm a reas Lan. Santout a rae bremañ ar wrez o vont gant korf e c'har. Santout a rae ivez un dourenn c'hlouar o tiskenn gant e vorzhed. War an taol en doa graet en e vragoù.

Pa gomprenas e teuas ar c'hwezenn yen warnañ. C'hoant en doe gervel. Met ar medisin hag ar glañvdiourez oa aet en-dro d' ar penn all da gontañ kaoz. « Ha petra em dije laret dezho, » a soñjas.

Klizennoùigoù a sante bremañ en e c'har. N' eo ket ar wrez 'oa ken. Boazet 'oa bremañ outi, met pistigoù diniver o vont hag o tont gant ar c'higennoù. Santout a rae e c'har o virviñ, o tont da vev, pa veze ken marv en e wele ospital. Hogen, e breder 'oa gant ar pezh a sante dindanañ. An troazh o yenañ.

*

Lazhet e voe al lamp ha lakaet Lan en-dro en e garrigell. Pa estlammas ar glañvdiourez.

Kompren a reas Lan he doa gwelet roudoù an troazh war ar gwele.

- 'M eus ket graet espres, emezañ.

362

Daoulagad ar glañvdiourez oa deuet ken du, ken taer ma ne grede ket Lan mui sellet outi. Langachiñ a rae en un doare na gompren Lan nag an ton nag ar gerioù anezhañ.

- 'M eus ket graet espres, a lavaras c'hoazh.

Ken prim hag ur respont e voe dizoloet, dibradet, troet, diwisket. Ur flemmadenn a santas en e feskenn, hag unan all, ha meur a hini. Deviñ a rae ar boan.

*

Heklev ar flac'hadoù a zassone c'hoazh en e benn pa gredas Lan sevel e zaoulagad nec'het. Ne vousec'hoarzh ket ken ar medisin. Mouezh ar glañvdiourez 'oa ken rust hag he sell. Pozioù sec'h, frazennoù dirukell 'oa ganto o-daou. « Fell dezho e klevfen, » a soñjas Lan. Ne soñjas ket : « Fell dezho ec'h intentfen ».

Edo o vont da lavarout c'hoazh ur wech n' en doa ket graet a-ratozh ; ne gredas ket. Krenañ a rae e dammig korf. E deod ne responte ket ken outañ. En e askre e sante e galon gwasket, gwasket.

*

Ne leñvas ket Lan. Mamm he doa laret dezhañ e oa deuet bras bremañ. Re

vras evit leñvañ. Pa yae e dud kuit bep sadorn d' abardaez ne leñve ket mui, memes pa sellent outañ ur wech diwezhañ dre gwerennig ar prenestr. Koulskoude neuze e veze gwall samm et e galon ivez.

*

Troiñ a reas Lan e sell nec'het tramek barlenn ar prenestr. Ur podad bokedoù oa aze. Bokedoù o zreujennoù hir deliaouet stank. E penn an dreujenn uhelañ e oa ur vleunienn melen-ruz, daoubleget e-giz da guzhat, lentik, etre an delioù. Troet e oa he c'hreizenn diouzh tu ar glañvdiourez, evel gant eston. Honnezh, ivez, n' he doa ket komprenet.

Chom a reas Lan da sellout outi. Hag e sioulaas d' e galon.

Brest, miz Du 1974.

Ar Seblant

Ul lev bennak diouzh ar skol e oa Kastell Kerbabu, war un dosenn a vent vras, goloet a goadeier kaer a blije kalz din. Mont a raen end-eeun betek ar C'hastell diwar-bouez un neudenn vrein da weladenniñ an Aotrou Kont, bet maer ar barrez e-pad daou-ugent vloaz bennak. Ar paotr kozh a oa un drugar kaozeal gantañ. Graet en doa gwechall studioù uhel, peogwir e oa doktor war ar Reizh.

A-vec'h ma oa distro evit mat diouzh Roazhon ma kouezhas klañv-kaer e dad a c'houlennas digantañ, a-raok mervel, kemer e lec'h evel maer. Chomet e oa bepred er vro, nemet e-pad ar Brezel Pevarzek a reas war e hed evel ofiser. Graet gantañ war-dro e beadra - pezh ne oa ket divalav, e gwirionez - hag aferioù ar barrez, e vane kalz amzer vak gantañ, se 'zo sklaer. Met unan a blij dezhañ lenn ne c'hell ket kavout hir an amzer en ur c'hastell kozh leun a levrioù hag a zielloù. Tremenet e oant holl etre daouarn ar c'hont, zoken ar bernioù lizhiri skoulmet asambles pe dastumet e boestoù a bep seurt, lizhiri mammoù-kozh, roud warne alies eus o daeroù, ar poultr da sec'hañ o ruilhal c'hoazh warne munut-munut.

Bet e oa ivez Herve a Gerbabu ur chaseer ampart, met meur a wech e chome e fuzuilh e-pign ouzh e skoaz ha netra ne rae neuze nemet sellout ouzh ar gwez kenedus, ar plant, ar bleunioù ha selaou kanaouennoù an evned, rak un danvez-barzh a oa ennañ ivez.

Aes eo kompren eta en doa meur a dra, kalz-kalz a draoù zoken da gontañ, hag evel ma oa un dibuner eus an dibab, me bepred ne skuizhen ket o selaou anezhañ.

Setu ar pezh a zeuas gantañ un abardaevezh e viz Kerzu, tost a-walc'h ouzh Nedeleg, dirak pikol oaled gotek sal vras ar c'hastell, un oaled ken ledan hag un toull-karr a oa bet taolet enni talvoudegezh un hanter gordenn goad didorr, keit ha ma youc'he er-maez ur gwall avel kornog-izel o stekiñ ouzh ar prenestroù delioù sec'h a chome peg ur pennadig ouzh ar gwer evel balafenned-noz o klask sklerijenn.

364

D' ar c'houlz-mañ 'r bloaz e teu soñj din bepred eus un darvoud iskis... Ne oa ket ken diwezhat anezhi avat, ne oa nemet peder eur bennak ha sklaer mat e oa c'hoazh an deiz, daoust ma ne oa ket bet gwelet nemeur an heol, chomet kuzhet a-drek bernioù koumoul livet fall o karzhañ gant ar foeltr etrezek ar reter, evel aon dezhe rak un avel-gornog dirollet evel hiziv. A-hed an deiz en doa c'hwezhet evel se. Marteze ne don bet a-hed va buhez nemet ur bugel, met ret eo din anzav - c'hwi a gompreno ac'hanon - en deus plijet din a-viskoazh straniñ em c'hoadeier pa veze avelaj, dreist-holl da vare diskar ar bloaz.

Distro e oan diouzh Roazhon abaoe Mezheven, echu va studioù ganin. Ma zad, Doue d' e bardono, a varvas ur miz goude, hag evel m'em boa prometet dezhañ e oan chomet er vro da soursial ouzh va douaroù hag ar gumun.

E-pad merenn e kleven an dourni er-maez... Pell 'zo n' em boa ket tremenet an diskar-amzer er gêr, ha dont a reas ar sorc'henn din da vont da c'haloupat, da zigeriñ va logell ha da lonkañ avel, d' ober va genaoueg, evel ma lavarfe darn, met c'hwi a oar a-walc'h em boa c'hoant da welout va c'hoad oc'h enebañ ouzh ar barradoù feuls, ha da selaou kanenn veur ar Grouadelezh. Ha me o lavarout d' am mamm :

« En ur ober un droiad-chase, ez an da vont betek Traoñ-an-Dour da verkañ

an dachenn vrouskoad a vo da ziskar evit pourveziñ peadra d' ober tan er skolioù da vloaz. »

« Na chomit ket re ziwezhat, va mab, fesonet fall eo an amzer ken ez eo, ha noziñ a ray buan. »

Evel ar wech kentañ e oa din d' en em gavout em c'hoad pe, da vihanañ, biskoazh n'em boa kavet anezhañ ken kaer. Evel ma oa bet brav miz Here ha zoken meur a zevezh war-lerc'h, o doa miret ar gwez o holl zelioù war vete nebeut, met koustañ a rae ker dezhe, seurt-se ! A-viliadoù e tistage hag e wente an avel anezhe a-gaouadoù diwar begoù ar gwez, frañval a raent dre-holl evel evned spontet, labousedigoù glas, melen, marellet, rous. Chom a raen da sellout oute evel ur bugel. Evel ma 'z aen a-benn d' an avel, e teue meur a hini da stekiñ ouzh va dremm, skubet kerkent gant barradoù all a rede evel loened gouez em gwenodenn. Brañskellat a rae begoù ar gwez evel gwernioù bigi war ar mor dirollet. Un dudi e oa dreist-holl spurmantiñ ar paour keizh bezv horjellat evel pa vefe bet c'hoant distagañ diute o holl zelioùigoù evel frouezh darv poent-bras o dastum. Poanial a raent evit chom sonn, met ne oa netra d' ober. Pegañ a ris va skouarn ouzh pluskenn wenn unan anezhe da glevout klemmadennoù hir e gorf munut met gwevn.

365

Chom a ris da c'hedal ur gwiñver o c'hoari brañskellerezh ken dizaon hag ur Yann-grenn abil, daoust dezhañ da vezañ hejet rust. Evel un ograoù e kane an avel, ur vouezh don, ledan, untoniek, mesket gant notennoù liesseurt meurbet plijus. Petra 'faot deoc'h, kemer a raen va flijadur.

En ur zegouezhout e Traoñ-an-Dour, e spurmantis ur c'haer a gefeleg o pigosat gant e veg hir douar gleb riblenn ar stêr.

Lazhañ a ris ar paour-kaezh loen evit gellout e ginnig d' am mamm, rak he gwellañ meuz e oa. Lardañ a ris neuze evit merkañ un dachenn goad-troc'h nav bloaz.

Ha war-dro peder eur edon eta o tistreiñ war va c'hiz dre ar memes hent. Ne oa ket sioulaet an avel, pell ac'hane, en e greñvañ e oa zoken, dirollet-naet e oa Kornog Kozh, dichadennet gantañ e vagadoù-stourm ha harzhal ha yudal a raent em gwez uhel evel chas deuet da sot. An oabl a oa izelaet hag ar c'houmoul pennfollet-lip. Harpañ a ris ouzhpenn ur wech da sellout oute ha dreist-holl ouzh ar gwez oc'h en em zifretañ dindane... Kaeroc'h e oa c'hoazh an natur eget na soñjen ha dont a reas war va spered kanennoù Osian damankounac'haet abaoe ma oan aet war studi strizh ar Reizh. Beuzet e oan, e gwirionez, en ur mor a romantelezh betek dont da vezañ kizidik...

Petra a c'hoarvezas ganin a-greiz-holl ? Evel ur samm a oa kouezhet war va c'halon... Ya, evel pa vefen deut souden da vezañ aonik... Bremañ e rae poan an avelaj din, n' eo ket ur ganenn-veur a gleven ken, met ur garm hir ha kridiennus. Pa lavarane, kemer a raen doan... Edon o tremen dindan skavenned-gwrac'h a zarc'havas din gant ruster, a-dreuz va fas, o diwezhañ delioù ruz, met pell diouzh sellout gant plijadur ouzh an darvoud, e rejont din soñjal e begoù houarn goafioù leun a wad... Just d' an ampoent - tostaat a ran a-benn ar fin d' am c'haoz, klakenn a zo ac'hanon - setu ma tifoupas drekon ur marc'h o vont d' an daoulamm-ruz... Strizh evel ma oa ar wenodenn, e kavis furc'h mont gant tizh da harpañ ouzh troad ur wezenn, ha tremen a reas al loen kezeg ken buan ken n'em boe ket tu da welout dremm ar marc'heg :

366

« Hola 'vat, » emezon. « Krog eo an tan e lostenn an oristal-se ? Ken prim all en defe diskaret ac'hanon, kroc'hen mil ma reoù, ha me d' ar gêr... »

Edon o vont da fuloriñ - ne vezen ket an hini diwezhañ d'ar c'houlz-se - pa welis a-greiz-holl un eil den azezet a-drek ar blenier. An hini a oa evel-se war an talier a oa ur paotr yaouank gwisket faro evel ur gwir denjentil, heuzoù ha bragoù berr marc'heg dezhañ. N' em boe ket amzer d' en em c'houlenn piv e

oa : a-raok un dro-gorn un tammig pelloc'h, e troas e benn gant ur minc'hoarzh trist, trist kenañ. Anavezout a ris war an taol va brasañ mignon, ar beskont Tual Gervoazan... Ya, va gwellañ keneil e oa, graet hor boa asambles hor studioù e Roazhon. Adalek an deiz kentañ e oamp bet kamaradoù ha chomet e oamp e skeud an eil egile betek ma voe tapet gant pep hini ac'hanomp an doktorelezh. Un den speredek e oa Tual, hag ul labourer kalonek e oa ivez, ha ne blije dezhañ kemer e blijadur nemet pa veze echu ar c'hrogad. Goude hon diwezhañ arnodenn, e oa aet pep hini ac'hanomp, lorc'h ennañ etrezek e gastell. Evel ma ouzoc'h, Kont Kervoazan a oa ur perc'henn bras eus tro-war-droioù Kemper.

Anavezet ganin va mignon, ez is d' an drot etrezek an ti : soñjal a rae din, evel just, e oa Tual o tont da welout ac'hanon, met, iskisat tra, e-lec'h bezañ evurus, leun a joa zoken, e chomen diaes, sammet, nec'het. Perak an diaoul e oa Tual azezet evel-se war reor marc'h unan all hag eñ kustum diouzh al loened abaoe e vugaleaj ? Gwir eo, e oa techet da vont ordinal re vuan hep truez ouzh an aneval, marteze en doa brevet anezhañ gant ar bres d' am gwelout hag en doa kavet ur c'hamarad a oa deut da zegas anezhañ betek amañ ? Met perak ne oant ket chomet d' am gortoz ? Sur e oan en doa anavezet Tual ac'hanon. Ha perak e vousc'hoarzh divalav, boazet evel ma oa eñ da jestraouiñ, da sevel e zivrec'h ha da huchal a-bouez-penn, evel ur c'hernevad trouzus a oa anezhañ, p' en em gave gant unan bennak a blije dezhañ ? « Marteze, » a soñjis, « en deus ur c'heloù fall da zegas din, marteze eo marvet e dad ivez ? »

Hastañ a raen eta hep sellout ken en-dro din gant ar prederiet e oa va spered. Degouezhet a-dal d' an ti e voen souezhet-mik o welout ne oa marc'h ebet stag ouzh an organelloù...

367

« Aet int, moarvat, war-eeun d' ar marchosi ! » Met pan erruis-me eno, ne gavis nemet hor c'hezeg.

Daoust d' am hinkane da vezañ c'hwirinet gant ar blijadur ouzh va gweladenn dic'hortoz, ne chomis ket da flourikat dezhañ e voue evel boaz. Redek end-eeun a ris betek an ti... Soñjit 'ta ! mamm n' he doa gwelet den !

« Piv, » emezi, « a vefe bet war vale gant ur seurt tempest ar c'hezeg a zeu da vezañ sot dindan avelioù ken feuls. Hola 'vat, va mab, daoust hag eñ n' ho pefe ket tapet ur brank pounner bennak war gern ho penn ? Hast am boa d' ho kwelout o tistreiñ d' ar gêr... Met petra ma Doue a c'hoarvez ganeoc'h, va mab ? Seblant a zo warnoc'h da vezañ trefuet ha strafuilhet-kaer, lavarit din, Herveig, va zamm bugel... »

Dibunañ a ris pep tra dezhi. Teñvalaat e reas ivez he fenn ha kuit a brederiañ pell e rannas un dra iskis, un dra ha ne greden ket ennañ kent : « M' eus aon ho peus bet un raksant... Emichañs, n' eo ket Tual ho peus gwelet, met, e skouer hepken... Ar gwellañ tra ho peus d' ober eo mont betek Kervoazan, n' eus forzh penaos ho peus ezhomm da vont ac'han un tammig, met difenn groñs a ran deoc'h, mont war varc'h... »

Gervel a reas ar mevel Tremeur : « N' ho po nemet stage war ar verlinenn warc'hoazh, da seizh eur hanter ez eot kuit gant an aotrou ».

Ha stad, fidambie, e Tremeur, aet skuizh ha tremen skuizh, og evit lavarout ar wirionez, o rastellat bemdez muioc'h pe nebeutoc'h a zelioù sec'h en-dro d'ar c'hatell (hennezh, me lar deoc'h, ne blije ket dezhañ an diskar-amzer !).

Kousket fall-daonet a ris ; ne bade ket va skiant hag adalek strink-andeiz e piltrote va c'hezeg etrezek Kemper. O brizilhionoù a gane drant, ha skourjez Tremeur a stlake ken joaus all, met me ne oan ket troet d' o selaou gant plijadur evel boaz. Horjell-dihorjell e talc'he va gwetur da vont, met e-lec'h morediñ, evel em befe gallet ober trankil ha brav, e talc'hen da soñjal e Tual. « N' eo ket posupl ! » - setu aze ar gerioù a zeue ganin dibaouez. Met e tu-hont d'ar glac'har, e oa bet skoet va spered gant an darvoud eñ e-unan... «

Ha deut e spes d' am gwelout ! » Sklaer e oa ne c'hellfen biken ken bezañ ur paotr yaouank disoursi.

Tavet-mik e oa an avel, ne oa ken an disterañ suc'hadenn. Ul latarenn tev ha mouk a sebelie pep tra, mont a raemp evel dre lec'hioù distro, broioù isdouarel Karon gozh pe an Dante.

368

Pan errujomp e koad Kervoazan, e oa savet un tammig ar vrumenn, da c'hras Doue... Ur stlabez spontus e oa en alez vras, ha Tremeur ha me da gregiñ e pennoù ar c'hezeg d' o diwall diouzh ar brankoù bet dichonket gant an avelaj ha kouezhet a-dreuz hon hent. Erfin, setu ni dirak ar c'hastell.

Siwazh, n' em boa ket huñvreet, war ardamezioù an nor-dal e oa ur seizenn zu... Ar varskaoñv a oa bet savet e-kreiz ar sal vras... Tual a oa gwenn-sign, ken gwenn hag an tamm lien lakaet en-dro d' e dal.

Kavet e oa bet an deiz 'raok ouzh troad unan eus gwez bras ar c'hoad, faotet-lip e gokenn. E varc'h a oa distroet e-unan d' ar gêr, pennfollet. Korf Tual a oa bet kavet prestik goude gant e gi. Sklaer e oa en doa c'hwitet troad al loen-kezeg, kollet gantañ, moarvat, e skiant gant an avelaj diaoulek dirollet war ar vro-a-bezh. War-dro peder eur, e oa c'hoarvezet ar gwall-daol mantrus-se.

* * *

E Kerbabu e c'hwistelle bepred ar c'horc'hwezh en-dro d' ar mogerioù, klevet e veze kornigelled an tourellennoù o krial ingal evel pa vefe bet tastmant Tual a Gervoazan o treiñ en-dro d' ar c'hastell gant e varc'h spontet. Koagal a rae brini dilerc'het o vont da glask o c'hludoù e donder ar c'hoadeier.

Ur gaouenn a glemmas kañvus, he daoulagad lugernus a luc'has un herradig a-drek ar prenestr tostañ tra ma skoe war ar gwer gant he divaskell pounner ha diakuit. Krog e oan da soñjal e kavfen ar paour-kaezh Tual pa vefen va-unan o tistreiñ d' ar gêr a-dreuz ar c'hoad beuzet en deñvalijenn gevrinus. Met, echu ganimp ur c'hornedad, ar c'hont a c'halvas, da c'hras Doue, e vlenier evit kas ac'hanon betek du-mañ e gwetur-dre-dan.

Ur gontadenn Nedeleg

Dihunet e voe Tegoneg gant taol kentañ ar c'hloc'h.

« Petra 'zo ? » a laras gant souezh, hag e chomas evel se ur pennadig, daouilinet war an daol, e zaoulagad digor frank gantañ, kollet c'hoazh e huñvreoù ar c'houked. Trouz ha sklerijenn laezek a oa e foñs ar sal gant ar skinwel... met eñ ne wele na ne gleve netra. Tamm-ha-tamm e teue e venozioù da vezañ sklaeroc'h.

« Kousket 'm eus !... Pet eur eo ? »

Ya, kousket en doa, hag e oa bet dihunet gant kleier Oferenn ar Pellgent. Sellout a reas ouzh an horolaj a oa a-us da zor ar sal-debriñ, ha daoust d' an deñvalijenn e teuas a-benn da lenn : hanternoz nemet kard.

Klevout a raed trouz pazioù er-maez.

« Setu tud o vont d' an oferenn, » a soñjas, hag e krogas d' o faltaziañ.

« Da biv 'ta e c'hell bezañ ar paz-se, ken morzholiet ha rogonius ? D' an Aotrou Kersabiek hep arvar ebet, gantañ en e gichen e wreg a zle bezañ gwisket kaer evel kustum. Iskis eo n' int ket deuet gant o c'harr-tan nevez-flamm... Marteze e soñjont n' eo ket barzhonius a-walc'h ur c'harr-tan evit un nozvezh ma ne vez komzet nemet diwar-benn ejened, azened ha deñved... »

Ur c'hoarzh goapaus ha didrouz a zeuas gantañ. Un trouz pazioù all a dostae, skañvoc'h hennezh, met koulskoude e veze klevet an daoudroad o ruzañ war an hent. Mousc'hoarzhin a reas Tegoneg.

« Setu o merc'h... Lina. »

O vont war he c'hwezek vloaz e oa Lina. Tost maouez e oa dija, ha plijus oa sellout outi : bleuet hir ha du, korfet koant ha divronnet mat... ; ur wir chevreñ ! Tegoneg a ouie an holl draoù-se rak meur a wech en doa sellet outi evel ma sell ur paotr ouzh ur plac'h ha pep gwech en doa santet e vouzelloù oc'h ober skoulmoù e traoñ e gof. Mousc'hoarzhin a reas adarre.

370

« Arabat koll da amzer oc'h huñvreal, paotr ! Ar plac'h-se n' eo ket graet evidout !... Met perak 'ta emañ o ruzañ he botoù kement-se ? Sur a-walc'h e plijfe muioc'h dezhi mont da riboulat en noz-mañ eget mont d' an iliz da bediñ ur Mabig Jezuz bennak ganet ouzhpenn daou vil bloaz 'zo. Paour-kaezh plac'hig rediet gant he zud ober gant ar relijion pa vez santet ganti he c'horf leun a nerzhioù nevez ha kevrinus, pa vez kroget gant he spered huñvreoù an oad krenn ! »

Berr ha trumm, pazioù all a oa o tremen...

« Re an Darzh gozh eo... Setu ur vuhez oc'h echuiñ a ya d' adkavout ur skleur eus an amzer dremenet dre lidoù divoaziet, » a soñjas Tegoneg. « An dud evel-se a gav peadra da vevañ o buhez pemdeziek en o eñvorioù... o c'hortoz gweladenn an Ankou. »

Sevel a reas ha mont da lazhañ ar skinwel. Un deñvalijenn fetis a oa bremañ er sal. En ur glask an troc'her-goulou, e teuas da soñjal :

« Sur a-walc'h ne daio ket Matelina Treogan d' an oferenn. »

Chom a rae an Dreoganed just e-kichen an ti e-lec'h ma oa Tegoneg. An den a labouré amañ hag ahont... pa veze labour. A-hend-all e chome a-hed an devezhioù, azezet e-tal ar prenestr o vutuniñ gant un aer prederiet. Den ebet ne ouie diwar-benn petra e prederie kement-se Lom Treogan. Ne gomze ket alies, nemet d' e wreg marteze. Matelina Treogan, hi, a labouré en un davarn, un tammig pelloc'h war hent an iliz. Hag en noz-mañ c'hoazh, e-keit ma chomo he gwaz o vutuniñ e-kichen an tan, e labouré Matelina da servijout ar fiskoanierien.

« Sur ne zlee ket bezañ gwall fentus labourat evit tud o festañ, ha dreist-holl e-pad un nozvezh evel houmañ, un nozvezh a vez lavaret diwar he fenn ur bern traoù flour ha barzhoniell... un nozvezh ma vez komzet eus peoc'h, levez, eurüsted evit an holl... »

N' en doa ket kavet bouton ar goulou. Distreiñ a reas war-du e gador, a dastorn en deñvalijenn.

Tost echu e oa gant an oferenn. Kregiñ a rae an dud da vont er-maez. An Aotrou Kersabiek hag e wreg, war o dremm mousc'hoarzh bamet ur barzh en deus kavet ur vleuñvenn e-kreiz ur fankigell : Lina o huanadiñ, gant liv an enoe e don he daoulagad : an Darzh gozh, nerzh a-walc'h en he c'halon evit treuzvevañ e-pad mizioù... Trouz ar pazioù a zihunas Tegoneg adarre.

371

« Setu echu an abadenn, » a soñjas, « met an nozvezh labour skuizhus e gendalc'h evit Matelina Treogan... »

A-daol-trumm e lammas diouzh e gador oc'h huchal : « N' int ket deuet ! »

Nann, ne oant ket deuet. Ne oa ket deuet ar vignoned o doa prometet dezhañ dont d' e glask evit mont da fiskoaniañ, pe da zañsal, pe da winañ, da lavarout eo d' en em ziduellañ ha, daoust da zremmoù skuizhet ar mitizhien, daoust da neuizioù rogonius ar vourc'hizien arc'hantet ha gwisket-kaer, daoust da bep tra a zo trist, enoeüs, direizh, da glask krediñ ez eo an nozvezh-mañ ur wir nozvezh a levez hag a eurüsted.

An Aotrou Kersabiek a selaoue, war e droer-pladennoù kanaouennoù eeunek Nedeleg, ur werennad wisky en e zorn. E wreg a droc'he ar wastell Nedeleg. Lina a vouzhe en ur c'horn. Kousket a rae an Darzh gozh oc'h huñvraei e gouel Nedeleg an amzer dremenet. Mont ha dont a rae Matelina Treoneg e sal vras an davarn, o servijout boued hag evaj e-kreiz ar c'hoarzh hag ar c'han. He gwaz a vutune o sellout ouzh an tan.

Astennet e oa Tegoneg war e wele. Trouz a rae ar blomenn-dour en doa ankounac'haet serriñ... un trouz a seblante bezañ hini ur voutailh o vezañ goulloet. War al leur e oa ur voestig houarn louzoù. Lonket en doa tout an traoù a oa e-barzh. Kavout a rae dezhañ e oa gant al louzoù ur blaz yar... pe wastell... pe... Treiñ a rae e benn evel pa vije bet o tañsal... Nedeleg... Nedeleg... Gouel Nedeleg gant he fedennoù hag he mezviadegoù... Gouel Nedeleg e pep lec'h ...

« Na pegen plijus ar vuhez memes tra ! » a skriegas Tegoneg.

An Ankou a oa en e gichen a skriegas ivez.

Planedenn

Gwic'hadenn rodoù ur c'harr-tan ; stokadenn houarn-ouzh-houarn ha stirlink gwer torret, tud o hopal, tud o redek.

Dirak ar c'harr-tan ruz hag izel, ar c'heflusker o roc'hal c'hoazh don ha seder, ur paotr yaouank gwisket e doare digempenn ar re binvidik, a hanter-ouele :

- « N' am boa ket an disterañ chañs ! Troc'het en deus krenn dirazon ! N' am boa ket an disterañ chañs ! »

Met den ne selaoue anezhañ, hag e tavas en un taol-kont, sebezet. Un tolpad tud a oa bodet sioul dirak ar c'horf astennet war an hent. Un douger-lizhiri e oa, e dreid trapet dindan e velo c'hlas. E zaoulagad a oa serr, war e zremm ec'h en em lede buan livadenn wan ar marv.

Dremm un den yaouank c'hoazh, unan eus ar re a c'heller fiziout enno, a ra labour hep reuz, gantañ un dastummadig fentigelloù ha kaozioù diwar-benn troioù kamm an amzer.

Souezhusañ tra, an arvestourien en-dro d' an den o vervel ne fiñvent ket. Seizet ha sioul e choment. Hag o selloù ne droent ket davet ar penn, met a vane stag ouzh un dra bennak war bruched an den.

Eus godell ar chupenn, ur razh gwenn en doa en em hanter-silet er-maez. E benn bihan a oa troet etrezek dremm e vestr, gant e skilfoù e pege ouzh ar bruched hejet gant roc'hadennoù diwezhañ an ankou.

Pa voe difiñv an den, ar razh gwenn a sellas ouzh pep hini eus an tolpad. Hag an dud a vanas atav seizet ha dialan, o selloù gweet e sell doanuis ar razh emzivad.

Neuze ur paotr yaouank en em zistagas a-daol-trumm diouzh an dud, hag a stouas betek ar razh gwenn :

- « Mat, » emezañ, « deus ganin-me. Me ' roio bod dit bremañ. »

Dibradañ a reas goustadik ar razh gwenn, lakaat anezhañ en e c'hodell, ha pellaat.

Ar sellerien, diereet, a grogas da intent ouzh an douger-lizhiri, ar velo, ar blenier, ar c'harr-tan.

... Dindan heol fresk ha delioù tener an nevez-amzer, e-touez monedonea an dud laouenaet gant ar vuhez distroet, piv en dije gouezet e oa neizhet em godell-me razh gwenn ar bladenenn ?

EÑVORENNOÙ UR C'HLASKER-NEIZHI

Pevar e oamp : Alan, Biel, Jañklotig ha me. Alan a zeue eus Kerig ar Go (1), Biel eus Kerzadiou ha Jañklotig eus Kervazengar. Setu perak e komzent brezhoneg. Me a oa bet ganet tostik alese met va zad a oa nevez deuet eus ur barrez a Venez Arre ha setu perak e komzen brezhoneg me ivez. E familhoù galleger hor straed ne oa ket a baotred eus hon oad, ne oa nemet merc'hed. Evel ma ne zeue ket ar merc'hed da glask neizhi ne oa kudenn yezhel ebet ganimp. Daou eus va c'hamaladed o doa breudeur koshoc'h ; deskiñ a raent gant o breudeur. M' am eus bet mistri da zeskiñ din n' em eus ket bet a ziskibien da zegemer diganin an deskadurezh dastumet. Er straed-se e-lec'h m' edomp o chom e voen an diwezhañ hini da vezañ desavet e brezhoneg. An diwezhañ Mohikan !

Na pegen laouen e vezemp o vont davet ar maezioù p' hor beze bet al « lar yeo » digant va mamm, rak an tri all eo a zeue atav d' am c'hlask hag eus va zi-me eo e veze loc'het goude bezañ selaouet ouzh an erbedoù boas : « arabat regiñ ho tilhad ! », « diwallit da gargañ ho poteier ! ».

Un dibab a oa d' ober diouzhtu e-kichen va dor : trema an traoñ pe an nec'h ? Da c'houde e oa c'hoazh da zibab : pe war-eeun, pe a-gleiz pe a-zehou hag evel-se hep ehanañ rak ec'hon e oa hon domani. Ne daemp ket pell en amzerioù kentañ hogen a vloaz da vloaz, dre ma kreske hor padusted, e foetemp muioc'h a vro. Ergerzhout a raemp an holl vro a yae eus ar C'hleger betek an aod (an Elorn), eus Keraliou betek Sant-Yann ; en tu all d' ar vourc'h ez aemp betek Kroaz-ar-Biz, ar Feunteun Wenn, Lanvrizan, ar Rozeg, Kerbrad, Toull-ar-Ranig, ar Gêr Nevez, ha zoken Leur-ar-Marc'h ! Kement a barkeier, a lanneier, a foenneier hag a goadoù a oa dirazomp m' hor bije gallet mont bep yaou en ul lec'h disheñvel keit ha ma pade an neizhi !

(1) Dre ma anvin kêriadennoù all e teuy da vezañ spisoc'h al lec'h.

375

Doureier a oa da vare an neizhi ; an darn vrasañ eus an hentoù bihan a chome priellek betek an hañv, lod zoken e-pad ar bloaz. Diaes e oa dimp chom hep kargañ hor boteier !

Pa gavemp vioù en un neizh e veze gwelet da gentañ ma oant mat da gas ganimp. Ma oant yen ne oa kudenn ebet hag e vezent kemeret diouzhtu. Ma oant tomm e oa ret gouzout ma oant nevez dozvet pe ma oant bet goret ; neuze e klaskemp ur poullad dour hag e lakaemp ar vioù e-barzh. Ma 'z aent d' ar goueled e oant mat ; ma ne sankent ket e oant " tre-gor ", ha ma choment brav war-c'horre e oant " tre-gor bras ", da lavarout eo, prest e oa ar re vihan da zont er-maez. En daou degouezh diwezhañ e veze lakaet ar vioù en-dro en neizh. N' ouzon ket avat hag heñ e oa mat evit ar re vihan da zont bezañ soubet evel-se en dour yen !

Kentañ neizhi am eus kavet eo re ar rouzegan (rouzegig) (2). Abalamour d' e liv, gell teñval, e kavan anezhañ an ordinalañ eus laboused, hogen richanañ a ra brav hag e vioù, glas glan, a zo ur marzh o gwelout ! Ober a ra ar rouzegan e neizh er c'hirzhier tro-war-dro d'hol liorzhoù hag er parkeier ha lanneier. E-touez an drez hag al lann e vez kavet an aliesañ, morse war an douar nag e toullou er c'hleuzioù : ne vez morse gwall uhel kennebeut : etre unan ha daou vetrad.

Ne oa ket ret mont gwall bell diouz ar gêr evit dizoleiñ neizhi boc'hruzic ha laouenan. Ar boc'hruzic (tokig) a zo, abalamour d' e vruched ruz-melen, un derezig uheloc'h eget ar rouzegan e skeul ar braventez. E toullou er

c'hleuzioù eo e ra e neizh, morse en drez nag el lann nag er gwez. C'hwec'h vi brizh a zozv.

(2) An anv lec'hel, pa 'z eus, a lakan etre krochedoù-kromm.

376

Al laouenan a zo un tammig bihanoc'h eget ar rouzegan ; berroc'h eo, ar pezh a ro dezhañ neuz ur voull pluñv ; plijusoc'h eo da welout ivez abalamour d' e liv sklaeroc'h ha d' e lost gwintet dalc'hmat gantañ en nec'h. Bihanañ vioù am eus gwelet eo re al laouenan, gwenn pe roz - n' ouzon ket mui - hep brizhelladur. Neizh al laouenan a zo evel ur voull kinvi, gant un toullig da vont e-barzh. Kavet e vez e toulloù er c'hleuzioù, ouzh penngefioù hag ivez ouzh bodoù lann. War ar maez n' eo ket ral gwelout neizhi laouenan ouzh toennoù plouz ar c'hrevier pe ar grignolioù. Lavaret em eus e ra ar boc'hruzic e neizh e toulloù er c'hleuzioù ; ret eo spisaat n' eo ket an hevelep toulloù hag ar re implijet gant al laouenan. Un neizh broc'hruzic a vez diazezet mat en un toull graet eus ar gorre davet an traoñ ; an toulloù dibabet gant al laouenan, er c'hontrol, a zo toulloù graet e kostez ar c'hleuz, da lavarout eo, eus un tu davet an tu all, a-led eta hag alies, zoken, gant ar goueled uheloc'h eget bevenn an toull. Penaos n' en em zistag ket seurt neizhi gant pouez an torad re vihan n' ouzon ket c'hoazh !

Gant ar pennglaou (tignous) e tilezomp ar gellder hag e tizolomp livioù flammoc'h : du, melen, glas, gwer. Meur a ouenn a zo er pennglaoueged hogen n' on ket evit lavarout deoc'h pehini pe pere, a veze kavet em c'horniad. Ober a reont o neizhi e toulloù er mogerioù kozh, e faoutoù e kefioù gwez hag e neizhi kazeg-koad dilezet. Hon daouarn a oa re dev peurvuiañ da dizhout o neizhi.

Ar pint a zo brasoc'h eget al laboused am eus meneget betek-hen. E neizh, kinklet gant liken (an doare plant sec'h louet-melen a gresk war ar reier, ouzh kefioù ar gwez ha war an toennoù kozh) a zo, d' am meno, ar bravañ hini dre amañ. Vioù ar pint a zo brizh. Ar pint a ra e neizh uheloc'h eget ar rouzegan, peurvuiañ e beg bodoù lann uhel hag e gwez spern.

E-lec'h ma kavemp neizhi rouzegan, boc'hruzic, laouenan, pennglaou ha pint e oa stank an driski hag ar mouilc'hi. An drask (milfig) a zo ul labous gell gant ur bruched brizh damvelen. He vioù a zo brav-tre : glas gant pikoù du war ar penn tev. Par ar voualc'h (monac'h) a zo du holl gant ur pigos melen flamm. Ar barez n' eo ket ken du hag ar par hag he figos n' eo ket melen met du. Vioù ar voualc'h a zo gwer brizh, a vent gant re an drask ; pevar, a-wechoù pemp. Neizhi an drask hag ar voualc'h a zo damheñvel nemet hini an drask a zo donoc'hik hag an diabarzh a zo simantet gant pri ha kaoc'h saout kemmesket, a zeu da vezañ kras ; ar voualc'h a lak pri hepken e diabarzh hec'h hini. Neizhi an driski hag ar mouilc'hi a vez kavet ouzh ar c'hleuzioù (evel re ar boc'hruzic), e-touez an drez, al lann, er gwez spern.

En em c'houlenn a ran bremañ penaos e raemp liester ar ger « monac'h ». Ne oa nag en « où » nag en « ed » ; marteze a-walc'h e lavaremp « mouilc'hi » ivez ?

377

Alies e welemp al laboused war o neizhi ha ma tostaemp a-walc'h hep ober trouz e c'hellemp lakaat an dorn warno. An aesañ da dapout evel-se a oa an drask hogen ne oamp dedennet nemet gant he vioù hag en abeg da se he lezemp e peoc'h. Un droiad e souprenis un drask war he neizh hag e chomis dirazi da c'hortoz ma aje kuit. Pa 'z eas kuit e kavis ur vi en neizh, a lakis em chakod. An deiz war-lerc'h (ar gwener) ez is d' ar red, goude ar skol, betek al lec'h ma oa an neizh : edo an drask adarre warnañ ; gortoz a ris hag e kemeris an eil vi ; d' ar sadorn, d' an hevelep eur edon adarre en emgav hag e kemeris an trede vi. Pep labous en deus e eur da zozviñ.

En ur vont pelloc'h diouzh ar gêr, betek ar c'hoadoù hag ar reier bras, e

kavemp laboused a rae avi dimp : beufed, piged, brini, turzhunelled, kegined ha kezeg-koad. Ya, hogen n' eo ket al laboused-se hor bije gallet tapout war o neizh !

Ar beufed a ya atav dre goublad. N' eo ket ral gwelout daou, tri ha zoken pevar goublad a-gevret dreist-holl e dibenn an hañv pa ziskennont el liorzhoù d' ober kofadoù had. Bremañ c'hoazh, p' o gwelan, en eus poan o tistagañ va daoulagad diouto ! Ar beuf a zo heñvel a-walc'h ouzh ar pint - eus an hevelep kerentiad int - nemet ruz e vruched a zo kalz flammoc'h hag e benn a zo du. Buhezekoc'h eo eget ar pint ivez.

Ur meneg ispisial a rankan ober evit ar beuf rak evitañ e veze kemeret poan ha pasianted. O c'hlutañ beufed on bet ur wech bennak. Da gentañ e veze ret klask ur gaoued vihan pe hec'h ober a-ratozh. Da c'houde e rankemp prenañ glud pe, ma kavemp re ger ar glud evit hor yalc'h, hen darbariñ hon-unan. Du-mañ, tost d' ar reier brudet, e oa stank ar c'helenn. Diruskañ a raemp, evit un darn (3), gwez kelenn ; gant ar rusk e veze graet tammoù bihan hag ar re-mañ a veze chaoket mat e-pad pell amzer. Se a oa c'hwerv-meurbet ! Pa oa chaoket mat ar rusk ez aemp d' e walc'hiñ en dour-red. Ur froud dour sklaer a oa eno ivez. An tammoù kalet a veze kaset gant an dour hag ar pezh a chome etre hor bizied a oa glud. Nebeut a-walc'h hor beze bep gwech ha ret e veze chaokat meur a c'henaouad rusk evit gallout lakaat ur gwiskad mat a c'hilud war ur vazh. Pa veze prest ar glud e klaskemp ul lec'h a zoare da c'hlutañ. Peurvuiañ e veze dibabet korn ur parkad gwinizh du. Ar gaoued vihan, gant ur beuf e-barzh, a veze lakaet war an douar ; ur vazh kamm goloet a c'hilud er penn uhelañ a veze plantet en douar harp ouzh ar gaoued ha ni a yae da guzhat tost alese. Pa veze ur beuf ganimp endeo da lakaat er gaoued ne oa netra d' ober nemet gortoz ; pa ne veze ket e veze ispilhet un delienn ruz er gaoued hag e veze galvet ar beufed en ur ober " fu fu " evelto gant hor muzelloù, ar c'hwitell nemetañ a oamp gouest da zrevezañ. N' em eus tapet beuf ebet morse, nag e-giz-se nag e-giz-all.

(3) Desket hor boa er skol e tisec'he ar gwez pa vezent dirusket tro-dro.

378

An neizhi pig a zo ar re aesañ da welout hogen n' int ket ar re aesañ da dizhout, ken uhel ma vezont a-wechoù ! Kavet e vez hiniennoù, koulskoude, e lec'hioù izeloc'h. Gwelet em eus unan na oa ket ouzhpenn daou vetrad a-zioc'h an douar ; edo en ur wezenn spenn en ur c'hoad stank meurbet. Ar big a ra he neizh gant skourroùigoù ; o c'henweañ a ra hag o simantañ da c'houde gant pri, en diabarzh. Skourroùigoù all a vez renket a-us d' an neizh, oc'h ober ar pezh a anver an doenn. Ral e oa dimp gallout tapout vioù pig. N' em eus bet pig ebet morse er gaoued.

Ar brini a ra o neizh ivez e beg gwez uhel e-lec'h n' eo ket diarvar mont d' e glask. Hen ober a reont gant skourroùigoù sec'h, evel ar piged, hogen hep toenn. N' em eus bet vi bran ebet morse. Ur vran yaouank am eus bet, tapet pa ne va ket gouest da nijal kalz c'hoazh. A-benn nebeut amzer e oa doñv. Ar brini a zo aes da vagañ.

Ar gegin eo al labous a c'hoantaen ar muiañ, muioc'h eget ar beuf. Disheñvel eo diouzh kement labous a vev em c'horniad ; ragachat a ra heñvel a-walc'h ouzh ar big met he flu a zo kalz bravoc'h. Rous-ruz eo gant ur pigos du, brizhelladur du war ar penn, diwaskell du ha gwenn gant roudennoù glas a-dreuz. Bez' e c'heller deskiñ komz d' ar gegin, hervez tud 'zo en ur ober en he zeod un doare oberatadenn, hervez tud all hep oberatadenn ; setu da nebeutañ ar pezh a veze lavaret din. Evidon-me n' em eus klevet kegin ebet morse o komz. Diou gegin vihan am eus bet ur wech hogen ne zebrent ket o-unan c'hoazh. Soñj em eus em boa mil boan o lakaat anezho da lonkañ bara bet soubet el laez. Mervel a rejont e berr amzer. Ar gwellañ mare da dapout brini, piged, kegined ha turzhunelled eo pa zilezont an neizh, evel ar vran-se am eus meneget uheloc'h. An neizhi kegin ha turzhunell a oa diaes da gavout ; evel m' am eus lavaret, evit gwelout laboused bras e oa ret mont pell a-walc'h diouzh ar gêr hag a-vec'h ma vezemp degouezhet er c'hoadoù darempredet gant al laboused-se e veze poent dimp kemer hent an distro. Ne raemp nemet tremen eta ; ouzhpenn-se, a-benn neuze hor beze

vioù en hor chakod hag en hor boned ha ne vije ket bet aes dimp krapañ er gwez.

379

Me 'gav din ne oa ket ken stank ar c'hezeg-koad hag al laboused bras all. Ur wech an amzer hepken e veze klevet unan o « c'hristilhañ » pa nije eus ur wezenn d' unan all. Klevout a raemp ivez a-wechoù trouz o figos o skeiñ war ur wezenn. O neizh - un toull ront evel stouvell ur varrikenn - a oa peurliesañ re uhel evidomp. Ur gazeg-koad yaouank am eus bet ur wech. Ur c'hamalad skol din, a oa o chom war ar maez, a lavaras din un deiz e oa un neizh kazeg-koad en ur faout e forc'h ur wezenn gozh, e-kichen e di. Pa soñjas dezhañ e oa ar re vihan war-nes nijal kuit e lavaras din e c'hellfen dont d' o c'herc'hat. Mont a ris. Un darvoud e oa, n' eo ket hepken evidon met ivez evit tud ar gêriadenn, a oa deut pemp pe c'hwec'h anezho da sellout. Krapañ a ris er wezenn ha diskenn gant unan eus ar re vihan. N'em boe ket a chañs gant va c'hazeg-koad : mervel a reas a-raok pell.

An holl laboused am eus meneget betek-hen am eus anavezet mat a-walc'h. O gwelout am eus graet a-dost : war-bouez nebeut em eus bet o neizhi hag o vioù etre va daouarn. Laboused all a zo na anavezen ket kenkoulz dre ma n' em boa gwelet morse nag o neizhi nag o vioù hogen a anavezen, memes tra, gant un taol-lagad. E-touez ar re-mañ e oa an alc'houeder, ar « goulvennig » (ul labous a vent gant ar golvan, arvelen e vruched, gell e gein) hag ar « strakig-lann ».

Gant ar re vras e klevemp komz eus ul labous all a dlee bezañ rouesoc'h : ar skoul. Siwazh, koll a ris va « mistri evnoniezh » a-raok bezañ e anavezet. Labous kevrinus va yaouankiz !

Setu aze al laboused am eus graet o anaoudegezh dre ar brezhoneg. N' int nemet trizek, ha trizek vloaz e oan pa voen dispartiet diouzh va c'hamaladed. An darn vrasañ eus al laboused-se (unnek) a zo golvaneged, unan, an durzhunell, a zo eus rannad ar c'houlmegeg, hag an hini diwezhañ, ar gazeg-koad, a zo ur c'hraper.

380

En ur ober un tammig studi diwar o fenn ez on bet souezhet meurbet o lenn e oa e rannad ar golvaneged n' eo ket hepken laboused bihan evel al laouenan hogen laboused brasoc'h ivez evel ar piged hag ar brini ! E lenn hag e adlenn am eus ranket ober hogen, n' eus douetañs ebet, ar vran a zo ur golvaneg !

Gwelomp bremañ e pet kerentiad e kouezhont :

Golvaneged	1	silviideged	: rouzegan
Golvaneged	2	turdideged	: boc'hruzic, moualc'h, drask
Golvaneged	3	parideged	: pennglaou
Golvaneged	4	friñjillideged	: pint, beuf
Golvaneged	5	korvideged	: bran, kegin, pig
Golvaneged	6	garrulideged	: kegin, pig
Koulmegeg	7	turturideged	: turzhunell
Kraperien	8	pisideged	: kazeg-koad

N' em eus kavet kerentiad ebet d' al laouenan estreget « golvaneg kaer ». Ar big hag ar gegin a c'hell bezañ lakaet e daou gerentiad.

Emaon o chom bremañ teir lev, war-zu ar reter, diouzh domani va yaouankiz. N' ouzon ket hag-eñ eo abalamour d' an endro disheñvel - tostik d' ar stêr - pe abalamour d' an hanter-kantved a zo tremenet abaoe, kavout a ran laboused amañ, a oa dianav din gwechall, hag hiniennoù 'zo, a welen gwechall, ne welan ket bremañ. Amañ, da skouer, em eus graet anaoudegezh gant ar meleneg, a zo ul labous heverk dre e liv ; unan all, dianav din, marellet brav, a c'hellfe bezañ ar pabor, met n' on ket sur. Ar « goulvennig » hag ar « strakig lann » en enep ne seblantont ket ober o annez dre amañ. Un dra a gavan souezhus : ar «

goulvennig » en deus un dra bennak eus ar meleneg, hag ar « strakig-lann » eus an hini a gredan a zo ar pabor !

Ur c'hemm a zo ivez en dridi. Gwechall n' o gwelen nemet er goañv, bremañ o gwelan a-hed ar bloaz.

381

Ar bloaz ma kollis va c'hamaladed e krogis da zeskiñ saozneg ha, ar bloaz war-lerc'h, ar spagneg. Bourrañ a raen, d' ar mare-se sevel roll ar gwez, an anevaled hag al laboused a anavezen, ha lakaat e keñver, gant harp va geriadurioù, o anvioù e saozneg hag e spagneg. Ar brezhoneg, evit ar mare, a veze lezet a-gostez ! E-pad bloavezhioù em eus labouret evel troour (« troacher » kentoc'h) hag em eus war va zaol ur bern geriadurioù, na servijont ket kalz ken. Evit o ziboultrennañ un tammig em eus savet roll un hanter-kant bennak eus al laboused anavezetañ, hag e droet e pennañ yezhoù Europa, gant ar brezhoneg, ar wech-mañ, el lec'h a enor ! Me ' gred e c'hell ober plijadur da veur a hini estreget din-me, bezañ gouest da lenn war un hevelep linenn an anv brezhonek hag e dalvoudegezh er yezhoù all. Anaoudek on da Serj C'halipov, keltiegour, kelenner war an nederlandeg hag ar svedeg e Skol-Veur Leningrad, en deus bet ar vadelezh da glokaat va zroidigezh en div yezh-se. Evit an italianeg ez on anaoudek da Rolando Sensini, skrivagner e Macerata, en deus eilskrivet din pennadoù diwar ul levr evnoniezh italianek, ha reizhet va zroidigezh.

NOTENN. - Hor mouler n' eo ket deut a-benn da voulañ ar roll e lizherennoù kirilek. Pediñ a reomp ber c'henlabourer hag hor mignon Serj C'halipov d'hon digareziñ.

382

Geriadur al Laboused

	Hollandeg Svedeg Saozneg Alamaneg Galleg Spaneg Italianeg
ALARC'H	zwann ; svan ; swan ; Schwan ; cygne ; cisne ; cigno
ALC'HOUEDER	leeuwerik ; lärka ; lark ; Lerche ; alouette ; alondra ; allodola
BEUF	bloedvink ; domherre ; bullfinch ; Dompfaff ; bouvreuil ; pardillo ;
ciuffolotto	
BOC'HRUZIG	roodborstje ; rödbröst ; redbreast ; Rotkehlchen ; rouge-gorge ; petirrojo ;
pettirosso	
BRAN	raaf ; korp ; raven ; Rabe ; corbeau ; cuervo ; corvo
BREANIG	gors ; gulsparv ; yellow-hammer ; - ; bruant ; - ; zigolo
BULTUR	gier ; gam ; vulture ; Geier ; vautour ; buitre ; avvoltoio
KANNEREZ-DOUR	kwikstaartje ; aria ; wagtail ; Bachstieze ; bergeronnette ; aguzanieve ;
cutrettola	
KAOUENN	uil ; uggle ; owl ; Eule ; hibou ; buho ; gufo
KAZEG-KOAD	specht ; gröngöling ; green woodpecker ; Gruenspecht ; pivert ; pico verde ;
picchio verde	
KAVAN	kraai ; kraka ; crow ; Kraehe ; corneille ; graja ; cornacchia
KEFELEG	snip ; morkulla ; woodcock ; Schnepfe ; bécasse ; chocha ; beccaccia
KEGIN	meerkol ; nötskrika ; jay ; Haeher ; geai ; arrendajo ; ghiandaia
KERC'HEIZ	reiger ; häger ; heron ; Reiher ; héron ; garza ; airone
KILHOG-GOUEZ	fazant ; fasan ; pheasant ; Fasan ; faisan ; faisán ; fagiano
KILHOG-INDEZ	kalkoen ; kalkon ; turkey ; Puter ; dindon ; pavo ; tacchino
KLUGAR	patrijs ; raphödna ; partridge ; Rebhuhn ; perdrix ; perdiz ; pernice
KLUJAR-SPAGN	parelhoen ; pärlhöna ; pintado ; Perlhuhn ; pintade ; pintada ; gallina
faraona	
KOAILH	kwartel ; varktel ; quail ; Wachtel ; caille ; codorniz ; quaglia
KOUKOUG	koekoek ; gök ; cucko ; Kuckuck ; coucou ; cuclillo ; cuculo
DIREDIG-STER	ijsvogel ; kungsfiskare ; kingfisher ; Eisvogel ; martin-pêcheur ; martin
pescador ; martin pescatore	
DRASK	lijster ; taltrast ; trush ; Drossel ; grive ; tordo ; tordo
DRED	spreeuw ; stare ; starling ; Star ; étourneau ; estornino ; storno
DUBE	duif ; duva ; pigeon ; Taube ; pigeon ; paloma ; piccione
EOSTIG	nachtegaal ; näktergal ; nightingale ; Nachtigall ; rossignol ; ruiseñor ;
usignolo	
ERER	arend ; örn ; eagle ; Adler ; aigle ; aguila ; aquila
FALC'HUN	valk ; falk ; falcon ; Falke ; faucon ; halcón ; falco

FLAMMEG flamingo ; flamingo ; flamingo ; Flamingo ; flamant ; flamenco ; fenicottero
 GARAN kraanvogel ; trana ; crane ; Kranich ; grue ; grulla ; gru
 GOLVAN mus ; sparv ; sparrow ; Sperling ; moineau ; gorrión ; passero
 GWAZ gans ; gas ; goose ; Gans ; oie ; oca ; oca
 GWAZFALC'HUN havik ; duvhök ; - ; Habicht ; autour ; azor ; astore
 GWENNILI zwaluw ; svala ; swallow ; Schwalbe ; hirondelle ; golondrina ; rondine
 GWENNILI-ST-MARZIN gierzwaluw ; tomsvala ; martin ; Mauerschwalbe ; martinet ; vencejo ;
 rondene
 C'HWIBON ooievaar ; stork ; stork ; Storch ; cigogne ; cigüeña ; cicogna
 HOUAD eend ; and ; duck ; Ente ; canard ; pato ; anitra
 LAOUENAN winterkoninkje ; gårdsmyg ; wren ; Zaunkoenig ; troglodyte ; - ; scricciolo
 LINEG viasvink ; hämpling ; linnet ; Haenfling ; linotte ; - ; fanello
 MOUALC'H merel ; trast ; blackbird ; Amsei ; merle ; mirlo ; merlo
 PABOR distelvink ; steglitsa ; goldfinch ; Distelfink ; chardonneret ; jilguero ;
 cardellino
 PAUN pauw ; pafagei ; peacock ; Pfau ; paon ; pavo real ; pavone
 PENNGLAOU mees ; mes ; tit ; Meise ; mésange ; paro ; cinciailegra
 PEROKED papegaai ; papegoja ; parrot ; Papagei ; perroquet ; papagayo ; papagallo
 PIG ekster ; skata ; magpie ; Elster ; pie ; urraca ; gazza
 PILIKANT pelikaan ; pelikan ; pelican ; Pelikan ; pélican ; pelicano ; pellicano
 PINT vink ; bofink ; chaffinch ; Fink ; pinson ; pinzón ; fringuello
 ROUZEGAN bastaard-nachtegaal ; trädgardssangare ; warbler ; Grasmuecke ; fauvette ;
 curruca ; capinera
 SERAN kanarievogel ; kanariefagei ; canary ; Zeisig ; serin ; canario ; canarino
 SKOUL wouw ; glada ; kite ; Weihe ; milan ; milano ; nibbio
 SKREV meeuw ; mas ; gull ; Moeve ; mouette ; gaviota ; gabbiano
 SPARFEL sperwer ; sparvhök ; sparrowhawk ; Sperber ; épervier ; gavián ;
 sparviere
 STRUSKANVAL struisvogei ; struts ; ostrich ; Strauss ; autruche ; avestruz ; struzzo
 TURZHUNELL tortelduif ; turturduva ; turtle ; Turteltaube ; tourterelle ; tórtola ;
 tortora
 YAR kip ; höna ; hen ; Huhn ; poule ; gallina ; gailina

En Hent

Un, daou, tri, pevar... N' eus nemet pevar. Tremenn a rin an dro-mañ. Gouleier ar c'hirri a luc'h war an hent gleb. An tan ruz dirak zo beuzet er vrumenn. N' eus trouz ebet o tont a-ziavaez, paneve roc'herezh moug ar c'harr, tik-tak ar wignerez, ha beg ma zroad kleiz o skeiñ ingal ouzh gom du al leur. Distardañ a reont. Lost ar Fiat a strink gouloù ruz en noz, da drellañ an daoulagad. Loc'het int. Fraoñval a ra o c'heflusker en dro-gorn, o tremenn en eil krog. Lañsañ a reont bremañ, a-raok pignat gant ar c'hрав.

War an tu dehou, e teu tud er-maez eus an iliz nevez. A-boan ma vezont gwelet. Mouchet eo gouleier disliv kêr gant ur vrumenn dev. Setu tud war vord an hent : div vaouez kozh o vale war o fouezig, evel pa vije ramp ar straed gant ar vouilhenn. Ur paotr zo aze en e sav. Emañ oc'h ober biz-meud.

Un taol-stardañ, prim, ha kerkent, e wigour rodoù a-dreñv din, skiltr.

- Deus buan !

Kornal a ra an azen all ! Ur sell, hag ar meleour a zarc'hav warnon skeudenn ramz groñj ur c'harr-samm. Emañ o tripal, evel unan prest da दौरтаñ.

- Da belec'h ec'h ez ?

- 'Po ken met leuskel ac'hanon 'tal hent Gwipel, e penn ar c'hрав.

Laket en deus ar gouloùioù-hent. Loukez ! Dallahañ a reont. Dilañset eo bremañ.

- Pebezh amzer hudur !

- Ya. Pell zo 'oas o c'hortoz aze ?

- Nann, o paouez erruout 'oan. Gortozet 'm eus dek munutenn. Me zo 'tont eus Beg ar Raz.

- Beg ar Raz...

Yaouank eo, triwec'h vloaz marteze. E zremm zo gleb, sart avat, ur mousc'hoarzh war e vuzelloù dre ma komz. C'hoant en deus da gaozeal, anat eo.

387

Distankoc'h eo an hent. Kalz kirri a dro amañ, war-du ar stal vras sklerijennet. Hed-ha-hed an dachenn e fot al lampoù moan gouloù melen kriz.

- Brav eo an amzer du-hont, met avelaj oa, spontus.

- Da bet eur out aet kuit ac'hane ?

- 'Vit ar beure, met diaes eo bet din tapout samm en Oriant goude kreisteiz.

- Tremennet out dre an Oriant ?

- Ya. Traoù 'm boa da gemer. Eno 'maon er skol, 'barzh al lise teknek.

- Vakañsoù 'teus neuze !

- 'M eus ket 'vat ; met ehanet hon eus holl mont d' ar c'henteliou. Setu, evel-se on aet da Blogo da di ur c'hamarad din. Jentil eo an dud du-hont ! N' on ket chomet gwall bell, met ne oa ket fall. Aet omp betek ar Raz dec'h. 'Oan ket aet gwech ebet c'hoazh.

- Se zo kenkoulz hag ar skol, sur a-walc'h ! E peseurt klas out ?

- Er c'hentañ.

- Perak 'ta n' ez ket d' ar skol da Roazhon ?

- Peogwir 'ran " mekanik oto " : n' eus ket ar rumm-se Roazhon. N' eus 'met an Oriant.

Tavet eo.

Tanavoc'h eo ar glizhaj war ar maeziou. Fetisaat a ra an noz avat. Gwech ha gwech all, e teu ur bouilh gwenn dimp, a-lammoù, evel ur vogedenn o karzhañ an hent. Bep munutenn pe dost e tremen ul lostad kirri a-herr, stouet o gouleier gante. War-gaout Roazhon ec'h eont. Steuziañ a reont er melezour, difonn, evel kel lies a bikoùigoù ruz. Noz-du adarre. Dibunañ a ra ar parkeier plaen ha teñval, ar gwez, ar c'hleuzioù bouc'h gant dilerc'h ar vrumenn. Tiez a sav amañ hag ahont, evel merkoù er mor.

Ruz a flistr adarre. Difonnaat a ra ar c'hirri dre ma tostaont d' ar c'hroazhent.

- Setu unan aze !

- Ya. Ne weler ket sklaer.

Un taol-stardañ war ar votez.

- Koulz kemer anezhañ.

Ar paotr a red war vord an hent, betek ar c'harr. Ur sac'h ler du zo gantañ en e zorn. Bihan eo, yaouankoc'h eget hemañ, da welout.

- Deus 'barzh !

388

- Un all zo 'tont, aze dirak.

Penndallet eo gant ar gouloù a-raok. Redek a ra buanañ ma c'hall.

- Gast ! Hennezh adarre ! Lar dezhañ 'c'h an etrezek Langoed.

Egile all a stou e benn ouzh ar prenestr. Luziet eo e vlev war e benn. Dibrenn eo e roched hag e borpant zo drailhet war ar skoaz dehou. Dispourbellet eo e zaoulagad. Luchañ a ra ouzh an daou baotr all, ha klask goulenn ouzhin :

- Tin... Tin... Tin... Tintenieg ?

- N' eomp ket war an tu-se, paotr ! a respont egile em c'hichen.

- Dig... Dig... Diga...

Hag eñ mont kuit.

Mousc'hoarzhin a ra egile, laouen gant e gefridi.

- Ar sizhun all dija 'oan chomet a-sav, amañ. Mezv-dall oa, a soñj din. An taol-se 'm boa graet ivez : laret 'm boa ec'h aen da Langoed. N' ouzon ket 'vat hag en deus anavezet ac'hanon.

- Ne gav ket din 'oa mezv ! Besteodiñ a ra ! Sur a-walc'h e labour 'barzh ar c'harrdi, 'tal kichen aze.

- Gast ! Paour-kaezh paotr, memes tra... Koulskoude en deus feson vezv, diouzh e benn bepred... Un den mezv, 'giz- se, n' eo ket fentus... 'barzh ur c'harr...

Egile all a-dreñv zo o vutunat, sioul. Ne lavar mann ebet.

- Da belec'h ec'h ez, just ?

- Da Zinan.

- Lezel a rin ac'hanout er c'hroazhent. Me ya gant hent Sant-Malo.

- Ya.

- Ha penaos e kavez ar vuhez du-hont, en Oriant ? Tennañ a ra don e anal, evel unan war-nes kontañ istor e vuhez.

- En em blijout a ran mat a-walc'h. Sell, disul diwezhañ 'oan aet gant ur c'hamarad all da welout kerent dezhañ, un dintin a zo o chom 'kichen an Oriant, war ar maez, 'm eus ket soñj ken eus an anv... Aze oamp bet degemeret brav ! Oc'h ober krampouezh oa. Debret hag evet hon eus... euzhus ! N' eo ket memes mod evel amañ. An dud zo bretonoc'h du-hont.

- N' eo ket aes dit dont d' ar gêr.

- Geo ! Dont a ran bep sizhun, tost.

- Gant an tren ?

389

- E samm ! Forzh penaos, kalz re ger eo an tren, ha n' a ket fonnusoc'h.

- Dre Roazhon e tremenez dalc'hmat ?

- Ya. N' hallan ket ober e-giz-all. En hentoù bihan n' eus ket a-walc'h a dremen. Mont a ran diouzh an Oriant goude merenn, ha me 'vez erru a-raok an noz ordinal.

Tri-ugent. Dialaniñ a ra ar c'harr, dioutañ e-unan. Ur bochad tiez a sav e krec'h.

- Erru omp. Penaos ec'h i d' ar gêr ac'hann ?

- Ma zad a zeuy da gerc'hat ac'hanon, pe mod-all e kavin unan bennak tro amañ. Lezit ac'hanon amañ.

- Mat eo dit evel-se ?

- Mat eo. Kenavo. Kenavo deoc'h, ur wech all.

Digeriñ a ra an nor, ha lammat er-maez, seder. Stlakañ a ra an nor war e lerc'h. Mont a ra davet daou baotr a zo o komz dirak un ti kozh e pri melen. Stardañ a ra o dorn dezhe.

En tu all d' an hent 'z eus ur vaouez o kas ur c'helorniad laezh d' an ti.

- Deus a-raok 'ta !

Ne respont ket diouzhtu. O vutunat emañ bepred. Diskenn a ra goustadik, ha dont da azezañ en a-raok.

- Da Zinan ec'h ez neuze !

- Ya, ya.

Ne ra sell ebet ouzhin. Koulskoude ne seblant ket ken abaf-se.

- E Roazhon 'maout ?

- Ya.

Gwisket kran eo. Faro 'vel ur skoliad en e zilhad da sul.

- Er skol 'maout ?

- Nann. Labourat a ran.

Respont a ra krak, evel pa vije divarc'het bep tro ma vez graet ur goulenn outañ.

- Me 'laosko ac'haout er c'hroazhent. Anaout a rez an hent ?

- Tamm bihan. Dre an tu all e teuan alies, gant mignoned din.

Erru omp en troioù-korn. Luchañ a ra dourioù al lenn dindan an oabl glas-dir. Teñvalaet eo an hent gant ar gwez uhel ha ledan a grap ouzh an dosenn. Skrignal a ra ar rodoù, un disterig, 'tal an ostaleri.

- N' eo ket dañjerus an dro-gorn-mañ, pa anavezet.

- Ya.

390

Mut ar paotr bepred. Kirri a ziviner du-hont, e plegoù an hent. Flistrañ a ra goulou melen e krec'h ar c'hraev, ha bep ma tifluk ur c'harr eus an dro-gorn, e skub ar c'hleuz, an douflez hag an hent luf.

- Pelec'h e labourez ?

- 'Barzh Citroen.

Blinkañ a ra lizherennoù ruz ha glas an ostaleri nevez war ribl an hent. Erru omp tost d' ar gêriadenn. Tintenieg. Aet eo ar vrumenn a-grenn bremañ. Sklaeroc'h eo. Ar paotr zo daoulagad lemm outañ. Damstouet eo e benn.

- Klevet 'm eus oa bet trouz ha chaok nebeut zo...

- Pelec'h ?

- Du-hont... e Citroen...

- Marteze.

- Petra 'soñj ar vicherourien eus an taol-se ?

- N' ouzon ket.

N' en deus ket c'hoant da gomz. C'hoant ebet. Skoachañ a ra en e gorn.

- Traktoù oa bet roet, a gav din ?

- A ya... Freget o doa ur c'harr.

- Petra 'lare an dud ?

- Ne laront ket kalz tra. N' eus ket pell 'maon o labourat eno.

Diegi en deus o tisplegañ e soñj. Ober a ra van da chom hep kompren.

- En tu hent an Oriant 'maout o chom ivez ?

- O nann !... Me 'm eus ur c'hoar e Roazhon. Dimezet eo. Me zo 'chom ganti.

- Anaout a ran reoù zo o chom eno. N' eo ket gwall fentus.

Hardishaat a ra :

- Pell eo diouzh kreiz-kêr... Ret 've kaout ur c'harr... ! Met n' o deus ket aes da breñañ ! Ha... ker eo ar c'hambrou, a gred din. N' o deus ket pep a hini. A-wechoù... 'm eus klevet, 'vez c'hwec'h pe seizh er memes hini...

- Ha penaos 'mañ kont gant al labour ?

- Ret eo labourat, goût a rit... Met pa ra unan e labour evel eo dleet...

Tevel a ra adarre, o klask souchañ. Kemer a ra ur sigaretenn.

- Butuniñ a rit ?

- Nann.

- Start a-walc'h eo memes tra... ar stlej, nann ?

391

- Ya. A-wechoù 'vez tud oc'h eveshaat. Tud a oa en arme a-raok.

- 'Vez ket lezet ar vicherourien da farsal gant ur seurt polis ?

- N' eo ket ur polis 'n hini eo ! Ar re-se a sell ouzh ar c'hartennoù pa erruer diouzh ar mintin. Sañset n' eus ket gwir da antren hep ur gartenn. Met ne sellont ket a-dost pa vez an holl o tont aze, 'tro pemp eur ! A-wechoù 'vez gennet unan !

- Paeet int da vesa ar vicherourien, neuze.

- Ya... Met pa eur micherour...

- Ha petra 'laront eus ar sindikadoù ?

Divarc'het eo adarre. Respont a ra prim-ha-prim :

- Reuz zo bet gante, met skarzhet eo bet kuit an hini a rene anezhe.

Komz a ra fonnus, evel c'hoant gantaiñ lakaat fin d' an diviz.

- Te zo e soñj chom eno da labourat ?

- N' ouzon ket. Da vloaz ec'h in d' ober ma c'hoñje. Goude-se...

- Kalz tud a ya e-giz-se, da c'hortoz mont da soudard ?

- Ya, sur a-walc'h. 'Vez ket goulennet diplomoù. Se zo mat.

- Met pa 'c'h ez kuit, 'teus diplom ebet ivez ?

- Evel just. Kalz micherourien a chom koulskoude. Ar re diwar ar maez, ar beizanted... Ar re-se a ya d' ar gêr bemnoz.

- Met ar re yaouank zo tapet !

- Evelkent, n' eo ket ken gwazh-se ! Gonit a ran ul lur muioc'h bep eurvezh eget e Dinan. A-raok e labouren 'tal du-mañ.

Disfiz en deus. Stad zo ennañ, un tammig, gant e c'hopr.

- Pezh a zo... n' eus nemet Citroen. Da belec'h ec'h afes da glask labour lec'h all ? Citroen a oar se...

Selaou a ra. Ne ra fiñv ebet. E-giz ur gentel... Marteze eo mall gantañ diskenn eus ar c'harr.

En un taol e tisoubl e gorf :

- Goût 'ouzon : re a dud zo amañ, ha n' eus ket trawalc'h a labour ! Du-mañ em fastell 'z eus seitek plac'h yaouank dilabour. Reoù en oad ganin ! Se zo abalamour eo bet laket an " otomatik " e Dinan. Memes tra eo e pep lec'h. Setu... pa gav an den labour...

392

Ul linenn deñval a sav a bep tu d' an hent. Stignadoù gwez.

- Sell, erru omp er c'hroazhent. Diaes 'vo dit tapout samm d' an eur-mañ, ha stummañ a ra d' ober glav !

- 'Ra ket forzh !

- Te 'gomz ! Gleb-teil 'vi dindan ar gwez, aze ! Me eo ingal din mont dre Zinan : dleet eo din tremen e Plelin.

- Arabat mont diwar ho hent evidon.

Grozmolat a ra un dra bennak etre e zent. Torret eo ar gaoz.

Treiñ a reomp a-gleiz, war an hent moan ha skoasellek a ya, a-gammigelloù, etrezek kêr Dinan. A bep tu, stank-ha-stank, e tibun regennadoù kefioù reut gwez Koedken. Dour a ra bremañ.

- E peseurt stal e labourez ? En hini zo war hent Naoned, pe hini hent an Oriant ?

- En hini hent an Oriant.

- Honnezh koshoc'h ha bihanoc'h, nann ?

- Nann, me zo 'barzh an hini nevez.

- War hent Naoned neuze ?

- Marteze.

Ne oar ket re vat pelec'h e labour.

- Honnezh zo spontus da welout bepred, gant he mogerioù uhel ha didoull ! Laret 'vefe eo un toull-bac'h !

- Un uzin eo...

Damc'hoarzhin a ra.

- Glav a-bil. Brankoù ar gwez noazh a vrañsigell en avel. Ur pleg berr ! Justik eo. Kosteziñ a ra ar c'harr a-gleiz. Trouzañ a ra ar rodoù a-dreñv war an hent ramp.

- N' on ket kustum da dremen dre amañ, dreist-holl da noz, pa vez glav bras evel-se ! Poent 'vefe dresañ an hent un tamm bihan.

- Ya. Spontus eo an hent-se, met egile dre Evran zo gwashoc'h c'hoazh, a gav din. Un noz, gant ur c'hamarad, 'oamp aet 'barzh an douflez...

Postoù gwenn a sailh trumm, o tiskouez an troidelloù.

- Pegoulz ec'h ez en-dro da Roazhon ?

- Arc'hoazh da noz. Labourat a rin da bemp eur dilun vintin.

- Da bemp eur e krogez dalc'hmat ?

- Bep div sizhun, ya.

- Betek pet eur ?

- Teir eur. Mod-all, eus teir eur betek unnek eur noz.

393

- Ret eo diblouzañ abred !

Frotañ a ra ur chimikenn. Ar sklêrijenn a leugn ar c'harr, en ur grenañ. Aet eo an hent hag ar gwez diwar wel. Amzer da zivalvenniñ, ha plaen eo an hent adarre, dindan skleur dister an daou c'houlôu a-raok.

- Sevel a ran da beder eur ; met mont a ran da gousket abred d' abardaez ! Ar pezh a zo, n' hallan ket mont da welout ur film, morse. Nag ivez pa echuan da unnek eur. Forzh penaos, n' anavezan den e Roazhon. Distreiñ a ran d' ar gêr bep tro ma c'hallan. Nemet pa echuan da unnek eur da sadorn, 'vez re ziwezhat !

- Sell al lochore-se ! Ruz-revr !...

Ur c'hozh karr, ur goulouig dister outañ, a ya a-ruz gant an hent.

- N' eo ket posubl kaout eurioù all ?

- 'Soñj ket din. Forzh penaos, ne c'houlfen ket. 'M eus ket c'hoant e taolint pled ouzhin. N' on ket re fall aze, lec'h m' emañ... Bete-goût e kasfent ac'hanon lec'h all... A-wechoù 'vez dilec'hiet reoù zo evel-se, evit mann ebet.

- Ret 'vefe dezhe 'n em zifenn !

- Evel just, met n' eo ket aes. Eveshaet 'vez an holl, goût a rit, ha n' eus mann da larout...

Dibrenn e c'henou bremañ.

- Du-hont, 'fin amañ, oa memes tra. Dalc'hmat 'veze ar paotr kozh war hon chouk. Ur wech 'm boa goulennet un tamm kresk. Evel-se... 'Oan ket paeet kalz : mous, pe un dra bennak evel-se. Laret 'n deus nann. Ha kemeret 'n deus se a-dreuz. Aet eo e gouez. Me oa didalvez. 'vel ur c'hi... Neuze, 'm eus kaset ar paotr da stoupa ! Prop ha naet ! Evit piv e kemerit ac'hanon ? Ken buan 'n dije skoet ganin ! Mic'hieg lous, emezañ... Ha laret 'm eus dezhañ e torrfen e fas !

C'hoarzhin a ra.

- ... Gant un nebeut kamaraded, rak kreñv oa ar paotr kozh-se. 'Vijen ket bet kap d' ober ma-un ! Fumiñ a rae neuze, ha roet 'n deus din ma sac'h. 'Benn ar fin 'm eus ket graet. Bremañ 'ran ket fout' ken. Echu eo !

Distagellet eo. Stumm warnañ da vezañ fromet, pe da gaout c'hoant c'hoarzhin.

- N' ouzon ket hag e vin e koulz da vont d' ar bal fenoz.

- A ya ! Pelec'h ?

- E Plouan, 'kav din. Ma teu ur c'hamarad da gerc'hat ac'hanon. Gwelet 'vo. Ar wech all oa bet tabut du-hont. Ur paotr aze 'n doa tapet ur mell tortad, ul labourer-douar yaouank eus ar c'horn, hag aet oa da hegañ soudarded eus Dinan. Ar paotr kaezh !... Pilet ha torbilet oa bet gante.

394

Sederaet ar paotr. Erru omp tost da Zinan. Tiez Lanvale zo deut teñvaloc'h gant ar glav. En tu all d' ar stankenn, kostez Dinan, eo strewet ar goulouioù e glebor an noz, boull e traoñ, stankoc'h ouzh krec'h.

Dindan ar pont ledan nevez kempennet e tiviner dourioù lufre ha teñval ar stêr. Dispakañ a ra murioù kozh ar c'hastell, pelloc'h, war lein reier serzh evel un torrod. Troidelloù adarre. Luc'hañ a ra al linenn velen.

- N' ouzon ket ivez hag-eñ 'vin laosket da vont gant ma zad... Div sizhun zo 'oa fuloret-moñs, ha pa on aet kuit en deus bet ur reuziad... Me zo tec'het, met skoet en deus gant ma mamm ! Foll eo !

Melloù kirri-samm a ziskenn a-herr gant an hent kildroennek. Sklerijennet eo ar straed gant lampoù uhel ha kromm.

- Amzer 'peus da evañ ur bannac'h ? eme ar paotr a-daol.

- Ma 'teus c'hoant.

Lugerniñ a ra ar postoù-hent gwenn-kann. Chom a reomp a-sav war ar blasenn.

- Deomp aze ! emezañ.

Diskennet eo eus ar c'harr. Sur n' en deus ket en tu-hont da driwec'h vloaz.

- Salud !

Stardañ a ra dorn ar barman dreist an daol-gont.

- Petra 'po da evañ ?

Gervel a ra ar barman dre e anv.

- Daou vanne bier !

- Sell 'ta piv !

Un den eus ma anaoudegezh, e wreg, hag ar bugel. Stardañ o dorn.

- E Dinan atav ?

- Ya...

Distroet on ouzh ar bar.

- Hennezh zo saoz. Dimezet eo amañ.

Pratikoù ar c'hafedi zo o trailhañ kaozioù d' ur servijerez yaouank. Egile

a selaou. Ne lavar grik. Nemet lonkañ e werennad vier war e blaen.

- E peseurt korn eus Dinan 'maout o chom ? Divarc'het eo adarre. Penn du a ra ul lajadig.

- Du-hont... en traoñ, aze...

395

Diskouez a ra gant e viz karter gwallvrudet ar C'haradeu.

- Poent 'vo din mont.

C'hwerv eo blaz ar bier. Eon zo e-leizh e don ar werenn. Evel dour-sistr.

- Me zo 'vont ivez ! a respont.

Distreiñ a reomp d' ar c'harr.

- N' oc'h ket bet dilerc'het re ganin ?

- Nann 'vat !

Kemer a ra e sac'h diwar ar bank a-dreñv.

- Ale, kenavo.

- Ken ar wech all !

Hag eñ kuit. Moulbennet eo, evel p' en dije keuz eus e gomzoù, pe evel kerse gantañ mont di. Marteze eo tenn warnañ, gant ar fulor o c'horiñ.

Ur souz a-dreñv. Ha treiñ etrezek ar gêr. Gwaskennet eo ar c'heflusker. Met treiñ a ra a-dizh bremañ. Pizenniñ a ra an dour war ar werenn a-raok. Un taol rozell. Takennoùigoù all a beg outi. Tremen seizh eur hanter !

Pelloc'h, war-draoñ, 'z eus ur paotr o tiskenn etrezek goueled-kêr, war e nañvig.

Kultur ha sevenadurezh

An notennoù-mañ a zo tennet eus ul levr war ar stern, a vo marteze KREGIN-MOR e ano.

Ur sevenadurezh a zo un hollad a dalvoudegezhioù meizel, emreizhel, lezennel, speredel. Ar re ziwedhañ-mañ, an talvoudegezhioù speredel, a zigor war gudenn ar c'hultur ha war hini ar brederouriezh : petra 'soñj an dud eus ar vuhez, eus orin an denelezh, eus tonkadur an den evel personelezh, evel pobl, evel hollved ? Peseurt renkadur a lakaer etre an talvoudegezhioù speredel-se o-unan, etrezo ha reoù all, evel ar vuhez ekonomikel ?

En em gavout a reomp eta diouzh ret e pep sevenadurezh dirak kudennoù uhel a dregorfoniezh hag a relijion ; hag hervez an diskoulm roet, pe damroet, pe nac'het dezho, ez eus doareoù disheñvel a sevenadurezh hag a gultur.

Ac'hano e tleomp dezastum emañ ur sevenadurezh o kemm pa gemm an talvoudegezhioù a zo an diazez anezhi, pe c'hoazh pa gemm o renkadur hepken etrezo ; emañ ur sevenadurezh o kwezhañ en he foull pa vez diskaret he zalvoudegezhioù-diazez ; ne vez ken nemet ur seblant a sevenadurezh pa vez dinac'het dezhi pep gwirionez gant al lodenn vrasañ eus an dud.

Lavaret e vez emañ ar sevenadurezh europat en un enkadenn, ha gwir eo. An enkadenn-se a zo ur reuz speredel war ar menoz en deus an den diwar e benn e-unan. Kudenn an den a zo diabarzh ha diazez pep sevenadurezh.

397

Evit gwir emañ ar sevenadurezh europat o em zispenn en un emlazh souezhus. Gant kemmadur ar gevredigezh diwar-bouez an ijinerezh hag ar c'hêrioù bras o kreskiñ eo bet diskaret ar reoliadurioù a gevredigezh a framme an dud en amzer gozh. Skubet levezon ha pouez an tiegezh. Ar Frankizouriezh o kreskiñ he deus skarzhet pep reizhelezh hag emreizhelezh. Kemeret eo bet an dud gant ar vuhez danvezel, gant ar c'hoant da binvidikaat ha da gaout plijadurezh. Met war un dro, skarzhet ar speredelezh, e tro an dud d' an dizesper. Ar sin eus kement-mañ a zo ar strog (an dramm), an alkoolegezh, an erozegezh, an anarkouriezh. En em gaout a reomp dirak ur gwir gleñved speredel. Petra 'dalv bevañ pa n' ouzer ket na perak nag evit petra e vever ?

Kouezhet ar sevenadurezh kozh eo prest Europa da zegemer n' eus forzh petra. Rak, a-benn ar fin, n' hall ket an den bevañ hep talvoudegezhioù na reoliadurioù diazezet. Ar Gomunouriezh a zo anezhi reoliadurioù start ha groñs-kenañ : hag aze emañ he nerzh ; dedennañ a reont neuze an dud.

Re zu eo an daolenn a livan, a lavaro hiniannoù : Emaomp, emezo, o klask un Denelezh nevez. Respont a ran : N' eo ket un Denelezh nevez a zo da glask, met un Denelezh wirion. Ha pell emamp diouti.

*

Pep den a zo un dever evitañ bezañ den, hervez ar pezh he deus an natur lodennet dezhañ. Bretoned omp : nac'hañ bezañ bretoned, a zo en em lazhañ.

Bezomp tud vev. Ar brezhoneg neuze hon eus da zeskiñ, da wellaat, da glokaat en abeg dezhañ bezañ hor yezh, o vezañ maz eo ni. Ha gwir eo kement-se evit pep unan, zoken evit ar re n' o deus biskoazh klevet un tamm brezhoneg, rak mouezh ar c'hantvedoù tremenet, mouezh hor gouenn, eo an hini a c'houlenn ennomp

advleuniañ, hon natur wirion eo an hini a rank en em zispakañ.

*

Petra eo ar c'hultur breizhek ? Hon doare-ni da welout ar bed, hon doare-ni d' en lavarout, ha gant se d' en em lavarout. Disheñvel hon lagad, disheñvel hon teod.

Rak al lagad a wel, an teod a gomz diouzh an den, diouzh e spered, diouzh e galon, o daou kemmesket. Met kementad ar c'hemmesk-se a zo arouezius-kenañ. Ur gall a fell dezhañ bezañ poellek, ha ni, bretoned, e plij dimp talvoudegezhioù ar galon, an diboellataüs, ar fetis...

*

398

Barbariezh, pa c'hoarvez d' ar remziadoù diaraok dilezel o dever da adreiñ d' ar remziadoù war-lerc'h o madoù speredel, pe c'hoazh pa c'hwitont war se.

Sklaer eo ez eo kouezhet Breizh diwar levezon ar skol c'hallek er Varbariezh donañ, ha ne zegas kement-se en hor bro, daoust d' ar seblantoù-diavaez gant ar binvidigezh danvezel, nemet dizurzh, dizesper ha marv : ar boblañs o tivroañ, an alkoolegezh o kreskiñ, an arboellerezh o koll e lañs, a zo sinoù danvezel eus un droug donoc'h ha grevusoc'h, a zo ar rivin speredel, an distruj pe an emlzh kulturel. Gwelit pegen dizamant ha digas e chom an dud dirak ar rivinadeg eus hon herezh kulturel : manerioù o kouezhañ, dispennet, delwennoù, kalvarioù laeret, lec'hiennoù naturel pe bourc'hioù kozh mastaret gant savadurioù divalo...

El lec'hioù maz eo en em ledet ar galleg, er broioù trevadennet gant an Impalaeriezh c'hall, e welomp bepred an hevelep efedoù-se : distruj kulturel ar broioù trevadennet, ha diwar-se dizurzhioù a bep seurt. Mar o deus gallet, nevez 'zo, broioù Afrika skarzhañ kuit ar galloud mac'homer politikel, n' o deus ket avat adkavet o c'hempouez speredel. Ha riskl a zo e c'houlennno an dra-se kantvedoù a labour.

Evit Breizh, bet trevadennet a bell 'zo, eo aet c'hoazh donoc'h an droug enni. En em silet eo betek mel hon eskern . Desket e vezomp holl gant ar skol c'hall, ha gwashoc'h c'hoazh gant ar skol-veur c'hall, ha ne welomp ken pegen kontammet omp. Evit ar bobl, krediñ a ra d' ar Vretoned ez int deuet da vezañ tud o vezañ en em c'hallekaet, pa 'z eo ar c'hontrol a zo c'hoarvezet : kollet o deus o fersonelezh evit bezañ mevelion sentus. Gant ar sevenadur a-vremañ o deus tizhet an dud ul live danvezel a vuhez aezetoc'h, pinvidikoc'h, ha kement-se a guzh outo an diskar hag an distruj kulturel, istorel, speredel, a zo Barbariezh speredel eus ar gwashañ.

Pep tra 'zo bet graet, hag a vez graet gant Bro-C'hall evit mougañ Breizh evel Breizh, evel broad, evel personelezh. Ar pezh a zo estonus eo e chomfe c'hoazh un dra bennak, c'hoazh ul lennegezh vrezhonek o vleuniañ, c'hoazh tud o krediñ en o amzer da zont evel Bretoned hag o stourm evit en seveniñ.

399

Met, hep ar ebet, adsavidigezh speredel ar Vro a c'houlennno strivoù taer, poanius, dalc'hus hag hir. E-kichen se ne vo moarvat nemet ur c'hoari adlakaat an arboellerezh en e blom. Ur rivin speredel bras eo deuet hor bro da vezañ. Ha ne vez ket adsavet kement 'zo kulturel, speredel, evel ur c'hastell kartoñs gant mekanikoù bras : amañ eo ret kaout amzer, hag ur vuhez-den a zo nebeut a dra evit un den d' en em stummañ.

*

Pe buhez kulturel pe buhez armerzhel ? Mar bez goulennet diganin evit petra stourm e respontin hep tortal tamm ebet, evit hor buhez kulturel,

speredel, politikel, da lavarout eo, stourm evidomp. Da gentañ holl evit hon emskiant da adkavout. Ur boblad a dud damsklav eo Breizh, met laouen int pa vezont degaset da Bariz pe da lec'h all, gant ma c'hounezint un tamm muioc'h eget er gêr ; ha trellet gant lorc'hajoù o mistri e tistroont d' ar vro gweturiet, galoñset, dimezet ouzh estrenion, gallekaet a spered hag a yezh, ha fougeet. Ar Vretoned a zilez o yezh gant an esper da c'honit fonnusoc'h arc'hant ; en em estrenaat a reont gant ar c'hoant da vont er-maez eus dismegañs o fobl. An arc'hant, setu priz o meveliezh. Prest da soublañ dindan n' eus forzh peseurt mestr, gant ma vo paeet lark dezho : ur sklav a c'hell bezañ paeet lark ha frank, bezañ pinvidik, ur sklav n' eo ken koulskoude.

Hag evit diskouez dezhañ ez eo ur sklav, ned eo nemet ur sklav, n' eo ket un dispac'h diavaez a zo ezhomm, met ur gemmidigezh diabarzh, un dispac'h kulturel, meizel, speredel. Hemañ a gas d' an dispac'h politikel, d' ar frankiz padus, hag a roio neuze diazez ha lañs d' ur vuhez armerzhel ledan ha frouezhus.

Penaos ur boblañs ha na oar netra eus ar vro m'emañ o chom enni, eus hec'h istor, eus talvoudegezh he yezh, eus ar spered a zo hec'h-hini, a c'hellfe chom stag ouzh an douar ma vev warnañ, evit addihuniñ ha kreskiñ, ha kaout youl a-walc'h da gas da benn he zonkadur a bobl ?

Ne damallan ket d' ar re baour bezañ gwerzhet o feadra (o yezh hag o c'hultur) evit un tamm aezamant-bevañ. Ar pezh a fell din lavarout eo n' hello ket ur bobl a druanted dihuniñ anezhi hec'h-unan : ar beorion n' o deus soñj nemet d' en em werzhañ. Met d' ar re 'zo pinvidik a-walc'h a spered eo dezho da hejañ ar re all, d' o sklerijennañ ha d' o adsevel.

400

Meur a wech he deus kontet din an Itron Sant Pêr penaos e oa diwanet enni ar mennad da stourm evit Breizh hag ar brezhoneg. Yaouankik e oa c'hoazh, e porzh ar skol, pa lavaras ul leanez d' ur plac'hig a gomze brezhoneg ouzh un all : *Sale petite bretonne !* Kavout a reas ken vil dismegañs al leanez ma touas dezhi hec'h-unan difenn an dud-se disprizet m' en em sante unan anezho.

An hini na gemer ket war e choug ar vezh hag ar goap taolet ouzh hor pobl abaoe kantvedoù, an hini na samm ket warnañ e-unan ar viloni graet a viskoazh ouzh ar re all, an hini n' en deus ket kalon a-walc'h evit trec'hiñ war an dismegañs-se gant nerzh speredel e c'hoarzh tregernus, ned eo nemet ur bastard, n' eo ket un den.

Met petra lavaran, hon dispac'h kulturel a zo dija c'hoarvezet : Gwalarn an hini eo, ha setu perak ne lez den ebet diseblant.

Mont er-maez eus ar spered-se a vezhegezh en o c'heñver o-unan, tud dizellid, izel dre natur ha gant se galvet d' ar c'hargoù izelañ, ar spered-se, bet krouet gant ar skol, enebourez d'ar brezhoneg ha da spered Breizh, n' hall bezañ distrujet nemet gant labour enep ha dispac'hel un obererezh speredel don. Er stourm-se, ramzel, ne c'hellomp trec'hiñ nemet gant ma vo kreñvoc'h, nerzhusoc'h hor spered-ni evel spered.

Evit se hon eus da dizhout un emskiant don eus hor c'heltelezh, eus ar pezh hon diforc'h diouzh ar C'hallaoued. Tud 'zo a glasko bepred hon dinerzhañ dre hon lakat da grediñ e vefe chomet ar C'hallaoued kelted a-walc'h, dre zindan, en o stumm gwirion : arabat krediñ ! Romaned, Franked, Barbared a bep seurt, a gozh hag a-vremañ, o deus beuzet dindan o lanv kement a c'hellfe bezañ chomet keltiek e Galia... hep kontañ bremañ Poloniz, Aljeriz, Portugaliz, hag Afrikiz a bep seurt. Hep kontañ ez eo re stag ar spered gall ouzh ar galleg e-unan, hag hemañ n' eus netra a geltiek ennañ. N' hellomp bezañ salvet nemet drezomp hon-unan, da lavarout eo dre ar brezhoneg.

401

Tud a-walc'h a zo en emsav a fell dezho plediñ da gentañ ha dreist-holl gant kudennoù an armerzh. N' eus nemet se en o fennadoù, en o lavarou, evel pa vefe an emsklavelaat ur gudenn a armerzh dreist-holl ha da gentañ. Trellet int,

a gav din, gant an danvezelouriezh a-vremañ, gant levezon ar politikerezh gall (chas o yudal gant ar chas), gant an deskadurezh c'hallek a bep seurt. Kudenn an armerzh a zo deuet e Breizh da vezañ opiom ar bobl hag opiom an Emsav. Hag an dra-se a zo anavezet mat gant al lern kozh-se a zo hor politikourion e karg, gwarded-galeoù paeet-mat evit mirout dindan o beli un tropell a vevelion : plediñ a reont int ivez gant kudennoù an armerzh, met evit distrujañ gwelloc'h a se spered Breizh, n' int ket foll.

*

Emaon o paouez lenn ur pennad diwar-benn meizegezh pobloù Afrika. Doareoù-soñjal disheñvel a-grenn, eme oberour ar pennad, diouzh poellegezh pobloù Europa : arouzelezh... pep tra evit Afrikiz a zo sin, lavar, arouez-menoziou, kan, koroll, darempred gant ar re dremenet, ur bed meizel, ha na c'hell ket, emezañ, mont gant hor skiantegezh teknikel.

Ma ! O lenn ar pennad, me n' en em gavan ket divroet e bed speredel Afrikiz. Hor sevenadur keltiek hengounel, aes e vefe en diskouez, a zo gwall-dost d' o soñjoù.

Ar yezh eo ivez evidon evel evito, an tu da zihuniñ ennon spered ar re dremenet ha da vezañ en darempred ganto, en tu-hont d' an amzer. Me ivez a vev e soñj an Anaon. Ha pep tra er bed a zo evidon buhez, mentadurezh, koroll ha kan...

Pe neuze, o vezañ kelt, hag-eñ ne vefen ket gwir geodedad ar bed, kentoc'h eget ar re a fell dezho bezañ hollvedel gant o sevenadurezh poellek met divuhez.

*

En deiz all em eus klevet war ar Radio gall tonioù poblek eus kreiz Breizh : mentadurezh start, nerzh gouez, un dudi ! Evidon ez ae betek mel va eskern evel ur flouradenn hag evel un tan. Hag e soñjen er C'hallaoued a gleve evel don kement-se : hag-eñ ne oa ket evito ken estren ha kanaouennoù dañs kreiz Afrika ?

*

402

Aet eo al lennegezh a-vremañ en Europa war-zu an iskis, ar c'hleñvedek. Emaomp e marevezh an oristal, ar strogad (an den drammet). Ne vez ket selaouet ar re o deus un tamm speredelezh. Ha kement-mañ a zo gwir evit Europa a-bezh, ha dre vras evit ar broioù all a zo dindan ar sevenadur a-vremañ.

Gwelout a ran eno ur vreinaadurezh speredel don, pe gentoc'h ez eo un emvrenaadurezh, rak emskiantel ez eo, youlet. Hag en em ziskouez a ra war bep tachenn eus an arzoù, betek war dachenn ar gwiskamant, hemañ o pennfolliñ a-grenn.

Evel pa vije a-walc'h d' ar sevenadurezh a-vremañ bezañ bet poellek gwechall, bezañ bet klasel, ur mare 'zo bet, evit gallout bremañ trelatiñ : an tadoù o deus dastumet arc'hant, d' ar vugale d' e foraniñ.

Bremañ emañ o trec'hiñ kement a zo erozegezh, drocherezh, hailhonegezh... Gwechall moarvat e oa anezho, met evit se ne veze ket eilpennet an holl dalvoudegezhioù. Bremañ n' eus talvoud speredel ebet ken.

Nemet ez on souezhet gant un dra : al lennegezhioù bihan, broadel, evel hini Vreizh, chom a reont klasel a spered, yac'h...

Tra m'emañ sevenadur ar stadoù bras o em zispenn, boutet, hag-eñ e c'hello ar broioù bihan en em salviñ a-raok bezañ kontammet dibare ? P' emañ al lestr bras o vont d' ar foñs eo ret troc'hañ buan stagell ar vag.

*

Bep gwech ma lennan hor gwerzioù kozh, hor c'hontadennoù, ha petra ne lavarfen ket neuze eus hor c'hrennlavarioù, e choman bamet gant ar c'hultur don ha gwirion a zo kuzhet enno : an doare-se da varn ar bed, an den, ar vuhez, ur skiant-prenet leun a furnezh diwar-benn ar c'hudennoù donañ.

Setu tud ha ne oant ket bet pell er skol da uzañ foñsoù brageier. Gwell a se evito, n' o devoa ket leuniet o spered gant rakvarnioù kleuz. Tud en o yaouankiz, en o freskter speredel, c'hoant gouzout ganto, digor o daoulagad da gompren, da welout ha da varn ! An dud a-vremañ a zo skuizh-mik o spered da bevarzek vloaz, ha stambourc'het-mouk da driwec'h.

403

Stourm o devoa d'ober, a-enep an dud, a-enep stultennoù an amzer, kleñvedoù hag all. Met war un dro e klaskent bezañ tud, en em zifenn, en em ren, trec'hiñ.

Pep unan en e di, en e vereuri, gant nebeut a sikour, a ranke mont diouzh e soñj, a oa frankiz dezhañ, nemet e ranke sentiñ ouzh lezennoù an natur ha na reer ket goap outi hep na goustfe ker d' an den.

Dirak ar gwirvoud en em gave neuze an dud, hag ar gwirvoud, dre forzh bezañ goulennataet, a respontet o tiskuliañ e sekredoù.

Mammennoù gwirion ar c'hultur eo ar vuhez hag an natur : skol louarn Veig Trebern ! Ha ret-kaer eo d' an den a-vremañ distreiñ dezho, ken artifisiel ha ken diwirion maz eo hor buhez vremañ.

*

Hengoun ur bobl eo an tremened o terc'hel da vevañ en amzer a ren. Ar pezh a ra anezhañ n' eo ket menozioù kenreizhet-poellek ; ur vuhez eo an hengoun gant mennadoù, kredennoù, santadurioù, oberoù ha soñjoù ivez evel just ; un herezh ez eo a gaver ennañ strivadoù ar rummadoù tremenet, soñj un uhelbal klasket a-unanoù pe a-strolladoù, emskiant personelezh ur bobl hag he bleuniadur, en doare ma c'hell servijout da ziazez d' ar rummadoù da zont.

Pennabeg a unvaniezh etre an dud a vev bremañ, ar re o deus bevet gwechall hag ar re a vevo en da-zont, e ro tu da zisplegañ gwelloc'h-gwellañ ar pezh a zo bet emskiantet en un doare amsklaer pe sklaeroc'h, ar pezh a zo bet bevet hag a c'houlenn bezañ bevet muioc'h-mui, evit en em zispakañ, evit kreskiñ hep koshaat. Rak gant ma talc'h da greskiñ e chom bepred gantañ nerzh-yaouankiz.

Met war un dro, evel kement a zo tra vev, e chom an hengoun hep gallout bezañ dielfennet da vat na meizet peursklaer. Gant ma talc'ho da vevañ, bepred heñvel ha disheñvel, e tougo frouezh e-leizh, bepred nevez.

*

Pelec'h kaout an hengoun ? Emañ en un doare dreist-par el lennegezh. Hag e Breizh e vefe marteze an dachenn dalvoudusañ en abeg d' ar skrivagnerion vrezhonek, hag ar re vodern dreist ar re all, bezañ bet emskiantek-kenañ.

404

Met an holl arzoù o deus o fouez er feur-se : dreist-holl hon tisaverezh kozh, hor c'hinklerezh-pobl. Ret e vefe kenkoulz all studiañ hor sonerezh hengounel a zo ennañ perzhioù dibar, muioc'h eget na greder. Moarvat hon eus da gaout disfiziañs ouzh ar folklorachoù, a zo distresadurioù kenwerzhel eus hor speredelezh. Met ar gwir folklor, lakit da skouer ar c'hrennlavarioù, a zo, hep mar ebet, ar vammenn a evezhiadennoù talvoudus. N' eo ket an arz-pobl gwirion ur c'hinkladur war c'horre, nag ur gwiskamant evit ur gerzhadeg er straedoù. Amañ moarvat e vefe ret studiadennoù a-zevri. Gwelet e vefe neuze ar speredegezh a zo

kuzh ennañ. Evit gwir, betek-henn, n' eus ket bet kalz a dra meizet-don en-dro d' hor gwerinoniezh. N' ouzon ket hag-eñ e vo morse. Met ur bern traoù a vefe da studiañ : kemerit, da skouer, ar sevended gant tud ar maezioù e Breizh : gourc'hemenoù strizh a zo a dleer sentiñ outo...

Ne 'm eus ket meneget an istor. Dija moarvat ur bobloniezh vrezhon evel ma komprenan anezhi a vefe da lakaat e-touez ar studioù istorel : meur a gevrenn a zo d' an istor. Met istor an dud veur a zo ivez da welout a-dost : patromoù uhel eus hor spered hon eus ganto, hag e-leizh. Ha ni o chom hep teurel pled outo ! Amañ marteze n' eo ket ar fedoù bras a gontfe ar muiañ, met ar personelezhioù a zo en em ziskouezet, o deus stourmet. Flastret int bet a-wechoù, ne vern : bezañ flastret n' eo ket bezañ trec'het, ha ne flastrer ket ar spered : hemañ a chom bev bepred evel un tan dindan ludu an darvoudoù. Spered didrec'hus Kadoudal !

*

Ne vev ur vroadelezh nemet e kement hag ez eus tud o stourm hag o vervel eviti. Setu perak, en amzer a-vremañ, daoust dimp bezañ gwasket, emañ Breizh o vevañ muioc'h eget kant vloaz 'zo. Tud merzheriet evit ar vro hon eus bet, tud gwallgaset, divroet. Trugarekaat an Aotrou a zo d' ober o vezañ m' omp bet kavet dellezek da c'houzañv poan evit ar spered ha m' hon eus kadarnaet dirak ar remziadoù da zont ster don hor stourm.

Pinvidik pe baour, pep pobl he deus ur sevenadur deuet dezhi digant an hendadoù, diskleriadurioù arzel, speredel, relijiel. En difenn a zo en em zifenn, difenn hor gwir bersonelezh, hor gwirvoud. En koll a zo koll hon abeg da vevañ.

405

*

Un hirvombard a glevan o kanañ sebezus e koadeg an tremened.

*

Ar sonerezh a zo bepred tra diabarzh. En diavaez din, en natur, ez eus sonioù, trouz n' eus ket ur sonerezh. Me eo an hini a ro d' ar sonioù un dalvoudegezh, ur frammadur, hag a ra sonerezh anezho.

En abeg da se eo pep sonerezh diskleriadur an den ; hag evel maz eo disheñvel kan pep labous, ez eus evit pep pobl, pep kantved, ur sonerezh disheñvel. Ar pezh a gemm n' eo ket ar sonerezh, met an den a zo ar sonerezh diskleriadur e ene. Ar sonerezh eo an emskiant en deus an den anezhañ e-unan, eztaolet an eeunañ hag ar glanañ e c'hell bezañ.

Setu perak em eus kavet ken talvoudus studiañ sonerezh kozh Breizh. Lennet em eus kement a zo bet embannet anezhañ, hep kontañ ar pezh am eus dastumet ha klevet me va-unan. Dizoloet em eus ennañ pinvidigezh hon ene, emskiant kuzh, un tammig abaf a-wechoù, met ken don, ken liesstumm, ken speredel ma welan ennañ ur vammenn a splannder hep fin.

Marv eo Jef Penven re yaouank, ha n' ouzon ket piv a zeuio war e lerc'h, na pegoulz, da reiñ d' ar Vretoned, diwar o sonerezh hengounel, un daolenn eus ar pezh ez int.

*

Ar bed serret : soñj am eus bezañ bet souezhet-mik o lenn dindan bluenn Claudel an dra-se, ar bed serret. Ne gomprenen ket ! Evidon n' eus er bed netra serret, nag ar vleunienn o em zigeriñ, o strewiñ he frond en aer, nag ar voull-douar hec'h-unan, nag an amzer, nag ar bed a-bezh, met pep tra evel un darzhadenn.

Komprenet em eus abaoe, e oa gall-kenañ ur seurt soñj, e klote gant poellegezh sitoianed ar c'hwec'hkogneg, gant o c'hoant da dermenañ pep tra en un doare strizh.

Evidon n' eo ket ar bed ur prizon mogeriet, nag an anaoudegezh anezhañ n'eo ket ur sistemad klozet, met un dra digor, ur reiñ hag ur resev dizehan. En em serriñ eo ar pec'hed speredel.

Digoromp ar prenestrou, a lavare Roparz Hemon.

406

Skeudenn wirion spered ar Fransizion eo al liorzh c'hall : alezioù treset-rik diouzh ar c'horn reizh, pep tra troc'het, muzuliet, termenet strizh, zoken ar gwez, un natur muturniet. Frankiz ebet ! Ret eo deoc'h mont diouzh al lezennoù hag ar C'hod Napoleon. Evel-se ur pezh-c'hoari ne c'hell bezañ mat nemet serret e vefe e reolenn an tri unander. Ha ret eo d' ur menoz bezañ sklaer, d' un displegadur bezañ evel ul liorzh c'hall, kempouezet, kemparzhed...

N' eus nemet ur gwalleur en afer-se. N' eo ket evel-se emañ ar gwirvoud : ar boudoù n' int ket aes da gompren, n' int ket sklaer da veizañ, na poellek, nag eeun. Ha pa glasker o serriñ e menozioù stummet-resis ne reomp nemet mastariñ ar wirionez, mac'hagnañ.

*

Un arz hon eus, eme ar C'hallaoued, hag a zo diouzh ment an den. Evel just, an arz a zo bepred diskleriadur an den. Met n' eo ket se a fell dezho lavarout, hogen ez eo ret kemer an den evel muzul pep tra, ez eo arabat sellout en tu-hont d' an den.

Lenn a raen kement-mañ n' eus ket pell : « Ar sonerezh gall a zo skiantel, karteziat ; disfiziañs he deus ouzh an dianav hag an didermen ». Sed aze laosket ar ger ganto. O spered n' en deus diwaskell ebet, serret e vez bepred o ijin etre reolennoù strizh a anvont poell. Zoken ar Romantelourion, daoust d' ar pezh a gredient, nemet hiniennoù evel Berlioz, Delacroix...

An Alamaned er c'hontrol a gemmesk betek re, emskiant an didermen gant livioù diresis, ar santerezh hag an hiraezh : klask a reont an didermen e-lec'h n' emañ ket. Ar C'hallaoued avat ne glaskont anezhañ tamm ebet.

*

Ur skeudennadur eus ar bed eo pep kultur. Gant kulturioù disheñvel, skeudennadurioù disheñvel. Kemerit da skouer an arz keltiek e-keñver an arz gall. Hemañ a fell dezhañ lakaat pep tra da vezañ sklaer ; evitañ, mister ebet. Setu linennoù kastell Versailles treset resis, netra dic'hortoz, ur poellatadur, hag en-dro dezhañ liorzhoù ma trec'h enno ar gordenn, ar weltre hag an heskenn.

407

E-kichen an dra-se kemerit ur bajenn eus levr Kell. Moarvat, frammadur ar skeudenn a zo resis dre vras. Met bep maz eer er munudoù en em goll al lagad, e vez mezevennet ar skiant, hag e splujer en ur bed a lusk, a gevrin, a eston.

Ur skeudenn eus ar bed, ya. Rak dre vras e seblant ar bed d' hor spered bezañ renet gant lezennoù bras, aes da dermenañ ; hogen paz eer e donder ar boud, pa glasker kompren fetister ar vuhez, neuze pebezh rouestladur ?

Gant piv a gav deoc'h emañ ar wirionez ? Gant ar gall ?

*

Disheñvelder a zo, hep mar ebet, etre an ijin keltiek hag an hini gall. Muioc'h a se, kontroliezh.

Kement-mañ a laka da gompren perak ar Vretoned n' o deus ket graet berzh e lennegezh Bro-C'hall. Ne c'helle ket bezañ. Nag ar galleg ne oa ket ur benveg diouto, nag ar bed gall unan d' en em zispakañ ennañ. Tud evel Chateaubriand, Renan, a zo bet moarvat skrivagnerion vras, met e kement ha n' int ket bet Gallaoued. Neuze ne vezont ket anzavet gant ar C'hallaoued evel gallaoued wirion : nag evidomp kennebeud-all ned int Bretoned wirion. Tristat planedenn ! Moraliezh an dra-se : Arabat skrivañ e galleg !

*

Emañ al lennegezh c'hallek o vont-dont, lusk-dilusk, etre an den meur perukennet hag ar furlukin, etre ar paotr faro gant e dog foñs-uhel ha Jili oc'h ober e Jostrom, an eil hag egile o komz bepred evel eus lein al leur-c'hoari evit tud oc'h arvestiñ, ma vo stlaket an daouarn outo. Un hevelep si bepred : Ni, ar C'hallaoued, sellit 'ta, a zo an dud speredekañ eus ar bed !

Ne gredomp ket e vefemp ar re speredekañ-holl. Soñjal a reomp zoken ez omp tud dister-meurbet, pezh n' omp ket. Marteze neuze, mar skrivomp evidomp hon-unan en un doare leal, e c'hellimp sevel, hep gouzout dimp, oberennoù talvoudus. Dres, en hol lennegezh ez eus ur bern oberennoù a zo bet skrivet dilorc'haj, evit un nebeut lenneion, evit an den e-unan e sioulder e galon.

*

408

Ha koulskoude, dre zindan, ez omp tud gwall-lorc'hus. Ur ouenn lorc'hus eo ar Vretoned, a lavare din ur plac'h ha ne oa ket ur vretonez, eviti da garout hor bro. Ha soñj em eus ivez eus ar paotr-se, un hanter-druant anezhañ, hag a zistage din en ur sevel sonn : « Daoust ha n' on ket me kenkoulz hag ar re all ! »

Petra 'verve ennañ ? Holl lorc'hentez ar ouenn-se he deus, un amzer 'zo bet, aloubet Europa, gounezet Albio, lestret da aodoù an Arvorig kentoc'h eget bezañ sujet d' ar Saozon, hag he deus dalc'het d' en em zifenn amañ a-enep enebourion a bep seurt, hep en em sellout morse evel trec'het. Aze oa va faotr, ur paour kaezh den ! Ha koulskoude, an tan-se ennañ...

Ya, petra 'zeufe an dud-se da vezañ mar befe klasket addihuniñ enno lañs an emfiziañs ! Pebezh nerzhelezh ne vefe ket ? Goude n' he deus graet ar Stad c'hall nemet o mevelaat, o gloazañ, o distrujañ a spered gant ar simbol, ar skol, ar c'hazarn, pouez ar vuhez kevredigezhel, eo burzhudus e chomfe c'hoazh enno kement-se a lorc'h kuzh diabarzh. Pebezh tud e rank ar Gelted-se bezañ bet !

*

Difetisadurioù ar ouiziegezh levraouel a-vremañ ne stummont ket lagad an diskibl da welout, nag e zorn da ober, met hepken e deod da valañ kaozioù ha da faragouilhat. Parlanterion, seul vuioc'h n' o deus netra da lavarout : sellit ouzh ur bern levrioù a-vremañ.

Hogen ur stummidigezh-spered a-ziwar ar fetis a grou en un den un doare meizerezh disheñvel a-grenn diouzh ur seurt kelennadurezh pell diouzh an travoud (1), diouzh ar vuhez, diouzh an oberenn da sevel.

A drugarez Doue em eus karet an natur a-vihanik : desket em eus diganti muioc'h a dra dalvoudus eget digant ar paper moull.

(1) Travoud = an dra o vezout, le réel, kemeret evel ar pezh a zo dirazomp kalet ha fetis.

*

409

Kenson a zo etre douar Breizh hag hon ene, en doare n' ouzon ket hag-eñ e welomp douar Breizh evel ma reomp en abeg d'hon ene bezañ evel maz eo, pe hag-eñ

n' eo ket hon ene a zo bet stummet gant hor bro da santout anezhi evel ma ra. An eil hag egile a zo gwir moarvat.

Douar ha mor, maen ha dour, kontroliezhoù... merzet ha lavaret eo bet an dra-se alies. Ha gwir eo. Starter, pennegezh, hag eus an tu all, an doug d' ar veaj, galv an avantur...

Adkavout a ran un notenn diwar-benn temz-spered Iwerzhoniz. Daou du enebet. Eus un tu, an doug d' ar Varzhoniezh, an dispriz evit harzoù ar bed santus, ar galv d' un uhelvenoz, c'hoant an dreistel. Hag eus an tu all, goapaerezh didruez ur spered lemm a ziskar an idoloù, a doullgof ar seier-c'hwezh. Eus un tu, enklask ar bersonelezh, kadarnidigezh ar frankiz en em zispleg a-wechoù en un doare bugel, gant komzenebiezh diboell. Hag eus an tu all, doujañ d' ar pezh a zo bet, karantez evit an hengoun hag an amzer dremenet, fealded da soñj ar vro, d' ar relijion...

Kement-se a glot kenkoulz all gant hon doareoù. Hag ur wech c'hoazh e soñjan : petra 'zo ? Pe, levezon ha stuz ar Geltelezh, pe speredelezh broioù heñvel ? Inizi ar bed kelt o deus stummet enomp abaoe kantvedoù un ene heñvel, a reomp bremañ anezhañ hor c'heltelezh, pe... ?

*

Hiziv, oc'h addigeriñ levr Abeozen : Istor lennegezh vrezhonek an Amzer-vremañ, em eus taolet pled ouzh luc'hskeudennoù ar skrivagnerion a zo ennañ. N' int ket dremmoù brav peurliesañ ! Met souezhet on bet gant an dra-mañ : o daoulagad. Selloù taer ha dic'hoarzh, selloù tenn, treantus. Daoust hag e vefemp gweladurourion ?

Merzout an traoù en un doare lemm ha pizh, kentañ perzh ur gwir skrivagner, pe kentañ perzh ar breton evel breton ?

*

Ur bern notennoù am dije c'hoazh da zegas. Met evit ur wech eo a-walc'h. Al lodenn vrasañ eus al lennerion n' o devo ket kendalc'het da lenn betek amañ : gwazh a se evito. Hag ul lodenn all am bo lakaet da skrignat o dent : gwell a se evidon, rak setu dres ar pezh am eus klasket.

PENAO S RENKENNAÑ LEVRIOÙ ha PENNADOÙ

Alies, pa vez anv eus ul levr, pe p'hon eus c'hoant adkavout ur pennad bet lennet en ur gelaouenn bennak, e teu goulennoù war hor spered : « Pelec'h em eus lennet an dra-se ? Pegoulz eo bet embannet al levr-se ? Piv en deus skrivet ar pennad a vez kaoz anezhañ ? »

Gwellañ doare da zerc'hel soñj, a dra sur, eo merkañ, ober ur fichenn. Met penaos merkañ en un doare reizh hag aes ?

Gallout a reer neuze ober gant an doare-renkennañ a vez implijet en Europa, en Amerika, ha dre vras en holl vroioù, el levraouegoù-kêr, el levraouegoù skolioù-meur hag all. An doare-renkennañ-se a vez anvet e galleg C.D.U. (Classification Décimale Universelle), e saozneg U.D.C. (Universal Decimal Classification) hag e raimp anezhañ e brezhoneg : RENKENNADUR HOLLEK DRE ZEK.

Petra eo ar " Renkennadur " -se ?

Un doare da renkennañ an holl zanvezioù anavezet er bed, danvezioù a bep seurt, ken fetis, ken difetis.

Ezhomm ez eus bet eus un doare renkennañ a vefe an hevelep hini evit an holl vroioù, ha divizet eo bet implijout sifroù da ziazez, gwelloc'h eget lizherennoù, en abeg da daou dra :

- ar sifroù a vez lennet e n' eus forzh peseurt yezh :

- 2 a c'hell bezañ = daou, dau, two, zwei, deux, twee, h.a.,

- 10 a c'hell bezañ = dek, deg, ten, zehn, dix, tien, h.a. ;

- ar sifroù o deus an hevelep heuliadur en holl vroioù evel just ! (pa n' eo ket kont evel-se gant al lizherennoù).

411

Setu menozioù-stur ar renkennadur-se :

1) Ur gwir renkennadur eo, da lavarout eo e vez lakaet a-gevret an holl oberennoù o tennañ d' an hevelep danvez. Da skouer, ar buhezskridoù a vo strollet, dre ma 'z int renket diouzh an den a vez skrivet e vuhez, ha neket diouzh ar vuhezskriverien.

2) Hollek, dre ma vez renket gantañ an holl zanvezioù anavezet, ket o tistagañ an danvezioù-se an eil diouzh ar re all, met er c'hontrol, evel un hollad.

3) Dre zek, dre ma implijer 10 rann vras, bep hini diouto azrannet diouzh ma vez ezhomm.

*

Kerkent ha m' eo bet savet levraouegoù eo bet klasket renkennañ al levrioù hervez o danvez.

E levraoueg Aleksandria (260 a-raok H. S.) e veze dija renket an holl zanvezioù e 6 rann, azrannoù e pep hini anezho. En Azginivelezh e veze implijet 21 lodenn. Diwezhatoc'h, e 1627, ha goude, e 1865, ez eus bet implijet ur

renkennadur e 5 rann vras.

Betek-hen e veze implijet ur renkennadur dre lizherennoù pe c'herioù, pezh ne c'helle talvezout nemet evit ur vro pe evit ur yezh.

Neuze, e diwezh an XIXvet kantved, e 1873, un ijinour amerikan, Melvil Dewey, a soñjas ober gant ar sifroù. Rannañ a reas an danvezioù e 10 rann a c'heller azrannañ pep hini anezho e 10, ha bepred evel-se. Implijout a reas ar sistem-se da gentañ e levraoueg an Amherst College, er Massuchets e-lec'h ma oa o kelenn. Embannet e voe evit ar wech kentañ e 1876.

Kavet e voe ken aes ma voe implijet diouzhtu, ha lakaet da dalvezout er Stadoù-Unanet a-bezh, e Breizh-Veur hag e broioù all a yezh saoz.

Daou Velgiad o doa kavet mat ar seurt renkennadur-se. Lakaat a rejont anezhañ da vezañ degemeret e 1895 en Institut International de Bibliographie, hag e 1905 e teuas er-maez embannadur etrevroadel kentañ ar Renkennadur dre zek, a zo bet roet dezhañ anv e grouer : Dewey.

Reiñ a rae an taolennoù-diazez evit ar Rollad-hollet dre zanvezioù war fichennoù, a oad oc'h ober e Brusel.

412

Er bloavezhioù da heul, an taolennoù-se a voe kresket, gwellaet, met ne voe nemet e 1925 - daleet e oa bet al labour en abeg d' ar brezel-bed kentañ - ma voe adembannet da vat. Se a oa un embannadur etrevroadel klok. Goude-se ez eus bet graet embannadurioù en alamaneg, e saozneg, hag e galleg. Emeur o vont d' e embann e japaneg, spagnoleg, portugaleg, hag all. Brasembannadurioù a zo bet e meur a yezh : tchekeg, poloneg, svedeg, finneg ha flandrezeg. Ar greizenn etrevroadel a zo bremañ e Gravenhage (La Haye).

Setu amañ penaos e vez renket an danvezioù diouzh ar Renkennadur Dre Zek :

	Arouez
Oberennoù hollek (geriadurioù, ...)	000
Prederouriezh	100
Relijion	200
Skiantoù kevredigezhel	300
Studi ar yezhoù	400
Skiantoù rik	500
Skiantoù arveret	600
Arzoù-kaer, sportoù	700
Lennegezh	800
Douaroniezh, Istor	900
Buhezskridoù	B ha 920

Evel m' hon eus lavaret uheloc'h, pep rann a c'hell bezañ azrannet, - hervez reolennoù-diazez a vefe re hir displegañ amañ - evit mont donoc'h el lodennadur. Setu un nebeut skouerioù a ziskouez kement-se :

Relijion	200
220	a zo arouez ar Bibl
226	a zo arouez an Aviel
Skiantoù rik	500
570	a zo arouez ar bevoniezh
590	a zo arouez al loened
599	a zo arouez ar bronneged
Skiantoù implijet	600
610	a zo arouez ar vezekniezh
An arzoù-kaer ha sportoù	700

720 arouez an tisavourezh
780 arouez ar sonerezh

413

Lennegezh 800

820 Lennegezh Bro-Saoz

840 Lennegezh Bro-C'hall

891 Lennegezh indezeuropek

891.6 Lennegezh keltiek (1)

891.68 Lennegezh keltiek, Breizh

891.68-1 Lennegezh keltiek, Breizh, Barzhonegoù (2)

891.68-2 Lennegezh keltiek, Breizh, Pezhioù-c'hoari

Istor 900

940 Istor Europa

942 Istor Bro-Saoz

944 Istor Bro-C'hall

944.1 Istor Breizh (3)

Douaroniezh 910 Ar bed dre vras

914 Douaroniezh Europa

914.4 Douaroniezh Europa, Bro-C'hall

914.41 Douaroniezh Europa, Breizh (3)

915 Douaroniezh Azia

916 Douaroniezh Afrika

917 Douaroniezh Norz-Amerika

918 Douaroniezh Su-Amerika

919 Douaroniezh Okeania Buhezskridoù B pe 920

*

Ouzhpenn an titouroù roet en daolenn a-us, ez eus tu da resisaat muioc'h c'hoazh dre ur poentadur ispisial a zo anezhañ :

- Evit ar mare :

da skouer 944.41 " 1213/1237" LA BORDERIE, Istor Breizh in Al Liamm, niv. 155, Du-Kerzu 1972.

- Evit ar vro :

da skouer 780 (914.41) CORBES (H.), Istor ar Sonerezh Breizhek, in Gwalarn, niv. 104- 105, Gouere-Eost 1937.

(1) Ar yezhoù hag al lennegezh keltiek o deus un arouez ispisial er renkennadur-se, met : sl. notenn (3).

(2) Evel ma weler e c'heller astenn ar sifr-arouez evit resisaat stumm an oberenn.

(3) Istor ha Douaroniezh Breizh a zo dindan framm Bro-C'hall.

(4) Adkavout a reer amañ ar sifrennoù :

4 gwelet dija e 944 istor Bro-C'hall, 914.4 douaroniezh Bro-C'hall.

2 gwelet dija e 942 istor Bro-Saoz, 914.2 douaroniezh Bro-Saoz, hag all ; kenglotañ a ra an arouezioù kenetrezo.

414

- Evit ar yezh :

da skouer 491.68 = 40 HEMON (R.), La Langue bretonne et ses combats. Edit. de Bretagne, La Baule, 1947.

(Levr skrivet e galleg, 40 o vezañ armiez ar galleg, evel 20 a zo hini ar saozneg, 30 hini an alamaneg, h.a.) (4).

Gant an titouroù roet uheloc'h e c'heller sevel fichenoù evit al levrioù a zo

en hor c'herz, pe evit ar pennadoù hon eus kavet talvoudus en ur gelaouenn bennak.

Setu amañ un nebeut skouerioù :

Kemeromp levr Y.-F. Kaba, Trema an heol o sevel, deut er-maez e 1943.

Lakaet e vo da gentañ an arouez war tu kleiz ar fichenn. Goude :

- anv an oberour (e pennlizherennoù),
- an anv-badez etre krommelloù,
- titl an oberenn,
- lec'h an embannadur,
- anv an embanner,
- bloaziad an embannadur,
- niver ar pajennoù,
- skeudennoù ma 'z eus anezho.

910 KABA (Y.-F.)

KAB Trema an heol o sevel, Brest, Skridoù Breizh, 1943, 95 paj.

Danevell ur veaj eus Breizh da Vadagaskar.

En traoñ, mar fell deoc'h, un nebeut linennoù diwar-benn danvez al levr, rak n' eo ket bepred anat diouzh an titl. Arabat faziañ aze ! Gwinizh hepken a zo ul levr a lennegezh ha n' eo ket unan diwar-benn an hadañ-edoù, na... The Call-girls (embannet e galleg e 1972) ul levr « skoemp » daoust d' e anv ; ur studiadenn diwar-benn pennoù-uhel ar politikerezh etrevroadel ne lavaran ket.

415

Ur skouer all, gant levr J. Riou, Geotenn ar Werc'hez :

891.6 RIOU (Jakez)

RIO Geotenn ar Werc'hez, ha danevelloù all.

Al Liamm, Brest, 1957, 120 p.

Un trede skouer, evit ur pennad tennet eus ur gelaouenn : Ar studiadenn gant M. Glanndour diwar-benn T. Malmanche :

Evit ar buhezskridoù e vez lakaet, e tu kleiz ar fichenn :

- B, ha dindan : 3 lizherenn gentañ ar buhezskrivad ma n' eus nemet unan,
- 920 ha 3 lizherenn gentañ an oberour ma 'z eus ouzhpenn ur buhezskrivad.

B GLANNDOUR (Maodez)

MAL Tangi Malmanche ha " Spered ar Vro ".

Al Liamm, niv. 160, Gwengolo-Here 1973, Brest.

Ur wech graet ar fichenoù e lakaer anezho en ur fichennaoueg, lerc'h-ouzh-lerc'h hervez ar renkennadur dibabet. Gwellañ tra eo sevel div pe deir fichenn ha kaout div pe deir fichennaoueg : unan e-lec'h ma vez renket ar fichenoù dre zanvez, eben e-lec'h ma vezont renket dre anv an oberour, hag an trede mar fell deoc'h, dre an titl. Strollet evel-se e vez kavet buan meneg eus al levrioù pe bennadoù diwar-benn danvez-mañ-danvez, pe an holl skridoù savet gant an hevelep oberour.

A-wechoù ez eus oberennoù a c'hell bezañ lakaet e div rann, da skouer, er buhezskridoù pe en istor. Tu a zo neuze da ober 2 fichenn anvet fichenoù kas-digas, gant ur meneg «digas» war bep hini anezho.

416

Un nebeut alioù c'hoazh :

- Mat eo lakaat anv an oberour en e hed : HERSART DE LA VILLEMARQUE e galleg, ha n' eo ket VILLEMARQUE (pe LA VILLEMARQUE), RAISON DU CLEUZIOU (ha ket DU CLEUZIOU) pe neuze e vefe ret ober fichennoù kas-digas, ar pezh a hirañ al labour-fichennaouiñ ;

- An anvioù o kregiñ gant LE e galleg : LE GOFF, LE FUR, h.a., a vez renket hervez ar reolennoù levroniouriezh gall dre LE, met e brezhoneg e vint renket evel-henn : GOV (Ar), FUR (Ar), h.a. ;

- Arabat menegiñ (pa vez anv eus danvez ul levr) : « a bep seurt », « hag all », pe traoù ken diresis, rak n' eus ket tu da c'houzout petra a zo a-dreñv ar gerioù-se. Ur seurt « lak-pep-tra » da zisteurel eo.

*

Tud 'zo a implij « gerioù-alc'houez » evit sevel fichennoù. Risklus a-walc'h eo, rak ar fichennoù-se ne c'hellont servijout alies nemet d' an hini en deus o savet, o vezañ n' o deus ket ar « gerioù-alc'houez » an hevelep ster hervez faltazi an dud.

Ma c'hell servijout an tammig labour-mañ d' ur levrgarour pe d' ur furcher bennak e vimp laouen, hag a youl vat e roimp titouroù ouzhpenn d' ar re a garfe.

Priñsez ar Velandinenn

Ur wezh e oa, ur wezh e vo,
Komañsamant an holl gaozio.
N' eus mar na marteze
En eus tri droad an trebe.

Ur wezh e oa, en amzer gozh, pell-pell a zo abaoe, un aotrou hag en devoa tri mab. Un deiz ma oant o-zri o chaseal en ur c'hoad, e weljont ur vaouez kozh a zouge ur podad dour war he fenn. Ar mab henañ, a oa e anv Kado, a laras d' an daou all :

« Ha c'hwi a c'hallfe, paotred, gant un taol bir, terriñ ar pod-pri war benn ar wrac'h kozh-se, hep ober droug ebet dezhi ?

- Nann avat, » a laras an daou all, anvet Melian hag Yvon, « ha ne esafomp ket zoken, gant aon tizhout an hini gozh.

- Ac'hanta me a raio, » eme Kado.

Hag e plegas kerkent e wareg, hag e tennas. Ar bir a skoas ar pod hag a dorras anezhañ, hag an dour holl a skuilhas war an hini gozh. Ha setu droug enni, ha da laret d' an tenner mat :

« Fall a 't eus graet ! Ma mallozh ra vo warnout, hag adalek a-vremañ e kreno da holl izili, ken az po kavet Priñsez ar Velandinenn ! »

Ha kerkent setu Kado da grenañ eus e holl izili. An tri a zeuas neuze d' ar gêr, hag e larjont d' o zad petra a oa c'hoarvezet.

« Allas ! ma bugel kaezh, a laras an aotrou kozh, graet fall a 't eus ! Bremañ e vo ret dit mont en hent, ha bale ken az po kavet Priñsez ar Velandinenn, rak n' eus nemeti war an douar hag a c'hallfe da yac'haat. N' ouzon ket en pe vro emañ o chom ; mes ec'h an da reiñ dit ul lizher evit ur breur penitiour a zo o vevañ en ur c'hoad bras, war-dro ugent lev ac'han, hag hennezh marteze a roio dit un ali mat bennak. »

418

Pa voe skrivet al lizher, Kado a gemeras anezhañ, hag e kimiadas eus e dad hag e vreudeur hag ec'h eas en hent neuze. Bale a ra, bale a ra, hag ec'h erru gant ar penitiour e eontr. An den kozh a oa en pedenn, war bennoù e zaoulin, ha savet e zaoulagad etrezek an neñv. Kado a c'hortozas ken e voe peurc'hraet e bedenn, ha neuze e laras dezhañ : « Demat deoc'h, ma eontr penitiour.

- Da eontr a larez ac'hanon, ma bugel ?

- Lennit al lizher-mañ, hag e welfet piv ez on, ha da betra ez on deut ho petek. »

Hag e roas lizher e dad d' ar penitiour. Hemañ a lennas anezhañ, hag a laras neuze :

« Gwir eo, ma niz ez out. Mes allas ! ma bugel kaezh, n' out ket c'hoazh tost da vezañ en penn da hent ! Ez an da lenn ma levrioù, da welet ha me a c'hallo reiñ un ali mat bennak dit. Da c'hortoz, mar 't eus naon, evel ma tleez kaout, krign an tamm kreun-bara-mañ a zo ma holl voued abaoe ugent vloaz ma 'z on amañ. P' am be naon, e krignan un tamm, ha koulskoude ne vihana ket. »

Ha Kado en em lakaas da grignat ar greunenn-vara, a oa kalet evel ur maen, e-pad ma oa ar penitiour kozh o lenn e levrioù. Mes kaer en devoa lenn ha klask e-barzh, e-pad an noz, ne gavas netra war Briñsez ar Velandinenn. An deiz war-lerc'h ar beure, e laras da Gado : « N' am eus kavet netra, ma bugel kaezh, war Briñsez ar Velandinenn, kaer am eus bet klask 'barzh ma levrioù, e-pad an noz penn-da-benn ; mes sell amañ ul lizher a roan dit evit ur breur penitiour am eus en ur c'hoad bras, war-dro ugent lev ac'han. Hennezh a zo mestr war an holl laboused-nij, ha marteze e roio un ali mat bennak dit. Sell amañ c'hoazh ur voull olifant a ruilho anezhi hec'h-unan a-raok dit : n' az po netra da ober nemet he heuilhañ, ha da gaso eeun betek toull digor ma breur. »

Kado a gemeras al lizher hag ar voull olifant, hag e kimiadas eus ar penitiour, hag ec'h eas en hent. Lakaat a eure ar voull war an douar, ha setu-hi da ruilhañ anezhi hec'h-unan, hag eñ da vont war he lerc'h. Da guzh-heol, ez oa e-tal lochennig an eil penitiour, graet gant brankoù keuneud ha mouded ha geot sec'h.

419

« Demat deoc'h, ma eontr, » a laras Kado.

« Da eontr, ma faotrig ? » a c'houlennas an den santel, a oa kalz koshoc'h eget egile.

« Ya ; lennit al lizher-mañ, hag e welfet piv ez on, ha da betra ez on deut ho petek. »

Ar penitiour a gemeras al lizher, a lennas anezhañ hag a laras goude :

« Ya, gwir eo, ma niz ez out ; hag e klaskez Priñsez ar Velandinenn, ma bugel paour ?

- Ya, ma eontr ; sellit en pe stad ez on ! » Krenañ a rae e holl izili, evel an delioù faou gant ur barr-avel. « Ma zad en deus laret din penaos n' eus nemeti war ar bed hag a c'hallfe ma yac'haat : mes na ma zad, na ma eontr ar penitiour all n' o deus gallet laret din pelec'h he c'havin.

- Na me ivez, ma bugel kaezh, n' ouzon ket pelec'h emañ : mes Doue en deus ma laret mestr war an holl loened-nij, ez an da c'hwezhañ en ur c'hwitell arc'hant am eus amañ, ha kerkent o gweli o tont a bep tu, bihan ha bras, ha marteze unan bennak anezhe a roio dimp keloù eus Priñsez ar Velandinenn. »

Ar penitiour kozh a c'hwezhas en e c'hwitell, ha kerkent setu bagadoù laboused-nij da zont a bep tu, reoù a bep stumm, a bep ment hag a bep liv. Kement a oa anezhe, ma oa teñvalaet sklerijenn an heol gante. Ar penitiour kozh a c'halvas pep hini dre e anv, hag e c'houlenne digante ha ne ouient doare eus Priñsez ar Velandinenn, na zoken klevet komz anezhi. Holl e oant deut dre ma vijent galvet dre o anv, nemet an erer.

« Pelec'h eta eo manet an erer ? » a c'houlennas ar penitiour.

Hag e c'hwezhas kreñvoc'h en e c'hwitell. An erer a zeuas neuze, droug ennañ, hag a laras :

« Da betra ober din dont amañ da vervel gant an naon, pa oan ken mat el lec'h ma oan, p' am eus klevet ho c'hwitell ?

- Pelec'h eta ez oas ? eme ar penitiour.

- En kastell Priñsez an Velandinenn, lec'h na vanke netra din, rak eno a zo gouelioù, c'hoarioù ha festoù kaer bemdez.

- Hag a zo mat ! Hag e c'halli distreiñ di arre pa gari, mes gant ma kasi

ganit war da gein ma niz a welez aze.

420

- Ya, mar am be da zebriñ kement ha ma karin ?

- Bez hep nec'hamant war gement-se, boued az po kement ha ma kari, lonker.
»

Ar penitiour ac'h eas neuze betek un aotrou a oa o chom en ur c'hastell war-dro, hag e c'houlennas digantañ un ejen, unan eus e re wellañ. An aotrou a eure diouzhtu lazhañ un ejen kaer, hag e voe kignet, troc'het a dammoù ha kaset betek lochenn ar penitiour. Neuze e voe laketa ar c'hig war gein an erer, Kado a azezas war-c'horre hag an evn bras a savas neuze dreist ar c'hoad gant e garg, flip, flip, flip !...

« Pa vefomp degouezhet e-tal ar c'hastell, - a laras an erer da Gado, - a zo en un enezenn en kreiz ar mor, e weli ur feunteun tost d' an aod. A-us d' ar feunteun-se ez eus ur wezenn gaer, hag he brankoù a c'holo an dour. Da greisteiz, bemdez, e teu Priñsez ar Velandinenn gant he flac'h ar gambr, da zisheoliañ ha da gribat he fenn dindan ar wezenn-se. Pa he gweli, kerzh he betek hep aon ebet. Pa welo ac'hanout, e vousec'hoarzho ouzhit ha da zegemero mat. Neuze e roio dit ur podad louzoù m' en em froti gantañ, ha dindan peder eur warn-ugent e vi yac'h, hag e paouezo da izili da grenañ. Neuze e komzi dezhi eus he zennañ eus ar c'hastell lec'h emañ, hag he c'hemer da bried, dre anaoudegezh eus ar pezh he devo graet evidout. Laret a raio ya. Neuze ma galvi, hag e pignfet ho taou war ma c'hein, hag ec'h afomp kuit kerkent. Tad ar briñsez, a zo majisian, a zeuio war hon lerc'h, pa ouvezo, mes re zivezhat e vo. »

An erer a skuizhe, dre forzh mont, hag e c'houlenne alies da zebriñ :

« Ro din un tamm, rak naon am eus. »

Ha Kado a roe dezhañ un tamm kig ejen, hag e kemere nerzh, hag ec'h ae adarre. Pell e voent a-us d' ar mor, hag an erer a fallae, hag en devoa aon bras Kado n' hen leuskje d' an traoñ. Degouezhout a eurejont ivez en enezenn. An erer a ziskennas war ur garreg war an aod. Kado a ziskennas neuze, ha p' en devoe graet un nebeut kammedoù, e welas ur wezenn gaer hag he brankoù astennet a-us d'ur feunteun. Ne oa den ebet dindan ar wezenn, met ne oa ket kreisteiz c'hoazh. En em guzhat a eure dindan ur vodenn haleg tost eno, hag hep dale e welas o tont ur briñsez kaer evel an deiz, ha dezhi ur pennad blev melen ar c'haerañ a ziskenne izel war he divskoaz hag he c'hein. Un dimezell yaouank a oa ganti, a oa ivez gwall-gaer. Mont a eurejont o-div dindan ar wezenn, hag ar briñsez en em lakaas da gribat he blev, ha da sellet en dour ar feunteun. Kado a zeuas neuze eus a-zindan e vodenn. Mont a eure betek ar feunteun, ha pa welas ar briñsez e skeud 'barzh an dour, en em zistroas hag ec'h estlammas :

421

« A ! Paour kaezh Kado, te eo a zo aze ? Hag en pe stad ez out lakaet gant ar wrac'h milliget ! Mes kemer kalon, ha me da yac'hao en desped dezhi. »

Ha neuze ar briñsez hag ar plac'h yaouank a oa ganti en em lakaas da zibab louzoù ha bleunioù en-dro d' ar feunteun, hag e eurejont gante ul louzoù a rojont da Gado, hag ar briñsez a laras dezhañ :

« Frot start da holl izili gant al louzoù-se, hag a-benn peder eur warn-ugent e vi yac'h, ha neuze e welfomp petra a vo graet.

- A ! Mar am yac'hait eus an droug-mañ, Priñsez, dre anaoudegezh, ho tennin eus ar c'hastell lec'h ma 'z oc'h re dalc'het, hag ho kemerin da bried, mar karit ?

- Ne c'houlennan ket welloc'h, ha c'hoant a-walc'h am eus da zilezel ar c'hastell-se evit gwelet bro. »

Kado a gemeras ar podad louzoù, a frotas gantañ e holl izili, lies gwezh, ha war-benn peder eur warn-ugent e oa yac'h-mat : ne grene ken e izili. Ar briñsez a laras dezhañ neuze :

« Warc'hoazh ec'h afomp kuit ac'han, da greisteiz, pa vo kousket ma zad, rak bemdez ec'h a da gousket da greisteiz. Hon zri ec'h afomp war gein an erer, rak ar plac'h yaouank-mañ a zeuio ivez ganimp. Pa zihuno ma zad, e welo kerkent penaos e vin aet kuit. Neuze ec'h aio d' e varchosi hag e pigno war e zremedal, a zo buanoc'h eget an avel, evit dont war hon lerc'h. Mes ur pennad mat e vefomp a-raok dezhañ, ha n' hallo ket hon zizhout. Chomit aze dindan ar wezenn betek warc'hoazh. Ni hon div a zistro d' ar c'hastell da dremen an noz. Ober a refomp ivez lazhañ daou ejen da roiñ da zebriñ d' an erer. »

Ar briñsez hag he flac'h a zistroas eta d' ar c'hastell, ha Kado a dremenas an noz dindan ar wezenn e-tal ar feunteun. An deiz war-lerc'h, da greisteiz, an div blac'h a zeuas da gavout anezhañ. Neuze e c'hwitellas d' an erer, hag e teuas kerkent. Lakaet e voe da gentañ war e gein an daou ejen dispennet, neuze e pignjont o zri war-c'horre, hag an erer a savas en aer, gant poan a-walc'h, rak gwall-garget e oa.

422

Pa zihunas ar majisian kozh, goude e hun da greisteiz, e c'halvas kerkent e verc'h. Mes kaer en devoe gervel, e verc'h ne gomze ket. Ma savas neuze, droug ennañ, hag ec'h eas da lenn e levrioù, hag e welas neuze penaos e verc'h hag he flac'h ar gambr a oa aet kuit gant un den n' anavezete ket. Redek a ra kerkent d' e varchosi, pignat a ra war e zremedal a rae seizh lev dre eur, ha setu-eñ war o lerc'h.

An erer, re garget, a skuizhe, ha n' halle ken mont buan. Ar briñsez he devoa nec'hamant, hag a selle alies war he lerc'h, hag e welas he zad o tont war e zremedal, ha droug ennañ. A-us da ur stêr vras e oant neuze, hag e laras :

« Ec'h an da deurel un tamm eus ma louzoù 'barzh ar stêr, hag an dour a gresko neuze hag a savo e-maez he naoz, ha ma zad n' hallo ket mont pelloc'h. »

Hag e taolas un tamm eus he louzoù er stêr, ha kerkent an dour a goeñvas hag a savas evel laezh war an tan, hag en em skuilhas war an douar, ken n'halle ket ar majisian mont pelloc'h. Pa vije ar stêr en he naoz, an dremedal a lamme dreist, hep poan. Setu droug mat er paotr kozh. Penaos ober ? Ma tiskennas diwar e zremedal, hag en em lakaas da evañ dour. Kement a evas, ma foeltras eno.

An erer en devoa debret ar c'hig holl a oa bet sammet war e gein, hag e fallae kaer :

« Ro un tamm kig din ! a laras da Gado.

- N' eus ken tamm ebet, loen kaezh : mes kemer kalon, tostaat a reomp.

- Ro din da zebriñ, pe ho taolin holl d' an traoñ ! Ha Kado a droc'has e bastell-reor dehou, hag a roas anezhi da zebriñ d' an erer.

« Mat eo, » eme an erer, « met gwall-nebeut a oa ! » Hag ur pennadig gaude, e laras arre :

« Ro din da zebriñ, rak n' hallan ken mont !

- N' am eus ken netra, ma loen paour ; mes kemer kalon, degouezhet ez omp tost.

- Ro din da zebriñ, pa laran dit, pe ho taolin holl d' an traoñ ! »

Ha Kado a droc'has e bastell-reor kleiz, hag a roas anezhañ da zebriñ d'

an erer. Diwezhatoc'h e troc'has e zaou gof-gar, an eil goude egile, hag o roas ivez da zebriñ dezhañ. Degouezhout a eurejont koulskoude betek lochenn ar penitiour. An erer paour a oa ken fall, ma n' halle mont ken, ha Kado e-unan a oa darev da vervel. Mes kerkent ha ma voent diskennet war an douar, ar briñsez a frotas anezhañ gant louzoù a gavas 'barzh ar c'hoad, hag e savas dezhañ pastelloù-reor ha kofoù-gar nevez, hag en em gavas ken yac'h ha biskoazh. O-zri e tremenjont an noz en lochenn ar penitiour kozh, hag an deiz war-lerc'h ar beure, ec'h ejont arre en hent, goude trugarekaat an den kozh. Hemañ a laras dezhe penaos en devoa esper d' o gwelet c'hoazh un deiz er Baradoz, hag a roas da Gado ul lizher da gas d' e dad.

423

Degouezhout a eurejont neuze en lochenn ar penitiour all, hag e tremenjont ivez an noz gantañ, hag an deiz war-lerc'h ar beure, a-raok mont kuit, e roas ivez ul lizher da Gado evit kas d' e dad.

Tostaat a rae Kado da gastell e dad, gant e ziv blac'h yaouank. Pa oant o tremen dre ur c'hoad, ar briñsez a laras dezhañ, o reiñ dezhañ ur walenn gant un diamant a oa war he biz :

« Setu amañ un diamant hag a zougfet en pep amzer war ho piz, ha na rofet da zen ebet, pe e kollfet ar soñj ac'hanon evel pa n' ho pefe ma gwelet biskoazh. Me ac'h a bremañ da sevel amañ ur c'hastell, hag e chomin e-barzh gant ma flac'h ar gambr, ken a vo deuet an amzer dimp da vezañ eureujet. Neuze e teufet d' am c'hilask, gant ho tad, en ur c'harroñs kaer. »

Kado a gemeras ar walenn, a lakaas anezhi war e viz, hag a laras n' he roje biken da zen ebet, na paotr na plac'h. Neuze, 'vel ne c'houle ket ar briñsez mont pelloc'h gantañ, kaer en devoa he fediñ, ec'h eas e-unan etrezek kastell e dad. Pa zegouezhas er gêr, e voe eürus an holl o welet anezhañ distroet ken yac'h ha biskoazh, hag e voe graet ur fest bras.

Ur pennad goude kement-mañ, tad Kado a c'houlennas digantañ :

« Ha Priñsez ar Velandinenn ? Da betra n' a 't eus ket degaset anezhi ganit amañ ?

- Deut e oa ganen ivez, mes chomet eo gant he flac'h ar gambr en ur c'hoad, ur pennadig ac'han, hag he deus laret penaos ne zeuio betek ho kastell nemet pa zeufet ganen d' he c'herc'hat en ur c'harroñs kaer. »

424

An aotrou kozh, pa glevas kement-se, a eure stagañ daou a gezeg ouzh e garroñs kaerañ, evit mont da gerc'hat Priñsez ar Velandinenn. E-pad ma oa ur mevel o stagañ ar c'hezeg ouzh ar c'harroñs, Kado ac'h eas da vale er jardin gant ur genitervez yaouank anezhañ. Pa oa o kutuilh ur rozenn da reiñ dezhi, e welas ar walenn gaer a oa war e viz, hag e c'houlennas anezhi digantañ, ur pennadig hepken, evit he gwelet ervat. Mes Kado ne c'houlas ket lezel he lemel diwar e viz. Tomm e oa an heol, hag e genitervez a gasas anezhañ en disheol dindan ur wezenn lore, tost da ur feunteun, hag ec'h azezjont eno war ar c'hilazenn. Kado a lakaas e benn war daoulin e genitervez, hag e vanas kousket hep dale. Ar plac'h a dennas neuze ar walenn diwar e viz, hep ma ouveas, hag a lakaas anezhi war he hini. Ur pennadig goude kement-se, an aotrou kozh a zeuas, hag a laras :

« Staget eo ar c'hezeg ouzh ar c'harroñs, eomp, hep dale pelloc'h.

- Hañ ? Petra a zo, ma zad ? » a c'houlennas Kado, souezhet, hag o frotañ e zaoulagad.

« Eomp dioc'htu, hep koll amzer, rak mall am eus da welet ar briñsez.

- Mont pelec'h, ma zad ? A be briñsez e komzit ?

- A be briñsez ? Goût a-walc'h a rez ; Priñsez ar Velandinenn eta.

- Priñsez ar Velandinenn ?... N' anavezan ket Priñsez ar Velandinenn !...

- Na ra ket a oap evel-se, hag eomp buan da gerc'hat ar briñsez, pa laran dit.

- N' ouzon ket a biv hoc'h eus c'hoant da gomz, ma zad ; me n' am eus gwelet biskoazh Priñsez ar Velandinenn, na klevet komz anezhi zoken. »

Hag evel ma seblante komz hep goap ha gant gwirionez, an aotrou kozh a laras gant glac'har :

« Allas ! ma mab kaezh en deus kollet e skiant-vat ! Kement a boan en deus bet !... »

Ha setu glac'haret-holl an aotrou kozh, hag e voe distaget ar c'hezeg eus ar c'harroñs.

Koulskoude Kado, a-hend-all, ne ziskoueze bezañ kollet e skiant-vat, hag e rae pep tra evel ar reoù all : n' eo mes pa gomzed dezhañ eus a Briñsez ar Velandinenn hag ar pezh a selle anezhi n' en devoa soñj a netra.

An tri breur ac'h ae bepred alies da chaseal d' ar c'hoad, hag evel kent, Kado e-unan a dape muioc'h a loened gouez eget an daou all. Un deiz ec'h ejont pelloc'h er c'hoad eget an deizioù all, hag en em gavjont dirak ar c'hastell he devoa savet e-barzh Priñsez ar Velandinenn. Ma voent souezhet-bras o welet ur c'hastell ken kaer, hag e chomjont ur pennad da sellet outañ, hep laret ger ; ha neuze e larjont an eil da egile :

425

« Penaos eo en em gavet aze ar c'hastell kaer-se ? Meur a wezh ez omp bet tremenet dre amañ hep gwelet anezhañ piv en deus savet anezhañ ? Ur majisian bennak, me oar vat... »

Goude bezañ chomet ur pennad amzer da sellet ouzh ar c'hastell, e c'hoantajont mont e-barzh, da c'houlenn laezh pe sistr da evañ, pe c'hoazh da c'houlenn o hent, evel pa vijent en em gollet. Mont a eurejont eta, hag e skojoent war an nor. Kerkent e voe digoret, hag ec'h ejont er porzh. Ar briñsez hec'h-unan a zeuas d' o degemer, gant kalz a vadelezh. Kado n'he anavezas ket ; mes hi a anavezas anezhañ kerkent ha m' hen gwelas, mes ne eure van ebet koulskoude. An tri breur a gave gwall-goant mestrez ar c'hastell. Homañ a bedas anezhe da goaniañ, ha da dremen an noz, ha ne larjont ket nann. Gwin ar briñsez a gavent mat, hag ec'h event hep kompliment, hag en em gavjont hep dale gae ha seder. Melian ne save ket e zaoulagad diwar ar briñsez, hag e laras goustadik da Gado a oa en e gichen :

« Me a gav mestrez ar c'hastell gwall-goant ; c'hoant em eus da ober un tamm lez dezhi.

- Gra eta, da welet, » a laras Kado dezhañ

Goude ar pred, Melian a gomzas gant ar briñsez, o vale ganti 'barzh ar jardin, ha, hervez doare, na zisplije ket dezhi ar pezh a lare. Ma laras dezhañ evel-hen :

« En berr da noz, pa vo kousket mat ho preudeur, deut d' am c'havout d' am c'hambr. »

Setu stad en Melian. War-dro hanternoz, e savas goustadik eus e wele, hag ec'h eas da gambr ar briñsez, hen degemeras eus he gwellañ. Reiñ a eure dezhañ ur roched fresk da lakaat, a-raok mont da gousket. Melian a lakaas ar roched roet dezhañ gant ar briñsez. Mes kerkent ha ma voe aet war e gorf, e teuas da

vezañ kalet ha yen evel ar skorn, hag e-unan e voe skornet hag e chomas reut evel un delwenn vaen, hep gallout fiñval hini eus e izili. Kaer en devoa pediñ ar briñsez da gaout truez anezhañ, homañ ne eure van ebet eus e bedennoù hag e glemmoù, hag en em lakaas en he gwele, dirak e zaoulagad, hag a gouskas evel pa ne vije c'hoarvezet netra. Ma renkas ar paour kaezh Melian chom er stad-se penn-da-benn an noz. An deiz war-lerc'h ar beure, ar briñsez a savas gant an heol, ha neuze roched Melian hag e gorf ivez a ziskornas, hag e redas kuit evel ur c'hazh foetet, hag e teuas da gavout e vreudeur.

426

« Ac'hanta Melian, penaos eo bet ar bed ganit an noz tremenet ? » a c'houlennas digantañ Kado hag Yvon.

Ma laras dezhe penn-da-benn ar pezh a oa c'hoarvezet gantañ, ha setu-int da c'hoarzhin. Ma laras neuze an tri breur an eil da egile :

« En ti ur vajisianez ec'h omp amañ, ha gwellañ hon eus da ober eo mont d'ar gêr dioc'htu ! »

Hag ec'h ejont kuit, hep kimiadiñ digant mestrez ar c'hastell. Pa zegouezhjont er gêr, o zad en devoa nec'hamant o welet ne oant ket deut da gousket d' ar gêr, a c'houlennas digante :

« Pelec'h hoc'h eus tremenet an noz, paotred ? » Hag e larjont dezhañ petra a oa c'hoarvezet gante.

« Eno avat, ma zad, a zo ur c'hastell kaer, hag ur briñsez koant ! » eme Yvon.

An aotrou kozh a soñjas neuze penaos e oa marteze eno kastell Priñsez ar Velandinenn, hag e c'hoantaas gwelet sklaer en kement-se, mes ne laras netra a se d' e vugale.

Ma teuas neuze Kado da garout e genitervez, abaoe ma oa aet e walenn ganti, hag e c'hoantaas dimiñ (1) dezhi. E dad ne gavas netra da laret war se, hag e voe lakaet an deiz evit ober an eured. Ma voe laret e vije pedet d' ar gouelioù ha d' ar festoù holl dud ar vro, paour ha pinvik. Yvon a laras d' e dad :

« Ne gavit ket, ma zad, e ve mat pediñ ivez ar briñsez koant a zo he c'hastell en kreiz ar c'hoad ?

- Gwir a larez, ma mab, » eme an aotrou kozh, « me 'c'h aio ma-unan d' he fediñ, ha te a zeuio ivez ganen. »

An aotrou kozh hag e vab yaouankañ en em lakaas eta en hent evit mont da bediñ mestrez ar c'hastell. Ar briñsez o degemeras n' haller welloc'h. An aotrou kozh a voe ivez ken souezhet o welet evel ma oa kaer ha koant, ken a chomas ur pennadig hep gallout komz. Pa zeuas ar gomz dezhañ, e laras :

« O Priñsez koant ha kaer evel an heol, me a zo deut d' ho pediñ da gaout ar vadelezh da zont da eured ma mab henañ, a vo eureujet hiriv ar penn-sizhun d' ar briñsez Dukardenn.

(1) dimeziñ.

427

- Ya, gant plijadur, Aotrou, » a laras ar briñsez.

An tad hag ar mab a gave ar briñsez ken leun a gened, ken na savent ket o daoulagad diwarni, ha pa zistrojent d' ar gêr, e oa c'hoazh leun o fennoù anezhi, ha ne larent netra an eil ouzh egile.

Dont a eure deiz an eured. An holl a oa deut, pep hini en e zilhad kaerañ, nemet mestrez kastell ar c'hoad. Kado a lare mont bepred d' an iliz, hep gortoz anezhi. Mes e dad a laras ne vije graet netra ken a vije eno. Dont a eure ivez, koant ha kaer evel an heol, hag en ur c'harroñs alaouret holl, hag a oa ken lugernus, ma talle an daoulagad. Holl e oa goloet a aour hag a ziamant, hag he blev melen a dape bete seuliou he zreid. An holl verc'hed a oa eno, ha danvez ar wreg yaouank da gentañ, a oa droug enne o welet ma oa koant ha kaer honnezh. Mont a reer neuze d' an iliz, gant un heul vras hag un amzer gaer. N' en devoa den daoulagad nemet evit ar briñsez dianav, ha danvez ar wreg yaouank ne oa ket a stad enni.

En distro eus an iliz, en em lakaas an holl ouzh taol. Ur pred ar c'haerañ a oa. E-pad ar pred, unan bennak, war ali e wreg, a c'houlennas ouzh ar briñsez dianav :

« C'hwi, Priñsez kaer, a zo, me oar vat a vro bell ? Ya, » emezi, « a vro bell ez on.

Ha n' oc'h ket dimezet, marteze ?

Eo, dimezet on, met nann eureujet c'hoazh. »

Kado a welas war viz ar briñsez ur walenn heñvel ouzh an hini he devoa roet dezhañ hag a oa aet gant e genitervez, hag e laras dezhi :

« Kaerañ da ziamant hoc'h eus war ho piz, Priñsez !

- Ya, - emezi, - un diamant kaer eo, mes gwelet a ran unan war viz ar wreg yaouank hag a zo heñvel-mat outi. »

Hag e tennas ar wreg yaouank he gwalenn, pa glevas se, hag he roas da Gado.

« Lakait anezhi war ho piz, hag he zostait eus ma hini, » a laras dezhañ ar briñsez.

Kado a gemeras ar walenn, a lakaas anezhi war e viz, ha kerkent, evel pa vije dihunet eus un hun hir, ec'h anavezias ar briñsez, hag e teuas soñj dezhañ eus kement a oa tremenet holl.

428

« Hola ! a laras neuze, e-lec'h da ur wreg, setu am eus div bremañ ! Mes an hini gentañ a vez bepred ar gwellañ hag an tostañ d' ar galon. Homañ eo ma gwir bried, Priñsez ar Velandinenn. Eomp holl d' an iliz a-nevez, hag e vo graet teir eured e-lec'h unan, rak ma breur Melian a gemero ivez da bried e genitervez, ma eil danvez gwreg yaouank, ha ma breur Yvon a gemero mignonez Priñsez ar Velandinenn, a welit amañ, ur briñsez ivez eus ar c'hoantañ : n' eo ket gwir, ma breudeur ? »

Melian hag Yvon, hag an div blac'h yaouank ivez, a laras « ya » eus a greiz o c'halonoù. Neuze e savjont holl eus taol, hag ec'h ejont a-nevez d' an iliz, hag e voe graet teir eured e-lec'h unan. Hag e voe eno neuze gouelioù, c'hoarioù e-pad ur miz penn-da-benn. Ma mamm-you-gozh a oa yaouank d' ar c'houlz-se, hag a oa eno ivez o tibluañ yer, poñsined hag houldi, hag evel-se a zo bet keloù a gement-se holl e-touez ma re, hag am eus gallet kontañ deoc'h pep tra evel ma 'z eo bet tremenet, hep ur ger gaou.

Kontet gant Joan (Jonatas) THERI, kemener en Keraudi
(Aodoù-An-Hanternoz) .
Miz Even, 1870.

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

troet gant ROPARZ HEMON

Warlerc'hidi Yann Rous

AN " DUG MAT " YANN III
(1312 - 1341)

(Kendalc'h)

Hêrezh Yann III

Pezh a zo dudiusañ e ren Yann III, dreist-holl en dek vloaz diwezhañ, eo ar c'hoari fentus e-barzh e diegezh a-zivout e hêrezh, hag eñ c'hoazh o c'houarn.

Arzhur II, soñj hoc'h eus, a oa bet dimezet div wech, da gentañ gant Mari, beskontez Lemojez, ha neuze gant Yolanda Dreux, bet rouanez Vro-Skos, kontez Montfort-l'Amaury. Tri mab en doa bet digant Mari : Yann, a renas war e lerc'h dindan an anv a Yann III, Gwion ha Per. Digant Yolanda en doa bet ur mab, anvet Yann Monforzh en Istor Breizh, ha pemp merc'h.

An dug Yann III d' e dro en devoe teir gwreg : 1) Izabel Valois, eus lignez roueel Frañs, dimezet e 1298, marvet e 1309 a-raok pignidigezh he fried war an tron ; 2) Izabel Gastilha, merc'h Sancho IV roue Kastilha ha Leon, dimezet e 1310, marvet d' ar 24 Gouere 1328 ; 3) Janed Savoia, merc'h Edouarzh kont Savoia, dimezet d' an 21 Meurzh 1329, marvet d'an 29 Mezheven 1344.

Pemp dugez Vreizh eta etre daou zug.

Digant hini eus e deir gwreg n' en devoe Yann III a vugale, ha war a seblant e oa aet abred en e benn ar menoz e chomje divugel. Abred ivez e teuas da gaout kasoni ouzh e lezvamm, eil gwreg e dad, Yolanda Dreux, a vevas dek vloaz war-lerc'h Arzhur II. Ne weler ket petra he doa graet evit bezañ kasaet evel-se, ouzhpenn plediñ gant amzer-da-zont he bugale, pezh na oa ket souezhus, hag hi gant pemp merc'h da zimeziñ.

430

Da vugale e eil gwreg, Arzhur II en doa merket ul lod-yaouaer a 20.000 lur bep bloaz diwar domaniou ha leveou an dugelezh, hag ivez, hervez Beltram Arc'hantred, kastellaniezh Wenrann, roet da Yann mab Yolanda, - anvet diwar neuze Yann Monforzh evit ober an diforc'h etrezañ hag ar Yann koshoc'h egetañ, a zeuas da vezañ Yann III.

Pa varvas Arzhur II avat, e tleed, evit seveniñ e youl, reiñ da vugale Yolanda 8.000 lur leve. Ha c'hoazh e oa 7.000 lur leve da reiñ da Yolanda he-unan evel enebazh.

Yann III, a gave kement-se seul goustusoc'h ha displijusoc'h ma vage nebeut a garantez ouzh ar re a dlee gounit, a imbroudas un dro-bleg ijinus evit en em zigabestrañ : lakaat terriñ an dimeziñ etre Arzhur II ha Yolanda. Nag hi nag he neizhiad bugale, ar re-mañ deuet da vezañ ganet e-maez lezenn, n' o dije mui gwir ebet. An digarez : an daou bried, kerent er pevare derez hervez ar reol-iliz (eizhvet hervez reol-stad), a oa bet euredet hep aotre-diskarg, pezh a oa gwir.

Yann III a gasas ul lizher-klemm a-zivout se e 1313 d' ar Pab Klemans V. Hogen roue Frañs, Fulub Kaer, ne venne ket lezel ur vaouez a wad roueel da gaout

dizenor, hag e viras ouzh Yann III da vont pelloc'h. Kent-se, rediet e voe hemañ da baeañ da Yolanda kement a oa dleet dezhi war he enebbarzh ha kement a oa dleet d'he bugale.

Gwion, Breur Yann III, a adsav lignez Penteür.

Per Breizh, an trede mab eus kentañ dimeziñ Arzhur II, a varvas e 1312. Aon en devoe Yann III diwar neuze na zeuje Yann Monforzh, mab eus an eil dimeziñ, da c'houlenn an dugelezh. Setu perak e reas ken fall ouzh Yolanda, hag ivez perak e klaskas startaat ha kreskiñ galloud e vreur Gwion Breizh, na oa nemetañ, a soñje, a c'halle sparlañ mat an hent ouzh Yann Monforzh.

Evit sevel da Wion ur briñselezh hag e lakaat er renk kentañ e-touez uhelidi Frañs, e roas dezhañ da lod-yaouaer beskontelezh Lemojez en doa bet war-lerc'h marv e vamm.

431

Tra iskis, ha na ra ket prizañ kalz furnez ha memor an dug, nebeut amzer diaraok en doa roet al leve diwar ar veskontelezh-se d' e eil gwreg Izabel Gastilha, a c'houlennas evel reizh kaout ar pezh a oa dezhi ha n' halled ket nac'h outi, ken anat e oa he gwir.

Ret e voe eta da Yann III lemel beskontelezh Lemojez digant e vreur. Evel digoll ez adsavas evitañ pezh a oa bet war-bouez nebeut lod kentañ lignez Penteür, ennañ kontelezh Penteür hag hini Dreger. An dug a viras koulskoude kastellaniezhoù Yugon ha Saozon-Sant-Brieg. Ha kontelezh Ouelou a-bezh a oa c'hoazh piaouet gant lignez Avaogour, da lavarout eo diskennidi diwezhañ lignez kozh Penteür. Al lod-yaouaer savet evit Gwion e miz Ebrel 1317 a oa ennañ eta kastellaniezhoù Lambal ha Menez-ar-C'hont distaget diouzh kontelezh Penteür diouzh un tu, ha diouzh an tu all kastellaniezhoù Gwengamp, Lanuon hag Ar Vinic'hi distaget diouzh kontelezh Treger.

O lakaat e vije rendael etre Gwion Breizh ha Yann Monforzh evit gounit ar gurunenn, kalz muioc'h a nerzh hag a zreistelezh e vije diwar al lod-yaouaer-se eget diwar beskontelezh Lemojez, rak gant houmañ ne c'hallje kaout krog ebet e spered ar bobl, levezon ebet war an uhelidi vrezhon.

Yann III, o veizañ ervat pebezh gounid a dennje e vreur eus perc'henniezh kontelezhioù Penteür ha Treger, a fellas dezhañ kreskiñ c'hoazh ar gounid-se e pep doare. Da heul dibourc'hidigezh taer lignez kozh Penteür gant Per Brizhkloareg e oa bet gwall zisplijet kalz eus gwizien al lignez-se, rak karet e oa ar renerien diwezhañ anezhi (Herri hag Alan Penteür) en abeg d'o madelezh. En aozadur gladdalc'hel e pade start an hengoun a fealded d' ar bennaotrounez a wechall, dreist-holl e Breizh.

Evit lakaat Gwion da vezañ karet evel ma oa bet re Benteür en amzer gozh, ez ijinas Yann III un dra dispar. Eus al lignez ne vane hêr ebet nemet ur verc'h, Janed Avaogour. He zad, Herri III Avaogour, kont Gouelou abaoe 1301, a oa war-eeun gourvab Herri Avaogour, dibourc'het gant Per Brizhkloareg. Yann III a c'houlennas Janed e dimeziñ evit e vreur Gwion, pezh a voe grataet diouzhtu gant he zad, a aotreas e zeuñv da gemer an titl a gont Gouelou. Domani kozh an tiegezh a oa adsavet, ha Gwion, deuet da vezañ hêr da wirioù lignez kozh Penteür, a zasorc'has gouenn gozh Eozen dirak daoulagad e sujidi hag e wizien, hag ar re-mañ a roas dezhañ ha d' e warlerc'hidi fealded hag emrousted evel ma oant bet boas d' ober a werso.

432

Lidet e voe an eured e 1318, da lavarout eo nebeut goude m'en doa bet Gwion kontelezhioù Penteür ha Treger da lod-yaouaer.

Marv Yolanda Dreux.

Yann III, e-keit-se, a zalc'he da glask tabut ouzh Yolanda Dreux, hag houmañ a zeue a-benn da gaout digant Parlamant Pariz ur rummad barnadennoù a-enep dezhañ. E 1317, n' eo ket hep trubuilh avat, e c'hallas kaout hêrezh he mamm Beatriz, kontelezh Montfort-l'Amaury.

En diwez, Yann III, aet skuizh gant ar brezelig drouk-se, en em glevas gant Yolanda e 1321. Poent e oa, rak an hini a oa bet rouanez Vro-Skos, goude bezañ kavet priedoù dereat evit he merc'hed ha lakaet he c'hontelezh etre daouarn he mab, a varvas e 1322.

Ar skoed erminiget.

Daoust d' an emglev, Yann III a gasae atav e lezvreuer hag e lezc'hoarezed, ha zoken kement tra a zegase koun eus anv Dreux e doare eeun pe zieceun.

Ardamezoù Dreux, a ouzer, a oa un dachenn dablezet aour ha pers. Per Dreux, deuet da vezañ dug Breizh, a dorras ar skoed-se gant ur garrezennad-kogn erminiget. Ar garrezennad-se, na oa da gentañ nemet un torradur yaouaer, a voe kemeret dizale da arouez-diforc'h lignez Vreizh. Yann, abaoe ar bloaz 1318, a lamas diwar e siell hag e skoed pep merk eus lignez Dreux, da lavarout eo an dachenn dablezet, ha ne viras nemet ar pezh a oa brezhon, da lavarout eo an erminigoù, a leunias ar skoed a-bezh, hag a dremenas goude se da wir ardamez Breizh.

Daou zarvoud fall a lakaas dizale Yann III e kañv, hag a rouestlas e raktresoù.

Marv Gwion.

Da gentañ, e 1327. Janed Avaogour, gwreg Gwion Breizh, a varvas. N' he doa bet nemet ur verc'h, anvet Janed evelti, ganet, war a hañval, e-tro 1322. Ma vije ret stourm evit kaout kurunenn Vreizh, un dra fall e vije bezañ hep un hêr. Gwion avat a c'halle addimeziñ, ha ne vern penaos, keit ha ma chome e buhez, e wir e oa bezañ dug, ur gwir anavezet gant an holl. Gwion ne addimezas ket hag a varvas e 1331. Eus e drede dimeziñ, **lidet** e 1329, Yann III n' en doe bugel ebet, evel eus e zimezioù all.

433

Evit pellaat diouzh an tron ar mab en doa bet Arzhur II digant e eil gwreg, ne oa eta nemet ur verc'hig yaouank-flamm, hag he gwirioù a c'halled arguziñ war o divout kalz muioc'h eget a-zivout re he zad. Yann III, o welout Breizh e riskl da gouezhañ adarre etre daouarn lignez Dreux, a voe braouac'het. Hag e furchas hag e tifurchas en e spered penaos herzel, hep kilañ zoken, diouzh ret, rak an iskisañ troioù.

Reiñ Breizh da Frañs ?

Kentañ tra a ijinas goude prederiañ e voe reiñ Breizh da roue Frañs. Se a zo bet meneget ganimp uheloc'h en un nebeut gerioù, hogen talvoudus e vo ober gant komzoù ar c'hempredad n' eus nemetañ a ra anv eus ar mennad :

« Er bloaz 1334, » eme ar c'hronikour-se, « Yann dug Breizh, hag eñ hep bugel, o soñjal e mad hag e peoc'h rouantelezh Frañs, ma oa emouestlet a-grenn dezhi, o soñjal er geneilded en doa e-keñver ar roue Fulub (Fulub VI Valois), o rakwelout ivez an drougoù stank a c'hallje ar rouantelezh gouzañv ma kouezhje un douar evel dugelezh Vreizh etre daouarn ur vaouez, da lavarout eo e nizez, a lavare kaout ar gwir da vezañ hêrez, - dre an holl abegoù-se eta, dug Breizh a reas e venoz lakaat e zugelezh goude e varv da vont gant ar roue Fulub, war an diviz avat, e ken kaz ma vije un hêr anavezet e wirioù reizh, ma roje ar roue dezhañ un domani dereat. Divizet e voe zoken ma vije an domani-dic'haouiñ-se dugelezh Orleañs. Tud e Breizh avat a enebas ouzh ar mennad-se, ha ne voe ket

skoulmet an emglev. Merket e voe eizhved Gouel Madalen evit breutaat adarre, neuze an deiz war-lerc'h, hag ar Sul war-lerc'h. D' ar Sul-se, war zigarez pe zigarez, ne voe diskoulm ebet. Hag erfin ne voe mui meneg eus an dra. »

Aozer ar c'hronik, manac'h Sant-Denez, istorour peuz-kefridiel, a oa gouest, evel ma weler diouzh e skrid, da c'houzout pezh a oa c'hoarvezet ha pezh a soñjed war an degouezh-se e lez roue Frañs, ma voe difennet ken start gwirioù Janed Penteür, merc'h Gwion Breizh, diwezhatoc'h.

434

Amañ, - a-raok dimeziñ Janed gant niz ar roue, - n' emañ ket tud al lez re a-du gant goulenn nizez an dug da vezañ hêrez. An dug e-unan a daol evezh hag a chom hep reiñ e ali, peogwir e laka evel un dra diasur e vije bet anavezet gwirioù reizh hen-ha-hen da vezañ hér. Gwall zispis, e gwirionez, e oa ar gudenn hervez al lezenn, ha se oa kredenn tud lez roue Frañs, a weler, d' ur mare ma n' en doa ar roue abeg ebet da vont a-du gant Janed Penteür kentoc'h eget gant Yann Monforzh. A zo muioc'h : hemañ, a-berzh e vamm, a oa nes d' al lignez roueel.

An dud e Breizh « a enebas » ouzh mennad an dug a zo izili ar Stadoù meneget e " Kronik Meur Breizh ". Beltram Arc'hantred a ro munudoù hoalus a-zivout an eneberezh-se, hogen ne seblantont ket siwazh bezañ gwirion-tre. Pezh a zo sur eo e kave d' ar Vretoned e vije bet ar remed ijinet gant an dug gwashoc'h eget an droug.

Kavout pried da Janed Penteür ?

Dre se, n' en doa mui Yann III nemet un dra d' ober : reiñ d' e nizez ur gwarezour kreñv, gouest, ne vern petra a c'hoarvezje, da zifenn he c'horf hag ar gwirioù he dije e dugelezh Vreizh pe e lec'h all. Da lavarout eo, ret e oa kavout dezhi ur pried, n' eo ket forzh pehini, hogen unan a renk uhel, kerentiet-mat, kalonek, pinvidik ha galloudus.

Tri a zeuas lerc'h-ouzh-lerc'h.

Yann Bro-Saoz.

Da gentañ, Yann Bro-Saoz, kont Kernev-Veur, breur ar roue Edouarzh III. Hemañ a gasas en e anv ur goulenn-eured e 1336. El lizher-prokul roet d' ar gannaded, e voe anvet Janed Vreizh kontez Penteür « merc'h Wion Breizh, nizez hag hêrez an dug ». Kudenn an hêrezh eta, e chome luziet e Frañs, a oa diskoulmet-naet e Bro-Saoz, ha, tra souezhus, ez aed a-du gant Janed Penteür hag a-enep Yann Monforzh, a dlee pemp bloaz goude hag e-pad ouzhpenn ugent vloaz bezañ skoaziet-start gant Edouarzh III.

Feal evel ma oa da Frañs, Yann III a nac'has raktal " in petto ", a c'haller krediñ, asantiñ d' an dimeziñ-se, en dije lakaet Breizh da amheulierez politikel Bro-Saoz. Koulskoude e tamantas kalz da Edouarzh III ha ne voe ket mall gantañ kas e nac'hadenn, seul nebeutoc'h ma ne gave ket e Frañs, da gentañ, ur pried dereat evit e nizez.

435

Charlez Navarra.

Kement ha ken bihan ma rankas sellout a-zevri ouzh ar goulenn graet en anv Charlez, ur priñsig pevar pe bemp bloaz a-boan, mab roue ha rouanez Navarra (Fulub Evreux ha Janed merc'h ar roue Loeiz ar Rioter).

A wad uhel e oa sur, rak ar Fulub-se a oa niz Fulub Kaer, hag evel e wreg e tiskenne eus keff koshañ remziad ar Gapediz. Seurt lignez illur koulskoude ne rae ket dezhañ bezañ deuet-mat e lez roue Frañs e 1336, rak eno e rene keff nevez Valois.

Ouzhpenn se, ret e oa da Janed Penteür kaout ur gwarezour. Petore

gwarezour e vije ur bugel pevar bloaz (ganet oa bet e 1332), hag hi ur briñsez kaer ha bras a bemzek vloaz pe war-dro ? Un dimeziñ iskis e vije. Padal e voe aotreet gant Yann III. Etre an dug diouzh un tu ha Fulub ha Janed diouzh an tu all, e voe graet un emglev ha zoken ur gouestl strizh. An dimeziñ espar-se a voe rebechet e pep lec'h, dreist-holl e Breizh. Hogen roue Frañs en doa aon, ma vije lezet a-gostez, ne gavje Yann III netra gwelloc'h en diwez eget treiñ adarre war-zu breur ar roue Edouarzh III.

Charlez Bleaz.

Fulub Valois a gemeras ar boan eta da emellout e-unan eus an afer, ha dizale e kinnigas un danvez-pried a zoare, a voe raktal degemeret.

E niz e oa, mab he c'hoar Marcharid ha Gwion Châtillon kont Bleaz. Ne oa ket ar mab henañ ha ne dlee ket bezañ hêr da gontelezh e dad, a dlee mont gant e vreur Loeiz. " Bleaz " a veze graet anezhañ evelato aliesoc'h eget " Châtillon ", hag en Istor Breizh ez eo brudet dindan an anv illur a Charlez Bleaz.

Ganet oa bet e 1319, hag e oad a glote mat ouzh hini Janed Penteür. Hag eñ yaouank-flamm, e oa anavezet a-benn neuze e vertuz, re uhel marteze, re strizh evit ur priñs, hep digreskiñ e gadarnded skedus, e lealded varc'hegel, e vadelezh-kalon a bare war bep tra en-dro dezhañ. Dre se e oa unan eus gwellañ hegaratañ tud e amzer. Hag ivez, ar roue a oa a-du gantañ. Yann III eta ne c'houlenne ket gwell eget reiñ e nizez dezhañ. Ur skoilh a oa avat, ar gouestl graet da roue ha rouanez Navarra. Roue Frañs en em gargas da ziskar ar skoilh-se.

436

En em dreiñ a reas war-eeun davet Fulub Evreux, ha dont a-benn d' e lakaat da groaziañ war an dimeziñ aozet evit e vab, gant bezañ diliammet diouzh ar bromesa en doa graet ha dic'haouet eus e boan.

" Lizhiri Feur-Dimeziñ Charlez Bleaz ".

Ar roue Fulub Valois e-unan en deus danevellet ar vreutaenn-se en un diell anvet, gant reizh pe get, " Lizhiri Feur-Dimeziñ Charlez Bleaz ".

Traoù dudius e-leizh a gaver enni, a seblant bezañ bet dianav d' hon istorourien vrezhon. Seul dalvoudusoc'h a se e vo eta he lakaat da vezañ anavezet.

Er pennad hirañ eus an diell-se, ar pal eo ober da roue Navarra dilezel ar gounid en dije tennet diouzh an emglev-dimeziñ skoulmet etre Yann III hag eñ, un dra a gav diaes aotren. A-enep an dimeziñ e ro roue Frañs daou abeg : 1) oadoù disheñvel an daou bried da vezañ ; 2) regred didrec'hus ar briñsez hag an darn vuiañ eus ar Vrezhoned ouzh an unanidigezh-se.

« An darn vuiañ eus tud Vreizh ha keneiled an Dimezell ne asantfent e nep giz, » eme ar roue, « d' an dimeziñ, rak oad Charlez (mab roue ha rouanez Navarra) a zo ken tener ma ne c'hallfe ket an Dimezell, a vo kaezougegez a-benn bloaz pe zaou, kaout bugale digantañ a-raok daouzek pe bevarzek vloaz ac'han. »

N' eo ket evit an " Dimezell " hepken, hogen ivez evit ar vro ma tlee ren warni, - dugelezh Vreizh pe lod-yaouaer bras Penteür, - e vije fall rankout gortoz keit amzer. Ret e oa kaout, seul gent seul well, unan a vije sur da gaout an hêrezh, ur mab, ma vije tu.

Hervez ar pezh a skriver amañ eus oad ar briñsez, e tlee bezañ pemzek pe c'hwezek vloaz. Speredek-kenañ e oa-hi, war a lavar ar roue, ha graet start oa he menoz ganti da nac'h ar babig a glasked reiñ dezhi da waz. Da Fulub Evreux, na ziskrog ket diouzh al le en deus touet da zerc'hel d' ar feur-dimeziñ diot-se, e tiskler ar roue krenn-ha-krak n' en deus ket d' en em chalañ gant ar ger en deus roet : « Seurt dimeziñ ne c'hell ket bezañ, rak an Dimezell hag an darn

vuiañ eus he c'heneiled hag eus tud Vreizh ne asantfent dezhañ e nep giz ».

437

Ouzhpenn se, ar roue « evit mirout na vije dimezet an Dimezell gant un den a lakaje en arvar he domani, hag evit reiñ dezhi ur pried a vije deuet-mat gant lod eus he c'heneiled hag an darn vuiañ eus tud Vreizh, en deus mennet, gant grad-vat ar re-se, ma timezje-hi gant Charlez Bleaz pe Châtillon, e niz karet, » - gant ma vije paeet gantañ da roue Navarra, evel digoll, 10.000 lur tournez. « Ha ma 'z aje dugelezh Vreizh gant an Dimezell, ha Charlez Bleaz e buhez, » en dije da baeañ div wech muioc'h.

An diell a voe embannet e Pariz, gant asant ar c'hevrennoù, d'ar 4 Mezheven 1337.

Asant Stadoù Breizh ?

Hervez darn vrasañ eus istorourien Vreizh an amzer vremañ, hag un nebeud eus an istorourien gozh, - en o zouez Beltram Arc'hantred hag Ar Baot, - an dug Yann III a vodas ar Stadoù evit goulenn o ali a-zivout ar pried a vije roet d' e nizez, ha diuzet e voe Charlez Bleaz.

Ouzhpenn se, Per Baot, hag ar re all gwitibunan, a lavar : « Hervez un nebeut skrivagnerien e voe divizet hag aotreet (gant ar Stadoù) ma c'hallje Charlez Bleaz, o kemer anv, garm hag ardamezoù Breizh, bezañ hêr da Yann dug Breizh, eontr ar gontez, eus e holl hêrezhioù ; ha war a lavaront, an dug Yann a redias diwar neuze e varoned da douiñ fealded ha gwazoniezh da Charlez, evit bezañ sentus dezhañ goude e varv ».

Ar Baot, evel ma weler, a zispleg an traoù-se gant un nebeut menegadennoù, ouzh o lakaat war giriegezh skrivagnerien na seblant ket kaout fiziañs leun enno, dre na veneg ket o anvioù. Ha mat a ra, rak ar menegadennoù-se a zo dislavaret-kreñv gant lizhiri ar roue Fulub Valois, en diell hon eus berrzastumet, an diell wirion n' eus nemeti a zo deuet betek ennomp diwar-benn dimeziñ Charlez Bleaz.

Hervez al lizhiri-se, n' eo ket gant Stadoù-Breizh e voe goulennet da gentañ lakaat Charlez war roll ar re a c'hallje dimeziñ gant Janed. Ar roue eo a ziskler groñs en deus divizet an dra. Ha fouge a zo ennañ zoken pa lavar « en deus mennet ma timezje-hi gant Charlez Bleaz pe Châtillon, e niz karet ». Ha perak ? E ziskleriañ a ra sklaer : « evit mirout na vije dimezet an Dimezell gant un den a lakaje en arvar he domani ». An den-se a oa breur ar roue Edouarzh III, hag hemañ o paouez deraouiñ ar stourm didruez ouzh Frañs a vije anvet " ar Brezel Kant Vloaz ".

438

Roue Frañs, gwir eo, en doa lakaet evezh da reiñ d' an Dimezell « ur pried a vije deuet-mat gant lod eus he c'heneiled hag an darn vuiañ eus tud Vreizh ». Daoust hag e vije bet eta gwiriekat ez kefridiel gant ar Stadoù an diuz graet eus Charlez Bleaz ? Nann, nac'het e voe ganto er c'hontrol.

Ma vije bet roet un asant ken lidel, savet un akta ken heverk gant bodadenn vroadel Vreizh, ar roue Fulub en dije lavaret, embannet sklaer an dra-se, da gentañ evit kreskiñ stad ha talvoudegezh an den dibabet gantañ, ha neuze dreist-holl evit lakaat Fulub Evreux da gompren ervat ne c'halle e doare ebet kenderc'hel d' ober e c'houlenn. E-lec'h-se e ra gant troioù-lavar diresis evel « lod eus keneiled Janed Penteür » hag « an darn vuiañ eus Tud Vreizh ». Marteze a-walc'h ne oa nemet ur c'hant bennak eus an uhelidi a-du ganti.

Diskleriadur a-berzh an dug ?

Evit pezh a sell ouzh an embann a vije bet graet gant Yann III eus gwir Janed ha Charlez Bleaz da gaout kurunenn dugel Breizh, al lizher-mañ eus ar roue

hol lez da grediñ ne voe ket anezhañ.

Sellit penaos n' eo damveneget nemet gant komzoù evezhiek, dispis, arvarus : « Ha ma 'z aje dugelezh Vreizh gant an Dimezell ». N' eo nemet ur vartezeadenn a-zivout un degouezhadenn diasur. Ma vije bet embannet e oa Janed ha Charlez héred nesañ d' an dugelezh, ma vije bet rediet, pe bedet hepken, pennoù-bras ar c'hladdalc'h elezh vrezhon da douiñ dezho al le a wazoniezh a-ziaraok, roue Frañs en dije skrivet, n' eo ket dre varteze, hogen krenn-ha-krak : « Pa 'z aio dugelezh Vreizh gant an Dimezell ». Ne ra ket avat, pezh a laka anat ne oa ket bet diskoulmet ar gudenn wiraouriezh-se gant un diskleriadur a-berzh an dug, ha ne c'halle bezañ diskoulmet, ez kefridiel da nebeutañ, nemet en un amzer-da-zont displann.

Hep mar e oa Yann III, gant e holl galon, a-du gant Janed Penteür hag he fried. Int eo a felle dezhañ a savje war an tron dugel war e lerc'h, hag e ranke labourat e kuzh evit ma c'hoarvezje an dra goude e varv. Daoust avat hag e reas un diskleriadur dirak an holl evit reiñ e hêrezh d' e nizez ? N' eus prouenn start ebet, hag an diell wirion n' eus nemeti a veneg ar gudenn a ya, evel hon eus gwelet bremaik, a-enep lavar hon istorourien.

439

Da heul seurt diskleriadur e vije bet raktal, difazi, enebadenn a-berzh Yann kont Monforzh, mab Yolanda Dreux. Eus un hevelep enebadenn n' eus roud ebet. Sur eo eta ne oa ket bet a ziskleriadur graet gant an dug pa voe savet lizhiri ar 4 Mezheven 1337, da lavarout eo da geñver Janed Penteür. Hag adalek an deiz-se betek deiz marv an dug, 30 Ebrel 1341, neweler netra a rofe da grediñ e oa bet kemm.

Amzer diwezhañ Yann III

Marv an dug.

Goude arsav-brezel Esplechin, sinet d' ar 25 Gwengolo 1340 etre Frañs ha Bro-Saoz, ha graet evit Breizh ivez, an dug Yann III ne zistroas ket raktal d' e vro. Ambroug a reas ar roue Fulub Valois, ha tremen gantañ ar goañv a-bezh. Ne guitaas anezhañ nemet goude Pask 1341, a oa d'an 8 Ebrel.

Evit distreiñ da Vreizh e reas hent dre Normandia. E-doug ar veaj e kouezhas klañv hag e rankas chom a-sav e Caen. Eno e voe ret dezhañ mont d' ar gwele evit bezañ prederiet, hag eno e varvas d' al Lun 30.

« Goude e varv e voe sebeliet gant e dud hag e goskor, ha kaset da vezañ beziet e kouent karmeziz Plouarzel-Breizh-Uhel, e-kichen an duged Arzhur e dad ha Yann e dad-kozh. » (P. ar Baot.)

Kudenn an hérezh.

Ne voe ket lezet an dug kaezh da vervel e peoc'h. Strafuilhet e voe e spered en e amzer diwezhañ ha betek war e wele a varv gant an daou gevezer d' e hêrezh, pe da vihanañ gant ar re a oa a-du ganto.

En ur skrid savet gant Yann Monforzh evit lakaat e c'houlenn da dalvezout, goude marv Yann III, e lenner :

« Ne dal mann ar pezh a lavar an Aotrou Charlez Bleaz : na voe pedet Yann III war e wele a varv a-berzh kont Monforzh da ziskleriañ e vije-eñ e hêr, ne respontas nemet : « En anv Doue, ra vezin lezet e peoc'h ! Ne fell ket din lakaat ur bec'h war va ene. » - Rak kont Monforzh a lavar e voe graet diskleriadur an dug goude hirsoñjal, o vezañ ma oa e youl diwezhañ graet etre tud vev, n' eo ket diwar atiz ar c'hont, hogen drezañ e-unan e sell eus ar reizhder. Ha ne lavaras ar c'homzoù meneget uheloc'h nemet e-giz respont d' un nebeut mignoned eus ar Charlez-se, a c'houlenne an hêrezh evitañ hag evit e

wreg. An dug a respontas d' ar re-se ma vije en anv Doue lezet e peoc'h, ha ne felle ket dezhañ lakaat ur bec'h war e ene. »

440

Neuze eta, e par ar marv, e rankas an dug gouzañv goulennoù taer an div gevrenn, an dud eus pep kevrenn o klask tennañ digantañ un diskleriadur a-du ganto. Pezh a ziskouez n' en doa graet diskleriadur ebet, ha war e dremenvan e voe douget nebeutoc'h c'hoazh d' ober.

Abaf oa e spered, kizidik e goustiañs. Muioc'h a garantez en doa ouzh ur gevrenn eget ouzh eben e prevez. Hogen pouezañ muioc'h, diouzh un tu eget diouzh egile, war ur poent a reizhder gwall arvarus, ne oa ket evit ober, pe yac'h, pe glañv, hervez e goustiañs. Aon en doa da gemer riskl, hag evel ma lavarar amañ, da « lakaat ur bec'h war e ene ». Gwelloc'h oa gantañ lezel ar Vrezhoned da ziskoulmañ ar gudenn vras-se evel ma c'hallent, e pep frankiz.

Ivez, e deizioù diwezhañ e vuhez, e seblant bezañ deuet da garout e hanter-vreur adarre. En un diell savet un daouzek deiz bennak a-raok e varv, e ra anezhañ « hor breur karet, kont Monforzh ». Betek ar fin e chomas eta war vordo etre e c'hoant hag e vorc'hed.

An " Dug Mat " .

« Ar briñsed hag an aotrounez c'hall, » eme Ar Baot, « o devoe keuz bras d' e varv, rak dalc'hmat en devoa karet, enoret ha skoret kurunenn Frañs. »

Gwir eo, hag, iskisat tra, ne voe droukrañs ebet etrezañ ha kurunenn Vro-Saoz daoust da se.

« Hag ivez, » eme Ar Baot pelloc'h, « e voe kalz a c'hilac'har hag a ouelvan gant preladed, noblañsoù ha pobl Vreizh, e sujidi, rak o diwallet en devoa e-pad e ren diouzh ar gwaskerezh, o dalc'het en devoa e peoc'h, en unvaniezh, e reizhded, ha dre se e rejont an Dug Mat anezhañ. »

Dellezet en deus ar veuleudi-se.

Pelloc'h c'hoazh, Ar Baot a lavar :

« Brasoc'h e voe al leñv hag ar c'heuz pa zeuas ar brezelioù, an heskinadegoù hag ar rivin goude e varv. Kement-se en devoa rakwelet ha kredet en devoa bezañ kemeret e ziarbennoù evit mirout na c'hoarvezje, evel lavaret a-raok. »

441

Amañ ne c'haller ket asantiñ, rak Yann III, evitañ da vezañ rakwelet an drougoù a zeuje da heul ar c'hevezerezh evit hêrezh Vreizh, ne sevenas ket e zlead, a vije bet klask mirout outo da c'hoarvezout dre un taol nerzhus, o vont krenn a-du gant unan eus an div gevrenn, hag o kemerout kreñv e ziarbennoù evit flastrañ ar gevrenn enebourez. Gwelet hon eus ne reas mann.

Un den mat a oa anezhañ, ur rener karadek, kuñv, reizh ha peoc'hgar. Ar c'hontrol e oa avat eus ur politiker ampart, rak dizurzh oa e spered. Pezh a ziskouez an dra-se eo e raktres reiñ Breizh da Frañs, e asant da zimeziñ ar bugelig Charlez Navarra gant Janed Penteür : an daou vennad-se a lakaas an holl Vrezhoned da heugiñ. Ur spered galloudusoc'h ha marteze ur galon startoc'h a vije bet ret evit gwareziñ Breizh diouzh ar brezel-diabarzh kriz a oa o c'hourdrouz.

Ur c'hantvedad a beoc'h.

A-raok kregiñ gant istor ar brezel-se, taolomp c'hoazh ur sell ouzh ar c'hantved hon eus beajet drezañ adalek amzer Per Brizhkloareg, adalek 1237 betek

1341.

Ne voe ket a zarvoudoù bras nag a gurioù illur, ne voe ket a anvioù skedus, ne voe nemet nebeut a zegouezhadennoù heverk e-pad ar maread hir-se. Pezh a ranker merkañ koulskoude, pezh a reas muioc'h a vad d' ar vro eget taolioù-kaer ar brezelioù, eo ar peoc'h don ha leun a renas e Breizh e-pad ar c'hantved-se. An daou vrezeliger berr, graet en ur c'hornad eus ar vro gant Yann Rous a-enep daou eus e varoned, n' o deus ket kalz a bouez. Hag ar re eus e warlerc'hidi a fellas dezho tennañ o c'hleze, evel Yann II ha Yann III, a daolas evezh d' e ober e broioù pell, e Gwaskogn hag e Flandrez, ha Breizh ne c'houzañvas mann.

Ur c'hantved a-bezh a beoc'h hag a surentez, sed aze un dra na oa ket bet gwelet abaoe pell, hag e kreskas tamm-ha-tamm an had a hevoud hag a verzh-mat a oa kuzhet e Breizh. Dre se, ar pevar rener a zeuas war-lerc'h Brizhkloareg, hag i disked en Istor, a rank evelato bezañ binniget hag enoret. Priñsed vat hag habask e oant. Hep mar e karent gwelloc'h eget gounit brud mont en heol bras da vale el lec'hioù glasvezus e-kichen o c'hestell war ribl ar mor hag ar stêrioù boull, pe e gwasked ar c'hoadeier : Karnoed, Susinio, An Enez, Gavr, hag all.

442

Karout a raent an diskuizh. Hogen karout o fobl a raent ivez. Mirout ar peoc'h oa o c'hoant hag o striv. Dindan o beli vadelezhus, ar varoned turmudus savet a-enep o rener, o skignañ ar brezel hag ar rivin tro-war-dro, a yeas da get. War sioulaat ez eas ar rendaeloù politikel-ha-relijiel, ha mouget e voent. Ar c'henwerzh hag ar verdeadurezh a greskas : diouzh o c'hresk e voe furmet ur renkad nevez er gevredigezh, a binvidikaas ar vro hag a c'hounezas a-nebeudoù ul lec'h heverk enni, an Trede-Stad.

Sellomp gant plijadur, pa 'z eus amzer c'hoazh, ouzh ar berzh-mat a savas tamm-ha-tamm en diabarzh, divrud, didrouz, disafar, ouzh ar peoc'h binniget ha frealzus-se a adc'hreas, a c'haller lavarout, buhez ha nerzh broadel ar Vrezhoned, a roas dezho ar galloud da badout hep bezañ flastret, e-pad stourm bras Brezel an Hêrezh, - ur gorventenn spontus a chom a-ispilh en oabl evit tarzhañ bremaik, ha skuilhañ klod ha distruj war un dro.

BEP MIZ LENNIT :

ARMOR MAGAZINE

kelaouenn ar vuhez e Breizh

Rener : Yann Poilvet

10, rue Vicairie - B. P. 540

22010 SANT-BRIEG

koumanant-bloaz : 40 lur

- C.C.P. 2691 70 Rennes -

Lennadennoù 1974

An darn vuiañ eus al levrioù barnet amañ a zo bet meneget endeo er gelaouenn, met o vezañ ma n' eo ket falloc'h kaout ali meur a hini ez embannomp penn-da-benn amañ ar pezh a soñj Kenan Kongar eus e lennadennoù dimezhañ.

**Youenn DREZEN. - Skol-louarn Veig Trebern ; Trede levrenn -
Ul levr 172 pajenn, ment 16.24 cm. Embannadurioù Al Liamm.**

Setu 'ta ma teu er-maez, e penn kentañ 1974, trede ha diwezhañ levrenn oberenn vras Youenn Drezen ; an hini gentañ eus al levrennoù o vezañ bet lakaet e gwerzh e 1972, un nebeud mizvezhioù goude ma oa aet an oberour da anaon, hag an eil er bloaz goude. Setu 'ta klok danevell troioù-kaer ar paotrig a Bont 'n Abad a gavas gwell, a-hed ur miz a-bezh, ur mizvezh Here kaer-souezhus, chom da redek e-lec'h mont da uzañ foñs e vragoù war skiñvier skol Sant-Gabriel, un tamm lakepod eizh vloaz anezhañ, o tennañ kalz, hep mar ebet, d' ar pezh a c'helle hor Youennig yaouank bezañ war-dro 1907 pe 1908, d' ar mare ma oa c'hoazh kêr vras ar vro vigoudenn ur gêr hag a dregerne enni ar brezhoneg e pep lec'h.

Un oberenn gaer hon eus aze, moarvat pennoberenn an aozer e komz-plaen. Hag en amzer da zont ez eus da grediñ e vo lennet alies pennad pe bennad eus miziad Veig Trebern, evel e droiad war al lestr Inga Harner, pe e droiad all war-dro kistin Maner Traveneg, pe c'hoazh istor « ar c'harr-tan mouzher », pennad hag a zo o tigeriñ an trede leur-mañ, an daou bennad all o vezañ Distro tad Veig Trebern ha War hent an Ti-Skol.

444

Moulet koant eo al levr-mañ evel ma oa an daou all. Marteze koulskoude e ve da damall an niver fazioù a zo chomet e-barzh. Souezhus eo lenn, n' eo ket 'ta : (p. 89) « un dremm askornek astennet pizh » e-lec'h bezañ aotennet; (p. 114) « hogen meskañ a rae c'hoazh harzoù domani Menez-Piked » pa oa an harzoù-se o verkañ betek pelec'h ez ae an domani-se ; pe c'hoazh (p. 126) « ar poulladig don hañvouez », dour hañvouez eo a oa, anat eo ! - Ha moarvat ne vije ket bet un dismegañs e keñver Youenn eeunañ e wanderioù, dreist-holl evit ar pezh a sell ar verboù KAOUT ha BEZAÑ, evel meskañ ar rannoùigoù A hag E dirak ar verb. Bez' e lenner, da skouer : (p. 65) « Miz e oa abaoe m'en doa... » ; (66) « amzer e oa » ; (68) « Ur plak war o anv e oa ouzh kein ar c'hadorioù » ; « Piti Leof e oa dezhañ ar penn alvaonetañ... » ; (88) « kement e oa anezho ». A oa eo a oa da vezañ lakaet e pep lec'h, anat eo. Hag ivez ar meskaj graet etre an doare-divizout hag an amzer-vremañ : (p. 55) « Gant ma kavimp sav adarre, ha pa ne vez nemet e Ben-Oded » ; (57) « Laret e vez 'z eus mall warnañ mont di ». En daou lec'h e ranke bezañ e ve, anat eo.

Dre vras ez eo chomet eeunoc'h Youenn Drezen, e-keñver ar yezh, e " Veig Trebern " eget ne oa en " Itron-Varia Garmez ". Amañ e chome berr a-wechoù al lenner gant re a c'herioù luc'haj Pont 'n Abad. Mat eo ur gont evit reiñ liv d' an displegadenn ; met, mar bez re eus al « langach » -se, e teu da vezañ un torr-penn evit ar re ha ne dint ket bet maget ennañ en o yaouankiz. En taol-mañ eo bet ivez a-wechoù an oberour war-var, e " Distro tad Veig Trebern da vihanañ, da vont un tammig pell war an tu-se, met santet en deus, evit doare e oa aze ur skoilh, ha diwallet en deus da vont a-benn outañ.

Bezeta vezo, pep hini a gar ar brezhoneg yac'h ha bev a fello dezhañ kaout en e di ha lenn Skol-louarn Veig Trebern hag e frai Paotr-Tev.

*

PREDER. Kaier 161-162. - Douaroniezh 1. Stadoù-Unanet, Kanada, Argantina,

Brazil, Unaniezh Soviedel. - Lies-skrivet, 130 pajennad ment A 4 (21. 29,7 cm).

445

Tennet eo danvez ar pezh-labour-mañ eus ar c'hentelioù dre lizher bet kaset da benn gant SADED etre 1962 ha 1972. Mall a oa warnon lenn ar pezh-labour-mañ pa zegouezhas ganin. N' em boa ket ezhomm da vont pell, avat, da vezañ disouezhet, ken stank e oa, er boued-se, an drein a chome a-dreuz en ho korzailhenn. Setu, da skouer :

p. 9, « Egorant eo Norzamerika (...) E div riez... e c'hoarvez Norzamerika. Etrezo harzoù kendivizadel treset a-dreuz da stummadurioù unvan ar glenn... »

p. 17, « Tiriegezh ar Stadoù-Unanet a c'hoarvez eus tirioù ec'hon bet tregerzhet ha trevadennet gwechall... ».

Kenteliet e vez (p. 5), d' ar re a heuilh ar c'hentelioù, prenañ « ur gartennaoueg e saozneg kentoc'h eget unan e galleg, en abeg da stumm saoznek an anvioù tostoc'h ouzh ar stumm etrevroadel ». Kement-se ne vir ket ouzh al lenner da gavout (p. 98) skrivet « Tcaritcin » e-lec'h Tsaritsin. Er bajenn 95 e kavo skrivet « Kazac'hstan » ; er bajenn 114 e kavo avat « Kazaxstan » evit ar pezh a vez Kazakhstan en doare etre vroadel ! Div stêr a gaver o anv skrivet « Koura » ha « Kouban » p. 91 an anvioù a vez skrivet Kura ha Kuban er skritur etre vroadel. Ha perak skrivañ « Verxoiansk », « Astraxan », « Arxangelsk », pa ra ar re all gant Verkhoyansk, Astrakhan hag Arkhangelsk ?

Bugaleerezh a seurt-se ne c'hell ober vad da zen. Hag ur rann-galon eo gwelout kement all a labour gwastet dre ziboelegezh unanig bennak. A ! Ma karjent bezañ skrivet e brezhoneg e-lec'h bezañ hen graet en egoranteg !

Da vezañ ankounac'haet ar buanañ ar gwellañ.

*

SKRID, kelaouenn Kevrenn Geltiek Roazhon. Stagadenn da HOR YEZH. - Niv. 1, Meurzh 1974, 88 p., ment A 4 ; Niv. 2, Mae, 68 p. ; Niv. 3, Gouere, 77 p.

Ur soñj dereat e c'hell bezañ bet embann skridoù an dud a heuilh kentelioù Skol-Veur Breizh-Uhel. Ar pezh a zo bet embannet a chomo, zoken mar bez kavet en un dastumadennig liesskrivet dizampart a-walc'h, diaes da lenn daoust ma 'mañ' koulskoude war baper mat.

An niverenn gentañ a zo evel ur maen-eñvor, e koun Yann Jaouen, unan eus ar studierien, aet da anaon warlene, d' an oad a dri bloaz warn-ugent. Troet gentañ e kaver Eurioù Bro Galaikia, gant Manuel Maria. Un dra gaer eo an dastumad-se.

446

Seurt meuleudi ne rin ket d' an troidigezhioù all a gavan en div niverenn-mañ, troidigezhioù niverus a-walc'h ha na gemerer ket ar boan da reiñ dimp da c'houzout, estreget an anv, piv eo ar re o deus o savet en o yezh orin. Un anv hepken a zo nebeut a dra. Koulz ha treiñ pennadoù diwar yezhoù estren e vefe mat, marteze, kemer traoù a zoare, ha neket disterachou ! Pe neuze, daoust hag an droerien eo o devije kaset da goll blaz ar skrid ?

Kalz gwelloc'h eo din an danvez savet war-eeun e brezhoneg. Kement-se a ziskouez e c'hellfe bezañ en dud yaouank-se danvez skrivagnerien, ma vefe enno un tamm youl da skrivañ.

Talvezout a ra ar boan menegiñ, en niverenn 2, barzhonegoù e kerneveg gant Tim Saunders, ar pezh a ziskouez ez eus c'hoazh un tammig broud er yezh-se « aet da get » un daou c'hant vloaz 'zo bremañ.

Ne deo ket danvez an trede niverenn hag am lakay da welout an traoù en un doare disheñvel, daoust d' ar skridoù estren da vezañ bet dibabet kalz gwelloc'h dre vras. Klasket ez eus bet bodañ en niverenn-mañ, a vije lavaret, un torkad skridoù arvar hag anken, pe neuze euzh ha reuz ma kavit gwell, hag ar skridoù-se a zo bet tennet en taol-mañ eus oberoù skrivagnerien ampart evel Jean Ray, Ray Bradbury pe Edward D. Hech. Met en o c'heñver n' eus ket da ober fae tamm ebet war skridoù bet savet war-eeun e brezhoneg evel " Stank an Ifern " gant Y. E. ar Moegn, pe " D' ar gwele evit ar vro " gant Makoto Noguti, un den deuet eus bro an heol o sevel da vevañ e bro an heol o vont da guzh barrek bremañ da skrivañ brezhoneg hag a raje mezha da hini meur a vrezhoneger. Estreget testennoù ankenius a zo koulskoude en trede niverenn-mañ ha Mari Ann a ro dimp un testienn fromus gant he " Mezh am eus bet... " ha n' eus nemet meuleudi da reiñ dezhi ivez evit an taolennoù a liv eus " Buhez ur vreizhadez yaouank an deiz hirie ". A-benn ar fin ne vank nemet un tammig youl hag un tammig c'hoant da galz eus hon tud yaouank evit ma savfe en hor bro ur rummad skrivagnerien nevez evit kemer lec'h ar re a ya bremañ war goshaat pe a zo bet kaset da zouar ar vered.

*

447

Yann-Ber PIRIOU. - Ar mallozhioù ruz. - Ul levr 174 pajenn, ment 13. 18 cm. E ti P. J. Oswald, Paris.

Ar « c'homzoù plaen » a zo anv anezho gant an oberour a zo barzhoniezh, ha barzhoniezh eus ar c'hentañ. Adkavout a reer el levr-mañ c'hwec'h pezh hag a voe embannet da gentañ er gelaouenn AL LIAMM e 1972 hag e 1973. Tri anezho a oa dindan un talbenn all, roet amañ da heul etre klochedoù : Dilezet (An Emzivadeg), Planedenn, Tri Liv (Livioù), E skleur al Loar (Pedenn), Treuzvuhezioù ha Diaspora. Sinet e oant neuze " An Touseg " ; ul loen milliget, eñ ivez. Adal an hini kentañ a voe tu da lenn (Treuzvuhezioù) e oa anat an tan a c'hore dindan ar gerioù. Ne c'helle bezañ aze nemet unan hag a ouie embreger e yezh. Ha koulz e oa ar bedenn e skleur al loar (« Sant Haran » a lenned e skrid " Al Liamm " ; hag anat eo ar wellaenn el levr, ma kaver Sant Taran. Gouzout a reer ez eo « Garan » stumm diazez an anv).

Gant ur mestr-oberour hon eus da ober amañ. Mallozhioù, kunujennoù, ya. Hogen, meur a hent a gas d' ar gened, meur a hent a zo da reiñ brud d'ar brezhoneg. Ar c'hiz a zo, en hon amzer, da ober e benn fall dirak an dud ; hag er c'heñver-se ne ra Yann-Ber Piriou nemet heuliañ un hent darempredet-mat. Dindan ar pilhoù, aval, e weler mein prizioù o lintrañ, ha dindan an doare difoutre e tesson ur meiz kizidik hag ur galon entanet. Ha ma ne vez gant kalz eus ar re a zarempred an hent-se nemet stirlink ha storlok, amañ e tarzha diwar pep bomm breoù hud ar barzh.

E-pad bloavezhioù ha bloavezhioù omp bet nec'het, ni eus ar rummad kozh, o welout e oa aet da hesk eienenn hol lennegezh. Ne oa den, pe dost, oc'h embreger labourioù a dalvoudegezh en hor yezh. Ar re deuet da vezañ anavezet etre 1920 ha 1940 eo a gendalc'he da ren ar c'hoari ! « Ar yaouankiz ne oar mui skrivañ, » a lavared. Ha nec'het e vezomp atav o welout pegen diseblant e chom dre vras ar re yaouank ouzh al lennegezh. A zo gwir, hep mar. Ha koulskoude e ranker anzav bremañ ez eus bet kavet ur rummad barzhed nevez da reiñ brud d' ar brezhoneg. Er penn kentañ eo ret lakaat, anat eo, oberenn veur barzhez Traoñ an Dour, a rankas gortoz tost da vat ar gozhni a-benn dont da vezañ anavezet ha ma teuje hec'h anv da skediñ ; a gaver seul vrasoc'h ma vez lennet muioc'h eus hec'h oberoù, pep hini eus ar re-mañ disked a-walc'h marteze, met a vez merzet ar gened anezho pa vezont lakaet en ur gichen, evel ma sav ar gened diwar ar maezioù ha n' eo ket dismantret enno ar c'hempouez bet degaset gant rummadoù ha rummadoù a dud a-hed ar c'hantvedoù.

448

Yaouankoc'h a galz eo barzh ar mallozhioù hag ar c'hunujennoù. Met, evel ar beizantez kozh a oar dinac'h an doareoù nevez a dro ar gouerien da sklaved giz nevez, e tinac'h ar c'helenner doareoù all da welout an traoù. O kas e gammedoù war hentoù dall a-wechoù ? A c'hell bezañ. Tregerniñ a ra avat e c'halv, kreñv ha nerzhus, evel ma rae, tost d' un hanter kantved 'zo hini Jakez

Riou. Garvoc'h marteze. Hag e-lec'h goap ha fent, e tifluk ar mallozhioù. Hogen Breizh hag ar brezhoneg a zo aze atav, bev ha gren.

*

Sten KIDNA. - Kanenn d' ar Vuhez. Kentskrid gant Langleiz. -
Ul levrig 72 pajenn, ment 14.21 cm, 1974. Embannet gant an oberour.

Un dastumad barzhonegoù all. Hag eñ o tostaat e meur a gaver ouzh hini Yann-Ber Piriou. Barzhonegoù bet savet a-hed ur pennad mat a amzer ha bet embannet meur a hini anezho er c'helaouennoù. Barzhonegoù ha na dennont ket bepred d' ar varzhoniezh c'hlan, met a zo enno ivez roud ar stourm hag an enebiezh.

Eus ur rummad koshoc'h eo Sten Kidna koulskoude peogwir e oa anavezet en emsav breizhat kent 1940. Kavout a ra din ez eo en hañv 1936 eo em eus bet tu da gentañ da ober anaoudegezh gantañ, e-doug ar c'hampoù-hañv a veze neuze savet gant Jermen Breton. Goude ar brezel ec'h embannas e-pad ur pennad ur gelaouennig e rannyezh Wened, anvet *En Had*, harpet evit doare gant tud evel Roperzh ar Mason hag Iwan an Diberder. An niverenn gentañ o tont er-maez a zouge an amzeriad Mae-Mezheven 1951 ; hag an daouzekvet, ha diwezhañ kement ha ma ouzon, hini miz Eost 1956. Daouviziek e tlee bezañ ar gelaouennig skriverezet ha liestennet-se ; met pell eo bet eus dont ingal er-maez, betek dizeriañ da vat. Tost d' un dousennad eus ar pezhioù a zo el levr-mañ a gaver er gelaouennig-se, en ur gregiñ gant *Evel an dud arall* en niverenn 2 hag oc'h echuiñ gant *Serr-Noz* hag *Ar c'hrouadur algeriat* en niverenn 12.

Evit bezañ adembannet ez eo bet lakaet er skritur unvan ar skridoù hag a oa da gentañ e doare-skrivañ Gwened. Skouer vat en deus roet Sten Kidna en ur ober kement-se hag heuliet un hent reizh rak gwall verr e vije bet niver ar re bet gouest da dañva e skridoù er skritur rannvroel.

449

Koantik eo al levr da welout gant e c'holo gwenn warnañ ar gerioù e lizherennoù gwer. Kregiñ a rin koulskoude gant tamalloù : ha da gentañ gant an hini pennañ : n' eus taolenn danvez ebet ! Ar pezh a zo kasaus meurbet pa vez c'hoant deoc'h klask pennad pe bennad a anavezit an anv anezhañ. Un eil tamall : diskempenn eo bet al labour, hag ur bern vioù-koukoug, evel ma lavare Loeiz Herriaou gwechall, a zo chomet ennañ. Er skouerenn am eus bet e kaver ur follenn skrivet gant an dorn hag a ro an divankadennoù pennañ. Met pell emañ ar fazioù da vezañ meneget holl warni. An implij eus an dildenn a zo dievezh-kenañ, gwech ez eus anezhi, gwech n' eus ket, gwechoù 'zo e seblant bezañ bet lakaet gant an dorn, gwechoù all c'hoazh ez eus anezhi e lec'hioù ma ne oa ket da vezañ. Ur varzhoneg a zo, anvet *Biafra*, hogen e lec'h all e kaver skrivet " Biaffra ", er bajenn 6 e kaver zoken an eil hag egile !

Ar mel bremañ. Ne gav ket din e ve Sten Kidna en e vleud pa glask kunujenniñ. Re a gizidigezh ene en deus evit se. Hag en e wellañ emañ pa ver danvez « kan ar vuhez » gant gerioù dibabet-mat. War ar renk kentañ holl e lakajen moarvat ar pezhig anvet *Hymen* ; met da heul e teu, evel un tamm mousc'hoarzh put, *An noz yen*. Evel ma vije ar barzh un tamm diskredik dirak ar wirionez kriz. Hevelep emzalc'h a adkaver ivez en eil rann eus al levr, " Labour ha Stourm ". Souezh, diskred, enkreuz un denig sioul ha lent a gaver ivez er rann-se hag a lakafen er renk kentañ enni *Va gwaz 'zo aet d' an Indochin* ha *Chantal Kalvez*. Ar pezh-mañ a zo anezhañ un doare « gwerz » a c'hiz nevez, ur werz a gaver enni holl bouez tonkadur Mab-Den (a zo hini Merc'h-Den ivez, anat eo).

Anna YOUENOU. - Frañsez Debauvais, de Breiz-Atao, et les siens. Levrenn gentañ :
Fondation et essor de Breiz Atao. - Ur pezh levr 416 pajenn, ment 15,5.23 cm +
8 pajennad skeudennoù.

Etre daou vrezel bras ar c'hantved-mañ ez eo bet, evit ar braz eus an dud, an " Emsav Breizhat " kevatal gant Breiz Atao, ar gelaouenn kroget da zont er-maez diouzhtu goude arsav-brezel 1918 hag a zalc'has gant ar stourm ken na grogas ar brezel all e-pad hañv 1939. Daoust ma oa bet savet gant Job de Roince ha gant Morvan Marchal, ez eo chomet brudet dreist-holl ar pennskrivagner anezhi, Olier Mordrel, hag ar merour, Frañsez Debauvais. An hini kentañ meneget a zo bev c'hoazh, hag e 1973 e lakaas embann (e ti Alain Moreau, e Pariz) ur pikol levr 558 pajenn dindan an anv **Breiz Atao**, goude bezañ bet o vevañ en harlu e-pad hir amzer. An eil, hag a oa fall e yec'hed abaoe pell, a guitaas ar bed-mañ, pell eus e vro, e Kolmar, en Elzas, d' an 20 a viz Meurzh 1944. Tregont bloavezhiad amzer a zo aet e-biou abaoe hag e intañvez, Anna Youenou, o chom bremañ e Roazhon, a oa bloavezhioù a oa o labourat evit sevel istor buhez ha mennozhioù he fried. Setu m' eo deuet er-maez al levrenn gentañ hag hor c'has war e roudoù betek ar 6 a viz Eost 1932. Oadet e oa neuze Frañsez a nav bloaz warn-ugent hanter, ganet ma oa bet e Roazhon d' an 31 a viz Genver 1903.

Ar vrezhonegerien a zalc'h soñj dreist pep tra ez eo diwanet Gwalarn diwar Vreiz Atao, pa oa bet embannet an niverenn gentañ anezhi evel stagadenn d' ar gelaouenn-mañ e miz Meurzh 1925 ; ha c'hwec'h niverenn a zeuas er-maez en doare-se a-barzh ma kuitaas Gwalarn an neizh-se evit ren he buhez dizalc'h. Ur vuhez hag a badas betek miz Mae 1944. E niverenn ar miz-se, hag a oa da vezañ an hini ziwezhañ, hag hi o tougen an niver 165, e lakaas Roparz Hemon, rener Gwalarn, ur pennad-digeriñ gouestlet da eñvor Frañsez Debauvais, « ar Breizhad meur-se » a oa neuze o paouez mervel. Ar pep reता a gaver er skrid-se, ur pennad bet lennet diwar skañv moarvat gant meur a hini, pe tamm ebet zoken, rak pa zegouezhas an niverenn etre daouarn al lennerien e oa kouezhet da vat ar reuz war ar vro. Ne gavan ket didalvoud eta tennañ er-maez daou bennadig anezhañ :

(1) « Se eo a zo bet buhez Frañsez Debauvais : ur stourm er baourentez da adsevel ar vro. A-vihanik - hen kontet en deus din meur a wech - e oa bet dedennet gant Istor Breizh. Ac'hano ar garantez a vagas outi. E-touez ar re gentañ e voe er strolladig paotred yaouank-flamm a grouas, raktal goude brezel 1914, ar gelaouenn Breiz Atao, andon an emsav a vremañ, politikel, arboellerezhel, ha sevenadurel ivez. Bevañ a reas evitañ, ha drezañ eo e varvas... »

(2) « Ganimp-ni Breizhizeliz e vo karet dreist-holl Frañsez Debauvais dre ma komprenas, hag eñ a Vreizh-Uhel, talvoudegezh ar brezhoneg. Santet en doa, eñ ivez, ar broud marzhus a zoug Breizhiz desket ar c'hantved-mañ da adkavout o yezh vroadel, bet disprizet gant Breizhiz desket an amzer gwechall, ha disprizet c'hoazh gant ar werin. »

D' ar re evel don-me o deus anavezet-mat anezhañ e oa anat e sante ar Breizhuhelad a oa anezhañ ne c'helle Breizh bezañ ur vroad nemet gant harp ar brezhoneg ; hag evitañ e oa ur wirionez dallus ger-stur Yann-Vari Perrot : « Hep brezhoneg, Breizh ebet ». Evit ma vije staget c'hoazh kreñvoc'h ouzh gwrizioù e vro en devoa divizet ne gemerje da bried nemet ur vrezhoneger. Hag e miz Gwengolo 1928 e tichañsas dezhañ gwelout, e-pad gouelioù ar Bleun Brug e Lesneven, ur plac'h yaouank a Zouarnenez o c'hounit kenstrivadeg ar prezegerezh. Kavout a reas dezhañ, en e emskiant, en devoa dizoloet eno an hini en devoa ezhom. Ha, d' an 23 a viz Ebrel 1929, e voe benniget e Douarnenez eured Frañsez Debauvais hag Anna Youenou gant an Aotrou Perrot, rener Feiz ha Breiz. Ar beleg santel hag an den kalonek-se a oa tonket dezhañ mervel war an hent, skoet gant taolioù ar re fallakr, pevar miz a-raok na dremenas Frañsez diwar gleñved en harlu.

Tregont vloaz goude e varv, pemp bloaz ha daou-ugent goude o eured, setu 'ta tu dimp da lenn, skrivet gant e intañvez, petra eo bet o buhez a breder hag a drubuilh pa oant priedoù : pezh ivez e oa bet buhez he gwaz a-ziagent. Re vras samm, re vras kefridi eo bet evit Frañsez Debauvais mirout en he sav ar

gelaouenn a zeuas da vezañ adalek e yaouankiz flamm e breder pennañ, e dra evit lavarout gwir hag e abeg bevañ. Evit harpañ ar gelaouenn eo e kemeras war e gont un ti-moulañ e Roazhon, ur samm spontus er bloavezhioù-se ma teuas ken tenn an aferoù en abeg d' ar « gouziz bras ». Tamm-ha-tamm e fallaas e yec'hed, taget ma oa bet e skevent gant ur c'hleñved hag a oa c'hoazh tost da vat dibareüs en amzer-se ; hag e rankas, gwech ha gwech all, mont da ober pennadoù diskuizhañ tra m' edo o trenkañ ar stourm renet evit ar vro gant Strollad Broadel Breizh, hag a oa diwanet e 1931 diwar zismantroù Strollad Emrenerien Vreizh, savet e-unan e 1927 diwar Unvaniezh Yaouankiz Vreizh. Dre ma taerae ar stourm, setu ma oa ivez brudoù brezel o redek dre ar bed ; hag e stardas muioc'h-mui ivez gwask ar Gouarnamant war ar vroadelourien vreizhat ken na reas, e miz Here 1938, Frañsez anaoudegezh prizonioù ar Stad evit un tri miz bennak. Hag e 1939, pa santas edo ar brezel o vont da darzhañ, setu ma tec'has e diavaez bro e dibenn miz Eost, evel ma reas ivez Olier Mordrel. Distro e Breizh e 1940, goude dismantr an armeoù gall, e voe eus ar re a savas Kuzul Broadel Breizh. Met ne c'hellas ket kendalc'her pell gant ar stourm, er renk kentañ da vihanañ, en abeg da stad e yec'hed. Ha ne welas ket disoc'h ar brezel, nag ar reuz a gouezhas da heul war zouar e vro.

Ur blijadur eo bet evidon lenn al levr kentañ-mañ ha desket em eus kalz traoù ouzh e lenn, peadra da reiñ da gompren tro-spered an den-se am eus bet tu da zaremprediñ kalz e-pad an treuziad amzer a dremenis e Roazhon etre Kel ar Goañv 1931 ha miz Mae 1937. Tu am boe evel-se da anaout an den a oa anezhañ, da welout e zoareoù, d' e glevout o tisplegañ e gredennoù. En enep da galz « arzourien » a oa en emsav, e oa anezhañ un den stag-mat ouzh an douar, dalc'husted dezhañ ha neket froudennoù. Bet eo bet, hag a-bell a gav din, an hini brasañ eus ar re a renas ar stourm « politikel » evit Breizh, ar vro-se ma kouezhas, evel ma tispleg amañ e wreg, e karantez ganti pa ne oa c'hoazh nemet nav bloaz, o welout ur gartenn Vreizh e-pign er c'hlas-skol, hag o klevout komzoù ur skolaer douget d' e vro.

N' en devoa ket evel m' hor boa-ni, tud Goueled Breizh, ar brezhoneg evit e harpañ. Un den eus ar Gorre a oa anezhañ, e gentadoù a oa gwriziennet, ar pep brasañ anezho, etre Dinam ha Roazhon, hag e anv zoken a zeue eus an diavaez, e dad-kuñv o vezañ kuitaet an Normandi e 1840 evit mont d' an Naoned, ma timezas, bloaz goude, gant ur plac'h deuet eus Roazhon. Ar pezh a rae m' en devoa Frañsez en e wazhied un eizhvedenn a wad nann-breizhat.

An displegadennoù roet el levr diwar-benn e dud ha diwar-benn e vugaleaj a ro tu deomp da gompren pebezh « taol-kurun » a skoas e galon pa welas, e miz C'hwevrer 1919, Breiz Atao o tiskouez e stal ur marc'hadour kazetennoù. Ne vankas ket, anat eo, da brenañ an tamm paper-se ha da glask tu, eñ a-vec'h c'hwezek vloaz dezhañ, da gaout penn eus renerien an embannadenn hag o kavout an hent davet Morvan Marchal, tri bloaz koshoc'h egetañ ; diwar neuze ne zispegas ket ken, rak kavet en devoa an erv ma tlee poaniañ warnañ keit ha ma chomje buhez ennañ. Dreist-holl ma c'hellas, en tu-hont da se, kaout an tu bloaz diwezhatoc'h da amprou an tamm brezhoneg en devoa desket, pa em gavas Youenn Drezen e Roazhon da ober e goñje ha da zaremprediñ ken alies ha ma oa tu burev Breizh Atao.

453

A-benn ma vo peurechu oberenn Anna Youenou e tle dont er-maez daou pe dri levr all. E galleg eo bet skrivet. Ha moarvat ne vije ket bet tu da embann e brezhoneg ur seurt pezh tra en abeg d' an dispign. Marteze zoken eo bet un dra vat ober gant ar galleg e doare da lakaat an had da gouezhañ e spered Breizhuheliz - hag en hini ar c'hallegerien all - evit ma tiwano enno galv ar vro hag ar brezhoneg evel ma reas e kalon ar bugel bet ganet e penn kentañ ar c'hantved-mañ.

Met un deiz a zeuio ma ranko unan eus e ziskibien sevel en hor yezh ul levrig hag a lavaro d' ar vrezhonegerien pebezh den eo bet Frañsez Debauvais. An hini a zo er renk kentañ e-touez hor re aet da Anaon, e-tal Yann Sohier ha Yann-Vari Perrot.

DEIZIADUR GODELL 1975

An dek 10,00 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 1/3 evit un niver bras

Kasit ho chekenn gant ho kouleñn da R. HUON

2, Venelle Poulbriquen, Brest - C.C.P. Rennes 1629-14

(troidigezh Fransez Favereau)

ESPERAÑSOÙ KAER

Setu amañ troet e brezhoneg pennadoù I ha III romant brudet Dickens, " Great Expectations ", a zo c'hoazh, evel ouzer, unan eus oberennoù diazez al lennegezh saoz. Un hollad eo an daou bennad-se, dre ma tiskouezont kejadenn gentañ Pip ha Magwitch, ar galeour. Diwar an darvoud-se e vo steuñvet buhez Pip, buhez ar "snob" a droy kein da Joe ha d'e diegezh, Pip a vo paket e rouedoù Miss Havisham... Magwitch, den kevrinus, a vo e skeud war ar romant a-bezh, rak eñ eo madoberour an emzivad Pip, hep na oufe den... Un istor gwall santimantel, da welout ! Marteze. Koulskoude e kavan talvoudus reiñ un tañva eus skritur Dickens, ur skritur fromus, pinvidik, luziet a-wechoù, ken " skeudennet " eo.

EOST 1971.

-I-

Hon bro oa hini ar geunioù, e-tal ar stêr, en ur gildroenn, dek lev diouzh ar mor. Ma santadur kentañ, lemmañ ha ledanañ eus hennvoud (1) an traoù, eo hañval ganin e tapis anezhañ un abardaevezh rip memorus. D' an ampoent e veizis evit mat e oa al lec'h dibourc'h-se, goloet gant linad, ar vered an hini oa ; e oa Pilip Pirrip, tremenet er barrez-mañ, hag ivez Georgiana. pried da hemañ, marv ha douaret an hini oa ; e oa Alexander, Bartholomew, Abraham, Tobias ha Roger, bugaligoù ar re-mañ a-us, marv ha douaret ivez ; e oa gouelec'h plaen teñval, en tu all d' ar vered, dastroc'het gant sanioù, kleuzioù ha klouedoù, chatal a-skign o peuriñ ennañ, ar geunioù an hini oa ; e oa al linenn izel liv ar plom, du-hont, ar stêr an hini oa ; e oa ar c'hev gouez diabell ma c'hwezhe an avel dioutañ ar mor an hini oa ; e oa an tamm hordennadig kridiennoù a zeue dezhañ aon rak kement-se hag a oa war-nes gouelañ, Pip an hini oa.

(1) hennvoud = identity.

455

« Paouez d' ober trouz ! » a c'harmas ur vouezh spontus dre ma lamme un den a-douez ar bezioù e-kostez porched an iliz. « Ro peoc'h, paotr an diaoul, pe e troc'han da c'houg dit ! »

Un den spouronus, leien louet holl en-dro dezhañ, ur mell houarn ouzh e c'har. Un den diskabell, toull e votoù, ur c'hozh tamm lien en-dro d' e benn. Un den bet soubet en dour, mouget er fank, mac'hagnet gant mein, kignet gant kailhos, piket gant linad, freget gant drez ; o jilgammat hag hag o krenañ, o tispourbellañ hag o krozal ; ma skrigne e zent en e benn pa dapas ac'hanon dre ar groñj.

« O ! Na droc'hit ket va goûg, aotrou, » a aspedis gant an aon. « Na rit ket, aotrou, m' ho ped. »

« Lar dimp da anv ! » eme an den. « Buan ! »

« Pip, aotrou. »

« Ur wech c'hoazh, » eme an den, paret e selloù warnon.

« Sav da vouezh ! »

« Pip, Pip, aotrou. »

« Diskouez dimp pelec'h ' out o chom, » eme an den. « Diskouez gant da viz. »

Diskouez a ris gant ma biz pelec'h oa hon c'hêr, en arvor plat e-mesk ar gwern hag ar penndogennoù, ur c'hard lev bennak diouzh an iliz.

An den, goude sellout ouzhin ur reuziad, a eilpennas ac'hanon, hag a skarzhas ma godelloù. Un tamm bara ne oa ken e-barzh. Pa zeuas an iliz enni hec'h-unan - rak ken kreñv ha ken trumm e oa ma he lakas d' ober lamm-chouk-he-fenn, hag e welen an tour dindan ma zreid - pa zeuas an iliz enni hec'h-unan, a laren, e oan em c'hoazez war ur maen-bez uhel, o krenañ, tra ma floupe-eñ an tamm bara.

« Bleiz yaouank ac'hanout, » eme an den, o lipat e vuzelloù, « lartat divjod 'peus. »

Me 'gav din e oant lart, ha me re vihan d' am oad koulskoude, ha tamm ebet kreñv.

« Daonet 'vo ma ene ma n' hallin ket debriñ anezhe, » eme an den, en ur hejañ e benn, gourdrouzus, « ha ma 'm eus ket hanter c'hoant d' ober ! »

456

Displegañ a ris a-zevri em boa esper ne raje ket, ha kregiñ startoc'h er maen-bez ma oan bet laket warnañ, ken evit derc'hel warnañ, ken evit mirout da ouelañ.

« Sell amañ te ! » eme an den. « Pelec'h 'mañ da vamm ? »

« Aze, aotrou, » emeve.

Lammat a reas, ober ur redadenn verr, ha sellout dreist e skoaz.

« Aze, aotrou, » a ziskleiris, abaf. « Hag ivez Georgina. Honnezh eo ma mamm. »

« O, » emezañ, o tont war e giz. « Ha da dad eo honnezh, 'tal da vamm ? »

« Bez' eo, aotrou, » emeve « eñ ivez, tremenet er barrez-mañ. »

« Ha ! » a valbouzas neuze, o prederiañ. « Gant piv out o vevañ - laket e vijes laosket da vevañ, pezh n' eo ket bet divizet ganin c'hoazh ? »

« Ma c'hoar, aotrou - Mrs Joe Gargery - gwreg da Joe Gargery, ar marichal, aotrou. »

« Marichal, ha ? » emezañ. Hag ober ur sell ouzh e c'har.

Goude ober selloù du ouzh e c'har hag ouzhin meur a wech, e tostaas d' ar maen-bez, e tapas ac'hanon en e zivrec'h, hag e c'hwenias ac'hanon ken pell ha m' halle derc'hel ac'hanon ; kement ha ken bihan ma oa e zaoulagad o sellout don em re, ha ma re, blank-blank, en e re.

« Sell amañ te ! » emezañ, « an dalc'h o vezañ hag-eñ 'vi laosket da vevañ pe get. Goût a rez petra eo ul livn ? »

« Gouzon, aotrou. »

« Ha goût a rez petra eo boued ? »

« Gouzon, aotrou. »

War-lerc'h pep goulenn e c'hwenie ac'hanon un tammig muioc'h en doare ma santfen muioc'h c'hoazh ma gwanded hag an dañjer ma oan.

« Kas a ri din ul livn ! » Ha c'hweniañ ac'hanon. « Kas a ri boued din ! » Ha c'hweniañ ac'hanon adarre. « Kas a ri anezhe o-daou din. » C'hweniañ ac'hanon adarre. « Pe e yelo da galon ha da avu diouzhit. » C'hweniañ ac'hanon adarre.

Spouronet mik e oan, ha ken mezevennet ma talc'hen krog ennañ gant ma daou zorn, ha ma lavariz : « M' ho pije ar vadelezh da leuskel ac'hanon em sav n' em bije ket c'hoant rechetiñ marteze, hag e c'halljen marteze teurel fed muioc'h. »

457

Hag eñ pennbouzellenniñ ac'hanon, euzhus, ken e lammas an iliz dreist he gwiblenn zoken. Neuze e talc'has ac'hanon dre an divrec'h, em sav-sonn war-benn ar maen, hag e tistagas ar c'homzoù spontus-mañ :

« Kas a ri din, arc'hoazh vintin abred, al livn hag ar boued-se. Kas a ri din pep tra, 'kichen ar pezhioù-kanol du-hont. Ober a ri, ha diwall da larout ur ger pe d'ober ur jestr a rofe da intent 'peus gwelet ac'hanon, pe den pe zen all, ha neuze 'vi laosket e buhez. C'hwitañ a rez, pe ec'h ez diwar-hent e mod pe vod, pegen nebeut bennak, hag e vo diframmet da galon ha da avu, rostet ha debret. Rak n' on ket ma-un emañ, evel a c'hallfes krediñ. Ganin 'zo un den yaouank kuzhet, hag e-skoaz an den yaouank-se on-me un Ael. An den yaouank-se a glev ar pozioù a laran. An den yaouank-se en deus un doare dezhañ e-unan da vont d' ur paotr bihan, d' e galon, ha d' e avu. Ne dalv ket d' ur paotr bihan kas en em guzhat diouzh an den yaouank-se. Bez' e c'hallio ur paotr yaouank prenañ an nor, bezañ tomm dezhañ en e wele, en em vordañ, sachañ an dilhad-gwele war e benn, e c'hallio soñjal emañ en e aez hag e savete, met an den yaouank en em silo, dousig, dousig, davetañ hag a rogo e gof. Evit bremañ e harzan ouzh an den yaouank-se d' ober droug dit, ha mil boan am bez. Tenn eo din mirout ouzh an den yaouank-se da vont d' az pouzelloù. Petra 'larez, neuze ? »

Lavarout a ris e kasfen dezhañ al livn, hag e tapfen evitañ kement tamm bruzun a gavfen, hag e teufen d' e gaout e-kichen ar pezhioù-kanol, abred diouzh ar mintin.

« Lar, Doue d' az lazho mik ma ne rez ket ! » eme an den. Larout a ris, ha diskenn a reas ac'hanon.

« Neuze, » emezañ, « soñj 'peus eus ar pezh 'peus asantet ober, ha soñj eus an den yaouank-se ivez. Kerzh d' ar gêr ! »

« No-noz vat, aotrou, » a valbouzis.

« Te gomz te ! » emezañ, o sellout tro-dro ouzh ar blaenenn yen ha gleb. « Me 'garfe bezañ ur glesker. Pe ur silienn ! »

D' ar poent-se e stardas e gorf o krenañ e-barzh e ziv vrec'h - o'n em vriata e-unan, evel d' en em zerc'hel en ur pezh - hag ez eas o kammañ etrezek mur izel an iliz. Evel ma welen anezhañ o vont, evezhiek ha war e bouez, e-mesk al linad hag an drez a vevenne ar c'hrugelloù glas, e seblante d' am daoulagad yaouank mont e-biou da zaouarnoù ar re varv, o sevel gant evezh bras diouzh o bezioù d' ober ur c'hrog d' e ibil-troad ha d' e sachañ gante.

458

Pa erruas e-tal mur izel an iliz ec'h eas dreisti, evel un den morzet ha motet e zivhar outañ, ha neuze e troas da sellout pelec'h 'oan. Pa welis anezhañ o treiñ, e sellis-me war-du ar gêr hag e redis buanañ ma c'hallen. Prest goude e sellis dreist ma skoaz, hag e welis anezhañ o vont adarre, da gaout ar stêr, atav stardet en e zivrec'h, hag o vale war begoù e dreid kignet, e-mesk ar mein

bras taolet er geunioù amañ hag ahont, d' ober pazennoù pa veze puilh ar glav pe pa save al lanv.

Ne oa ken ar geunioù nemet ul linenn a-blaen, hir ha du, neuze, pa baouezis a sellout outañ ; hag ar stêr ne oa ken nemet ul linenn a-blaen all, na ken du na ken ledan, na tost ; ha ne oa ken an oabl nemet ur regennad linennoù ruz hir ha konnaret ha linennoù du fetis, mesk-ha-mesk. War ribl ar stêr e welen mouk an daou dra du nemeto er gwelva a seblante bezañ en o sav ; unan anezhe a oa ar boue ma levie ar vartoloded dioutañ - heñvel ouzh ur varrikenn digelc'het war-lein ur peul - un dra divalav p' edod en e gichen ; egile a oa ur groug, un nebeut chadennoù e-skourr outi, bet gwechall o terc'hel ul laer-mor. An den a jilgamme etrezet homañ, evel pa vije-eñ al laer-mor dasorc'het, diskennet, hag o vont d' en em istribilhañ outi adarre. Spontus e voen fromet o soñjal en dra-se ; hag evel ma welen ar chatal o sevel o fennoù da sellout outañ, en em c'houlennis hag e soñjent eveldon. Klask a ris tro-dro an den yaouank euzhuse, ha ne gavis roud ebet dioutañ. Met setu me spontet adarre, ha redek d' ar gêr hep arsav.

- III -

Ur mintinvezh rev gwenn e oa, gleborek kenañ. Gwelet em boa ar glebor ledet e diavaez ma zammig prenestr, evel pa vije bet ur c'hornandon o ouelañ eno a-hed an noz, hag oc'h ober gant ar prenestr evel mouchouer-godell. Bremañ e welen ar glebor ledet war ar girzhier dibourc'h hag ar geot rouez evel gwiad-kevid eus ur rumm garvoc'h, o 'n em skourrañ a vleñchenn da vleñchenn hag a c'heotenn da c'heotenn. War bep orjalenn ha war bep kloued e pege glebor gludek, ha ken fetis e oa brumenn ar geun ma oa disgwel ouzhin biz koad ar peul a ziskoueze roud ar gêriadenn d' an dud - ur roud na zegemerent morse, rak morse ne zeuent di - ken na voen tostik-tost dindanañ. Neuze, pa savis ma selloù davetañ, hag eñ o tiverañ, e hañvalas d' am c'houstiañs vac'homet bezañ ur seblant a ouestle ac'hanon d' ar Galeoù.

459

Fetisoc'h c'hoazh oa ar vrumenn pa erruis er geunioù, hag e-lec'h me o redek e-barzh pep tra, pep tra a seblante redek ac'hanon. Gwall zisplijus oa se d' ur spered kablus. Ar c'hlovedoù, ar sanioù, ar c'hleuzioù a darzhe ouzhin a-dreuz al latar, evel pa vijent o huchal ken fraezh ha tra : « Ur paotr a zo gantañ pastez-moc'h un all ! Harzit anezhañ ! » Ken trumm all e teue al loened warnon dispourbellet o daoulagad ouzhin, o fronelloù o vogediñ, « Asa, laer yaouank ! » Un ejen du, ur gravatenn wenn outañ - warnañ zoken, evit ma c'houstiañs vroudet, feson ur c'hloareg - a baras e selloù ken pizh warnon, hag a hejas e benn bouc'h en un doare ken tamallus, dre ma 'c'h aen e-biou, ma vesteodis : « N'hallen ket ober e-giz-all, aotrou. N'eo ket evidon eo 'm eus tapet anezhañ ! » War se e stouas e benn, e c'hwezhas ur bouilh-moged eus e fri, hag e steuzias en ur leuskel ur ruadenn gant e bavioù a-dreñv hag en ur wintañ e lost.

E-keit-se ec'h aen atav war-du ar stêr ; met forzh pegen fonnus ec'h aen, n' hallen ket tommañ d' am zreid, ma seblante ar riv gleb peg oute, evel e oa peg an houarn ouzh gar an den ec'h aen davetañ. Goût a ouien an hent betek ar pezhioù-kanol, aes a-walc'h, rak aet e oan betek eno gant Joe ur sulvezh, ha Joe, en e goazez war ur pezh-kanol kozh en doa laret din na pebezher reuziadoù hor bije eno, pa vijen mous gantañ hervez lezenn ! Evelkent, e luziadenn ar vrumenn, en em gavis d' ar fin re war-zehou, ha dre-se e voe ret din klask dont war ma c'hiz a-hed ar stêr, war ar ribl mein laosk a-us d' ar fank ha d' ar postoù m' eo linennet al lanv gante. A-greiz mont dre eno, fonnusañ ma challen, e oan o paouez treuzañ un douflez, a oa, a ouien, tost d' ar pezhioù-kanol, ha krapañ ar c'hleuz en tu all d' an douflez, pa welis un den aezet dirazon. E gein a oa troet ouzhin, kroaziet oa e zivrec'h, hag e benn a vralle a-raok, ponner gant ar c'housked.

Soñjal a ris e vije laouenoc'h e teujen warnañ gant e lein, en doare dic'hortoz-se, ha setu me dedostaat goustadik ha stokañ ouzh e skoaz. Kerkent e

reas ul lamm, ha ne oa ket ar memes den, un all oa.

460

Hemañ koulskoude a oa gwisket e louet ivez, hag e oa ur pikol houarn ouzh e c'har, ha kamm e oa, ha raouliet, ha riv en doa, ha pep tra evel egile ; nemet n' en doa ket an hevelep dremm, hag e oa warnañ un tog feltr plat, ledan e erien hag izel e foñs. Kement-se a welis en ul lajad, rak n' em boe nemet ul lajad d' hen gwelout : pec'hiñ a reas ouzhin, ha kinnig reiñ un taol din - un taol gwan a-dro a vankas ac'hanon hag a voe tost da ziskar anezhañ, ken e reas dezhañ strebotiñ - ha neuze ec'h eas d' ar red er vrumenn, o strebotiñ div wech, hag ec'h eas diwar wel.

« An den yaouank eo ! » a soñjis, ma c'halon o talmiñ pa hen anavezis. 'M eus aon e vije skoet ur boan em avu ivez, ma 'm bije gouezet pelec'h oa.

Dambrest goude e oan erru 'tal ar pezhioù-kanol, hag eno oa an hini mat - o em vriata hag o jilgammat dre aze, evel pa n' en dije ket paouezet a ober a-hed an noz - o c'hortoz ac'hanon. Spontus en doa riv, sur a-walc'h. Un tammig 'oan en gortoz d' e welout o kouezhañ mik dirazon hag o vervel gant an anoued. E zaoulagad a oa enno un neuz marnaoniet ivez, pa rois dezhañ al livn ha p' hen lakaas war ar geot, ma teuas da soñj din en dije klasket debriñ anezhañ ma n' en dije ket gwelet ar pakad a oa ganin. Ne eilpennas ket ac'hanon, an dro-mañ, da dapout ar pezh am boa, met ma lezel em sav-sonn tra ma tigore ar pakad ha ma c'houlloe ma godelloù.

« Petra zo er voutailh, paotrig ? » emezañ.

« Lambig, » emeve.

Krog oa dija da choukañ kig miñs en e gorzailhenn en un doare iskis kenañ - kentoc'h evel unan o lakaat se a-gostez buan-ha-buan eget evel unan o tebriñ - met dihan a reas evit evañ ur bannac'h lambig. Keit-se holl e krene ken kreñv m' en doa bec'h o terc'hel gouzoug ar voutailh etre e zent ha chom hep terriñ anezhañ.

« Me 'gred din 'peus terzhienn, » emeve.

« Ar gredenn-se am eus ivez, ma faotr, » emezañ.

« N' eo ket yac'h tro aumañ, » a lavaris dezhañ. « Bet oc'h en ho kourvez war ar geunioù, ha terzhiennus int, spontus. Hag ar remm ivez. »

« Debriñ a rin lein a-raok ma tapin ma marv ganto, » emezañ. « Ober a rafen ha me war-nes bezañ ispilhet ouzh ar groug-se, du-hont, diouzhtu goude. Trec'h 'vin c'hoazh d' ar c'hridiennoù-se, me 'bari. »

461

Lonkañ a rae kig miñs, bara, fourmaj, ha pastez moc'h, pep tra war un dro ; ha dre ma tebre e rae selloù disfizius ouzh ar vrumenn tro-dro dimp, hag e paoueze alies - ha paouez ivez e garvanoù - da selaou. Un trouz gwirion pe diwar faltazi, ur stirlink war ar stêr, pe ul loen oc'h alaniñ er geunioù a rae dezhañ lammat bremañ, hag e lavare, trumm :

« N' out ket un diaoul gaouüs ? 'Peus kaset den ganit ? »

« Nann, aotrou ! Nann ! »

« Na roet da zen kefridi da heuliañ ac'hanout ? »

« Nann! »

« Mat, » emezañ, « krediñ a ran ac'hanout. Ur gwall gi ne vijes ken ivez ma c'halljes, d' az oad, sikour pakañ ur c'haezh Doue, enket ken tost d' ar marv ha d' ar pezh-teil evel m' eo ar c'haezh Doue-mañ ! »

Un dra bennak a stirlinkas en e c'hourlañchenn evel pa vije ur wikefre ennañ, evel en un horolaj, hag e vije o vont da seniñ. Hag e torchas e vilgin drailhet ha garv ouzh e zaoulagad.

Dre druez ouzh e reuzeudigezh, hag o sellout outañ o kouezhañ war ar pastez, e kredis larout : « Me zo laouen e kavit anezhañ mat. »

« Komzet 'peus ? »

« Laret 'm eus e oan laouen e kavec'h anezhañ mat. »

« Bennozh Doue, ma faotr. Gran ivez. »

Alies em boa gwelet ur c'hi deomp-ni o tebriñ boued ; bremañ e verzen un heñvelidigezh wirion etre doare ar c'hi hag hini an den. An den a zebre a lonkadennoù trumm ha start, dres evel ar c'hi. Lonkañ a rae, pe gentoc'h plaouiañ pep gouzougad re abred ha re fonnus ; hag e selle a-gostez, amañ hag ahont, a-greiz debriñ, evel pa vije war var e teuje unan bennak eus un tu pe du da skrapañ ar pastez digantañ. Re nec'het holl e oa e spered evit m' hallfe tañva anezhañ war e blaen, a soñjen, pe evit ma teufe den da leinañ gantañ hep na ziskrognfe e zent ouzh e weladennerien. Hag e kement-se holl e oa heñvel-mik ouzh ar c'hi.

« 'M eus aon ne chomo tamm evit egile, » emeve, lentik, goude tevel e-pad ur reuziadig m 'am boa termet war sevended seurt evezhiadenn. « N' eus mann ebet ken da gaout eus al lec'h ma teu. » Ar fed diarvar-se eo a vroudaz ac'hanon da silañ meneg eus se.

462

« Tamm evit egile ? Piv an egile-se ? » eme ma mignon, oc'h ehanañ da chaokat kreun ar pastez.

« An den yaouank. Hennezh 'peus komzet diwar e benn. Hennezh 'oa kuzhet ganeoc'h. »

« O, ha ! » a eilgerias, o c'hoarzhin rust un disterañ. « Hennezh ? Ya, ya ! Hennezh n' en deus ket afer a voued. »

« Me 'soñje din en doa neuz da gaout, » emeve.

An den a baouezas da zebriñ, hag a sellas ouzhin gant al lemmder pishañ hag ar brasañ souezh.

« Neuz ? Pegoulz ? »

« Bremaik. »

« Pelec'h. ? »

« Du-hont, » emeve, o tiskouez, « du-hont, lec'h 'm eus gwelet anezhañ gant e benn o vrallañ en e gousk, ha 'm eus soñjet e oa c'hwi. »

Kregiñ a reas em c'habiez ha sellout ken pizh ouzhin ma krogis da soñjal e oa deut dezhañ en-dro ar mennoz troc'hañ va goug.

« Gwisket evel doc'h, goût a rit, nemet en doa un tog, » a zisplegis o krenañ ; « ha - ha » e chal e oan da zisplegañ se dousig - « ha gant - an hevelep abeg da glask kaout ul livn. 'Peus ket klevet ar ganol dec'h da noz ? »

« Neuze e oa tennoù ! » emezañ en e bart.

« Souezhet on ne oac'h ket sur eus se, » a respontis, « rak klevet eo bet du-mañ, ha pelloc'h eo un tamm mat, hag ouzhpenn e oa serret kloz an ti. »

« Met, sell ! » emezañ. « Pa vez an den en e-un war ar plaennoù-mañ, skañv e benn ha goullo e gof, du gant an naon hag ar riv, ne glev mann da noz nemet tennoù kanol ha mouezhioù o hopal. Kompren a rez ? Gwelout a ra ar soudarded o chupennoù ruz, sklêrijennet gant ar gouloùioù-tan a zougont diraze, o kelc'hiañ anezhañ. Klevout a ra e niverenn, ar gemennadenn, klevout a ra strakadeg ar mouskedoù, klevout a ra an urzhioù : « Prest ! Kit ! Goloit anezhañ 'ta, paotred ! » ha tapet eo - ha n' eus mann ebet ! Ma, ma 'm eus gwelet ur bare dec'h da noz - o tont diouzh renk, daonet ra vint, gant o c'hammedoù ponner - 'm eus gwelet kant. Hag evit tennoù ! Ma, gwelet 'm eus ar vrumenn o krenañ gant ar ganoliadeg, ha deiz anezhi koulskoude. - Met an den-se » : laret en doa ar peb-all, evel p' en dije ankouaet e oan aze ; « merzet 'peus un dra bennak warnañ ? »

463

« Gwall vronduet oa e fas, » emeve, o kounañ pezh a ouien a-boan e ouien.

« Ket aze ? » a estlammas an den, o skeiñ didruez ouzh e jod kleiz gant palv e zorn.

« Geo, aze ! »

« Pelec'h 'mañ ? » Choukañ a reas an tammoù boued a chome e krubuilh e borpant louet. « Diskouez din an hent en deus kemeret. Redek a rin anezhañ, 'vel ur c'hi-chase ! Tap din al livn, paotrig. »

Diskouez a ris peseurt tu e oa bet sebeliet an den all gant ar vrumenn, ha sevel a reas e selloù ur reuziadig. Edo war ar geot gleb ha stank avat, o livnañ e bezh houarn 'vel un diskiant, hep ober van ac'hanon pe eus e c'har, ur c'hozh gouli warni ha gwad, hag e rae outi ken rust ha n' he dije ket santet muioc'h eget al livn. Aon bras am boa razañ adarre, bremañ ma oa aet ar barr konnar-se ennañ, hag aon am boa kemend-all o chom pelloc'h diouzh ar ger. Larout a ris dezhañ e oa ret din mont, met ne reas van, ha neuze e soñjis, gwellañ tra am eus d' ober eo en em laerezh kuit.

P' hen gwelis diwezhañ, e oa stouet e benn war e bennglin ha loeniñ a rae ouzh e hual, o chaokat jarneoù outañ hag ouzh e c'har, gant an dibasianted. P' hen klevis diwezhañ, e chomis a-sav er vrumenn da selaou, hag al livn a yae atav en-dro.

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Lidet eo bet eured Andrev-Jord LEMAITRE ha Denelia DAUBRON d' ar 7 a viz Gwengolo e iliz-parrez Rothéneuf.

Dre hor fazi n' hor boa ket graet meneg eus eured Gweltaz AR FUR, ar c'haner breizhat, gant Maryz AL LOUFF, e Kemper, e miz Genver diwezhañ. Pediñ a reomp hor mignoned d'hon digareziñ.

Bernez KADORET hag Odila KOZHIG a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur mab Goulven e anv, d' ar 26 a viz Eost 1974.

Yann-Glaoda Riou ha Viviana VALLET e bried a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Alan Mikael, e Sant-Malo d' ar 6 a viz Gwengolo.

Gweltaz AR Fuit ha Maryz AL LOUFF a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Keven, e Kemper d' ar 14 a viz Here.

Yann RENAULT ha Mari AR BAILH, e bried, a zo laouen o kemenn deoc'h eured o mab Arzhel (Lama Meur) gant Kristin HOUEE a zo bet lidet e Roazhon d' ar 15 a viz Du.

Morwena DENEZ ha Nicholas CANNY a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Solenn Aoife, e Roazhon d' an 2 a viz Du.

Hor gourc'hemennoù a gasomp d' hor mignoned.

Kañv

Klevet hon eus keloù marv Alexandr AR FUR, skoazeller feal hor c'helc'hgelaouenn, e Sant-Nazer.

Hor gourc'hemennoù a gengañv a gasomp d' e dud ha d' e vignoned.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-kerz an daon viz diwezhañ :

465

Miz GWENGOLO : B. Cadoret, 40 lur ; L. Dorval, 20 ; T. Goubil, 20 ; dizanv, 50 ; R. Corre, 10 ; J. Le Lay, 4 ; J. B. Le Deunff, 19 ; P. Bourdelles, 50 ; L. Guillaume, 10 ; Le Bevan, 40 ; P. Poirier, 20 ; Y. M. Bouessel du Bourg, 20 ; M. Kerrain, 10.

- War un dro : 313 lur.

MIZ HERE : C. Faou, 20 lur ; P. Lavanant, 5 ; P. Queffeleant, 30 ; A. Le Meliner, 9.

- War un dro : 64 lur.

6.151,07 lur hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl

brofourien.

Priz " Al Liamm "

Grant kresk ar paper hag al labour e sav ivez priz ar gelaouenn. An niverenn 162, da skouer, he deus koustet 5 037,40 FF ha gant ar mizoù-kas ez eo savet da 5 258,96 FF.

Priz ar paper en deus kresket eus 70 % abaoe ur bloaz. Ar mizoù-post evit an niverenn 162 a save da 127,30 lur hag evit an niverenn 164 e save da 221,56 lur. Gant se ez e omp bet rediet da greskiñ priz ar c'houmanant adalek an deiz kentañ a viz Genver.

Setu eta ar prizioù nevez :

Breizh ha Bro-C'hall	35 lur
Broioù all	40 lur
Soudarded, Studierien	25 lur
Dre garr-nij	60 lur

864 Koumananter

Gonezet hon eus 15 lenner nevez en daou viz diwezhañ. Evit reiñ kontoù resisoc'h, laromp hon eus bet 30 koumananter nevez, hogen 14 a zo chomet hep adkoumanantiñ hag ur skoazeller feal, Doue d' e bardono a zo aet da anaon.

E-touez hol lennerien, menegomp :

- Skolioù-Meur : Breizh (Brest, Roazhon) ; Kembre (Abertawe, Aberystwyth, Bangor, Caerdydd) ; Iwerzhon (Cork, Dublin) ; Bro-Saoz (Oxford) ; Alamagn (Berlin, Bochum, Tubingen) ; Formosa (Taiwan).
- Skolioù : St-Frañsez, Lesneven ; St-Marzhin, Roazhon ; St-Per, Sant-Brieg ; I.U.T. Lannuon ; C.E.S. Jul Simon, Gwened.
- Levraonegoù-kêr : Brest, Kemper, Sant-Nazer.
- Kelc'hioù : Cercle d'Outre-Ille, Roazhon.
- Kevredigezhioù : Bretoned Melun.
- Kreizennoù sevenadurel : Gwengamp, Pariz (kêr-Vreizh).
- Oaledoù : Menez-Kamm ; Oaled Abherve, Sant-Brieg ; Foyer bigouden de culture populaire, Tregenneg ; Foyer socio-éducatif, Sant-Brieg.

Liesseurt : Coop Breiz, Pariz ; Centre Breton d'Information, Brest ; O.R.T.F., Brest ; The Celtic League, Rialto, California, Stadoù-Unanet.
Ar sifroù-se a oa re miz Gwengolo.

466

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller an niverennoù kozh meneget da heul : 1, 2, 4, 5, 6, 7, 29, 30, 31, 32-33, 43, 53, 63, 64, 65, 87, 69 betek 165 (nemet an niverennoù 98 ha 100 hag a zo diviet).

Priz an niverennoù a zo :

- 1, 2, 4, 5 : 4 lur ar pezh ;
- an niverennoù all : 7 lur ar pezh (nemet an niverennoù 32-33, 65, 116, 151 hag a goust 9 lur ar pezh).

Tu a zo da gaout avat ar bloavezhioù klok-mañ evit 40 lur pep

- 1959 (72-77) ; 60 (78-83) ; 61 (84-89) ; 62 (90-95) ; 64 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144-149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161).

Ar goulennoù a zo d'ober da : P. Le Bihan, 16, rue des Fours à Chaux, 35400 Saint-Malo - c.c.p. 5349-06 Paris. An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post.

E TI GIRAUDON, Levrioù brezhonek, 30 straed Kerampont, 22300 Lannuon, e kaver niverennoù kozh eus Al Liamm, diviet bremañ, hag ivez niverennoù Gwalarn.

Lizhiri

Setu amañ arroudoù un nebeut lizhiri Digant P. A. M. :

« Plijout a ra din " Al Liamm " ha dreist eo he fal, hadañ ar garantez evit ar brezhoneg hag evit ar Vro e kalon al lennerien. »

Digant C. M. :

« Spi am eus e vo miret er gelaouenn ul lodenn vras gouestlet d' ar stourm politikel er vro, peogwir e kavan un tammig divlaz pennadoù skrivagnerien zo. Perak ne vez ket kavet ken pennadoù diwar bluenn Gongar, a oa un dudi evidon-me lenn anezho ?

Va digarezit evit an nebeut tamalloù-mañ ha dalc'hit da astenn karantez ar brezhoneg e-touez ar rummadoù yaouank bet dilezet ganto yezh o zadoù evit ar galleg m' emañ e levezon o kilañ e pep lec'h en estrenvro. »

Digant P. J. :

« Kavet e vez en notennoù keloù ag an holl strolladoù pe oaledoù ; krediñ a ran ez eo un dra a-bouez evit ur gelaouenn a zo liamm ar vrezhonegerien. »

Digant D. J. C. D., eus Bro-Gembre :

« Kavet em eus ho kelaouenn dudies-tre, dreist-holl an notennoù hag ivez pennadoù Istor Breizh La Borderie. »

467

Digant B. N. :

« Kas a ran deoc'h koumanant un den hag a zo o teskiñ brezhoneg hag en deus kemeret perzh e K.E.A.V. e Pont-e-Kroaz. Plijus-tre e oa an aergelc'h eno. Tremenet em eus ur sizhunvezh hag er sizhun-se hepken ez eus bet ouzhpenn 175 den o kemer perzh !

War a seblant n'eo ket bet frouezhus-tre betek-hen hon taol-arnod koumanantiñ ar skolidi e-pad 6 miz. Ret e vo dimp sevel buan ul lizher da gas dezhe holl evit kinnig dezhe kemer bremañ ur c'houmanant evit mat. Ret-groñs e vo tremen e-biou da 1 000 koumananter e 1975. Gant priz ar paper o kreskiñ en un doare spontus e vo diaesoc'h-diaesañ evidoc'h moarvat kempouezañ stad ar c'hef ma ne da ket niver al lennerien kalz war-raok. »

Digant V. B. :

« Karout a rafen prenañ ur skouerenn eus niverenn 134 «Al Liamm », evit va dastumad personel, rak kaset em eus va hini d' un den en deus graet un dezenn hag ul levr (a zeuio er-maez e Genver 75 en dastumad 10/18) diwar-benn Boris Vian. An den-se, an Ao. Fauré, o vezañ gouezet em boa troet un istor berr gant Vian, " Les Pompiers ", war niverenn 143 « Al Liamm », dindan anv " An Alumetez ", en deus goulennet ouzhin kaout an niverenn-se.

An Ao. Fauré en deus skrivet din en doa meneget « Al Liamm » en e dezenn. Se a raio bruderezh evit ho kelaouenn hag a ziskouezo ez eo troet spered ar Vretoned war-zu a an estrenvro ».

Kan ar Bobl

Gouel Kan ar Bobl 1975 a vo lidet en Oriant d' an 22 ha d' an 23 a viz Meurzh. Bez e vo kenstrivadegoù kan, sonerezh ha barzhoniezh.

Evit kaout diskleriadurioù skrivañ da di-kêr an Oriant. Ar skridoù a rank bezañ kaset a-raok an 30 a viz Kerzu 1974.

Deiziataer Skol An Emsav

Prenit ha lakait da brenañ deiziataer 1975. Goulenn digant SAE, 30 Plasenn Al Lisou, 35000 Roazhon.

5 lur evit ur skouerenn + 0,60 mizoù-post.
40 lur evit 10 skouerenn + 2 lur mizoù-post.

Deziadur godell Al Liamm

Deut eo er-maez Deziadur godell Al Liamm evit ar bloavezh 1975. Ar priz a vo 10,00 lur an dek. Evel bep bloaz, lod e kaver war o c'hein bruderezh evit Al Liamm, lod a zo gwenn ha war lod all e kaver ar meneg " Bloavezh Mat ". Dav eo eta resisaat pere a fell deoc'h kaout.

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da : R. Huon c.c.p. 1629 14 Rennes. - Distaol adalek 50 skouerenn.

468

Niverennoù Al Liamm da werzhañ

Niverennoù diviet " Al Liamm " ha " Gwalarn " a zo da werzhañ e ti Giraudon, Livres bretons, 30 straed Ker-ar-pont, 22300 Lannuon.

Klasket e vez

Dielloù Penn ar Bed a glask levr Abeozen : " Istor al Lennegezh Vrezhonek an amzer-vremañ " (ur skouerenn pe ziv) ha niverennoù kozh eus " Breizh Atao ". Skrivañ da A. Le Bihan, Archiviste, Archives du Finstère, 4 rue du Palais, Kemper.

Priz " Al Liamm "

Gant kresk ar paper hag al labour e sav ivez priz ar gelaouenn. An niverenn 162,

da skouer, he deus koustet 5 037,40 FF ha gant ar mizoù-kas ez eo savet da 5 258,96 FF.

Anaoudek omp eta ouzh al lennerien niverus o deus kaset deomp profoù a-zoare a sikouro ac'hanomp da zerc'hel ar gelaouenn d' ar memes priz ur pennad c'hoazh.

Skol dre Lizher

V. Seite hag a a war-dro ur skol dre lizher a c'houlenn diganeomp kemenn en deus bet 846 skoliad er bloaz-mañ. 485 a zo paotred, 361 merc'hed. An darn vuiañ anezho a zo o chom e Penn ar Bed (284) ha 214 e Pariz.

Trede levr Ar Bibl : Ar Salmoù

Deut eo a-zindan ar wask " Ar Salmoù " e-pad diskrog labour ar post. N' eus ket bet amzer eta d' ober bruderezh. Tu a vo da rak-prenañ al levr betek ar c'hentañ a viz Meurzh. Bez' ez eus ennañ 220 pajenn ment Al Liamm, evel boaz.

Priz ar rakpren a zo :

- war baper boutin :

19 lur (16 lur + 3 lur mizoù-kas) e-lec'h 27 lur

- war simili-bibi : 25 lur (22 + 3) e-lec'h 32 lur

Kasit ho chekenn da : J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - c.c.p. 1136 82 Rennes.

469

Un notenn en deus Maodez Glanndour kaset deomp war-lerc'h embannidigezh al levr, setu-hi amañ :

« Setu deuet er-maez levr AR SALMOU a oa etre daouarn ar mouler a bell 'zo. Nemet omp bet diaezet gant harz-labour ar bosterion, ha n' hon eus ket gallet adwelout an amprouennoù diwezhañ. En abeg da se eo manet en destenn ur fazi bennak, hor bije gallet skarzhañ kuit a-hend-all.

Setu-int amañ :

Salm 3, linenn diwezhañ, lenn : Doue salver ! Bennigit ho pobl !

Salm 7, 2, lenn : Va salvit eus va holl heskinerion...

Paj. 42, salm 29, linenn gentañ an notenn, lenn : ... unan eus ar re goshañ eus ar Salmeg.

Paj. 58, salm 37, en notenn, al linenn eil-diwezhañ, lenn : Ret e vo gortoz...

Salm 42-43, gwerzad 5, lenn : ouzh o bleniañ da di Doue.

Salm 51, gwerzad 18, lenn : mar kinnigan un holokost, n'houlit ket anezhañ.

Salm 58, gwerzad 11, lenn : An den a laouenaio pa welo an dial :

Salm 59, gwerzad 7, lenn : Da serr-noz e teuont en-dro en ur harzhal evel chas...

Salm 74, gwerzad 21 : Ma c'hello ar reuzeudig ...

Salm 82, gwerzad 5, lenn : Hogen hep na furnezh na reiz ...

Salm 97, gwerzad 10, lenn : o zennañ a ra eus daouarn ar re fall.

Salm 101, gwerzad 8, lenn : e kasin da netra.

Salm 105, gwerzad 43, lenn : hag e dud dibabet gant youc'hadegoù a joa.

Teurvezit hon digareziñ ! »

Levrioù all Al Liamm

Dindan ar wask emañ eizhvet embannadur " Cours Elémentaire " Roparz Hemon,

pevare levr oberennoù klok Malmanche : " Gurvan, ar Marc'heg Estrañjour " hag " An Deiz-ha-bloaz ", un dastumad danevelloù gant Youenn Olier.

Gallout a rit rakprenañ diouzhtu ha betek ar 1-añ a viz Meurzh d' ar prizioù-mañ :

" An deiz-ha-bloaz " gant Youenn Olier (180 pajenn) :
- boutin : 20 lur (17 lur + 3 lur mizoù-kas) e-lec'h 28 lur
- war baper kaer : 26 lur (23 + 3) e-lec'h 30 lur

" Gurvan " gant Tangi Malmanche (130 pajenn) :
- boutin : 18 lur (15 + 3 lur mizoù-kas) e-lec'h 24 lur
- war baper kaer : 22 lur (19 + 3) e-lec'h 28 lur.

An dispignoù o vezañ pounneroc'h-pounnerañ e vimp anaoudek ouzh ar re a breno diouzhtu al levrioù o deus c'hoant kaout. Panevet se ne vimp ket evit derc'hel da voulañ skridoù en hor yezh. Skoazellit hon embannadurioù en ur gas ho chekenn kerkent. Trugarez !

Mlle J. Quelle, 47 rue Notre-Dame, 22200 Guingamp - c.c.p. 1136-82 Rennes.

470

Geriadur Istorel ar Brezhoneg

Deut eo er-maez rann 22 ar Geriadur Istorel gant Roparz Hemon, eus ar ger "loveañ " betek ar ger " merenn ". Embannet, evel boaz, gant Preder.

Koumanant da 6 rann eus ar Geriadur Istorel 75,00 lur. Preder, c.c.p. 16 093 13 Paris.

Kelaouennoù

* **Hor Yezh.** An niverenn 95 a zo ur geriadur eus brezhoneg ar mor. Savet eo bet gant un den a vicher, Loeiz Andouard. N' en deus an oberour ijinet ger ebet, met dastumet en deus ar re en deus kavet en e lennadennoù. Un dastumad pouezus-tre, rak aes eo kaout an holl c'herioù strollet. Da e vije klokaat ar geriadur gant ar gerioù implijet c'hoazh gant ar vartoloded ha ne gaver e levr ebet.
Koumanant : 20,00 lur, k.r.p. P. Denis L 1499 51 Rennes.

* **Imbourc'h** niverenn 55-56. Un niverenn ez eo homañ, enni 75 pajenn : " Un damsall war Istor Kembre " savet gant Youenn Olier diwar skridoù kembraek nemetken, ur mell labour e gwirionez. Koumanant-bloaz : 30,00 lur, k.r.p. Y.Ollivier 1534 25 Rennes.

Evit ar brezhoneg

Goude ur pennadig ehan ez eo krog adarre ar gelaouennig " Evit ar brezhoneg " da zont er-maez. Gant kresk ar paper ez eo aet war gresk ivez priz ar c'houmanant. E-lec'h 10 lur e kousto bremañ 15 lur. - Koumanant : G. Tilly, rue du Douet 22200 Guingamp.

Levrioù

" **Anjela Duval** " gant Roger Laouenan.

Setu al levr kaer, skrivet gant ur tregeriad hag anavez mat an hini en deus lakaet da vezañ brudet dre ar skinwel. Lennet hon eus al levr hep distagañ ken dedennet gant ar skrid hag ar pevarzek luc'hskeudenn gaer a zo da heul.

Al levr a zo e galleg. Er penn kentañ e kont Roger Laouenan buhez ar skrivagnerez, he bugaleaj war ar maez. En eil lodenn e lez anezhi da zisplegañ he c'harantez evit an douar, he feiz kristen, he menozioù politikel, penaos eo en em lakaet da skrivañ.

Ur marzh eo gwelout gant peseurt frankiz e lavar he soñj hep aon da feukañ an dud, zoken he mignoned. Evel ma lavar Roger Laouenan : « Setu ni pell eus diskleriadurioù evezhiek ar pennoù-bras a guzh o menozioù dindan arlivioù ar gerioù. Ar goueriadez n' he deus abeg ebet da devel na da zerc'hel war he zeod ».

471

Al lodenn-mañ a zo bet kemeret war ar sonskriverezh. N' ouzomp ket e peseurt yezh met ma 'z eo e brezhoneg e vefe przius anavezout ar skrid-se.

Echuiñ a ra al levr gant ur pennad berr diwar-benn skridoù Anjela Duval hag un nebeut barzhonegoù gant o zroidigezh.

472

Embannet eo bet al levr gant " Nature et Bretagne ". Salv ma roio deomp an ti-embann nevez-mañ kalz a levrioù ken plijus da lenn.

Ar memes ti a zo o paouez embann daou levr all e galleg diskouezet ha skeudennet mat-tre ivez : " Dossier Irlande du Nord " gant Jean-Claude Rouet ha " Le rêve fou des soldats de Breiz Atao " gant Ronan Kerleon.

Degouezhet eo ganeomp ivez niverenn 47-48 ar gelaouenn " Brud " hag a zo, e gwirionez, un dastumad barzhonegoù : " Ar Mên Du " gant Pierre Jakez Helias gant ar galleg e-kichen evel boaz. Ar pezh a c'heller laverout eo n' eo ket ken aes da gompren ha barzhonegoù Anjela Duval, zoken gant sikour ar galleg.

BEGIVIN.

" **Re-naissance d'un peuple** " gant Jean-Pierre Le Dantec, embannet e ti Gallimard, dastumadenn La France Sauvage.

Ur pikol levr eo hini Yann-Ber an Danteg : tri c'hant pajenn ha tregont, moulet stank. War a seblant, an Danteg-mañ eo an hini a oa e penn La Cause du peuple, a-gevret gant Sartre. Unan eus kleizourion veur hon amzer eo eta ar Breizhad-mañ. Ha setu adkavet Breizh gantañ ivez : dont a ra sklerijenn da veur a hini war hent Damas. Titl al levr a ziskleir en deus an Danteg un tamm kred bennak e Breizh hag en he fobl. Gwell-a-se, setu aze ur ouenn dud ha n' eus ket re anezhe. Evel just, n' eo ket gant «ar vro gozh » an hini eo fromet an Danteg ; n' eo ket nec'het tamm ebet ganti. Ar pezh a lak anezhañ da brederiañ eo ar ster a zo gant emgann ar renkadoù e Breizh. Evitañ an emgann-se a zo gantañ ur stumm dibar a-grenn, ha kement-se a zo bet lakaet war wel d' an holl, war e veno, da vare diskrog-labour ar " Joint Français " dreist-holl.

Chom a ra an Danteg feal da c'her-stur an Etrevroadel : « Tud divat ar bed-holl, en em unanit ! ». Met kenkoulz all e youc'hfe hemañ : « Pbloù divat ar bed-holl, en em unanit ! ». Rak ar pezh a zo splann eo en deus ar marksour hag an etrevroadelour-mañ adkavet e vro, dizoloet e bobl, graet anaoudegezh gant nerzhioù breizhek (distag ha dibar), emgann micherourien Vreizh a-enep d' ar gapitalouriezh etrevroadel. Anzav a ra splann ez eus anezhe micherourien Vreizh, ha n' eo ket micherourien o chom e Breizh, evel-se, dre zegouezh. En ur sellout a-dost ouzh doare stourm gopridi Vreizh, an Danteg en deus anzavet e oa ar re-mañ ur bobl, pobl Vreizh o tont d'ar vuhez adarre. Hag ur bobl he deus ar gwir d' ober ganti hec'h-unan ar pezh a gar ; evit an Danteg kudenn ebet aze. Al levr-mañ a zo skrivet gant unan, hag e c'heller ober anezhañ, dinec'h kaer, «

unan ruz ». Unan ruz-tan eo zoken. Arabat kemer aon koulskoude : n' eo ket bet soubet e bluenn e-barzh ar gwad gant an Danteg. Al liv ruz a zo warnañ a zo bet laeret gantañ, piv 'oar, war ar banniel triliv, rak, ur c'houlz 'zo bet eo bet an triliv arouez an Dispac'h hag Dieubidigezh : ma 'z eus bet ur gaer a doueliadenn ez eo honnezh. Darn a santo o dent o skrignal o lenn levr ar « c'hamalad » Danteg : n' eo ket un den da gaout kalz a « zoujañs », evel ma vez lavaret. Koulskoude - ha setu aze e berzh mat - ouzh un dra en deus doujañs : ouzh micherourien Vreizh, ouzh gwerin Vreizh o strivañ hag o stourm evit terriñ yev ar sklavelezh.

YANN GLEVAREG.

Notenn. - Un dra heverk, da heul al levr kaset da " Al Liamm ", lizher ti Gallimard a oa e brezhoneg penn-da-benn.

473

" Le rêve fou des soldats de Breiz Atao ", gant Ronan Gaerlon

Gwelloc'h doare da gendrec'hiñ eo moarvat reiñ da anaout an darvoudoù - ha pegen kalet e vijent - eget o lezel da bouldrenniñ dindan vantell an ankounac'h.

Evit bezañ ur Breizhad rik, e ranker dibab d' ur mare ren ur vuhez a-gostez, dispartiet diouzh ar frammadur gall. Aesoc'h marteze an dra d' ober pa oa Bro-C'hall hec'h-un dindan veli. Aesoc'h, met krisoc'h an dibab, o vezañ ma roge pep liamm ouzh tolzenn ar Vretoned, chomet a-enep d' an Alamaned, alouberien anezho diouzh o sav-boent. Risklusoc'h ivez, pa droe da fall da vare an dibab-se planedenn Alamagn hitleriat. Pa voe lazhet an Ao. Perrot e krouas un nebeut Bretoned, yaouank c'hoazh, ar c'hentañ strollad breizhat a soudarded abaoe pell, armet da stourm a-du gant an Alamaned ha gwisket evelto, ar « Bezen Perrot ».

Kreñv e oa levezon Istor Iwerzhon neuze, gant levrioù embannet en Emsav a-zivout an " Easter Week " ha Pdraig Mac Piarais. Hag e vernie tud yaouank ar « Bezen Perrot » ober evel paotred ar Reveulzi Iwerzhonat, a zisklerie : « English difficulty, Irish opportunity ». Avantur soudarded Breiz Atao, echuet en harlu pe gant ar marv, n' heul ket ha ne zle ket bezañ ankounac'haet. N' hello ket mervel Breizh, peogwir o deus dibabet lod eus he mibien aberzhiñ o buhez eviti, « oc'h addigeriñ », evel ma laro Olier Mordrel diwezhatoc'h, " Levr Istor Breizh ". Ha piv a chomo difrom o lenn el levr ar pajennoù gouestlet da Leon Jasson, Gi Vissant de Coetlogon, Jos le Ruyet, fuzuilhet o-zri ?

Teir lodenn a gaver el levr :

- Burez ha marv an Aotrou Perrot, a voe roet e anv d' al lu nevez ;
- Buhez Celestin Lainé, Renner ar Bezen ;
- Dezrevell Eskob, soudard er Bezen hag aet gantañ betek Alamagn, Aostria, Helvetia, Italia ha chomet en harlu a-raok bezañ prizoniad.

Pajennoù karned Eskob a ra danvez an hanter al levr pe dost. Fromus ha buhezek int, o tiskouez donezon ar skrivagner, Eskob e-unan. Da larout eo ez eus bet daou skrivagner evit sevel al levr.

Chom a raio *Le rêve fou des soldats de Breiz Atao* evel un diell, evel un displegadenn eus dibab un toullad Bretoned, aberzhet ganto d' o Bro o yaouankiz, o yec'hed, o brud, hag evit, kalz anezho, betek gwad o buhez.

P. A. B.

474

Kemennadur

Kêr-Vreizh Pariz, 43, straed Saint-Placide 75006 Paris.

- An Oaled a vo digor d' ar 15 a viz Gwengolo evit hor broidi o chom e Pariz, pe o tont eus Breizh, d' ar Sadorn en endervezh betek 8 eur noz.
- Digor e vo al levraoueg ha servij al levrioù (prest).
- Ar c'hentehoù brezhoneg a grogo e miz Here. Ar skolidi a fell dezhe o heuliañ (derez kentañ pe eil derez) a zo pedet da zont d' an Oaled e miz Gwengolo mar gellont. Al levr implijet a vo hini P. Denez. Graet e vo ivez gant al levrig poelladennoù " Komzit ha skrivit brezhoneg ".
- Ur roll ag ar prezegennoù a vo kinniget a-benn nebeut.
- Hetiñ a ra tud an Oaled e vo niverus ar vrezhoned dedennet gant o yezh vroadel hag ar sevenadur keltiek ha gant en em vodañ en un aergelc'h breizhek.
- D' ar mare ma vez graet kement àr-dro " Kudenn an doare-skrivañ ", mat 've lenn al levrig " Le système consonnantique du breton " gant G. Pennaod, e gwerzh e Kêr-Vreizh.

Kendalc'h Keltiek

Diskleriadur ar gwirioù sevenadurel

Naoned 1974.

RAKLAVAR

Ar Broioù keltiek bet kaset ganto dileuridi d' ar C'hendalc'h a zo : Breizh, Kernev Veur, Iwerzhon, Enez Vanav, Bro-Skos ha Bro-Gembre. Embann 'ra ar C'hendalc'h o gwir da virout liammoù ha da ober eskemmoù evit en em skoazellañ startoc'h e-keñver ar c'hudennoù a zo boutin dezho. War memestro e verk ar C'hendalc'h e skoazell da holl bobloù ar bed o kaout kudennoù heñvel evit mirout o fersonelezh, ha n' eo ket evit o mad dezho o-unan met evit pindividezh sevenadurel ar bed a-bezh.

N' eo ket diskar ar sevenadurioù keltiek disoc'h un emdroadur naturel na frouezh un araokaat dizehan davet ar Sevenadurezh. Bez' eo er c'hontrol, an disoc'h eus ar politikerezh dibabet gant stadoù 'zo hag ar c'horvodur armerzhel. E-lec'h ma 'z eo taget don ur sevenadur broadel, ez a ar vroad war deuziñ evel kumuniezh vev hag e teu d' en em welout trec'het en a-raok dirak an diskar armerzhel hag an divroañ. Er c'hontrol, gant an adsav sevenadurel e vez roet d' ur bobl ar fiziañs ret evit diorren he finvidigezhioù war bep tachenn eus he buhez.

475

DISKLERIADUR AR GWIRIOU SEVENADUREL

I. - Kelennadurezh.

11 - Ret eo, evit ma chomo bev ur sevenadur, ma vo pep den yaouank kelennet er yezh hag a zo mouezh ar sevenadur-se, war bep live, eus ar skolioù-mamm betek ar Skol-Veur. Sachañ a reomp evezh, dreist-holl, war an diouer a gelennadurezh e brezhoneg hag a zo, koulskoude, yezh pemdeziek milladoù a dud. N' hell ket gouarnamant Bro-C'hall nac'h ouzh ar Vretoned ar gwir da vezañ kelennet penn-da-benn e brezhoneg mar fell dezho.

12 - Ar gwir en deus pep den da gaout tu da zeskiñ yezh ar vro a soñj dezhañ eo e hini.

13 - Ar gwir en deus pep bugel da vezañ kenteliet war istor ha sevenadur e

vro-eñ pe he bro-hi. An dra 'zo pouezus dreist-holl e broioù evel Kernev Veur e-lec'h m' eo gwan ar yezh.

II. - Lennegezh bag embannadurioù.

21 - Ar gwir o deus ar Gelted evel an holl gumuniezhoù a zo ganto ur yezh vroadel da ober embannadurioù en o yezh : he kement-se, ouzhpenn bezañ ur gwir enskrivet el lezenn, a zle bezañ un dra a zo tu d' e ober.

Ar gwir o deus ar skrivagnerien hag an embannerien da vezañ dieub eus pep eveshaerezh politikel hag eus pep stumm nerzh a c'hellfe mirout ouzh an arzoù da vleuniañ.

22 - Ar gwir o deus lennegezh hag arzoù dre vras ur gumuniezh gant ur yezh vroadel dezhi da gaout skoazell ar stad hag ar galloudoù lec'hel, dreist-holl dre yalc'hadoù ha skoazell da embannoù graet evit ar vugale hag ar grennarded, evit ne vefe ket ret dezho gouzañv gwaskerezh kenwerzhel an embannadurioù bras.

III. - Mass media.

31 - Dleout a ra ar skingomz, ar skinwel hag an holl vinvioù all dre glevout ha sellout reiñ tro da grouiñ oberennoù dibar war dachenn bep kumuniezh vroadel hep bezañ na tremen dindan veli interestoù kenwerzhel.

32 - Bewech ma 'z eus un niver bras a-walc'h a dud o vestroniañ hag oc'h ober gant ar yezh e tle bezañ aozet skingasadenoù emren o tizhout pep korn eus ar vro en em led ar gumuniezh vroadel warni.

33. - El lec'hioù ma n' eo ket bras a-walc'h an niver-se e tle ar skingomz hag ar skinwel strivañ :

- da reiñ d' an dud dre vras, er yezh komprenet gant ar brasañ niver, un ouiziegezh eus elfenoù diazez o fersonelezh (istor, arz, yezh, lennegezh, denelouriezh) ;

- sikour kelenn ar yezh orin dre skingasadenoù kelenn ;

- kinnig skingasadenoù arnod er yezh-se.

IV. - Melestradurezh.

41 - Dleout a ra bezañ savet e pep bro geltiek ur vodadeg dileuridi dilennet en un doare demokratel ha karget eus ar velestradurezh diabarzh en he fezh. Dleout a rafe ar vodadeg-se kas dileuridi e kengorioù ar Gumuniezh Armerzhel Europat.

476

42 - Dleout a ra pep yezh keltiek hag a zo yezh kumuniezh, kaout ur plas ofisiel kement er pleustr hag el lezenn war dachenn ar vro geltiek oc'h ober ganti.

43 - Dleout a ra ar stad en he darempredoù ofisiel gant pep den ober war-eeun gant ar yezh keltiek ma fell d' an den-se ober ganti, ha se e pep korn eus ar vro geltiek. Dleout a raio pep tra bezañ graet dre envel ha stummañ kargidi, evit n' en dije an hini a gomz ar yezh keltiek diaester direizh ha trubuilh diabeg ebet ; dleout 'raio bezañ tu da gaout, digoust, pep teul ha pep paperenn ofisiel ret, er yezhoù keltiek.

44 - Doujañs a dle bezañ roet d' ar gwir a zo gant pep bro geltiek da vezañ, da virout ha da ziorren he doare hi da vevañ ha ne dlefe hini ebet eus tud ar broioù-se kaout da c'houlenn groñs o gwir, na da stourm evitañ, bep gwech m' en deus un darempred bennak gant un aozadur ofisiel pe ur c'hargiad.

45 - Ar gwir en deus pep den eus ur vro geltiek da vezañ, ma fell dezhañ,

barnet war-eeun en e yezh-eñ en e vro-eñ. Pa 'n eus ket tu c'hoazh, e Kernev Veur da skouer, disheñvel evit se eus Iwerzhon pe Kembre, an hini a gomz ur yezh keltiek en deus ar gwir d' implijout e yezh-eñ, e gomzoù o vezañ troet e yezh al Lez-Varn.

46 - Ur c'hengor ofisiel karget eus difenn ha diorren implij pep yezh keltiek a dle bezañ savet gant ar stad e pep bro geltiek. Dleout a raio resev ar c'hengor-se ur yalc'had hervez ar mall 'zo evit mirout ouzh ar yezh da vont pelloc'h war hent an diskar, ha reiñ da bep den a fell dezhañ an tu da gaout un anaoudegezh don eus e yezh.

47 - Un dever e tle bezañ evit ar stad reiñ tu da gaout un droidigezh war an taol e yezh hag eus yezh ar vro geltiek war bep live eus ar vuhez foran er vro-se, hag evit kement-se stummañ jubennourien.

V. - Distrujidigezh sevenadurel.

51 - En un doare eeun pe get, en un doare emskiantek pe get, emdeuzadur ar broioù keltiek er stadoù bras en deus degaset korvodur armerzhel, trevadennadur sevenadurel hag heñvelekadur. Distruj hon sevenadur a zo o kenderc'hel buanoc'h-buanañ dre doareoù ar gevredigezh a-vremañ ha levezon ar mass media. O c'houzañv kantvedoù 'zo diwar ar gwaskerezh-se, ec'h embannomp gwir ar broioù keltiek da vezañ digollet, en un doare hag a vefe kevatal d' an distruj sevenadurel o deus gouzañvet.

VI. - Sevenadur hag armerzh.

Difenn ur yezh hag ur sevenadur a zo difenn ar gumuniezh ha ne vefe hepti nag eus ar yezh nag eus ar sevenadur-se. Diskleriañ a reomp neuze gwirioù ar broadoù keltiek :

- da gaout labour en o broioù-int en un doare dereat dreist-holl evit ar re yaouank hag an divroidi c'hoant dezho distreiñ ;

- da ziorreadur un ijinerezh na saotr ket an natur, savet 'n ur derc'hel kont eus istor kevredigezhel ar broioù keltiek, liammet da gentañ, ouzh al labour-douar, ouzh ar pesketerzh ;

- da ziorreadur kreizennoù diviz war dachenn an ijinerezh hag ar vuhez armerzhel ha d' ar galloud da skoulmañ liammoù armerzhel gant ar broioù keltiek all.

477

ADDENDUM

Mantret eo ar C'hendalc'h o verzout stad truezus ar brezhoneg er skolioù e Breizh hag emzalc'h ar Republik C'hall e-keñver Emglev Europat Gwirioù Mab-Den, o nac'h sinañ ar poent a aotrefe ur Breizhad da zougen klemm dirak Kengor Gwirioù Mab-Den. Goulenn a ra eta ar C'hendalc'h digant gouarnamantoù Breizh-Veur hag Iwerzhon, ha digant Kuzul an Deskadurezh pouezañ en doare kreñvañ war ar gouarnamant gall, ha diouzh ret ober gant kastizoù armerzhel ken na teuo politikerezh ar gouarnamant gall da sentiñ ouzh Kengor Gwirioù Mab-Den.

AN DARVOUDOÙ E BREIZH

An arme oc'h astenn he c'hrabanoù e Breizh.

Komzet e vez kalz eus al Larzac. An arme o klask tapout kantadoù a zevezhioù-arat da embregiñ gwelloc'h hag aesoc'h yaouankizoù e sell d' ar brezel kentañ da zont. Hag evit se eo dav skarzhañ un toullad kouerien... Met, bep bloaz, e teu un nebeut milieroù a dud yaouank da ziskouez int kontrol ha da zerc'hel penn d'

an arme.

Tud zo a lavarado n' int ken lakepoded hag e rafe vad dezhe, just a-walc'h, mont ur frapad en arme... Marteze. . .

Met e pep lec'h ma n' eo ket bev-tre ekonomiezh ar vro, e klask an arme ober kemend-all. E Breizh da skouer, e miz Gouere dija, o doa pemp Breizhad yaouank a vro-Bagan tremenet dirak al lez-varn abalamour m' o doa diskouezet en ur livañ mogerioù ne oa ket Breizh da werzhañ dre ma oant a-enep da greskidigezh tachenn an arme a oa e Kerlouan.

En hañv-mañ ha bremañ c'hoazh eo e Kast, Dineault e-kichen Kastellin emañ ar c'hrogad. Un dachennad ouzhpenn 100 devezh-arat (120) zo war-nes bezañ gwerzhet d' an arme. Labouradegoù a oa da vezañ savet e Menez Kelc'h (Ti Vougeret) e sell da reiñ un nebeut labour ouzhpenn da dud ar vro. Met adal 1972, diwar intrudu an Ao. Lejeune, senatour ha maer Dineault, ur « gaulliste » anezhañ, ez eus bet soñjet klask un implij all d' an douar-se... Al labouradegoù prometet ne zeuent ket ha dav e oa dezho ober un dra nevez memes tra. N' heller ket lavarout ez eo deut fall an arme gant ar pennoù bras nag ar re-mañ ganti. Pennoù bras ar vro a savas a-du gant ar raktres-se. Diskuliet e oa neuze talvoudegezh ekonomikel an arme (n' eus ket bet komzet kalz eus ar re all). Degas labour er vro a ra an arme, a zisplegas maer Kastellin, an Ao. Guyader-Desprées hag a zo a-du gant Giscard. An isprefed en em lakaas er jeu ivez pa zeuas ar manifestadegoù kentañ hag a ziskulias e roe an arme an tu, e-touez traoù all, da verc'hed yaouank ar vro da fortunian a-zoare. Hervez, n' en dije ket plijet kement-se d' an dud (dreist-holl d' ar baotred emichañs). Met n' eus ket da ober biloù, ar c'homzoù a vez ankounac'haet buan, met n' asanto ket aes ar gouerien nag ar re yaouank gwelout an arme oc'h aloubiñ ar vro. D' an 18 a viz Eost ez eus bet ur piknik bras war Menez Kelc'h, ur miliad a dud a oa eno. Ur vanifestadeg all a zo bet d' an 22 a viz Gwengolo, war-dro 2 000 den a oa eno o tiskouez o youl.

479

Lokmaria-Kistinig : an arme ur wech ouzhpenn.

Kant labourer-douar o deus ambrouget enseller an domanioù-stad keit ha ma oa o weladenniñ ar gouerien o chom war an douaroù c'hoantaet gant an arme. Chomet int eno e-keit ma oa o kinnig prizioù dezho evit dilezel o zachennoù.

Holl o deus nac'het (nemet unan) o lavarout : « A-benn berr amer e vo Breizh un tamm douar evit an douristed hag ar soudarded nemetken. An douar a zo benveg ar c'houer, n' hoc'h eus gwir ebet da gemer anezhañ diganeomp ».

Poent-bras eo stourm a-raok ma vefe Breizh ur vro gant neud-orjal tro-dro ha mirourien ar stad gall e-barzh !

An dilabour washoc'h wazh e Breizh.

Gant an enkadenn m' emañ an ekonomiezh e pep lec'h dre ar bed, n' a ket an traoù war wellaat e Breizh, evel just. Kalz embregerezhioù o deus diskleriet freuz stal, ha dav dezhe serriñ. Gant se ez a war washaat an dilabour e Breizh.

Le " Peuple Breton " (Niv. Gwengolo), kelaouenn an U.D.B., en deus savet ur studiaden diwar-benn ar gudenn-se. Bez e oa 18,3 % muioc'h a dud o klask ul labour eget ar bloaz a-raok. En ur gontañ ar re yaouank n' int ket dilabour ez ofisiel e vije 65 000 den dilabour e Breizh er mare-mañ. 74,22 % eus embregerezhioù ar sevel tiez, an ijinerezh an diorroetañ e Breizh zo digresket niver o michourien gante, 11 % all zo ' vont d' ober kemend-all.

Abalamour da betra kement-se holl ? Sikouret e vez an ezporzhiadurioù hag eus Breizh ne vez kaset d' an estrenvro nemet 1 % eus pezh 'vez produet ennañ. Met dreist-holl e vezer strishoc'h bremañ gant ar c'hred. An dud n' o deus ket kred ken war hir-dermen, pezh a ra diaes d' ar sevel tiez. Ne vez prestet arc'hant nemet d' an embregerezhioù profitabl, da lavarout eo, ar re vras. Hogen e Breizh 80 % eus ar plasoù labour eus an industriezh zo e-barzh embregerezhioù bihan hag

ar re-mañ a rank o niver koazhañ da lakaat ekonomiezh Bro-C'hall da vezañ ampletus. War ar seblant e oa ar gwir gant ar re a lare a oa Giscard d'Estaing kannad ar monopoliou bras.

479

Pouldreuzig.

Harz-labour a zo abaoe pell dija e labouradeg Gwichaoua. Eno e veze kempennet ardivinkoù evit al labour-douar. Dre ma ne veze ket roet dezho goproù uheloc'h ha rentet dezho an arc'hant ne oa morse bet roet ez eo kroget ar vicherourien da gempenn ardivinkoù al labourerien-douar hep tremen dre al labouradegoù.

Rosporden.

Labouradegoù botoù Donval a vefe o vont da serriñ. Aloubet int bet gant ar vicherourien o vezañ ma ne fell dezho koll o labour.

Kemperle.

Ar gevredigezh sevel tiez " Laita " he deus graet freuz-stal ivez.

Roll ar Pennadoù

Bloavezh 1974 (Niv. 162-167) Embannet gant AL LIAMM
Anvioù an oberennoù renket hervez urzh al lizherenneg
(166-167/372 a dalvez : niverenn 166-167 pajenn 372)

Savet gant Ronan HUON

ABASQ (J.) Planedenn	166-167/372
B. (A. ar) Ur staj war ar maez	164/243
BARZHIG (E. ar) Kad Luina Ar Seblant	164/181 166-167/363
BEAUGRAND (Agnès) E Larzac	165/293
BEG (Herve ar) An nevez-amzer "zo deuet en-dro (tr.)	164/225
BELLAING (Vefa de) Penaos renkennañ levrioù ha pennadoù	166-167/410
BOTREL (Alan) Evel galv un ene mut	164/179
CAMPION (Arturo) Tabouliner diwezhañ Erraondo	164/215
CHOQUER (F.) Gouelec'h Doue	165/286
COMBETTAS (Andrè) Barzhoneg	163/90
DENEZ (Gwendal) Hurlink e skeud an dremmwelioù merglet	163/93
DEVI Sonedenn da V .	165/266
DIOLIER (Per) Hon amzerioù Bisig. Tonkad Turmud An amzer Gwech a vez	162/5 162/6 163/86 164/180 166-167/350 166-167/352
DREZEN (Youenn) Tabouliner diwezhañ Erraondo (tr.)	164/215
ESPIEU Barzhoneg	162/8
FAVEREAU (Fransez)	

En hent	166-167/386
Esperañoù kaer (tr.)	166-167/454
FRELAUT (Lukaz)	
Skridoù	165/276
GALL (Per ar)	
An ti kozh	163/92
An dra vurzhdus	165/269
GELEVE (Roger)	
Breizh	163/90
GLANNDOUR (Maodez)	
Kultur ha sevenadurezh	166-167/396
GUYOMARC'H (Sylviane)	
Arabat mont ken buan (tr.)	163/88
Gant petra eo marv (tr.)	163/88
GWERNIG (Youenn)	
Rimadelloù	163/83
GWILHOU (Loeiz)	
Barzhoneg (tr.)	162/7
Barzhoneg (tr.)	162/8
HEMON (Roparz)	
Istor Breizh La Borderie	162/33
Istor Breizh La Borderie	163/139
Istor Breizh La Borderie	164/204
Istor Breizh La Borderie	165/295
Istor Breizh La Borderie	166-167/429
HONG CHAN	
An nevez-amzer 'zo deuet en-dro	164/215
HUON (Tudual)	
Rambre	165/267
IMBOURC'H	
Ar film Ti Pri	162/56
JOUET (P. H.)	
Kasadenn.	166-167/354
KELDREG (Reun-Menez)	
Anjela	162/9
Va zroiad er Perou	163/122
KERGOAT (Lukian)	
Blaz ar Champagn	164/235
Fañch	166-167/355
Ar vleunienn melen-ruz	166-167/358
KERHOAZ (T.)	
Labouradeg Doux	162/63
KERVARKER	
Kan ar Beorien	165/264
Ened Rosporden	166-167/344
Jenovefa Rustefan	166-167/346
KIVIJER	

Eñvorennoù ur c'hlasker-neizhi	166-167/374
KONGAR (Kenan) Lennadennoù 1974	166-167/443
KOTEL (Job) Dindan an armoù (tr.)	163/89
LANGLEIZ Kastell al Lagennoù	164/187
LARZAC (Joan) Arabab mont ken buan Gant petra eo marv ?	163/88 163/88
MADEG (Mikael) Paotred kozh (tr.)	165/268
MAENOUR (P. ar) Adarre Barzhaz Breizh Skingomz ha skinwel Berregezh ha Keraouez	162/44 162/60 163/146
MARTIN (I.) Nenn Jani	165/322
NOGUTI (Makoto) Barzhoneg (tr.)	163/90
OLIER (Youenn) A-hed an deizioù	162/47
PETIT (Joan-Maria) Barzhoneg	162/7
PIRIOU (Yann-Ber) Emaint o talmiñ c'hoazh Kudenn	162/3 162/4
RESS (Eluned) Paotred kozh	165/268
RIWALEN (Y. B.) Ur gontadenn Nedeleg	166-167/369
ROQUETA (Ives) Dindan an armoù	163/89
SKIRIOU (Ilig) Kudenn an dramm	165/305
TRELLU (Anna-Mari) Ha ma 'z afemp	166-167/353
UHEL (Fañch an) Ar Barbover Mari hag Ivon hag ar Vari-vorgan Ar wiz ouez. Priñsez ar Velandinenn	163/101 164/194 165/273 166-167/417